TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH-INDIË

VAN

wijlen dr. W. R. baron van HOËVELL.

(Opgericht in 1838.)

TWEEDE NIEUWE SERIE.

ONDER REDACTIE VAN H. A. LESTURGEON.

2e JAARGANG.

1898.

'S GRAVENHAGE. — F. J. VAN PAASSCHEN.

Mede verkrijgbaar te

BATAVIA bij G. KOLFF & Co.

en bij alle Boekhandelaren in Ned.-Indië.

INHOUD.

I. ARTIKELEN.

Bladz.

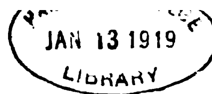
II. VARIA.

III. BOEKAANKONDIGINGEN.

IV. NIEUWE UITGAVEN.

V. NECROLOGIE.

VI. NAMEN DER SCHRIJVERS.

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH-INI

VAN

wijlen dr. W. R. baron van HOËVELL.

(Opgericht in 1838.)

TWEEDE NIEUWE SERIE.

2e JAARGANG.

JANUARI 1898.

'S GRAVENHAGE. — F. J. VAN PAASSCHEN.

Mede verkrijgbaar te

BATAVIA bij G. KOLFF & Co.

en bij alle Boekhandelaren in Ned.-Indië.

INHOUD.

Bijdragen en brieven, de Redactie betreffende, gelieve men te zenden aan den Heer H. A. LESTURGEON, villa „Catharina Francisca", N. Badhuisweg, Scheveningen.

Dit Tijdschrift verschijnt tusschen den 1en en den 15en van elke maand.

De abonnementsprijs bedraagt voor Nederland *f* 13.— per jaar. Voor het buitenland wordt dit bedrag met de porto's verhoogd. Tusschentijds aangegane abonnementen worden ad *f* 3.25 per kwartaal berekend.

Afzonderlijke nummers, voor zoover deze voorhanden zijn, *f* 1.50 per aflevering.

Prijs der advertentiën van 1/8 ; 1/4 ; 1/2 en 1/1 bladzijde per plaatsing *f* 1.50; *f* 2.50; *f* 4.50; *f* 8.—.

Bij 12 achtereenvolgende plaatsingen van 1/8 ; 1/4 ; 1/2 en 1/1 bladzijde *f* 12.—; *f* 20.—; *f* 35.— en *f* 60.—.

De Indische begrooting voor 1898 in Tweede en Eerste Kamer.

De bestuursvestiging op Nederlandsch Nieuw-Guinea. — Afschaffing van heerendiensten. — Decentralisatie. — Beschikbaarstelling van gelden voor heidensche offerfeesten. — Koffie. — De mislukking van het bijslagstelsel. — De ideeën en plannen van Dr. Burck. — Godsdienstvrijheid in Indië. — Krankzinnigenwezen. — Inlandsche vroedvrouwen. — De drinkwater-voorziening van Soerabaija. — De werken aan de Solo-rivier. — De defensie van Indië. — Samensmelting der officierskaders. — Het stellen van limites bij koffieveilingen. — Opiumregie op Java en Madura, alsmede op Lombok. — Afschaffing van het invoerrecht van suiker. — Minister Cremer en de Eerste Kamer.

Een van de gewichtigste punten die bij de behandeling der Indische begrooting in de Tweede Kamer ter sprake kwam was wel de voorgestelde vestiging van bestuur op het Nederlandsche gedeelte van Nieuw-Guinea, waardoor een post van *f* 115.000 was uitgetrokken.

De eerste die over den post het woord voerde was de heer Pyttersen, die herhaaldelijk getoond heeft een levendig belang te stellen in ons koloniaal bezit, vooral wat Suriname betreft, en die eene ijverige studie heeft gemaakt van verschillende koloniale vraagstukken. In dit opzicht is hij een *rara avis* onder zijne medeleden!

Overtuigd dat ons volksbestaan onafscheidelijk verbonden is aan ons koloniaal bezit, en alles behoort te worden gedaan om het rustig bezit en de geleidelijke ontwikkeling daarvan te verzekeren, verklaarde hij het voorstel van de Regeering om over te gaan tot vestiging van ons bestuur in Nederlandsch-Guinea met genoegen te hebben gezien. Wij kunnen toch niet langer volstaan, meende hij, met het schijngezag aldaar door ons uitgeoefend.

Toch koesterde hij niet te groote verwachting van het plan.

De droeve ervaring, indertijd bij het oprichten en instandhouden van fort du Bus opgedaan, heeft ons voldoende geleerd, dat het klimaat van Nieuw-Guinea een hinderpaal dreigt te zijn voor de vestiging van Europeanen op groote schaal op het eiland. De eigenaardige gesteldheid bemoeilijkt bovendien het binnendringen in het binnenland, omdat de oevers steil oprijzen en het binnenland afsluiten door berglanden. Het oordeel van de natuuronderzoekers luidt dan ook ongunstig. Zoo zegt o. a. Beccari: „C'est un pays très intéressant pour un naturaliste, mais pour le reste rien."

Door den commissaris Van der Crab wordt het volgende gezegd: „Zooals de stand van zaken op Nieuw-Guinea thans is, zal iedere proefneming om dat uitgestrekte eiland onder rechtstreeksch Europeesch bestuur te brengen, een offer wezen, dat door niets vergoed kan worden."

Dit ongunstig oordeel geldt evenwel niet voor het geheele gebied; er zijn ook streken, dat is bij latere onderzoekingen en meerdere kennis gebleken, die gunstiger zijn voor de vestiging van Europeanen. Zoo wordt de baai van Kapour gezond geoordeeld en schijnt de keuze eener vestigingsplaats te Shroë op dien grond aanbeveling te verdienen.

Maar wel geldt dit ongunstig oordeel voor het eiland Manasbari, waarop Mansinan is gelegen. Alle oordeelvellingen daarover luiden even ongunstig.

Tegenover het advies, dat volgens de Memorie van Antwoord is uitgebracht door den resident van Ternate, waarbij hij de vestiging te Mansinan aanbeveelt, staat het oordeel van anderen, en gemakkelijk aan te vullen met meer aanhalingen uit het standaardwerk over Nieuw-Guinea en de Papoesche eilanden van den toenmaligen kolonel A. Haga.

Bovendien voor de aanraking van ons bestuur met de inlandsche bevolking, wat toch in de eerste plaats het

doel zal zijn van de vestiging aldaar, is eene vestiging, op een schaars bevolkt en nog wel betrekkelijk afgelegen eiland, niet bevorderlijk.

Op het oordeel afgaande van de door den schrijver van genoemd werk aangehaalde autoriteiten, meende de heer Pyttersen dat het aanbeveling zou verdienen de vestiging niet te doen plaats hebben op Manasbari, maar liever in de Humboldt-baai, het uiterste punt van ons bezit op Nieuw-Guinea, aan de grens van de Duitsche bezittingen.

Door den état-major van het stoomschip de *Etna* is indertijd deze baai vrij nauwkeurig onderzocht en daarvan eene hoogst gunstige beschrijving gegeven, niet alleen uit hoofde van de schoone ligging, maar ook wat den gezondheidstoestand betreft. Bovendien wordt omtrent de bevolking een gunstig getuigenis gegeven.

De Papoea's zijn bekend om hunne groote diefachtigheid, maar die diefachtigheid — zoo leest men in het verslag van den état-major van de *Etna* — daargelaten, maakten de bewoners der Humboldt-baai wegens hunnen fieren, moedigen aard, hunne vaardigheid en schranderheid, een zeer gunstigen indruk.

Voorts wordt gezegd dat „de bewoners behoorlijk ompaggerde tuinen hadden, zeer bedreven waren in het vervaardigen van snij- en beeldhouwwerk en grooten aanleg toonden voor teekenen."

Op grond van een en ander gaf spreker den Minister in overweging, alsnog te doen onderzoeken of militaire vestiging in de Humboldt-baai niet de voorkeur zou verdienen boven die te Mansinan.

In tegenstelling van den heer Pyttersen, liet de heer Van Kol zich in hoogst afkeurenden zin uit over de poging tot uitbreiding van ons gezag.

Nog altijd weten wij geen raad, verkeeren wij in angst hoe te ontkomen aan de gevolgen van onze ondoordachte poging tot annexatie van Atjeh, en toch worden opnieuw

plannen beraamd in verschillende deelen van den Maleischen Archipel om ons rechtstreeksch gezag uit te breiden. Op Celebes grijpen wij willekeurig in de rechten der vorsten van zelfbesturende landen, droeg men den gouverneur op, de contracten met die Staatjes zoodanig te wijzigen, dat *onze* Regeering en niet de vorsten zelven zullen beschikken over den bodem van hun land, wanneer mijn-concessiën moeten worden verleend of landbouwondernemingen worden opgericht. De vorsten der kleine Staten, als Tonteli, Dongola, Towaeli, bogen voor onze overmacht; bij de machtige vorsten van Boni en Tanette is het nog de vraag of zij deze verkorting hunner rechten zullen dulden, dan wel zich verzetten zullen tegen Neerlands heerschzucht en aanmatiging. De tijd zal dat moeten leeren.

Intusschen vielen onze steeds begeerige blikken op Nieuw-Guinea, op het land van den paradijs-vogel. De Javaan betaalt nog niet genoeg belasting, er wordt hem nòg niet genoeg ontnomen van de vruchten zijner boomen, van de kracht zijner spieren, van de oogsten zijner velden. Eene nieuwe som moet hij opbrengen om onzen annexatiegeest te kunnen botvieren; eene som vooralsnog niet hoog, slechts *f* 115.000 bedragende, doch die de eerste schakel zijn kan van eene lange reeks thans nog niet te voorziene uitgaven. De aan het bespottelijke grenzende „*groot-doenerij*" van Nederland moet ook op Nieuw-Guinea voor het rijke Nederland door den armen Javaan worden betaald. Engeland, Duitschland, Frankrijk, Italië en Spanje, ook België en Portugal, betalen zèlf de kosten van verovering van nieuwe landen en van de vestiging van hun gezag in overzeesche gewesten. Wat voor voordeelen echter heeft de Javaan van de toeneming onzer heerschappij over de Papoea's en Alfoeren, van dat op zooveel duizend uren van hem verwijderd eiland? Dáár toch wonen alleen kroesharige rassen, die nòch in taal, nòch in godsdienst, nòch in zeden en gewoonten, nòch in

huidskleur zelfs eenige overeenkomst met hem hebben. Is het geen kaakslag in het aangezicht van recht en rede, hem nog meer landrente of bedrijfsbelasting te doen opbrengen voor de uitbreiding van *ons* gezag in die streken? Is er in Nederlandsch-Indië niet genoeg te doen meer over; zijn de meest dringende behoeften niet onvervuld gebleven? En zou dus een beter staatsbeleid niet eischen, Nederlandsch-Guinea met *rust* te laten, en eerst het werk te voltooien wat voor de hand ligt en slechts op afdoening wacht?

En dan — men zegge eens rondweg, met welk *recht* willen wij daar ons rechtstreeksch bestuur invoeren, in dat land waarvan wij nauwelijks de zeekust kennen, doch in welks binnenlanden slechts een enkel Europeaan ooit is doorgedrongen. Wij namen *eenvoudigheidshalve* het goed recht van den sultan van Tidore op al die landen maar aan, ofschoon dit recht zeer twijfelachtig was, en door de belanghebbenden, de inboorlingen zelven, hardnekkig wordt ontkend. Toen deze sultan in het midden der XVIIde eeuw zich aan ons onderwierp, rekende men zijn geheele gebied onder Nederlands souvereiniteit, en beschouwde als zoodanig *gemakshalve* „het land der Papoea's en de omliggende eilanden." Als legaat der Compagnie kregen wij alleen de Noordkust van kaap Ram tot aan de zuidkust der Geelvinksbaai. Had men ons stil onzen gang laten gaan, dan hadden wij wel verder gegaan met het in bezit nemen van dat grootste eiland der wereld, want „l'appétit vient en mangeant."

In 1828 namen wij Nieuw-Guinea in bezit van 141° Oosterlengte tot kaap Goede Hoop, wat bij „geheim besluit" aangenomen werd onder het beheer van den sultan van Tidore te staan, die feitelijk *niets* beheerde. De binnenlandsche grens werd *niet* bepaald; dat was iets van later zorg. In hetzelfde jaar bouwden wij het fort du Bus, dat echter in 1836 reeds werd verlaten wegens ongezondheid der streek. In 1874 werd in eene edelmoedige

bui verklaard dat Nederland zijn gebied niet verder wilde uitbreiden; wellicht had men aan Atjeh voorloopig genoeg te slikken.

Om onze suppreматie te handhaven werden hier en daar langs de kusten vlaggen of wapenborden geplaatst, die tamelijk goed werden gespaard door de inlanders. Deze toch koesterden eene bijgeloovige vrees voor de afbeeldingen dezer onbekende dieren (en dat waren nog wel onze Nederlandsche leeuwen!). Zij konden moeilijk beseffen dat die fraai beschilderde planken het recht van een blank volk aan de andere zijde der wereld op hunne gronden en wateren moesten bewijzen. Niet altijd slaagde men er in, vasten voet te krijgen op de moerassige kust, en dan hing ons „Je maintiendrai" te bengelen in een door niemand bezocht boschje rizophoren, die met hunne slanke en teere luchtwortels, een juist symbool vormen van de hechte grondslagen van ons gezag op Nieuw-Guinea.

Er kwamen echter kapers op de kust, toen door Duitschers plannen tot inlijving werden gemaakt. Doch de Australiërs waren wakker, en spoorden de Engelsche Regeering tot nieuwen ijver aan, ten einde de onafhankelijke deelen van het eiland liefst maar onmiddellijk in bezit te nemen. Nu hals over kop er heen, en de Engelschen waren het eerste ter plaatse en proclameerden op hun oorlogsschip *Nelson*, liggende in de Oranje-baai, de Britsche heerschappij der geheele Zuidkust van Nieuw-Guinea van 141° Oosterlengte (onze oude grens) tot aan de Oostkaap; in een paar uren in bezit nemende een grondgebied zoo groot als Engeland en Schotland te zamen. Men voldeed daardoor aan een ouden wensch der Australische kolonisten aan de overzijde van straat Torres wonende, die reeds in 1872 eene „prospecting association" (speculatie-maatschappij) hadden opgericht, en nogmaals in 1878 het oog van de Engelsche Regeering vestigden op deze streken, waar zij hoopten *goud* te vinden, en waar zij reeds lang, vaak op wreedaardige wijze, koelies

en werkkrachten hadden geroofd. Eerst in 1884 gaf de Britsche Regeering aan hun wensch gehoor, en bij *Indisch Staatsblad* 1895 n°. 220 en n°. 221 werd de grensregeling tusschen het Nederlandsch en Engelsch gebied op Nieuw-Guinea vastgesteld.

Enkele weken nadat de *Nelson* de Engelsche vlag op de zuidkust heesch, werd de Duitsche vlag op de noordkust geplant en nam Duitschland in bezit het alsnog open gebleven gedeelte. Eenmaal in gang, nam men gemakshalve ook nog de eilanden van den Bismarck-archipel en een deel der Salomon's en Marschall-eilanden in bezit, en weldra die in de Astrolabe-baai, om plantages voor tabak, koffie en katoen aan te leggen, die bewerkt werden door van buiten ingevoerde, onder anderen ook Javaansche koelies. Bij „kaiserlichen Schützbrief" werd deze streek als „Kaiser Wilhelmsland" gedoopt en werden de grenzen vastgesteld. De door Nederland eigenmachtig, geheel willekeurig gekozen grens van 141 graden Oosterlengte werd èn door Engeland èn door Duitschland geëerbiedigd, en Nieuw-Guinea was heel broederlijk verdeeld onder Holland, dat de helft, en Duitschland en Engeland, die ieder een kwart bekwamen.

Onze grenzen op Borneo, evenals die op Timor, zijn bij *tractaat* geregeld; die op Nieuw-Guinea worden trouw erkend door de vreemde mogendheden; zou het dan werkelijk zulk een bezwaar zijn om op Sumatra voor Atjeh datgene te doen wat op Borneo, Timor en Nieuw-Guinea zoo goed slaagde, en waardoor wij zeifs bij „nominaal gezag," toch de verlangde landstreken, als tot den zoogenaamden „kring van ons belang" behoorende, zonder verder bloedvergieten onder onze suppLrematie kunnen houden of brengen?

„Doch," schrijft zendeling Haga, in zijne *Geschiedenis van Nieuw-Guinea*, „aan het *onder geregeld bestuur* brengen der Papoea's zijn *onoverkomelijke bezwaren* verbonden; reeds veel offers aan geld en menschenlevens zijn door

Nederland aan Westelijk Nieuw-Guinea gebracht zonder éénig voordeel, zoodat men tot de overtuiging komt dat het *een zeer twijfelachtig voordeel is*, *souverein van Nieuw-Guinea te zijn*."

Geheel en al afstand te doen van onze door de groote mogendheden erkende of op verzoek te erkennen rechten, is echter niet noodig, als wij maar niet volgens het suppletie-voorstel dezer begrooting er toe overgaan den eersten stap te doen van vestiging van rechtstreeksch beheer, want dàn moet men eerst overwegen welke de gevolgen kunnen zijn van een onberaden stap, van een ondoordacht gehoorgeven aan een doelloozen *annexatie-lust*.

Tot heden deden wij niets of bitter weinig en lieten den sultan van Ternate, die er trouwens niets te zeggen had, naar willekeur optreden en het land verwaarloozen. Alleen de beruchte „hongi-tochten," waarbij onze vriend de sultan om de belastingen te innen eenvoudig roof- en plundertochten organiseerde, hebben wij beperkt, en de bevolking van de kustlanden van Nieuw-Guinea beschermd tegen de afzetterijen van hun onverschilligen landsvader. Rooftochten en plundering komen thans onder de bewoners zelven nog veelvuldig voor, kwamen altijd voor en zullen, ook al wonen er een paar controleurs op een afgelegen eiland, blijven voorkomen. Kan echter Nederland met zijne geringe macht geroepen zijn paal en perk te stellen aan dergelijke veroordeelenswaardige toestanden, die immers in de binnenlanden van Borneo, Celebes, Timor, Soemba en Sumatra zelfs nog dagelijks plaats hebben?

De *zendelingen*, die er sedert 1855 gevestigd zijn, werden altijd met rust gelaten; handelaren konden er zich steeds vrij bewegen en „werden nooit benadeeld of bestolen," wat een afdoend bewijs is hoe „onbeschaafd" deze nog eerlijke *natuurmenschen* zijn.

Zeker, er zijn moordgevallen voorgekomen. In 1888 zijn er een paar Ternataansche jagers gedood, die druk

bezig waren een der fraaiste vogelsoorten, de paradijsvogels, geheel uit te roeien. Zij zijn gedood geworden, en door eene expeditie van Tidoreezen, de Bashi-Bazoeks van den Indischen Archipel, heeft men niet alleen de daders, maar in den wilde weg al wat men aantrof gestraft; de huizen verbrand, de boomen omgekapt, neergeschoten wat men treffen kon. Maar hadden wellicht die ruwe jagers dat ongeluk niet aan zich zelven te wijten?

Nog enkele andere gewelddaden vermelden de Koloniale Verslagen van 1886, 1891, 1894, 1895 en 1896, doch zouden die verminderen door de aanwezigheid van twee controleurs langs eene kust, wellicht tienmaal langer dan de geheele Nederlandsche? Wat kunnen die controleurs er doen? Weinig meer dan conflicten uitlokken. Men zal hen opdrachten geven; zij zullen een einde moeten maken aan de rooftochten, den slavenhandel moeten belemmeren, nagaan of men voortgaat oorlogen, contrabande en opium of jenever in te voeren, wat — en dit strekt tot blijvende eer onzer Indische Regeering — sedert 1889 en 1888 *verboden* is. Men zal het hen opdragen, maar zij *kunnen* dat niet volvoeren; bedreigingen zullen volgen, tuchtigingen noodzakelijk zijn, de vertegenwoordigers van het Nederlandsch gezag worden weggejaagd of vermoord, evenals men in 1893 onzen posthouder van Selerika met pijlschoten verdreef, zoodat hij het er geen drie weken uithield en met moeite zijn leven redde. Geschiedt zulks met de aldaar gevestigde ambtenaren van het binnenlandsch bestuur, dan volgt eene expeditie; de bevolking verdwijnt in de bosschen, men dringt het ontoegankelijke binnenland zoo goed mogelijk in; de krijgshaftige stammen verdedigen zich, ziekten maaien ons legertje weg; tot den terugtocht wordt besloten en met een reeks bloedige expeditiën, zooals die in Atjeh, is weer een begin gemaakt. Kortweg, het ware misdadig om ter wille van eenige ingebeelde voordeelen, zich wederom in avonturen te begeven waarvan wij het einde niet kunnen

voorzien, noch eenigermate de gevolgen kunnen berekenen.

Wat dan wèl onze plicht is op Nieuw-Guinea, is dit. Wij kennen en weten zoo goed als *niets* van het land; nog kort geleden moest men feitelijk een gedeelte der kustlijn met stippels als onbekend aangeven; van het binnenland weten wij bitter weinig; dit werd slechts eene enkele maal door vreemdelingen, en meest alleen langs de bedding van groote rivieren, bezocht. Het geheele bergland is onbekend; wij weten alleen dat er oorlogszuchtige stammen wonen, die hunne vijanden verslinden en veel palmwijn drinken. Doch wat wij vooral weten is dat het op vele plaatsen erg moerassig is en een ongezond koortsland, waar ook veel berri-berri voorkomt. Aanraking met de bevolking hadden wij uiterst zelden, zij vluchtten weg in de boomen of de bergen, en een der residenten moest eens een brief aan een boom spijkeren met het beleefd verzoek, dat zij, als zij lust kregen in onderwerping, zich bij den zendeling konden aanmelden.

Die volslagen onbekendheid met land en volk moet ophouden; wat een Rus, Maclay, deed, die er jarenlang heeft gewoond en slechts vriendschapsbetuigingen van hen ontving, kunnen ook onze jonge mannen doen, die zich vol geestdrift aan de wetenschap willen wijden, en bij dit meest primitieve volk zulke belangrijke ethnographische studiën kunnen maken, de taal navorschen en door hun optreden het vertrouwen der inboorlingen winnen. Niet als *heerschers* moeten wij er heengaan, maar als dienaren, niet als *vijanden* er binnendringen, maar als vrienden, die hun welzijn beoogen; niet met het zwaard in de hand hun land rooven, hen tot arbeid dwingen, vreemde gewoonten opdringend, maar zonder noodelooze kwetsing van hun „adat," hen beschaven en vatbaar maken voor eene hoogere ontwikkeling; hen niet tergen, berooven en — bij verzet — uitroeien, doch hun eerbied

trachten te verdienen, hun vertrouwen te winnen door onze daden.

Door gezaghebbende en macht uitoefenende ambtenaren is bij dat aan vrijheid gewende volk dat doel niet te bereiken, maar wij hebben andere personen, die daarvoor als aangewezen zijn, en dat zijn de *zendelingen*. Moge deze bewering uit mijn mond u niet bevreemden, zeide de heer Van Kol, want ik aarzel niet te herhalen wat ik reeds meermalen elders zeide, dat ik een hoogen eerbied voor die mannen koester, al is hun geloof niet het mijne. Het is een hartveredelend schouwspel wanneer men in dezen tijd van genotzucht en rustelooze jacht naar geld, mannen ontmoet die gevaar verachten, zonder hoop op eer noch voordeel, zooveel toewijding toonen aan hun ideaal; die zonder ooit lauweren te kunnen behalen, in onbeschaafde streken onder wilde volken begrippen brengen van beschaving, zedelijkheid en humaniteit, en dat alleen ter bevrediging van hun gevoel van plicht, volgende de stem van hun geweten, de geboden van hun God. Geen mannen met het zwaard in de hand naar die onbekende wereld gezonden, maar dienaren van Christus, met hun Evangelie in het hart en het „raja! raja!" (vriendschap) op de lippen.

Waarom zou men op Nieuw-Guinea niet eens eene ernstige proef nemen, van hetgeen de humane invloed dier zending zonder wapenen en bloedstorting vermag?

Niets zou mij meer verheugen — zoo eindigde spreker — dan dat uit den boezem onzer Tweede Kamer een *voorstel* of een amendement opkwam om in plaats van deze hooge som voor de *vestiging van ons bestuur* op Nieuw-Guinea, een flink bedrag te besteden voor steun der *zending* aldaar.

De heer Mackay was het in geen enkel opzicht met de beschouwing van den heer Van Kol eens. Heersch- en annexatiezucht achtte hij hier ten eenenmale buitengesloten.

Trouwens dat gedeelte van Nieuw-Guinea waarop dit voorstel ziet, behoeft niet geannexeerd te worden, het behoort reeds tot het gebied van Nederland, wiens souvereiniteit niet wordt betwist. Het geldt hier alleen de vraag, of wij den toestand van wanorde, den toestand van anarchie, waarin de bevolking daar verkeert, zullen bestendigen, dan wel of wij nu den tijd gekomen achten om een begin te maken met ons direct bestuur daar te vestigen.

En nu wordt juist van de zijde der zending aangedrongen op bestuursvestiging, waarin zij eene krachtige hulp zien in het werk dat zij gedurende zoo vele jaren met opofferingen, die grooter zijn dan men denken kan, ondernomen hebben.

Op grond van het getuigenis van een zendeling, werkzaam op de Noordkust van Nieuw-Guinea, betoogde spreker dat Nieuw-Guinea zonder bestuur nooit tot ontwikkeling kan komen.

Voorzichtiger liet de heer Bastert zich uit. Mij dunkt, zeide hij, wij staan hier voor eene onbekende toekomst en weten niet wat de gevolgen zullen zijn van dezen eersten stap.

Daarom meen ik dat, indien de Regeering de invoering van ons Europeesch bestuur in Nieuw-Guinea noodig oordeelde, het wel zoo doelmatig ware geweest, dat dit voorstel bij een afzonderlijk wetsontwerp ware voorgedragen. Het ware dáárom ook zoo wenschelijk en noodzakelijk geweest, omdat de Eerste Kamer, die toch evengoed als wij te beoordeelen heeft wat in 's lands belang wenschelijk en noodzakelijk is, daardoor eene vrije stem en eene vrije beschikkking zou hebben gehad, en dit mist nu de Eerste Kamer. Wanneer deze post in de begrooting wordt opgenomen, dan kan de Eerste Kamer de geheele begrooting verwerpen, maar dezen post afvoeren kan zij niet.

In de tweede plaats deelde spr. de vrees, dat de

bestuursvestiging tot verwikkelingen met de bevolking aanleiding zal geven en het zenden van expeditiën noodig zal maken.

Indien ik wel onderricht ben, dan bestaat o. a. in Nieuw-Guinea nog de slavernij. Indien wij het Europeesch bestuur daar vestigen, zullen wij dan moeten overgaan tot de afschaffing van de slavernij? Dit is een zeer aanlokkelijk beeld, maar ik vraag mij af, waar moeten de dubbeltjes vandaan komen om de kosten daarvan goed te maken? Met het oog op de toekomst en de geschiedenis van Atjeh, die weliswaar hiermede niet geheel en al vergeleken kan worden, meen ik mij niet verantwoordelijk te mogen stellen voor de gevolgen die uit dezen post kunnen voortvloeien.

De verdediging van den minister van Koloniën, den heer Cremer, was tamelijk zwak, naar het ons voorkomt.

Wij gaan eenvoudig beschavingswerk verrichten, zeide hij, en ik geloof niet dat iemand er aan denkt, dat wij hier eene bezitting gaan veroveren waar wat te halen is, om het platweg uit te drukken. Neen, daar halen eenige Ternataansche jagers paradijs-vogels vandaan en komen daarbij nog al eens in conflict met de bevolking; maar voordeelen voor de Europeanen of voor de Regeering zijn daar niet te halen, nu, noch in het verschiet. Wij komen daar, niet geroepen door industrieelen, maar, zooals de heer Mackay gezegd heeft, door zendelingen. Dezen hebben sinds jaren aangedrongen op vestiging van ons bestuur op Nieuw-Guinea, opdat eindelijk een einde zou komen aan de verwarring en rechteloosheid die daar heerschen.

Van annexeeren is hier geen sprake, want geen Europeesche of inlandsche mogendheid betwist ons het westelijk deel van Nieuw-Guinea.

In den laatsten tijd echter heeft zich herhaalde malen een begin van moeilijkheden van internationalen aard

voorgedaan, zoo ten gevolge van rooftochten van inlanders, die gezegd worden in het onder ons gezag staande gebied thuis te behooren, naar het aangrenzend gebied, als ook wegens berooving van reizigers die op Nieuw-Guinea aan wal waren gegaan. Het oog van verschillende natiën, ook in Azië, is op dit stukje van Nieuw-Guinea gevestigd. Men zal de politiek van non-interventie, ook al wilde men nog zoo gaarne, derhalve niet kùnnen volhouden. Wanneer wij *nu* niet de beslissing nemen om ons daar te vestigen, dan bestaat de mogelijkheid dat wij binnen korten tijd daartoe gedwongen kunnen worden, of dit gebied zullen moeten opgeven.

De Indische Regeering heeft deze zaak zeer ernstig overwogen. De vestigingen zullen voorloopig van zeer eenvoudigen aard zijn. Het is eene proef die wij nemen, maar eene proef die juist door het aanwezig zijn van zendelingen in die streken zeer veel kans van slagen heeft, want nu weten wij bij voorbaat dat die plaatsen bewoonbaar zijn. Hoe later de indeeling van ons bestuur op Nieuw-Guinea zal worden, kan eerst worden bepaald, wanneer wij meer kennis van het land zullen hebben verkregen, door middel van de twee controleurs (wellicht zal het volgende jaar eene kleine uitbreiding worden voorgesteld) die zich met de stoombootjes, welke te hunner beschikking worden gesteld, telkens langs de kusten kunnen begeven, die tot nog toe slechts enkele malen door groote schepen werden bezocht.

Ik heb reeds gezegd, ging de Minister voort, dat wij ons op Nieuw-Guinea willen vestigen uit een bijzonder oogpunt, nl. uit een oogpunt van humaniteit. De Gouverneur-Generaal, die, evenals zijn voorganger, zeer voor de vestigtng gestemd is, heeft de zaak tot een onderwerp van zeer ernstige overweging gemaakt. En wat heeft hem daarbij geïnspireerd? Het voorbeeld van het Britsche gedeelte van Nieuw-Guinea, aan het hoofd waarvan als administrateur staat sir William Mac Gregor.

Dat is juist een van die menschen die wij ons tot voorbeeld moeten nemen voor eene vreedzame vestiging op Nieuw-Guinea. Hij is geneesheer en philanthroop, een man die zich geheel wijdt aan de vreedzame ontwikkeling van dat deel van Nieuw-Guinea. En nu is reeds bij de Indische Regeering in overweging de vraag, door welke personen de nieuwe standplaatsen het best zullen kunnen worden bezet. Art. 18 namelijk van *Indisch Staatsblad* 1883 n°. 249 laat vrijheid om in buitengewone gevallen ook personen buiten het eigenlijke kader tot ambtenaar van het binnenlandsch bestuur te benoemen, en het zoeken naar personen voor de moeilijke taak om op Nieuw-Guinea met beleid, geduld en toewijding zich de genegenheid van de bevolking, eerst in de onmiddellijke nabijheid, en later verder op, te verwerven, heeft geleid tot de overtuiging dat het noodig kan zijn, ook het oog te vestigen op personen buiten het korps van het binnenlandsch bestuur staande.

Evenals de zending hare eerste stappen op onbekend gebied doet, niet dadelijk met den bijbel in de hand maar, door de ondervinding geleerd, met de medicijnkist, evenzeer kan het op onzen weg liggen het voorbeeld der Engelschen te volgen in de keuze van de personen, die op Nieuw-Guinea ons gezag het eerst zullen vertegenwoordigen. Zekerheid of dit gelukken zal heb ik natuurlijk niet, maar het feit dat er in Indië ernstig aan gedacht wordt, gevoegd bij de overwegingen die ik daaromtrent gelezen heb, wijzen duidelijk uit, dat ook bij de Hooge Regeering in Indië de bedoeling bestaat deze vestiging te doen strekken *uitsluitend* ten bate van de inlanders op Nieuw-Guinea. Het kleine politie-korps van 20 man, dat de gezaghebbers daar onder zich zullen hebben, heeft waarlijk geene sterkte om op avonturen uit te gaan.

Ik hoop dat onze bestuursvestiging daar zal strekken als voorbeeld, hoe met arbeidzaamheid en ijver, en onder

onze bescherming, de bevolking tot grooter welvaart en ontwikkeling kan komen dan zij nu, helaas, bezit. En wanneer de heer Bastert dan zegt: gij gaat een onbekend avontuur te gemoet, dan kan ik hem dit in vele opzichten toegeven, maar dit wil ik er bij zeggen, dat het streven is om dit avontuur niet zeer gevaarlijk te maken; dat men zich daar niet in gevaarlijke ondernemingen zal begeven. Integendeel zal men trachten op vreedzame wijze den inlander de voordeelen van den vrede te doen ten deel vallen, welke hij nu niet geniet.

Een afzonderlijk wetsontwerp had de Minister niet noodig geoordeeld, omdat omtrent zeer vele bestuursregelingen, even gewichtig als deze, de Tweede Kamer hare beslissing heeft genomen bij begrootingswetten.

Nogmaals verhief de heer Van Kol zijne waarschuwende stem.

Evenmin als wij vóór 24 jaar hadden kunnen voorzien wat in Atjeh zou gebeuren — wij meenden misschien dat in een paar maal 24 uren ons rechtstreeksch gezag op Atjeh reeds gevestigd zou zijn — evenmin kan men thans voorspellen of de gevolgen niet even droevig, de resultaten niet even rampzalig zullen zijn.

Het is waar, *f* 115 000 is geen noemenswaardige som vergeleken bij de groote massa geld waarover het Parlement in deze dagen zijne stem moet uitbrengen. Maar het is een begin, en wij moeten niet vergeten dat niemand kan zeggen waar het eindigt. Het is een eerste stap, die velerlei gevolgen kan hebben en ontzaglijke offers van de schatkist kan vergen, ook naar het oordeel van een man, die recht heeft om zulk eene waarschuwing te doen hooren, van den gewezen resident den heer F. de Clercq, die daar jaren heeft doorgebracht, lang met de inlanders heeft omgegaan, die de taal kent en meer dan iemand weet wat het gevolg zal zijn, indien wij ons in het „wespennest" van Nieuw-Guinea steken.

Zijn er op Nieuw-Guinea wellicht goudmijnen gevonden? Heeft men de verwachting dat er petroleum zal gevonden worden en dat exploitatie van die streken groot voordeel zal opleveren? Men moet echter voorzichtig zijn, want wij weten dat er gruwelen zijn gebeurd uit zucht naar goud. Waarom hebben de Engelschen zich er gevestigd? Omdat zij gedwongen werden door de Australische kolonisten en exploratie-maatschappijen. Omdat deze wisten dat er goud was te vinden, hebben zij de Engelschen gedwongen dat land binnen te dringen. Laat ons oppassen, want door de aanwezigheid van de Engelschen om er goud te zoeken en van de Duitschers om koffiegronden te ontwikkelen, loopen wij gevaar in botsing te komen met de groote mogendheden, aan wier willekeur wij machteloos zouden zijn overgeleverd.

De heer Van Kol vond een medestander in den heer Pijnacker Hordijk, wiens bezwaren door de gehouden discussie en niet het minst door het antwoord van den Minister krachtig waren versterkt.

Waar het hier eene zoo ernstige zaak geldt, bovendien eene beginselquaestie, gaf hij den Minister in overweging om het voorstel weer uit de begrooting te lichten, ten einde het in den vorm van een op zich zelf staand wetsontwerp te kunnen indienen.

Hiervan echter wilde de Minister niet hooren. Vond de Kamer de zaak niet genoegzaam voorbereid, dan had zij daarvan maar in het Voorloopig Verslag moeten doen blijken.

Men had overlegging van stukken kunnen vragen, hetgeen zoo dikwijls gebeurt. Er is natuurlijk bij het Ministerie een volumineus dossier over deze zaak aanwezig. Niemand heeft echter de zaak zoo belangrijk gevonden, dat men het noodig heeft geacht om, zooals op militair en verschillend ander gebied geschied is, overlegging van stukken te verzoeken. Er zijn bij verschillende brieven stukken aan de Kamer gezonden betref-

fende deze begrooting. Had men deze zaak nader willen bestudeeren, welnu, men had de overlegging van stukken kunnen vragen, waaraan met groot genoegen voldaan zou zijn geworden. Uit de gewisselde stukken is mij echter niets anders gebleken, dan dat omtrent de zaak zelve vrij algemeene eenstemmigheid bestond; slechts enkele kleine bezwaren werden geopperd.

„Dit is — ging de Minister voort — vanzelf het antwoord op de vraag, mij gesteld door den heer Van Kol, namelijk of de aanleiding tot deze overhaaste behandeling daarin gelegen was, dat men goudmijnen, petroleumbronnen of rijke landen ter exploitatie had gevonden. Ik kan den geachten afgevaardigde verklaren, dat hoegenaamd niets bekend is aangaande het voorkomen van de zaken die hij noemde op ons gebied in Nieuw-Guinea. Ik geloof dat, indien dit wel het geval ware, de couranten, welke die geachte afgevaardigde steeds met aandacht leest, daarvan wel melding zouden gemaakt hebben. In geene enkele publicatie kan men hieromtrent iets vinden. Ik kan alleen mededeelen dat, naar althans bekend is, in ons gebied op Nieuw-Guinea op het eilandje Lakahia vrij waardelooze steenkolen voorkomen."

En verder:

„Het is niet om botsingen uit te lokken, maar om die te voorkomen, dat de Indische Regeering voorziening in deze zaak zoo urgent acht; niet alleen botsingen met de twee buren, die wij op Nieuw-Guinea hebben, maar ook met anderen, die hun oog op dat gebied hebben geslagen. In het volkenrecht wordt volgens de nieuwere beginselen de souvereiniteit van eene Europeesche natie over dergelijk gebied gerekend te dateeren van het oogenblik dat het land door haar geoccupeerd is. Onze aanspraken op Nieuw-Guinea zijn echter van ouderen datum, en men kan dus niet van ons vorderen dat wij Nieuw-Guinea feitelijk occupeeren om souvereiniteitsrechten aldaar te behouden, maar dit neemt niet weg, dat wij toch in zeer

groote moeilijkheden zouden kunnen komen, wanneer anderen eene andere opvatting omtrent die rechten mochten hebben, zoodat juist datgene waar men zoo bang voor is, het uitlokken van botsing ten gevolge van onze occupatie, veel meer te vreezen staat, wanneer wij er niet gevestigd zijn.

„Nu kan men natuurlijk zeggen: voorkom die botsingen dan door er voor goed weg te blijven, door u Nieuw-Guinea niet verder aan te trekken, maar ik veroorloof mij met de meeste bescheidenheid in overweging te geven, of zoodanig denkbeeld voor ons, als beheerder van een groot koloniaal bezit, niet een gevaarlijk uitgangspunt zoude zijn? De vraag of wij eene dergelijke streek zouden kunnen opgeven zonder meer, is eene zeer ernstige. Het geldt hier niet de vraag, of wij meenen dat dit stuk van Nieuw-Guinea voor ons eenige waarde heeft.

„Op het oogenblik, daarover zullen wij het allen wel eens zijn, heeft die landstreek voor ons geen materieele waarde, maar eene *moreele* waarde heeft zij wel, omdat daar menschen wonen, waarvan wij op dit oogenblik de souverein zijn. En moge nu een vroegere resident van het gewest waartoe Nieuw-Guinea behoort, de heer De Clercq, waarschuwen tegen uitbreiding van ons gezag, ik stel zijne autoriteit te dezen aanzien niet hooger dan die van de laatste residenten van hetzelfde gewest, die de Nederlandsch-Indische Regeering zeer dringend hebben gewezen op de noodzakelijkheid om meer gezag aldaar uit te oefenen, dan tot nog toe door de periodieke bezoeken, die onze ambtenaren daar brengen, kan geschieden; ik wijs op den resident Bensbach, die als een van de beste kenners dier residentie bekend stond, maar ook den tegenwoordigen resident dr. Horst.

„De bedoeling is geleidelijk de bevolking onder onzen invloed te brengen en te gelijker tijd onze heerschappij over het eiland te bevestigen en aan te toonen.

„Ik acht dit een dringend belang, en het zou mij zeer

spijten, wanneer de Kamer van eene andere meening blijk gaf."

In zijn antwoord op verschillende replieken verklaarde de Minister nog, dat niet besloten is tot eene vestiging op Nieuw-Guinea, alleen omdat de zending die vraagt. Wel is van de ervaring en van de meerdere ondervinding der zendelingen omtrent gezondheid, ligging, geschiktheid en bevolking gebruik gemaakt bij de keuze der plaats van vestiging.

De post werd ten slotte met 49 tegen 23 stemmen *aangenomen.*

Voor hebben gestemd de heeren Nolens, Geertsema, Dobbelmann, De Bieberstein, 't Hooft, Van Bylandt (Apeldoorn), Seret, De Waal Malefijt, De Savornin Lohman, Krap, Pijnappel, Roessingh, Groen van Waarder, Rink, Everts, Donner, Kool, Van Kerkwijk, Travaglino, Goeman Borgesius, Conrad, Van Limburg Stirum, Bahlmann, Van Heemstra, Mackay, Van Gilse, Smidt, Merckelbach, Van de Velde, Michiels van Verduynen, Van Asch van Wijck (Wijk bij Duurstede), Schaafsma, Schimmelpenninck, Smits van Oijen, Van der Kun, Harte van Tecklenburg, Lely, Van Karnebeek, De Ras, Hesselink van Suchtelen, De Visser, Van der Borch van Verwolde, Van Bylandt (Gouda), Van Kempen, Van Gijn, Knijff, Bouman, Van Vlijmen en de Voorzitter.

Tegen hebben gestemd de heeren Meesters, Staalman, Pijnacker Hordijk, De Klerk, Stoffel, Van Kol, Bastert, Ketelaar, Nolting, Rethaan Macaré, Drucker, Fokker, Heldt, Tijdens, Schepel, Hartogh, Van der Zwaag, Houwing, Veegens, Lieftinck, Verhey, Ferf en Zijlma.

Naar aanleiding van opmerkingen van den heer Van Limburg Stirum bij den desbetreffenden post verklaarde de Minister met de afschaffing van heerendiensten niet overhaast te werk te willen gaan, hoe groot zijne sympathie voor de zaak ook is, — uit vrees òf tot eene

verhooging van het hoofdgeld te moeten komen, hetgeen de oeconomische toestand van Java op het oogenblik zeer stellig niet gedoogt, òf de uitvoering van verschillende werken te moeten nalaten.

De Minister deed voorts de toezegging, zich met de quaestie van decentralisatie, in verband ook met die van de heerendiensten, ten spoedigste te zullen bezighouden.

Bij onderafd. 41, luidende: „Publieke feesten, *f* 64,700", protesteerde de heer Kuyper tegen het feit, dat „ter opheffing van de Balineesche bevolking op Lombok", van Regeeringswege gelden waren uitgegeven voor een daar te houden offerfeest. Hij vroeg of het aanging, dat uit eene kas onder onze verantwoording staande, voor *offers aan afgoden* gelden werden beschikbaar gesteld.

Een door den afgevaardigde van Sliedrecht voorgesteld amendement tot vermindering van den post met *f* 130, werd na eene vrij levendige discussie verworpen met 34 tegen 24 stemmen.

De beraadslaging over onderafd. 50: „Koffie, *f* 8.942.685", werd ingeleid door den heer Van Limburg Stirum, die opnieuw zijne grieven tegen de toepassing van het bijslagstelsel te berde bracht. Bij de behandeling der vorige begrooting reeds toonde de heer Van Stirum aan, dat het bijslagstelsel, *zooals het wordt toegepast*, een wassen neus, eene comedievertooning is.

Wat is de *bijslag?*

't Is eene poging om te voldoen aan art. 56, 4°., van het Regeeringsreglement, een inlossen van het meer dan eene halve eeuw geleden aan den inlandschen koffieplanter gegeven woord, dat de gouvernementskoffiecultuur hem — „zonder schadelijke opdrijving" — bij gelijken arbeid, ten minste gelijke voordeelen zal opleveren als de vrije teelt.

Zoo zegt dan ook het Koloniaal Verslag van 1892, „dat het krediet van *f* 500,000 bij de Indische begrooting voor 1893 toegestaan, dienen moet om daaruit *met behoedzaam-*

heid — deze uitdrukking is teekenend — in streken waar de bestaande betaling van *f* 15 per pikol, *met het oog op de eischen van art.* 56 *van het Regeeringsreglement*, den planter *te weinig* verschaft, aan dezen, voor aanplant en onderhoud, gedurende de eerste jaren een bijslag te geven *ter aanvulling van hetgeen er aan eene behoorlijke vergoeding ontbreekt.*"

In confesso was dus, dat er streken zijn, waar art. 56, 4°., van het Regeeringsreglement *niet* werd nageleefd, waar de Javaan-koffieplanter veel en zwaren arbeid te verrichten had zonder behoorlijke vergoeding.

Aan dezen toestand moest een einde worden gemaakt. Regeering en Parlement meenden het wèl met den Javaan, en deze moest nu eens eindelijk van die welgezindheid een tastbaar blijk ontvangen. Hem dit blijk te geven door eenvoudige verhooging van den inkoopsprijs per pikol ging niet aan, meende men. De ongunstige verhouding tusschen den veel en den weinig koffie-inleverenden cultuur-plichtige zou daardoor nog meer worden geaccentueerd.

De „bijslag" nu zou aan die ongunstige verhouding een einde maken. Ieder cultuur-plichtige zou loon naar werken ontvangen, en, als eenmaal die bijslag was ingevoerd, dan zou alles zijn *pour le mieux dans le meilleur des mondes.*

De heer Van Stirum nu toonde aan, dat — wat dr. Burck ook moge beweren — de groote onbillijkheden *niet* zijn opgeheven; dat het gevaar, dat een cultuurplichtige bij de teelt van koffie schade lijdt, nog wel degelijk bestaat.

Spr. gaf een critisch overzicht van de cijfers, die de minister van Koloniën in de bijlage der M. v. A. heeft medegedeeld.

Uit die cijfers blijkt o. a., dat er dessa's zijn, waar de cultuurplichtige *meer* ontvangt dan waarop hij aanspraak mag maken.

Het zonderlingste is wel de regeling van den bijslag

in het district Parang, afdeeling Magettan, der residentie Madioen. Twaalf dessa's, in twee groepen verdeeld, komen aldaar voor den bijslag in aanmerking. Terwijl in 8 dezer dessa's, de eene groep vormende, de cultuurplichtigen *f* 1,65 ontvangen, waar zij meenden te mogen rekenen op *f* 1,82, zien hunne mede-afgevaardigden der koffietuinen van de 4 dessa's, uitmakende de andere groep, *f* 2,70 toegekend, waar zij met *f* 2,16 reeds voldoende betaald zouden zijn geweest.

Er zijn 109 groepen van dessa's waar de koffieplanters door den bijslag het hun toekomende ontvangen, en 98 groepen van dessa's waar de cultuurplichtigen, niettegenstaande den bijslag, iets, veel, of zeer veel te weinig ontvangen. Daarentegen zijn er twee groepen van dessa's waar de cultuurplichtigen iets méér dan het hun competeerende ontvangen.

Van het toekennen van den bijslag per bouw, dat dr. Burck als het beste middel beschouwt om de dwangcultuur te doen overgaan in eene vrije volkscultuur, had spr. niet veel verwachting.

Of men hen per bouw of mannetje voor mannetje betaalt, dat doet er heel weinig toe, alles hangt af van het hun uit te betalen *bedrag*. Ontvangen de planters nù — bij het vigeerend systeem van bijslag — te weinig, dan zullen zij, tenzij men de betaling verhooge, ook per bouw te weinig ontvangen.

Ook de heer Pijnacker Hordijk betoogde, dat de toepassing van het bijslagstelsel niet deugt en dat men goed zou doen er mede te breken.

De heer Geertsema vroeg inlichting van den Minister over de bestemming die aan de *f* 500,000 zal worden gegeven, die in dezen post zijn opgenomen. Hij wenschte namelijk te weten, of die som zal worden gebruikt:

1°. om het bijslagsysteem te liquideeren, dat wil zeggen alleen om nog te voldoen aan gedane toezeggingen;

2°. ook nog bij wijze van proef voor de vrije cultuur

eene tegemoetkoming te geven voor den aanplant van de eerste drie jaren.

In zijn antwoord verklaarde de Minister, dat de Indische Regeering het tegenwoordig stelsel wenscht te laten afloopen, omdat de proef, die er mede is genomen, in geen enkel opzicht aan de verwachting heeft beantwoord. Natuurlijk moet daarbij de billijkheid jegens de bevolking blijven betracht worden, en gaat het niet aan in eens de sommen die nog moeten worden bijgepast volgens het tegenwoordig stelsel, in te trekken. Het moet natuurlijk een paar jaar duren eer deze proef geliquideerd is.

In de tweede plaats wenscht de Indische Regeering voort te gaan met de sinds eenige jaren, met aanvankelijk goeden uitslag, genomen proef, om voor vrijwilligen aanplant, een bijslag per bouw te geven voor de eerste drie jaren. De berichten omtrent die proef, in vier residentiën genomen, zijn volgens den Gouverneur-Generaal zonder uitzondering gunstig. De Gouverneur-Generaal meent, dat ook in andere gewesten de vrije cultuur eene hooge vlucht zal kunnen nemen, indien de bevolking slechts overtuigd raakt van de voordeelen, welke zij op die wijze uit de cultuur zal trekken. De Indische Regeering ziet in eene bijslagtoekenning op deze wijze een middel om die vrije cultuur langzamerhand tot eene zoodanige uitbreiding en bloei te brengen, dat misschien mettertijd de dwangcultuur zal kunnen verdwijnen.

Ten derde wenscht de Indische Regeering de practische gevolgen af te wachten van de toepassing van den bijslag op de vrije cultuur, alvorens voor te stellen dit stelsel ook bij de dwangcultuur in toepasing te brengen, in welk geval de som van 5 ton, die daarvoor nu is toegestaan, zeker onvoldoende zal zijn. Het spreekt dus vanzelf, dat niet tot die toepassing zou kunnen worden overgegaan zonder dat de Kamer is gehoord.

Alvorens het mij mogelijk zal zijn met een definitief voorstel te komen, ging de heer Cremer voort, zal —

zooals ik in de Memorie van Antwoord heb gezegd — ook moeten worden afgewacht het rapport, dat de Indische Regeering nog wenscht uit te brengen over de ideeën en plannen van den wetenschappelijken adviseur voor de koffiecultuur, den heer Burck. De Minister knoopte hieraan de opmerking vast, dat hij de wijze waarop de adviseur der Regeering met zijne adviezen handelt, hem eenigszins vreemd voorkwam:

„Het is zeker in de wetenschap gebruikelijk, dat sommige aanvankelijke resultaten van wetenschappelijk onderzoek, gemeen recht en gepubliceerd worden. Wanneer men echter, zooals hier, niet te doen heeft met eene zuiver wetenschappelijke quaestie, maar met overwegingen van een adviseur der Regeering, dan komt het mij in het algemeen beter voor, dat die adviezen voorshands strekken tot inlichting der Regeering en dat zij eerst als men tot een resultaat gekomen is, te gelijk met die slotsom en de overige overwegingen die daartoe hebben geleid, ter kennis van het publiek komen."

De heer Van Vlijmen had den Minister toegeroepen: „Pas eenig bepaald stelsel toe bij de gouvernementskoffiecultuur!"

Dat gaat niet! antwoordde Z.Exc. Men kan niet voor geheel Java uitmaken of intensieve dan wel extensieve cultuur de voorkeur verdient. Heeft men bijv. te doen met eene bevolking, die nog eenigen lust heeft in de gouvernementskoffiecultuur, omdat de gronden goed zijn en zij uit die cultuur groote voordeelen heeft getrokken — dan kan invoering der extensieve cultuur daar schaden.

Nog dezer dagen vernam ik van een assistent-resident uit eene zoogenaamde koffie-afdeeling, dat die werkwijze in zijn gewest bepaald nadeelig gewerkt had, ook voor de bevolking. In andere streken echter, waar geen goede gronden beschikbaar waren, is de toepassing van de intensieve cultuur voor haar eene wezenlijke ramp geweest. Met veel moeite en zorg heeft men daar die gronden

diep bewerkt, bemest en met koffieboomen beplant, die eenige jaren later niets waard bleken te zijn.

Men vergeet, dat gouvernementskoffiecultuur nooit gelijk kan worden gesteld met de particuliere cultuur, omdat ieder particulier zijne gronden behandelt zooals deze dat speciaal noodig hebben, terwijl, al had de Regeering in plaats van één, vijf wetenschappelijke adviseurs, zij toch over die groote uitgestrektheid niet dat toezicht op de cultures zou kunnen uitoefenen, zooals een particulier dat kan doen. Ware dat mogelijk, dan was de koffiequaestie veel gemakkelijker dan zij nu is.

Naar aanleiding van door den heer Hintzen gestelde vragen wees de Minister er nog op, dat wat nu wordt ondernomen is eenvoudig het nemen van eene proef op grooter schaal. Wat verder, naar aan leiding van de resultaten dier proefneming, zal behooren te geschieden, zal later aan de beslissing der Kamer worden overgelaten.

Onderafd. 50 werd ten slotte zonder hoofdelijke stemming aangenomen.

Bij de beraadslaging over de Vde afdeeling (departement van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid) in het algemeen, pleitte de heer Donner nog eens voor de vrijheid van godsdienst voor alle protestanten in Indië, in dien zin, dat aan alle protestanten in Indië, zonder onderscheid, het recht worde toegekend, om, òf als Gereformeerde òf als. Luthersche òf als Doopsgezinde gemeente bij de Regeering bekend te zijn en als zoodanig rechtspersoonlijkheid te hebben, en niet als eene vereeniging, maar als kerk of kerkgenootschap.

Wijziging of opheffing van art. 122 van het Regeeringsreglement achtte hij daartoe niet noodzakelijk.

Tusschen de heeren Donner, Roessingh en De Visser werd een tamelijk vinnige discussie over het punt in quaestie gevoerd. De Minister hield zich buiten schot, door te verklaren, dat hij met al den ernst

dien de zaak verdient, zal overwegen wat er vroeger en ook nu daaromtrent is gezegd.

Bij onderafd. 65: „Geneeskundige dienst, *f* 1.985.501," drong de heer Smidt er op aan, dat de Minister de verbetering van het krankzinnigenwezen in Indië, waarvan ook deze Regeering de noodzakelijkheid heeft erkend, spoedig en met kracht zal aanvatten.

De heer Van Kol wees op de gebrekkige verloskundige hulp in Indië, zich daarbij refereerende aan de uitspraak van prof. Hector Treub en aan hetgeen dr. Stratz in zijn onlangs verschenen werk: *De vrouwen op Java* schreef. De toestand is inderdaad allerellendigst. Britsch-Indië en Fransch Algerië geven ons in dit opzicht beschamende voorbeelden.

Ten aanzien van het eerste punt deed de Minister de toezegging, dat hij zijn uiterste best zal doen om op de volgende begrooting een flinken termijn te brengen voor een gesticht overeenkomstig de voortreffelijk bewerkte plannen van dr. S. Lijkles, die in het bezit der Regeering zijn.

Wat betreft de opleiding van inlandsche vroedvrouwen, van de dringende behoefte aan betere regeling van deze aangelegenheid was de Minister ten volle overtuigd. Bij ervaring echter kende hij de moeilijkheden, welke zich daarbij kunnen voordoen.

Die moeilijkheden zijn van tweeërlei aard; 1°. zijn vele moeders ongenegen de goede hulp van Europeesche geneeskundigen te aanvaarden; 2°. is het uiterst moeilijk om goede adspirant-vroedvrouwen te vinden.

Ik herinner mij eene vrouw, die in barensnood verkeerde. De Europeesche geneesheer, die haar werd gezonden, werd onder aan de trap van het huisje door twee mannen van harentwege geweerd, zóó groot was hun vooroordeel tegen de Europeesche wetenschap. De dokter bleef beneden en de vrouw is gestorven.

Nu moet het streven zijn, uitsluitend door inlandsche

vrouwen daarin verbetering te brengen, doch hierbij stuit men op zeer groote bezwaren. De school te Weltevreden is in 1875 opgeheven, omdat er niet genoegzaam leerlingen waren. Toen is in 1890 voorgesteld, het over een anderen boeg te wenden en door eene soort van decentralisatie het doel te bereiken. Men heeft toen gelden beschikbaar gesteld om op Java zes en op de Buitenbezittingen drie doctoren elk met de opleiding van twee vroedvrouwen te belasten, zoodat na eenigen tijd 18 vroedvrouwen per jaar zouden kunnen worden afgeleverd: 12 op Java en 6 op de Buitenbezittingen.

Tot nog toe is dat getal niet bereikt. Van 1893 tot 1896 zijn er slechts 12 geslaagd. Hoeveel er in 1897 geslaagd zijn is nog niet bekend. En in 1898 verwacht men dat er 10 gereed zullen komen. Die verwachting is echter eene zuivere begrootingsverwachting. Men heeft het geld disponibel gesteld, maar het zal zeer medevallen indien het wordt besteed.

De Minister wees daarbij op de moeilijkheden, die de heer en mevrouw Bervoets—Van Ewijck te Modjowarno, die zich uit menschenliefde aan de opleiding van Javaansche meisjes tot vroedvrouwen wijden, ondervinden.

Toch verwachtte hij in deze het meest van het particulier initiatief. Het hierop echter niet willende laten aankomen, uit vrees dat de zaak dan op de lange baan zou worden geschoven, had spr. zich gewend tot dr. Stratz, die zijne denkbeelden in eene nota heeft samengevat en een plan voor eene goede inrichting heeft uitgewerkt.

Dat plan, volgens hetwelk zeker getal Europeesche en Javaansche vrouwen zouden opgeleid worden om te voorzien in de behoefte; volgens hetwelk tevens voorzien zou worden in de groote behoefte aan Europeesche geneesheeren, speciaal in dit vak opgeleid; waaraan o. a. het denkbeeld ten grondslag ligt dat, bij welslagen, ook op andere plaatsen, door middel van het personeel, aan deze inrichting gevormd, meer dergelijke inrichtingen zouden

kunnen worden tot stand gebracht, dat plan is al sinds eenigen tijd naar Indië verzonden, met verzoek om daaromtrent zoo spoedig mogelijk het advies van de Indische Regeering te vernemen. De Minister voegde er bij, dat de pogingen, door dr. Stratz en anderen te Batavia gedaan, om met de hulp van particulieren eene inrichting van dien aard tot stand te brengen, niet geslaagd zijn.

De Regeering is in deze dus diligent en hoopt dit te blijven.

Na deze verklaring trok de heer Van Kol een door hem voorgesteld amendement tot verhooging van onderafdeeling 65 met ƒ 1000, in.

Over de quaestie der drinkwatervoorziening van Soerabaija, welk punt, mede door den heer Van Kol werd ter sprake gebracht, deelde de Minister mede, dat hij nog slechts het eerste gedeelte had ontvangen van het rapport van den Nederlandschen deskundige, wiens advies de Regeering heeft gevraagd, en die in overleg is getreden met den Indischen ingenieur, die van Regeeringswege met het ontwerpen van plannen is belast geweest. De Minister echter hoopte thans spoedig het tweede gedeelte van het rapport te zullen ontvangen.

Dan zal eerst de vraag moeten worden overwogen, of de exploitatie zal geschieden van Regeeringswege of door particulieren.

De heer Bahlmann, wijzende op den tegenvaller met de werken voor de verlegging van de Solo-rivier en voor de irrigatie-werken in de Solo-vallei, vroeg: 1°. in hoeverre de oorspronkelijke raming van den Minister Van Dedem zal worden overschreden, en 2°. met welk bedrag?

Wanneer het vooruitzicht bestaat, dat het misschien 12 tot 20 millioen zal tegenvallen, dan meende spr. dat het beter was, het werk te staken.

Hiertegen kwam de heer Van Kol bij voorbaat in verzet, met het oog op het groote nut van het werk. Ook hem had het teleurgesteld dat het werk zoo schro-

melijk tegenvalt, doch men vergete niet, dat tegenvallen bij al dergelijke groote werken, vooral in Indië, mogelijk is.

De Minister kon op de door den heer Bahlmann gestelde vragen op dit oogenblik geen rechtstreeksch antwoord geven, omdat de zaak nog in onderzoek is. Naar aanleiding van de hooge raming heeft de Gouverneur-Generaal eene commissie benoemd, die in last heeft ter plaatse zelve een onderzoek in te stellen.

De commissie heeft de opdracht na te gaan:

1°. of bij het opmaken van het oorspronkelijk ontwerp geene technische fouten zijn begaan, waarvoor zij die dat ontwerp hebben opgemaakt en onderzocht verantwoordelijk behooren te worden gesteld;

2°. of bij hetgeen tot dusver is uitgevoerd met het noodige overleg en beleid en de vereischte spaarzaamheid is te werk gegaan;

3°. of er mogelijkheid bestaat om door het aanbrengen van rationeele bezuinigingen het eindcijfer van de nieuwe raming te verminderen.

Van staking van het werk wilde de Minister niet hooren; zelfs niet van eene gedeeltelijke staking. Hij wees er op, dat dit een hoogst treurigen indruk zou maken op de bevolking, die nu reeds zoo vele jaren rekent op het totstandkomen van het werk, dat 229.000 bouws bebouwbaar zal maken.

Naar aanleiding van de overgelegde defensieplannen voor Indië, drong de heer Verheij er op aan, dat althans de plannen zouden worden vastgesteld en de détails van de werken die hier en daar zullen moeten worden gemaakt alreeds zouden worden geregeld. Dan kan men ten minste thans eene raming maken van kosten, en wellicht zal er op eene volgende begrooting wel iets af te zonderen zijn om met de zaak een begin te maken.

Dezelfde spreker brak een lans voor de samensmelting van de officierskaders, waarvan hij de groote voordeelen

in het licht stelde, zonder de nadeelen die er tegenover staan uit het oog te verliezen. Hij vond hierin steun bij den heer De Ras, een van de krachtigste voorstanders der zaak.

De Minister verklaarde, ten aanzien van de defensie, dat hij, met het oog op den toestand der schatkist, er op dit oogenblik niet aan denken kan om sommen te vragen voor de doode weermiddelen in Indië. Bovendien was hij voor zich van meening, dat wanneer een niet-inlandsche vijand onze heerschappij in Indië wil belagen, de zekerheid dat hij daar tegenover zich zal hebben een flink veldleger, hem eerder zal weerhouden, dan de wetenschap, dat op dit of dat punt een zeker aantal forten liggen, die hij desnoods wel altijd zal weten te ontgaan, om ons langs een anderen weg te bereiken.

Wat betreft de samensmelting van de officierskorpsen, dit onderwerp is in tal van brochures en courantenartikelen behandeld. In de Indische rapporten echter heb ik nooit veel warmte voor eene dergelijke samensmelting kunnen ontdekken, merkte de Minister op. Ik blijf voorshands dan ook van meening, dat het denkbeeld niet zoo gemakkelijk is te verwezenlijken, vooral wat de hoogere rangen aangaat. Voor zooveel de jongere officieren betreft zoude het nog gaan, maar of oudere officieren, die veelal gehuwd en hier aan een zekeren leefregel gewend zijn, lust zullen gevoelen van tijd tot tijd den Nederlandschen dienst met den Indischen te verwisselen, durf ik nog zoo stellig niet aannemen. Het heen- en weertrekken van de gehuwde officieren met hun gezin, zou bovendien ook tot groote kosten en ongerief aanleiding geven.

Ik acht het daarom beter dat eene nadere aanraking tusschen beide legers bestaat ongeveer op den voet van het Koninklijk besluit van Augustus 1871 (*Indisch Staatsblad* n°. 176), dat regelen voorschrijft, waarop nu reeds over en weer kan worden gedetacheerd, bij onderlinge

ruiling voor vijf jaar, doch slechts tot een beperkt aantal. Wellicht is uitbreiding in de toekomst mogelijk, maar in den eersten tijd zeker niet, omdat men in Indië daarvoor het personeel mist.

Ten slotte memoreeren wij nog met een enkel woord hetgeen bij de behandeling van Hoofdstuk I (Wet op de middelen in Nederland) met betrekking tot de koffieveilingen is gezegd. De heer Bahlmann, wijzende op het feit, dat op de laatste veiling van de Ned. Handelmaatschappij de koffie, getaxeerd op 45 cents, 10 cents was gedaald, vroeg waarom de Regeering in zulke gevallen niet het voorbeeld van particulieren volgde en den voorraad van de markt nam? Hij herinnerde daarbij aan hetgeen minister Keuchenius indertijd heeft gedaan. Wel heeft die maatregel toen veel ontzetting en beroering in den koffiehoek teweeggebracht, maar de heer Keuchenius heeft daardoor tonnen gouds, sommigen beweren zelfs millioenen, voor de schatkist bespaard.

Ik zou denken dat om een voorbeeld te kunnen volgen, dat voorbeeld eerst moet gegeven zijn, antwoordde de Minister. En dat is hier *niet* het geval geweest. Wat de particulieren hebben gedaan is een gevolg geweest van de koffieveiling, maar niet daaraan voorafgegaan. Ik wil er op wijzen, dat particuliere koffie tegelijk met die van de Regeering in de veiling is verkocht en niet opgehouden.

Nu is het voor de Regeering moeilijk eene limite te stellen. Bij eene rijzende markt kan dit gelukken, maar het kan ook tegenvallen; dat weet men van te voren niet. Bij eene rijzende markt heeft men de meeste kans op slagen. Bij eene dalende markt eene dergelijke speculatie te wagen, is voor eene Regeering nog al gewaagd. In 1869 werd ook opgehouden voor 38 cent, omdat de raming toen was 40 cent. In het najaar bracht die opgehouden koffie toen op 31½ à 32 cent. Toen werd dus oneindig grooter verlies geleden, dan bij het ophouden in 1889 bij

eene rijzende markt door Minister Keuchenius voordeel werd behaald.

Evenwel wat de heer Keuchenius deed in 1889 en reeds, blijkens zijne mededeelingen toen, limites werden gesteld door mijne voorgangers — in 1874 door den heer Fransen van de Putte, in 1875 door den heer Van Goltstein en in 1878 door den heer Van Bosse — kan dit ook plicht zijn voor volgende Regeeringen. De Regeering behoudt zich altijd het recht voor, om voor de veiling te handelen zooals 's lands belang naar hare meening zal medebrengen.

De verschillende wetsontwerpen tot vaststelling der begrooting van Ned.-Indië voor 1898 werden zonder hoofdelijke stemming aangenomen, evenzoo het wetsontwerp tot verhooging der begrooting van uitgaven van Ned.-Indië voor het dienstjaar 1898, ten behoeve van de invoering van de opiumregie op Java en Madura, alsmede op Lombok.

De Tweede Kamer nam voorts in hare vergadering van 23 December de wetsontwerpen aan: 1°. tot verhooging van het maximum bedrag der in Nederlandsch-Indië uit te geven koperen pasmunt; 2°. tot wijziging van art. 6 der wet tot vaststelling der tarieven van in-, uit- en doorvoer in Nederlandsch-Indië en wijziging en aanvulling van Hoofdstuk II der uitgaven van de Indische begrooting voor 1898; 3°. tot afschaffing van het uitvoerrecht van suiker in Nederlandsch-Indië; 4°. tot wijziging en verhooging der begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1896; 5°. tot voorziening in het Indisch kas-tekort over 1898.

———

De Eerste Kamer maakte het, als naar gewoonte, met de behandeling der Indische begrooting kort, en veel belangrijks leverden de gehouden discussies ditmaal niet op. Alleen zij geconstateerd, dat de Minister bij de leden een zeer welwillend onthaal vond, met name ook bij den

heer Fransen van de Putte. De begrooting ging er met vlag en wimpel door.

Wat Nieuw-Giunea betreft, opperden enkele sprekers bedenkingen, met name de heeren van Asch van Wijck en Van Welderen Rengers. Laatstgenoemde vooral verklaarde er zich vrij sterk tegen. Hij vond het wèl zoo verstandig als wij ons hielden aan de passieve gedragslijn, die wij tot dusver tegenover genoemd gewest hebben gevolgd. Er was niet de minste reden om te duchten, dat ons prestige daaronder zou lijden.

De heer Van Alphen verklaarde, dat hij aanvankelijk minder ingenomen met de zaak was geweest, uit vrees voor nieuwe verwikkelingen, terwijl wij reeds zoo véél op de horens hebben in onze uitgebreide koloniën. Wat de Minister echter in de andere Kamer omtrent het plan had gezegd, had hem volkomen gerustgesteld. Eene verklaring, voor welke de Minister zich natuurlijk dankbaar betoonde.

De heer Fransen van de Putte vond de zaak alleen maar onvoldoende geïnstrueerd. Gevaar zag hij er niet in.

De Minister volhardde bij zijne optimistische beschouwing, dat het plan eigenlijk niets om het lijf heeft.

De strijd der natiën op handelsgebied.

Eene zeer belangrijke voordracht werd den 23sten December jl. door den heer C. Roozenraad uit Londen gehouden voor de leden der Vrijzinnige Kiesvereeniging *Vooruitgang*, district II te Amsterdam, over bovenstaand onderwerp.

Op het laatste diner der Kamer van Koophandel te Birmingham, aldus ving de heer Roozenraad aan, zeide de heer Chamberlain, staatssecretaris van het departement van Koloniën:

„Alle ministeriën werken in het belang van den handel. Die van Buitenlandsche Zaken en van Koloniën zijn hoofdzakelijk bezig nieuwe markten te vinden, en oude te behouden. De departementen van Oorlog en Marine bereiden steeds voor wat voor de verdediging dezer markten en voor de bescherming van onzen handel gedaan kan worden. Die van Landbouw en Handel zijn geheel gewijd aan de belangen dezer beide groote takken van bedrijf. Zelfs het departement van Onderwijs grondt zijn aanvraag om geld op de noodzakelijkheid om ons volk in staat te stellen de commercieele concurrentie met anderen vol te houden. Daarom is het niet te veel gezegd, als ik beweer, dat de handel de grootste aller politieke belangen is, en dat het meest

de goedkeuring der natie verdient die Regeering welke alles doet om onzen handel te doen toenemen en op vasten grondslag te plaatsen."

Inderdaad, zeide spr., gewichtige woorden, niet alleen omdat zij opnieuw bewijzen, welke voorname plaats de handel in de oogen der Regeering in Engeland inneemt, hoe zeer zij doordrongen is van den plicht die op haar rust om harerzijds, tot de verlevendiging daarvan met alle krachten mede te werken, maar ook omdat zij werden uitgesproken op een oogenblik dat de strijd der natiën op handelsgebied scherper is dan ooit, dat meer dan een land er naar streeft, een zoo groot mogelijk aandeel aan den wereldhandel te nemen.

Spr. trad nu in eene breede geschiedkundige beschouwing over het streven der natiën naar commercieele suprematie. Op de Phoeniciërs volgden de Carthagers, de Grieken en de Romeinen; in de middeleeuwen werd de Middellandsche Zee het centrum van den wereldhandel. Marseille, Genua, Pisa, en vooral Venetië, bereikten het toppunt van commercieelen bloei, totdat de wereldhandel zich opnieuw verplaatste, en niet meer de Middellandsche Zee maar de Atlantische Oceaan het middelpunt werd van den grooten internationalen handel, en het schiereiland der Pyreneën al meer op den voorgrond trad. Ook aan de wereldheerschappij van het trotsche Castillië evenwel kwam een einde, door den overmoed en het arbitraire optreden zijner Regeering, door het miskennen van de principes eener gezonde financieele en koloniale politiek; het werd verdrongen door de Nederlanden, waar men, wars van de protectionnistische handelspolitiek, tot hiertoe steeds door andere natiën gevolgd, alle tollen, alle belemmeringen ophief die de ontwikkeling van handel en nijverheid konden tegenhouden. Op de Hollandsche markten konden toen de natiën der wereld te zamen komen om onder elkander hunne in- en verkoopen te bewerkstelligen; Amsterdam was

de voornaamste handelsplaats der wereld geworden. Op zijne beurt werd Holland verdrongen door Engeland, welks commercieel overwicht na de oorlogen tegen Napoleon meer en meer op den voorgrond trad. Toen toch slaagde het er in zijne financiën op hechter basis te plaatsen, zijn muntstelsel te hervormen. In 1816 voerde het officieel den gouden standaard in, en wanneer ook afwijking van de principes eener gezonde financieele politiek de Engelsche Bank noodzaakte drie malen hare speciebetalingen te staken, toen het aan Robert Peel gelukt was door wettelijke voorschriften de directie der Bank tot eene meer voorzichtige gedragslijn te dwingen, en de Bankacte van 1844 de basis was geworden waarop het geheele Engelsche geldwezen rust, was Engeland de goud- en geldmarkt der wereld geworden, het Clearinghouse van den internationalen handel, was zijn commercieel prestige en zijn politieke invloed, onafscheidelijk aan elkaar verbonden, steeds stijgende, en marcheerde het aan de spits der handeldrijvende natiën. De groote vlucht die handel en nijverheid namen, leidde herhaaldelijk tot „overtrading" en scherpe handelscrises, maar de lessen van 1847, 1857 en 1866 hebben heilzaam gewerkt. Sedert 1866, niettegenstaande vele stormen, is de Bankacte niet meer behoeven ingetrokken te worden, blijft de Engelsche Bank de eerste en voornaamste bankinstelling der wereld, Londen het centrum van den wereldhandel.

De verschillende omstandigheden welke hiertoe hebben bijgedragen, werden door spr. nagegaan. De voornaamste was het overgaan tot den vrijen handel. Vrijhandel was de handelspolitiek van het groote Britsche volk geworden, vrijhandel de basis waarop dat machtige Rijk tot rijkdom en welvaart zoude geraken, en de namen van Huskisson, Cobden, John Bright, Villiers en Peel staan met gulden letteren geschreven in de geschiedenis van Groot-Brittannië, als die der mannen door wier vaderlandslievende pogingen de zege werd behaald op begrippen,

zoo geheel strijdende met de belangen eener commercieele natie.

Hoe, op Engeland's voorbeeld, de vrijhandelsbeginselen ingang vonden op het vasteland, werd nu door spr. behandeld. Langzamerhand werd Europa met een net van handelsverdragen omspannen, alle gematigde tarieven en de clausule der meest begunstigde natie tot grondslag hebbende; het Kanaal van Suez maakte in 1869 den weg naar Indië en het verre Oosten aanmerkelijk korter. De voordeelen der zegenrijke handelspolitiek werden echter herhaaldelijk geneutraliseerd door de gebeurtenissen op politiek gebied. Opnieuw moest in sommige landen de strijd op handelsgebied plaats maken voor bloedigen strijd, voortspruitende uit de zucht van Napoleon III om in Europa den boventoon te voeren, en eerst na den vrede tusschen Duitschland en Frankrijk kon de handelsstrijd opnieuw algemeen worden. Maar toen natuurlijk onder gansch andere omstandigheden, beheerscht door de vorming van het Duitsche Rijk. Voor Bismarck was hoofddoel: aan Duitschland een grooter gedeelte van den wereldhandel te verzekeren. Vandaar de invoering van den gouden standaard; het bevorderen van de oprichting van Duitsche banken in den vreemde, speciaal in overzeesche gewesten, om aldus de Duitsche Reichsmark, het Duitsche accept overal bekend te doen worden, en aan Duitsche banken de commissie, de rente, en de winst, voortspruitende uit wisseloperatiën, te verzekeren, tot hiertoe aan Engelsche banken betaald. Vandaar een goed georganiseerd consulaatwezen; subsidiën aan stoom- en scheepvaartlijnen naar alle punten van de globe. Vandaar ook aanvankelijk, Bismarck optredend als „freetrader."

Onder Bismarck werd Berlijn het centrum der financieele wereld. Men ging echter te ver in Duitschland. De Gründer-periode leidde op bijna elk gebied tot overproductie en „overtrading," en, na scherpe daling der prijzen,

volgde de crisis. Nu zag men naar kunstmiddelen om. De industrie, die in Duitschland steeds protectie voorstaat, verlangde invoerrechten — niet zoozeer om zich tegen de buitenlandsche concurrentie te weren, want reeds nam Duitschland op industrieel gebied eene voorname plaats in, maar als een middel om hoogere prijzen te kunnen bedingen. En toen Amerika en Rusland met hun graan Duitschland gingen overstelpen, toen de industrie en de landbouw gezamenlijk op bescherming begonnen aan te dringen, moest Bismarck toegeven. In 1879 kwam het eerste protectionnistische tarief in werking, dat de invoer van buitenlandsch ijzer, hout en graan bezwaarde en toen traden Hamburg (1881) en Bremen (1884), tot hiertoe vrijhavens, toe tot den Duitschen Zollverein. Spoedig bleek ook hier, dat telkens nieuwe verhooging van tarieven niet kon uitblijven. In 1883 verdere verhooging der graanrechten, en in 1887 alweer eene verhooging, terwijl voor de industrie tusschen 1881 en 1883 reeds herhaalde verhoogingen hadden plaats gehad.

Uit de protectionnistische politiek volgden ook nu belemmering van den internationalen handel, represailles van de zijde van andere natiën, een tarievenoorlog met Rusland. De verhouding tusschen dat Rijk en Duitschland werd gaandeweg minder vriendschappelijk. Duitschland wilde Rusland door een financieelen oorlog verlammen. De bekende feiten, waartoe dit geleid heeft, werden door spr. nagegaan. Het voornaamste was het besluit van 10 November 1887, waarbij de Duitsche Rijksbank verklaarde verder niet meer de Russische fondsen, drie jaren te voren door eene andere staatsinstelling (de Seehandlung) als zoo geschikt voor geldbelegging aanbevolen, te zullen beleenen. Intusschen zelfs dit besluit was niet in staat het crediet van het Moscovitische Rijk afbreuk te doen. Integendeel, van dat oogenblik kwam er eene aanhoudende verbetering in de noteering der Russische fondsen. Zoodra de financieele krijg in Berlijn begonnen was, had de

Russische Regeering te Parijs de noodige stappen gedaan om daar de Regeering en de haute banque (steeds hand aan hand gaande), te overtuigen niet alleen van de soliditeit der Russische financiën, maar ook van de wenschelijkheid van een bondgenootschap, dat meer dan ooit reden van bestaan had sedert Duitschland, Oostenrijk en Italië het Drievoudig Verbond hadden gesloten.

Deze démarche der Russische Regeering ontmoette te Parijs een allergunstigst onthaal. De Fransche haute banque zag, om redenen die spr. nader ontwikkelde, talrijke voordeelen in eene innigere verhouding tot Rusland. Weldra volgde de gewone couranten-oorlog tusschen Frankrijk en Italië, en daarna de tarieven-oorlog. En het was weder het protectionnisme, dat Frankrijk en Italië van elkander verwijderde. Den 15en December 1886 nam de Italiaansche regeering het initiatief tot het opzeggen van het handelstractaat. Toen kwam het officieele bezoek van Crispi aan Bismarck op Friedrichsruh. Een ware financieele oorlog brak uit, die aan Italië's crediet gevoelige slagen toebracht. De Berlijnsche markt nam vele millioenen Italiaansche staatsrente op, maar op den duur bleek Duitschland niet bij machte aan Italië dezelfde financieele hulp te verleenen, welke het vroeger steeds zoo ruimschoots van Frankrijk ondervonden had. De kracht der Fransche markt bleek opnieuw door het opnemen van alle door Berlijn aangeboden Russische fondsen, door het plaatsen in Frankrijk van verdere Russische leeningen en industrieele ondernemingen. Die interventie der Fransche haute banque en van het Fransche publiek heeft er veel toe bijgedragen om het Rusland mogelijk te maken zijne financiën en zijn muntsysteem op gezonde basis te plaatsen. Zoò is uit de invoering van het protectionnisme in Duitschland de tarieven-oorlog, daarna de financieele oorlog met Rusland voortgesproten, die gevoerd heeft tot de financieele en politieke alliantie tusschen Rusland en Frankrijk, tot den tarievenoorlog en daarna tot den financieelen

strijd tusschen Frankrijk en Italië. En het bondgenootschap tusschen Rusland en Frankrijk heeft weer aanleiding gegeven dat beide landen, en vooral het groote Moscovitische Rijk, in het verre Oosten eene belangrijke rol spelen en aan Engeland's invloed in China trachten afbreuk te doen.

Met het protectionnisme ging het toenemen van het socialisme hand aan hand. Vooral in Duitschland trad de sociaal-democratische partij al stouter en stouter op, en ondanks de maatregelen die er werden genomen om het welzijn van den arbeider te verhoogen en zijn lot te verzachten, werd de toestand meer en meer gespannen. Eindelijk komt Bismarck ten val. Zijn werk wordt voortgezet door Caprivi, maar met toepassing eener veel gematigder handelspolitiek. Het politieke bondgenootschap met Oostenrijk en Italië maakt het mogelijk het commercieel bondgenootschap met die landen te sluiten. In 1891 komt een handelsverdrag met verlaagde tarieven tusschen Duitschland en Oostenrijk tot stand; 1 Februari 1892 volgt niet alleen dat met Italië, maar ook met Zwitserland en België, terwijl 1 Januari 1894 een handels- en scheepvaartverdrag met Rumenië wordt gesloten. Die handelsverdragen toonen dat er een eind gekomen is aan de tot hiertoe door Duitschland gevolgde scherpe protectionnistische handelspolitiek, dat meer gematigde ideeën de overhand genomen hebben, en, voor een tijdperk van 12 jaren afgesloten, geven zij den handel een zekeren waarborg dat vooreerst geene verandering van tarieven zal plaats vinden.

Ook met den tegenstander Rusland gelukt het Duitschland den 8en Maart 1894 een handelsverdrag te teekenen, waarbij niet alleen een einde gemaakt wordt aan den tarievenoorlog, maar ook het besluit der Duitsche Rijksbank van 10 November 1887 wordt ingetrokken. De gematigde handelspolitiek maakt goed wat het protectionnisme bedorven heeft, de vriendschappelijke verhouding tusschen

de twee groote Rijken van het Noorden wordt hersteld, en Berlijn neemt opnieuw een levendig aandeel aan de groote Russische financieele operatiën, die met de afschaffing van den gedwongen koers in dat land in verband staan.

Meer en meer doen zich de gunstige resultaten der door Duitschland nu toegepaste gematigde handelspolitiek gevoelen, breiden zich zijne zaken en verbindingen naar alle richtingen uit, blijkt het dat op industrieel gebied het eene macht van beteekenis geworden is, dat het op chemisch en electrisch terrein steeds nieuwe lauweren plukt. En terwijl Duitsche banken in Argentinië, Chili, Brazilië, China en Azië ten gunste van Duitschland's handel in den vreemde met succes arbeiden en in bevredigende dividenden de belooning vinden harer energieke pogingen; terwijl de Duitsche haute banque met bevriende huizen in Oostenrijk en Zwitserland onmidddellijk na de hevige crisis, die Italië in 1893 teisterde en waarbij 44 banken haar betalingen staakten, twee bankinstellingen in Milaan en Genua opricht, die beide gewichtige diensten aan Italië's handel en nijverheid bewijzen, trachten Duitsche reizigers, met taal- en zaakkennis toegerust, overal nieuwe débouchés voor Duitsche artikelen te scheppen; wordt Hamburg door talrijke stoomvaartlijnen in verbinding met alle deelen der aarde de voornaamste haven van het vasteland. Maar ook de industrie neemt eene groote vlucht. Rusland opent haar een uitgebreid veld voor haar ondernemingsgeest; zij is bezig Turkije met een net van spoorwegen te overdekken, en in het leveren van 70 millioen mark spoorwegmaterieel aan de Pruisische Regeering en in de constructie van 8000 kilometers locaalspoorwegen, gevoegd bij belangrijke orders voor Chili en andere overzeesche gewesten, op electrisch gebied, vindt zij volop arbeid. Zoo vertoonen de havens en fabrieken in Duitschland een beeld van groote, rustelooze werkzaamheid, gaan haute banque, handel en nijverheid

samen om Duitschland een belangrijk aandeel aan den wereldhandel te verzekeren.

Maar die kolossale ontwikkeling van handel en nijverheid, die groote vooruitgang op elk gebied, en vooral de beteekenis die de Berlijnsche beurs als internationale markt verkregen heeft, zijn een doorn in het oog der agrarische partij, en deze weet eene wet op het beurswezen er door te krijgen, die de zaken op tijd bemoeilijkt, ja voor sommige waarden onmogelijk maakt; die de Duitsche graanmarkt desorganiseert. Waar in Engeland de handel beschouwd wordt als de grootste aller politieke belangen, tracht de reactionnaire partij in Duitschland de hooge vlucht, die beurswezen, handel en nijverheid genomen hebben, zooveel mogelijk te kortwieken. Maar de agrariërs hebben buiten den waard gerekend, want vast aaneengesloten treden beurs en handel als één man op om zich tegen eene dergelijke kortzichtige politiek te verzetten. De cijfers geven het welsprekendst bewijs van Duitschland's krachtig optreden: van 1872 tot 1897 heeft zich Duitschland's handel met 60 °/₀ vermeerderd; van 1881 tot 1897 met 30 °/₀. Het hoofdaandeel daarvan valt op den handel ter zee, die circa 65 °/₀ van den totalen handel uitmaakt. De invoer, in 1881 M. 2961 millioen, bedroeg voor 1896 M. 4558 millioen, de uitvoer in 1896 M. 3754 millioen, tegen M. 2974 millioen in 1881. Duitschland komt met zijne handelsomzetten onmiddellijk na Engeland, is de tweede handelsnatie der wereld, een der voornaamste concurrenten van Engeland geworden.

Naast Duitschland staat nu Rusland, dat in den aan dat land eigen vorm, voortdurend Engeland's belangen bedreigt, zijn commercieel en politiek prestige aanhoudend tracht afbreuk te doen. Waar Duitschland met zijne steeds toenemende bevolking (die van 42 millioen op 1 December 1875, in 1897 tot $53^1/_2$ millioen inwoners gestegen is) steeds meer en meer zijne zonen naar alle deelen van den aardbol zendt als kantoorbedienden, handelsreizigers,

technische beambten en ingenieurs; waar het tracht overal nieuwe débouchés te scheppen en den handel tusschen het moederland en de overzeesche gewesten te bevorderen, volgt Rusland eene eenigszins andere wijze van werken, is het om zoo te zeggen Engeland's concurrent in het groot, tracht het overal, maar vooral in het verre Oosten, eene domineerende positie in te nemen en den Engelschen invloed afbreuk te doen.

Want óok Rusland, misschien meer nog dán Duitschland, heeft in de laatste jaren reusachtige vorderingen gemaakt. Getrouw aan het gezegde van Nicolaas I: „Rusland heeft geene grenzen" breidt het zich in Centraal Azië voortdurend uit; door eenvoudige onderhandelingen ontvangt het van het Hemelsche Rijk nu deze, dan gene concessie. Vandaar de aanleg van den Siberischen spoorweg, waarvan de opening op 1 Juli 1904 is vastgesteld, en die het mogelijk zal maken de route Londen-Berlijn-Warschau-Wladiwostok in ongeveer 10 dagen af te leggen, en dus het vervoer van passagiers en goederen naar China en Japan aanmerkelijk te bekorten. Tevens zal deze lijn op den internationalen handel grooten invloed oefenen, en o. a. eene belangrijke wijziging brengen in de passagiersgelden en vrachten naar het verre Oosten. Na Rusland schijnt Duitschland het meest van de nieuwe lijn te zullen profiteeren.

Tegelijkertijd tracht de Russische Regeering steeds den handel tusschen Rusland en Perzië, Turkestan, China en Japan te verlevendigen. Vooral helder echter komen de energie der Russische Regeering en het doorzicht harer staatslieden uit na den oorlog tusschen Japan en China. Begrijpende welke voordeelen voor haar kunnen voortspruiten uit de veranderde toestanden in het verre Oosten, begint Rusland met China in staat te stellen dadelijk een gedeelte der door het Hemelsche Rijk aan Japan te vergoeden oorlogsschatting te betalen, garandeert daartoe eene 4 pcts. Chineesche leening van 400 millioen

francs, welke met zulk eene garantie in Frankrijk grif plaatsing vindt, het China mogelijk maakt van Japan de onmiddellijke ontruiming van eenige als onderpand voor de te betalen oorlogsschatting bezette provinciën te verlangen, en door één en ander de vriendschappelijke relatiën tusschen Rusland en China ten zeerste versterkt. Ook Bismarck's beleid, om in het belang van den Duitschen handel overal Duitsche banken op te richten, is aan de Russische Regeering niet ontgaan, en terwijl zij de oprichting aanmoedigt van kantoren der Russische banken te Londen, Parijs, Genua, Rotterdam en Salonika, ter bevordering der Russische belangen en ontwikkeling van den Russischen graanhandel, schept zij, met het oog op de te verwachten commercieele hervorming van China, met medewerking der Fransche haute banque de Russisch-Chineesche Bank met een kapitaal van 6 millioen roebel, met hoofdkantoor te Shanghai en vertakkingen in die deelen der wereld waar de Russisch-Chineesche industrieele en commercieele belangen dit zullen noodig maken. Onmiddellijk na hare oprichting verkrijgt de nieuwe Bank van de Chineesche Regeering de concessie voor den aanleg en de exploitatie van den Wester Chineeschen spoorweg, welke aanleg 28 Augustus begonnen is, en die aan den Siberischen spoorweg zijne aansluiting vinden zal. Ook andere spoorweglijnen zijn in China in voorbereiding, aan de Europeesche industrie en haute banque nieuwe gelegenheden openende om hunne operatiën uit te breiden. Zoo schijnt zich langzaam het gezegde van Li-Hung-Chang te verwezenlijken, dat China binnen 50 jaren met een net van spoorwegen zal zijn overdekt; zoo schijnt China toch sneller voor meer ontwikkeling rijp te zijn dan men na de ontmoedigende verslagen van enkele consuls had mogen verwachten. Mijns inziens — zeide spreker — zal de hervorming van China des te rasscher vorderingen maken naarmate het Hemelsche Rijk, welks financieele positie eenigszins geleden heeft door den oorlog met

Japan en de te betalen oorlogsschatting, meer dan vroeger aan de Europeesche geldmarkt zal hebben te appelleeren, waardoor het Europa mogelijk zal zijn, als tegenwaarde voor de te verleenen financieele hulp, telkenmale op een liberaler optreden der Chineesche Regeering, op de opheffing van alles wat den internationalen handel met China belemmert aan te dringen.

Gelijk overal, is het Engeland, dat tot hiertoe het leeuwendeel heeft aan den handel in China. Van de 672 in China gevestigde handelshuizen zijn 363 Engelsche, 99 Duitsche, 40 Amerikaansche en 14 Russische, maar volgens de laatste berichten is het aantal der vreemde huizen die zich in China vestigen steeds toenemende, en de strijd der natiën op handelsgebied schijnt vooral in China steeds grootere verhoudingen aan te nemen. Wat verder gelooven doet dat China de noodzakelijkheid begrijpt om tot hervormingen over te gaan, is het besluit tot oprichting eener Chineesche Staatsbank met een kapitaal van 5 millioen taëls, met hoofdkantoor te Shanghai en vertakkingen in alle tractaathavens, hoofdsteden der provincies en hoofdsteden van Europa en Amerika. In China zal de Bank „*the Imperial Chinese Bank of International Commerce*" genoemd worden, maar in Europa en Amerika zal zij eenvoudig den titel van „*Imperial Bank of China*" dragen. Het kapitaal der Bank schijnt tamelijk klein voor zulk een uitgebreid arbeidsveld, en men zal goed doen verdere berichten af te wachten, alvorens een oordeel te vellen. Tegelijk met het besluit tot oprichting dezer bankinstelling komt het bericht van de ophanden zijnde vorming eener algemeene handelskamer te Shanghai, in welker bestuur vertegenwoordigers van den handel, de nijverheid enz. zitting zullen nemen.

Maar terwijl China dus geroepen schijnt een belangrijken invloed te oefenen op het internationale handelsverkeer, en een ruim arbeidsveld belooft te worden voor de Europeesche industrie, is ook op Japan de aandacht

van Europa gevestigd. Ook Japan treedt meer en meer op den voorgrond. Financieel veel sterker dan China, schijnt het niet alleen een onafhankelijk standpunt te willen innemen, maar zelfs gaandeweg alle vreemden te willen verdringen; tracht het zich op elk gebied van vreemden invloed vrij te maken. Zeker is het, dat de handel in Japan sedert 25 jaren eene groote vlucht genomen heeft en de uitvoer in 1896 niet minder dan $171\,^3/_4$ millioen yen bedroeg. Meer en meer ontwikkelen zich de handelsomzetten van het ondernemende en ontwikkelde volk, dat, 1 October 1897 tot den gouden standaard overgegaan, zich, wanneer de operatie in haar geheel gelukt, met zijne valuta op gelijke lijn gesteld zal hebben met zijn grooten concurrent in het verre Oosten, Engeland, en dus den handel zekerheid zal gegeven hebben tegen te groote variatiën in den wisselkoers. Japan werkt volgens een bepaald programma. Na zich eerst door de toepassing der in het Westen gevolgde administratieve en militaire organisatie sterk gemaakt te hebben, weert Japan onverbiddelijk alle vreemden die door hunne talenten en ervaring daartoe hebben medegewerkt, doet daarna zijne vitaliteit en superioriteit uitkomen door zijn zwakken mededinger China op zijde te stellen, plaatst met de ontvangen oorlogsschatting zijne financiën en zijn muntsysteem op gezonde basis, versterkt zijne marine, sluit handelstractaten met Amerika en de voornaamste landen van Europa, schept zelfs eene kolonie: Formosa, en doet nu al het mogelijke om handel en industrie te doen bloeien. In 1895 bestonden in Japan 580 maatschappijen, met een kapitaal van 40 millioen yen, en sedert is dat aantal met 20 pct. toegenomen. Zijne lucifers vinden op de Oostersche markten flinke afnemers, verdringen zelfs in sommige streken de Engelsche lucifers, terwijl Japansche parapluies, glaswerken en katoenen goederen reeds tot de meest gezochte artikelen behooren en de uitvoer daarvan zich meer en meer uitbreidt.

Voor den aanleg van spoorwegen is Japan nog grootendeels van het buitenland afhankelijk. Amerika, dat een zoo groot aandeel neemt aan den handel met Japan, slaagde er in, Engeland op dit gebied meer dan eens de loef af te steken, maar ook de Britten geven den strijd niet op; nog dezer dagen wisten zij voor hunne fabrieken belangrijke contracten voor locomotieven en rails af te sluiten. Amerika is en blijft echter in die streken voor Engeland een gevaarlijke concurrent, en de Yokohama Specie-bank, in 1880 opgericht met een kapitaal van 12 millioen yen, waarvan 9 millioen gestort, heeft met het oog op de steeds grootere handelsomzetten tusschen Japan en de Vereenigde Staten, vertakkingen opgericht te New-York en San-Francisco. Ook te Londen, Lyon, Bombay, Shanghai en Hongkong bestaan agentschappen der Bank, wier zaken zich steeds uitbreiden en die, aan de traditie getrouw, slechts Japanners als aandeelhouders toelaat.

Op scheepvaartgebied speelt Engeland in Japan nog altijd de voornaamste rol, maar ook in die streken zit Duitschland niet stil. In 1891 vertoonden zich in de Japansche wateren 467 Engelsche en 233 Duitsche schepen, tegen einde 1896 1018 Engelsche en 323 Duitsche schepen. Ook Noorwegen neemt op dit gebied eene belangrijke plaats in. Van 75 schepen in 1891 zien wij zijn aantal tot 319 stijgen, terwijl Rusland van 36 tot 92 is gestegen.

Alle die landen hebben dus hunne zaken met Japan uitgebreid, waar Frankrijk in die wateren van den 5en tot den 7en rang is afgedaald. Gedurende 1896 liep zelfs geen enkel Fransch schip de Japansche havens binnen en werd de Fransche vlag nog alleen vertoond door de Messageries Maritimes, die met haar veertiendaagschen dienst de concurrentie tracht vol te houden met de Engelsche P. & O. Steam Navigation Company, de Indische Tola & Indo-China linie, de onder Amerikaansche vlag varende 3 groote lijnen (Canadian Pacific Railway Co.,

Southern Pacific en Oriental & Occidental Steamship Navigation Co.) en de Duitsche Dampfschiffrederei en Norddeutsche Lloyd. De handel met Japan geeft dus aanleiding tot een belangrijk scheepvaartverkeer, en het kan onder die omstandigheden niet verwonderen, dat Japan zelf er naar streeft om aan de vreemde schepen de vrachten te betwisten voor de naar en uit Japan te vervoeren goederen.

Met de concurrentie der overzeesche landen zal Europa inderdaad meer en meer rekening hebben te houden. Voor het oogenblik echter zijn er nog tal van overzeesche landen, die, in ruil voor hunne producten, nog altijd flinke afnemers van Europeesche artikelen blijven, die op electrisch en ander gebied nog steeds van Europa afhangen. Dat werd terecht dezer dagen in het licht gesteld in Oostenrijk zelf, waar eene vergadering van industrieelen de middelen besprak om aan den strijd der natiën op handelsgebied een grooter aandeel te nemen, om aldus den achteruitgang tegen te gaan van de nationale industrie, welke zich levendig afspiegelt in de Oostenrijksche handelsbalans en in den gang der wisselkoersen.

De treurige toestand waarin daar de binnenlandsche politiek verkeert en de slechte handelsbalans zijn de redenen waarom, niettegenstaande het benoodigde goud niet ontbreekt, van eene hervatting der speciebetalingen voorloopig geen sprake kan zijn, en zoolang die hervatting onmogelijk blijft, zal Oostenrijk het beeld vertoonen van een land dat met millioenen gouds in de kelders der Bank, nog altijd gebukt gaat onder de euvelen eener papier-circulatie.

En ook Italië heeft nog altijd met groote schommelingen van den wisselkoers rekening te houden. Daar heerscht nog altijd de gedwongen koers. Intusschen hebben de handel en nijverheid er zich op krachtige wijze ontwikkeld. De bedrijvigheid in Milaan, Turijn enz. op industrieel gebied, de gunstige resultaten door verschillende fabrieken

verkregen, de overwinning door verscheidene ondernemingen op buitenlandsche concurrenten behaald, doen verwachten, dat het Noorden van Italië, het meest arbeidzame gedeelte van het land, meer en meer eene waardige plaats op industrieel gebied zal innemen. Ook op scheepvaartgebied heeft Italië groote vorderingen gemaakt. Genua heeft Marseille overschaduwd en door den aanleg van nieuwe havenwerken alles voorbereid om flink deel te nemen aan de grootere levendigheid op handelsgebied die ontegenzeggelijk voor haar zal voortspruiten uit den ophanden zijnden bouw van de Simplon-tunnel. Trouwens, van bijna geheel Italië luiden de laatste berichten opwekkender. Niettegenstaande ministerieele crises en van tijd tot tijd onstuimige parlementszittingen, vertoont Italië het beeld eener steeds toenemende, arbeidzame, spaarzame bevolking, wier deposito's bij de banken en spaarkassen steeds toenemen, wier handelsomzetten voor de eerste negen maanden van dit jaar $55^1/_2$ millioen lire meer bedragen dan in 1896, die er ijverig naar streeft om hare débouchés uit te breiden en die, krachtdadig ondersteund door de Italiaansche Kamers in het buitenland, er meer en meer in slaagt overal afzet te vinden voor hare producten en artikelen. Maar zijn de uitkomsten door Italië op handels- en scheepvaartgebied verkregen alleszins bevredigend te noemen, het afsluiten van een handelsverdrag tusschen Italië en Frankrijk blijft nog steeds op groote bezwaren stuiten. Het tot stand komen daarvan is alleen mogelijk wanneer wederzijds belangrijke concessiën gedaan worden, waartoe noch het protectionnistisch gezinde Ministerie en Parlement in Frankrijk, noch de industrieele partij in het Noorden van Italië voorloopig bereid schijnen.

Intusschen schijnt Rusland ook te trachten Italië voor zich te winnen en aldus ook aan de Middellandsche Zee den Engelschen invloed afbreuk te doen. De benoeming te Rome tot ambassadeur van een der kundigste, zoo

niet de kundigste aller Russische diplomaten, geeft aanleiding te vermoeden, dat niet alleen het sluiten van een handelsverdrag tusschen Rusland en Italië, de ware opdracht aan den nieuwen ambassadeur is, maar dat aan de Tiber quaestiën van groot belang te behandelen zijn, met zich brengende het versterken der reeds meer vriendschappelijke relatiën tusschen de beide zusternatiën Frankrijk en Italië, en het spreekt van zelf dat de afsluiting van een handelsverdrag tusschen beide laatsten er niet weinig toe zoude bijbrengen om dat doel te bereiken.

In Frankrijk zelf neemt de aandrang tot eene meer gematigde handelspolitiek toe. De verslagen der Kamer van koophandel van de twee voornaamste Fransche havens (Hâvre en Marseille) bewijzen dit. Er kan echter van het toepassen eener meer gematigde handelspolitiek geen sprake zijn zoolang men in hooge invoerrechten een middel meent gevonden te hebben tot stijving der staatskassen. Bovendien, Méline heeft — naar spr. aantoonde — meer dan één argument te zijner beschikking om te beweren dat de zaken onder het protectionnisme nog niet zoo slecht gaan. Tegenover die enkele gunstige feiten echter staat dat niettegenstaande alle begunstigingen de landbouw steeds klaagt, vele industriën het op den duur tegen de buitenlandsche concurrentie niet kunnen volhouden, dat volgens de berichten van vele Fransche consuls Frankrijk op de meeste markten meer en meer wordt teruggedrongen, dat het als koopvaardijvloot tot den 6en à 7en rang is teruggegaan, en dat terwijl Hamburg en Genua zoo enorm zijn vooruitgegaan, Hâvre en Marseille zich slechts met moeite op den omzet van vorige jaren hebben weten te handhaven. Ook de cijfers geven een sprekend bewijs dat handel en nijverheid, over het algemeen genomen, in Frankrijk niet bloeien. In 1890 exporteerde Frankrijk jaarlijks 3750 millioen, in 1891 3570; in 1892 viel men op 3464, in 1893 op 3226, in 1894 op 3078, om in 1895 op 3374, in 1896 op 3404 millioen

te stijgen. Dus niettegenstaande den vooruitgang die Frankrijks voornaamste concurrenten — Engeland en Duitschland — van 1890—1896 kunnen aantoonen, en die zich afspiegelen in hunne handelsomzetten, blijft Frankrijk voor 1896 nog altijd bij 1890, 1891 en 1892 ten achter.

Toch zitten de Fransche handelaars en fabrikanten, de Fransche haute banque, niet stil. Vooral geldt dit van het Crédit Lyonnais en het Comptoir d'Escompte.

Spr. trok nu een parallel tusschen Frankrijk en de Vereenigde Staten. Beide republieken volgen eene sterk protectionnistische handelspolitiek, beide verwachten dat hooge invoerrechten de staatskassen zullen vullen, beide zijn overladen met zilver waarop zij millioenen en millioenen verliezen: beide zullen, in korteren of langeren tijd, onder de euvelen eener zoo sterk geprononceerde protectionnistische handelspolitiek te lijden hebben; beide zullen te erkennen hebben dat hooge invoerrechten vermindering van den invoer en dus voor het budget mindere ontvangsten beduiden; beide hebben reeds ondervonden, en zullen blijven ondervinden, dat niet alleen Engeland, maar ook Duitschland, Rusland, Oostenrijk, de Scandinavische landen, Rumenië, Engelsch-Indië, Chili, Japan, Bulgarije, Salvador, Peru en Costa Rica, vooral na al de opofferingen die vele dezer landen zich getroost hebben om hun muntsysteem te doen beantwoorden aan de eischen eener internationale valuta, na al de verliezen die door den verkoop van hun zilver tegen aankoop van goud voor hen ontstaan zijn, dat die landen weigerachtig blijven zullen de eventueele voorstellen der bimetallisten in Frankrijk en Amerika in ernstige overweging te nemen. Maar het laatste gezamenlijke optreden der beide republieken in zake het zilver heeft hen nauwer tot elkander gebracht, en geruchten omtrent eene meer intieme verhouding op handelsgebied, wederzijdsche concessiën wat tarieven betreft, doen de

ronde, en men zal er goed aan doen, zei spr., oplettend te volgen wat in dezen geest vermeld wordt. Amerika verkeert nu, door den goeden' graanoogst, tijdelijk in een gunstigen toestand, maar de gebreken die de Amerikaansche valuta aankleven zijn niet weggenomen, en wel is in de laatste tijden gebleken dat men in Amerika hierin eenige verbetering wil aanbrengen, maar het is geenszins zeker dat dit gelukken zal.

Volgens spreker beloven de pogingen om een Amerikaanschen Zollverein tot stand te brengen, weing succes. Even weinig als de voorstanders van Imperial Federation in Engeland, die door de opzegging van de handelsverdragen met België en Duitschland nog meer versterkt zijn in hun geloof aan het tot stand komen eener dusdanige federatie, Na de beteekenis van dezen maatregel der Britsche Regeering te hebben aangetoond, verklaarde spr. van oordeel te zijn dat Engeland, hetwelk sedert 1816 is trouw gebleven aan den gouden standaard, ook niet veranderen zal van handelspolitiek, van de politiek van vrijhandel, die voor het land zulke zegenrijke resultaten heeft gehad. Het is waar — zeide hij — dat de protectionnistische politiek van vele landen, gevoegd bij het energieke, krachtdadige optreden van enkele natiën, Engeland in enkele streken terrein heeft doen verliezen, maar sterk als die concurrentie zijn mag, wettigt zij daarom nog niet eene verandering van handelspolitiek, waar Engeland op bijna elk gebied zijne mededingers nog ver achter zich laat. Van de 3409 schepen, die in 1896 het Kanaal van Suez passeerden, waren 2162 onder Engelsche vlag, tegen 322 onder Duitsche, 230 onder Italiaansche, 219 onder Fransche en 200 onder Hollandsche vlag. Als zeehaven laat Londen, waar in 1896 86,810 schepen met 15,819,740 tonnenmaat binnenliepen, Hamburg met 10,477 schepen en 6,455,000 tonnenmaat, Marseille met 8,150 schepen en 5,274,904 tonnenmaat, nog ver achter zich. Engeland's uitvoer steeg in 1894 tot

£ 218 millioen, in 1895 tot $225^{3}/_{4}$ millioen, in 1896 bijna tot £ 240 millioen, waarbij niet uit het oog verloren mogen worden de millioenen en millioenen ponden die Engeland aan vrachten, rente, commissie, enz. ontvangt, die in geen statistieken kunnen voorkomen, evenmin als de bouw van schepen voor rekening van vreemde natiën. In 1896 bijv. was 30 pct. van het totaal der gebouwde schepen voor vreemde rekening, tegen 20 pct. in 1895, en merkwaardigerwijze, in dat jaar was Duitschland Engeland's beste afnemer. Niet minder toch dan 30 schepen met 117,870 tonnenmaat werden voor rekening van Duitschland op Engelsche werven gebouwd. Het zijn zelfs niet alle bij benadering op te geven bedragen, die Engeland toevloeien, die het in staat stellen den invoer te betalen der voor de steeds toenemende bevolking (thans $39^{1}/_{2}$ millioen) benoodigde voedingsmiddelen, der grondstoffen voor de industrie enz., invoeren die van £ 424 millioen in 1893 tot £ 442 in 1896 opliepen. Engeland met zijne uitstekende financiën, goed georganiseerd munt- en bankwezen, uitgebreiden internationalen en kolonialen handel en scheepvaart, marcheert nog altijd aan de spits der groote handelsnatiën der wereld, en het zal niets onbeproefd laten om die positie te handhaven.

Aan dien strijd zal Nederland met alle kracht blijven deelnemen; immers, evenals voor Engeland, is voor ons land de rang dien het onder de natiën inneemt, geheel afhankelijk van zijne commercieele beteekenis. Dank zij zijn uitstekend banksysteem (een model voor andere emissiebanken) steeds bewaard gebleven voor de euvelen van overmatige papiercirculatie, bekleedt Nederland, met zijn aanzienlijken transito-handel, zijn over 't algemeen genomen zich ontwikkelende nijverheid, en zijne aanzienlijke omzetten in de producten zijner koloniën, onder de handeldrijvende natiën eene eervolle plaats. Maar het heeft, gelijk Engeland, te worstelen met de concurrentie en de protectionnistische handelspolitiek van zoo

vele andere Staten. En het moet de in andere landen (Engeland, Duitschland, Italië, Frankrijk) in de laatste tijden gegeven voorbeelden volgen, welke alle ten doel hebben den handel voor te lichten omtrent alles wat met de oeconomische en commercieele belangen der natie in verband staat, de studie te bevorderen van het muntwezen en andere oeconomische onderwerpen, van de handels- en scheepvaarttractaten, van de nationale en de internationale handelsbetrekkingen, en van wat dienen kan om nieuwe markten te openen. Een gezamenlijk optreden van de élite van Holland's zonen, aldus eindigde de heer Rozenraad, zal er veel toe bijdragen om Holland's aandeel aan den wereldhandel te vermeerderen, zijne scheepvaart uit te breiden, zijne vlag te doen wapperen op alle zeeën, zijn naam te verspreiden over alle werelddeelen.

Onze handelsbetrekkingen met China.

No. 50 van de Consulaire verslagen en berichten bevat het verslag over 1896 van den consul der Nederlanden te Tientsin, den heer A. D. Startseff. Hij deelt daarin o. a. mede, dat Tientsin, op omstreeks 80 mijlen van Peking gelegen en 57 mijlen van de zee (per rivier), de voornaamste haven is voor den handel van het buitenland op noordelijk China en Mongolië. De bevolking wordt op ongeveer een millioen geschat, waaronder 500 Europeanen. De stad, gemakkelijk van Shanghai en Japan uit te bereiken, wordt zeer veel bezocht door reizigers, maar het is opmerkelijk dat Nederlandsche reizigers, in het bijzonder die uit Nederlandsch-Indië, zoo zelden in China gezien worden. De eenige Nederlander, die in 1896 Tientsin bezocht, was de heer D. J. Lamberts, de vertegenwoordiger van het Hollandsch-Chineesche Syndicaat. Het gevolg van het bezoek van dezen heer is geweest, dat het Syndicaat een bijkantoor in deze haven zal vestigen. Moge deze eerste vestiging, zegt de consul, het begin zijn van de herleving der Nederlandsche handelsbetrekkingen in China.

Het is waarschijnlijk dat Nederland een minder belangrijk aandeel heeft in den handel op Tientsin dan het geval kon zijn, wanneer de Chineesche markt ernstiger bestudeerd ware door den Nederlandschen handel.

De opvatting schijnt in Nederland te heerschen, dat enkel winstgevende zaken met China te doen zijn na verloop van eenige jaren, die kostbare uitgaven zullen vorderen. Het is onmogelijk, te slagen zonder eene zekere mate van kennis te bezitten omtrent moeilijkheden, verbonden aan het doen van zaken in dit land, maar er is toch niet de duur van een menschenleven gemoeid met het inwinnen der bijzonderheden van de handels-transactiën in China. Niettemin, het verdient aanbeveling, dat zij, die van plan zijn hunne zaken, door het aanknoopen van nieuwe connectiën in dit land, uit te breiden, beginnen met nauwkeurige inlichtingen in te winnen in verband met hunne plannen. Om teleurstelling en verlies van tijd en geld te voorkomen, beveelt de consul het raadplegen aan van de „Returns of Trade and Trade Reports." Deze verslagen worden jaarlijks op last van de overheid gepubliceerd en zijn verkrijgbaar bij de heeren Kelly & Walsh Ltd. te Shanghai, Hongkong, Singapore en Yokohama, en eveneens bij de heeren King & Son, 12 en 14 Kingstreet, Westminster, Londen S. W. De prijs van deze jaarverslagen is 5 Mex. dollars.

Ten opzichte van den import in China dient in aanmerking te worden genomen, dat de vreemde bevolking er gering is: slechts enkele duizenden. Shanghai heeft eene vreemde bevolking van ruim 5000 zielen, maar de andere Chineesche havens tellen slechts enkele honderden, en dikwijls niet eens zooveel, vreemdelingen. De markt voor goederen, welke alleen door vreemdelingen gebruikt worden, is dientengevolge van weinig belang. Verreweg het grootste gedeelte van den invoerhandel is voor het gebruik van Chineezen zelven bestemd. Natuurlijk zijn eenige artikelen bestemd voor het gebruik van Chineezen en buitenlanders beide, zooals petroleum, een artikel, dat tot ver in het binnenland wordt vervoerd. Boter, kaas, sigaren, vreemde dranken enz. zijn gewone artikelen van verbruik der Chineezen in de handelshavens

en worden zelden in eenige belangrijke hoeveelheid naar het binnenland vervoerd. Goederen voor het uitsluitend gebruik van vreemdelingen zijn zeldzaam, en onder deze categorie moeten bijvoorbeeld de materialen voor dames- en heerenkleeding worden gerangschikt. De „Returns of Trade" kunnen hieromtrent nadere inlichtingen geven.

Enkele van de exportartikelen van Tientsin zouden waarschijnlijk eene markt kunnen vinden in Nederland, maar men dient er op te letten, dat Hamburg en Londen de voornaamste markten in Europa zijn voor den Chineeschen export. Met het oog op de ligging van Nederland tusschen deze twee markten, rijst de vraag in hoever en om welke redenen van practischen aard Amsterdam of Rotterdam in staat zou zijn een centrum van distributie te worden voor een deel van het continent van Europa met betrekking tot den export van China. Voor het oogenblik lijkt dit oppervlakkig niet wel mogelijk, omdat er slechts ééne Nederlandsche firma in China gevestigd is; en zelfs deze firma heeft nog maar zeer onlangs een vertegenwoordiger gezonden om hier zaken te doen. Het is evenwel te hopen, dat de uitvoer van petroleum uit Ned.-Indië moge slagen door de vestiging van enkele andere firma's in China, hetzij uit de koloniën of uit Nederland. Alleen wanneer stappen in deze richting worden gedaan, zal een uitgebreider handel tusschen Nederland en China wellicht ontstaan.

Directe handel is onmogelijk, zoolang er niet eene directe stoomvaart-verbinding is, en wanneer men in aanmerking neemt, dat Antwerpen de reputatie heeft van eene goedkoopere haven te zijn dan Londen, kan Rotterdam wellicht in eene niet ongunstige positie voor den handel met China worden geacht. De vrachtprijzen van China naar Antwerpen zijn in het algemeen lager dan die naar Londen. Er wordt echter eene nauwkeurige kennis vereischt omtrent de talrijke details, om te kunnen bepalen in hoever een gedeelte van den handel tus-

schen China aan de eene zijde en Londen en Hamburg aan de andere zijde, eventueel zijn weg zoude kunnen vinden door Nederland.

Onder de artikelen uit Nederland en Nederlandsch-Indië, welke wellicht eene markt in China zouden vinden, worden meer in het bijzonder genoemd bier, boter, cacaopoeder, karpetten, kaas, chocolade, gecondenseerde melk, banketbakkerswaren, filters, goud- en zilversmidswerk, haring, ham, linnen voor huishoudelijk gebruik, keukengereedschappen, lederwaren, zadels, heelkundige instrumenten, spiegels, schilderswaren, papier, reukwerken, groenten in blik, zaden, spiritus, siroop, tabak, vernissen, azijn, lood, koffie, indigo, paarlmoer enz.

Weliswaar wordt geen der artikelen in zulke hoeveelheden geïmporteerd, dat ieder afzonderlijk de basis zou kunnen vormen voor de vestiging eener firma, maar het totaalbedrag aan invoeren geeft een zeer hoog cijfer.

De import uit Nederland is op het oogenblik geen gemakkelijke zaak, omdat vreemden, namelijk niet-Nederlandsche firma's in China, die thans bij den importhandel betrokken zijn, de bedoelde artikelen reeds van elders betrekken. Onder deze omstandigheden kan niet worden verwacht, dat zij hunne tegenwoordige relatiën zullen prijsgeven voor nieuwe handelsconnectiën welke zeker in den beginne zeer veel last zullen veroorzaken, en de meeste van de bovengenoemde Nederlandsche export-artikelen zullen weinig kans van slagen op de Chineesche markt hebben, wanneer niet firma's uit Nederland of zijne koloniën er toe besluiten bijkantoren in China te openen. Maar het mag verwondering wekken, dat hier geen Nederlandsche firma's zijn (het Hollandsch-Chineesche Syndicaat uitgezonderd), omdat enkele van de Nederlandsche en koloniale exportartikelen stapel-artikelen zijn voor den import in China. Onder deze mogen gerekend worden katoenen goederen, suiker en petroleum. Het totaalbedrag van den invoer dezer artikelen bedraagt millioenen guldens.

De invoer van katoenen goederen te Tientsin alléén steeg in 1895 tot eene waarde van *f* 25 milioen. De totale invoer van petroleum in China gedurende 1895 vertegenwoordigde eene waarde van ruim *f* 12½ millioen.

Er kan dus niet worden gezegd, dat er in China geen toekomst is voor den handel van Nederland en zijn koloniën. Wanneer op eene doelmatige wijze de stapel-artikelen als basis worden genomen voor die van minder aanbelang, zullen deze laatste spoedig in eene betere positie komen dan nu. Kracht in zaken kan worden verkregen door verschillende belangen te combineeren. Zulk eene combinatie van belangen schijnt ten opzichte van de exporteurs in Nederland en koloniën niet te bestaan.

Kooplieden aldaar mogen andere opinies zijn toegedaan dan die welke in dit verslag zijn neergelegd — aldus besluit de heer Startseff dit gedeelte van zijn uitgebreid rapport —, verdere informatiën langs betrouwbare kanalen zullen wel spoedig de overtuiging bij hen kunnen vestigen, dat de uitgesproken meeningen zijn gebaseerd op eene langdurige ondervinding in China, ofschoon anderzijds de schrijver gaarne erkent niet volkomen bekend te zijn met den handel en de industrie in Nederland.

Waar China's handel zich steeds uitbreidt, zou het te betreuren zijn, wanneer niet verder pogingen werden gedaan om de Nederlandsche handelsbelangen in China te bevorderen.

VARIA.

De zaak der veroordeelde Atjehsche officieren.

In het *Soer: Handelsblad* van 30 October jl. kwam omtrent het vonnis tegen de Atjehsche officieren L. en B. het volgende voor:

„Een der overwegingen van het Hof zal, naar wij grond hebben te mogen vermoeden, wel zijn geweest, door het stellen van een afdoend voorbeeld eindelijk eens voor goed een einde te maken aan al dat willekeurig rampassen, ook daar waar er hoegenaamd, zelfs van uit het meest liberaal militaire oogpunt, geen aanleiding toe bestaat. Niets heeft van meet af aan de pacificatie van Atjeh misschien meer in den weg gestaan en tevens ook niets, waarover tot nu van militaire zijde doorgaans zoo lichtvaardig werd gedacht, als dat voortdurend „mir nichts dir nichts" zich toeëigenen van de bezittingen des werkelijken of vermeenden vijands.

„Het reageeren daartegen door de civiele ambtenaren gaf tot nu slechts aanleiding tot verbittering, tegenwerking en verergering in clandestienen zin, gelijk menig ambtenaar, vooral onder generaal Van der Heijden, tot zijn ergernis en nadeel moest ondervinden."

Dat de schrijver de zaak volstrekt niet overdrijft, blijkt uit de *Java-Bode* van den 31 Juli 1879, wier toenmalige hoofdredacteur, die het onder volgende schreef, een voorstander van het agressief stelsel was:

„Wat hebben de troepen, die XXVI Moekims afliepen, van het recht van verdediging gemaakt? Hoe werd het door hen geëerbiedigd?

„Zij hebben tegen alle menschelijkheid en tegen de bepalingen van het oorlogsrecht, nagenoeg het geheele land verwoest met al wat er op stond.

„De dapperheid der troepen wordt niet ontkend; maar door het gebeurde in de XXVI Moekims is zij ontsierd.

„Het beleid bij den veldtocht ontwikkeld is groot, doch hetzelfde kan gezegd worden van de manoeuvres van Bazeille, 't geen niet belette, dat de handelingen der Duitsche krijgers aldaar, een kreet van afgrijzen door de geheele beschaafde wereld deden opgaan.

— — — — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — —

„De gevolgen van de verwoesting der XXVI Moekims kunnen niet uitblijven. Was de bevolking reeds van den beginne af met een doodelijke haat tegen ons Nederlanders vervuld, een zeer begrijpelijke dorst naar bloedige wraak zal haar voortaan bezielen; een wraak die wij steeds te duchten zullen hebben, — óók wanneer het volk zich schijnbaar zal onderwerpen. Wij zullen een land veroverd en vernield maar niet onderworpen hebben. En terwijl het heette, dat te Atjeh een strijd voor de beschaving werd gevoerd, hebben wij vergeten wat wij aan eigen beschaving, zelfs tegenover de onbeschaafden verplicht zijn; hebben wij duizenden aan den hongerdood prijsgegeven; duizenden onschuldigen van al wat zij bezaten beroofd en in kommer en armoede gedompeld; kampongs verbrand met fraaie en bloeiende bamboestoelen, die tot wederopbouw zouden moeten dienen; de bevolking verjaagd en haar bestaan vernietigd; de

vruchtbare velden, die rijke oogsten zouden opleveren, welke voor de millioenen aan den oorlog besteed, ons moesten schadeloos stellen, verwoest; wreedheden gepleegd, die uit schaamte verborgen worden gehouden en een grenzenlooze haat hebben vooroorzaakt, welke eenmaal, wanneer de vele bataljons niet meer daar zijn, die ons tegen de woede en wraak beschermen, in een bloedbad zich zal uiten, dat nieuwe expedities zal noodzakelijk maken, waarvoor al weder offers en menschenlevens en millioenen schats zullen worden gebracht."

Volgens een schrijven uit Atjeh van iemand die het weten kan, was ook de expeditie naar Tamiang een natuurlijk gevolg van de wijze waarop in de XXII en de XXVI Moekims is huisgehouden.

De lieden, die bij dien tocht verjaagd en van alles beroofd werden, vestigden zich in Modjopaijt en Tamiang en zijn thans onze bitterste vijanden. Daar was slechts eene geringe oorspronkelijke bevolking. In het officieel rapport dd. 18 April 1893, over de verrichtingen der troepen in het Tamiangsche, in de *Javasche Courant* gepubliceerd, wordt gezegd: „*onder de drie-en-zestig in de veroverde bentings gevondene lijken, werden geen Tamiangers herkend. Het waren blijkbaar allen Atjehers uit de aangrenzende kuststaten.*"

Zoo ook in het verslag der Tweede Tamiangsche excursie in het *B. N.* van 28 April: „*De gesneuvelden droegen allen de Atjehsche kleeding en was er blijkbaar geen enkele Tamianger bij.*" Zoo ook de *Deli-Courant* van 5 April:

„*Uit de confrontatie der lijken bleek, dat het bijna allen lieden waren uit Groot-Atjeh, zoodat de Tamiangers niet mede gedaan of zich achterbaks gehouden hebben.*"

Lieden uit Groot-Atjeh, die wij van have en goed beroofden, en zoodoende stempelden voor.... de galg. Het beschavingswerk der Nederlanders!

Dat de indruk van de merkwaardige dagorder van den

leger-commandant 5 October 1860, waarvan Multatuli in het 1e deel, blz. 202, zijner *Ideeën* spreekt, in Atjeh dan ook uiterst gering was, blijkt uit de circulaire van den civielen en militairen gezaghebber, dd. 27 Juli 1875, waarbij wordt medegedeeld, *dat het verbranden van huizen en het vernielen van kampongs niet alleen geoorloofd was maar zelfs ten zeerste aanbeveling verdiende.* *)

K.

---

*) De bovengenoemde dagorder, die wel in herinnering verdient te worden gebracht, laten wij hier volgen:

„Batavia, den 5en October 1860.

„Bij het lezen van de vele goed bewerkte korpsgeschiedenissen, die het Militaire Departement opvolgend zijn aangeboden, wordt men te midden van het vele goede, dat men daarin vindt, weemoedig getroffen door een tal van daarin vermelde verwoestingen, die eene schaduw werpen op zoo menige schoone bladzijde.

„Men zoekt vergeefs naar den oorsprong van die heillooze gewoonte, die zoovele overwinningen en nederlagen doet gepaard gaan met de vernieling van het weinige wat het volk bezit. Van waar, vraagt men zich, heeft het leger, dat naar beschaafde en christelijke beginselen bestuurd wordt, het recht geput, zoo strijdig toch met het oorlogsrecht van beschaafde volken, om het private eigendom te vernielen, en schuldelooze vrouwen en kinderen of machtelooze grijsaards bloot te stellen, om door gebrek om te komen?

„Een werktuig van wraak of bestraffing kan het niet zijn — want de taak van het leger is niet om te kastijden, noch om te kwellen, maar om te strijden, te overwinnen, en de gevolgen van den oorlog zoo min mogelijk schadelijk te maken. Een ander beginsel onteert den Staat, onder wiens vlag de oorlog wordt gevoerd

„Het kan ook niet zijn een middel, om de overwinning gemakkelijker te maken, of de gestoorde rust spoediger te herstellen, — want instede van verzoening verwekt de verwoesting slechts verbittering, versterkt zij het verzet, en vergroot zij den dorst naar wraak. Hoe zou men ook kunnen meenen, dat een onkundig, onbeschaafd en meestal misleid volk, wanneer al wat het bezit, ook zijne voedingsmiddelen, baldadig verwoest zijn, éérder genegen zoude zijn, om de wapenen neder te leggen en den overwinnaar te gehoorzamen, dan zoolang de kans nog bestaat door onderwerping weder in het bezit van have en goed terug te komen?

„Evenmin kan zulks gerechtvaardigd worden door de allerwege gehuldigde beginselen van het volkenrecht. Toen, twee eeuwen geleden [1674], de Palts door het Fransche leger verwoest werd, liet gansch Europa een kreet van verontwaardiging hooren over deze afschuwelijke daad. Zoude dan het Nederlandsch-Indische leger twee eeuwen later mogen doen, wat in een minder beschaafden tijd reeds is veroordeeld?

„Niets kan inderdaad die verwoestingen rechtvaardigen, en wanneer men ze niettemin ziet plaatsgrijpen, dan moet men ze wel houden voor het gevolg van verouderde overleveringen, die bereids lang hadden moeten verlaten worden, of van valsche beschouwingen.

„Wanneer in Indië oorlog gevoerd wordt, is het altijd voor eene van deze beide oogmerken, te weten: onder misleide en oproerige onderdanen de rust te herstellen; of, om de regenten van onbeschaafde volksstammen, die nog het zelfbestuur hebben behouden, in het belang der beschaving, mildere beginselen van bestuur en van internationale betrekkingen op te leggen. Voor beide deze gevallen, past een beschaafde en milde oorlog beter, en zal deze ook betere werking hebben, en heilzamer indrukken nalaten, dan brandstichting en verwoesting. Reeds zijn de gevolgen van de oorlogen op zichzelven zoo verderfelijk voor de welvaart van het volk, dat het niet noodig is die opzettelijk te vermeerderen, om beter de kastijdende hand te doen gevoelen.

„Daarom is het wenschelijk, *om het tot dusverre gevolgde voor goed te verlaten, en de beginselen der beschaafde volkeren aan te nemen.*

„Daarom ook is het wenschelijk, dat de officieren, door het beoefenen van het volkenrecht, zich bekend maken met hetgeen als oorlogsrecht voor geoorloofd en ongeoorloofd wordt gehouden, en zich overtuigen van de onbetamelijkheid en onbevoegdheid van het aanrichten van opzettelijke verwoestingen Aldus zullen zij, wanneer het uur der toepassing zal gekomen zijn, met overtuiging en kennis van zaken, te beter bij hunne onderhoorigen de edele gevoelens, die toch bij alle dapperen aanwezig zijn, kunnen opwekken, om de minder edele te onderdrukken en den oorlog niet tot een hardvochtig handwerk te maken.

De Kommandant van O.-I. Leger,
(w. g.) I. VAN SWIETEN.

Nederlandsch Nieuw-Guinea.

Een merkwaardig plan, dat wel aan de vergetelheid verdient te worden ontrukt, al heeft het niet tot een practisch resultaat geleid, is dat hetwelk door de heeren M. C. Verloop, directeur van stoomtramwegen op Java en van de *Japara Petroleum-Maatschappij*, C. S. Fayan Vlielander Hein, oud-notaris op Java, thans directeur der houtaankap- en cultuur-maatschappij *Madjenang*, en C. F. H. Engelen, oud-burgemeester, allen wonende te 's Gravenhage, met betrekking tot Ned. Nieuw-Guinea is ontworpen. In een adres aan H. M. de Koningin-Regentes hebben zij voor een tijdvak van 75 jaren concessie gevraagd voor de kolonisatie, exploratie en exploitatie van het Nederlandsche deel van Nieuw-Guinea, ongeveer onder de navolgende voorwaarden:

1. Erfpacht voor den tijd van 75 jaren, tegen een jaarlijksche pacht naar gelang der ontginningen voor rekening der concessionnarissen, met bepalingen omtrent in eigendom verstrekken van gedeelten van het land na afloop der erfpacht.

2. Het recht aan hen toe te kennen van het heffen van zoodanige inkomende en uitgaande rechten, accijnzen, pachten en andere belastingen als in andere deelen van Nederlandsch-Indië worden geheven, tegen uitkeering aan 's lands kas van tien percent van de bruto opbrengsten van een en ander.

3. Het recht van mijnontginning in den meest uitgebreiden zin, voor den duur der erfpacht, tegen uitkeering van tien percent aan 's lands kas van de daaruit te maken winsten, met bepalingen omtrent overgang in eigendom van een deel der ontginningen na afloop der erfpacht.

4. Het toekennen van politierechtspraak aan de administrateurs en posthouders der concessionnarissen,

zooals dit thans geschiedt door controleurs of 's lands posthouders.

5. Het instellen van een landraad op de te stichten hoofdplaats, met een door Hr. Ms. Regeering aangestelden ambtenaar als president en eenige van de ambtenaren der concessionnarissen als leden, die desnoods alleen zaken van inlanders en vreemde Oosterlingen kan behandelen, zullende zaken, Europeanen of daarmede gelijkgestelde personen onderling betreffende, en waarin onderdanen van vreemde mogendheden mochten zijn betrokken, worden behandeld door van wege Hare Majesteit nader aan te wijzen rechtbanken.

6. Het recht van verdediging van de rechten der concessionnarissen door henzelven tegenover inlanders en daarmede gelijkgestelden.

Dat de concessionnarissen op zich nemen:

1. Om binnen een zoo kort mogelijk tijdsbestek na de aanvaarding der concessie eene hoofdplaats te bouwen als op eene bij het adres gevoegde kaart nader wordt verduidelijkt, ongeveer even ver van beide kusten der Geelvink-Baai en Banda Zee (Indischen Oceaan), die per tramweg is verbonden met aan beide kusten aan te leggen etablissementen, welke hoofdplaats alsdan buiten de gewone bevolking (Papoeas) van het eiland minstens honderd volwassen mannen zal tellen, bestaande uit Europeanen of daarmede gelijkgestelden, Javanen, Amboineezen of andere inlandsche christenen; en evenals beide kustetablissementen zal deze beschermd zijn door een inlandsch fortje met bastions en bezet door minstens vijftig man voor de hoofdplaats en minstens vijf-en-twintig man voor elk der twee kustetablissementen, allen geweerdragend en in den wapenhandel geoefend, of op een ander punt, zooals de omstandigheden zullen eischen, daar het mogelijk is dat later blijkt, dat hetzelfde idée beter is uit te voeren op een ander punt van het eiland.

2. Dat door concessionnarissen binnen den kortst

mogelijken tijd eene geregelde postverbinding zal zijn ingevoerd, minstens éens per maand, van een der beide kustetablissementen, met Amboina, Banda, Ternate of eene andere plaats in Nederlandsch-Indië en correspondeerende met de *Pakketvaart* wat betreft de datums van vertrek der booten.

3. Dat binnen tien jaren langs de noord- en zuidkusten van Nederlandsch Nieuw-Guinea minstens tien etablissementen zullen zijn gesticht, alle minstens éens per maand in geregelde postverbinding met de hoofdplaats en te zamen bevolkt door minstens duizend volwassen mannen buiten de gewone bevolking (Papoeas) van het land.

4. Dat er door Harer Majesteits Regeering verdere bepalingen kunnen worden gemaakt, in overeenstemming met requestranten, om eene behoorlijke en krachtige ontwikkeling van het land te verzekeren.

Requestranten deelden in hun adres verder het volgende omtrent hunne plannen mede:

„Reeds dadelijk nadat de concessie zal zijn aanvaard zal, zooals op de reeds vermelde kaart is verduidelijkt, de hoofdplaats worden gevestigd op eene hoogte van ongeveer 1000 voet boven de zee, en die hoofdplaats worden verbonden door een tramweg met de Geelvink-Baai naar het noorden en de Etna-Baai naar het zuiden.

Met de oprichting van een en ander wordt, onder toezicht van den hoofdadministrateur, een speciale beambte belast, ter hoofdplaats wonende, met twee Europeesche posthouders onder zich voor de kust-etablissementen.

Daarna wordt het etablissement aan de Etna-Baai verbonden door eene heen en weder varende boot met Banda, hetwelk twee dagen stoomens ongeveer daarvan verwijderd ligt, of met eene andere plaats in Ned.-Indië, wanneer dit mocht blijken beter te zullen voldoen.

Met den meesten spoed wordt dan het terrein rondom de hoofdplaats ontgonnen voor koffie-, tabak- of andere

cultures, onder speciale beambten, en op het in de nabijheid liggende gebergte op eene hoogte van ongeveer 2 à 3000 voet een gezondheidsetablissement opgericht en de weg daarheen als hoofdweg voor de koffie-plantages aangelegd.

Tergelijkertijd wordt eene mijmbouwkundige commissie aan het werk gesteld om het terrein te onderzoeken.

Aan Javanen, Amboineezen en andere inlandsche christenen worden gronden afgestaan in erfpacht, zoo ook met geldelijke hulp der concessionnarissen aan Europeesche-en andere kleine maatschappijen; te hunnen behoeve wegen en tramwegen aangelegd en tal van andere zaken volvoerd, welk een en ander door later in te voeren belastingen kan worden goedgemaakt.

De op de kusten later te creëeren etablissementen zullen, naar de omstandigheden dit eischen, en na hetgeen een speciaal daartoe aan te stellen explorateur zal hebben ontdekt, worden opgericht. Het werkvolk vermeenen requestranten te verkrijgen van Java en de Molukken, en zij hopen de Papoeas langzamerhand te bewegen zich daarbij te voegen.

De eerst ondergeteekende heeft 28 jaar met Javanen gewerkt, en weet wat hij met hen gedaan kan krijgen, zelfs in de meest onherbergzame oorden, terwijl, door de hoofdvestiging reeds dadelijk op duizend voet hoogte boven de zee aan te leggen, tal van ziekten kunnen worden voorkomen en, mochten die op de strandplaatsen voorkomen, dadelijk in den beginne in een koeler klimaat kunnen worden genezen.

Requestranten kunnen reeds beschikken over voldoende fondsen, doch zouden toch de eventueel te verkrijgen concessie, om met nog meer kracht te kunnen werken, in eene maatschappij willen brengen. De Duitsche Nieuw-Guinea-maatschappijen hebben eigen politiemacht en belastingen voor hunne ambtenaren, evenals de *Noord-Borneo-maatschappij* en tal van Duitsche en Engelsche

gecharterde maatschappijen, en de ontwikkeling van dergelijke landen is zonder dat ook bijna onmogelijk.

Mocht Hare Majesteit wijzigingen wenschen, van welken aard ook, in de hierboven aangegeven wijze waarop adressanten de concessie zouden durven aanvaarden, alsdan zijn zij volkomen bereid om daarover in onderhandeling te treden."

Hoe de adressanten, met de allertreurigste geschiedenis van de gecharterde maatschappijen in dezen tijd voor oogen (om van die van vroeger tijd nog maar te zwijgen), met een dergelijk plan hebben kunnen aankomen, zal velen een raadsel zijn. Dat hunne aanvraag intusschen meer als een *ballon d'essai* dan als de vrucht van een ernstig, wèl overwogen plan moet worden beschouwd, zou men mogen afleiden uit de leukheid waarmede zij in een communiqué aan de dagbladen kennis hebben gegeven van de zeer spoedig op de indiening van hun request gevolgde afwijzende beschikking van den minister van Koloniën:

„Bij beschikking van Z.Exc. den minister van Koloniën werd ons request betreffende de exploitatie, exploratie en kolonisatie van het Nederlandsch deel van Nieuw-Guinea zonder opgaaf van redenen van de hand gewezen.

„Zulk een buitengewoon spoedige beslissing, al is deze ongunstig, is natuurlijk voor ons verre te prefereeren boven een aan het lijntje houden en moeten wij den Minister dan ook min of meer erkentelijk zijn.

„Naar onze bescheiden meening was de oplossing van het Nieuw-Guinea-vraagstuk op de door ons voorgestelde wijze de beste, doch onze meening is geen evangelie, en wellicht is het ook mogelijk, dat men door direct bestuur van Nieuw-Guinea een bloeiende Nederlandsche kolonie kan maken.

„In elk geval heeft de Minister door den voorgestelden post van *f* 115,000 op de begrooting reeds getoond, dat

hij een open oog heeft voor de behoeften van onze afgelegen buitenbezittingen.

M. C. VERLOOP.

Het plan is dus van de baan en men behoeft zich niet te verdiepen in beschouwingen omtrent de mogelijke gevolgen die het voor onze positie in Nieuw-Guinea had kunnen hebben. Het adres echter werpt een vrij zonderling licht op de verklaringen, door den minister van Koloniën in de beide Kamers ter zake van onze bestuursvestiging op Nieuw-Guinea afgelegd. Er blijkt in elk geval uit, dat de Minister niet goed geïnformeerd was, toen hij de door den heer Van Kol geopperde vooronderstelling, dat er op Nieuw-Guinea goud, petroleum e. m d. uit den bodem te halen was, verwierp, en dat Z.Ex. zich niet volkomen rekenschap heeft gegeven van de moeilijkheden, die onze daadwerkelijke inbezitneming van het Nederlandsch gedeelte van het reuzeneiland *) in de toekomst kan hebben.

Eene strafkolonie in Indië.

De *Java-Bode* (11 Nov. '97) knoopt aan het bericht, dat door Spanje het voorstel gedaan is om op een tot de Philippijnen behoorend eiland eene internationale strafkolonie op te richten, speciaal bestemd voor anarchisten en andere gevaarlijke misdadigers, den wensch vast om in Indië eene strafkolonie te stichten.

---

*) Op Nieuw-Holland na, is Nieuw-Guinea het grootste eiland der aarde. Zijne oppervlakte overtreft die van Borneo, de eilandjes over en weer meegerekend, nog met 70,000 kwadraat kilometers. Het Nederlandsche gedeelte ervan is niet, zooals de heer Pijnacker Hordijk in de Tweede Kamer vermoedde, in grootte aan Frankrijk gelijk, maar ongeveer aan Engeland, Schotland, Ierland, Nederland, Hannover en bijna de helft van België te zamen!

Het blad zou een der talrijke, daarvoor volkomen geschikte eilanden willen aangewezen zien, waar men de misdadigers tot landbouwkolonisten vereenigen moet en te werk stellen. Daardoor zouden zij verdwijnen uit een samenleving, waarin voor zulk slag van lieden geen plaats is; daardoor zouden deze staatskostgangers ten behoeve van het algemeen nuttig en productiever worden dan door het schoonmaken van den weg hier of het uitdiepen van een sloot daar, altegader in viermaal meer tijd dan een betaald arbeider *ad hoc* zulks doet.

„De gelden, welke de schatkist voor deze lieden uitgeeft, zijn buitensporig en nemen jaarlijks toe, hoewel de voeding en huisvesting over het algemeen zeer veel te wenschen overlaten.

En welke zijn de resultaten van hun arbeid?

Een gedeelte gaat mede op expeditie en bewijst dan werkelijk groote diensten; doch het grootste deel luilakt en laat zich behaaglijk de voeding op Staatskosten welgevallen. Een ieder erkent het verkeerde hiervan; periodiek verschijnen enkele bepalingen om verandering in den toestand te brengen, die echter in hoofdzaak onveranderd blijft.

Tot het nemen van meer ingrijpende maatregelen ontbreekt de energie of de moed; het onkruid woekert welig voort.

Vooral ook om het aanstootelijke voor de rechtgeaarden en de heerendienstplichtigen weg te nemen, behoorde elk werk, dat thans door dwangarbeiders of kettinggangers wordt verricht, door vrije lieden tegen betaling te worden uitgevoerd. De gestraften enz. late men elders werken, den landbouw beoefenen, en het door hen afgeleverde product zal ruimschoots voldoende zijn om hun onderhoudskosten te vergoeden. Mits de zaak maar op doeltreffende wijze en met tact worde aangegrepen.

Het is bekend dat eenige jaren geleden een ondernemer op een eiland buiten Java aan de Regeering den voorslag deed om hem tot arbeid in zijn plantages een

1000-tal gestraften af te staan, tegen betaling van 25 cents per dag en per man. De Regeering wilde daar niet in treden, en dat was te begrijpen. Maar iets anders is het, wanneer zij zelve over de werkkrachten op gepaste en voor haar productieve wijze beschikt; over krachten, die zij nu nutteloos betaalt.

Hiertoe richte men een strafkolonie op; de landbouw wordt den gestrafte als dwangarbeid opgelegd. Onontgonnen land wordt dan vruchtbaar; ongebruikte arbeidskracht vindt werk, armoede en misdaad worden zooveel mogelijk voorkomen. En zoo men daarbij den dwangarbeider vergunde zijn huisgezin naar de aangewezen kolonie mede te nemen of den ongetrouwde vrijheid gaf, om een der gestrafte vrouwen te huwen, dan zou zich over twintig jaren uit de strafinrichting een landbouwkolonie ontwikkeld hebben, welke op hare beurt weder volksplanting werd.

Benkoelen heeft zijn bevolking door het stelsel sterk zien aanwassen en de Karimon-eilanden zijn er door gekoloniseerd. Thans is er sprake van uitbreiding, of juister van vestiging van bestuursmiddelen op ons deel van Nieuw-Guinea. Een ontwikkeling van dat land, alleen en uitsluitend door uitbreiding van bestuursmiddelen, moet een onbegonnen werk zijn, uitputtend voor de Indische schatkist. Maar toch kan ook de Westkust van Nieuw-Guinea in werkelijkheid in ons bezit komen.

Stel dat de kustlanden voor de suikercultuur geschikt zijn — wat zeer waarschijnlijk is — dan vestige men daar, dan wel in de hooger gelegen streken, geschikt voor de koffiecultuur, een drietal koloniën; de ééne een vijftig paal van de andere verwijderd, te zamen onder één civiel bestuur en bestemd tot het drijven van suiker- of koffiecultuur. Een dergelijke kolonie zou voor fabrieksarbeid en landbouw, hoog gerekend, 1000 man behoeven, doch wat maakt dit cijfer uit op een aantal van ongeveer 20.000 hoofden, die dagelijks uit de Staatsruif gevoederd worden!

Van lieverlede zouden de kolonisten zich met de nog woeste inboorlingen vermengen, doch tegen dien tijd was de strafkolonie reeds landbouwkolonie geworden, terwijl de Staat zijn doel bereikt had door een deel van een onherbergzaam oord tot ontwikkeling en onder geregeld beheer te brengen. Onder streng toezicht verrichten de veroordeelden hun werk op het veld of in de fabriek en bearbeiden, wanneer de werkzaamheden in de koffietuinen of rietvelden zijn afgeloopen, sawahgronden, waarvan de opbrengst ten bate der gestraften zou kunnen strekken.

Men zal hiertegen aanvoeren dat het oprichten van fabrieken en gebouwen, het aankoopen van machinerieën en landbouwwerktuigen, het aanleggen van kampongs, bezoldiging van mandoors, politie en civiel bestuur een dadelijke en zeer kostbare uitgave zouden zijn. Doch zou de verkregen producten-waarde niet ruimschoots opwegen tegen de onkosten?

Men houde bovendien het practische en politieke doel voor oogen en neme de reeds tot ontwikkeling gekomen strafinrichtingen van Engeland en Frankrijk, vooral die in Australië, tot voorbeeld. Is de strafkolonie eenmaal landbouwkolonie en volksplanting geworden, dan sluiten zich industrieelen en handelaars van zelf daarbij aan, en een nieuw gewest, dat zijn eigen uitgaven bestrijdt en voor de ommelanden nieuwe bronnen voor verkeer en handel heeft geopend, is verkregen.

Indien men kalm over deze zaak nadenkt, dan moet men den heerschenden geest betreuren die tot dusverre belet heeft, dat krachten, die tot groot materieel en politiek voordeel van den Staat, die er recht op heeft, konden zijn aangewend, slecht, inproductief en tot zedelijk nadeel zoowel van de vrije lieden als van de gestraften zelven aangewend zijn. En nu het meer en meer de aandacht van het buitenland trekt dat uitgestrekte streken in den Indischen archipel onbenut blijven door onze onmacht

om ze in exploitatie te brengen, is het, meenen wij, tijd in dien toestand verandering te brengen.

Dat te doen is zeker geen gemakkelijke zaak. Hij vereischt ongetwijfeld energie en moreelen moed, maar de landvoogd, die haar met succes volbrengt, zal met evenveel recht als Daendels en Van den Bosch een staatsman in den waren zin van het woord zijn. Ook aan hem zal die eeretitel worden toegekend, die de bevolking, van de slechte elementen daaronder verlossend, terzelfder tijd de ontwikkeling van woeste, ternauwernood bekende streken voorbereidt. Moge al tegen het kiezen van Nieuw-Guinea voor zulk een strafkolonie bezwaar bestaan — welke bezwaren daartegen kunnen rijzen, weten wij niet — dan kieze men een ander eiland, dat in gelijke mate aan verwaarloozing is prijs gegeven; het komt op de *zaak*, niet op de omstandigheden aan."

Wij teekenen hierbij aan, dat toen eenige jaren geleden het denkbeeld van eene strafkolonie voor gestraften in het moederland door een der Nederlandsche dagbladen weder werd opgeworpen en het blad daartoe een gedeelte van Suriname wilde bestemmen, zich terstond stemmen tegen het denkbeeld verhieven. Zelfs werd het dreigement vernomen dat, als de Nederlandsche Regeering er aan mocht denken om een dergelijken maatregel met geweld door te zetten, de Surinamers de bescherming van Engeland zouden inroepen tegen hun eigen Gouvernement, waartoe in de aanwezigheid van eenige duizenden Britsch-Indische onderdanen voldoende aanleiding zou bestaan.

Tegen het denkbeeld zelf echter werd geen enkel steekhoudend argument vernomen. Er is ongetwijfeld zeer veel vóor. Men kan gerust zeggen, dat Australië zijne opkomst heeft te danken aan de strafkolonisatie. Frankrijk, dat eerst in 1854 met deportatie van misdadigers is begonnen, heeft het stelsel, dat Engeland met succes in Australië toepaste, overgenomen, doch er veel minder gunstige resultaten

mede verkregen. Desondanks zijn de voornaamste deskundigen in Frankrijk beslist vóór het behoud van dezen strafvorm.

Een zeer interessant opstel over de verschillende strafkoloniën, waarin het voor en tegen nauwgezet wordt overwogen, vindt men in de *Preusische Jahrbücher* van 1895, van de hand van den Regierungsrath dr. F. Freund.

De loop der berri-berriziekte en der cholera in 1896.

In het Koloniaal Verslag over 1896 vinden wij het volgende omtrent deze ziekten opgeteekend:

Evenals in 1895 woedde de berri-berri hevig te Atjeh, en over het algemeen was het aantal door de ziekte aangetasten grooter dan vorige jaren, waarbij evenwel niet uit het oog moet worden verloren, dat in 1896 het leger respectievelijk 4 en 5000 man sterker was dan in 1895 en 1894.

Sterfgevallen aan berri-berri kwamen beduidend minder voor dan in de twee vorige jaren, maar het aantal afkeuringen tengevolge van die ziekte vermeerderde aanmerkelijk. De volgende cijfers geven een duidelijk beeld van den loop der ziekte:

		1894	1895	1896
Aantal nieuw bijgekomen lijders aan berri-berri.	Java en Madura met Billiton, Bali en Lombok	1197	890	1440
	Atjeh en Onderhoorigheden .	1643	3329	3412
	Sumatra's Westkust. . . .	205	150	202
	Overige buitenbezittingen. .	1384	752	511
	Te zamen . . .	4429	5121	5565
	Van 't vorig jaar in behandeling gebleven	655	586	614
	Totaal . . .	5084	5707	6179

Aan berri-berri stierven	Europeanen	14	23	16
	Aziaten . .	238	231	147
en wegens berri-berri werden afgekeurd	Europeanen	76	35	132
	Aziaten . .	768	528	877

Het leger verloor dus feitelijk door berri-berri in 1896 16 + 147 + 132 + 877 = 1172 man! Gelukkig had in de eerste maanden van 1897 de berri-berri, zoo in Atjeh als elders, een zeer gunstig verloop.

Had in 1894 en 1895 de cholera zich zoogoed als niet in het leger vertoond, over 1896 kwamen 137 gevallen voor (55 in Atjeh), waarvan 82 met doodelijken afloop (in Atjeh 34). Vooral Europeanen werden aangetast (in 102 van de 137 gevallen).

Verbetering van het schoolwezen in China.

Wel gaat het langzaam aan en *contre coeur*, maar toch begint de gele kolos zich meer en meer uit zijn staat van indolente rust te verheffen. Eenmaal wakker geschud door den geminachten dwergvijand, zal op buit belust Europa er wel voor zorgen dat hij niet weder inslaapt. Welk krachtiger bewijs voor een ontwakend China zou er kunnen worden geleverd, dan de pogingen die worden aangewend tot vervorming van het schoolwezen naar Westerschen trant en in Westerschen geest!

De minister en directeur van de Rijksbibliotheek, Soen-tfia-nai, heeft den keizer plannen voorgelegd tot verbetering en uitbreiding van het onderwijs in China. Soen-tfia-nai, die een groot geleerde is, heeft aangetoond, hoe uiterst gebrekkig het onderwijs in het Hemelsche Rijk is ingericht, en hoe alle buitenlanders de Chineezen in dit opzicht vooruit zijn. Hij dringt sterk aan op verbe-

tering om niet onder te gaan in den strijd tegen het westen. Daarom moet China datgene, waarin het westen juist zoo uitmunt, overnemen, in de eerste plaats het schoolwezen, waardoor Europa zulk een voorsprong heeft op China. De plannen van den minister moeten al door den keizer goedgekeurd zijn; hoofdzakelijk betreffen ze de stichting van een universiteit, ten deele naar Europeesch model, te Peking; de zuiver Chineesche wetenschappen zullen de voornaamste leerstof blijven. Aan deze universiteit zal onderwijs worden gegeven in tien faculteiten: 1°. wis- en sterrenkunde, 2°. aardrijkskunde, 3°. wijsbegeerte en godsdienstwetenschap, 4°. staatkunde, 5°. literatuur en vreemde talen, 6°. wetenschappen op oorlog en marine toegepast, 7°. landbouw, 8°. technologie, 9°. handelswetenschappen, 10°. geneeskunde. Voor dit alles zouden, meent men, vier professoren voorloopig voldoende zijn: twee Chineezen en twee vreemdelingen, en op grooten toeloop van hoorders wordt vermoedelijk nog niet gerekend. Met het toelaten van studenten tot de universiteit moet men zeer voorzichtig zijn, raadt Soen-tfia-nai aan. Beneden den 25-jarigen leeftijd mogen geen studenten worden aangenomen, maar zij zullen een bezoldiging krijgen van 4 tot 8 ljan (15 tot 30 gulden) 's maands. Merkwaardig is ook de wijze waarop het geld voor den bouw en het onderhoud der universiteit bijeengebracht wordt: aan de twee opperbevelhebbers van de noordelijke en de zuidelijke havens wordt bevolen maandelijks 5000 ljan naar het ministerie van Financiën te zenden. Binnen een jaar wil Soen-tfia-nai de Pekingsche universiteit kant en klaar hebben, maar dan zouden bouw en inrichting maar heel weinig kosten: ongeveer *f* 400,000!

Er is ook nog een plan, van Den-hoea-hi, den gouverneur van de provincie Ngon-hoei, tot het oprichten van hoogere burgerscholen in de provinciën, en ook dit moet in beginsel reeds de goedkeuring van den keizer hebben verworven. In alle provinciale hoofdsteden zouden

dan hoogere burgerscholen worden opgericht, waar twee leeraren onderricht geven in schoonschrijven, Chineesche geschiedenis en letterkunde, aardrijkskunde, en nog andere Chineesche vakken, terwijl twee andere leeraren, die aan de Pekingsche universiteit een graad moeten gehaald hebben, les zullen geven in vreemde talen, algemeene geschiedenis en natuurwetenschappen. Deze scholen hebben een vierjarigen cursus. Uit hen, die het eindexamen van deze scholen afleggen, worden zij gekozen die aan de Pekingsche universiteit hun studiën mogen voortzetten. Ook de leeftijd waarop men tot het toelatings-examen voor de hoogere burgerscholen wordt toegelaten, is tamelijk hoog.

Litteraire Kroniek.

Het leemen wagentje. Indisch tooneelspel uit Sanskṛt en Prâkṛt in het Nederlandsch overgebracht door J. Ph. Vogel.

In de vorige maand is aan de Amsterdamsche universiteit tot doctor in de Nederlandsche letteren gepromoveerd de heer J. Ph. Vogel, op een proefschrift dat de bijzondere aandacht verdient. Deze dissertatie is eene vertaling van de *Mṛcchakatikâ*, waarschijnlijk het oudste van de voor ons bewaard gebleven Sanskrit drama's, dat onder den titel: *Het leemen wagentje* door den heer Vogel met groote zorg en nauwkeurigheid (mogelijk wat al te letterlijk!) in onze taal is overgebracht. Het is de eerste Nederlandsche vertaling van dit werk, dat vooral wordt geroemd om zijn voortreffelijke zedenschildering. Eenige jaren geleden werd het in Den Haag, in zeer verminkten vorm, door Lugné Poe ten tooneele gebracht, onder den titel: *Le chariot de terre cuite.*

De ouderdom van *Het leemen wagentje* staat niet vast; men neemt aan, dat het ongeveer in de 5de eeuw na Christus werd geschreven, en wel, zooals de heer Vogel in zijn „stellingen" uitdrukkelijk beweert, door één enkelen dichter. Wie de dichter is, kan hij evenwel niet zeggen, terwijl hij de gronden, waarop anderen het werk

aan Dandin, die in de 6de eeuw na Chr. leefde, willen toeschrijven, niet voldoende acht.

Het werk van den heer Vogel is op eene voor een academisch proefschrift ongemeen kostbare en artistieke wijze uitgegeven, op Hollandsch papier gedrukt en „verlicht" door F. Hart Nibbrig.

In het algemeen bestaan er in onze taal niet veel vertalingen van Indische tooneelwerken, immers behalve de nu verschenen nog twee, namelijk *Malavikagnimitsa* (*Danseres en koning*) van dr. J. van der Vliet en *Çakuntalá* (*Het herkenningsteeken*) van dr. H. Kern.

NIEUWE UITGAVEN.

NEDERLAND.

Annales du jardin botanique de Buitenzorg, publiées par le dr. Melchior Treub. 1er supplément. Leiden, E. J. Bril . . . . *f* 9.—.

Hilgers (Th. J. A.). Gewond voor den vijand. Verhalen voor de Indische en Nederlandsche jeugd. Soerabaija, H. van Ingen. *f* 140 ; geb. *f* 1.75.

Ido (Victor). Don Juan. Indische roman. Utrecht, H. Honig. *f* 2.75

Jardin botanique de Buitenzorg. Icones Bogorienses. 1er fasc. Leiden, E. J. Bril . . . . Per afl. *f* 10.—.

Kiliaan. (H. N.). Madoereesche spraakkunst. Batavia, Landsdrukkerij. ('s Gravenhage, Martinus Nijhoff). 2e stuk. Woordleer en syntaxis . . . . *f* 2.25.

Protestant (De). Orgaan van de protestantsche gemçente te Bandoeng. Red.: dr. W. van Lingen, R. Brons Middel en S. P. Ham. 1e jaargang. 1897/98 No. 1. Bandoeng, De Vries & Fabricius. Per jrg. (24 nrs.). . . . . *f* 3.—.

Tiemersma (L.). Pĕngadjaran agama. Dikarangkĕn. Batavia. G. Kolff & Co. . . . . *f* 0.50.

Verslag over den aanleg en de exploitatie van de Staatsspoorwegen in Ned.-Indië, over het jaar 1896. 's Gravenhage, Gebr. J. & H. van Langenhuysen . . . . *f* 6 50.

Verslag (Eerste jaarlijksch) van het Geschied-, taal-. land- en volkenkundig genootschap gevestigd te Willemstad, Curaçao. Amsterdam, J. H. de Bussy. . . . . *f* 2.50.

Wet en adat. Bladen, gewijd in het algemeen aan het recht en aanverwante onderwerpen, in het bizonder aan Indische rechts-

belangen. Uitgegeven onder leiding van Mr. I, A. Nederburgh. 2e jaargang. 1898. 1e stuk. Batavia, G. Kolff & Co. Per jrg., fr. p. p. *f* 14.—.

ENGELAND.

Assemblies of Harîri (The). Students edition of the Arabic text. With English notes, &c., by dr. F. Steingass 21/

Barnes (Irene H.). Behind the Pardah: the story of C. E. Z. M. S. work in India. With preface by rev. T. A. Gurney 3/6

Commercial Treaties (Hertslet's). A complete collection of the treaties and conventions, and reciprocal regulations at present subsisting between Great Britain and foreign powers, &c., &c. Vols. 1 to 19 . . . . 15/

Dawson (Samuel Edward). North America. Vol. 1, Canada and Newfoundland 15/

Hayne (M. H. E.). The pioneers of the Klondyke. Being an account of two years' police service on the Yukon, recorded by H. West Taylor. Illust. by photographs taken on the spot by the narrator 3/6

Handbook of the Japanese language. For the use of tourists and residents. Printed in Roman characters 4/

Hare (G. T.). Textbook of documantary Chinese. 3 vols. £ 2 8/

Jefferson (Robert L.). Roughing it in Siberia. With some account of the Trans-Siberian railway and the gold-mining industry of Asiatic Russia 6/

Keyser (A.). From Jungle to Java. The trivial impressions of a short excursion to Netherlands India 2/

Little (Mrs. A.). My diary in a Chinese farm. 4/

Mac-Gowan (J.). A history of China from the earliest days down to the present 16/

Morris (Edward E.). Austral English: a dictionary of Australasian words, phrases and usages. With those aboriginal Australian and Maori words which have become incorporated in the language, and the commoner scientific words that have had their origin in Australia 16/

Smith (George). Twelve Indian statesmen 10/6

—— (G. Barnett). The United States. Vol. 2. From the seventeenth century to the present day. (Romance of colonization) 2/6

Taylor (**Annie R.**). Pioneering in Tibet. The origin and progress of the Tibetan pioneer mission. Together with my experiences in Tibet, and some facts about the country 1/6

DUITSCHLAND.

Behandlung (**Die**) der Eingeborenen in den deutschen Kolonieen. Ein Sammelwerk. Hrsg. v. Frz. Giesebrecht. . . . . M. 4.—

Bayern (**Th.** Prinzessin **v.**). Meine Reise in den brasilianischen Tropen. M. 12.—

Graeser (**C.**). Aus Indien u. Italien. Skizzen u. Studien. M. 3.—

Hann (**Jul.**). Handbuch der Klimatologie. 2. Aufl. 3 Bde. Mit 22 Abbildgn. M. 36.—

Krahmer (Gen.-Maj. z. D. **G.**). Sibirien u. die grosse sibirische Eisenbahn . . . . M. 3.—

Langhans (**Paul**). Schutzgebiete Kamerun u. Togo in 4 Blättern m. 16 Nebenkarten. Mit Begleitworten üb. die wirtschaftl. Grundzüge der Schutzgebiete u. Kartenquellen. M. 4.—; auf Leinw. in Mappe M. 5.60

——— Das Schutzgebiet der Neu-Guinea-Kompanie in 6 Blättern m. 69 Nebenkarten. Mit Begleitworten u. s. w. M. 6.—; auf Leinw. in Mappe M. 8.40

——— Ostafrikanisches Schutzgebiet in 4 Blättern m. 23 Nebenkarten. Mit Begleitworten u. s. w. M. 4.—; auf Leinw. in Mappe M. 5.60

——— Südwestafrikanisches Schutzgebiet (nebst Verbreitung des Deutschtums in Süd-Afrika) in 4 Blättern m. 19 Nebenkarten. Mit Begleitworten u. s. w. M. 4.—; auf Leinw. in Mappe M. 5.60

Ruge (**S.**). Die Entdeckung des Seeweges nach Ostindien durch Vasco da Gama 1497/8. . . . . M. 1.50

Seidlitz (**W. v.**). Geschichte des japanischen Farbenholzschnitts. Mit 95 Abbildgn. . . . . M. 18.—; geb. M. 20.—

FRANKRIJK.

Biérald. (**H. D.**). La culture du tabac. Ill. . . . . . . 1 fr. 50.

Cassou. Souvenirs d'Extrême-Orient . . . . 2 fr.

Deville (V.). Partage de l'Afrique. Avec 6 cartes . . . . 5 fr.

Diguet (E.). Etude de la langue Taï . . . . 15 fr.

Ganter (D.). Recueil de la législation, en vigueur en Annam et au Tonkin . . . . 30 fr.

Hocquard. l'Expédition de Madagascar . . . . 10 fr.

Launay (L. de). Les diamants du Cap. Historique, organisation financière et commerciale, géologie, mode d'exploitation et de traitement, comparaison avec les gisements du Brésil, de l'Inde, de Bornéo et d'Australie. Avec 49 fig. dans le texte . . . 10 fr.

Rochebrune (Dr. A. T. de). Toxicologie africaine. Etude botanique, historique. ethnographique sur les végétaux toxiques et suspects propres au continent africain. Précédés d'une préface de M. le professeur Brouardel, t. 1er avec 345 figures dans le texte. 25 fr.

Sorbier de la Tourasse. La colonisation du Sénégal et du Soudan . . . . 1 fr.

VERBETERING.

Professor Kern deelt mij mede, dat het woord *sata*, hetgeen ik in mijne bespreking van het werk van den heer Groeneveldt, in den jaargang 1897 van dit tijdschrift, voor eene afkorting van het Maleische *satali* heb gehouden, uit het Oud-Javaansch stamt en thans nog op Bali gebruikelijk is. Het woord is *satak:* „een tweehonderdtal" en bestaat uit *sa*, één, en *atak*, uitgesproken *ata'*. Op Bali bedoelt men met *satak* eene rist van 200 *kèpèngs* (Maleisch *kĕping* en *gèpèng*, duiten), vertegenwoordigende thans eene waarde van ongeveer 62 Hollandsche centen.

G. SCHLEGEL.

PRACHTIGE LICHTE MANILLA'S, van f 36 tot f 150 per mille.

HUMEL VAN RINGELENSTEIN,

Hoogstraat 29 en Stationsweg 71.

Interc. Telephoon **443**.

Steeds voorradig eene groote collectie

Geïmp. HAVANA-SIGAREN

van A. J. REIJNVAAN, Amsterdam.

SPECIALE BLIKVERP: MET FRANSCHE SLUITING.

Export door de geheele Wereld.

F. W. RINCK & ZOON.

ALBUMS,

Portretlijsten. Portefeuilles, Portemonnaies, Sigarenkokers, Buvards en **andere artikelen**, welke alle onder **garantie** voor **deugdelijke bewerking** en **soliditeit** worden geleverd.

Artikelen, in onze magazijnen gekocht, worden **kosteloos gerepareerd**.

Ruimste keuze; uiterst billijke prijzen.

ALBUMS voor Indië, expresse bewerking.

2, Schouwburgstraat 2, Den Haag.

H. H. KLAASSEN, Prinsestraat 23 en 25,

'S GRAVENHAGE.

Meest uitgebreid Magazijn van Post- en Luxepapier, Schrijfbehoeften, Converten, Inkten, enz,

Verkoopt met succes:

Pakken Geruit Postpapier, 240 vel, ook geschikt voor de mail, voor den spotprijs van **30 cent**,

Enveloppen. voor post in tweeën, blauw gevoerd, **30 cent** per **100**. Kleinere formaten van af 8½ **cent** per **100**.

Dienst-Converten 12½ cent per **100**.

Kroonpennen, 1ste kwaliteit, per gros (144 stuks), **30 cent**,

Doozen **Luxe Papier**, 50 vel en 50 Couverten, blauw gevoerd, **30 cent**,

Prima **Potlooden**, letter H. B., voor **20** en **25 cent** per dozijn.

Verder alle **Schrijfbehoeften**, spotgoedkoop. Rollen **Closet Papier 10 cent** per rol, echt Engelsch.

Grootste Magazijn van

FEEST-ARTIKELEN

voor Bruiloften, Verjaringen, Kinderpartijen, enz **Voordrachten, Versjes, Aardigheden, enz.**

FABRIEK VAN

BLOEMEN-ARTIKELEN,

voor zelf Bloemen te maken.

Diverse soorten Bladeren, 5 ct. per dozijn, alle van linnen.

Export naar Oost- en West-Indiën

Vraag Monsters en Geïllustreerde Prijscouranten.

Glas, Porcelein en Aardewerk.

Het grootste en goedkoopste magazijn in bovenstaande artikelen is

Passage 33-35-37

Emballeert, verhuurt en verzendt door de geheele wereld.

C. HUIJSER,

DEN HAAG.

Tandheelkundige Inrichting

VAN

H. HAMBURG,

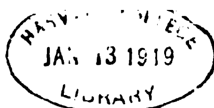
TANDARTS,

van Kinsbergenstraat 80.

DAGELIJKS TE CONSULTEEREN.

Heele Gebitten f 35. Tanden per stuk f 2. Goud plombeeren f 5. Cement of Zilver plombeeren f 2. Tandheelkundige operatiën zonder pijn f 1.

Zondags van 9 tot 3 uur.

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH-INDIË

VAN

wijlen dr. W. R. baron van HOËVELL.

(Opgericht in 1838.)

TWEEDE NIEUWE SERIE.

2e JAARGANG.

FEBRUARI 1898.

'S GRAVENHAGE. — F. J. VAN PAASSCHEN.

Mede verkrijgbaar te

BATAVIA bij G. KOLFF & Co.

en bij alle Boekhandelaren in Ned.-Indië.

INHOUD.

Bijdragen en brieven, de Redactie betreffende, gelieve men te zenden aan den Heer H. A. LESTURGEON, villa „Catharina Francisca", N. Badhuisweg, Scheveningen.

Dit Tijdschrift verschijnt tusschen den 1en en den 15en van elke maand.

De abonnementsprijs bedraagt voor Nederland *f* 13.— per jaar. Voor het buitenland wordt dit bedrag met de porto's verhoogd. Tusschentijds aangegane abonnementen worden ad *f* 3.25 per kwartaal berekend.

Afzonderlijke nummers, voor zoover deze voorhanden zijn, *f* 1.50 per aflevering.

Prijs der advertentiën van 1/8; 1/4; 1/2 en 1/1 bladzijde per plaatsing *f* 1.50; *f* 2.50; *f* 4.50; *f* 8.—.

Bij 12 achtereenvolgende plaatsingen van 1/8; 1/4; 1/2 en 1/1 bladzijde *f* 12.—; *f* 20.—; *f* 35.— en *f* 60.—.

Het Maleisch en zijne beoefening.

Openbare les, gehouden in het Universiteits-gebouw te Amsterdam
op 31 Januari 1898, door Dr. A. A. FOKKER,
Privaat-docent voor de Maleische Taal- en Letterkunde, aan de
Gemeente-Universiteit te Amsterdam.

Geachte toehoorders.

Het onderwerp, waarover ik u thans spreken ga, behoort zeker niet tot die, welke het meest de aandacht van geleerden en beschaafden onder de menschen boeit.

De Maleische taal en hare beoefening luidt de naam van dat onderwerp, en mij dunkt, 't is alsof ik op 't punt sta, u in kennis te brengen met een menschelijk wezen, dat ik liefheb, maar dat door toevallige. omstandigheden verwaarloosd is, en er niet presentabel uitziet; want verreweg de meesten van u, geachte toehoorders, bewegen zich in levenskringen, waar „het Maleisch en zijne beoefening" vreemdelingen zijn. Ik zou 't zelfde aarzelachtige gevoel hebben, wanneer ik een broeder had voor te stellen, dien ik door jaren-en-jarenlangen vertrouwelijken omgang had leeren kennen als goed en beminnenswaardig, afgezien nog van den band van broederschap; maar van wien ik evenzeer wist, hoe weinig gezien en geacht hij was, van wien ik vreesde, dat laster en een minder aantrekkelijk uiterlijk de harten tegen hem zouden innemen. Maar mijn gevoel van aarzeling zou dan kort zijn. Mijne groote liefde zou mij de kracht geven, om elken wantrouwenden blik te trotseeren, en ik zou weldra onbevangen zeggen: „Dit is mijn broeder,

hij is goed en beminnenswaardig. I k heb hem lief, tracht g ij hem te leeren kennen en te waardeeren." En ik zou veel goeds gaan vertellen van „mijn broeder en den omgang met hem"...

Maar gij, geachte toehoorders, toont mij reeds door uwe opkomst en de welwillende aandacht, waarmede gij naar mijne woorden luistert, dat van eigenlijk wantrouwen bij u geen sprake kan wezen. 't Is dan ook slechts eene vluchtige inbeelding geweest, eene onwillekeurige aandoening, die bij mij opkwam als nawerking van heel wat opgedane ondervinding.

Want de studie van het Maleisch i s niet in aanzien, geachte toehoorders. En zelfs in de rij der Maleisch-Polynesische zustertalen is het Maleisch eene stiefzuster. 't Is nauw een vijf en twintig jaar geleden, dat er te Leiden een doctoraat in de taal- en letterkunde van den Oost-Indischen Archipel werd ingesteld; en hoe weinig dit bekend is, bewijst wel het feit, dat velen, zeer velen onder de beschaafdsten hier te lande niet eens weten, dat er zulk een doctorsgraad aan een onzer universiteiten te verwerven is.

O, hoe anders is het met de andere taalfamiliën! Hoe trotsch rijst het gebouw der Indo-Germaansche taalkunde voor onze oogen op, hoe waardig staat daarnaast de tempel der Semietische taalwetenschap. Werkelijk, de Moslim zou niet ver van de waarheid zijn, zoo hij de eerste met een schoone j â m i', de tweede met een mooien m a s j i d, de Maleisch-Polynesische taalkunde met een bidkapelletje aan den grooten weg, met een houten s û r a w of l a ñ g a r vergeleek.

Doch spreken wij over 't Maleisch in 't bizonder. Wat zou wel de reden zijn, waarom wetenschappelijk gevormde taalkundigen zich zoo bitter weinig tot de studie dier lieve taal aangetrokken voelen? Wel, naar 't mij voorkomt juist o m d a t er tot nu toe slechts zeer enkelen onder die taalkundigen het Maleisch tot hunne hoofdstudie

gemaakt hebben. Een mensch is een mensch, en niet alleen aan een gouvernementsbureau vraagt men naar antecedenten. Men wil voorgangers hebben, men voelt behoefte aan aanmoediging en steun, en die vindt men zoo weinig als men het waagt het Maleisch als hoofdvak te gaan beoefenen. Stelt u voor eene taal, waarover nog geen enkele zuiver wetenschappelijke spraakkunst bestaat, waarvoor nog geen enkel betrouwbaar woordenboek voorkomt! Een taal, waarvan zelfs beweerd wordt, dat men hare uitspraak onmogelijk vast kan stellen, omdat ze „lingua franca" geworden is — alsof ze in dat opzicht niet gelijk stond met elke andere taal, die dat lot getroffen heeft! Stelt u voor eene taal, waarvan beweerd wordt door menschen, die er boeken over geschreven hebben, dat ze gesproken wordt „door de bevolking van Midden-Sumatra van de oost- tot de westkust", terwijl anderen, die zich evenveel autoriteit aanmatigen, volhouden, dat de „spreektaal" in 't Maleisch op Java voldoende beoefend kan worden door na te spreken wat de Javaansche, Soendaneesche en Madoereesche inlanders voor den dag brengen, wanneer ze Maleisch met Europeanen spreken, en te letten op het Maleisch der Chineesche marskramers. Hoe weinig verkwikkelijk is het voor velen, om in een drom van tegenstanders en andersdenkenden zijne eigen denkbeelden op den voorgrond te plaatsen! Is 't dan wonder, dat zoovele edelen onder de aristocraten der taalwetenschap, weigeren in te gaan tot de bidkapel, waar zulk een onvroom gehaspel, zoo'n onstichtelijk geharrewar heerscht onder hen, die zich als priesters opwerpen, en de enkele goedgezinden schier verbijsterd zijn door 't rumoer?

Voor het Maleisch missen wij een schutspatroon, een beschermheilige, en zulk eenen hebben het Javaansch, het Bataksch, het Boegineesch, het Makassaarsch. Maar wat nood! Een alombevruchtend genie, zetelend in een man, op wien Nederland fier mag wezen, heeft als eene

zon zijn licht doen vallen over het gansche ontzaggelijke gebied der Maleisch-Polynesische taalfamilie, het omvattend met een reuzenblik, en ook de beoefening van het verschopte Maleisch heeft er den weldadigen invloed van ondervonden. Naast hem staat een ander, die ginds op Celebes, verweg te midden van barbaarsche volken, de beste jaren zijns levens veil had, om vrijwel onbekende talen onder de aandacht van Europa te brengen, en naast dezen rijst de gestalte van een man, die — thans tot de dooden behoorende — in zijn werkzaam leven tal van jaren gewijd heeft aan taalonderzoek op Sumatra, Java en Bali. Behoef ik de namen dezer drie voorgangers, dezer nestors der Maleisch-Polynesische taalkunde te noemen? Een ieder moet, dunkt mij, gehoord hebben van een Kern, een Matthes en een Van der Tuuk. De werken dier mannen hebben, schoon buiten het eigenlijke beperktere gebied der Maleische taal liggende, op de beoefening dezer taal een grooten en blijvenden invloed gehad. Om hen scharen zich anderen, onder de ouderen zeer verdienstelijken, onder de jongeren enkelen, wier arbeid reeds goede vruchten afgeworpen heeft en nog belooft. (Ik verheug mij erin ook van hen bij deze openbare les persoonlijke belangstelling te mogen opmerken). De arbeid dezer jongeren — op verwant terrein gelegen — is grootendeels aan mijn wetenschappelijke streven vóórgegaan, en ik ben dankbaar ook voor de leering daarvan door mij op m ij n terrein genoten.

Door de groote voorgangers op algemeen en bizonder gebied is ook voor de beoefenaars van het Maleisch thans de weg aangewezen, al is deze nog niet afgebakend en nog lang niet opgenomen, gemeten en in kaart gebracht.

Voordat ik ertoe overga, dezen tot eene zuiver wetenschappelijke bestudeering mijner lievelingstaal leidenden weg nader te bespreken, past het een enkel woord te zeggen over hetgeen voor 't Maleisch gedaan is door

Nederlanders, die tot het verleden behooren, en door buitenlanders van vroeger en thans.

De eerste Nederlander, die een boekje schreef ten behoeve van hen, die het Maleisch wenschen te leeren kennen, was Frederik de Houtman, éen der twee gebroeders, wier namen in onze geschiedenis nauw verbonden zijn aan onze eerste vestiging in Oost-Indië. Zijn boekje gaf eene verzameling gesprekjes in 't Maleisch en in 't Malegasisch (de taal der Hoewa's op Madagascar). De verdienste van dat boekje ligt natuurlijk voornamelijk in 't feit, dat het het eerste werkje over 't Maleiseh is, dat ooit door een Nederlander geschreven is. Dat het van fouten en onnauwkeurigheden krioelt, is niet te verwonderen, 't berustte uitsluitend op waarneming en op eerste waarneming door een man zonder wetenschappelijke vorming. De vele andere boekjes en boeken na de Houtman door Nederlanders over 't Maleisch geschreven tot het begin dezer eeuw zijn alle zonder veel beteekenis, behalve éen. In de eerste helft der vorige eeuw schreef George Hendrik Werndly zijne *Maleische Spraakkunst*. Voor zijn tijd kan dit werk een zeer verdienstelijke arbeid genoemd worden. En langen tijd teerde men als 't ware op de groote geleerdheid van Werndly. Doch, hoe 't ook zij, in 't licht der tegenwoordige taalwetenschap beschouwd is zijn boek bijna leekenarbeid. Hoe kon 't ook anders! Vóor de groote zegepralen der Indo-Germaansche laalbeoefening kòn er immers niets anders wezen; want, tegengesteld aan 't bekende ex-oriente lux, was 't immers hier ex occidente lux. Uit het westen, uit Duitschland — het laboratorium der wetenschap — in 't bizonder — moest het licht gaan schijnen, dat veel later ook de studie der Maleische taal ten goede is gekomen. Maar, nader beschouwd was het tòch ook daàr ex oriente lux; want de studie van 't Sanskrit leidde tot bedoelde zegepralen. Doch daarover straks meer.

Wie komen na Werndly in aanmerking onder hen, die

zich voor 't Maleisch verdienstelijk gemaakt hebben? In de eerste plaats wel een buitenlander, de Engelschman W. Marsden, die in 1812 een *Grammar of the Malayan language* met eene bloemlezing gaf. Dit werk werd in 't Nederlandsch en Fransch vertaald, en was jaren achtereen de vraagbaak voor allen, die zich ernstig op 't Maleisch toelegden. Marsden was evenals de Nederlander Werndly een voor zijn tijd wetenschappelijk gevormd taalkundige, hetwelk toen nog schier algemeen in Europa beteekende: hij was doorkneed in 't Grieksch en Latijn. De inleiding tot dit werk bevat belangrijke gegevens. Dezelfde Marsden gaf een woordenboek, dat eveneens in 't Nederlandsch werd vertaald. Op Marsden's kennis teerde Roorda van Eysinga.

Deze gaf ongeveer te zelfder tijd als Marsden's Spraakkunst in de vertaling verscheen — 1824 — een woordenboek. Maar hij ontzeilde de klip niet, tegen welke vóor en na hem zoovelen zich gestooten hebben, nl. de stilzwijgende veronderstelling, dat het Maleisch ook op op Java als in een Maleisch land kon bestudeerd worden. Dit woordenboek neemt dus evenals alle andere later verschenen woordenboeken eene macht van Javaansche, Balineesche, Hollandsche en andere woorden op, die in een Maleisch lexicon natuurlijk evenmin thuishooren als b.v. Syrische, Koptische en Armenische woorden in een Grieksch lexicon uit den tijd, toen de *κοινή* de „lingua franca" was in de landen om 't oostelijk bekken der Middellandsche Zee.

Na Marden is Crawfurd de schrijver eener spraakkunst en van een woordenboek, beide in 't Engelsch. Crawfurd is daarom merkwaardig, omdat hij een man van groote geleerdheid was; maar ofschoon zijn grammar and dictionary in 1852 verscheen, geeft hij treurige blijken van een verkeerd inzicht, waar hij zich aan taalvergelijking waagt. Toch is Crawfurd verdienstelijk als de eerste Europeaan, die ernstig, en, zoover zijne krachten

gaan, nauwgezet, bij de behandeling van het Maleisch, ook de verwante Mal.-Polynesische talen beschouwt. Merkwaardig is het resultaat zijner vergelijking van woorden, die 't zelfde beteekenen, hetgeen hij deed in plaats van die te beschouwen, welke wel eene verwante beteekenis in de verschillende talen derzelfde familie hebben, maar in de eerste plaats eene verwantschap in klankbouw vertoonen. Als, om een voorbeeld te noemen, lima in 't Boeg. hand beteekent en tan̄an in 't Mal. hetzelfde, dan zou hij dit beschouwd hebben als eene aanwijzing voor het niet-verwant-zijn van Boeg. en Mal. Als hij bedacht had, dat dan toch lima in 't Mal. de beteekenis van een telwoord, vijf, heeft, en deze beteekenis moet voortgekomen zijn uit die van hand met vijf vingers, dan zou hij de „blunder" niet begaan hebben, een van de vele, die hij op dergelijke wijze beging.

Na Crawfurd is de merkwaardigste Maleische Spraakkunst die van l'Abbé Favre, gewezen Roomsch-Katholiek zendeling te Poelaw-Pinang en op Malaka. Dezelfde abt gaf ook een woordenboek. Beide werken getuigen van veel studie en veel geleerdheid. Favre kende b.v. zoowat alles wat door Nederlanders over Mal.-Polynesische talen geschreven was, een inderdaad zeldzaam verschijnsel bij een Fransch geleerde. Maar onze abbé was wat men volksmatig „te geleerd" noemt. Zijn woordenboek had b.v. deze zeer bijzondere eigenaardigheid, dat de Maleische letters, d. w. z. de letters van het gewijzigde Arabisch-Perzische schrift, dat bij de Maleiers in gebruik is, daarin gerangschikt staan naar de volgorde van 't Sanskrit-alfabet! Nu is 't al een heele toer voor een gewonen geest om de volgorde van dat uitgebreide schriftsysteem behoorlijk in 't hoofd te hebben; doch bepaald hinderlijk wordt het, wanneer men die met moeite geleerde opeenvolging moet gaan toepassen op letterteekens van een geheel ander systeem. Stelt u voor, geachte toehoorders, dat men een Grieksch lexicon moest gebruiken, waarin

de beginletters gerangschikt waren naar de volgorde in 't Hebreeuwsche schrift: iets van dien aard had Favre geleverd. Daarmede in verband stond wellicht Favre's voorliefde voor vreemde letterschriften, die in zijn woordenboek ten duidelijkste voor den dag treedt, waar hij bij de Mal. woorden de verwante woorden in andere Mal. Polynesische talen opgeeft. Zoo geeft hij bijv. steeds de spelling der Tegaalsche woorden in Tegaalsch schrift op. Dit schrift — een der vele Indische schriftsystemen uit Indonesië — is, zooals men weet, reeds lang, lang, lang verdrongen door het Latijnsche schrift der Spaansche missionarissen, welke in de Filippijnen zoo ruimschoots hun beschavingsijver hebben doen gelden. Bij al de groote Christelijke deugden, die de geleerde abt in zijn arbeidzaam leven van toewijding had aangekweekt en tot heil van anderen in toepassing had gebracht, had ook hij het ijdelheidje van zoovelen, welke talen beoefenen met vreemde letterschriften: hij hield ervan zijne bedrevenheid daarin te toonen. Ook h ij, zeg ik, want ziet, schier a l l e woordenboeken van 't Maleisch en ook van andere Mal.-Polynesische talen, zijn geschreven als waren ze voor inlanders in den Archipel bestemd en niet voor Europeanen. Crawfurd alleen vermijdt het gebruik van het „eigenaardig letterschrift". Als waren ze, zeg ik, want de bedoeling schijnt te wezen, ze op die wijze meer echt in den geest der taal te maken. Evenwel is dat doel er toch niet mee bereikt; want een Maleisch woordenboek ingericht op Maleische wijze bestaat niet, tenzij men de Arabische of Perzische manier zoo wilde noemen. Deze bestaat echter dan in het opgeven der volgorde niet volgens de letters van 't Arabische alfabet naar de beginletters der woorden, maar naar de eindletters. Nu, aan zoo iets heeft gelukkigerwijze niemand onder de lexicographen gedacht. Daar komt bij, dat men, ondanks de zucht om echt in den geest der taal te vallen, ook in zooverre van het gebruik afwijkt, dat men de volgorde

van 't Arabisch-Perzische schrift van voren naar achteren in plaats van van achteren naar voren neemt. Het gebruik bij hen, die zich van 't Arabische schrift bedienen, wil immers, dat wat bij ons de laatste bladzijde heet, bij hen de eerste zij. 't Blijft dus toch een schipperen, een half Europeesch, half Oostersch doen s. v. v.

Na l'Abbé Favre is de eenige Maleische spraakkunst van werkelijk belang die van Gerth van Wijck, tot voor kort leeraar aan de Indische Instelling te Batavia. Aan Favre's werken gaan vooraf de spraakkunsten van Dr. de Hollander en Van Eck. De eerste dezer beiden was nooit in Indië geweest, de laatste nooit in eenig land, waar het Maleisch als moedertaal gesproken wordt. De werken en werkjes van Dr. de Hollander vooral zijn jaren lang gebruikt en zijne Handleiding bij de beoefening der Maleische taal- en letterkunde wordt nog als leermiddel gebezigd aan de Kon. Milit. Academie en tot voor kort ook aan de Indische Instelling te Delft.

Ofschoon minder algemeen gebruikt en van de hand van een niet-academisch gevormd man, is de spraakkunst van Gerth van Wijck, waarvan in 1889 de eerste en in 1892 de tweede druk verscheen, voor de beoefening van 't Maleisch van grooter beteekenis. Een gebrek van Dr. de Hollander en den oud-zendeling Van Eck beiden is hun vertrouwen op eigen vaardigheid waar het de praktische aanwending der taal betreft: beiden zuigen uitdrukkingen en zinswendingen uit hun duim, om maar eens deze kernachtige volksuitdrukking te gebruiken. Niet, dat al de door hen aangehaalde voorbeelden en opgegeven volzinnen van eigen vinding of liever samenstelling zouden wezen; maar dan toch vele, en zulks maakt begrijpelijkerwijze het door hen geleerde al niet betrouwbaar meer. Zoo iets doet Gerth van Wijck niet. Zijne voorbeelden zijn aan de literatuur of aan de levende taal ontleend.

Dr. de Hollander en Van Eck gelooven boven-

dien beiden aan een laag Maleisch, een populair misverstand, dat niemand deelt, die, met eenig taalgevoel en eenig verstand begaafd, drie maanden in een echt Maleisch land geweest is. Dat „laag" Maleisch is eene fictie, anders niet. Het bestaat niet, tenzij men dien naam geven wille aan een oneindig aantal verschillende soorten van verhaspeld Maleisch, dat gesproken wordt door eene oneindige verscheidenheid van rassen en persoonlijkheden, maar nooit door een Maleier tot een Maleier in den strengen *zin*; want het Maleisch door en tot vreendelingen gesproken is natuurlijk overal en altijd varieerend, zich regelende naar de ontwikkeling, de mate van kennis en den landaard van spreker of toegesprokene.

Een gebrek eigen aan Gerth van Wijck, Dr. de Hollander en Van Eck is verder, dat alle drie bij de behandeling van 't verbum sterk onder den invloed staan van Taco Roorda, een Hebraeicus-Arabicus-Javanicus, wiens optreden in 't laatst van de eerste helft dezer eeuw eene nu nog krachtig nawerkende strooming heeft gegeven in de denkrichting van hen, die zich aan de studie en het doceeren der Maleisch-Polynesische talen wijdden. Dat Taco Roorda een man met buitengewone begaafdheid was, mag wel afgeleid worden uit het feit, dat zelfs zijn grootste tegenstander op taalkundig gebied, dezelfde Neubronner van der Tuuk, dien wij boven noemden, ondanks zijn hevig èn hatelijk èn soms onwaardig te keer gaan tegen Roorda, dat een genie als hij zelfs niet vrij bleef van Roorda's invloed. Van der Tuuk's Bataksche spraakkunst bewijst duidelijk bij de behandeling van 't werkwoord, dat ook hij passief was bij de uiteenzetting van 't passief der verba. De verwarrende, verstrikkende, verbijsterende Roordasche theorie van 't passief had ook Van der Tuuk's helder brein beroerd.

't Spreekt haast van zelf, dat ook H. C. Klinkert, lector voor 't Maleisch te Leiden, en vóor hem Dr. Pijnappel, hoogleeraar voor die taal aldaar, niet vrij

bleven van de Roordasche hallucinatie. Beiden gaven eene Mal. Spraakkunst en een Mal. woordenboek, de eerste ook Hollandsch-Mal. Deze twee woordenboeken met dat van Von de Wall vormen bij elkaar het drietal, dat tegenwoordig bij ons te lande het meest op den voorgrond treedt bij de beoefening van 't Maleisch. Het laatst genoemde woordenboek, dat van Von de Wall, werd in 1877 op last van het N. I. Gouvernement door den meergenoemden geleerde Neubronner van der Tuuk voor rekening van dat gouvernement uitgegeven. Door de jaren arbeids aan dit woordenboek door den opsteller ten koste gelegd — aan tractement, reiskosten enz. kwam het ten slotte het N. I. Gouvernement op, naar men zegt, vijf ton te staan — en door de groote bekwaamheid van den bewerker, die de stof schifte en bijeenbracht, werd dit woordenboek het rijkste en beste, dat tot nu toe voor het Mal. geschreven is. En dat ondanks het vele overtollige — b. v. al de tweevouds- en meervoudsvormen van Arabische subst., zelfs al zijn ze volmaakt ongebruikelijk in het Maleisch — en in weerwil van 't kreupele Hollandsch van den Duitschen Von de Wall, aan welk gebrek door Van der Tuuk niet tegemoet is gekomen, ten spijt eindelijk ven de onkiesche hatelijkheden en schimpscheuten, waarmee van der Tuuk de uitgave van den nagelaten arbeid van Von de Wall ontsiert. Spreken wij den vromen wensch uit, dat dit tonnenverslindend woordenboek nog eens van regeeringswege herzien moge worden door een bevoegd en beschaafd Malaïcus.

Doch komen wij even op Klinkert terug. Dezen noemen wij zonder aarzeling den besten lexicograaf onder de thans levende beoefenaars van het Maleisch. Deze heer is drie jaar in de Riouwsche landen geweest, en schijnt daar met zijn tijd gewoekerd te hebben. Geboren Europeaan is hij merkwaardig diep in 't inlandsche denken doorgedrongen. Zijne bijbelvertaling houd ik voor de beste onder alle bestaande vertalingen — en er zijn er

ettelijke. Klinkert is echter g e e n wetenschappelijk gevormd taalkundige. Had ook hij evenals Dr. Adriani — thans te Poso op Celebes — eerst den doctorsgraad in de Mal.-Pol. talen verworven, vóor dat hij ter bestudeering van eene dier talen voor eene latere bijbelovorzetting naar O. I. toog, dan zouden ongetwijfeld thans zijne spraakkunst en ook zijne woordenboeken er beter bij gevaren zijn.

Onder de Nederlanders, die zich door hunne geschriften over of in 't Maleisch bijzonder verdienstelijk gemaakt hebben mag ik naast den grooten Van der Tuuk niet nalaten ook over Dr. G. K. Niemann te spreken. Deze heer, hoogleeraar te Delft, wiens enorme werkzaamheid hem grootendeels buiten het gebied van 't eigenlijke Maleisch gehouden heeft, gaf niettemin reeds vijf en twintig jaren geleden eene verzameling Maleische stukken uit, met belangrijke aanteekeningen, welke verzameling onder den titel van T â m a n M ă l â y u, d. i. M a l e i s c h e l u s t h o f reeds ettelijke drukken beleefd heeft. Ook onder de Maleiers vindt deze Chrestomathie gretige lezers. Ik herinner mij, dat ik als ambtenaar B.B. onder mijne vele functiën ook die van debitant van Gouvernementsuitgaven op 't gebied van inlandsche talen vervullende, verscheidene exemplaren van genoemd werk onder Maleiers en Arabieren ter Westerafdeeling van Borneo, zonder de minste reclame-makerij wist te „slijten". Van der Tuuk gaf eene reeks van l e e s b o e k e n met zeer opmerkelijke aanteekeningen, en Meursinge schonk der studeerende Malayophilen-wereld eene verzameling van rijp en groen in Mal. leesstukjes en stukken. Noemen wij nog voor vroeger tijd — een vijftig jaar geleden — Van den Hoëvell, die eene uitgave van B i d a s â r i, een mooi Maleisch gedicht, een z.g. s â h i r (verb. van Arab. çâ'ir dat d i c h t e r beteekent) bezorgde, met vertaling en aanteekeningen. Klinkert had zich bepaald tot het uitgeven in 't oorspr. schrift van drie Mal. gedichten,

waaronder eene redactie van diezelfde Bidasâri.

Eindelijk moet ik voor Nederland nog wijzen op de uitgave eener wereldberoemde fabelverzameling, nl. de Kalila dan Daminah, door J. R. P. F. Gonggrijp, hoogleeraar te Delft. Dit boek vind ik daarom merkwaardig — hoezeer ook zelfs de tweede druk, die voor enkele jaren uitkwam nog vol fouten zit — omdat het een der zeer enkele Maleische leesboeken in Latijnsch schrift is. De aanteekeningen achterin zijn echter van weinig beteekenis.

Voor 't buitenland wil ik nog even stilstaan bij Maxwell, die een grammar schreef, bij Clifford, die 't zelfde deed, en vooral bij Swettenham, den tegenwoordigen resident van Pérak op Malaka, die een zeer praktische Vocabulary Eng.-Mal. en Mal.-Eng., met eene verzameling van over 't geheel echt Maleisch gedachte gesprekken leverde. Hij had bij de samenstelling van zijn werk de hulp van een geletterd Maleier. De verdienste van Maxwell's grammar is eene negatieve: hij laboreert niet aan de Roorda-passie van 't passief, waarschijnlijk omdat hij niet voldoende onze taal machtig was, om Roorda's hersenbekorende theorieën in de Javaansche Grammatica aan te durven. Maxwell's verzameling Mal. spreekwoorden, gegeven tusschen '78 en '97, is naast die van Klinkert naar mijn idee belangrijk èn voor den linguist èn voor den ethnograaf.

Al wat de Franschen gegeven hebben, is behalve Favre's arbeid, als oorspronkelijk streven, geen vermelding waard. En zelfs Favre was niet oorspronkelijk waar het 't verbum gold.

Over andere dan linguistische werken, en die welke de linguistiek in haar streven ter zijde staan, sprak ik hier niet. Ik ben in de eerste plaats linguist, en spreek hier over de beoefening der taal als taal, dat is dus als doel, niet over de taal als middel om de voortbrengselen der letterkunde te leeren kennen. Alle arbeid op

philologisch gebied gelegen, hoe verdienstelijk en uitstekend ook, laat ik thans buiten behandeling.

Over wat ik zelf gedaan heb als beoefenaar mijner tweede moedertaal, past het mij niet in den breede uit te wijden. Alleen wijs ik er hier even op, dat mijn „Leercursus", waarvan ik 't origineel nu ongeveer tien jaar geleden ter Westerafdeeling van Borneo schreef, en waarvan de tweede druk verleden jaar verschenen is, een boek is, dat geen aanspraak maakt op streng wetenschappelijke waarde. Ook vermeld ik, dat de eerste druk, bij veel andere fouten, de gewone bezit, nl. verwarring van letterteekens en klanken, en verder het gebrek heeft van het verbum op Roordasche wijze te ver... duisteren. Verklaren kan men hier eigenlijk niet zeggen. Eindelijk merk ik op, dat mijn proefschrift over de klankleer van 't Mal. handelt, een onderwerp dat nog nooit te voren door iemand behandeld was. 't Spreekt dus van zelf, dat daarin onnauwkeurigheden voorkomen. Dit laatste werkje moet het eerste deel vormen eener volledige Mal. spraakkunst.

Ik heb het tot dusver anders alleen gehad over volledige spraakkunsten, over woordenboeken en bloemlezingen. Vandaar dat ik verzuimde te spreken over het werk van Dr. Tendeloo, thans controleur bij 't B.B. te Tebing-Tinggi (Sum. O. K.). Dit boek behandelt juist dat onderdeel der Mal. spraakleer, waarin ook ik in mijne opvattingen geheel verschil van alle grammatici, die onder Roordaschen invloed gestaan hebben, en tevens aanmerkelijk van allen vóor den tijd van dien alomgevoelden invloed.

Ik aarzel niet — ik heb 't meer gezegd — het proefschrift van den heer T. over Maleische verba en nomina verbalia een zeer belangrijk stuk werk te noemen.

Mijne denkbeelden, uitgesproken in mijne stellingen en later in verschillende artikelen (vooral in den *Ind. Gids*),

zijn niet geheel, maar dan toch in hoofdzaak overeenstemmend met die ontwikkeld in genoemd proefschrift.

Aangezien wij nu onafhankelijk van elkaar daartoe gekomen zijn, en bovendien tal van feiten in de levende taal en in de Mal. literatuur waargenomen niet in strijd zijn met die denkbeelden, maar ze integendeel bevestigen, meen ik gerechtigd te wezen, ze voor nader bij de waarheid te houden dan de, s. v. v., Roordasche theorie van 't verbum, die voor 't Mal. geen rekening houd met de waargenomen feiten.

Ik smaak de voldoening, dat twee ernstige beoefenaars der Mal. taal, de Heer Golsings, 1e Luit. van 't Ind. leger, thans gedetacheerd bij het leger hier te lande en leeraar aan de Mil. Academie te Breda, en zijn collega Spat, aan wien nu kortelings het onderwijs in de Maleische taal aan gezegde Academie is opgedragen, zich aan mijne zijde scharen, en dus beiden de opvatting van 't verbum deelen, welke T. en ik aanhangen, terwijl ze zich bij de verschilpunten bij mij aansluiten.

Wat is nu die z. g. nieuwe theorie van het verbum en de verbale vormen in 't Mal., waarover T. door zijn al te hevig optreden zooveel verbittering van de zijde der niet-taalkundig gevormde Malaïci heeft moeten ondervinden, eene theorie, die echter, merkwaardig genoeg, nog door geen enkelen wetenschappelijken linguist bepaald is afgebroken?

In hoofdzaak dit. Ik geef nu mijne opvatting en zal 't verschilpunt met T.'s theorie noemen.

't Mal. kent geen vormelijke onderscheiding van tijden (tempora) bij zijne verba, 't kent evenmin wijzen (modi) Doordat het ook geen personen vormelijk onderscheidt, en evenmin voces, vervalt dus alles waaraan wij gewoon zijn in de Indo-Germ. talen een verbum te onderscheiden van een ander woord.

Wat een verbum is, moet dus uitgemaakt worden naar den samenhang in den zin.

Verbale stam is indentiek met nominalen stam, dus tevens infinitief, maar ook finiet-vorm. Tulis b. v. kan derhalve wezen schrijven (inf.), schrijf (1e pers. sing. pres.), schreef (3e pers. sing. perf.), scribent (3e pers. plur. fut.), scribendi (gen. gerundii), enz.

Doch, het Mal. verbum — d w. z. een woord als zoodanig optredend — onderscheidt verschillende vormen Welk verschil bestaat er nu daartusschen in beteekenis?

Er zijn de volgende vormen, op tulis ioegepast:

tulis, mănulis, bărtulis, ditulis en tărtulis. Een vorm katulisan, bij andere verbale vormen voorkomende, mist men, zoover ik weet, bij dezen stam.

Behalve als verb. vormen komen genoemde afleidingen van een stam ook in andere beteekenissen voor, b. v. in die van nomina subst., n. adj., adv. enz. Daarover spreken wij thans niet.

Als verb. vormen onderscheid ik ze in twee categorieën:

1°. die vormen, welke een perfectief begrip aanduiden, nl.:

de onveranderde stam,
de stam met voorgev. di
„ „ „ „ tă (meestal met een verbindende r, soms met neuskl.)
„ „ „ „ ka of kă en achtergevoegd -a n.
„ „ „ „ pă (al of niet met r of neuskl.)

2°. alle overige, welke een imperfectief begrip aanduiden) d. i. die met mă en die met bă (de eerste meest met neuskl., de laatste met r als verbindingsklank).

't Mal. verbum kent dus alleen twee begripsfazen, om maar eens zoo te zeggen: de perfectieve of perfectachtige en de imperfectieve of imperfectachtige. De eerste wijst op een volkomen daad of als bijbegrip op een enkele even plaats hebbende daad, dat is dus op een aorist. Echter beteekent dit natuurlijk geenszins, dat die daad voorgesteld wordt als te ge-

schieden in een bepaalde tijdssfeer, d. i. verleden, heden of toekomst.

Dat velen dit niet begrijpen, ligt aan 't taalonderwijs, dat ze gehad hebben. 't Is waar: zij, die aan Latijn, Grieksch, Sanskrit en Arabisch gedaan hebben, zien bij 't *tegenwoordig* taalonderwijs beter in dan anderen wat eene zuivere opvatting van *tempora*, *modi* en *voces* is, maar niettemin — daarover straks meer — kan men ook zonder die taalstudiën zeer goed eene zuivere opvatting van deze hoofdpunten van algemeene spraakleer bezitten. Zoo b. v. kan men zeer goed weten, wat een *aorist* is, zonder nog juist aan Grieksch of Sanskrit gedaan te hebben.

De tweede *begripsfaze* van 't Maleische verbum drukt het tegengestelde uit van de eerste, nl. eene onvolkomenheid der daad, dus het idee van het *imperfectum* toegepast op *al de drie tijdssfeeren*. Ook hier kan men dus zoowel de finiet als de infiniet-vormen, zoowel *scripturus sum* als *scribendo*, als *scribebas*, als *scribens*, als *scribet*, als ook *scriberem* enz. enz. uitdrukken met het enkele *mănulis* soms met toevoeging van het pr. p.

Nooit echter kan mănulis beteekenen *scripsit* of *scripsisse*.

Scribendo kan evenwel ook wel eens met *tulis* in plaats van *mănulis* uitgedrukt worden, omdat men in 't gerundium niet zien kan, of men met een perfectief of imperfectief begrip te doen heeft. „Door 't schrijven van veel brieven heeft hij zijn stijl verbeterd" is een voorbeeld, waar *mănulis* te pas zou komen; terwijl in „door dien brief te schrijven compromiteerde hij zich", een vorm zonder *mă* of *bă* de aangewezene zou zijn, hier de vorm met *di*: *săbab ditulisña sûrat -itu* d. i. lett. om reden van zijn geschreven hebben van dien brief.

Nu zegt T. dat *mă-* en *bă-* (al of niet met neuskl. of

verbindings-r) actief zijn. Goed, dat neem ik ook aan; maar dat daartegenover zou staan een passief met vaste kenmerken, ontken ik. Ik beweer, dat het passieve van de beteekenis evenzeer uit het verband in den zin moet opgemaakt worden als de onderscheiding van modi en tempora. Terwijl nu T. aan den vorm met di, dus di-tulis in dit concreete geval, de beteekenis toeschrijft van een vast passief met imperfectieve beteekenis — hij noemt dat duratief — wil hij aan den vorm met tă — tăr zegt hij, omdat hij deze r niet als phonetischen verbindingsklank wil beschouwen — de kracht geven van een passief met perfectieve beteekenis. Deze onderscheiding nu wordt door de feiten gelogenstraft.

Maka ditulisña sûrat itu

beteekent: en nu schreef hij dien brief. Een zuiver historisch perfectum, nietwaar? Terwijl toch het Mal. volkomen correct is. Hierin ligt geenszins een imperfectief begrip. Zoo kan men tal van voorbeelden uit de levende taal en uit de literatuur aanhalen.

Ziehier nog twee, in 't wilde genomen:

Uit de Pălâyâran van Abdoellah, een bekend modern Mal. schrijver (blz. 53 der gesteendr. uitg. van Klinkert):

Kămudiyan pulañ lah-iya, lâlu dibâwâña sâtu bakul.

Twee opeenvolgende feiten: vervolgens ging hij naar huis, en daarop bracht hij een mand.

Geen sprake van imperfectief begrip, nietwaar?

Uit de Kin Tâbuwan, een bekend gedicht, vers 88 van mijne transscriptie in 't Mal. blad Pawarta Boemi dat ik thans redigeer (Singap. uitg. van Muhammad Sirâj — 1305 H.):

Dămi diliyat săgâla putări,
Săkaliyan mănăgur mânis băsări,

d. i.: „Toen zij gezien werd door de princessen, spraken

allen haar vriendelijk lachend toe"; 't eerste is een enkel feit (d i - l i y a t).

Opvallend is het, dat in zeer veel gevallen juist de vorm met d i optreedt na voegwoorden beantwoordende aan n a d a t, t o e n, e n n u in 't Nederlandsch, en dat ook in zulke gevallen het A r a b i s c h een verbalen vorm bezigt, die een p e r f e c t i e f begrip aanduidt ('t z. g. p e r f e c t u m in Caspari's G r a m m a t i k).

Eindelijk wijs ik op 't eigenaardig verschijnsel, dat men zich in 't Eng. meest behelpt met een perfectvorm, waar men in 't passief de p r o g r e s s i v e f o r m wil uitdrukken. Bekend is 't immers, dat deze Eng. vorm een imperfect, een d u r a t i e f te kennen geeft.

I w a s b e i n g, of h e i s b e i n g s p o k e n t o b.v. is ongebruikelijk, men zegt dan liever eenvoudig I w a s s p o k e n t o of h e i s s p o k e n t o ook al bedoelt men b.v. „hij werd juist toegesproken, toen ik de zaal binnentrad".

In onze taal — nog dit even — zeggen wij ook zeer gemakkelijk h e m u i t l a c h e n d e o v e r z i j n e d w a a s h e i d, d e e d h i j e c h t e r n i e t s o m h e m t e v e r b e t e r e n, maar 't gaat niet aan te zeggen: d o o r h e m u i t g e l a c h e n w o r d e n d e enz. Ook wij behelpen ons dan in 't passief met een vorm, die in 't actief een perfectief begrip zou uitdrukken, b.v.:

d o o r h e m u i t g e l a c h e n w e r d h i j, m a a r n i e t v e r b e t e r d.

Maar wat is nu het groote verschilpunt met de oude leer, n.l. die van Roorda — want vóor diens tijd ziet men in de grammatica's niets daarvan, zoover ik heb kunnen nagaan?

Dit.

Een vorm als k u t u l i s en k a w t u l i s, naar onze opvatting eenvoudig afkortingen van 'a k u t u l i s en 'ĕ n k a w t u l i s, ik schrijf en gij schrijft, wordt door de anderen verklaard als passief:

en Moslimsche beschavingsgeschiedenis in den ruimsten zin en kennis van de ethnographie der landen waar de talen der Mal. Pol. familie gesproken worden, speciaal natuurlijk die der z. g. Mal. landen, d. i. globaal het westen van den Indischen Archipel, aan weerszijden van de Straat van Malaka en 't zuidelijk deel der Chin. Zee.

Kennis van Latijn en Grieksch is zeer wenschelijk, maar niet noodzakelijk. Zoolang echter onze spraakkunsten van Arab. en Skr, die kennis veronderstellen, kan men er moeilijk buiten. Bij grondig onderwijs in de moedertaal en zuiver taalinzicht zou men echter zeer goed die beide moeilijke talen voor zoover noodig is, kunnen bestudeeren zonder dien omweg. Als Hindoesche prinsen b. v. Arab, Sanskr., en Eng. naast hunne moedertaal machtig zijn, en dat zonder Latijn en Grieksch, waarom zou dan niet een Europeaan zulk eene studie op die wijze met vrucht kunnen maken?

Voor 't Mal. zelf, na de voorstudie, acht ik in 't bizonder aanbevelenswaardig: veel teksten in Latijnsch schrift te bezitten, eene uitgave dus van de voornaamste voortbrengselen der literatuur in Lat. transscriptie. Dit geldt ook voor de overige Mal.-Pol. talen, welker bestudeering ter vergelijking onontbeerlijk is. Om die transscriptie goed te geven, dient men op de hoogte te zijn van de klankwetten, en, om goede teksten te krijgen, dient men slechte vertalingen uit het Arabisch en Perzisch a. a. te kunnen onderscheiden van oorspronkelijke teksten. Iets wat niet mogelijk is zonder

bestudeering der levende taal, om in den geest der taal door te dringen. In 't algemeen wensch ik de studie van 't Maleisch als alle onderwijs in de levende talen meer, veel meer empirisch, op waargenomen feiten te laten berusten dan op theorieën en op vaak onbetrouwbare teksten.

Een goed Mal. woordenboek in Latijnsche letter is noodig, en evenzoo een voor de voornaamste verwante talen.

Een goede Mal. spraakkunst is broodnoodig, en eene herziening der bestaande van de verwante talen.

Men ziet het: er is nog een reuzentaak te verrichten, en deze is slechts door velen in samenwerking te ondernemen.

Moge de steun en samenwerking niet ontbreken en 't mij gegeven zijn krachtdadig bijgestaan te worden in de voor mij zoo aantrekkelijke taak voorvechter te zijn voor het belang eener studie, die waarlijk verdient bevorderd te worden.

De belangen van m ij n geboorteland, waar 't Mal. zeker de voornaamste taal is, zijn immers ook nauw vereenigd met die van o n s lief Nederland?

En 't was immers ook door 't Maleisch als gedachtenmedium, dat het Evangelie in den Ind. Archipel kwam.

Is het dan eigenlijk wel noodig aan 't slot van deze mijne les uitdrukkelijk te zeggen, dat ik dankbaar ben voor de v e n i a d o c e n d i mij aan deze illustre Universiteit verleend?

Ik geloof het niet.

Concessiën in Suriname.

Herhaaldelijk is gedurende de laatste weken in de bladen gewaagd van de ontstemming, welke in de Kolonie Suriname heerschte, naar aanleiding van de lastgeving van den Minister van Koloniën aan den Gouverneur om niet over te gaan tot afkondiging eener Verordening, waarbij aan de heeren Duncan c.s. concessie werd verleend voor den aanleg van een spoorweg van Paramaribo in Z. W. richting naar de Saramacca, en tot de vervroegde afkondiging eener Verordening, waarbij aan het syndicaat Barr Robertson vergunning werd verleend om onderzoek te doen naar de aanwezigheid van delfstoffen, op terreinen gelegen aan de Boven-Saramacca.

De juistheid dier berichten, zoo wat de lastgeving van den Minister betreft, als van de daardoor ontstane ontstemming in de Kolonie, valt wel niet te betwijfelen. Deze laatste is dan ook allezins begrijpelijk; sedert jaren leidt Suriname, ondanks zijn natuurlijken rijkdom en vele hulpbronnen, een kwijnend bestaan, zoodat voordurend finantieele steun van het Moederland noodig is. Terwijl de geheele ontwikkeling der Kolonie zich tot heden bepaalt tot de smalle kuststreek langs den oever van den Atlantischen Oceaan, liggen daar in het binnenland uitgestrekte terreinen, waarvan men schier niets weet,

doch waarvan vermoedt wordt, dat zij onmetelijk rijk zijn aan verschillende mineralen en bij uitstek geschikt voor alle tropische cultures.

Ofschoon eene Nederlandsche Kolonie, hebben noch de Regeering, noch het Nederlandsche kapitaal zich tot heden gelegen laten liggen aan een onderzoek dier terreinen, teneinde daaromtrent de betrouwbare gegevens te verzamelen, die allereerst noodig zijn om de ontwikkeling dier streken mogelijk te maken.

Behalve aan kennis omtrent den aard en de gesteldheid dier terreinen en hunne vermoedelijke geschiktheid voor ontginning en cultuur, behoefde men voorts snellere en min-kostbare verkeersmiddelen om de ontwikkeling dezer nagenoeg onbereikbare en onbevolkte streken ter hand te nemen.

Nu komen twee personen, vertegenwoordigers van schijnbaar machtige syndicaten, de een met de aanvraag om concessie voor den aanleg en de exploitatie van een spoorweg naar het onbekende binnenland, de andere om vergunning tot het instellen van een onderzoek op uitgestrekte terreinen; het Koloniaal Bestuur, overtuigd van de groote voordeelen, welke voor de Kolonie in de toekomst uit deze aanvragen zullen voortvloeien, betoont zich bereid concessie en vergunning te verleenen; reeds ziet men in gedachten den weg naar het onbekende binnenland geopend, en als gevolg daarvan toenemende welvaart voor de geheele Kolonie, als een machtwoord van den Minister al die schoone verwachtingen den bodem inslaat.

Het moeten ongetwijfeld ernstige, gewichtige redenen zijn geweest, welke dezen Minister, die de beteekenis van industrie en landbouw voor de ontwikkeling van een land kent, die bovendien herhaaldelijk getoond heeft den vooruitgang van Suriname te bedoelen, en niet noodeloos de gemoederen in de Kolonie zou willen ontstemmen, tot het nemen van deze besluiten hebben geleid. Ter juiste

beoordeeling dier redenen is het evenwel noodig eenig meerder licht te doen opgaan over de verschillende aanvragen om concessie en vergunning, dan tot heden is geschied.

Tot voor weinige jaren was Suriname alleen bekend wegens de buitengewone vruchtbaarheid van den bodem en zijne geschiktheid voor verschillende cultures. Wel had de heer Westphal omstreeks 1855 beweerd te Phedra, aan de Suriname-rivier, steenkolen te hebben gevonden, maar latere onderzoekingen hadden de onjuistheid dezer bewering aangetoond. Van de geologische gesteldheid van het land was nagenoeg niets bekend; een Duitscher, Dr. Voltz, was in het midden dezer eeuw met het instellen van een wetenschappelijk onderzoek begonnen, maar de resultaten zijner waarnemingen gingen na zijn dood gedeeltelijk verloren, en werden voor een deel eerst openbaar gemaakt door den hoogleeraar K. Martin, die in 1885 een onderzoek instelde aan de rivier de Suriname. Dat Suriname's bodem goud bevatte was toen ter tijd reeds gebleken, maar omtrent de ligging, de uitgestrektheid en den vermoedelijken rijkdom der goudhoudende formatie wist men nagenoeg niets met zekerheid. Reeds de heer Martin wees er op, dat het van groot belang zou zijn, als eerste stap tot een systematische ontginning, om nauwkeurig na te gaan en in kaart te brengen, welk deel van den bodem wordt ingenomen door de formatie der kristallijne leien (huronische formatie), uit welke het goud voornamelijk schijnt afkomstig te zijn. Maar er werd niets in deze richting gedaan.

Intusschen bleek de goudrijkdom van Suriname meer en meer. De eerste uitvoer van goud had plaats in 1884, en ondanks de primitieve wijze van ontginning, welke zich bepaalde tot eenvoudig wasschen, bedroeg de uitvoer tot heden niet minder dan ƒ 19,000,000.

Terwijl men in Nederland volhardde in de bestaande onverschilligheid ten opzichte van de Kolonie, begon

Snriname de aandacht te trekken van het buitenlandsche kapitaal, dank zij de gunstige verslagen van mijnbouwkundigen, uitgezonden tot het instellen van een onderzoek. Een hunner, A. J. Mather, Practical Mine-Operator, gaf in het Amerikaansche tijdschrift *The Engineering Magazine* van 1893 eene uitvoerige beschrijving van de „Goudvelden van Nederlandsch-Guyana", zooals hij deze door eigen onderzoek en door de waarnemingen van anderen had leeren kennen. Volgens hem begint de goudhoudende rand ongeveer 75 mijlen van de zeekust, en loopt in N. O. en Z. W. richting, ter breedte van 75 tot 100 mijlen. Deze rand is nog niet voor de helft onderzocht, doch dat daarin een ontzaggelijke rijkdom van kostbare metalen verborgen is, wordt door geen deskundige, die den bodem met eigen oogen heeft gezien, betwijfeld. Volgens hem en anderen is Nederl.-Guyana bestemd om het rijkste goudveld ter wereld te worden en zijn de vooruitzichten, welke men van de placeren de kwartsontginning mag verwachten, niet te hoog te stellen. Een goed spoorwegstelsel is evenwel onontbeerlijk om het verre binnenland te bereiken; die spoorweg zou behalve dat hij de mijnontginning ten goede kwam, ook het vervoer van de verschillende uitstekende timmer- en meubelhoutsoorten zeer vergemakkelijken, en de cultuur van allerlei producten bevorderen.

Maar, zoo voegt hij er bij, zonder „Amerikaansche push en kapitaal valt er op geen goeden uitslag te rekenen. Dit land verbeidt de aanraking van den tooverstaf door Amerikaanschen ondernemingsgeest gezwaaid, daar noch het Nederlandsche bestuur, noch het Nederlandsche kapitaal iets doen om het binnenland der Kolonie open te stellen en tot ontwikkeling te brengen."

Het zou weldra blijken dat deze woorden niet onopgemerkt waren gebleven.

Eindelijk begon men ook in Nederland eenige aandacht

te schenken aan Suriname. Reeds sedert geruimen tijd had de heer Mr. Lindaal Jacobs getracht invloedrijke personen te winnen voor een door hem ontworpen plan tot het instellen van een geologisch en landbouwkundig onderzoek van een deel van het binnenland, waarmede tevens samenging het plan tot aanleg van een spoor- of tramweg, uitgaande van een punt aan de Suriname-rivier, loopende in Z. W. richting naar de onbekende landstreek gelegen tusschen de Suriname- en de Saramacca-rivieren, de andere in Z. O. richting naar het zg. Lawa-gebied, de streek gelegen tusschen de Lawa en de Tapanahony. De kosten, voorloopig geraamd op *f* 15,000,000, moesten bestreden worden uit eene leening, uitgegeven onder garantie van den Staat. Het mocht hem evenwel niet gelukken het vertrouwen der geldmannen voor zijne plannen te winnen, en waarschijnlijk zou de exploratie van een gedeelte van Suriname door Nederlanders nog lang tot de vrome wenschen hebben behoord, indien niet andere mannen zich tot dat doel aan het hoofd eener nieuwe onderneming hadden gesteld. Dit was het zg. Comité-de Gelder, bestaande uit de heeren J. A. de Gelder, oud-lid van den Raad van Nederl.-Indië, J. C. Jansen, oud-Minister van Marine, C. Lely, oud-Minister van W., H. en N., en Mr. H. W. F. Struben, advocaat, waaraan later werd toegevoegd de heer L. D. J. L. de Ram, Lid van de Tweede Kamer der St.-G., welk Comité later is overgegaan in de vennootschap „Maatschappij Suriname", gevestigd te 's Gravenhage.

De Maatschappij Suriname.

Onder dagteekening van 25 Augustus 1896 werden door het Comité rekesten aangeboden aan den Minister van Koloniën en den Gouverneur van Suriname, waarbij zij vergunning vroegen tot het instellen van een geologisch en landbouwkundig onderzoek van den bodem

van Boven-Suriname, en wel in het bijzonder van de landstreek gelegen bezuiden Paramaribo en begrensd door de Marowijne- en Suriname-rivieren, met de bedoeling om bij gunstige resultaten van dat onderzoek, concessie te verkrijgen:

a. voor den aanleg en de exploitatie van een tramweg van Paramaribo naar het Lawagebied;

b. tot ontginning van een terreinstrook diep 1000 meters aan weerszijden van den tramweg;

c. tot ontginning van een of meer terreinen, gezamenlijk ter grootte van 500,000 HA. in het onderzochte terrein.

Op den voorgrond werd gesteld dat de tramweg beschouwd moest worden als het middel tot ontginning der landstreek, doch niet als een directe bron van inkomsten; het vervoermiddel diende de exploitatie vooraf te gaan, als noodzakelijk om tot de krachtige ontwikkeling van het gewest te komen. Dat dus allereerst het in te stellen onderzoek zou moeten dienen tot de vaststelling van een voorloopig tracé van den tramweg, en in de tweede plaats tot het verzamelen van de noodige gegevens ter beoordeeling van de levensvatbaarheid van een boven- en benedengrondsche exploitatie van de onderzochte terreinen. Weliswaar bleef de aanleg van den tramweg afhankelijk van de resultaten van dit onderzoek, daar de lijn, loopende deels door een schaars bevolkte, deels door een geheel onbewoonde streek, uit zichzelve geene levensvatbaarheid bezat, maar daarentegen zou, ook bij gunstig resultaat van het onderzoek, de ontginning dier terreinen niet op voldoende schaal kunnen geschieden, zoolang de tramweg niet gereed was.

In de Kolonie werd deze aanvrage met grooten bijval begroet. Wijl daaraan evenwel overeenkomstig de bestaande verordening niet kon worden voldaan, diende de Gouverneur eene speciale verordening in, welke den 21 December 1896 door de Koloniale Staten werd goedgekeurd. Hierbij werd de Gouverneur gemachtigd om aan het Comité

de gevraagde vergunning tot het instellen van een onderzoek te verleenen. In art. 4 werd bepaald dat gedurende den tijd waarvoor de vergunning verleend is, door den Gouverneur geene concessiën of vergunningen, van welken aard ook, worden uitgegeven of verleend, op eene strook land ter breedte van 1000 meters aan weerszijden van de as van den tramweg, zoodra de richting daarvan door de houders der vergunning zal zijn aangegeven.

In zijne toelichting wees de Gouverneur er met nadruk op, dat hoewel alleen het verzoek om vergunning tot onderzoek op dat oogenblik rijp was voor beslissing, er verband gelegd moest worden tusschen die vergunning en eventueel te verleenen concessiën. „Bij de moeilijkheid eener afdoende regeling, moest voor een deel wederzijdsch vertrouwen de grondslag van alles zijn." „Formeele aanspraak op de gevraagde concessiën wordt niet gegeven, maar wanneer, zooals te verwachten is, de aanvragers rekenen op goede trouw bij Regeering en Koloniaal Bestuur, dan zal de gekozen vorm zeker voldoende zijn om den grondslag der zaak te kunnen vormen."

Den 4en Januari 1897 volgde het besluit van den Gouverneur tot het verleenen der gevraagde vergunning, welke voor den tijd van vier jaren werd verleend, te rekenen van de dagteekening dezer beschikking, terwijl het onderzoek binnen een jaar moest zijn aangevangen, dus vóór den 4en Januari 1898.

Het was op dezen grondslag van wederzijdsch vertrouwen tusschen Koloniaal Bestuur en aanvragers, dat de Maatschappij Suriname tot stand kwam, en hoewel van den aanvang af door de oprichters er nadruk op gelegd werd, dat de toekomst der Maatschappij geheel afhankelijk was van de uitkomsten van het in te stellen onderzoek, ondervond zij ook het noodige vertrouwen van de zijde van het publiek. Hiertoe werkte ongetwijfeld niet weinig mede de steun welke zij mocht ondervinden van de zijde der Regeering, die op haar verzoek twee

bekwame Ned. Indische ambtenaren ter beschikking der Maatsch. stelde, onder bepaling dat hun diensttijd niet wordt onderbroken door hunne werkzaamheid in West Indië. Dus gesteund, kostte het de Maatsch. geene groote moeite de noodige, uitstekende krachten aan hare onderneming te verbinden. Hoezeer bij die keuze tramweg-aanleg op den voorgrond trad, blijkt wel uit de benoeming van den heer Grinwis Plaat tot leider der opnemings-expeditie, terwijl de salarissen voor de ingenieurs, speciaal daarvoor aangewezen, met inbegrip van dat van een landbouwkundige *f* 34,800 bedragen, terwijl de technici met de mijnbouwkundige opsporingen belast, slechts *f* 11,800 ontvangen.

Het geheele personeel van ambtenaren — de mindere beambten enz. zouden te Paramaribo worden geëngageerd — scheepte zich in December jl. in, en gerust mag men zeggen, dat nimmer eene onderneming op degelijker wijze voorbereid en met meer kans op welslagen Nederland verliet. Nog voor den in de verordening bepaalden datum van 4 Januari 1898 kon met het onderzoek een aanvang worden gemaakt.

De aanvrage-Duncan c. s.

Tot de vreemdelingen die, aangelokt door de schitterende beschrijvingen van den heer Mather e. a., Suriname bezochten, met het doel om bij gunstig bevinden deze Kolonie tot het terrein van hunne operatien te maken, behoorde ook de heer John Duncan, de type van den jongen, ondernemenden Amerikaan.

Na een verblijf in de Kolonie, waarbij hij zich door een bezoek aan de verschillende placers (goudontginningen) eenigszins op de hoogte had gesteld van de toestanden, verzocht hij van het Koloniaal Bestuur, namens een Amerikaansch syndicaat, gevormd door den heer

Newhouse, een rijk en zeer bekend spoorwegman te Denver, V. S., de volgende concessieën:

a. Voor den aanleg van een spoorweg in de landstreek gelegen tusschen de Suriname- en de Saramaccarivieren, loopende in Z. W. richting, over eene lengte van ruim 150 engelsche mijlen;

b. afstand van 1 KM. grond aan weerszijden van den spoorweg;

c. schenking van 500.000 HA. land ter zijner keuze, vrij van eenige retributie, alles voor den tijd van 90 jaren.

Hij verplichtte zich om binnen 6 maanden na het verkrijgen der concessie met den aanleg van den spoorweg te beginnen, en deze binnen 5 jaren te voltooien.

Er behoeft wel niet uitdrukkelijk gewezen op de groote overeenkomst bestaande tusschen deze aanvrage en die van de Mij Suriname, ook wat de lijnen betreft, die beide in zuidelijke richting van Paramaribo uit, de landstreek tusschen de Suriname- en de Saramacca-rivieren doorsnijden, met dit verschil, dat op een punt nabij de Surinamerivier gekomen, Bergendal genoemd, die der Mij Suriname in Z. O. richting loopt naar het Lawagebied, terwijl de heer Duncan zich voorstelt alsdan in Z. W. richting te gaan. De stamlijn van Paramaribo tot aan Bergendal, welke de thans geëxploiteerde goudvelden met de hoofdstad zal verbinden, is evenwel nagenoeg dezelfde.

Doch tevens behoeft het niet te verwonderen hoezeer ook deze aanvrage in de Kolonie met groote ingenomenheid begroet en voor de toekomst van Suriname van overwegend belang geacht werd. De exploitatie van goudvelden op groote schaal is onmogelijk, zonder het tot stand komen van betere en snellere verkeersmiddelen, daar de aanvoer van werktuigen en levensbehoeften langs de rivier tot aan Bergendal en van daar naar het binnenland, te kostbaar en dikwijls onmogelijk is. En nu woog vooral zwaar in het voordeel der concessie Duncan,

dat de concessionaris beloofde dat de aanleg van de lijn binnen 6 maanden begonnen en binnen 5 jaren voltooid zoude zijn, terwijl de Mij Suriname op dat tijdstip haar onderzoek nog moest aanvangen en in elk geval eerst over pl. m. 2 jaren met den aanleg zou kunnen beginnen.

Hier tegenover stond dat het Koloniaal Bestuur tegenover de Mij. Suriname zoo niet formeel, dan toch moreel gebonden was, en de aanleg van een concurreerende lijn bezwaarlijk vereenigbaar scheen met de door de Mij. verkregen rechten. Op dezen grond toch had de Gouverneur kort tevoren geweigerd de concessie te verleenen voor den aanleg van een tramweg loopende in nagenoeg dezelfde richting, aangevraagd door den heer Duurvoort.

De voordeelen voor de Kolonie voortspruitende uit het spoedig tot stand komen van de lijn–Duncan wogen evenwel te zwaar, dan dat de Gouverneur de beslissing op die aanvrage meende te mogen aanhouden tot de Mij. Suriname haar spoorwegplan had voltooid, en toen de pogingen om overeenstemming te verkrijgen tusschen de Maatschappij en den heer Duncan, afstuitten op diens besliste verklaring, dat hij niet met anderen wilde samenwerken, meende de Gouverneur in het belang der Kolonie te handelen door het ontwerpen eener concept-verordening, waarbij „met eerbiediging in den ruimsten zin van de rechten en vooruitzichten aan de Mij Suriname gegeven", aan den heer Duncan de gevraagde concessie werd verleend.

Zooals bekend is en hiervoren werd opgemerkt, gaf de Minister van Koloniën telegrafisch last de afkondiging dezer verordening op te schorten.

De concessie-Barr Robertson.

Bijna gelijktijdig met die van den heer Duncan werd nog eene derde aanvrage van grooten omvang gedaan, nl. door den heer J. Barr Robertson uit Londen.

Tot goed begrip van de geschiedenis dezer aanvrage

diene, dat het recht van vergunning tot het doen van onderzoek naar de aanwezigheid van delfstoffen, en dat van concessie tot exploitatie, worden beheerscht door eene Verordening, welke o. a. bepaalt dat geene vergunning tot onderzoek kan worden verleend in streken, waar alreeds gronden in concessie zijn uitgegeven; d. w. z. dat binnen een afstand van 30 KM. van eene bestaande exploitatie geen vergunning tot onderzoek kan worden verleend; daarentegen geeft de vergunning voorkeur op concessie in de onderzochte streken. De vergunning wordt kosteloos verleend, doch voor niet langer dan één jaar, en voor geene grootere uitgestrektheid dan 20,000 H A. Deze laatste bepaling wordt evenwel in de praktijk herhaaldelijk buiten werking gesteld door het aanvragen van vergunningen op verschillende namen. Het concessierecht duurt niet langer dan 40 jaren, en kost het 1ste en 2de jaar 10 cts. per H.A., het 2de en 3de jaar 25 cts. en daarna 50 cts., alles bij vooruitbetaling.

Door den heer Barr Robertson nu werd vergunning aangevraagd voor 332,800 H A.; toen evenwel bleek dat een deel dier gronden gelegen was in streken waar reeds terreinen in concessie waren uitgegeven, wijzigde hij zijne aanvrage in dier voege, dat hij concessie vroeg voor 199,450 H.A., en daarvoor het concessierecht van *f* 19,945 betaalde, ofschoon ook hier feitelijk alleen onderzoek werd beoogd. Voorts vroeg hij vergunning voor de rest, wat hem werd toegestaan.

Verschillende deskundigen werden nu door den heer R. naar het binnenland gezonden om de noodige onderzoekingen te doen, maar de uitkomst beantwoordde tot dusverre niet aan de verwachtingen. Daar de vergunning overeenkomstig de bestaande verordening, evenwel slechts voor één jaar kon worden verleend, stond de heer R. dus na verloop van dat jaar voor het feit, òf de vergunning te verliezen, waardoor de gemaakte kosten nutteloos werden, òf ook voor deze terreinen concessie aan te

vragen, en het concessierecht van *f* 35,000 te moeten voldoen.

De door hem opgerichte maatschappij The Dutch-Guiana concessions Limited, maakte daartegen bezwaar, temeer nog wijl gebleken was, dat deze terreinen, naar het heette nimmer onderzocht, bedekt waren met exploratie-gaten van vroegere onderzoekers, zonder dat het Bestuur daarmede bekend was. De heer R. stelde daarop aan het Koloniaal Bestuur voor hem de vergunning tot onderzoek van terreinen, te zamen groot 332,800 HA. voor vijf jaren te verleenen, tegen betaling van *f* 2000 met uitzicht op concessie op de gewone voorwaarden.

Deze aanvrage was in strijd met de bestaande verordening; de Gouverneur oordeelde haar evenwel zoozeer in het belang der Kolonie, dat hij meende door eene speciale wijziging der verordening de gerezen bezwaren te moeten wegnemen, en de aanvrage toestaan. Verder werd met het oog op eventueele nieuwe aanvragen daarbij aan den Gouverneur de bevoegdheid verleend, in buitengewone gevallen, den Raad van Bestuur gehoord, op door hem te stellen voorwaarden, de vergunning te verleenen ook voor langeren tijd en voor grootere oppervlakte. Voorts achtte de Gouverneur, met het oog op de omstandigheid, dat het vergunningsrecht van den heer Robertson in Januari 1898 zou komen te vervallen, eene vervroegde afkondiging dezer speciale wijziging gewenscht.

Ook hierop volgde eene telegrafische lastgeving van den Minister om de afkondiging op te schorten.

Het standpunt van den Minister.

Om het standpuut door den Minister ingenomen te waardeeren, was eene eenigszins uitvoerige schets van hetgeen voorafging noodig; immers na hetgeen is medegedeeld, wordt de houding door den Minister aangeno-

men tegenover de spoorweg-concessie-Duncan alleszins begrijpelijk: goede trouw en staatsbelang brachten mede geene spoorwegconcessie aan anderen af te staan in dezelfde streek, zonder toestemming der Mij Suriname, of voor dat gebleken was, dat deze daarvan had afgezien.

De aanleg en de exploitatie van den tramweg maakte niet alleen een integreerend deel uit van de aanvrage der Mij, zij was daarbij in die mate hoofdzaak, dat de Gouverneur zelf aan de Koloniale Staten verklaarde, „dat van een zelfstandig bestaan der andere concessiën (de afstand van grond met recht tot ontginning) daarnevens geen sprake kan zijn, zoodat dan ook deze noodzakelijk moeten vervallen, wanneer de tramweg niet overeenkomstig de bestaande voorwaarden van de eventueel te verleenen concessie wordt aangelegd."

De verkregen vergunning tot onderzoek eischt dus in de eerste plaats om het tracé van den tramweg te bepalen; zoolang die richting niet definitief is vastgesteld, mist het Koloniaal Bestuur de bevoegdheid concessie voor datzelfde doel te verleenen aan anderen in dezelfde streek, als zijnde in strijd met de aan de Mij. verleende rechten.

De bewering dat de lijn-Duncan, als loopende op grooten afstand van den tramweg en dan nog slechts tot Bergendal in dezelfde richting, geen concurrentie zou veroorzaken, is geheel onjuist. Ten eerste is het tracé van den tramweg nog niet vastgesteld, en kan elke richting door anderen gekozen, ook die zijn der Mij. Doch bovendien wordt algemeen gehuldigd het beginsel, dat een spoor- of tramweg een monopolie schept, en als zoodanig moet beschikken over een zône welke als de bron zijner inkomsten beschouwd wordt. Hoe schaarscher bevolkt, hoe grooter die zône moet zijn, en dat dit het geval is met de landstreek bezuiden Paramaribo wordt overtuigend aangetoond in de afwijzende beschikking van den Gouverneur op de aanvrage Duurvoort, waar hij er op wijst dat de aanleg van een

tweede tramweg uit dien hoofde reeds behoort te worden afgewezen. De afstand tusschen beide rivieren bedraagt ongeveer 40 KM., de bevolking in die landstreek plm. 4000 en nu gaat het niet aan in een zoo weinig bevolkte streek twee spoorwegen naast elkander te leggen. Het tracé Duncan is over de eerste 50 KM. op den grootsten afstand hoogstens 2 à 3 uren gaans verwijderd van het voorloopig tracé der Mij en valt dus wel degelijk binnen de zône van die lijn.

Doch ook het Staatsbelang verzet zich tegen het verleenen der concessie-Duncan. De lijn Paramaribo—Bergendal is een stamlijn, welke in de toekomst den spoorwegbouw in Suriname beheerscht; nagenoeg alle lijnen welke eventueel in het binnenland worden aangelegd, zullen vertakkingen zijn van deze stamlijn. Voor de Regeering is er dus alles aan gelegen, dat deze lijn wordt aangelegd op eene wijze, zoo dat zij aan alle technische vereischten voldoet en bij de vaststelling van de constructie van den bovenbouw in de toekomst tot model kunne dienen. Slechts de Mij. Suriname, met haar staf van Ned.-Ind. ingenieurs, kan der Regeering de noodige waarborgen en de technische gegevens verschaffen, welke zij voor de toekomst behoeft. Werd met de lijn-Duncan, overeenkomstig diens belofte, binnen zes maanden begonnen, dan zou deze in de toekomst den geheelen spoorwegbouw in Suriname, zoo wat spoorwijdte, het gewicht der rails, het vrije profiel, de veroorloofde snelheid enz. beheerschen; doch niet dit alleen, er zou door deze lijn een monopolie worden in het leven geroepen, daar de Mij. Suriname, voor wie de tramlijn naar het Lawagebied slechts een lastpost kan blijven, wanneer haar de voordeelen worden ontnomen, welke van het gedeelte Paramaribo—Bergendal mogen worden verwacht, — het eenige gedeelte dat kans oplevert loonend te zullen zijn, — van den aanleg zal moeten afzien.

Bovendien bestaan er gronden van politieken aard

welke het verleenen van concessie voor deze tramlijn, welke tot een monopolie zoude worden, aan een vreemdeling minder raadzaam doen zijn. Welke deze gronden zijn, zal uit het volgende blijken. Het aangevoerde zal intusschen voldoende zijn aan te toonen, dat de Minister met beleid handelde door maatregelen te nemen om de rechten der Mij. Suriname te handhaven. De gelegenheid staat voor den heer Duncan open om, afwijkende van zijne verklaring dat hij niet met anderen wil samenwerken, in overleg te treden met de Mij., en als uitgangspunt voor zijn lijn te kiezen Bergendal, met recht van r u n n i n g - p o w e r op de lijn Bergendal—Paramaribo. Doch alvorens dergelijke concessie te verleenen zal het noodig zijn voor Suriname algemeene regelen vast te stellen voor den aanleg en de exploitatie van spoor- en tramwegen, overeenkomstig de daaromtrent heerschende voorschriften in Nederl.-Indië. Daardoor alleen kunnen moeilijkheden in de toekomst worden voorkomen.

Een ander bezwaar betreft de uitgifte van dergelijke uitgestrekte terreinen aan personen of maatschappijen; 1ste wijl volgens de verordening de vergunning tot het instellen van onderzoek tevens het recht in zich sluit op voorkeur om eene concessie tot ontginning te verkrijgen. Het gevolg is dat uitgestrekte terreinen — in dit geval niet minder dan 1,400,000 H.A. — voor geruimen tijd worden vastgelegd; 2de wijl daardoor een macht in de Kolonie wordt in het leven geroepen, welke te eeniger tijd een bron van groote moeilijkheden zou kunnen worden.

Dit bezwaar geldt gelijkelijk voor alle drie aanvragers, maar het klimt in beteekenis, waar dergelijke uitgestrekte gewesten worden afgestaan aan vreemde vennootschappen, wier zetel buiten de Kolonie is gevestigd.

De oppervlakte der terreinen door den heer Duncan aangevraagd, bedraagt meer dan die der provincien Noord- en Zuid-Holland te zamen; de omvang der concessie-Barr

Robertson overtreft dien der provincie Overijssel, is meer dan Zeeland en Utrecht te zamen. Men denke zich een gebied grooter dan 4 onzer provinciën in handen van twee buitenlandsche maatschappijen, en dat in eene kolonie met slechts ruim 60,000 inwoners, terwijl eene dier maatschappijen bovendien het spoorwegverkeer in de kolonie beheerscht. Het ware den weg openen tot allerlei verwikkelingen en tot inmenging van vreemden in het bestuur der kolonie.

De heer Duncan is Amerikaan; de vennootschap waarvoor hij optreedt, of aan wie hij zijne rechten zal overdragen, is evenals de bestuurders, zuiver Amerikaansch, voorts wil hij den zetel buiten de kolonie vestigen. Wie nu let op de beteekenis in den laatsten tijd aan de Monroe-leer gegeven; aan Amerika's houding tegenover de Sandwichs-eilanden, waar eenige Amerikaansche suikerplanters de voorloopers waren der annexatie; aan hetgeen ten opzichte van Cuba is voorgevallen, die zal moeten toegeven dat het verleenen van zoo overheerschenden invloed op de zaken der kolonie in de toekomst hoogst bedenkelijk kan zijn.

De heer Barr Robertson is Engelschman en de zetel der Dutch-Guiana Concessions Limited te Londen gevestigd. Is het gevaar dat van die zijde dreigt minder groot? Men denke aan Engelands optreden tegenover Venezuela, bovenal aan Jameson's *raid* en de daarbij aangenomen houding van Engeland. Wie dit alles overweegt en bovendien hoe gemakkelijk het vallen moet op dergelijke uitgestrekte terreinen moeilijkheden te provoceeren, zal het gevaar voor vreemde inmenging niet ligt tellen.

Ten opzichte van de concessie-Barr Robertson geldt bovendien het bezwaar, dat de Gouverneur daarbij eene *speciale* wijziging der verordening voorstelde, waarbij de bevoegdheid werd verleend van wettelijke bepalingen af te wijken, waardoor in *de toekomst* de deur zou

kunnen worden geopend voor allerlei willekeur, terwijl eene *algemeene* wijziging der goudverordening in vele der gerezen en in andere bezwaren zou kunnen voorzien.

Zoo behoort te vervallen het verbod van onderzoek in streken waar reeds concessiën bestaan. Zooals de bepaling thans luidt kan de houder eener kleine concessie van bv. 600 HA. andere onderzoekers op 30 KM. afstand van zich verwijderd houden, maar zelf intusschen, zonder vergunning, het geheele omliggende terrein van 360000 HA. onderzoeken.

Bovendien is deze noodig om het instellen van een onderzoek naar en de ontginning van delfstoffen in de kolonie meer in overeenstemming te brengen met de voorschriften te dien opzichte in Nederl.-Indië bestaande of nog te stellen. Allereerst behoort als eisch te worden gesteld dat geene concessies en landuitgiften kunnen geschieden dan aan Nederlanders en aan ingezetenen van Nederland en Suriname, dan wel aan vennootschappen in Nederland of Suriname gevestigd, met de bepaling dat de concessionaris in elk geval in de kolonie behoort te zijn vertegenwoordigd.

Men heeft als argument voor het verleenen der spoorwegconcessie aan den heer Duncan vooral nadruk gelegd op diens belofte binnen zes maanden met den aanleg te zullen beginnen. Gesteld dat het hiermede ernst is, en dit beginnen zich niet bepaalt tot het plaatsen van een of andere loods, of andere schijn-werkzaamheid, zoo mag toch worden betwijfeld of hierin een grond kan worden gevonden, om de verkregen rechten der M.ij Suriname te krenken. Op dien grond toch zou men aan iederen nieuwen aanvrager, die belooft nog spoediger met den aanleg te beginnen, of een lijn nog spoediger te voltooien, eveneens concessie moeten verleenen.

Het komt ons voor dat het standpunt door den Minister ingenomen, het juiste is, door de omstandigheden geboden, en gerechtvaardigd door het welbegrepen belang der Kolonie.

Het belang der Kolonie.

Er wordt, en terecht, groote waarde gehecht aan de ontginning der natuurlijke rijkdommen van een land, welke in den bodem verborgen zijn. Doch de voordeelen welke daaruit voor een land voortvloeien, mogen niet blind maken voor de keerzijde der medaille, nl. deze, dat men het kapitaal uitput. Zal mijnbouw niet roofbouw zijn, die ten slotte het land arm achterlaat, dan dient er voor gezorgd, dat de voordeelen daaruit verkregen niet enkel strekken om de zakken van meestal vreemde aandeelhouders en geldschieters te vullen, dat niet enkelen zich verrijken, maar dat het algemeen belang daardoor worde bevorderd, en het land zijn billijk aandeel geniet van die voordeelen.

Een sterk sprekend voorbeeld levert de phosphaat-ontginning op Klein-Curaçao en Aruba, behoorende tot de Nederlandsche bezittingen in West-Indië. De gelukkige ontdekker dezer phosphaat-beddingen, de Engelschman John Godden, verdiende eenige millioenen met de exploitatie, terwijl de Kolonie daarvan niet zoovele tonnen gouds genoot. Zoolang de ontginning voortduurde was de Kolonie in staat uitgaven en inkomsten in evenwicht te houden; doch nauwelijks droogt de bron dier buitengewone inkomsten op, of de Kolonie is weer even arm als voorheen — armer zelfs, daar de uitgaven gedurende de vette jaren aanmerkelijk zijn gestegen — en zonder phosphaat.

Het directe voordeel door Suriname te trekken uit de ontginning van delfstoffen door Barr Robertson — die door Duncan c. s. kan geen direct voordeel opleveren, daar de schenking van land zou geschieden vrij van eenige retributie — bestond uit de concessiegelden, bedragende voor ruim 300,000 HA. de eerste jaren ruim *f* 30,000, daarna ruim *f* 80,000 en verder *f* 160,000, en voorts uit het goudrecht, ten bedrage van 7 cts. per

gram. Zoo betaalt eene goud-concessie groot 5000 HA., welker jaarlijksche winst geraamd wordt op ƒ 1,600,000, aan concessierecht ƒ 2,500, plus het goudrecht; dit is het eenige directe voordeel hetwelk de Kolonie van deze ontginning geniet. Het indirecte voordeel bestaat uit de stijging van de opbrengst der invoerrechten, — althans zoo lang men niet gedwongen wordt deze te verlagen of af te schaffen, adres Johannesburg! — en uit eenig meerder vertier. Voor Suriname, dat allereerst behoefte heeft aan eigen middelen, zijn deze voordeelen niet gering, maar wegen zij op tegen eene overhaaste uitputting van de minerale rijkdommen van het land door vreemde geldschieters? Wij zouden meenen dit te moeten betwijfelen.

Bevat Suriname's bodem schatten, — en daaraan valt niet te twijfelen, — dan behoort de exploitatie derwijze te geschieden, dat ook de kolonie daarvan billijke vruchten trekt, en het niet ga zooals thans het geval is, dat de kolonie in 20 jaren ƒ 19,000,000 aan goudwaarde armer wordt, en daarvan hoogstens één millioen profiteert.

Dit kan op tweeërlei wijze geschieden: de staat. d. i. in dezen de kolonie, kan een billijk aandeel genieten in de door particulieren te behalen winsten uit ontginningen, of wel hij kan zelf tot exploitatie besluiten en daarmede het wegvloeien der winsten voorkomen. Aan uitsluitend eigen exploitatie kan, bij de uitgestrektheid van Suriname, wel nimmer worden gedacht, doch wel zou deze kunnen samengaan met, en zelfs bevorderen de exploitatie door particulieren. De bezwaren gemeenlijk tegen Staats-exploitatie ingebracht, worden voldoende weerlegd door die der Staatssporen, en waarom zou de Staat, die wèl de tinmijnen van Banka en de steenkolen van Ombiliën in eigen beheer weet te exploiteeren, niet ook in Suriname met voordeel goud kunnen ontginnen?

Dit zou zijn te handelen in het tweeledig belang der Kolonie; allereerst wijl de voordeelen geheel ten goede

zouden komen aan de Koloniale Kas, en deze versterking van eigen middelen de voorziening in tal van behoeften mogelijk zou maken zonder evenredige verzwaring van druk, maar mede wijl daardoor de particuliere industrie krachtig zou worden bevorderd. Eigen exploitatie toch veronderstelt voorafgaand onderzoek, en wat dat onderzoek van Staatswege beteekent, leert ons het standaardwerk van de Ned.-Ind. Ingenieurs Verbeek en Fennema – de laatste helaas slachtoffer geworden van zijn plicht. Hoe hooge waarde men ook moge hechten aan het wetenschappelijk zoowel als practisch onderzoek door de Mij. Suriname in te stellen, deze nasporingen bepalen zich slechts tot een deel, dat hoe uitgestrekt ook, toch slechts een gering gedeelte uitmaakt van het onbekende gebied. Het onderzoek door aanvragers als de heeren Duncan en Barr Robertson in te stellen, uitsluitend van practischen aard, brengt de wetenschappelijke kennis der Kolonie niet verder. Daarentegen zou de Staat, eenmaal zijn onderzoek aangevangen en daarvoor beschikkende over het noodige deskundige personeel, daarmede gelijdelijk moeten voortgaan, en de vruchten van dat onderzoek, de daardoor verkregen gegevens, zouden weder ten goede komen aan particuliere exploitanten.

Op deze wijze zou Nederland eindelijk de groote schuld kunnen afdoen, welke het tegenover Suriname heeft aangegaan, de schuld der verwaarloozing, gedurende een lange reeks van jaren, van dat rijke, toch arme land, hetwelk van het Moederland iets anders, meer vraagt dan subsidie als bedeelde; dat thans dankbaar de hand aanvaart, welke hem wordt toegereikt om het op te heffen uit den tegenwoordigen toestand van verval, ook al is het de hand van een vreemdeling, met zelfzuchtige bedoelingen toegestoken.

Conclusie.

In stede van de besluiten des Ministers te betreuren,

meenen wij dat er alle reden is om te waardeeren de bezadigdheid en het beleid waarmede hij heeft voorkomen, dat aan het geloof aan den goeden trouw van het Gouvernement een gevoeligen knak werd gegeven; voorkomen voorts dat de hulpbronnen van Suriname overhaast, ten bate van vreemden, worden uitgeput.

Ten onrechte evenwel zou men uit de door Z. E. aangenomen houding afleiden dat hij vreemdelingen zou willen uitsluiten. Men vergeet daarbij dat de heer Barr Robertson beschikt over eene concessie van niet minder dan 199,945 H. A. — meer dan geheel Zeeland of Utrecht — welke hem niet kan worden ontnomen zoolang hij de voorwaarden der concessie nakomt, een terrein groot genoeg voor de werkzaamheid ook van een machtige onderneming. Vreemden te willen uitsluiten ware even onmogelijk als onverdedigbaar. Maar wel mogen wij aannemen dat, nu de omstandigheden den Minister hebben gedwongen in te grijpen, hij deze gelegenheid zal benuttigen om bij het verleenen van concessies en het uitgeven van groote uitgestrektheden grond aan vreemden, die waarborgen te stellen welke door het algemeen belang worden geboden.

's Gravenhage,
31 Januari 1898.

H. PYTTERSEN Tz.

Koloniale aangelegenheden in de Eerste Kamer.

In hare vergadering van 31 Januari heeft de Eerste Kamer het wetsontwerp betreffende de opheffing van Menado als vrijhaven in verband met de afschaffing der verplichte koffiecultuur in deze residentie zonder discussie of stemming aangenomen.

Evenzoo ging het wetsontwerp tot afschaffing van het uitvoerrecht van suiker in Nederlandsch-Indië er zonder slag of stoot door. Wel hadden in het Voorloopig Verslag „enkele leden" zich tegen den voorgestelden maatregel verklaard, doch van eene eigenlijke oppositie was geen sprake. Desniettemin hield de heer Muller, die op 21 Mei 1897 den vorigen minister van Koloniën interpelleerde om eene hernieuwde schorsing van het uitvoerrecht te verkrijgen, maar daarmede geen succes had, eene lange rede tot aanprijzing van het wetsontwerp, waarbij hij minister Cremer hulde bracht, dat deze met kloeke, forsche hand had ingegrepen. De heer Muller beijverde zich, de enkele leden, die in het V. V. bedenkingen hadden geopperd, te overtuigen, dat de rechtvaardigheid alleen de afschaffing van het uitvoerrecht medebrengt, dat hier geen geschenk wordt voorgesteld van min of meer protectionnistischen aard, en dat niet het belang der Indische suikerfabrikanten vooraan staat, doch dat van de betreffende bevolking en van den Staat. Het voornaamste argument, dat ten gunste van de afschaffing pleit, was z. i. in de overigens uitnemende Memorie van

Toelichting aan de Tweede Kamer over het hoofd gezien. Dit argument is, dat de uitvoerrechten ongetwijfeld reeds in 1872 zouden zijn afgeschaft — dat is 25 jaren geleden —, als de Indische suiker-industrie niet het gelag had moeten betalen van de voor de Indische schatkist zoo kostbare pogingen om onze eigen Hollandsche industrie, die voor den uitvoer naar Indië werkte, tot ontwikkeling te brengen, met name onze katoen-industrie.

Aan het slot van zijn warm betoog legde spr. er nadruk op, hoe goed het is, dat de mannen, die Java en de Buitenbezittingen productief maken, niet méér gehinderd worden in hunne industrieën, in hun nuttig streven voor vaderland en koloniën, aan niet meerdere belastingen worden onderworpen dan absoluut noodzakelijk is. Aan die mannen toch hebben wij het te danken, dat in de laatste 30 jaren voor rond 530 millioen gulden hier te lande uit Deli aan tabak aan de markt is gebracht en de algemeene welvaart aanzienlijk is verhoogd. Aan hen hebben wij het te danken, dat wij op Java 200 bloeiende suikerfabrieken hebben gekend en dat er thans nog 185 van werken, die voor den inlander en het Gouvernement, dat is voor den Staat der Nederlanden, zoo zegenrijk zijn en onmisbaar.

„Ik dank er dezen Minister voor met gansch mijn hart," zoo eindigde de heer Muller, „ook al heb ik er geenerlei belang bij, dat hij den kloeken moed heeft gehad om dit wetsontwerp in te dienen."

Zijnerzijds bracht de minister Cremer den hem toegezwaaiden lof terug op den heer Muller, die zoo herhaaldelijk op de afschaffing van het uitvoerrecht heeft aangedrongen. De Minister wees nog met een enkel woord op de wenschelijkheid, de laatste slagboomen voor de suiker-industrie weg te nemen, die ook niet weder mogen worden opgericht, zelfs wanneer er in de toekomst voor dit bedrijf veel gunstiger tijden mochten aanbreken.

Eene afzonderlijke zitting besteedde de Eerste Kamer aan de behandeling der begrooting voor Suriname. De heer Van Asch van Wijck, oud-gouverneur der kolonie, hield eene zeer uitvoerige rede, waarin hij heel wat wijsheid ten beste gaf. Het was een opeenstapeling van adviezen, waarin echter geen leidende gedachte viel te bekennen. De rede getuigde meer van goeden wil dan van krachtig vermogen en helder inzicht in de behoeften van Suriname; zij maakte dan ook weinig of geen indruk.

Op tal van punten bleken de heer Van Asch van Wijck en de Minister van meening te verschillen, vooral wat de financiën betreft, waaromtrent de heer Cremer een heel wat minder optimistische beschouwing gaf dan de oud-gouverneur.

De Minister meende ernstig op bezuiniging bedacht te moeten zijn, waar die zonder de ontwikkeling der kolonie te schaden, mogelijk is. Z.Exc. was o. a. van oordeel, dat het geheele bestuurspersoneel, rechterlijke en administratieve ambtenaren, te talrijk is voor de geringe bevolking. Ook op het gebied van de krijgsmacht scheen bezuiniging mogelijk; volgens den tegenwoordigen commandant zou er alleen door beter toezicht op het hospitaal 20pct. op de militaire uitgaven kunnen worden bespaard.

De Minister is in het algemeen voorstander van geleidelijke ontwikkeling en gelooft niet dat bijv. van krachtige maatregelen op het gebied der immigratie spoedige resultaten in het belang der kolonie zijn te verwachten. Vooral scheen het niet raadzaam het immigreeren van Britsch-Indische werkkrachten te bevorderen, omdat deze bij de goud-industrie niet gebruikt mogen worden, terwijl de groote landbouw niet bloeiend is. Om die reden had de Minister er ook nogal tegen, de immigratie van Javanen te bevorderen, die in hun eigen land misschien even goed den kost kunnen verdienen en niet zelden de gelegenheid vinden zich aan den landbouw in tot dusver niet bebouwde streken te wijden. De Minister verwacht voor

het oogenblik meer van de ontwikkeling van den kleinen landbouw, en is ook niet zeer ingenomen met het denkbeeld om eene commissie te benoemen die de middelen zal beramen om de kolonie spoediger en krachtiger vooruit te brengen.

Over de begrooting van Curacao werd geen debat gevoerd, evenmin over Hoofdstuk X (Koloniën) der Staatsbegrooting.

EEN PROTEST.

> Als de laster aan het werk is, klutst zij waar en valsch zóo fijn dooreen, dat zelfs de engelen aan het twijfelen zouden raken.

In het opstel „Indische omtrekken" door X[3], voorkomende in het *Algemeen Handelsblad* van 23 December jl., lees ik onder meer:

„Ik sprak zooeven van Pedir en Segli. Het is mij nog niet duidelijk, waarom men van het groote succes, onlangs bij de expeditie naar Segli behaald, niet meer partij heeft getrokken. Het ontzag, de vrees voor onze wapens was op dat oogenblik zeer groot, en met eene betrekkelijk kleine macht had men wonderen kunnen doen; onmogelijk was het wellicht niet geweest dat men toen de geheele Pedir-quaestie had beëindigd.

„Maar al was dat niet het geval — ik stel mij voor dat de Atjehers van den haastigen terugkeer al even weinig begrepen zullen hebben als, tijdens generaal Van Swieten's bevel, van het terugroepen van Van der Heijden's colonne na den val van den Kraton." *)

Dat laatste is een „*Seitenhiebe*" aan het adres van

*) De spatieering is van mij.

wijlen den generaal Van Swieten, om hem weer eens als een onbekwaam krijgsoverste te laten voorkomen. Die handeling is zóó beneden alle critiek, dat ik mij verplicht gevoel voor de eer van dezen grootsten Indischen veldheer en staatsman dezer eeuw, het lezend publiek over die Atjeh-quaestie nader in te lichten.

Blijkbaar is de anonieme schrijver een geestverwant van den generaal Verspÿck, die over dit onderwerp in zijn werk *Generaal Van Swieten en de waarheid* op bladz. 53 het volgende schreef:

„Zoodra de Kraton ons was, ontving ik order de kolonne-Van der Heijden terug te roepen. Die kolonne was reeds in en achter Longbatta gekomen en stootte juist op massa's vijanden die, zonder aan tegenweer te denken, in alle richtingen een goed heenkomen zochten. Het gunstig oogenblik om den vijand groote afbreuk te doen was eindelijk daar, maar moest ongebruikt voorbij gaan, daar herhaalde orders van generaal Van Swieten mij dwongen de vervolging te staken."

Hierop antwoordt de generaal Van Swieten: 1)

„Om het juiste van des generaals beweren te doen uitkomen over het staken der vervolging, geef ik deze vraag ter beantwoording. Waarom vervolgde Van der Heijden den vijand niet, nadat hij in Longbatta getrokken was? Hij had daarvoor troepen en tijd genoeg, vóór hij kennis bekwam dat de beweging gestaakt kon worden.

„Ik doe die vraag slechts, omdat uit haar, op besliste wijze, het antwoord voortvloeit; want ik spreek Van der Heijden volkomen vrij van eenige schuld of verzuim ten deze.

„Het antwoord kan geen ander zijn: hij deed het niet, omdat hij niet kòn. Eene geregelde krijgsmacht met ar-

---

1) *De luitenant-generaal J. van Swieten contra den luitenant-generaal G. M. Verspyck*, bladz. 139.

tillerie, aan orde en tactische vormen gebonden, in een sterk begroeid terrein, zonder weg, noch een, voor voertuigen geschikt pad, kan onmogelijk eene vluchtende bevolking achterhalen, die door niets in hare vlucht belemmerd wordt. Ik heb dit reeds doen uitkomen in het Vde hoofdstuk, bladz. 96." 2)

Het fraaiste van de zaak is echter, dat het oordeel van den generaal Verspyck in strijd is met zijne eigene handelingen ter westkust van Borneo in 1854 3), en zoo men aanneemt dat hij in zijne redeneering gelijk heeft, dan was het zelfs, als bevelhebber belast met de uitvoering der omtrekkende beweging, zijn plicht geweest te doen wat dringend noodig was en de verantwoordelijkheid daarvan op zich te nemen.

Zijn er nu nog meer bewijzen noodig om den lezer te overtuigen, dat de schrijver X³ behoort tot degenen die uit loutere partijschap steeds blijven ignoreeren wat reeds door zoo velen overtuigend ter wederlegging gezegd is?

---

2) Op bladz. 96 staat: „Het is dan ook inderdaad belachelijk van een geregeld leger, dat aan tactische orde gehouden is, dat in doorsneden en begroeid terrein geen kilometer per uur kan afleggen, het vervolgen van een vijand te vorderen, die niet aan orde en tactiek onderworpen is, en in denzelfden tijd, ja, zelfs vóór wij onzen troep in beweging konden gesteld hebben, een aanzienlijk getal kilometers afstand tusschen hem en ons gebracht heeft. Door geen leger ter wereld kan met goeden uitslag een terugtrekkend leger, zonder cavalerie vervolgd worden."

3) Het werk *Montrado*, geschied- en krijgskundige bijdrage betreffende de onderwerping der Chineezen op Borneo, door W. A. van Rees. Daar leest men op bladz. 108 en 109: „Hadden wij (kapitein Verspyck) wederom getoond genoegzame vaardigheid in den aanval te bezitten, in het vervolgen wonnen de Chineezen veld op ons, want alhoewel in denzelfden aanloop de verjaagden werden nagezeten, zoo moest de vervolging der vluchtenden, die als slangen door de struiken gleden en verdwenen, spoëdig gestaakt worden."

Dat het ijveren en prediken der agressisten eene staatkunde van dwaling is en voortspruit uit partijschap, blijkt ook uit de voordracht in het Indisch Genootschap, op 7 November 1883, door den heer E. B. Kielstra — volgens de *Deli-Courant* de schrijver der vele oorlogzuchtige artikelen in het *Algemeen Handelsblad* —, die daarin verklaart: dat de „afwachtende houding" het eenige stelsel was dat overeenstemde met onze financieele en militaire krachten en dit dus de grootste lof bevatte, dien hij aan Van Swieten's stelsel geven kon; ofschoon daarmede al de andere stelsels veroordeeld werden, zoo neemt hij toch nog het stelsel van generaal Pel en Van der Heijden in bescherming.

Een tweede bewijs is, dat thans zelfs niet geschroomd wordt de leugen tot bondgenoot te nemen, door te verklaren dat al wat na Oemar's afval verricht is, niets anders is dan uitvoering geven aan Van Swieten's program van 1874. 4)

Dat dit echter geheel bezijden de waarheid is, toonde ik aan in de Augustus-aflevering 1897 van dit tijdschrift, maar daar men dat artikel tot heden doodzweeg, zoo laat ik hier ten overvloede een schrijven volgen van den generaal Van Swieten zelf aan wijlen den majoor van het O.-I. leger H. A. A. Niclou:

's Gravenhage, den 5 Maart 1884.

. . . .

. . . .

„Nu men de noodlottige uitkomst van den verkeerd gevoerden oorlog niet meer rechtvaardigen kan, wil men dit toeschrijven aan mijne verklaring van de annexatie van Groot-Atjeh, zooals men mijne proclamatie van den 12en Februari 1874 gelieft te noemen, ofschoon die annexatie, in den zin dien men er aan hecht, in die pro-

---

4) *Algemeen Handelsblad* van 17 Juni 1897.

clamatie niet te lezen is. Zij behelst enkel de verklaring, dat bij gebleken terughouding der hoofden voor de bevordering der volksbelangen en de onmogelijkheid om dien toestand te bestendigen ik: 1° het bestuur der drie sagies heb aanvaard; 2° de hoofden die tegen het einde der maand geen blijken van onderwerping zullen hebben gegeven van hunne waardigheid zullen zijn vervallen verklaard; 3° dat de bevolking in dat geval andere hoofden in de plaats der vroegere zal mogen kiezen en op mijne bescherming tot handhaving van de nieuwe hoofden zal kunnen rekenen; en 4° dat in de adat geene verandering zal worden gebracht en alles op den vorigen voet zal blijven, met dat verschil dat thans het Nederlandsch Gouvernement souverein is in plaats van den Sultan.

„Is dat nu annexatie in den zin dien men er aan gegeven heeft? Impliceert de proclamatie de verplichting om de verovering tot aan de uiterste grenzen, boven onze krachten, voort te zetten zooals de generaal Meijer beweerd heeft, om de gewaagde operatiën van generaal Pel te rechtvaardigen?

„Moet een veroveraar, die bezit heeft genomen van een land of stad of landschap, daarvan het bestuur niet op zich nemen, al ware het slechts in het belang der veiligheid? Mag hij dat nalaten en het veroverde onbeheerd laten?

„Kon men met de onderhoorigheden tractaten sluiten en aan derzelver hoofden het behoud van het zelfbestuur verzekeren, zonder zich tevens als souverein van het stamland van Groot-Atjeh te beschouwen of te doen kennen?

„Leg eindelijk art. 3 der instructie van den Regeeringscommissaris (bladz. 460 van de „Waarheid") en hoofdstuk VI van dat boek naast de redeneeringen van Kielstra, Gerlach en zooveel anderen, blijkt dan niet dat de heeren critici kortzichtige staatkundigen zijn en zelfs het A. B. C. niet kennen van hetgeen in gelijksoortige omstandigheden behoort verricht te worden?

(w. g.) VAN SWIETEN."

Dat wijlen de generaal Van Swieten door de partij van agressie ten onrechte miskend en verguisd is en wordt, kan men zelfs lezen in de debatten der Tweede Kamer bij de begrooting van Nederlandsch-Indië voor 1898, waar de Minister zegt:

„Wil men nu geheel Atjeh veroveren? vraagt men mij. Ik antwoord daarop n e e n. Het binnenland van Atjeh is onbekend. Er zijn hoegenaamd geen bewijzen, dat strijders van daar zich voegen bij de Atjehsche benden. Het zal dus volmaakt onnoodig zijn om daarheen te trekken. W a n n e e r w ij d e k u s t b e h e e r s c h e n z a l v a n z e l f h e t a c h t e r l a n d o n d e r o n z e n i n v l o e d k o m e n." *)

In 1874 waren wij meester van de kust met eene voldoende krijgsmacht om die te blijven beheerschen en was het dus niet noodig om Groot-Atjeh met wapengeweld binnen te dringen, welk binnendringen noodwendig moest leiden tot verwijdering en tot vermeerdering van den nationalen haat, reeds in zoo hooge mate aanwezig door verschil van godsdienst, van zeden en landaard.

En dat dit juist is, bevestigde niet alleen Toekoe Lampasei, het geacht hoofd der VI Moekims, die ons bestuur zeer genegen was, 5) maar ook Toekoe Yit, de oom en voogd van den radja van Tenom, tevens zijn raadsman, die aan den Engelschen agent Maxwelt zei: „Indien de Hollanders van den beginne af op andere wijze waren te werk gegaan, dan zouden zij beter zijn terecht gekomen. Indien zij een flinke som gelds aan de hoofden hadden uitgedeeld, dan zouden zij zijn geslaagd.

„Op een zekeren tijd onder een hunner generaals ging

---

*) De spatieering is van mij.

5) Dat hoofd verklaarde: „dat onze grootste fout bestond in ons voorwaarts dringen, wijl, als wij dat niet hadden gedaan, binnen een korteren of langeren tijd, zeer stellig verdeeldheid zou zijn ontstaan tusschen de verschillende hoofden van Atjeh." (*Indische Gids* 1883, bladz. 369).

het waarlijk goed, maar later is het niets meer geweest dan aanvallen en branden." (No. 95 van de *Correspondence respecting the wrack of the „Nisero"*, bladz. 73).

Op grond hiervan betreur ik nog altijd ten zeerste het indertijd aftreden van het Kabinet-De Vries c. s. en het optreden van Van Goltstein als minister van Koloniën, die hoewel volkomen vreemd in koloniale zaken, alles anders wilde doen dan zijn voorganger Fransen van de Putte.

Ik zal het er thans bij laten, in de verwachting dat X[2] voortaan in zijne „Indische omtrekken" eere zal geven aan wien eere toekomt.

L. W. A. KESSLER,
gep. majoor der Inf. O.-I. L.

Breda, 9 Januari 1898.

Hoe Franschen en Duitschers koloniseeren.

Het bekende Amerikaansche weekblad *The Nation* trad onlangs in eene vergelijking tusschen het kolonisatiewerk der Engelschen en dat der Franschen en Duitschers. De vergelijking viel niet uit ten gunste der beide laatsten! Volgens den schrijver in *The Nation* is het eenige wat de Duitschers en Franschen van de Britsche koloniale politiek in staat zijn na te bootsen: het maken van veroveringen. Voor het in bezit nemen en regeeren van zeer dicht bevolkte landen als Britsch-Indië en China, die alleen orde en veiligheid behoeven, om op hun eigen wijs voort te leven, heeft Frankrijk zoowel als Duitschland de middelen bij de hand, nl. groote legers en een menigte geoefende ambtenaren, maar het is bijna zeker, dat zulke koloniën nooit winstgevend kunnen worden.

Al wat Engeland uit Indië ontvangt zijn de bezoldigingen van een groot aantal Engelsche officieren en ambtenaren. Aan vele jongere zoons van adellijke familiën en voor goed opgevoede jongens uit den burgerstand heeft Indië een loopbaan geopend. Maar verder trekt Engeland geen baten. Integendeel is er grooter kans, dat Indië voor de Engelschen kostbaar zal worden. Evenmin ontvangt het eenigerlei inkomsten uit zijne andere koloniën. Tot de invoering van het vrijhandelsstelsel heeft Engeland wel getracht de markten in die koloniën voor zijn eigen fa-

brikanten te behouden, maar deze tactiek is niet zeer gelukkig geslaagd. In Amerika gaf ze aanleiding tot een opstand en aldus tot afscheiding van de kolonie van het moederland. Eveneens werd in Canada een opstand veroorzaakt, die echter mislukte. Overal elders zijn de kolonisten tegen deze uitsluitingspolitiek in verzet gekomen.

Engeland heeft nooit de middelen bezeten om deze staatkunde gewapenderhand door te drijven en heeft er vijftig jaar geleden voorgoed van afgezien.

Geheel anders de Franschen en Duitschers. Zij bezitten de middelen om eene dergelijke tactiek te handhaven. Ongelukkig is die macht voor hen eer na- dan voordeelig.

„Duitschers en Franschen," schrijft *The Nation*, „zijn uitmuntend in staat, eene groote, onbeschaafde bevolking onder tucht te houden en te reglementeeren. Duitschland zou vóor dit werk vermoedelijk een even sterk korps van de beste ambtenaren kunnen beschikbaar stellen als een groot leger. Met Frankrijk is het eenigszins anders gesteld — al volgt het tegenwoordig dezelfde politiek. Het heeft geen ambtenaren die graag hun land verlaten. Wel heeft het er een menigte thuis, maar dezen bezitten geen ondernemingsgeest. Zij zijn te veel aan hunne kleine geriefelijkheden en gemakken gehecht, om, in ruil voor hun beperkt loon, elders fortuin te zoeken. Een weinig sparen... een beetje zuinigheid in het geldelijke zoowel als in het uitbreiden van het gezin... zoo kan er iets overblijven voor de kinderen en voor den ouden dag. In vier jaren (1889—1893) hebben niet meer dan 37,891 personen Frankrijk verlaten."

Wie zich herinnert dat vele koloniën in Amerika (Nieuw-Orleans bijv.) door Franschen zijn gesticht, bemerkt, dat de gewoonten in Frankrijk sedert de omwenteling zeer zijn veranderd. Toen gingen jonge zee-officieren van aanzienlijke familie op avontuur uit, en de nederzettingen die zij vormden werden door de Kerk uit

bekeerings-ijver gesteund. De schrijver in *The Nation* gelooft dat de vermindering van macht èn bij aanzienlijke geslachten èn bij de Kerk een groot aandeel heeft aan deze verandering. Hoe het zij, de ondernemingsgeest in Frankrijk is uitgedoofd. Wellicht is dit ook voor een groot deel toe te schrijven aan de Napoleontische oorlogen, die de krachtigsten en dappersten opofferden.

Bovendien sterven de Franschen in hunne koloniën langzaam uit. Jaarlijks overtreft het aantal sterfgevallen dat der geboorten. In Algiers bevinden zich slechts 270,000 Franschen op eene bevolking van 4,500,000 personen, en de meesten er van zijn soldaten en ambtenaren. Elders kan men nauwelijks van eene Fransche bevolking spreken, en alle pogingen om emigratie aan te moedigen, zijn tot dusver vruchteloos geweest.

Het gevolg daarvan is, dat, ofschoon Frankrijk aanspraak maakt op een uitgestrekt gebied in Afrika en nederzettingen heeft in het Oosten, er niet de minste kans op is, dat daar ooit Fransche koloniën, d. w. z. uit Franschen bestaande gemeenten, zullen ontstaan; ten eerste uithoofde van het klimaat, ten tweede wegens gebrek aan Franschen. Daarom moet het uitbreiden van het Fransche gebied grootendeels door veroveringen geschieden, waarvan de Staat de kosten draagt en die veel jong bloed kosten, dat het land slecht missen kan.

De pogingen der Duitschers om koloniën te stichten hebben nauwelijks een beteren uitslag gehad dan die der Franschen. Zij hebben eene groote en toenemende bevolking en eene belangrijke emigratie. Ongelukkig willen de landverhuizers juist niet naar de „koloniën" gaan, die militaire expeditiën voor hen veroverd hadden. De meesten begeven zich naar de Vereenigde Staten en naar Brazilië, en slechts een paar honderd naar streken waar de Duitsche vlag waait. En met reden! Zij hebben een hekel aan den legerdienst en zijn niet uit hun vaderland gegaan om ook elders door ambtenaren geringeloord te worden

en kans te loopen, wegens majesteitsschennis vervolgd te worden. „Waar een Duitscher zijn vlag vindt, daar treft hij" — merkt de Amerikaansche schrijver eenigszins ondeugend op — „ook soldaten en ambtenaren om op zijn gezondheid en veiligheid te passen. Hij blijft onder vaderlijk toezicht en moet den „Hochgeboren" naar de oogen zien. Het Duitsche kolonisatiewerk heeft dus te kampen met de toenemende neiging der menschen om hun eigen zaken te behartigen, over hun eigen belastingen te stemmen en hun leven in te richten zooals zij dat willen."

Om deze reden is het welslagen aan die twee volken welke *geen* conscriptie en *geen* groote legers bezitten en die hun eigen regeering benoemen (al is die slecht). Zij bezetten al de leege hoekjes der wereld. De Amerikanen stichten in hun werelddeel zoo snel zij kunnen zichzelf besturende koloniën, maar toonen geen neiging bijv. de Spanjaarden te verjagen van grond, dien zij nooit zelf zouden kunnen bezetten. De Amerikanen gaan dus juist zoo te werk als de Engelschen in Australië en Afrika, d. w. z. zij grondvesten gemeenschappen die zelf moeten beslissen hoe zij hun leven willen inrichten en hoe zij willen handeldrijven. Franschen en Duitsohers echter laten zich misleiden door de dwaling, dat men markten gewapenderhand kan veroveren.

VARIA.

De gevangenneming van Dipa Negara.

Het is bekend, dat op den 28sten Maart 1830 Dipa Negara, de held van den Java-oorlog, te Magelang door generaal De Kock bij een onderhoud werd gevangen genomen. Men heeft er De Kock een verwijt van gemaakt, dat hij tot die daad is overgegaan, niettegenstaande de Javaansche vorst op goed vertrouwen in de Nederlanders zich naar Magelang had begeven. Vooral ook generaal Knoop heeft hierover een hartig woordje meegesproken en van niets meer of minder gerept dan van woordbreuk. Van den anderen kant werd de daad van De Kock zoo al niet verdedigd, dan toch verklaard en gedeeltelijk verontschuldigd door de omstandigheden, waaronder deze had te handelen en dan ook gehandeld heeft.

In het Januari-nummer van *De Tijdspiegel* geeft nu de de heer Kielstra eene voorstelling van den loop van zaken, waarin het optreden van De Kock, op den merkwaardigen 28sten Maart 1830, in een ander licht verschijnt; eene voorstelling, waardoor deze veldheer wordt gezuiverd van de op hem in veler oog rustende blaam, als zoude hij aan de goede trouw hebben te kort gedaan, en waarmede ook het raadsel wordt opgelost, dat Dipa Negara later te Makassar, in hem nog een vaderlijken vriend zag.

Deze mededeeling dankt de heer Kielstra aan den heer A. J. B. Wattendorf, die van 1873 tot 1878 resident van Djokjakarta is geweest. In die jaren was dáár rijksbestierder een schoonzoon van Dipa Negara, Bassa Gondo Koesoema, die tot op het oogenblik van diens verbanning den Javaanschen vorst trouw was gebleven. „Toen nu de heer Wattendorf, met dien rijksbestuurder pratende over toestanden en gebeurtenissen van vervlogen dagen, zich eens uitliet, dat de gevangenneming van D. N. toch eigenlijk niet met de hoogste eischen der rechtvaardigheid was overeen te brengen, toonde de rijksbestierder zich zeer verwonderd: D. N. had immers vooraf geweten, dat het zoo loopen zou! Volgens den rijksbestierder had het gestreden met den trots van D. N., om eenige andere oplossing aan te nemen. Hij had steeds den eisch gesteld, als sultan en als het hoofd van den Mohammedaanschen godsdienst op Java erkend te worden; hij wist wel, dat de generaal De Kock die eischen niet zoude inwilligen; hij was m a l o e (beschaamd, verlegen), ze nu te laten vallen, doch zag er geene schande in, te bukken voor overmacht. Aldus bleef zijn prestige in het oog des volks ongerept. De heer Wattendorf" — zegt Kielstra verder — „is overtuigd, dat de rijksbestierder in zijne voorstellingen geheel te goeder trouw was. Er was bijna een halve eeuw voorbijgegaan, en wat in 1830 en daarvóór was voorgevallen was zuiver geschiedenis geworden. De man, die zijn schoonvader gedurende den loop van den opstand steeds had gevolgd, kon geene aanleiding hebben, om der waarheid eenig geweld aan te doen, en de wijze waarop hij het gebeurde vertelde, droeg den stempel der oprechtheid."

De heer Kielstra concludeert dan ook: „Dat de generaal De Kock eindelijk den knoop doorhakte, vindt zijne verontschuldiging.... in het feit, dat D. N. en de zijnen v o l d o e n d e w a r e n g e w a a r s c h u w d."

Berri-berri in Deli.

In het *Weekblad* van het *Ned. T. voor Gen.* geeft dr. J. A. Voorthuis eene zeer belangrijke mededeeling over waarnemingen, door hem een jaar geleden gedaan bij een berri-berri-epidemie onder een 300-tal Chineesche koelies op eene tabaksonderneming in Deli. Zijne ervaring is dat geen verband met rijstvoeding was te ontdekken, o. a. omdat de zieken dit hoofdvoedsel uit een voorraadschuur der onderneming moesten betrekken, terwijl twee andere ondernemingen der zelfde maatschappij geheel van de ziekte vrij bleven en op een vierde slechts één geval voorkwam, ofschoon ze alle de rijst uit dezelfde voorraden betrokken. Op twee andere ondernemingen, die de rijst van elders kregen, vertoonde zich de ziekte als vroeger vrij hevig. Voornamelijk werden Chineezen, en wel nieuwelingen, aangetast; de Javaansche en Boyaneesche bevolking bleef geheel vrij. Aan een deel der zieken werd geen rijst meer verstrekt, maar zij herstelden niet eerder dan de anderen.

Dr. Voorthuis vat zijne waarnemingen aldus samen:

De observatie dat een berri-berri-epidemie op slechts één van vier ondernemingen die alle haar rijst uit éénzelfde voorraadschuur ontvingen, voorkwam; de groote mate van immuniteit van langer dan een jaar in Deli vertoevende, dus geacclimatiseerde, Chineezen; de sterke praedispositie der Singkehs (nieuwelingen) voor berriberri; het herhaaldelijk door mij opgemerkte feit, dat op een onderneming en in één der afdeelingen berri-berri uitbreekt terwijl de andere (2 of 3) volkomen vrij blijven, niettegenstaande de rijst uit éénzelfde voorraadschuur verstrekt wordt;

het meermalen in Deli geconstateerde feit, dat berriberri zeer veelvuldig optreedt waar nieuwe ondernemingen geopend worden en maagdelijke grond in bewerking wordt genomen;

het feit uit hier niet gereproduceerde statistieken aantoonbaar, dat de berri-berri op de Oostkust van Sumatra het hevigst woedt in de drie eerste en de drie laatste maanden van het jaar; die zich kenmerken door sterke regens en groote vochtigheid, en waarin de meeste koelies een zittend leven hebben en opeengehoopt wonen;

het feit dat in sommige jaren de berri-berri over de geheele residentie in eens verspreid voorkomt;

het bijzondere, in Deli meermalen waargenomen feit, dat Europeanen die berri-berri acquireeren en die steeds met grooten spoed naar Europa worden gezonden, meestal binnen enkele weken volkomen herstellen;

het ook door mij waargenomen feit, dat Europeanen die nooit rijst gebruikten door berri-berri werden aangetast;

het feit dat zeer vele berri-berri-lijders reeds van den beginne af een zekeren graad van anaemie vertoonen en dat door mij bij vele berri-berri-lijders miltvergrooting werd gevonden;

het beginnen met lichte koortsaanvallen;

dit alles deed mij sinds lang de berri-berri als eene miasmatische ziekte opvatten".

Dr. V. deelt ook den uitslag mede zijner bacteriologische onderzoekingen van het bloed van berri-berri-lijders, waarin hij eigenaardige vormsels vond die met *malaria-plasmodiën* overeenkwamen.

Hij zegt aan het slot:

„Hoewel de resultaten van diëetwijziging bij de Japansche marine en in de gevangenissen op Malacca en Java wijzen op een verband tusschen de voeding en het optreden der berri-berri, zijn er nog altijd veel artsen, die aan miasmatische infectie gelooven. Het feit, dat op Deli aan sommige ondernemingen de berri berri voor lange jaren verdwijnt zonder dat wijziging in het diëet gebracht wordt, en dat vergiftiging door rijst als oorzaak der berri-berri nog door niets is bewezen, geeft ons het

recht ook op andere wijzen naar de oorzaak der berriberri te blijven zoeken; daartoe op te wekken is het doel van dit opstel".

De schrijver besluit zijn artikel met de volgende algemeene opmerking, die wèl overweging verdient:

„Een reusachtig materiaal wacht in Deli op wetenschappelijke bewerking, dat door den gewonen praktizeerenden geneesheer uit den aard van zijn werkkring slechts met veel inspanning en dan nog slechts te hooi en te gras kan worden verricht. Met honderdduizenden van in Deli verdiend geld worden de ziekenhuizen en andere inrichtingen van openbaar nut in Nederland gesteund. Zou het niet wenschelijk zijn, naast een met alle hulpmiddelen voortreffelijk ingericht laboratorium voor de studie der ziekten in de tabak, dat voor Deli reeds vele vruchten afwierp, een inrichting op bescheiden voet in het leven te roepen ter bestudeering van de ziekten der menschen in de tropen, op welk gebied nog zoo oneindig veel te doen valt?"

Nuttige Indische planten.

Het Koloniaal Museum te Haarlem heeft als extrabulletin uitgegeven de 4de aflevering van: *Nuttige Indische planten*, door dr. M. Greshoff, met inleiding van dr. J. G. Boerlage. Achtereenvolgens worden behandeld: 1. Ricinus communis, gekweekt om de olie uit de zaden, die door de Javanen en Maleiers gebruikt wordt om hunne vaartuigen, zoo groot als klein, te pekken, en die ons een krachtig purgeermiddel levert; 2. Santalum album, de sandelboom, die het sandelhout geeft, bij uitstek een oostersch handelsartikel, in dien zin, dat verreweg het grootste gedeelte in de oostersche landen verbruikt wordt en slechts een gering deel naar Europa komt; 3. Coix

Lachryma Jobi, een gras van 1—1¼ M. hoog, in zuidelijke landen een van ouds bekend gewas, dat vroeger vooral in de kloostertuinen als curiositeit werd gekweekt, mede ter wille der harde „tranen", die voor rozekransen geschikt zijn; ook nu nog is het van velerlei beteekenis; 4. Acacia farnesiana, de welriekende acacia, een heester of kleine boom, van groote beteekenis als sierplant, en voor het gebruik der bloemhoofdjes in de parfumerie en den bloemenhandel; 5. Bouea macrophylla, een niet hooge boom van 15—20 M., voornamelijk om de vruchten gekweekt, die geel zijn en op pruimen gelijken en, ingelegd, een aangenaam ingredient voor de rijsttafel leveren; 6. Calotropis gigantea, een boompje van 6—10 voet, van velerlei nuttige toepassing als getah pertja plant, als vezelplant en als medicinale plant; 7. Piper Cubeba, een klimmende, heesterachtige plant van Sumatra, Java en Z.-Borneo, ons de staartpeper gevende, van ouds een specerij en medicijn; 8. Nyctanthes Arbor-tristis, in Nederlandsch-Indië vooral als tuinplant verspreid, en geliefd om het heerlijk aroma harer bloemen; 9. Morinda citrifolia, een kleine boom, die in zijn wortel een helderroode kleurstof, geschikt om katoen te verven, bevat; 10. Gonystylus Miquelianus, een boom die het aloë-hout levert.

Nederland en Perzië.

In een schrijven aan de Kamers van Koophandel te Amsterdam en te Rotterdam heeft de heer W. L. Bosschart, de Nederlandsche zaakgelastigde en consul-generaal in Perzië, eenige maanden geleden de aandacht gevestigd op de uitbreiding van de handels- en nijverheidsbetrekkingen tusschen dat land en het onze.

De rechtstreeksche aanvoer van Nederlandsche producten in Perzië, welke vroeger nagenoeg niets bedroeg, is in de laatste drie jaren met *f* 400,000 gestegen en is

volgens den heer Bosschart voor sterke uitbreiding vatbaar. Vooral den directen aanvoer uit Ned.-Indië acht hij voor reusachtige uitbreiding vatbaar en betreurt dat die — behalve door enkele op Java gevestigde Armeniërs — geheel verwaarloosd wordt. Als middelen om die betrekkingen te bevorderen, welke nu vooral door de firma's Hotz en *Teheran Toko* enz. worden gevoerd, beveelt hij twee zaken aan: een maandelijksche stoomvaart tusschen Java en de Perzische Golf en eene Ned.-Ind. bank in Perzië.

Wat de stoomvaartlijn betreft, waarover de heer A. Hotz reeds vlugschriften en opstellen in *De Economist* heeft geschreven, zegt onze consul-generaal:

„Dat de lijn *casu quo* „dadelijk" winstgevend zal zijn, durf ik niet verzekeren, en als men er even spoedig mede ophoudt als met de lijn op China, is de zaak spoedig beslist. De Hamburger pogingen en resultaten op het gebied van nieuwe lijnen bewijzen echter, dat als men zich eenig verlies wil getroosten in de eerste paar jaar, de volgende alles goed kunnen maken, ook al komt er, zooals tusschen de Hamburger lijnen onderling en tusschen deze en de Engelsche lijnen is geschied, een tariefoorlog, *in casu* met de Engelsche golflijnen, hetgeen echter nog te bezien staat. De groote vraag is maar, naar mijne bescheiden meening, of er kans is dat de lijn op den duur voldoende uit- en thuislading zal hebben en of zij werkelijk dienstbaar zal wezen aan de uitbreiding van het Nederlandsch-Indisch verkeer met Perzië. Ik geloof stellig van ja, en ben het ten deze geheel met den heer Hotz eens. Java-thee, suiker (want Java moet voor Zuid-Perzië stellig kunnen concurreeren), koffie, indigo, specerijen, tin, hout, petroleum, quinine, etc. etc. en voor Bombay Sumatratabak, zouden goede artikelen voor de uitreis zijn, en naar Indië: dadels, opium, amandelen, rozijnen, zaden, tapijten, shriaz-wijn, rozenolie en water, paarden, muildieren (Bombay), tarwe, katoen en gedroogde vruchten (Nederland).

Zou een overleg uwer Kamer met de reederijen en handels-lichamen als bijv. de Nederlandsche Handelmaat schappij ten deze niet goede resultaten kunnen brengen, die ook aan de oprichting eener Nederlandsch-Indische bank hier te lande zouden ten goede komen?"

Daarna komt de heer Bosschart tot de door hem gewenschte Ned.-Ind. bank voor Perzië. Haar hoofddoel omschrijft hij aldus:

1°. Bevordering van het handels- en scheepvaartverkeer van Nederl.-Indië en Nederland met Perzië en voor zooveel mogelijk omliggende landen, door moreelen steun aan een geregelde stoomvaartlijn tusschen Ned.-Indië en de Perzische golf en bevordering van den goederen- en producten-handel door voorschotten op connossementen, enz.

2°. Bevordering van openbare werken in Perzië en omliggend gebied, door Nederlandsche ingenieurs en industrie, en het in leven roepen van daartoe noodige syndicaten.

Onder openbare werken versta ik: spoorwegen en tramlijnen, die men na afloop der Perzisch-Russische conventie in 1900 zal kunnen aanleggen; 2°. zeehaven- en rivierwerken, en 3°. irrigatiewerken.

Verder zou de bank kunnen verdienen door wisseloperaties op kleine schaal en korten termijn, door abitragezaken in het algemeen, het disconteeren en verkoopen van wissels, den handel in edele metalen, leening op korten tijd tegen voldoend onderpand, het incasseeren van wissels en ander handelspapier, opening van rekening-couranten, het aannemen van deposito's in zilver, de bewaring van waarden, verkoop van kredietbrieven, het opnemen van kredieten tegen voldoende zekerheid, het geven van inlichtingen, enz.

De bank zou te Teheran moeten gevestigd zijn en filialen moeten hebben in de hoofdplaatsen van Perzië, alsmede een hoofdagent met sub-agenten in Ned.-Indië, Nederland en Londen, en correspondenten te Hamburg, Bremen,

Triest, Moskou, Petersburg, Odessa, Constantinopel, Bagdad, Bussorah, enz.

Hoofddoel van de bank moet echter zijn de bevordering van het Indisch en Nederlandsch verkeer met Perzië en omliggend gebied, en dan heeft de bank, naar ik geloof, levensvatbaarheid genoeg, al is hier ook *The Imperial Bank of Persia*, die Engelsche belangen steunt, en een Russische bank, die natuurlijk de Russische bevordert."

Het plan om zulk een bank op te richten is thans gevormd. De heer C. J. J. van der Klaauw, leerling-consul en door de vereeniging *Het Buitenland* naar Perzië gezonden, waar hij 8 jaren bij *The Imperial Bank of Persia* is werkzaam geweest, 't laatst als hoofd van de filiale in Meshed, is met zeer gunstige aanbeveling van den consul-generaal herwaarts gekomen en tracht nu eene Nederlandsch-Perzische bank op te richten, met een kapitaal van 6 ton.

Onlang heeft daartoe ten kantore der heeren Labouchere Oyens & Co. te Amsterdam eene conferentie plaats gehad, waaraan ook directeuren der Ned.-Ind. Handelsbank, van de Twentsche Bankvereeniging en van de Wissel- en Effectenbank deelnamen. De aanwezigen waren van oordeel, dat het voor de ontwikkeling van de Nederlandsche nijverheid en van den Nederlandschen en den Ned.-Indischen handel van het grootste belang is, te trachten vasten voet in Perzië en Russisch-Azië te verkrijgen, door oprichting van eene bank of financieele instelling. Zij meenden dat, als industrieelen en handelaars met het nemen van 2/3 der aandeelen voorgingen, het ontbrekende wel in financieele kringen zou worden bijeengebracht.

Dat de zaak tot stand zal komen, lijdt geen twijfel; zij is in uitstekende handen. Wij verheugen er ons bij voorbaat over, meenende er een bewijs in te mogen zien, dat de oude energie en ondernemingsgeest, die ons eenmaal den voorrang op handelsgebied bezorgden, nog niet geheel zijn verdwenen.

De Nederlandsche koloniale afdeeling op de Wereldtentoonstelling van 1900.

Bij Koninklijk besluit van 6 Februari 1897 werd eene Centrale Commissie benoemd voor de in 1900 te Parijs te houden wereldtentoonstelling en Z.Exc. de minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid gemachtigd, bijzondere commissiën te benoemen voor de verschillende groepen waarin die tentoonstelling zal worden gesplitst.

Als leden voor de bijzondere Commissie voor groep XVII (Kolonisatie) zijn de volgende heeren belast met het bijeenbrengen van alles wat met betrekking tot onze overzeesche gewesten voor de tentoonstelling te Parijs in aanmerking komt:

J. W. IJzerman, voorzitter, te Amsterdam; mr. N. P. van den Berg, te Amsterdam; jhr. mr. W. Elout van Soeterwoude, te 's Gravenhage; A. H. G. Fokker, te 's Gravenhage; G. B. Hooijer, secretaris, te 's Gravenhage; M. Hijmans van Wadenoyen, te 's Gravenhage; prof. dr. C. M. Kan, te Amsterdam; H. C. van den Honert, te Baarn; C. M. Pleijte Wzn., te Leiden, en mr. W. Suermondt, te Rotterdam.

Terwijl de Nederlandsche inzendingen over de verschillende groepen waartoe zij behooren worden verdeeld en geplaatst naast dezelfde soort inzendingen van andere landen in daartoe aangewezen gebouwen, zullen die, welke verband houden met onze koloniën, afzonderlijk worden bijeengebracht. Zij zullen worden tentoongesteld op een terrein van 2500 M^2. oppervlak, gelegen op het terras van het Trocadéro in de onmiddellijke nabijheid van een der drie hoofdtoegangen tot de wereldtentoonstelling.

Om die reden zal de groep voor onze koloniën iets bijzonder aantrekkelijks hebben en kunnen rekenen op een druk bezoek.

De Commissie hoopt door de wijze van inrichting van

dit terrein, alsmede door den aard en het gehalte der inzendingen, Nederland waardig vertegenwoordigd te zien, en, in aansluiting aan de koloniale tentoonstelling te Amsterdam in 1883, een zooveel mogelijk getrouw beeld te kunnen geven van de ontwikkeling van handel en nijverheid en de vermeerdering der kennis van onze overzeesche gewesten in de laatste twintig jaren.

Daarom doen zij een beroep op de krachtige medewerking van allen, die daartoe in de gelegenheid zijn, bij het verzamelen van inzendingen op welk gebied ook, indien zij slechts dienen kunnen om de wetenschappelijke waarde der koloniale tentoonstelling te verhoogen.

Berichten en voorstellen dienaangaande zullen met dankbaarheid door den secretaris en de leden der Commissie worden ontvangen.

De uitvoerige classificatie voor de Nederlandsche Koloniale afdeeling zal op aanvraag aan den secretaris der Centrale Commissie (Hofspui 6, Den Haag) gaarne franco worden toegezonden.

Invoering van de opium-regie op Java en Madura alsmede op Lombok.

Staatsblad N°. 274 bevat de wet van den 30sten December 1897, tot verhooging der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1898 ten behoeve van de invoering van de opium-regie op Java en Madura alsmede op Lombok.

Het eenig artikel luidt:

„Ten behoeve van de invoering van de opiumregie op Java en Madura alsmede op Lombok wordt:

in het Iste hoofdstuk der begrooting van uitgaven van Nederlandsch-Indië voor het dienstjaar 1898:

Onderafdeeling 10 (waarvan de omschrijving wordt

gewijzigd als volgt: Exploitatie van het opiummiddel in eigen beheer) verhoogd met *f* 1.047.000;

in het IIde hoofdstuk van voornoemde begrooting:

Onderafdeeling 25. (waarvan de omschrijving wordt gewijzigd als volgt: Exploitatie van het opiummiddel in eigen beheer) verhoogd met *f* 348.000."

De zaak der veroordeelde Atjehsche officieren.

Hier volgt de sententie definitief van het Hoog Militair Gerechtshof in Nederlandsch-Indië in zake H. G. Th. Bosch, 1e luitenant der infanterie.

Het Hoog Militair Gerechtshof:

Gezien het vonnis van een daartoe benoemden krijgsraad te Kota-Radja tegen den in hoofde dezer genoemden beklaagde, gewezen op den 8en Januari en uitgesproken op den 24en Mei 1897, waarbij hij is vrijgesproken van het hem ten laste gelegde, met verwijzing van den Staat in de kosten en misen der Justitie, alsmede in die van den processe;

gelezen den namens den appellant R. O. op den 13en Juli 1897 gedienden eisch in appèl, waarbij wordt geconcludeerd, dat het Hoog Militair Gerechtshof met ontvangst van het appèl het vonnis zal vernietigen, den beklaagde zal schuldig verklaren aan: diefstal onder verzachtende omstandigheden, hem over zulks zal veroordeelen tot betaling eener geldboete van *f* 25, met vervanging, indien de opgelegde geldboete niet is voldaan binnen veertien dagen na de aanzegging van 's Hofs sententie, door militaire detentie van drie dagen, met veroordeeling nog van hem in de kosten der beide instantiën;

nog gelezen de namens den geappelleerde op den 28en

Juli 1897 gediende schriftuur van antwoord in appèl, waarbij wordt geconcludeerd dat het den Hove moge behagen den advocaat-fiscaal met de door hem genomen conclusie van eisch in appèl de dato 12 Juli 1897 niet ontvankelijk te verklaren en die conclusie stellen buiten het geding, subsidiair te bekrachtigen het door den krijgsraad te Kota-Radja gewezen vonnis de dato 8 Januari 1897 met veroordeeling van den Lande in de kosten van het hooger beroep;

Gezien de verdere stukken van den processe, zoo ter eerster instantie, als in appèl gediend;

Overwegende, dat de appellant R. O. naar aanleiding van 's Hofs resolutie van 12 Maart 1897, n°. 12, waarbij de advocaat-fiscaal voor de land- en zeemacht in Nederlandsch-Indië gemachtigd werd van het tegen den beklaagde gewezen vonnis in het belang van de hooge overheid te provoceeren aan den Hove te bekwamer tijd dit appèl heeft vervolgd;

Overwegende, dat namens beklaagde, thans geäppelleërde bij conclusie van antwoord is aangevoerd, dat de door den advocaat-fiscaal, tegen hem, beklaagde, en den luitenant Lutje genomen conclusie van eisch in appèl als onwettig buiten het geding behoort te worden gesteld en het Hof zich van de kennisneming van de twee gedingen zal behooren te onthouden, daar deze niet op wettige wijze aan 's Hofs oordeel zijn onderworpen, vermits toch twee verschillende processen, betreffende verschillende beklaagden en waarin dan ook twee verschillende vonnissen zijn gewezen, in appèl niet plotseling kunnen worden samengevoegd en gezamenlijk behandeld;

Overwegende, dat voor deze exceptie geen grond bestaat, daar bij geen wettelijke bepaling is voorgeschreven, dat in samenhangende zaken als deze, waarin meerdere beklaagden zijn en welke gelijktijdig zijn behandeld, in appèl tegen ieder der beklaagden een afzonderlijke conclusie van eisch moet worden genomen, terwijl bovendien

door het nemen van één, instede van twee conclusies, de beklaagden niet in hun belangen worden geschaad;

Dat mitsdien de voorgestelde exceptie behoort te worden verworpen;

Overwegende, wat de zaak zelf betreft, dat den beklaagde, thans geappelleerde bij klacht de dato 4 October 1896 wordt ten laste gelegd:

dat hij op den 14en September 1896, deel uitmakende van een patrouille in de kampong Lam Ilir, bij het doorzoeken van een woning, niettegenstaande den last van den colonne-commandant, den kapitein der infanterie G. J. H. Bruynis, om alleen wapens en munitie mede te voeren en niettegenstaande zijn bekendheid met de commandementsorder de dato 27 Juni 1896, n°. 101, arglistig heeft weggenomen en doen medenemen tien Atjehsche rijksdaalders (dollars) en een gouden doos, welke stukken bij een gehouden onderzoek in het bivak te Pasar Samaghani, op den 17en September 1896 zijn aangetroffen bij den inlandschen korporaal Soprawiro, algemeen stamboek n°. 33208, makende deze stukken uit een gedeelte der goederen, welke op den 14en September 1896 moeten zijn ontvreemd uit de in de kampong Lam Ilir doorzochte woning en toebehoorende aan Toekoe Radja Lam Ilir.

Overwegende dat de krijgsraad de verklaring van beklaagde, thans geäppelleerde, terecht als een ontkentenis beschouwd, doch ten onrechte beslist heeft, dat het hem ten laste gelegde niet wettig en overtuigend bewezen is;

overwegende toch, dat bij het gehouden onderzoek, de beklaagde, thans geäppelleerde, in substantie heeft verklaard:

dat hij den 14en September 1896 onder kapitein Bruynis als colonne-commandant met een patrouille is uitgerukt om door enkele kampongs ten Oosten van Samaghani te marcheeren;

dat zij bij kampong Lam Ilir gekomen een pas opgeworpen benting vonden met een blokhuis er achter;

dat de colonne-commandant den indruk ontving, dat deze kampong vijandig gezind was en wel een verblijfplaats van deserteurs kon zijn, waarop hij last gaf het evengenoemd blokhuis te doorzoeken;

dat daarop eerst de korporaal Soprawiro met het geweer vaardig, vervolgens medebeklaagde Lutje en daarna hij, beklaagde, naar boven zijn gegaan, langs de ladder, die toegang tot het blokhuis gaf;

dat er eenige goederen werden gevonden, welke hij van beklaagde Lutje ontving; die ze van den korporaal had aangenomen, terwijl hij zelf bij de ladder stond en eerst, nadat de goederen waren afgegeven, het blokhuis is binnengegaan;

dat hij naar het daarin zich bevindend nachtleger is gegaan, het voeteneind onderzocht en daar o. a. een tiental Atjeh-rijksdaalders gevonden heeft, die hij bij zich stak, zonder daar te vermoeden, dat het hem later kwalijk zou genomen worden, daar hij opgemerkt had, dat bij vorige tochten, zelfs na het uitvaardigen der orders van generaal Vetter, na afloop vee en goederen, ook uit goedgezinde kampongs afkomstig, openlijk werden medegevoerd, zonder dat dit belet werd;

dat hij aan het verlengde van het voeteneind, op een laag bankje, twee pakken vond, waarvan het een boeken en papieren, die door beklaagde Lutje werden onderzocht, en het andere pak zijden kleedingstukken bevatte;

dat hij dat pak opende en den inhoud gedeeltelijk zelf onderzocht en gedeeltelijk met dit doel aan den korporaal Soprawiro overreikte;

dat daaronder ook een doos, die hij voor uit gebronsd koper bestaande aanzag, maar die later van goud bleek te zijn en die in den broodzak van den korporaal Soprawiro werd teruggevonden;

dat hij niet weet, wat er in die doos zat en pertinent ontkent dien korporaal den last gegeven te hebben, om de doos voor hem, beklaagde, mede te nemen;

dat het hem, beklaagde, begrijpelijk voorkomt, dat de korporaal Soprawiro in den waan verkeerde, dat hij de meergenoemde doos voor beklaagde moest medenemen, maar dat het een verkeerde opvatting was, daar hij niet met dit doel, maar wel om te onderzoeken of er patronen in waren, de doos aan Soprawiro heeft overgegeven;

dat de verkeerde opvatting van Soprawiro steun zou vinden in het meermalen voorkomend feit, dat officieren op zulk een excursie, gevonden zaken medenemende, die aan ondergeschikten te dragen geven, om hen later daarvoor te beloonen;

dat er in die kampong nog andere huizen zijn onderzocht, maar daarin niets is gevonden;

dat hem overigens van het vermissen van andere voorwerpen van waarde dan de genoemde niets bekend is en hij dergelijke voorwerpen ook niet gezien heeft;

dat hij alleen nog aan beklaagde Lutje heeft overgereikt een bij het pak met kleedingstukken behoorende vuile bruine lap, waarin zich rijksdaalders bevonden;

dat hij ten sterkste ontkent de tien ringgits arglistig te hebben medegenomen, daar hij, toen kapitein Bruynis gelastte niets anders dan wapens en ammunitie mede te nemen, wel een bos met koperen sleutels, die hij in handen had, heeft nedergeworpen, maar vergeten heeft de rijksdaalders neder te leggen;

dat hij, in het bivak aangekomen, zijn ontbijt uit zijn zak willende halen, de ringgits daarin heeft teruggevonden;

dat hij des avonds van dienzelfden dag de ringgits aan korporaal Soprawiro heeft gegeven, omdat hij dezen daarmede wilde bevoordeelen, zooals officieren, wanneer zij het een en ander van een excursie hadden meege-

nomen, wel meer deden ten opzichte van minderen, die mede waren geweest;

dat hij, beklaagde thans geäpelleerde, wel bekend was met de order van generaal Vetter, maar hij stellig dacht in een vijandige kampong te zijn, te meer daar hij vernam, dat bij een der vorige tochten in die streek in de nabijheid van bovengenoemde kampong deserteurs waren gezien;

dat hij in het houden van het geld ook geen kwaad heeft gezien, omdat het alleen een principe was van kapitein Bruynis, om ook daar waar andere compagnies-commandanten het niet beletten en al was ook de order van generaal Vetter niet uitgegeven, het medenemen van goederen te verbieden.

Overwegende, dat de korporaal Soprawiro als getuige onder eede heeft verklaard:

dat hij den 14en September 1896 de patrouille onder kapitein Bruynis heeft medegemaakt;

dat de troep in kampong Lam Ilir heeft halt gehouden om een blokhuis, dat op last van den kapitein, die vermoedde dat daarin deserteurs waren, door een Atjeher werd geopend;

dat hem, getuige, daarop door den kapitein gelast werd met geladen geweer de ladder op te gaan en te onderzoeken wat er in het blokhuis was, daarbij duidelijk en nadrukkelijk gelastende alleen onderzoek te doen naar vuurwapens en ammunitie;

dat hij den last opvolgde en gevolgd werd door de luitenants Lutje en Bosch;

dat in dat blokhuis werden gevonden een achterlaad- en vijf tromplaadgeweren, die door hem naar beneden werden aangereikt, terwijl intusschen de beide luitenants het huis verder doorzochten;

dat kapitein Bruynis, die midden op de ladder stond, niet kon zien, wat er in het blokhuis voorviel, maar bij het weggaan van den Atjeher, dien zij daar hadden aan-

getroffen, zei, dat al het goed, behalve de geweren, werd achtergelaten;

dat hij, getuige, van beklaagde Bosch een zilver vergulde doos, die van onder den bultzak van het bed was gehaald, ontving, met verbod die te openen, maar met last die doos voor hem mede te nemen en bij terugkomst in den kraton, zoodra zij zouden zijn afgelost, aan hem terug te geven;

dat hij, getuige, dat eerst weigerde, zeggende zulks niet te durven doen, omdat het verboden was iets anders mede te nemen dan wapens, en hij, getuige, er dan tegen aan zou loopen;

dat beklaagde Bosch hem echter daarop zei, dat hij had te gehoorzamen en dat hij, beklaagde, er voor instond, dat hem niets zou overkomen;

dat getuige toen op last van den luitenant, beklaagde Bosch, de doos geborgen heeft in zijn patroontasch en medegenomen naar het bivak, dat om twaalf uur werd bereikt;

dat hij in het blokhuis nog in handen van beklaagde Bosch heeft gezien een blauwzijden doek aan welks vier punten Atjehsche gouden sieraden waren gehecht en een bos sleutels;

dat beklaagde Bosch daarop de vier punten bij elkander genomen in de rechterhand en de rest van den doek in de linkerhand nam en hem, getuige, gelastte tusschen beide handen den doek met zijn kapmes door te snijden, wat hij gedaan heeft;

dat hij niet weet, wat er in dien doek was, maar wel gezien heeft dat beklaagde Bosch dien doek en de bos sleutels in zijn zak stak;

dat beklaagde Lutje onderwijl een tasch met boeken en papieren onderzocht;

dat hij, getuige, 's avonds omstreeks elf uur bij beklaagde Bosch, die zich tusschen de blokken in het bivak bevond, werd geroepen en door beklaagde tot op tien pas ongeveer buiten het bivak rechts van den schild-

wacht op den weg naar Glé Kambing in de sawah werd medegenomen;

dat beklaagde daar onder het overhandigen van tien Atjehsche rijksdaalders hem uitdrukkelijk opdroeg om dat geld voor hem, beklaagde, op te bergen en te zorgen dat niemand het te weten kwam;

dat getuige dit niet durfde weigeren, daar beklaagde hem er voor instond, dat hem niets zou overkomen;

dat hij die doos en rijksdaalders twee à drie dagen heeft bewaard in zijn broodzak, totdat op zekeren morgen toen hij van corvée kwam, de kapitein Labotz hem vroeg, hoe hij aan die voorwerpen, die in zijn broodzak waren gevonden, was gekomen, waarop hij den kapitein de toedracht der zaak heeft medegedeeld;

dat hij niet weet, wat er in de doos was, daar hij, den last van beklaagde opvolgende, die niet had geopend;

Overwegende dat de getuige kapitein Labotz onder eede heeft verklaard:

dat hij den 14en September 1896 met zijn compagnie deel uitmaakte van de colonne-Bruynis, die een patrouille maakte onder andere door de kampong Lam Ilir, welke, zooals hem en kapitein Bruynis bekend was, behoorde tot die kampongs, welke zich hadden onderworpen en dus bevriend genoemd werden;

dat de sectie onder bevel van beklaagde Lutje aan het hoofd der colonne marcheerde, en toen kapitein Bruynis die kampong, welke hem, naar de houding der bewoners te oordeelen, goed gezind voorkwam, inging, werd aangewezen om dien officier te vergezellen;

dat kapitein Bruynis na een drie kwartier bij hem terugkwam en hem mededeelde, dat er in een der huizen vuurwapens waren gevonden, die hij naar het bivak deed medevoeren;

dat getuige die wapens ook in het bivak zag inleveren bij den commandant, majoor Thomson, die hem twee à drie dagen later bij zich heeft ontboden en hem mede-

deelde dat er bij het doorzoeken van het huis van den Iman van Lam Ilir behalve wapens, ook kostbaarheden medegenomen schenen te zijn, waarna hij opdracht kreeg een nauwkeurige inspectie in de compagnie te houden;

dat toen in den broodzak van den korporaal Soprawiro een zilveren met goud gemonteerde tabaksdoos werd gevonden, waarin zich bevonden een gouden met steentjes bezet vrouwensieraad, een gouden knopje zonder stift en eenige voorwerpen behoorende in een sirihdoos, en onder in den broodzak los tien Atjehsche dollars;

dat de korporaal Soprawiro, naar de herkomst van het gevondene ondervraagd, terstond verklaarde, doos en dollars van beklaagde Bosch te hebben ontvangen;

dat hij vervolgens den beklaagde luitenant Lutje opdroeg, de manschappen, die hij na gehouden corvée onder zich had, persoonlijk te visiteeren, na welk onderzoek beklaagde Lutje hem rapporteerde, dat er niets gevonden was van de vermiste kostbaarheden;

dat de sergeant De Jonge vier Atjehsche rijksdaalders heeft ingeleverd, bewerende die van beklaagde Lutje te hebben ontvangen met het verzoek, daarvan een paar voor hem te bewaren, die hij dan tegen ƒ 2.50 het stuk zou inruilen;

Overwegende dat kapitein Bruynis onder eede heeft verklaard:

dat hij bij de excursie op 14 September 1896 in kampong Lam Ilir een blokhuis heeft doen doorzoeken door de beklaagden Bosch en Lutje en den korporaal Soprawiro, terwijl hij zelf op den trap bleef staan;

dat hij, toen behalve geweren en ammunitie, ook doeken, schrifturen en een doos met een gouden medaille van verdienste in de tandoes werden gebracht, de doeken uit de tandoes heeft genomen en ter hand gesteld aan den Atjeher, die het blokhuis op zijn last had geopend en verder er voor gewaakt heeft dat er behalve wapens, ammunitie, schrifturen en de medaille van verdienste,

welke te Samaghani aan den commandant, majoor Thomson, werden afgedragen, geen andere goederen werden medegenomen;

dat de kampong Lam Ilir op hem dadelijk den indruk heeft gemaakt, dat er kwaadwilligen in waren, al was de kampong in het algemeen niet vijandig gezind;

Overwegende dat de majoor Thomson onder eede, als getuige gehoord, heeft verklaard:

dat hij den 14en September 1896 uit het bivak Samaghani een patrouille onder den kapitein Bruynis door een aantal kampongs heeft laten marcheeren, die hij aan dien kapitein als bevriend opgaf;

dat kapitein Bruynis bij zijn terugkomst rapporteerde, dat hij eenige goederen en ammunitie had medegebracht uit het versterkte Lam Ilir, waarover getuige hem zijn ongenoegen te kennen heeft gegeven, zeggende dat het beter was geweest, die wapens daar te laten, omdat Toekoe Radja Lam Ilir een invloedrijk hoofd was, geheel op onze hand en zeker toestemming had die wapens te bezitten; dat hij eenige dagen later van den waarnemend controleur een brief kreeg, waarin hem werd medegedeeld, dat vele goederen van waarde door de patrouille op 14 September waren geroofd en waarbij hem verzocht werd de goederen en ammunitie aan genoemd kamponghoofd terug te geven;

dat hij een gestreng onderzoek heeft gelast en toen bij den korporaal Soprawiro 10 Atjehsche dollars en een gouden doos werden achterhaald, die hem zouden zijn in bewaring gegeven door beklaagde Bosch; bij den fuselier Wonodrono een reistasch, en bij sergeant De Jonge vier dollars, die hem in bewaring waren gegeven door beklaagde Lutje;

dat beklaagde Lutje eenige uren later hem ook een gouden ringetje heeft teruggebracht, zeggende dat in zijn kamer te hebben gevonden;

dat hij, ten einde alles terecht te doen komen en nadat

een gedeelte was ingeleverd, zich wel uitgelaten heeft dat, indien al het gestolene terechtkwam, aan de zaak geen gevolg zou worden gegeven en anders de schuldigen streng gestraft zouden worden;

dat hij omtrent een en ander na gehouden onderzoek rapport aan den Gouverneur van Atjeh heeft gezonden, die hem gelastte tegen de beklaagden Bosch en Lutje een klacht op te maken, waaraan hij heeft voldaan;

Overwegende dat de Atjeher Hassan onder eede heeft verklaard:

dat hij omstreeks September 1896 zich in de nabijheid van het blokhuis van Toekoe Radja Ilir bevond, waarvan hij den sleutel bewaarde, daar het hoofd naar Kota-Radja was gegaan, toen een troep soldaten de kampong binnenkwam met twee officieren, die hem den sleutel van het blokhuis vroegen, wat hij eerst weigerde maar dat hij op het dreigen van een der officieren dat men hem zou tjintjangen de deur heeft geopend, waarna men hem heeft weggejaagd;

dat hij, op een afstand van ongeveer vijftien vadem staande, zag, dat de twee officieren en iemand met strepen op zijn mouw het blokhuis binnengingen, terwijl een derde officier voor het blokhuis bleef staan;

dat hij vervolgens heeft gezien, dat de officieren aan de soldaten goederen, patroontasschen en een pak aangaven, die in tandoes werden gelegd en waarmede de troep is weggegaan;

dat in het blokhuis, onder andere behalve de wapens een groot pak in een witten doek gewikkeld was, zóo zwaar dat getuige alléén die niet kon optillen, welk pak door Radja Lam Ilir vóór zijn vertrek aan hem, getuige, was toevertrouwd, met last om het pak, als de djahats kwamen in veiligheid te brengen, maar bij de komst van troepen te laten liggen;

dat hij niet weet wat er in dat pak was, maar dat de Radja hem heeft gezegd, dat er kleeren, gouden sieraden en dollars in waren;

Overwegende dat de getuige Nja Banta onder eede heeft verklaard:

dat zijn oom Toekoe Radja Lam Ilir hem in September 1896 opdroeg om gedurende zijn afwezigheid en verblijf te Kota-Radja op een blokhuis in Lam Ilir te passen;

dat op een der dagen, dat zijn oom afwezig was, een troep soldaten voor dat blokhuis kwam en den sleutel daarvan wilde hebben;

dat hij aan de soldaten den toegang wilde beletten, maar dat een der officieren hem met de revolver dreigde, waarop hij weggeloopen is en het blokhuis door Hassan is geopend geworden;

dat hij daarna zag, dat die officieren van uit het blokhuis aan de soldaten die vóór het huis stonden aanreikten wapens en een wit pak, die in tandoes gelegd en medegenomen werden;

dat hij niet weet, wat er in dat pak was en dat hij van het medegenomene niets heeft teruggezien;

Overwegende dat Toekoe Radja van Lam Ilir als getuige onder eede heeft verklaard:

dat in September 1896 de troepen in zijn kampong zijn geweest, terwijl hij zich te Kota-Radja bevond;

dat hij 's avonds van een zijner kampongbewoners het bericht kreeg, dat de troepen alles uit zijn huis hadden medegenomen, waarop hij van het gebeurde aan den assistent-resident en door diens tusschenkomst aan den waarnemend controleur van de XXII Moekims en den majoor, commandant van Samaghani, heeft kennis gegeven;

dat hij, in zijn blokhuis gekomen, bemerkte, dat zijn wapens verdwenen waren en dat van de twee pakken, waarin hij zijn kleeren, 800 dollars en gouden sieraden had, alleen de doeken achtergebleven waren;

dat onder die sieraden o. a. een zilveren vergulde doos met gouden dekplaat, gouden armbanden, ringen, oorbellen, enz. was;

dat de beide Atjehers, die op dat huis moesten passen hem vertelden door een officier met zijn sabel te zijn bedreigd en daarop gevlucht zijn, waarna zij op een afstand achter boomen staande, gezien hadden, dat de goederen uit zijn huis werden medegevoerd;

Overwegende, dat de luitenant-adjudant Mathijsen onder eede heeft verklaard:

dat hij den 16en of 17en September 1896 op last van majoor Thomson een order heeft gegeven, ongeveer van den volgenden inhoud: „Heeren compagniescommandanten worden verzocht aan hun onderhebbenden bekend te maken, dat zij nog heden in de gelegenheid zijn, goederen in te leveren afkomstig uit de kampong Lam Ilir, zullende zij anders zwaar worden gestraft, wanneer later goederen bij hen worden gevonden", welke order door hem is gedicteerd aan de dienstdoende sergeant-majoors, die de order in hun boekje hebben ingeschreven;

Overwegende, dat sergeant De Haas onder eede deze verklaring van getuige Mathijsen heeft bevestigd;

Overwegende, dat nu door de verklaring van beklaagde in verband met die van de getuigen Soprawiro, Hassan, Nja Banta, Toekoe Radja Lam Ilir, kapiteins Bruynis en Labotz wettig en overtuigend is bewezen, dat den 14en September 1896 bij gelegenheid dat het blokhuis in kampong Lam Ilir, toebehoorende aan getuige Toekoe Radja, door een patrouille onder kapitein Bruynis, waarvan beklaagde en de medebeklaagde Lutje deel uitmaakten, werd doorzocht, uit dat blokhuis, in strijd met de orders van kapitein Bruynis, Atjehsche dollars en sieraden van dien Toekoe Radja zijn ontvreemd onder andere door beklaagde Bosch 10 Atjehsche dollars en een gouden doos;

Overwegende, dat beklaagde, thans geäppelleerde, wel ontkent de dollars arglistig te hebben weggenomen en de doos aan getuige Soprawiro te hebben gegeven om die voor hem, beklaagde, te bewaren, doch de door

hem aangevoerde motieven geenszins die kracht hebben om den bij de gepleegde feiten in hun geheel en onderling verband beschouwd gebleken dolus te ontzenuwen;

dat toch ten dezen aanzien als vaststaande kan worden aangenomen:

1e dat beklaagde, thans geäppelleerde, bekend was met het feit dat hij, behalve wapens en ammunitie, niets mocht medenemen uit het huis van Toekoe Radja, Imam van Lam Ilir;

2e dat hij, aangenomen dat hij de medegenomen voorwerpen als bij vergissing bij zich gestoken en aan den korporaal Soprawiro gegeven had, te goeder trouw zijnde, in allen gevalle, onmiddellijk bij het ontdekken van zijn misslag, de medegenomen voorwerpen aan de betrokken autoriteit had behooren in te leveren;

3e dat hij echter, ook zelfs nadat het hem bekend was geworden, dat een streng onderzoek naar het berooven van Toekoe Radja van Lam Ilir werd ingesteld, die inlevering heeft nagelaten en evenmin getracht heeft zijn superieuren van zijn handeling in kennis te stellen, waartegen, ware hij te goeder trouw geweest, geen bezwaren zouden hebben kunnen bestaan;

4e dat hij bekend heeft in ieder geval over de tien dollars als zijn eigendom te hebben beschikt, daar die aan korporaal Soprawiro ten geschenke zijn gegeven, met verklaring dat hij misschien een paar daarvan zou willen terugkoopen;

5e dat hij voor zijn handeling zulke onaannemelijke beweegredenen aangeeft, dat mag aangenomen worden, dat er geen gegronde geoorloofde beweegredenen voor bestonden, zooals bijv. zijn beweren, dat hij de gouden doos aan den korporaal Soprawiro gaf, om te onderzoeken of er ook patronen in waren, wat hij zelf spoediger en beter had kunnen doen, door de doos eenvoudig te openen;

6e dat beklaagde op het feit wijst, dat het niet zeker was of de kampong Lam Ilir als een vijandelijke moest worden beschouwd, alsof ook zelfs voor het geval, dat deze vraag al eens bevestigend moest worden beantwoord, niet reeds zijn positie van officier, ook vooral in verband met de omstandigheid, dat hij als zoodanig in vereeniging met een mindere in rang een opdracht uitvoerde, hem had behooren te weerhouden, om anders dan met de meeste nauwgezetheid en op onberispelijke wijze zich die opdracht te kwijten;

7e dat eens aangenomen, dat in oorlogstijd in een land, dat met kracht van wapenen moet worden bedwongen een minder scherp afgebakend begrip van het mijn en dijn bij den veroveraar heerscht ten aanzien van het eigendom van den vijand, in casu het algemeene voorschrift van generaal Vetter en een bijzondere order van kapitein Bruynis den beklaagde, thans geäppelleerde, waarschuwden, dat voor dergelijke opvatting thans geen plaats was, evenmin als voor het beroep op onwettige of oneerlijke handelingen van anderen;

Overwegende dat op al deze gronden het arglistig wegnemen van de meervermelde voorwerpen door beklaagde, thans geäppelleerde, vaststaat en mitsdien door zijn gedeeltelijke bekentenis in verband met verklaringen van de onder eede gehoorde getuigen, in het bijzonder van den korporaal Soprawiro, als wettig en overtuigend bewezen behoort te worden aangenomen, dat beklaagde zich heeft schuldig gemaakt aan de hem bij klacht ten laste gelegde feiten, welke opleveren het misdrijf van diefstal, omschreven en strafbaar gesteld bij artikel 316 van het Strafwetboek voor Europeanen;

Overwegende, dat mitsdien met vernietiging van 's krijgsraads vonnis alsnog een schuldigverklaring en veroordeeling tot straf tegen beklaagde behoort te worden uitgesproken;

Overwegende, dat den Hove geen termen zijn voorgekomen, die aanleiding kunnen geven om de strafwet niet in al haar gestrengheid op beklaagde toe te passen, terwijl integendeel de aard van het gepleegde feit met zich brengt, dat beklaagde niet langer kan worden beschouwd waardig te zijn tot den militairen stand te behooren;

gelet op het aangehaalde wetsartikel, op artikel twintig, alinea twee, van het Strafwetboek voor Europeanen, alsmede op artikel twee, alinea twee van *Staatsblad* 1890, n°. 58, en artikel 50 t/m. 58 van 's Hofs provisioneele instructie;

Rechtdoende

In naam en van wege de Koningin!

Ontvangt het appèl;

Vernietigt het vonnis waarvan appèl;

Verklaart den beklaagde, thans geäppelleerde, Bosch schuldig aan het misdrijf van diefstal;

Veroordeelt hem deswege tot de straf van een jaar gevangenis;

Verklaart hem vervallen van den militairen stand;

Veroordeelt hem nog in de beide instantiën gevallen kosten en misen der Justitie, mitsgaders in die van den processe.

Aldus gedaan en gesententieerd op heden Vrijdag, den vierentwintigsten September 1800 zeven en negentig bij de heeren mr. J. F. Phitzinger, A. M. van der Meer, gepensionneerd luitenant-kolonel der infanterie, mr. J. H. J. Schneider, J. B. Mack en W. A. A. Visser, gepensionneerde luitenant kolonels der Infanterie, en mr.

R. Z. Dannenbargh, vice-president en leden van gemeld Hof.

(*w. g.*) J. F. PHITZINGER.
A. VAN DER MEER.
SCHNEIDER.
MACK.
W. A. A. VISSER.
R. Z. DANNENBARGH.

In kennisse van mij:
de griffier
(*w. g.*) W. DE VEER.

Eene nieuwe expeditie naar de Torres-straat.

Alfred C. Haddon deelt in *Nature* mede, dat hij opnieuw eene expeditie gaat ondernemen naar de Torres-straat. Er gaan nog zes Engelsche geleerden mede. Het hoofddoel van den tocht zal zijn: ethnografische en linguïstische onderzoekingen onder de inboorlingen in het noorden van Queensland en aan de zuidkust van Nieuw-Guinea.

Een deel van de expeditie zal daarna een bezoek brengen aan Borneo, op uitnoodiging van mr. C. Hose, gouverneur van het Baram-district in Serawak.

Het plan is, in het begin van Maart te vertrekken en in den voorzomer van 1899 terug te keeren.

NECROLOGIE.

---

† H. J. Bool.

Den 22sten Januari j.l. is te Utrecht, in den ouderdom van bijna 70 jaren, overleden de heer H. J. Bool, een man die zoowel hier te lande als in Indië met eere bekend was. De reputatie welke hij genoot mocht eerlijk verdiend heeten. Bool dankte het succes dat hem op zijne lange loopbaan ten deel viel in de eerste plaats aan eigen kracht, aan bekwaamheid, aan volharding, aan toewijding, aan karakter, — eigenschappen die in hem gelukkig vereenigd waren.

Hendrik Johannes Bool was 27 Februari 1828 te Schoondijke (Zeeland) geboren.

In 1849, na eerst een paar jaren bij de registratie werkzaam te zijn geweest, verkreeg hij eene aanstelling als stenograaf bij de Staten-Generaal, hetgeen hij gebleven is tot 1859, toen hij tot commies bij het Departement van Binnenlandsche Zaken werd benoemd.

In 1863 kreeg hij het aanbod om met en onder den heer IJssel de Schepper naar Ned.-Indië te gaan, teneinde bij het op te richten bureau voor Statistiek werkzaam te zijn.

In 1864 werd hij, in Indië aangekomen, dan ook benoemd tot sous-chef van de afdeeling Statistiek ter Alg. Secretarie.

De tijd daarvoor bleek echter nog niet gekomen te zijn; de invoering van het statistiekwezen bleef althans

achterwege. Klaarblijkelijk was er voor Bool dus weinig werk. Hij werd dientengevolge tevens belast met de redactie van de *Javasche Courant*, die van gouvernementswege wordt uitgegeven. Deze redactie is hij blijven voeren tot 1870 (toen hij reeds 1e gouvernements-secretaris was).

In November 1864 werd hij aangesteld tot referendaris ter Alg. Secretarie, was achtereenvolgens gouvernements-secretaris (October 1867) en eerste gouv.-secretaris (December 1869), totdat hij in April 1872 werd benoemd tot directeur van Financiën.

Tegen het einde van 1874 ging hij met verlof wegens ziekte naar Nederland, en bleef daar tot begin 1877.

Na korten tijd na zijne terugkomst op wachtgeld te zijn geweest, werd hij in Juni 1877 benoemd tot directeur der Burgerlijke Openbare Werken.

In 1879 repatrieerde hij weer wegens ziekte en nam in 1882 eervol ontslag uit 's lands dienst.

Sinds 1880 woonde Bool te Leiden, waar hij successievelijk lid van den Gemeenteraad, wethouder (1882) en in 1888 lid van de Tweede Kamer werd.

Bij de jongste verkiezingen, ten vorigen jare, wenschte hij niet meer in aanmerking te komen.

In de Kamer nam hij zitting als koloniale specialiteit. Zijne adviezen werden zeer gewaardeerd. Hij droeg Indië een bijzonder warm hart toe, en heeft bij voortduring op tal van hervormingen in vrijzinnigen geest aangedrongen.

De Regeering benoemde hem in 1889 tot ridder in de orde van den Ned. Leeuw; de Fransche Regeering schonk hem het commandeurskruis der Cambodja-orde.

Zijne hulpvaardigheid, eenvoud en goedhartigheid deden hem veler vriendschap verwerven.

NIEUWE UITGAVEN.

ENGELAND.

Crawford (Arthur). Our troubles in Poona and the Deccan . 14/

——— **Arthur** (T. C. Arthur). Reminiscences of an Indian police official. 2nd ed. 7/6

Cobb (S. H.). The story of the Palatines. An episode in colonial history 9/

Dubois (Abbé **J. A.**). Hindu manners, customs and ceremonies. Trans. from the author's later French MS. and edit, with notes, corrections and biography by Henry K. Beauchamp. With a prefatory note by the Right Hon. F. Max Müller, and a portrait. 2 vols. 21/

Egerton (Hugh Edward). A short history of British colonial policy 12/6

Francois (H). The Rajah of Patamandri. A Hindu romance . 4/

Haverly (Charles E.). Klondyke and fortune. The experiences of a miner who has acquired a fortune in the Yukon Valley . 1/

Ingram (J. Forsyth). Natalia: a condensed history of the exploration and colonisation of Natal and Zululand. From the earliest times to the present day 10,6

Letters received by the East India Company from its servants in the East. Vol. 2. 1613—1615 21,

Raymond (Harry). B. I. Barnato: a memoir. With portraits and illusts. 6/

Ritchie (John). List of the books in the English language on travel, exploration and mountaineering, published within the year ending August 31st, 1897 . . . .

Stock (Sarah Geraldine). Missionary heroes of Africa. With 75 illusts. and a map 2/6

Sola (A. E. I.). Klondyke. Truth and facts of the new Dorado 5/

Wilberforce (Bertrand A.). Dominican missions and martyrs in Japan. With a preface by the late cardinal Manning. New ed. 1/6

Woodhouse (William J.). Aetolia: its geography, topography and antiquities. With maps and illusts. 21/

Younghusband (G. J.). Indian frontier warfare. Forming the third volume of the Wolseley Series. Edited by captain Walter H. James 10/6

DUITSCHLAND.

Ansichten aus den deutschen Kolonien . . . . M. 1.80

Deutschland-Uebersee. Weltkarte zur Uebersicht der deutschen Geschwaderstationen u. des deutschen Kolonialbesitzes. Nebst Karte v. Ost-China m. der Kiau-Tshau-Bucht . . . . . . M. 1.—

Kolonial-Handels-Adressbuch 1898. Hrsg. v. dem kolonial-wirtschaftl. Komitee . . . . M. 1.50

Mitteilungen der deutschen Gesellschaft f. Natur- u. Völkerkunde Ostasiens. Suppl. II. Thl.

II. Ehmann (P.). Die Sprichwörter u. bildlichen Ausdrücke der japanischen Sprache. Gesammelt, übers. u. erklärt. II. Thl. (von Gyokuseki bis Ki) . . . . M. 6.—

Richthofen (Von). Karte der Kiau-Tshau-Bucht, Ost-Shantung. Situationszeichnung nach den Originalen des Verf. u. anderen Quellen v. Rich. Kiepert, Schrift u. Gebirge vom Verf. (Aus: „R., China".) . . . . M. 1.—

Wrede (R.) Die Körperstrafe bei allen Völkern von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart. Kulturgeschichtliche Studien. 1 Lfg. Vollst. in 15 Lfgn. Pro Lfg. . . . . M. 1 50

FRANKRIJK.

Delmas (E.). Java, Ceylon, les Indes . . . . 6 fr.

Enjoy (C. d'). La colonisation de la Cochinchine . . . 7 fr. 50

Gallais (H.). La colonisation dans ses rapports avec la production et la consommation . . . . 1 fr.

Ganter (D.). Recueil de la législation en vigueur en Annam et au Tonkin . . . . 30 fr.

Grosclaude (Et.). Un Parisien à Madagascar. Aventures et impressions de voyage . . . . 10 fr.

Guide officiel des passagers sur toutes les mers . . . . 1 fr. 30

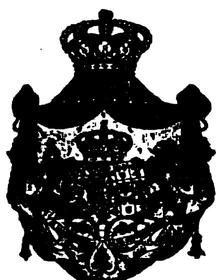
Mazelière (Marquis **De la**). Moines et ascètes indiens. Essai sur les caves d'Ajunta et les couvents bouddhistes des Indes . 4 fr.

Recueil général de la législation et des traités concernant la propriété industrielle. Brévets d'invention. — Dessins et modèles de fabrique. — Marques de fabrique et de commerce. — Nom commercial. — Fausses indications de provenance. — Concurrence déloyale. — Usurpation de récompenses industrielles. Publié par le bureau international de l'Union pour la protection de la propriété industrielle avec le concours de jurisconsultes de divers pays. Tome II.

II. Europe: 2. partie. Italie — Luxembourg — Ile de Malte — Monaco — Montenegro — Norvège — Pays-Bas et colonies — Portugal — Roumanie — Russie et Finlande — Saint-Marin — Serbie — Suède — Suisse — Turquie. Asie. Ceylon (île de) — Chine — Chypre (île de) — Établissements détroits (Straits Settlements) — Hong-Kong (île de) — Inde britannique — Indo-Chine — Japon — Labouan — Negri Sembilan — Pérak. — Perse — Selangor.

Sorbiers de la Tourasse. La colonisation du Sénégal et du Soudan. 1 fr.

GFLEGENHEID-ALBUMS.

Het eenigste en beste adres voor artistieke albums en prachtbanden in alle stijlen alsook met familiewapens er op gewerkt, is

JOS. MERKELBACH, UTRECHT (HOLLAND).

Hofleverancier. Bekroond met Gouden en Zilveren Medailles.

C. L. STEVENS. — DEN HAAG

Elke dag brengt drukte mee,
'k Ben daarover zeer tevreê;
Werken is mijn element;
Dat ik 't goed doe, is bekend.
STEVENS wordt genoomd met eere,
Hij bedriegt zijn klanten niet;
Wat men vrage of begeere,
't Is àl billijk en solied.
Vijftien Stuivers kost een VEER,
Kant en klaar is uw horloge;
't Kost, (ik zeg het onder 't roosje,)
U bij and'ren *heel* wat meer. —
Marmeren PENDUULS en COUPES,
Met *Driejarige* garantie,
Lever ik voor **Zestien pop**,
Desverkiezend op kwitantie.
REMONTOIRS van ZILVER **Zes**,
GOUDEN DAMES **Elf** en HEEREN
Achttien Gulden, heel die les
Moogt gij wel van buiten leeren.
Zorg dat dit het *eerst* geschiedt;
Zorg dat *ieder* mensch het wete:
Dat: Wat verder men vergete,

Breedstraat Honderd, zeker niet.

Zwitsersche Wasch- en Electrische Strijkinrichting „RIJSWIJK".

Wetenschappelijk nagewezen volkomen desinfectie. Geringste mechanische slijtage. Geen kunstbleekerij, geen Stamp-, Wring- en Borstelmachines.

Specialiteit in Snelwasschen.

TELEPHOON 674.

Telegram-Adres: Waschinrichting „RIJSWIJK".

De Nieuwe Leesbibliotheek,

Prins Hendrikstraat 119.

De nieuwste romans

in alle talen.

Lezing per deel en per abonnement.
KANTOOR-, SCHRIJF- en SCHOOL-BEHOEFTEN.
BIND- EN DRUKWERK.
Plaatsing van Advertentiën en Abonnementen op alle Dagbladen.
FINALE UITVERKOOP WEGENS VERBOUWING.

MAX M. SCHILTE

DELFT.

Sigarenfabriek „L'UNION".

* Export *

NAAR

Oost- & West Indië

Bij F. J. VAN PAASSCHEN, te 's Gravenhage is verschenen:

Practische Handleiding der Eng. Taal,

voor Postambtenaren,

DOOR

J. F. E. W. ZEIJ,

Adjunct-Commies bij het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie. Gediplomeerd in Engelsch (Midd. onderwijs).

Prijs f 0.75 fr. p. p. f 0.80.

Makanan Djawa.

Verzending van alle Ind. gerechten. Bezorging van kleine en groote Ind. diners. — Diners à *f* 1 25 best. uit 5 Ind. gerechten, vold. v. 2 pers.

GROOTHANDEL in SAMBALS en BOEMBOES.

ECHTE JAVA-KERRIE

à *f* 0.50, *f* 1.— en *f* 2.— per 1/1 flesch.

Vraag Menu en Prijscourant.

Adres: P. VAN KEMPEN, Loosduinsche kade 4, b/h. Westeinde, Den Haag.

INHOUD.

Bijdragen en brieven, de Redactie betreffende, gelieve men te zenden aan den Heer H. A. LESTURGEON, villa „Catharina Francisca", N. Badhuisweg, Scheveningen.

Dit Tijdschrift verschijnt tusschen den 1en en den 15en van elke maand.

De abonnementsprijs bedraagt voor Nederland *f* 13.— per jaar. Voor het buitenland wordt dit bedrag met de porto's verhoogd. Tusschentijds aangegane abonnementen worden ad *f* 3.25 per kwartaal berekend.

Afzonderlijke nummers, voor zoover deze voorhanden zijn, *f* 1.50 per aflevering.

Prijs der advertentiën van $^1/_8$; $^1/_4$; $^1/_2$ en $^1/_1$ bladzijde per plaatsing *f* 1.50; *f* 2.50; *f* 4.50; *f* 8.—.

Bij 12 achtereenvolgende plaatsingen van $^1/_8$; $^1/_4$; $^1/_2$ en $^1/_1$ bladzijde *f* 12.—; *f* 20.—; *f* 35.— en *f* 60.—.

Australasia.

No. 8 der *Consulaire Verslagen en Berichten*, uitgegeven van wege het Departement van Buitenlandsche Zaken, bevat een zeer uitvoerig en zorgvuldig bewerkt rapport van den Nederlandschen consul-generaal te Melbourne, den heer J. C. T. Reelfs. Met het oog op het groot belang, dat de mededeelingen van den heer Reelfs zoowel voor Nederland als Indië heeft, laten wij hier een overzicht van het verslag volgen.

Met den naam van Australasia bestempelen de Engelschen in het algemeen het vasteland van Australië, het aangrenzende eiland Tasmania en de eilanden van Nieuw-Zeeland, welke landen gezamenlijk eene oppervlakte beslaan van 3 075 474 vierkante Engelsche mijlen, en op het einde van 1896 eene bevolking telden van 4 323 204 zielen, hoofdzakelijk van Europeeschen oorsprong. Staatkundig is Australasia verdeeld in zeven koloniën, en de namen van deze, zoomede de oppervlakte en het aantal inwoners van elke kolonie, vindt men in de volgende tabel vermeld.

KOLONIËN.	Oppervlakte in vierk. Eng. mijlen.	Bevolking.	Dichtheid der bevolking per vierk. Eng. mijl.
Victoria	87 884	1 174 944	13,37
Nieuw-Zuid-Wales .	309 175	1 297 640	4,19
Queensland . . .	668 224	472 179	0,70
Zuid-Australië . .	903 425	360 220	0,40
West-Australië . .	975 920	137 946	0,14
Tasmania	26 375	166 113	6,30
Nieuw-Zeeland . .	104 471	714 162	6,83
Totaal	3 075 474	4 323 204	1,40

Behalve de hierboven aangegeven bevolking van Europeesche afstamming, vindt men nog in Zuid- en West-Australië, alsook in Queensland, een aantal Australische inboorlingen, waarvan het cijfer evenwel slechts bij gissing is te bepalen en dat in 1895 geschat werd op 200 000, terwijl voorts nog in Nieuw-Zeeland 39 854 Maoris leven, het overschot van den volksstam, die eenmaal die streken bewoonde.

Hoewel men met het oog op de natuurlijke gesteldheid van den bodem, die niet alleen zeer rijk is aan allerlei mineralen, maar bovendien ook bijzonder geschikt voor veeteelt en, ofschoon in geringere mate, mede voor landbouw, zou verwachten dat de landelijke bevolking in de diverse koloniën een zeer hoog cijfer bereikt, is dit echter niet het geval, en doet zich integendeel het verschijnsel voor, dat de steden in verhouding tot het platteland veel te sterk bevolkt zijn, wat er toe leidt dat in de eerste meer en meer gebrek aan voldoenden arbeid ontstaat, en men daarentegen op het land vaak niet over genoegzame werkkrachten beschikt.

Volgens den census van 1891 telde Australasia toen 38 steden van meer dan 5 000 inwoners, en volgende

staat toont aan, hoe groot de bevolking van de vijftien voornaamste plaatsen, met inbegrip der voorsteden, was:

Melbourne . . .	490 896	Dunedin	45 869
Sydney	383 385	Bendigo	37 238
Adelaïde	133 252	Hobarttown . . .	33 450
Brisbane	93 657	Wellington . . .	33 224
Auckland. . . .	51 287	Geelong	24 283
New-Castle . . .	50 705	Port Adelaïde . .	20 644
Christchurch. . .	47 846	Launceston . . .	17 208
Ballarat	46 033		

Juiste opgaven omtrent het aantal inwoners der verschillende steden op ultimo December 1896 zijn nog niet voorhanden, doch op dien datum werd de bevolking der zeven hoofdplaatsen aldus geschat:

Melbourne (Victoria) . . . 451 110
Sydney (N. Z. Wales) . . 410 000
Adelaïde (Zuid-Australië). 145 212
Brisbane (Queensland) . . 100 913
Wellington (Nw. Zeeland). 41 758
Hobbarttown (Tasmania). 37 885
Perth (West-Australië) . . 34 129 tegen 8 447 in 1891, zoodat Melbourne de eenige hoofdstad is, die sedert 1891 eene vermindering van bevolking heeft ondergaan, een gevolg van minder gunstige toestanden aldaar in de laatste jaren.

Uit hetgeen hierboven omtrent den bodem gezegd is, kan blijken dat mineralen, veeteelt en akkerbouw de voornaamste bronnen van bestaan van dit werelddeel vormen.

Van al de verschillende metalen, die in Australasia gevonden worden, is goud verreweg het belangrijkste, zoowel om de aanzienlijke hoeveelheid waarin het tot nog voorkomt, als om zijn verspreiding over nagenoeg het geheele land; ook is het een der weinige metalen, die

hier reeds sedert jaren stelselmatig bewerkt worden.

Zilver wordt evenals goud in alle Australische koloniën gevonden, doch behalve in Nieuw-Zuid-Wales, overal elders tot nog toe slechts ln betrekkelijk geringe hoeveelheid. Zelden komt het geheel alleen voor, doch meestal in verbinding met andere metalen, vooral als zilverhoudend looderts. De voornaamste zilvermijnen treft men aan in Nieuw-Zuid-Wales, en de grootste en rijkste onder deze zijn die van „Broken Hill". De metaalader daar is de aanzienlijkste tot nog toe ontdekt, heeft eene breedte van 10 tot 200 voet en eene lengte van verscheidene mijlen; het geheele terrein te dezer plaatse is in bewerking, en verdeeld in talrijke concessiën, die in het bezit zijn van mijnmaatschappijen en syndicaten. De geheele zilverproductie van Australasia werd tot het einde van 1895 geschat op eene waarde van £ 23 204 935.

Ook koper wordt in alle koloniën aangetroffen, doch in Victoria, West-Australië en Nieuw-Zeeland is de opbrengst tot nog toe gering en trekt weinig de aandacht. Het meest komt het voor in Zuid-Australië, dat in 1895 163 352 Cwt. opleverde ter waarde van £ 226 494.

Tin werd, naar men zegt, reeds in de eerste jaren der kolonisatie van Australasia in dit werelddeel ontdekt, en wel op de Noordkust van Tasmania. In den vorm van cassitertte (oxyde van tin) wordt het in alle zeven koloniën aangetroffen, maar verreweg het meest op genoemd eiland, zijnde de Mount Bischoff aldaar de beroemdste tinmijn van het geheele land. Volgens de statistiek bedroeg de waarde van al het door de verschillende tinmijnen in 1894 op Tasmania geproduceerde tin £ 156 865, doch voor 1895 wordt die waarde slechts aangegeven op £ 67 754, terwijl zij daarentegen in het afgeloopen jaar opnieuw tot £ 159 038 steeg. De reden van dit groot verschil is het

consulaat niet bekend, doch waarschijnlijk moet zij gezocht worden in onvolledige opgaven over 1895 van de zijde der mijnontginners.

In Victoria, Zuid- en West-Australië is de tin-exploitatie tot nog toe van weinig belang, en in Nieuw-Zeeland schijnt men zich vooralsnog geheel niet met deze industrie bezig te houden. Men berekent dat gedurende 1894 ongeveer 4 000 personen in Australasiatische tinmijnen werkzaam waren.

IJzer is over het geheele werelddeel verspreid, doch wegens gebrek aan voldoend kapitaal tot exploitatie heeft de ijzerindustrie tot heden zich weinig ontwikkeld. In Nieuw-Zuid-Wales bevat de bodem, te zamen met kool en kalksteen, aanzienlijke hoeveelheden ijzererts, allessins geschikt tot smelten, en voor de vervaardiging van zeker soort van staal wordt er overvloed aan mangaan-, chromium- en zwaarsteen-ertsen aangetroffen. De uitgestrektste ijzervelden vindt men in de Mittagong-, Wallerawang- en Rylstone-districten, die geschat worden gezamenlijk 12 994 000 ton erts te bevatten, houdende 5 853 000 ton ijzer. De eenige werken voor de bereiding daarvan uit erts, zijn te Eskbank in de nabijheid van Lithgow gelegen, en het aldaar behandelde metaal bestaat uit rood kiezelachtig erts, bevattende 22 pCt., en bruin bloedsteen (hematiet), houdende 50 pCt. ijzer. Overvloed van kool en kalksteen wordt in de nabuurschap gevonden. Het etablissement, oorspronkelijk opgericht tot het vervaardigen van zoogenaamd pig-iron, houdt zich nu hoofdzakelijk bezig met dat van ijzeren staven, stangen, spijkers en gewoon gietwerk.

Magneet-ijzer, het rijkste van alle ijzerertsen, komt in overvloed bij Wallerawang in Nieuw-Zuid-Wales voor, en de nabijheid van thans in bewerking zijnde koolbeddingen zou de ontwikkeling van deze delfstof,

die 41 pCt. metaal bevat, moeten bevorderen. Magneetijzer wordt ook in groote hoeveelheid, te zamen met bloedsteen, aangetroffen in West-Australië, en de bewerking er van zou aanzienlijke voordeelen kunnen opleveren, indien men over genoegzame goedkoope arbeidskrachten te beschikken had.

Behalve in Nieuw-Zuid-Wales houdt men zich nergens elders in Australasia met de ijzerindustrie bezig.

De hierboven besproken metalen zijn die, welke tot heden de grootste uitkomsten opgeleverd en veel tot de welvaart van Australasia bijgedragen hebben, doch er worden behalve deze nog tal van andere aangetroffen, die, ofschoon zij vooralsnog weinig de aandacht hebben getrokken, toch wellicht in de toekomst van groot voordeel voor dit werelddeel kunnen worden. De voornaamste daaronder zijn:

Antimonium, dat over eene aanzienlijke oppervlakte van deze koloniën verspreid is en somtijds gevonden wordt in verbinding met goud. Uitgebreide velden heeft men in het Noordelijk tafelland van Nieuw-Zuid-Wales ontdekt, vooral te Hillgrove in de nabijheid van Uralla.

Bismuth is, naar men beweerd heeft, over alle koloniën verspreid, doch tot heden werd het alleen geëxploiteerd in Nieuw-Zuid-Wales en Queensland, maar in eerstgenoemde kolonie schijnt de opbrengst tegenwoordig van weinig beteekenis te zijn, daar sedert 1892 geene opgaven daaromtrent verstrekt werden.

Mangaan heeft men tot nog toe in Nieuw-Zeeland, Nieuw-Zuid-Wales, Victoria, Queensland en West-Australië ontdekt, doch waarschijnlijk komt het ook in de beide overige koloniën voor. Men heeft zich evenwel vooralsnog weinig met dit mineraal bezig gehouden, wijl de vraag naar bismuth tot heden beperkt is. Eigenlijk heeft men het alleen in Nieuw-Zeeland eenige aandacht geschonken.

Zwavel treft men in groote hoeveelheden in de vulcanische streken van Nieuw-Zeeland aan en zal zich aldaar door den tijd waarschijnlijk tot een belangrijk handelsartikel ontwikkelen, al trekt het ook voor het oogenblik weinig de aandacht.

Kobalt komt zoowel in Nieuw-Zuid-Wales als in Victoria voor, en in eerstgenoemde kolonie heeft men pogingen aangewend het erts te exploiteeren, wijl het metaal eene belangrijke commercieele waarde bezit; daar evenwel de pogingen tot nog toe met geen gunstigen uitslag werden bekroond, heeft men ze voor het oogenblik gestaakt.

Nikkel werd vooralsnog enkel in Queensland en Tasmania gevonden, doch men heeft zich nog weinig moeite gegeven naar dit kostbaar mineraal stelselmatig te zoeken. In 1894 produceerde Tasmania 136 ton nikkelerts, geschat op £ 544.

Arsenik wordt in zijne welbekende en schoone vormen, geel opperment en rood kattenkruid, in Nieuw-Zuid-Wales en Victoria aangetroffen, gewoonlijk in aderen in verbinding met andere mineralen.

Zinkerts vindt men in onderscheidene variëteiten van carbonaten, silicaten en oxyden in de meeste koloniën, doch tot nu toe trok het weinig de aandacht.

Chromium schijnt vooralsnog alleen in Nieuw-Zuid-Wales verwerkt te worden. Evenals ijzer en kolen heeft ook de prijs van dit product in den laatsten tijd eene aanzienlijke vermindering ondergaan.

De Australasiatische bodem bevat nog verschillende mineralen, zooals platina, titatium, wolfram, waterlood en enkele algemeen minder bekende meer, doch naar alle deze heeft men voor het tegenwoordige

nog te weinig onderzoek ingesteld, om er hier iets over te kunnen mededeelen.

De koloniën van dit werelddeel zijn door de natuur overvloedig voorzien van minerale brandstof, algemeen bekend onder den naam van kool, die zich evenwel in drie hoofdsoorten laat verdeelen, nl. bruinkool of ligniet, zwarte kool en anthraciet.

Bruinkool of ligniet komt hoofdzakelijk in Nieuw-Zeeland en Victoria voor, en men heeft zich herhaaldelijk moeite gegeven om dit mineraal als gewone brandstof aan te wenden, doch zijne inferieure qualiteit heeft tot nog toe zijn algemeen gebruik belet.

Zwarte kool, d. i. gewone steenkool, vormt een van de belangrijkste minerale voortbrengselen van Nieuw-Zuid-Wales; de kolenvelden aldaar bevinden zich in drie bepaalde streken, nl. de Noordelijke, Zuidelijke en Westelijke districten, en men zegt dat zij gezamenlijk eene oppervlakte beslaan van 23 950 vierkante Engelsche mijlen, bevattende volgens schatting 78 198 millioen ton.

Anthraciet wordt in Tasmania gevonden; het is een hard en zwaar mineraal, dat moeilijk brandt en weinig handelswaarde bezit in landen waar gewone kool in overvloed voorhanden is.

Het verbruik van Australische kolen voor locale consumtie in de koloniën is niet onbelangrijk en neemt steeds toe. Vooral de spoorwegen, gas- en andere fabrieken gebruiken veel, en ook tal van stoombooten stoken tegenwoordig inlandsche kolen.

De kolenindustrie verschafte gedurende 1894 werk aan ruim 13 000 arbeiders.

Kerosine Shale (torbaniet) is eene soort van minerale brandstof, die in verschillende streken van Nieuw-Zuid-Wales wordt gevonden. De beste soort van deze

stof levert tot ongeveer 150 gallons ruwe olie per ton of 18 000 kubieke voet gas, met eene lichtsterkte van 38 tot 48 spermacetiekaarsen. De *New South Wales Shale and Oil Company* te Hartley Vale, en de *Australian Kerosene Oil and Mineral Company* te Joadja Creek en Katoomba exporteeren niet alleen kerosine shale, maar bereiden daaruit ook petroleum en andere producten.

Uitgebreide formatiën van oil shale heeft men te Otago en te Orepuki in Nieuw-Zeeland aangetroffen, maar de pogingen, tot exploitatie aangewend, waren ongunstig, doordat de verkregen olie de eigenschappen mist, die haar voor verlichting geschikt maakt; zij kan alleen als machine-olie dienst doen.

Er wordt in Nieuw-Zeeland, en wel alleen in de provincie Auckland, nog een belangrijk product aangetroffen, bekend onder den naam van kauri-gom, en dat daar te lande ten onrechte tot de mineralen wordt gerekend, terwijl het veeleer tot de plantaardige voortbrengselen behoort. Het is eene harsachtige zelfstandigheid, uiterlijk eenige overeenkomst hebbende met amber. Het komt in tweëerlei toestand voor, nl. als een uitvloeisel van nog levende boomen, en in den grond in fossielen staat in grootere of kleinere stukken. De laatste soort heeft de meeste waarde, men heeft daaronder stukken gevonden van 100 Eng. ponden, en onder deze worden de geheel of gedeeltelijk doorschijnende, die men als een substituut voor amber bezigt bij het vervaardigen van mondstukken voor sigaren- en andere pijpen, het hoogst geschat. Het meest evenwel wordt kauri-gom gebruikt bij de bereiding van olie-vernissen, en de voornaamste landen, waarheen het wordt uitgevoerd, zijn Engeland en de Vereenigde Staten van Noord-Amerika.

Zouten treft men in Australasia veelvuldig aan, o. a. steenzout in Nieuw-Zuid-Wales in de rotsspleten, en voorts

natron en bitterzout, doch tot heden naar het schijnt niet in voldoende hoeveelheden om de exploitatie loonende te maken.

Aluin komt in die kolonie insgelijks voor, en wel dicht bij het dorp Buddadelah, 30 mijlen van Port Stephens gelegen.

Marmer vindt men in sommige streken van Nieuw-Zuid-Wales, Zuid-Australië, Nieuw-Zeeland en Tasmania, en in eerstgenoemde kolonie heeft men in onderscheidene districten marmergroeven geopend, waarvan sommige zeer fraaie qualiteit marmer leveren.

Lithographische steen treft men in Nieuw-Zeeland aan, zoomede eene andere soort van fraaie kalksteen, oamaru stone genaamd, die eene schoone roomachtige kleur heeft en zeer gezocht is voor openbare gebouwen, niet alleen in de kolonie, maar ook in de groote steden van het vasteland van Australië.

Gips wordt in gekristalliseerden vorm gevonden in kleibeddingen in Nieuw-Zuid-Wales, en in afzonderlijke kristallen in de zoutmeren van Zuid-Australië; voorts in enkele streken van Victoria. Dit mineraal heeft eene handelswaarde voor de bereiding van cement en voor stukadoorwerk.

Apatiet (kalkzuur), een ander mineraal van aanzienlijk commercieel belang en van groote waarde als meststof, vindt men in onderscheidene districten van Nieuw-Zuid-Wales.

Kwarts is eene steensoort, die men in alle deelen van Australasia aantreft. Bergkristal, wit gekleurd en rookkleurig kwarts komen veelvuldig voor. en evenzoo variëteiten van kristalaardig kwarts, als ametist, jasper en agaat. Gewone opalen worden veel gevonden in de

basaltische formatiën van Australasia, terwijl men den kostbaren of edelen opaal, die onder de edelgesteenten kan worden gerangschikt, 60 mijlen Noordwest van Milcannia gevonden heeft, weinige voeten diep, in lagen tusschen hard kiezelachtig zandsteen. Ook in de noordelijke streken van Nieuw-Zuid-Wales treft men opaal aan.

Kornalijn, oniks en katoogen komen voor in Nieuw-Zuid-Wales en waarschijnlijk mede in Queensland en andere koloniën, terwijl meerschuim, volgens bericht, ontdekt is geworden in de nabijheid van Tamworth en in het Richmond Rivier-district in Nieuw-Zuid-Wales.

Mica (glimmer) treft men in granietachtige streken aan, hoofdzakelijk in de Nieuw-Engelsche en Barrier-districten in Nieuw-Zuid-Wales. In West-Australië komt eene zeer goede soort voor te Bindoon en ook te Blackwood river bij Kaap Leewin, en mica van uitmuntende qualiteit heeft men eenigen tijd geleden te Adelaïde aangebracht, afkomstig van de Macdonnell Ranges in Centraal-Australië.

Klei. Verschillende soorten van klei, kaolin- of porseleinaarde, ontbrandbare klei en steenbakkersaarde zijn het gemeengoed van alle koloniën in dit werelddeel, doch tot heden trekt dit artikel nog weinig de opmerkzaamheid, ofschoon vooral kaolin niet zonder handelswaarde is.

Asbest heeft men in Gundagai-, Bathurst- en Broken Hill-districten van Nieuw-Zuid-Wales ontdekt, in laatstgenoemd district in aanzienlijke hoeveelheid. Ook in West-Australië heeft men uitstekende qualiteit van dit product aangetroffen.

Verschillende soorten van kostbare steenen heeft men op onderscheidene plaatsen in de Australasiatische koloniën

gevonden, maar het systematisch onderzoek naar deze heeft zich vooralsnog hoofdzakelijk tot diamanten bepaald.

Diamanten werden ontdekt in Nieuw-Zuid-Wales, Victoria en Queensland, alleen echter in eerstgenoemde kolonie heeft men tot heden pogingen aangewend diamantmijnen te bewerken. De voornaamste diamantvelden zijn gelegen in de Bingara- en Inverell-districten op het tafelland, en te Cudgegong, in het Wellington-district. Het aantal diamanten, tot nog toe in het Bingara-district gevonden, wordt geschat op 102 000, wegende 150 000 karaat, zijnde de grootste $5^5/_8$ karaat. De diamanten van Nieuw-Zuid-Wales zijn harder en witter dan de Zuid-Afrikaansche en worden geacht de beste Braziliaansche steenen te evenaren.

* * *

Niettegenstaande het feit dat de bodem, het klimaat en de weidegronden van Australasia bijzonder voor het veefokkersbedrijf geschikt zijn, is men toch eerst betrekkelijk laat begonnen zich op eenigszins groote schaal daarmede bezig te houden, en niet dan nadat kapitein Macarthur, een der eerste kolonisten, die zich met grooten ijver op de schapenteelt in Nieuw-Zuid-Wales toelegde, door zijn voorbeeld duidelijk had aangetoond, dat de natuur in dit werelddeel de voortbrenging begunstigde van eene qualiteit wol, die nergens elders overtroffen wordt. In 1795 had genoemde kolonist eene kudde schapen bijeengebracht van 1000 stuks, die door de aan haar bestede zorg allengs in waarde toenam, zoodat de marktprijs van een vet ram £ 5 gold, toen een vrij hoog cijfer. Niet tevreden evenwel met de reeds verkregen uitkomsten, streefde Macarthur er voortdurend naar, het gehalte zijner kudde te verbeteren, met welk doel hij met groote moeite en kosten een aantal voortreffelijke schapen van de Kaap de Goede Hoop invoerde, terwijl hij er zelfs later in slaagde zich het bezit te verzekeren van eenige van

Spaansche afkomst, die in dien tijd gerekend werden de fijnste wol op te leveren. Zonder zich om oogenblikkelijk voordeel te bekommeren, bleef Macarthur zich ook verder met de veredeling van schapen bezig houden, en zoo gelukte het hem na eenige jaren een voortreffelijk ras te verkrijgen, in staat een soort wol te leveren, die in qualiteit met de beste soorten uit andere landen kon wedijveren. Op het voorbeeld van meergemelden kolonist begonnen zich weldra ook anderen vol moed en energie op de schapenfokkerij toe te leggen, en daardoor vermeerderde het aantal schapen binnen korten tijd zeer aanzienlijk, terwijl de hoedanigheid, ten gevolge van verderen aanvoer van Spaansche in 1823 en 1825, nog toenam.

Zooals te verwachten was, heeft het klimaat alhier in sommige opzichten het karakter van de Spaansche vacht gewijzigd, en dat wel op gunstige wijze. De wol is allengs zachter en elastischer geworden, en schoon zij eenigszins in dichtheid heeft verloren, heeft zij daarentegen in lengte gewonnen.

Hoewel tegenwoordig in alle Australasiatische koloniën schapen worden geteeld, zijn zij daartoe toch niet alle in dezelfde mate geschikt; klimaat, bodem, weiden oefenen ook hier eenen grooten invloed uit, waardoor de eigenschappen van het dier, evenals die van de verkregen wol, niet overal in dit werelddeel dezelfde zijn en ook niet dezelfde waarde hebben.

Eene omstandigheid, die somtijds aan de kudden veel schade berokkent, is de nu en dan voorkomende droogte. Voor meer dan een derde van de geheele oppervlakte van Australasia, nam. 1 219 600 vierkante Engelsche mijlen, bedraagt de jaarlijksche regenval nog geen tien Engelsche duim, 850 000 mijlen ontvangen van 10 tot 20, 469 000 van 20 tot 30, 252 000 van 30 tot 40 en 166 000 van 40 tot 50 duim, terwijl slechts voor circa 118 000 mijlen de regenval een hooger cijfer, zelfs voor eene zeer kleine oppervlakte tot over 70 duim, bereikt. Daarbij komt nog,

dat dit werelddeel geene zeer belangrijke rivieren bezit en deze bovendien voor hare voeding van den regenval afhankelijk zijn, omdat geen der bergen, die hier gevonden worden, de sneeuwlinie overschrijdt. Wijl nu de regen in dit land gewoonlijk zeer onregelmatig valt en somwijlen maanden lang op zich laat wachten, ontstaan hierdoor van tijd tot tijd zware droogten, die èn voor de veeteelt èn voor den landbouw vaak de treurigste gevolgen hebben. Schapen en ander vee sterven in massa door gebrek aan voldoend voedsel en water, en de opbrengst der verschillende oogsten ondergaat eene aanzienlijke vermindering. Wel poogt men meer en meer door een stelsel van irrigatie en door het boren van artesische putten in dezen toestand verbetering te brengen, doch dit is een werk dat niet alleen veel tijd, maar ook groote kosten vereischt, en zoodoende slechts langzaam vordert. Toch is in dit opzicht in de laatste jaren reeds veel gedaan, vooral in Victoria, en mag men daarom hopen, dat men aldaar en ook in andere streken allengs minder afhankelijk van eenen geregelden regenval zal worden.

Het hoofdvoordeel, dat door de schapenfokkerij verkregen wordt, bestaat in de enorme hoeveelheid wol die zij jaarlijks oplevert, en die met uitzondering van een betrekkelijk gering quantum, voor locaal gebruik bestemd, uitsluitend een uitvoerartikel vormt, dat zijn weg naar verschillende landen vindt.

Behalve in Queensland, komt in de overige Australasiatische koloniën de teelt van h o o r n v e e eerst na die van schapen in aanmerking, doch niettemin is zij ook in deze van veel belang.

Queensland neemt met betrekking tot haar van alle koloniën de eerste plaats in; sedert 1861 is het aantal hoornbeesten aldaar meer dan vertiendubbeld, en waarschijnlijk zou de vermeerdering nog aanzienlijker zijn, indien de kolonie minder gedurende eenige jaren van

droogte had te lijden gehad, zoomede van besmettelijke veeziekten, die strenge quarantaine-maatregelen noodzakelijk maakten.

Ook in de noordelijke streken van andere koloniën hebben zich de gevreesde ziekteverschijnselen vertoond, o. a. in het „Northern Territory" van Zuid-Australië, weshalve eveneens van daar de invoer van vee uit plaatsen ten noorden van den zes-en-twintigsten breedtegraad niet geoorloofd is. Dat deze maatregelen de veehouders, die bovendien reeds zulke zware verliezen hebben geleden, zeer schaden, behoeft geen betoog, en herhaaldelijk zijn dan ook door dezen pogingen aangewend om de opheffing der verbodsbepalingen te verkrijgen of althans minder drukkend voor hen te maken, onder voorgeven dat de ziekte aanmerkelijk is afgenomen, doch al die pogingen hebben vooralsnog tot geen gunstig resultaat geleid.

Daar uit bedoelde streken vroeger meermalen paarden en hoornvee, dit laatste hoofdzakelijk uit het „Northern Territory" afkomstig, in Nederlandsch-Indië, met name Java, werden geïmporteerd, heeft het bestuur aldaar reeds sedert het vorige jaar voorloopig mede verbodsbepalingen tegen dien invoer uitgevaardigd, en ondanks alle pogingen dezerzijds om intrekking daarvan te verkrijgen, tot heden gemeend die te moeten handhaven. Zelfs heeft het consulaat alhier eenigen tijd geleden, op verzoek van den resident te Batavia, en met het doel om zoo mogelijk te voorkomen dat wellicht paarden op clandestiene wijze, b.v. door overscheping te Singapore, uit de voormelde streken in Nederlandsch-Indië worden ingevoerd, registers overgezonden van al de brandmerken van vee, in Queensland en Zuid-Australië geregistreerd.

Om een denkbeeld te geven van de waarde van het hoornvee in geheel Australasia, volgt hier eene opgave van het aantal beesten, in elke kolonie op het einde van

1894 aanwezig, en van het geldelijk bedrag dat zij vertegenwoordigden, berekend naar de gemiddelde prijzen in 1895:

Koloniën.	Stuks hoornvee.	Waarde in £ st.
Nieuw-Zuid-Wales. . .	2 465 411	11 834 000
Victoria	1 833 900	12 241 000
Queensland	7 012 997	19 461 000
Zuid-Australië	675 284	2 887 000
West-Australië	187 214	1 077 000
Tasmania.	177 038	1 443 000
Nieuw-Zeeland	1 007 396	8 059 000
Totaal. . .	13 359 240	£ 57 002 000

Australasia is mede uitmuntend geschikt voor de teelt van verschillende soorten van paarden en deze industrie heeft dan ook reeds sedert lang de aandacht tot zich getrokken. Reeds gedurende de eerste jaren der kolonisatie werden eenige uitstekende volbloed Arabische paarden uit Indië in dit werelddeel aangevoerd, welke aanvoer veel heeft bijgedragen om het inlandsche ras te veredelen. Oorspronkelijk was Nieuw-Zuid-Wales verreweg de voornaamste markt voor de paardenteelt en bezat bijna zooveel paarden als al de overige koloniën te zamen, doch langzamerhand is hierin eene groote verandering gekomen, en hoewel ook thans genoemde kolonie in deze de eerste plaats bekleedt, heeft zij toch in Queensland en Victoria groote mededingsters. De reden hiervan is, dat toen men in Nieuw-Zuid-Wales goud begon te ontdekken, men aan de teelt van paarden allengs minder aandacht schonk, welke omstandigheid andere koloniën, en daaronder in het bijzonder Victoria, zich hebben ten nutte gemaakt, om zich in bedoelde kolonie van een groot aantal paarden van waarde meester te maken en die weg te voeren om haar eigen ras te verbeteren en uit te breiden.

De meeste paarden, in Australasia geteeld, zijn rijpaarden en paarden voor licht tuig, terwijl zware rijpaarden veel

minder voorkomen, behalve in Nieuw-Zuid-Wales. Over het geheel legt men zich meer toe op het telen van paarden voor de locale behoefte dan voor den uitvoer, omdat deze laatste, vooral waar het verre afstanden geldt, aan groot risico is onderworpen. De beste afnemer van Australische paarden is Britsch-Indië, voor andere landen is de vraag evenwel tamelijk beperkt; in 1896 bedroeg de geheele uitvoer voor Australasia slechts 2 365, en dat aantal was nog 671 meer dan dat in 1895 verscheept.

Van groote beteekenis voor Australasia is ook de handel in bevroren vleesch.

Naar aanleiding van de groote vermeerdering van den veestapel, door eene opvolging van gunstige seizoenen in het leven geroepen, deed zich reeds geruimen tijd geleden de vraag voor, wat te beginnen met de vele karkassen, waarvoor men in de koloniën zelven geen afzet kon vinden. In Nieuw-Zuid-Wales trachtte men de quaestie op te lossen door zijne toevlucht te nemen tot de oude wijze van het tot talk koken der doode dieren, en zoolang de prijzen van talk zoodanig waren dat zij den veehouder een redelijk voordeel afwierpen, bestond daartegen geen bezwaar; doch toen in latere jaren de prijzen terugliepen, moest men op andere middelen bedacht zijn, om zich van het overvloedige te ontdoen. In Nieuw-Zeeland, waar zich dezelfde quaestie indertijd had voorgedaan, was men spoedig tot eene betere oplossing gekomen, daarin bestaande, dat men reeds in 1882 pogingen aanwendde om schape- en ook ander vleesch, hoofdzakelijk in bevroren toestand, doch voor een deel ook geconserveerd in blikken, naar Engeland te verschepen. Deze pogingen hadden zulk een gunstig gevolg, dat er weldra een levendige handel tusschen genoemde kolonie en het moederland in die artikelen ontstond, en dat de *New-Zealand Land Company*, die het eerst met de zaak begonnen was, binnenkort nog een aantal andere met haar

verbonden maatschappijen vormde, die op het einde van 1894 een en twintig fabrieken bezaten, in staat jaarlijks het vleesch van 4 000 000 schapen te doen bevriezen. De schapen worden gewoonlijk op het land geslacht en per spoor naar de fabrieken vervoerd. Een aantal stoomschepen, daartoe bijzonder ingericht, houden zich met het transport van het vleesch bezig, dat bijna uitsluitend zijnen weg naar het Vereenigd Koninkrijk vindt.

In 1894 en 1895 heeft men verscheidene pogingen in de koloniën aangewend om zich van het overtollige vee te ontdoen, door levende runderen en schapen op de Engelsche markt te brengen, doch meestal zonder goed gevolg. In den regel toch schijnt het Australische vee minder handelbaar dan het Engelsche of Amerikaansche, ietwat wild van natuur, waardoor vaak gedurende de reis vele sterfgevallen voorkomen, die niet alleen de voordeelen voor de exporteurs belangrijk verminderen, maar bovendien somtijds eene scherpe critiek in Engeland in het leven hebben geroepen, als zoude die sterfte hoofdzakelijk aan slechte en wreede behandeling aan boord te wijten zijn.

Het kweeken van varkens vormt in Australasia meestal een onderdeel van het boerenbedrijf, doch geschiedt over het geheel niet op zeer uitgebreide schaal, wat daaruit blijkt, dat alle koloniën, met uitzondering van Victoria en Nieuw-Zeeland, meer spek, ham, varkensvleesch en reuzel in- dan uitvoeren. Toch is de teelt van varkens sedert 1861 tot en met 1894 zeer toegenomen.

De productie van boter en kaas, vooral van de eerste, heeft in de latere jaren groote vorderingen in Australië gemaakt, en er bestaat alle vooruitzicht dat zij zich nog voortdurend meer uitbreiden en allengs tot eene zeer belangrijke industrie ontwikkelen zal. Veel heeft hiertoe het zoogenaamde factorijsysteem bijgedragen, zijnde

fabrieken voor de bereiding van zuivelproducten in verschillende geschikte centra, en voorts de meer wetenschappelijke methode van behandeling en verbeterde werktuigen, gelijk bijv. de *cream seperator*.

Een groot deel koloniale boter en kaas wordt in het land zelf verbruikt, doch ook eene aanzienlijke hoeveelheid uitgevoerd naar Europa, en wel hoofzakelijk naar Engeland.

Door de besturen der verschillende koloniën wordt steeds direct en indirect veel gedaan om de zuivelindustrie te bevorderen.

Zoo vindt men in Nieuw-Zeeland o. a. scholen, waarin van tijd tot tijd aan directeuren en geëmployeerden van kaas- en boterfactorijen onderricht wordt gegeven in de bereiding van producten. Deze scholen zijn in vier afdeelingen gesplitst, nl. een voor het maken van boter, een voor dat van kaas, een voor het onderzoek van melk en een voor het behandelen van separators, terwijl aan het hoofd van elke afdeeling een ervaren deskundige staat. Dagelijks houdt men zich met practisch werk bezig, terwijl de studenten, in vier groepen verdeeld, om de twee dagen van het eene departement naar het andere overgegaan. Er worden voortdurend in deze scholen lezingen gehouden over onderwerpen, die met de industrie in betrekking staan, zooals b.v. „De verhouding tusschen den directeur eener fabriek en de melkleveranciers", „De verantwoordelijkheid van den directeur", „De samenstelling van melk en zuivelproducten", „De behandeling van melk voor het maken van boter en kaas", „De practijk en de gronden der boter- en kaasbereiding", „Het betalen van melk volgens de qualiteit", „Zuivelbacteriologie", „Het werken van separators", „Zuivelmachineriën en afkoeling", „Schatten en onderzoeken van boter en kaas", etc.

* * *

Over het geheel neemt de l a n d b o u w in Australasia niet zulk eene belangrijke plaats in als de veeteelt, wat wel daaraan moet worden toegeschreven, dat deze laatste grootere voordeelen oplevert en een aanzienlijk deel van den bodem voor haar beter geschikt is dan voor akkerbouw. Ook is het gebrek aan voldoende bewatering, de in vele streken geringe regenval en voorts de onregelmatigheid in de seizoenen niet bevorderlijk aan het bebouwen van den grond, waarvan bovendien eene groote uitgestrektheid door de veeteelt wordt in beslag genomen. Ondanks al deze nadeelen, breidt zich niettemin toch ook de landbouw in de verschillende koloniën voortdurend uit.

Onder de Australische landbouwproducten staat t a r w e bovenaan, maar toch zijn er van de zeven koloniën slechts drie, nl.: Victoria, Zuid-Australië en Nieuw-Zeeland, die genoeg tarwe produceeren, om niet alleen in eigen behoeften te voorzien en het tekort der andere koloniën te dekken, doch tevens ook nog eene betrekkelijk aanzienlijke hoeveelheid voor den uitvoer naar vreemde landen beschikbaar te kunnen stellen.

Na tarwe is h a v e r het voornaamste landbouwproduct, en zoowel de oppervlakte, daarmede bebouwd, alsook de opbrengst is in alle koloniën sedert 1861 belangrijk toegenomen.

M a ï s bekleed in Queensland onder de granen de eerste plaats en is mede van zeer groote beteekenis voor Nieuw-Zuid-Wales, zijnde de opbrengst van dit product aldaar de aanzienlijkste van al de 7 koloniën.

De cultuur van g e r s t is in de koloniën niet zoo uitgebreid als wel wenschelijk wordt geacht; bij gunstige seizoenen produceert Australasia evenwel genoeg voor locale behoefte, met uitzondering van hetgeen noodig is

voor mout, en voert zelfs eene geringe hoeveelheid uit; doch wanneer men den handel in gerst en mout als een geheel beschouwt, zijn alle koloniën, met uitzondering van Victoria, Tasmania en Nieuw-Zeeland, afhankelijk van buitenlandschen aanvoer. De hooge rechten, in Victoria op beide artikelen bij invoer geheven, beletten feitelijk alle importatie aldaar.

De cultuur van aardappelen strekt zich in meerdere of mindere mate over alle koloniën uit, doch is in den laatsten tijd overal, behalve in Nieuw-Zeeland, min of meer teruggegaan.

Eene groote oppervlakte wordt jaarlijks in alle koloniën met tarwe, haver en gerst bebouwd, alleen met het doel om eene voldoende hoeveelheid hooi voor veevoeder te verkrijgen, wordende hiertoe het gewas afgesneden vóor het tot rijpheid komt. Met uitzondering van Nieuw-Zuid-Wales, dat hooi importeert, is de opbrengst in de overige koloniën steeds voldoende om de locale behoefte te dekken.

De aanplant van suikerriet en de bereiding van suiker vormen belangrijke industrieën èn in Queensland èn in Nieuw-Zuid-Wales, doch vooral in eerstgenoemde kolonie. Eenige jaren geleden was de suikercultuur aldaar zeer kwijnende, ten gevolge van het verbod tot invoer van gekleurde arbeiders, en de moeielijkheid om zonder de hulp van dezen de gronden te bebouwen. Het klimaat van Queensland toch is niet geschikt om veldarbeid door blanken te doen verichten, en dientengevolge was men er reeds voor vele jaren toe overgegaan op de suiker-plantages Zuidzee-eilanders en ook Javanen aan te voeren, totdat daaraan eensklaps door de wet van 1891, onder pressie van de arbeiderspartij in het leven geroepen, een einde werd gemaakt en vele planters tot ondergang werden gedoemd. Wel deden velen hunner pogingen om in het door de wet veroorzaakte gebrek aan handen door het

te werk stellen van blanke landbouwers te voorzien, en engageerde men o. a. Italiaansche boerenarbeiders, doch behalve dat deze veel hooger loon vorderden, bleek het ook spoedig dat zij niet in staat waren de taak naar eisch te vervullen, en zoo ging de suikerindustrie met rassche schreden hare algemeene vernietiging te gemoet. Gelukkig zag men nog te elfder ure in, aan welk gevaar de bovenbedoelde wet de kolonie blootstelde en besloot men tot hare intrekking, en sedert is het aanvoeren van gekleurde arbeiders, onder zekere voorwaarden, in Queensland opnieuw toegestaan. Dit had ten gevolge, dat de industrie zich allengs weêr uit haar verval begon op te heffen en dat zij zelfs in den laatsten tijd snel vooruitgaat, zijnde een groot deel van den bodem bijzonder geschikt voor de suikercultuur. In 1894 waren niet minder dan 71 818 akkers in Queensland met riet beplant, die 757 000 ton riet opleverden, waaruit 91 712 ton suiker werd verkregen, terwijl het aantal akkers voor het seizoen 1896—97 onder aanplant 83 093 bedroeg, waarvan men de opbrengst op 832 000 ton riet schatte. In Queensland, waar de plantages tamelijk uitgestrekt zijn, zijn de planters te gelijk landbouwer en fabrikant, maar in Nieuw-Zuid-Wales zijn die beide functiën in verschillende handen. De suikergronden omvatten daar in den regel veel minder terrein en de planters houden zich hoofdzakelijk slechts met den aanplant van riet bezig, cultiveeren daarbij vaak nog andere producten en verkoopen het riet na kapping aan de eigenlijke suikerfabrieken, waaronder de *Colonial Sugar Refining Company* de eerste plaats inneemt. De verschillende suikermolens en de raffinaderij dezer compagnie zijn voorzien van de nieuwste en beste machinerieën, de bereiding geschiedt met de grootste zorgvuldigheid, en de suiker, die zij aflevert, wordt gezegd de beste Mauritius- en West-Indische soorten te evenaren.

De hoeveelheid suiker, per ton riet verkregen, is verschillend naar mate van het sapgehalte, doch in gewone

seizoenen berekent men dat een ton riet circa 9 % suiker bevat. De totale waarde van den suikerrietoogst in de beide koloniën en de gemiddelde geldelijke opbrengst per akker voor 1894 was aldus:

	Totale waarde	Gemiddeld pr. akker
Nieuw-Zuid-Wales	£ 158 552	£ 4.16.4
Queensland	„ 611 415	„ 6.13.4

Alleen de laatstgenoemde kolonie produceert niet alleen voldoende suiker voor eigen behoefte, doch heeft bovendien steeds een aanzienlijk quantum beschikbaar voor den uitvoer. In 1894 bedroeg dat quantum 64 860 ton, ter waarde van £ 885 733, en vond zijnen weg nagenoeg uitsluitend naar de andere koloniën, alleen 520 ton ging naar buitenlandsche markten. De andere koloniën, ook Nieuw-Zuid-Wales, voeren suiker in, en behalve uit Queensland ontvingen deze in 1894 nog 91 394 ton uit andere landen, ter waarde van circa £ 1 200 000, daaronder uit Java 32 470 ton, waard £ 445 855.

De quaestie omtrent het planten van beetwortel voor de bereiding van suiker, die tegenwoordig vooral in Victoria de aandacht trekt, is evenwel niet van jonge dagteekening, daar reeds een dertigtal jaren geleden in die richting proefnemingen werden gedaan, zoowel op gouvernementsgronden als op die van particuliere personen, en wel met zulk een gunstig gevolg, dat men de hoop koesterde dat bedoelde industrie zich hier spoedig op een hechten grondslag zou vestigen. Men bemerkte echter dra, dat men zich te gunstige voorstellingen van de zaak had gemaakt en zich in zijne berekeningen vergist; in 1874 berichtte de secretaris van landbouw, dat de beetwortel, waarmede men proeven had genomen, slechts 7,09 percent suiker opleverde, eene uitkomst volgens hem onvoldoende om de industrie loonende te maken. Te gelijker tijd wees genoemde secretaris er in zijn verslag op, dat hiermede de zaak geenszins voor

goed was afgedaan, en dat, zoo men er in kon slagen om, evenals zulks in Duitschland en elders was geschied, het suikergehalte der bieten ook in Australië te doen toenemen, er alleszins hoop bestond dat men langzamerhand gunstige uitkomsten zou verkrijgen. De pogingen werden derhalve door het Departement voortgezet, en door het gebruik van betere machinerieën, zoomede door het op meer wetenschappelijke wijze telen van den beetwortel, slaagde men er allengs in op de gouvernementsgronden het suikergehalte der bieten tot 18,10 percent te verhoogen, terwijl enkele particulieren zelfs een gewas verkregen, dat $22^1/_2$ % suiker bevatte.

Deze gunstige uitkomsten deden de overtuiging ontstaan, dat Australië als door de natuur bestemd was voor de beetwortelsuiker-industrie. Ook in Nieuw-Zuid-Wales had men proeven met den aanplant van beetwortel genomen, en wel met even gunstig gevolg, daar volgens de analyse van den chemist der *Colonial Sugar Refining Company* het verkregen product van 15,66 tot 24,75 percent suiker opleverde. Er bestaat dientengevolge, naar het schijnt, geen twijfel meer dat, wanneer men zich hier en in N.-Z.-Wales, en wellicht ook nog elders in Australië, met zorg en ijver op de bereiding van beetwortelsuiker toelegt, deze nijverheid voor het land eene bron van belangrijke inkomsten kan worden. Vóor alles is daartoe evenwel het oprichten van groote fabrieken noodig, voorzien van de nieuwste machinerieën en door bekwame personen bestuurd. Te trachten de zaak op eene kleine schaal te beginnen, kan volgens deskundigen tot geen goed resultaat voeren, wijl de productiekosten in dat geval te aanzienlijk zijn. Daar het tot stand komen van bedoelde industrie vooral voor Victoria, dat tegenwoordig alle suiker die daar noodig is uit den vreemde importeert, van bijzonder belang is, heeft het Parlement aldaar den 6den Maart 1896 eene wet in het leven geroepen, met het doel die industrie zooveel mogelijk te bevorderen, door

de Regeering toe te staan aan behoorlijk geregistreerde maatschappijen, die zich tot het oprichten van beetwortelsuikerfabrieken mochten vormen, onder zekere voorwaarden, geldelijke voorschotten te doen.

De aanplant van t a b a k beperkt zich tot nog toe hoofdzakelijk tot de drie oostelijke koloniën: Nieuw-Zuid-Wales, Victoria en Queensland.

Ten gevolge van overproductie en gebrek aan eene buitenlandsche markt, is de bebouwde oppervlakte sedert 1888-89 zeer afgenomen, doch in de laatste jaren heeft zij wederom eenige uitbreiding ondergaan. Tot nog toe wordt het Australische tabaksblad niet op zoodanige wijze bewerkt, om het op de buitenlandsche markten afzet te verschaffen, en zoolang in de bewerking geene verandering wordt gebracht, kan men niet verwachten dat de tabakscultuur hier te lande groote vorderingen zal maken.

De totale waarde van den tabaksoogst in de drie koloniën bedroeg voor 1894-95 £ 40 915. De invoer van buitenlandsche tabak, daaronder sigaren en sigaretten, bereikte in hetzelfde jaar het cijfer van 7 045 228 Eng. pond voor geheel Australasia.

Het begin van den w ij n b o u w dagteekent van ongeveer 1828, toen men stekken van den wijnstok, afkomstig uit Frankrijk, Spanje en de Rijnstreken, naar Nieuw-Zuid-Wales overbracht en daar in het Hunter-rivierdistrict plantte. Eenige jaren later geschiedde hetzelfde in het Murray-rivierdistrict en andere deelen van genoemde kolonie, terwijl men zich vervolgens ook op den wijnbouw in Victoria en Zuid-Australië begon toe te leggen.

Klimaat en bodem in Australië zijn bijzonder voor de cultuur geschikt, en bij eene toenemende vraag voor locaal verbruik en grooteren afzet op de buitenlandsche markten, is de wijnindustrie voor groote uitbreiding vatbaar.

De cultuur van v r u c h t e n in Australasia trekt over

het algemeen geenszins de aandacht, die zij verdient, ofschoon bodem en klimaat in vele streken van de verschillende koloniën bijzonder voor de teelt geschikt zijn. Op het oogenblik nemen oranjes, citroenen, appelen, peren, druiven en perziken de eerste plaatsen onder de vruchten, in Australië gekweekt, in, doch ook andere, zooals kersen en aardbeziën, groeien hier zeer goed, terwijl bovendien bij den overvloed van voor de vruchtenteelt geschikt land, en de groote verscheidenheid van klimaat, b.v. van betrekkelijk koud in Nieuw-Zeeland en in de hooggelegen streken van Victoria en Nieuw-Zuid-Wales tot tropische hitte in Queensland, insgelijks vele andere thans nog niet inheemsche vruchten met voordeel konden worden gekweekt.

Ongelukkig echter verkeert ook deze industrie in eenen eenigszins kwijnenden toestand, gedeeltelijk ten gevolge van gebrek aan voldoende kennis en zorg bij den landbouwer, gedeeltelijk wegens de moeielijkheid om de vruchten spoedig en tegen billijke vrachten op de markt te brengen.

Wat betreft de talrijke bosschen, die men bijna overal in Australasia aantreft en die door hunnen rijkdom aan geschikt timmerhout zulk eene aanzienlijke waarde vertegenwoordigen, staat West-Australië bovenaan. De oppervlakte, die aldaar door bosschen wordt ingenomen, is gelijk aan die van geheel Groot-Brittannië, terwijl de waarde op niet minder dan 124 millioen pond sterling wordt geschat, d. i. de handelswaarde van het hout, dat de bosschen in staat zijn op te leveren. De boomen behooren voor het meerendeel tot de verschillende soorten van Eucalyptus, en de daaronder veelvuldig voorkomende Eucalyptus marginata levert een hout op, bekend onder den naam van *jarrah*, dat volgens deskundigen door geene enkele houtsoort in de geheele wereld, wat duurzaamheid betreft, wordt overtroffen.

Ook andere houtsoorten van waarde treft men in West-Australië aan.

***

Evenzeer als veeteelt, mijnwezen en landbouw sedert het ontstaan der Australische koloniën aldaar met rassche schreden zijn vooruitgegaan, heeft zich ook allengs de handel in dit werelddeel, zoowel tusschen de verschillende koloniën onderling als tusschen deze en het buitenland, meer en meer ontwikkeld, en wanneer men zijn tegenwoordigen toestand vergelijkt met dien van 1825, het eerste jaar waaromtrent bepaalde inlichtingen te verkrijgen zijn, dan blijkt duidelijk hoe aanzienlijk die ontwikkeling is.

De eerste plaats in den handel met Australasia, zoowel wat in- als uitvoer betreft, nam en neemt ook nu nog Groot-Brittannië in, maar ook andere landen doen met de koloniën niet onbelangrijke zaken, vooral Amerika, Frankrijk, Duitschland en België, welke zaken nog steeds in omvang toenemen.

Omtrent den handel tusschen Australasia en Nederland met zijne koloniën is het onmogelijk vertrouwbare inlichtingen te verstrekken, schrijft de heer Reelfs, omdat in den regel zoowel de invoeren uit, als de uitvoeren van hier naar ons land, niet rechtstreeks maar over vreemde havens geschieden, gelijk Antwerpen, Londen etc. De hier uit Nederland aangebrachte goederen komen dientengevolge in de verschillende statistieken voor als producten, afkomstig uit het land van waar de verscheping plaats vond, terwijl de uitgevoerde daarin worden vermeld als bestemd voor het land waarheen het schip wordt uitgeklaard. Een overzicht over den gezamenlijken handel van Nederland met Australië kan men zoodoende niet verkrijgen, doch men mag gerustelijk aannemen dat die handel van meer beteekenis is dan uit de officieele statistieken blijkt, wijl deze alleen

gewag maken van de rechtstreeksche in- en uitvoeren. Om eenigszins, hoe onvolledig dan ook, een denkbeeld te geven van de handelsbetrekkingen die tusschen dit werelddeel en Nederland en Java bestaan, geeft de consul-generaal een paar tabellen van in- en uitvoer, betrekking hebbende op de vier voornaamste Australasiatische koloniën: N.-Z.-Wales, Victoria, Nieuw-Zeeland en Queensland, en loopende over het jaar 1896.

Volgens die tabellen was het totale bedrag van den handel tusschen Nederland en de vier genoemde koloniën in 1896 £ 25 229, en van dien tusschen Java en dezelfde koloniën £ 223 253.

Nederland en Java onderhouden echter ook een rechtstreeksch verkeer met Zuid-Australië.

In 1895 werd door Nederland in Zuid-Australië ingevoerd voor eene gezamenlijke waarde van £ 1 876, terwijl niets rechtstreeks werd uitgevoerd.

Java exporteerde in dat zelfde jaar meel, drogerijen en chemicaliën, versch vleesch, zemelen, tarwe, paarden, geconserveerd vleesch, zadels, talk en wijn voor een bedrag van £ 13 358, terwijl de invoer bestond uit 209 138 Cwt. suiker, ter waarde van £ 148 485, en £ 171 aan diverse niet nader genoemde artikelen, te zamen dus £ 148 656.

Bovendien importeerde Java nog in Port Darwin, gelegen in het Northern Territory, voor een bedrag van £ 177 aan diverse goederen, waaronder £ 80 aan petroleum, en voerde van daar uit aan hoornvee voor eene waarde van £ 12 840, zijnde 2 376 stuks, een uitvoer die evenwel in den laatsten tijd geheel heeft opgehouden, omdat, ten gevolge van de in het noorden van Zuid-Australië heerschende tickpest, de invoer van vee uit die landstreek afkomstig, in Nederlandsch-Indië verboden is.

Wat nu ten slotte onze directe handelsbetrekkingen met West-Australië en Tasmania betreft, zoo zijn die van niet de geringste beteekenis. Volgens de statistieken importeerde

Nederland in genoemde kolonie gedurende 1895 voor eene waarde van £ 9, en exporteerde van daar niets, terwijl Java noch in- noch uitvoer had aan te wijzen. Ook in de statistieken van Tasmania worden ons land en Java niet genoemd; trouwens met uitzondering van het Vereenigd Koninkrijk, heeft Tasmania bijna geen directen handel met eenig ander land. Al wat aldaar wordt ingevoerd komt direct of indirect uit Engeland of de Australasiatische of andere Engelsche koloniën en alle uitvoer gaat daarheen. Niettemin worden Nederlandsche artikelen in Tasmania geïmporteerd, o. a. jenever.

Onze handel met Australië staat niet slechts zeer ten achteren bij die van grootere landen, met name Duitschland, maar ook tegenover België b. v. neemt hij eene zeer bescheiden plaats in.

Dit is niet enkel daaraan te wijten, dat Nederland in veel geringere mate dan België of het Duitsche Rijk een' industrieelen Staat vormt, doch ook andere oorzaken dragen daartoe bij, zooals het ontbreken van Nederlandsche handelshuizen in deze gewesten, van rechtstreeksche stoomvaartverbinding, en vooral ook de omstandigheid dat onze fabrikanten en kooplieden zich tot nog toe niet die moeite en nog minder die kosten en opofferingen willen getroosten als de Duitschers en Belgen, om hunne artikelen hier in te voeren. Behalve dat deze streken vaak bezocht worden door reizigers en agenten uit de meergemelde landen, met het doel van nabij de behoeften en eischen der Australische markten te leeren kennen, maken de vreemde kooplieden en fabrikanten bovendien ruim gebruik van het groote reclamemiddel alhier, het adverteeren. Australië toch is evenals Amerika bij uitnemendheid het land van reclame; alles wordt hier geadverteerd, en dat niet enkel in de couranten, doch overal waar zich daartoe slechts eene gelegenheid aanbiedt. In de voornaamste straten der stad en voorsteden vindt men somtijds, tusschen een paar

aanzienlijke huizen, eene open ruimte door eene houten schutting afgesloten en met reusachtige illustratiën en annonces bedekt, als reclame voor allerlei artikelen. Langs de sporen, in de stations, in de trams, op de muren der huizen en zelfs op de latten die de omheiningen vormen van braak liggende gronden, komen advertentiën voor, en artikelen die hier reeds sedert jaren lang zijn ingevoerd en hunnen weg bij het groote publiek hebben gevonden, worden nog voortdurend geadverteerd, uit vrees dat zij anders door vreemde zullen worden verdrongen. En dit is zoowel met Australische en Engelsche goederen het geval als met die uit andere landen, en voor deze laatste nog veel meer noodzakelijk dan voor de eerste, omdat zij steeds te kampen hebben met het in Engelsche plaatsen heerschend vooroordeel, dat vreemde artikelen, wat qualiteit en duurzaamheid betreft, niet met Engelsche fabrikaten kunnen wedijveren.

Daarbij komt dat de niet-Engelsche goederen hier te lande nog eenen anderen gevaarlijken vijand moeten bestrijden, n.l. den geest van protectionisme, waardoor zich bijna al de koloniën kenmerken, en die zoo veel mogelijk alles aanwendt om de vreemde concurrentie te belemmeren en te weren, zoodat dan ook indertijd, gelijk reeds vermeld, de opzegging door Engeland van het Duitsche en van het Belgische handelstractaat hier overal met vreugde werd begroet. Zoo ondanks dit alles Duitschland en België er niettemin in geslaagd zijn hunne artikelen in Australië allengs meer en meer ingang te doen vinden, hebben zij dit voornamelijk aan hunne onvermoeide pogingen te danken om hunne fabrikaten bij het publiek door adverteeren en op andere wijze bekend te maken, en zich voorts geheel naar de eischen der markt alhier te schikken.

In Nederland schijnt men tot nog toe niet genoeg van de noodzakelijkheid overtuigd om in denzelfden geest te handelen, en vooral ziet men nog te veel op tegen de

kosten aan adverteeren en reizen verbonden, al blijken deze ook de meest werkzame middelen te zijn. Het consigneeren van goederen alléen zal in het algemeen weinig resultaat opleveren, zoo men niet te gelijker tijd tracht die goederen bekendheid te verschaffen; meer dan elders geld hier het spreekwoord: „onbekend maakt onbemind", en de detaillisten toonen zich in den regel ongeneigd een artikel te koopen, en vaak zelfs het in depôt te ontvangen, dat niet door voldoende reclame onder de aandacht van het publiek wordt gebracht, wijl het bij dit geen afzet vindt. Naar het consulaat alhier vernomen heeft, zijn de gunstige uitkomsten, die sommige Nederlandsche fabrikaten in deze gewesten hebben verkregen, zooals o. a. cacao en enkele merken jenever, mede daaraan te danken dat men geene kosten heeft gespaard en nog spaart om ze bekend te maken, doch over het geheel wordt dit middel nog te weinig door onzen handel hier in practijk gebracht. Velen onzer fabrikanten en kooplieden schijnen te gelooven, dat consigneeren alleen voldoende is om hun eenen goeden afzet voor hunne goederen te bezorgen, terwijl anderen zelfs daartoe niet bereid zijn, maar enkel op een prijscourant, soms niet eens in het Engelsch, of op een paar kleine monsters met prijsopgave, hopen van hier orders te bekomen, eene verwachting waarin men steeds zal worden teleurgesteld, omdat geene firma van eenigen naam te dezer stede of elders in de koloniën bereid is op dergelijke gegevens een order te zenden aan een haar onbekend huis.

Wanneer onze fabrikanten en kooplieden verlangen in Australië vasten voet te krijgen, zal het noodig zijn dat zij zooveel mogelijk trachten het voorbeeld der Duitschers en Belgen te volgen, en gelijk dezen zich volkomen op de hoogte stellen van de behoeften en eischen der markt.

De privaatrechtelijke toestand der Chineezen in Nederlandsch-Indië.

Van de hand van den heer mr. A. Paets tot Gansoyen te Soerabaja is bij E. Fuhri & Co. aldaar een vlugschrift verschenen, houdende „Eenige opmerkingen over het ontwerp eener nieuwe regeling van den privaatrechtelijken toestand der Chineezen in Nederlandsch-Indië". De bespreking draagt een zeer welwillend, opbouwend karakter.

De schrijver begint met er op te wijzen, dat het ontwerp met ingenomenheid zal zijn begroet door allen die in hun dagelijksch leven met deze materie te maken hebben, die tot nog toe gezwoegd hebben onder de taak om quaesties, betrekking hebbende op den privaatrechtelijken toestand der Chineezen, op te lossen en hebben moeten trachten te ontdekken wat tot nu toe eigenlijk het recht van den Chinees was, zonder of bijna zonder over voor hem toegankelijke bronnen te kunnen beschikken en derhalve niet veel anders kunnende volgen dan niet altijd juiste en niet altijd betrouwbare adviezen van Chineesche hoofden.

Ook door de Chineezen zelven zal het streven der Regeering, om, gelijk de considerans der ontwerp-ordonnantie zegt, de bestaande onzekerheid op privaatrechtelijk gebied op te heffen, ten zeerste worden gewaardeerd.

En niet minder zal de handel gebaat zijn, die maar al te dikwijls de minder goede praktijken heeft moeten ondervinden waartoe de oude regeling mogelijkheid liet.

Vooral zal het van Chineesche zijde dankbaarheid verwekken dat de nieuwe regeling ontworpen is door een jurist wiens kennis van Chineesche instellingen door bekende Europeesche Sinologen wordt geroemd en wien het meer dan ieder ander mogelijk was eene regeling samen te stellen die aan de tegenwoordige eischen van wetgeving voldoet niet alleen, maar die tevens zooveel mogelijk blijft in het kader van specifiek Chineesche gewoonten en instellingen, iets wat van vorige regelingen en ontwerpen niet altijd kan gezegd worden.

Een goed denkbeeld der Regeering was het, merkt de schrijver op, dit ontwerp toe te zenden aan velen die door hun ambt of werkkring met Chineezen en hun privaatrecht in aanraking kwamen, ten einde hen in de gelegenheid te stellen tijdig hunne opmerkingen, zoo daartoe aanleiding bestaat, kenbaar te maken, en ongetwijfeld zal het in den geest der Regeering gehandeld zijn, wanneer ieder, gevraagd of ongevraagd, zoover in zijn vermogen is, medewerkt om de te maken regeling zoo volledig mogelijk te doen zijn en zoo veel mogelijk te doen beantwoorden aan de eischen der practijk, en daarom, na haar getoetst te hebben aan hem bekende quaesties die zich voordeden of voordoen kunnen, ter zake zijne meening mededeelt.

De heer Paets verklaart met zijne brochure dan ook geen ander doel te hebben dan om zijnerzijds eenigszins daartoe mede te werken.

Het ontwerp bestaat uit twee hoofdstukken, waarvan het eerste die gedeelten der Europeesche wetgeving betreffende burgerlijk- en handelsrecht, aanwijst, welke gewijzigd of ongewijzigd op Chineezen toepasselijk zijn verklaard, terwijl het tweede hoofdstuk bepalingen bevat,

die hetzij met die toepasselijkverklaring in verband staan, hetzij van bizonderen aard zijn.

Deze verdeeling was ook gevolgd bij de weer ingetrokken regeling vervat in *Stbl.* 1892 no. 238, doch terwijl hier in het eerste hoofdstuk slechts de *onderwerpen* werden genoemd, ten aanzien waarvan de Europeesche wetgeving zou worden toepasselijk verklaard, noemt het nieuwe ontwerp bepaaldelijk de *artikelen* op, die voor Chineezen zullen gelden.

Voorzeker zal twijfel of eenige bepaling al dan niet toepasselijk is onder de werking van *Stbl.* 1855 No. 79 zoo veelvuldig voorkomend en door *Stbl.* 1892 No. 238 niet voorkomen, door deze methode buitengesloten zijn en is deze dus verre te prefereeren boven de oude. Het eenige bezwaar dat hiertegen zou pleiten, nl. dat bij deze methode gevaar kan bestaan dat artikelen in de toepasselijkverklaring binnensluipen, die het beter ware geweest niet toepasselijk te verklaren, en dat het onderling verband tusschen de verschillende bepalingen gevaar loopt verbroken te worden, mag echter tegen het voordeel verkregen door meerdere zekerheid, niet zwaar wegen en is bovendien door eene accurate bewerking gemakkelijk te voorkomen en, voorzoover is kunnen nagegaan worden, in deze geheel ontweken.

Wat echter minder instemming kan verwerven is de van vroeger overgenomen splitsing in twee hoofdstukken.

Het nut dezer splitsing heb ik nog niet kunnen inzien, zegt de schrijver der brochure, terwijl daaraan groote bezwaren verbonden zijn, want ze is oorzaak dat de nieuwe regeling geen afgerond en gesloten geheel wordt.

Weliswaar zou voor het systeem om éérst toepasselijk te verklaren wat toepasselijk kan verklaard worden, en daarna nieuwe bepalingen te doen volgen omtrent onderwerpen, waar deze noodig waren en aan eene toepasselijkverklaring van het bestaande niet kon gedacht worden,

iets te zeggen zijn, maar dit zou gaan als de toepasselijk verklaarde artikelen één geheel vormden en de nieuwe bepalingen ook één geheel omtrent een zelfstandig onderwerp. Dan zou éénheid, zoo noodig tot goed verstand der zaak en zoo gemakkelijk bij het naslaan, zonder moeite verkregen zijn. Maar het ontwerp verdeelt, althans ten aanzien van het personenrecht, de materie in tweeën, zoodat men om te ontdekken wat ten aanzien van eenig onderwerp bepaald is, eerst in het eerste hoofdstuk moet nazien welke bepalingen van de Europeesche wet toepasselijk zijn verklaard, dikwijls met de noodige wijzigingen, en dan in het tweede hoofdstuk welke nieuwe bepalingen daar nog zijn gemaakt.

Deze grief tegen de splitsing geldt echter alleen het eerste Boek Burgerlijk Wetboek. Ten aanzien van de overige deelen van het privaatrecht, waar geen zoo cardinale afwijkingen en veranderingen noodig waren, is het gevolgd systeem uitstekend en kan met toepasselijkverklaring van het bestaande — behoudens de te maken wijzigingen — worden volstaan.

Eene tweede algemeene opmerking, door schr. gemaakt, betreft den omvang van de werking der voorgestelde ordonnantie.

Terwijl de ordonnanties van *Stbl.* 1855 No. 79 en 1892 No. 238 alleen voor Java en Madura golden, bevat het ontwerp geen bepalingen welke eene toepasselijkverklaring daarvan ook op gewesten buiten Java en Madura in den weg staan en noemt de slotbepaling de gewesten, waar voorgesteld wordt de ordonnantie in te voeren.

Mr. Paets wijst er op, dat er geen overwegende redenen kunnen bestaan om sommige gewesten uit te sluiten, terwijl hij de eenige reden, die aannemelijk zoude zijn, nl. eene mindere ontwikkeling der Chineezen in die gewesten, niet gegrond acht.

Ook in de niet uitgesloten gewesten zijn niet-ontwikkelde en in de uitgesloten gewesten zijn ontwikkelde

Chineezen, en de graad dier ontwikkeling zal over het algemeen wel niet zooveel verschillen dat daardoor het handhaven van een geheel verschillenden rechtstoestand voldoende wordt gemotiveerd.

Het verschil in rechtstoestand tusschen Java en Madura eenerzijds, en de overige eilanden anderzijds leverde onder de ordonnantie van *Stbl.* 1855 No. 79 vele bezwaren op. De handel tusschen Java en de buitenbezittingen is levendig, en vele zijn de rechtsbetrekkingen die bestaan tusschen de ingezetenen van beide streken, doch de beperkte werking van *Stbl.* 1855 No. 79 was voor het verkeer dikwijls een ernstige hinderpaal.

Handelaren op Java waren huiverig zaken te doen met Chineezen te Bandjermasin of Boeleleng gevestigd, omdat zij bij eventueele moeilijkheden tegenover zulke lieden zoo goed als machteloos waren.

De Chineezen wisten of vermoedden ook op andere plaatsen maar al te goed dat *Stbl.* 1855 No. 79 slechts op Java en Madura gold, en meer dan eens is het gebeurd dat iemand, vervolging vreezend, Java met der woon verliet om op een der buitenbezittingen zijne woonplaats te vestigen en zich daar vrij veilig te voelen. Zoo drijven groote Chineezen op de hoofdplaatsen van Java handel onder den een of anderen kongsienaam, doch vertoeven zelf op zekeren afstand, liefst van Java door de zee gescheiden.

Het zou met het oog op die bezwaren te betreuren zijn, als het verschil in rechtstoestand werd gehandhaafd door Chineezen op Java en enkele buitenbezittingen tot halve Europeanen te verheffen, doch ze op vele andere plaatsen te laten wat ze zijn.

De Memorie van Toelichting bevat geen nadere motiveering voor de opnoeming der aangewezen, en uitsluiting derhalve der overige gewesten.

Overgaande tot eene bespreking van de afzonderlijke

deelen van het personenrecht, betreurt schr. het, dat niet is besloten tot invoering van een *burgerlijken stand* voor Chineezen. Dit zou zeker voor de bevordering der rechtszekerheid van niet weinig nut zijn.

Het zou misschien de vraag zijn, of vooral in de binnenlanden Chineezen wel rijp voor een burgerlijken stand zouden zijn en of daar het groote publiek er de werking van zou begrijpen, doch ook al ware dit het geval niet, dan zou dit eene invoering niet in den weg mogen staan, terwijl in ieder geval zelfs op de kleinste plaatsen de Chineesche hoofden stellig voldoende ontwikkeling bezitten — althans in Java's Oosthoek — om dergelijke registers behoorlijk te houden. Deze zouden immers zoo eenvoudig mogelijk ingericht kunnen zijn en niet dan het hoognoodige behoeven te bevatten.

Bovendien zou de bevolking zelve ongetwijfeld spoedig genoeg er aan gewend zijn en zou het anders voor de hoofden, die toch bij het verleenen van passen als anderszins dagelijks met hunne rasgenooten in aanraking komen, geen bezwaar zijn, hen met de instelling bekend te maken en aan de verplichting tot aangifte te herinneren.

Ook in Europa zal in de eerste tijden de burgerlijke stand wel niet volmaakt zijn geweest. En de Oosterling went zooveel eerder aan bevelen van hooger hand dan de Europeaan. Al moge dan ook in het begin verzuimen en fouten niet kunnen voorkomen worden, mag dit dan eene invoering in den weg staan?

Werd een burgerlijke stand ingevoerd, dan zou toch in de meeste gevallen zekerheid verkregen zijn, waar die nu ten eenenmale ontbreekt. Eens moet tòch tot de invoering worden overgegaan. Waarom dan er mede gewacht!

Reeds nu bestaan te Batavia en elders bevolkingsregisters en wordt aanteekening gehouden van de veranderingen in den staat der bevolking, en blijkens de Memorie van Toelichting zijn te Batavia reeds meer dan

twee honderd jaren lang huwelijksregisters aangehouden. Zou het nu niet een betrekkelijk kleine moeite zijn eene schrede verder te gaan en overal — desnoods voorloopig op de afdeelingshoofdplaatsen op Java en Madura — huwelijks-, geboorte-, en overlijdensregisters in te voeren?

Ten aanzien van het *huwelijk* zijn slechts een tiental artikelen van het Burgerlijk Wetboek toepasselijk verklaard, terwijl verder de artikelen 2 tot en met 12 der ordonnantie afzonderlijke bepalingen bevatten.

Gelijk reeds opgemerkt, zou samenvoeging van alle artikelen de voorkeur verdienen.

De ontworpen regeling ten aanzien van dit onderwerp zelve nagaande, verdient in de eerste plaats vermelding dat deze zich bepaalt tot eene regeling van het huwelijk, voor zooverre derden daarmede te maken kunnen hebben, terwijl de wijze waarop een Chineesch huwelijk wordt voorbereid en voltrokken, geregeld blijft door de daaromtrent bestaande gebruiken.

Deze uitspraak wordt gevonden in een der bij de Memorie van Toelichting als bijlagen gevoegde monographiën. Maar ware het niet logischer geweest met eene bepaling in dezen zin de regeling van het huwelijk aan te vangen?

Weliswaar kan misschien gezegd worden, dat bij gebreke van toepasselijkverklaring van desbetreffende artikelen van het Burgerlijk Wetboek en bij gebreke van afzonderlijke bepalingen, dit voortvloeit uit de Algemeene Bepalingen van Wetgeving en het Regeeringsreglement, doch evenals voor Europeanen alles wat het huwelijk betreft bijeen wordt gevonden, zoude dit ook voor Chineezen kunnen geschieden en zou het in ieder geval een logischer geheel vormen indien het samenstel der bepalingen aanving met, of althans bevatte een artikel, krachtens hetwelk de wijze van voorbereiding, voltrekking en ontbinding van het huwelijk bij de Chineezen blijft geregeld

door de daaromtrent bestaande gebruiken, terwijl dan tevens bepaald zou kunnen worden dat ook daaromtrent gerezen geschillen onderworpen blijven aan de beslissing hunner hoofden.

Met het principe om alleen te regelen het huwelijk voorzoover derden daarmede in aanraking komen, zal zeker ieder zich kunnen vereenigen. Het huwelijk op zich zelf is van te specifiek Chineeschen aard dan dat de Europeesche wetgever zich daarmede zoude kunnen bemoeien, tenzij hij wilde overgaan tot eene codificatie van wat onder de Chineezen te dien opzichte als adat geldt.

Maar dit neemt niet weg dat eene uitdrukkelijke verkondiging dat dit het geval is en dat ten aanzien van het wezen van het huwelijk de Chineesche adat blijft gelden, verre van overbodig is.

En zou dan ook overbodig zijn te verkondigen wat de wet als huwelijk beschouwt!

Het Burgerlijk Wetboek zegt dit implicite in artikel 27: de man kan tegelijkertijd slechts met één vrouw, de vrouw slechts met één man door het huwelijk verbonden zijn, waarin eene definitie ligt opgesloten.

Maar nu de Chineesche adat. Een man kan leven met verschillende vrouwen, met wie alle hij *wettig* gehuwd is. Wel is eene, de eerst gehuwde, de hoofdvrouw en heeft deze zekere rechten, maar men kan niet zeggen dat de zoogenaamde bijvrouwen *niet wettig* gehuwd zijn. Zij zijn gehuwd, zij het ook met minder ceremonieel. En dan kan de man nog leven met bijzitten of maitresses, over welke ten deze evenwel niet behoeft gesproken te worden.

Welke vereeniging erkent nu het ontwerp als huwelijk, de vereeniging met de hoofdvrouw of ook die met de bijvrouwen? Blijkbaar, gelijk volgt uit de toelichting en uit de bijgevoegde monographiën, alleen het huwelijk met de hoofdvrouw, het huwelijk met de voorgeschreven ceremoniën voltrokken. De vereeniging met alle andere

vrouwen wordt blijkbaar door het ontwerp als onwettig beschouwd. Dit volgt dan uit den geest van het ontwerp en blijkt o. a. uit het feit dat kinderen der hoofdvrouw als wettig, kinderen uit bijvrouwen geboren als onwettig en natuurlijk worden beschouwd.

Dergelijke regeling is volkomen te verdedigen, en in het belang der rechtszekerheid is het natuurlijk wenschelijk slechts ééne vereeniging, nl. die met de hoofdvrouw, als wettig te beschouwen. Mr. Paets kan zich dan ook volkomen hiermede vereenigen, hij merkt echter op, dat een dergelijk principe niet volkomen Chineesch is, al moge dit dan ook in overeenstemming zijn met de toestanden die onder Europeeschen invloed langzamerhand bij de Chineezen in Indië zijn ontstaan.

Het doet echter tot de zaak niets af, of eene in een Europeesche maatschappij te maken regeling volkomen en in alle nuances met de Chineesche begrippen overeenstemt, maar wat er wèl toe doet is, dat indien maar in het minste van de oude Chineesche begrippen wordt afgeweken, dus de bestaande adat niet geheel gevolgd wordt en de te maken bepalingen op een eenigszins gewijzigd principe berusten, alsdan formuleering van dat principe noodzakelijk is. En dan is het geenszins voldoende in de Memorie van Toelichting slechts daarover te spreken en in de ordonnantie zelve daarover te zwijgen.

Daarom had het ontwerp eene bepaling moeten bevatten, waarbij werd verkondigd wat als huwelijk wordt aangemerkt en dat alleen de verbintenis met de op gebruikelijke wijze als hoofdvrouw gehuwde als zoodanig zal worden beschouwd, terwijl de verbintenis met alle andere vrouwen dan de zoodanig gehuwde hoofdvrouw, geen huwelijk is.

De Nederlandsche wet vangt de bepalingen over het huwelijk ook aan met eenige artikelen hoofdzakelijk van moreele strekking. Waarom zou de voor Chineezen voor-

gestelde regeling ook niet kunnen beginnen met dienaangaande het hoogst noodige te verkondigen?

De bepalingen die volgens het ontwerp voor Chineezen zullen gelden strekken zich, gelijk boven gezegd, niet verder uit dan tot de verhouding tegenover derden, en bepalen zich tot het bewijs van het huwelijk, het huwelijksgoederenrecht en de rechtsbevoegdheid der gehuwde vrouw.

Het bewijs van het bestaan van een huwelijk zal alleen kunnen bewezen worden door de zoogenaamde „trouwbewijzen," certificaten door de Weeskamer af te geven, nadat het hoofd der Chineezen schriftelijk heeft verklaard dat bedoeld huwelijk werkelijk is voltrokken.

Hierdoor wordt dus vervangen en afgeschaft het oude „consent" van boedelmeesteren, hetwelk eene bloote vergunning was om te trouwen. De bestaande „trouwbelasting" wordt gehandhaafd. Werd die vroeger voor het consent betaald, dan zal deze thans voor het trouwbewijs verschuldigd zijn.

Het eigenaardige van deze beide documenten, èn van het consent èn van het trouwbewijs, is dat ze het eigenlijke huwelijk zelf niet raken doch op zekeren afstand daarvan blijven. Ze verraden een soort vrees om zich met het huwelijk zelf te bemoeien. Het consent was een vergunning om te trouwen, werd *vóór* het huwelijk afgegeven, althans dit was de bedoeling en de regel, en kon dus alleen het *voornemen* om te trouwen bewijzen, nooit dat in werkelijkheid een huwelijk voltrokken wàs.

Het trouwbewijs komt daarentegen *na* het huwelijk, en wordt niets dan de verklaring van eene autoriteit, vermeldende dat deze eene verklaring van eene andere autoriteit heeft gezien, houdende mededeeling dat inderdaad het huwelijk van dengene die het bewijs aanvraagt is voltrokken.

Mr. Paets vindt deze inrichting niet ten onrechte wel wat omslachtig en betwijfelt of ze aan het doel zal beantwoorden.

Ten aanzien van het huwelijksgoederenrecht en de rechtsbevoegdheid der gehuwde vrouw is in hoofdzaak het bestaande gehandhaafd: derhalve geen gemeenschap van goederen, een regel waarvan op geenerlei wijze kan worden afgeweken. Echter zijn eenige verbeteringen gemaakt in de bepalingen die de wijze regelen om ieders aandeel vast te stellen Getuigenbewijs te dien aanzien is uitgesloten. Alles in het belang van derden volkomen gewenscht en voor de betrokkenen zelf volkomen rationeel en billijk, immers bepalingen die misbruiken voorkomen kunnen nooit onbillijk genoemd worden.

Eene goede bepaling is, dat de man aansprakelijk is voor de schulden zijner vrouw als deze openbare koop vrouw is.

Nauw met het huwelijk hangen samen de bepalingen over het *vaderschap en de afstamming der kinderen*, en de verheffing van de vereeniging met de hoofdvrouw tot het alleen wettig huwelijk heeft onvermijdelijk tot gevolg dat ook alleen de kinderen uit de hoofdvrouw als wettig, die uit alle andere combinaties als onwettig worden beschouwd.

Hieruit blijkt dat het aannemen van een regel die eenigszins van het Chineesche recht afwijkt tot consequenties moet lijden, die zeer groote verschillen gaan opleveren. Immers toen de ontwerper de vereeniging met eene bijvrouw onwettig noemde, werd daardoor deze vereeniging gequalificeerd onder een Europeeschen naam als een toestand, die niet geheel in overeenstemming was met de werkelijkheid. Maar nu hij, als consequentie daarvan, niet anders kan doen, dan ook de uit eene dergelijke vereeniging geboren kinderen als onwettig te doodverven, wijkt hij niet alleen af van, maar komt hij zelfs in strijd met de adat.

Moge er misschien nog iets voor te zeggen zijn om de vereeniging met de bijvrouw naar Chineesche begrippen als niet volkomen wettig te beschouwen, al is zij dan ook niet onwettig, maar een soort toestand *sui generis*,

waarvoor geen Europeesch equivalent bestaat, dit is zeker niet het geval met de kinderen uit zoo'n vereeniging geboren, en het zou zeker onjuist zijn te zeggen, dat deze onwettig zijn.

Volgens het ontwerp, door een onderscheid te maken tusschen kinderen geboren in en buiten dat wat volgens het ontwerp een wettig huwelijk is, zijn kinderen uit de hoofdvrouw wettig, kinderen uit de bijvrouwen en andere onwettig. *Volgens Chineesche begrippen* daarentegen zijn kinderen uit de hoofdvrouw *en ook uit de bijvrouwen* wettig en maakt het verschil in geboorte alleen verschil ten aanzien van de stamvoortzetting.

Eene vrij belangrijke afwijking is hierdoor in het leven geroepen.

Zoo zullen dus kinderen uit bijvrouwen, die naar Chineesche begrippen geheel gelijk staan met kinderen der hoofdvrouw, nu onwettig zijn. Het zal den Chineezen zeker wel eenige moeite kosten om aan dit denkbeeld te wennen en in te zien, dat, zonder erkenning door den vader, hunne op zoodanige wijze geboren kinderen in een geheel anderen rechtstoestand komen dan vroeger het geval was, en ook in een geheel anderen rechtstoestand dan de kinderen eener hoofdvrouw. Zullen ze dat ooit leeren inzien? Het is te hopen.

Om aan dat verschil in rechtstoestand desverlangd een einde te kunnen maken is *erkenning* noodig. Mr. Paets geeft toe dat dit niet anders kon en het eene uit het andere volgt. Door kinderen uit bijvrouwen tot onwettig te degradeeren, is weer een middel noodig om de daardoor ontstane onbillijkheid op te heffen.

Het ontwerp eischt voor de erkenning eene authentieke acte, die echter niet uitsluitend tot dat doel behoeft te worden opgemaakt.

Het ontwerp kent geen burgerlijken stand, dus zal een notarieele acte wel het aangewezen middel voor eene erkenning worden.

Maar hoe lang zal het nu duren eer een Chinees, zonder invoering van den burgerlijken stand, weet, dat een kind van eene bijvrouw onwettig is en dat hij om dit kind eenige rechten te geven, eene notarieele acte van erkenning moet opmaken?

Ten aanzien van de *vaderlijke macht* breekt het ontwerp met zooveel wat in vorige regelingen zoo ontzettend on-Chineesch was en in de practijk tot veel moeilijkheden aanleiding gaf.

Voortaan zal ieder minderjarig kind (behalve de natuurlijke) steeds onder de macht van den vader staan, zoolang deze in staat is die uit te oefenen, ook na overlijden der moeder. Van voogdij wordt eerst sprake na overlijden van den vader. De zoo gehate ingrijping der Boedelkamers en bemoeiing met de zaken des vaders, waartoe de Kamers wel moesten overgaan, hoezeer dit ook tot onbillijkheden aanleiding kon geven, zal zoodoende tot het verleden behooren.

Verder heeft de vader het bewind over de goederen van den minderjarige en het vruchtgenot daarvan. Na den dood des vaders heeft de moeder vruchtgenot van de goederen harer wettige kinderen. Ontneming van het beheer bij onbekwaamheid of ontrouw en eene hoogst eenvoudige procedure daartoe.

Dit systeem verdient volkomen instemming. Slechts enkele vragen stelt schrijver naar aanleiding daarvan; en wel in de eerste plaats: *onder welke macht staan natuurlijke niet-erkende kinderen?*

De toelichting op artikel 22 zegt dat onder vaderlijke macht staan wettige, geadopteerde en natuurlijke erkende kinderen. Een kind van eene bijvrouw, dat de vader verzuimd heeft te erkennen [daargelaten voor het oogenblik of het onder voogdij staat en van wien], staat dus per se niet onder vaderlijke macht. En dat terwijl de Chinees tusschen zoo'n kind en een kind uit de hoofdvrouw nage-

noeg geen verschil ziet! De vader zou dan over zoo'n kind niets te zeggen hebben, van zijne goederen, zoo het die heeft, geen beheer en geen vruchtgenot hebben! Dit lijkt hoogst on-Chineesch, doch misschien zijn juist deze argumenten en de bezwaren die daartegen kunnen opgeworpen worden, gewenscht om de erkenning te bevorderen, daar de vader het kind zal *moeten* erkennen om er vaderlijke macht over te verkrijgen.

Doch daarin ligt weer een motief te meer, waarom, zooals boven gezegd, erkenning zoo gemakkelijk mogelijk moet worden gemaakt.

Aan de wijze waarop de *voogdij* is geregeld, brengt Mr. Paets alle hulde. Zijn de bepalingen aangaande het beheer van den voogd grootendeels in overeenstemming met het Nederlandsche recht, die over den aard der voogdij en behelzende de aanwijzing der personen die de voogdij kunnen waarnemen, breken daarmede geheel en zijn volkomen in overeenstemming met de Chineesche begrippen.

Op den voorgrond is zeer terecht gesteld het principe dat de vader zoolang hij leeft heer en meester is en de vaderlijke macht uitoefent, ook na overlijden der moeder.

Na het overlijden des vaders treedt in de eerste plaats op hij die door den vader als voogd is benoemd. Ook de moeder, als zij voogdesse is, mag een voogd benoemen, die na haar dood optreedt.

De testamentaire voogdij praedomineert dus, geheel overeenkomstig Chineesche begrippen en het gebruik om de laatste beschikkingen van den overledene te respecteeren.

Bij gebreke van testamentaire voogdij kan de Weeskamer een der bloedverwanten van den overledene als voogd benoemen, terwijl vijf categoriën van personen zijn genoemd die daarvoor in aanmerking komen, waarbij opmerking verdient, dat ook de Weeskamer de moeder kan benoemen als de vader dit niet gedaan heeft.

Eerst als de Weeskamer geen voogd kan benoemen, treedt zij zelve op. Terecht is de Weeskamer dus teruggedrongen van de plaats die zij vroeger innam en zullen de gevallen waarin zij zelve definitief als voogdesse zal optreden belangrijk verminderen.

Het bovengezegde geldt wettige kinderen. Ook over zijne natuurlijke erkende kinderen kan de vader echter een voogd benoemen. Heeft hij dit niet gedaan, dan is de over de wettige kinderen, hetzij door den vader, hetzij door de Weeskamer benoemde voogd, van rechtswege tevens voogd over de natuurlijke erkende kinderen.

Zoo er geen voogd is benoemd of van rechtswege optreedt, is de Weeskamer zelve voogdesse.

Over niet-erkende kinderen is zij dit steeds.

De vader kan dus een ieder benoemen; ook de moeder; ook niet-Chineezen. *De bijvrouw is echter uitgesloten* en kan niet tot voogdesse over hare eigen kinderen worden benoemd.

Een der belangrijkste verbeteringen van het ontwerp is de invoering van een maatregel eenigszins op den voet van artikel 408 Burgerlijk Wetboek.

Onder vigueur van het Boedelkamerreglement werden niet zelden goede zaken of ondernemingen vernietigd doordat geen mogelijkheid bestond het bedrijf na overlijden van den vader of de moeder voort te zetten. Hoe dikwijls Chineezen bij hunne advocaten geweest zijn om te trachten daartoe middelen te vinden, is niet te zeggen. Gedwongen realisatie van den boedel was niet te voorkomen, al was deze ook nog zoo in het nadeel der minderjarigen of van de crediteuren der boedels.

Het gevolg daarvan was dat gewoonlijk de crediteuren niet veel kregen van hunne vorderingen en er voor de minderjarigen totaal niets overbleef.

Het ontwerp maakt aan dezen onhoudbaren toestand een einde.

In de eerste plaats heeft bij overlijden van de moeder de Weeskamer met den boedel geen bemoeienis. De vader zet de door hem gedreven zaken kalm voort alsof er niets gebeurd was. Wel zal het kunnen voorkomen dat vermogen der minderjarigen in die zaken betrokken is, maar dit belet het doorgaan niet. De vader beheert alleen het vermogen zijner kinderen en eerst bij hunne meerderjarigheid is hij daarvan verantwoording schuldig.

In de tweede plaats na overlijden van den vader, bestaat krachtens het nieuwe artikel 408 gelegenheid de zaken voort te zetten.

De Raad van Justitie verleent het verlof daartoe, na verhoor of oproeping van bloedverwanten en na raadpleging met de Weeskamer, tenzij natuurlijk deze zelve als voogdesse de vergunning vraagt.

De voogd moet bij het einde van zijn beheer rekening en verantwoording afleggen, krachtens artikel 409 Burgerlijk Wetboek aan den meerderjarig geworden pupil of aan diens erfgenamen bij eerder overlijden, terwijl hij verder krachtens artikel 372 Burgerlijk Wetboek jaarlijks aan de Weeskamer als toeziende voogdesse summiere rekening en verantwoording moet doen onder vertoon van bescheiden.

De daarvoor geldende bepalingen zijn toepasselijk verklaard en zoo ook artikel 412 Burgerlijk Wetboek.

Uitvoerig staat de schrijver stil bij de bepalingen in het ontwerp handelende over *adoptie*.

Eindelijk zal de wetgever dan ook deze materie behandelen en bevat het ontwerp eene behoorlijke regeling daarvan, nadat men zich lange jaren had beholpen met niets anders dan de resolutie van 9 Mei 1769, die niet gezegd kan worden al te uitvoerig te zijn.

Het ontwerp stelt zich in hoofdzaak zooveel mogelijk op het standpunt der Chineesche adat, doch wijkt

in een enkel opzicht af zoowel van wat in China als recht geldt, als van wat in Nederlandsch-Indië gewoonte is.

* * *

Zonder wijziging zijn in het ontwerp de eerste elf titels van het tweede boek Burgerlijk Wetboek toepasselijk verklaard.

Daarop volgt het *erfrecht*. Ten aanzien van geen enkel onderwerp was regeling zóó zeer eene dringende behoefte als voor het erfrecht bij versterf.

Vroeger steeds buiten iedere speciale regeling gehouden, bestond hier de grootste onzekerheid. De eerste bijlage der Memorie van Toelichting geeft een duidelijk overzicht van de moeilijkheden, waartoe de onthouding van regeling aanleiding gaf, en van de quaesties die zich omtrent dit onderwerp hebben voorgedaan.

Moeilijk was het voor den ontwerper, nu tot eene regeling van het erfrecht bij versterf besloten was, eene keuze te doen tusschen de verschillende wijzen waarop hij aan de opdracht kon gevolg geven. Hij had te kiezen tusschen zuiver Chineesch en zuiver Nederlandsch, gewijzigd Chineesch en gewijzigd Nederlandsch recht.

Dat hij tegen invoering en codificeering van zuiver Chineesch recht heeft opgezien, laat zich met het oog op de belangrijke wijzigingen die het Chineesche volksleven gedurende eeuwenlange aanraking met Nederlanders en die het Chineesche rechtsbewustzijn onder den invloed van Nederlandsche en Nederlandsch-Indische verordeningen hebben ondergaan, volkomen verklaren. De Chineezen in Nederlandsch-Indië zijn in vele opzichten geen eigenlijke Chineezen meer, en al mogen hunne godsdienstige begrippen geen verandering hebben ondergaan, omdat nooit iemand zich daarmede bemoeid heeft, hun begrip van rechtstoestanden en hun rechtsbewustzijn, gedurende eeuwen grootendeels door Europeesche wetten

beheerscht, heeft langzamerhand dientengevolge andere vormen aangenomen en de origineel Chineesche begrippen zijn gewijzigd of geheel door Nederlandsche verdrongen. Onder zulke omstandigheden terug te keeren tot het zuiver Chineesche recht, dat op Chineesche toestanden in China moge passen, maar voor de toestanden in Nederlandsch-Indië niet meer geheel bevredigen kan, zou zeker een groot waagstuk zijn.

Dat ook eene wijziging van dat Chineesche recht met het oog op Indische toestanden niet zou helpen, waar dit zou moeten geschieden voor toestanden die geheel on-Chineesch zijn geworden, spreekt van zelf.

Het ligt dus voor de hand dat de ontwerper geneigd was in principe op Chineezen het geheele Europeesche erfrecht eveneens toepasselijk te verklaren, terwijl het voor de hand ligt dat hij dit recht moest wijzigen en passend maken ten aanzien van die onderwerpen, waar de niet weg te cijferen begrippen en denkbeelden der Chineezen — ook in Indië — te veel met Nederlandsche toestanden in strijd kwamen en moeilijk onder de Nederlandsche wet te brengen zouden zijn. Hiertegen bestaat geen enkel bezwaar, want al verklaart men in hoofdzaak Europeesche bepalingen toepasselijk, dan wil dit nog niet zeggen dat deze den Chineezen in ieder geval moeten opgedrongen worden, ook daar waar deze op Chineesche toestanden niet zouden passen.

De voornaamste punten waarop het erfrecht van Chineezen in Nederlandsch-Indië zal verschillen van dat voor Europeanen zijn:

1. dat bij Chineezen de langstlevende man universeel erfgenaam is van zijne vrouw, die zonder nakomelingen is overleden, en zulks met uitsluiting van al hare bloedverwanten, terwijl bij Europeanen de man eerst erft na en bij gebreke van bloedverwanten.

2. dat bij Chineezen natuurlijke erkende kinderen van

vader en moeder die hen erkenden, gelijk deel als wettige kinderen erven, terwijl bij Europeanen natuurlijke erkende kinderen een veel geringer deel erven, en zij eerst hetzelfde erven als wanneer zij wettig waren geweest, indien de overledene geene bloedverwanten in den erfelijken graad naliet.

3. dat bij Chineezen de legitieme portie is beperkt tot de nederdalende linie, terwijl bij Europeanen ook in de opgaande linie eene legitieme portie bestaat.

Ten aanzien van de volgende hoofdbeginselen wijkt het ontwerp daarbij van het Chineesche recht af:

1. Het Chineesche recht erkent uitsluitend een erfrecht van mannelijke nakomelingen, terwijl eerst bij gebreke daarvan de naaste vrouwelijke betrekkingen (natuurlijk ook nakomelingen) erven, terwijl het ontwerp mannelijke en vrouwelijke descendenten geheel gelijk stelt.

2. Het Chineesche recht erkent geen andere bloedverwanten als erfgenamen dan nakomelingen, terwijl het ontwerp een erfrecht schept van bloedverwanten tot den twaalfden graad ingesloten.

3. Het Chineesche recht kent geen erfrecht van den langstlevenden echtgenoot, zooals het ontwerp.

Mr. Paets acht deze afwijkingen niet zonder bedenking.

Tot nu toe bestonden grieven, maar zijn veiligheidskleppen ontdekt waardoor het mogelijk was niet gewilde bepalingen te ontduiken.

Nu zullen grieven blijven bestaan, maar de vroegere uitwegen worden gesloten. Ontevredenheid daarover zal niet uitblijven.

Invoering der Nederlandsche wet in hoofdzaak is goed, maar waar de Chineezen andere begrippen hebben, moet de wet daarnaar gewijzigd worden.

***

Bestond ten aanzien van huwelijks- en erfrecht behoefte aan voorziening omdat tot nog toe wettelijke regeling

ontbrak, ten aanzien van het faillissement bestaat daaraan behoefte omdat de wettelijke regeling niet voldoet en aan den handel geen voldoende waarborgen verschaft tegen misbruiken en kwade praktijken hunner Chineesche debiteuren.

Reeds van den aanvang af zijn door den handel pogingen in het werk gesteld om daarin voorziening te krijgen en is op wijziging aangedrongen, en deze pogingen zijn met groote volharding van jaar tot jaar voortgezet en hernieuwd.

De grootste grief is wel de wijze van boekhouding van vreemde oosterlingen. Tal van malen is er op aangedrongen, dat vreemde oosterlingen verplicht zullen worden hunne handelsboeken te houden in een der Europeesche talen of het Maleisch met Latijnsche karakters.

En thans na zoovele jaren van ongeduldig wachten, van hopeloos smeeken, zal dan eindelijk het privaatrecht voor Chineezen worden herzien en een behoorlijk faillietenrecht worden ingevoerd? Zullen dan eindelijk de lang verzochte hervormingen worden ingevoerd en de noodkreten gehoord zijn? De opdracht der herziening aan een man als mr. Fromberg deed alles verwachten. Met verlangen zag ieder het resultaat van zijn arbeid te gemoet. En wat is nu het resultaat? Dat van het derde boek van het Wetboek van Koophandel twee artikelen worden gewijzigd (866 en 869) en twee artikelen van de toepasselijkverklaring zijn uitgesloten (876 en 877)! Voor het overige is het Wetboek van Koophandel onveranderd toepasselijk verklaard. Na een ruim veertigjarig requestreeren wordt een oud wetboek van 1838 nog goed genoeg geacht voor de koloniën, en slechts eene enkele wijziging ingevoerd, en dat terwijl dat wetboek wat het faillissement betreft in het moederland reeds heeft uitgediend. Terwijl in het moederland reeds een jaar lang eene nieuwe wet (die van 30 September 1893 *Stbl.* No. 140 op het faillissement en de surséance van betaling) in werking

is, moeten de koloniën zich met de oude in het moederland afgeschafte wet behelpen en worden zelfs daarin nog wijzigingen gebracht, alsof men er de eerste jaren nog niet over zal denken ook daar de nieuwe wet in te voeren.

En dat niettegenstaande van zoo verschillende kanten met den meesten klem is betoogd dat de oude wet niet aan de eischen eener goede wetgeving voldoet, nadat in Holland hemel en aarde is bewogen om die oude wet afgeschaft te krijgen omdat ze daar niet deugde, en het in Indië ook waarlijk niet ontbroken heeft aan pogingen om aan te toonen dat, voldoet de oude regeling van het faillissement niet in Holland, *dit in Indië nog veel minder het geval is.*

Niet te verwonderen is het, zegt mr. Paets, dat velen teleurgesteld zullen zijn, velen die gehoopt hadden dat het ontwerp aan alle bestaande grieven een einde zou maken. De vraag is echter of dit mogelijk was geweest! En deze vraag zal bij eenig nadenken ontkennend moeten worden beantwoord. Op Chineezen kunnen de Europeesche bepalingen worden toepasselijk verklaard. Maar blijft de Europeesche wet gebrekkig en wordt die niet vervangen door eene nieuwe, dan kan niets gedaan worden, als die oude wet toepasselijk te verklaren Mr. Fromberg was dus bij zijne opdracht aan de wet van 1838 gebonden en kon niet anders doen dan te trachten deze zoo bruikbaar mogelijk te maken, al worden hierdoor geen radicale hervormingen ingevoerd. Dat dus ook de nieuwe regeling gebrekkig zal blijven, is niet zijn schuld, doch die van het opperbestuur in Nederland, dat er nog niet toe overgegaan is de zoo geroemde nieuwe faillissementswet ook in de koloniën in te voeren.

De schrijver gaat daarop nog eens in het kort na, welke de bestaande gebreken zijn.

Het eenig bezwaar tegen het verplichtend stellen van het gebruik eener verstaanbare taal dat werkelijk over-

wegend zou zijn, is het bezwaar der Regeering: *geen voldoende taalkennis.* Was het waar, dat de Chinees geen voldoende Maleisch verstaat om daarin te kunnen boekhouden, dan zou het een immoreele dwang zijn hem toch daartoe te dwingen.

Doch dat bezwaar moge in vroeger jaren gegolden hebben, thans bestaat dit niet meer. De ontwikkeling der Chineezen in de laatste jaren is zoo ontzettend vooruitgegaan, dat Chineezen die niet behoorlijk Maleisch spreken en schrijven en daarin kunnen boekhouden, langzamerhand tot de zeldzaamheden beginnen te behooren, — wel te verstaan onder de gevestigde handelaren.

De meer gegoeden doen het tegenwoordig zelfs niet buiten meerdere moderne talen.

En wat sterker is: mr. Paets vindt thans niet alleen geen bezwaar tegen de invoering omdat de Chineezen geen Maleisch zouden kennen, doch hij vindt invoering urgent noodig *omdat de Chineezen geen Chineesch meer kennen!* Het moge vreemd schijnen, doch een feit is het — schrijft hij — dat het getal der baba's dat Chineesch kan *schrijven* belangrijk vermindert, en dat er zelfs velen zijn die het niet meer *verstaan.*

Ook de overige geopperde bezwaren acht de schrijver niet steekhoudend.

Hij betreurt het, dat het ontwerp geen afdoende bepaling bevat omtrent den lijfsdwang in geval van faillissement. Waarom — zoo vraagt schr. — vergenoegt de ontwerper er zich mede de beide artikelen die ontslag uit de gijzeling ingeval van faillissement toestaan niet toepasselijk te verklaren? Waarom geeft hij geen verbeterde redactie van het zoo veel besproken artikel 874 Wetboek van Koophandel? En dat terwijl hij zoo'n groot voorstander van lijfsdwang toont te zijn en het blijkbaar zijne bedoeling is om niettegenstaande faillissement toch lijfsdwang toe te laten.

Eenmaal vaststaande dat lijfsdwang het eenige middel

is dat vrees inboezemt, en de eenige wijze is om het noodige van den debiteur los te krijgen, dan moet ook alle twijfel worden opgeheven. En dit kan alleen door een uitdrukkelijk wetsvoorschrift.

De handel is den ontwerper dank verschuldigd voor het feit dat hij ontslag uit de gijzeling tijdens faillissement onmogelijk heeft gemaakt. Grooter zou deze dank zijn, meent mr. Paets, indien buiten eenige twijfel vaststond dat steeds na insolventie gijzeling mogelijk zal zijn ter zake van schulden vóór het faillissement gemaakt.

De schrijver eindigt zijne belangrijke beschouwingen met den wensch uit te spreken, die ongetwijfeld door velen in Indië zal worden gedeeld, dat tot spoedige invoering van de nieuwe ordonnantie zal worden overgegaan.

Petroleum in Japan. *)

Nederland of liever Nederlandsch-Indië begint op de Oost-Aziatische markt langzamerhand een importeur van petroleum te worden van belang. De eerste aanvoeren van Langkat-olie hadden in Japan in 1896 plaats, vielen echter zeer tegen door slechte raffinage en verpakking. Zij werd dan ook door Amerikaansche en Russische producenten als geene belangrijke concurrente beschouwd, maar gelukkig is sedert de toestand veranderd door de betere zorg, die in Sumatra aan de raffinage besteed wordt, al laat de verpakking ook soms nog wat te wenschen over.

Sedert den loop van 1897 vinden de aanvoeren van Langkat-olie zoowel te Yokohama als te Kobe geregeld plaats en wordt de waar flink van de hand gedaan, al is het ook tegen iets geringere prijzen dan de Amerische en de Russische. De Koninklijke Maatschappij kan echter haren afzet nog enorm uitbreiden, ja er is meer plaats dan voor haar alleen, en indien slechts ¾ der in dit jaar in Nederland opgerichte maatschappijen tot exploitatie van petroleumterreinen in Nederlandsch-Indië blijkt

*) Mededeeling van den Nederlandschen vice-consul te Yokohama, den heer J. H. de Reus, in no. 9 der *Consulaire Verslagen en Berichten.*

onder gunstige voorwaarden te kunnen produceeren tegen concurreerende prijzen, dan zal het dubbel noodig worden een veld van afzet te vinden buiten ons Indië, en wel voornamelijk in de niet veraf gelegen landen China, Japan en de Philippijnen, daar dan onze koloniën onmogelijk in staat zullen zijn alle geproduceerde petroleum te gebruiken. Het is dus misschien niet van belang ontbloot na te gaan, in hoeverre Japan in de toekomst een groot veld van afzet zal kunnen blijven van dit voor onze koloniën zoo belangrijk product.

Het is reeds sedert lang bekend, dat er niet onbelangrijke petroleum houdende gronden in Japan waren, en wel in de provincie Echigo, ten noordwesten van Tokio gelegen. Het was echter eerst in 1877, dat men er aan begon te denken deze bronnen eenigermate te gaan exploiteeren.

In de provincie Echigo is in vier districten door de Japansche Regeering concessie gegeven voor het exploiteeren van petroleumbronnen.

Het eerste district, tevens een der belangrijkste, is ongeveer 5 mijlen gelegen van de stad Nagaoka. De meeste bronnen bevinden zich daar op de steile heuvelhellingen en meestal zeer dicht bij elkaar (tusschen sommige bronnen bedraagt de afstand slechts 50 yards). In dit petroleumveld worden een 60-tal bronnen geëxploiteerd.

In 1894 en 1895 was de productie ongeveer 30,000 gallons per dag, maar sedert is deze teruggegaan tot 9,000, en alle kenteekenen moeten voorhanden zijn, die er op wijzen, dat nog grootere vermindering zal volgen.

De bronnen zijn van 600 tot 1,400 voeten diep, en uit ieder van deze moet de petroleum opgepompt worden. De toevloeiing is in sommige bronnen zóo gering, dat het pompen alleen om het uur kan geschieden, opdat in dien tusschentijd de olie op den bodem van den put gelegenheid hebben samen te vloeien.

Slechts drie nieuwe bronnen worden tegenwoordig

aldaar aangeboord, in een van welke men op 660 voet diepte was gekomen zonder eenige teekenen van olie te ontdekken.

Eenige mijlen van dit oude oliehoudende terrein is ongeveer 20 maanden geleden een ander ontdekt, waarvan de eigenaars groote verwachtingen hadden en dat reeds als eene goudmijn werd beschouwd, wijl de eerste tot 400 en 600 voet aangeboorde bronnen een overvloedigen stroom olie gaven zonder pompen, maar dit was slechts van korten duur; de productie verminderde toch na een paar maanden belangrijk en er moest tot oppompen worden overgegaan. Meer bronnen moeten sedert met een redelijk resultaat zijn aangeboord, maar het blijkt, dat de stroom bij geen van alle een voortdurende is.

De hoedanigheid der olie is zeer goed, sommige geven na raffinage 70, andere 75 pCt. lichtolie, terwijl de olie der eerstgenoemde velden slechts gemiddeld van 50 pCt. tot 53 pCt. lichtolie gaf.

De olie van dit district wordt meestal te Nagaoka of in de omstreken dier stad geraffineerd, op ongeveer 5 mijlen afstand van het olieveld, in kleine distilleerderijen van 200 tot 400 gallons capaciteit per dag. De raffinage is zeer ongelijk en verschilt bijzonder in „test", zoodat het geraffineerd product zeer gewantrouwd wordt. De helft is dan ook minstens ongeschikt voor verlichtingsdoeleinden, tenzij vermengd met ten minste 50 pCt. Amerikaansche olie.

Op het oogenblik is echter bij Nagaoka eene raffinaderij volgens delaatste methoden bijna gereed gekomen met eene capaciteit van bijna 8000 gallons ruwe olie per dag. Alle machinerieën hiervoor zijn vervaardigd te Tokio, en de petroleum zal in deze raffinaderij gezuiverd worden tot Amerikaanschen standaard.

Een gedeelte van de ruwe olie wordt „in bulk" per boot langs de Shimano-rivier naar Niigata gebracht, waar eene raffinaderij reeds gedurende een tweetal jaren wer-

kende is; hare capaciteit bedraagt 4000 gallons per dag, en de door haar geraffineerde olie vindt goeden afzet.

Van de olievelden tot aan de raffinaderij bij Nagaok is een „pipe line" gelegd.

Meer dan een jaar geleden maakten eenige Japansche couranten, zonder twijfel hiertoe overgehaald door speculanten, zulk enorm geschreeuw over den rijkdom van deze nieuwe petroleumterreinen, dat het zelfs de aandacht in de Vereenigde Staten trok en twee Amerikanen, ter dege met het verkennen van petroleumhoudende terreinen en het boren van bronnen bekend, naar Japan kwamen. Deze deskundigen bezochten gedurende een zestal maanden de verschillende oliehoudende terreinen, maar vertrokken sedert weder, daar het hun voorkwam dat de olie in niet voldoende mate aanwezig was om de tegenwoordig zoo kostbare machinerieën uit Amerika te laten uitkomen.

Het tweede district bevindt zich te Amasemachi en Idzumosaki. In 1877 werd ontdekt, dat petroleum zich in overvloed bevond aan het strand van een gedeelte der Echigo-provincie en zelfs aldaar uit zee opborrelde. Eene maatschappij werd opgericht en eene groote uitgestrektheid grond langs het strand verkregen, waarin met goed resultaat bronnen werden geboord en waarmede groote winsten werden verkregen. Totaal werden er 50 bronnen geboord. Maar sedert 1895 nam de productie langzamerhand en geregeld af, en de meeste bronnen loonen de arbeidskosten niet meer. Nieuwe boringen hebben onlangs plaats gevonden, maar bleken droge putten te zijn. De totale productie van dit veld gaat 5,000 gallons per dag niet te boven. De diepte der bronnen varieert van 400 tot 1,800 voet; éene bron heeft zelfs eene diepte van 2,400 voet en produceert nog de beste olie.

De hoedanigheid van de olie uit dit district varieert zeer, sommige geven 45 pCt., andere zelfs 75 pCt. lichtolie.

Het is zeer waarschijnlijk, dat dit veld zal verlaten worden binnen niet al te langen tijd; sommige bronneneigenaars hebben hunne inrichtingen reeds naar het eerste district overgebracht. Zonder twijfel zal dit tweede district wel spoedig ophouden te zijn een belangrijke factor in de Japansche petroleumindustrie.

Dicht bij de plaats van productie is eene goede, maar kleine raffinaderij.

Het derde district ligt ongeveer 10 mijlen van het eerste. Al het terrein aldaar behoort aan de Japansche Mineraalolie-maatschappij. Tot nu toe zijn slechts vijf bronnen werkend, met niet meer productie dan 1500 gallons dagelijks. De ruwe olie in dit district is van minder hoedanigheid dan die van het eerste en tweede district. Tenzij dus beter rendeerende bronnen aangeboord worden, die ook beter qualiteit olie leveren, zal dit veld wel als niet genoeg winstbrengend moeten verlaten worden.

Het vierde district ligt 40 mijlen van het eerste verwijderd. Hier vloeien de bronnen beter dan in alle andere districten, zij worden echter op zeer primitieve wijze bewerkt. De hoedanigheid der olie is zeer slecht, gevende 25 pCt. lichtolie, 40 à 60 pCt. lubricating oil en het overige residu.

De Japanners zijn er nu nog niet in geslaagd de lubricating oil zóo te raffineeren, dat ze te gebruiken is, en daarom is ze zeer moeilijk verkoopbaar.

De katoenfabrieken en andere groote industrie-inrichtingen met gecompliceerde machinerie gebruiken alleen het Amerikaansche artikel, daar het Japansche hard wordt en als klonten aan de machine gaat zitten. De Japansche lubricating oil wordt dan ook alleen voor gewone machines gebruikt en dan nog slechts vermengd met Amerikaansche. Dientengevolge haalt ze dan ook slechts den halven prijs van het Amerikaansche product.

De prijs van de ruwe olie varieert zeer, al naar gelang van het percentage lichtolie, dat ze bezit. Sommige soorten

worden aan de bronnen tot zelfs voor 2,50 yen per koku *) verkocht, terwijl de beste qualiteit 6,15 yen haalt.

De prijs der geraffineerde olie was ongeveer 8 maanden geleden in de provincie Echigo en de omliggende provinciën 2 à 2,50 yen per kist van 2 blikken voor locaal verbruik, maar voor export, bv. naar Osaka, moet de prijs veel lager zijn. Zoo werd ze in de laatstgenoemde plaats in het klein voor 1,85 à 1,90 yen verkocht. Hierbij moet echt vermeld worden, dat vracht, assurantie en lekkage van Niigata af, de eenige verschepingsplaats, op 15 sen per kist komen. De handelaars vermengden het dikwijls met Amerikaansche olie, maar sedert de Langkat-petroleum „Crown Oil" vasten voeten in Japan en vooral te Osaka heeft verkregen, kan de Echigo-olie niet meer concurreeren en heeft het verbruik ervan in Osaka bijna geheel opgehouden.

De geheele productie der Echigo-olievelden wordt op 650,000 à 700,000 kisten geraffineerd jaarlijks geschat. Van deze hoeveelheid wordt vermoed, dat 80 pCt. wordt geconsumeerd in Echigo en de omliggende provinciën, en dit alleen zal dus die nijverheid wel gaande houden. Voor export naar de meer bevolkte zuidelijke en oostelijke provinciën is de ligging van deze ten opzichte der petroleumbronnen zeer ongunstig.

Niigata is, zooals reeds vermeld, de eenige verschepingsplaats van petroleum en is ongeveer 60 mijlen van de bronnen gelegen. Er is aldaar, om zoo te zeggen, geen haven, en tengevolge van het ondiepe water langs de kust moeten schepen van eenigen tonneninhoud eenige mijlen ver in zee liggen te laden en zoodra er eene zuidwesten, westen- of noordwesten-bries opkomt, het anker lichten en beschutting zoeken onder het eiland Sado, 35 mijlen verwijderd. In de wintermaanden is er van het laden van schepen te Niigata geen sprake.

*) Een yen is ongeveer *f* 1.24 en een koku 50 Amerikaansche gallons.

De productie van Echigo-petroleum dus stellende op 650,000 à 700,000 kisten, blijkt daaruit, dat dit slechts $\frac{1}{8}$ gedeelte is van den geheelen invoer van vreemde petroleum in Japan, welke in 1896 bedroeg 5,462,000 kisten en in 1897 wel een totaal van 6,000,000 kisten zal hebben bereikt.

Ofschoon de productie in Japan dit jaar nog wel niet geringer zal zijn, ligt dit toch mogelijkerwijze wel eenigermate in de toekomst, daar de lagere prijs, dien deze oliesoort verkrijgt, wel niet langer het exploiteeren der armere bronnen zal veroorloven.

De positie van de Japansche petroleum zou eene verandering ten opzichte van het vreemde artikel dan slechts ondergaan, indien rijkere en meer winstgevende bronnen gevonden werden, maar oogenblikkelijk zijn de vooruitzichten nietgunstig, want ofschoon er voortdurend nieuwe onderzoekingen en boringen in verschillende streken plaats hebben, blijkt het nog nergens bijzonder gunstig te zijn geweest.

Nog op te merken valt, dat de Echigo-olie zóo varieert, zelfs geraffineerd, dat de Niigata-Petroleumbeurs heeft meenen te moeten vaststellen een zekeren standaard van „tests", zoodat alleen olie, aan die eischen voldoende, nu op die beurs mag verhandeld worden. Deze maatregel zal een heele slag blijken te zijn voor de kleine raffinadeurs.

De grootere maatschappijen, die zich met de petroleumindustrie in Japan bezig houden, zijn de volgende:

Nippon Petroleum Co. te Amasemachi, Mishima-gun. Kapitaal yen 600,000, hiervan gestort y. 240,000, reserve y. 74.277. Directeur K. Naito.

Hokuyehe Petroleum Co. te Kusowdsu-machi, Koshigun. Kapitaal y. 600,000, waarvan gestort y. 150,000. Geene reserve. Directeuren J. Mumcura, K. Okura en J. Asano. Adres te Tokio: Tsukiji, Nichome.

Zō-o Petroleum Co. te Nakajima, Nagaoka-machi, Koshi-gun. Kapitaal y. 350,000, waarvan gestort y. 157,500,

reserve y. 1,458. Directeuren M. Morioka, I. Iwata en G. Ikuta.

Ohira Petroleum Co. te Shin-machi, Koshi-gun. Kapitaal y. 300,000, waarvan gestort y. 112,500, reserve y. 8,708. Directeuren S. Shimpo en Z. Isuboi.

Kashi Hoden Petroleum Co., te Omote Niocho, Nagaoka-machi, Koshi-gun. Kapitaal y. 102,000, geheel gestort, geene reserve. Directur I. Matsuda.

Nadachidani Petroleum Co., te Kaminadachi-mura, Nishi-Kubiki-gun. Kapitaal y. 100,000, waarvan gestort y. 76,000, reserve y. 2,100. Directeur J. Jakaguchi.

Joyo Petroleum Co., te Amase-machi, Mishima-gun. Kapitaal y. 500,000, waarvan gestort y. 125,000, geene reserve. Directeuren J. Manaka en J. Katow. Kantoor te Tokio: Nakamachi, Ichichlome, Kanda.

Nippon Refined Petroleum Co., te Nagoaka-machi, Koshi-gun. Kapitaal y. 500,000, gestort y. 125,000, geene reserve. Directeuren S. Nagoa en J. Kokura. Kantoor te Tokio: Koami-cho Nichome.

Nippon Mineral-Oil Co. te Nütsu-maehi, Nakakambara-gun. Kapitaal y. 300,000, waarvan gestort y. 150,000, reserve y. 4190. Directeur U. Hirotsuka. Kantoor te Osaka: Nishinarigori, Namba-mura.

Osaka Petroleum Co., te Amase-machi, Mishima-gun. Kapitaal y. 100,000, gestort y. 58,875, reserve y. 1000. Directeur K. Miyadsu. Kantoor te Osaka: Koraibashi, Shichome.

In het geheel bedroeg dus het kapitaal, in de grootere Japansche petroleum-maatschappijen gestoken, y. 3,452,000, waarvan gestort y. 1,226,875 en eene reserve bezittende van y. 91,733.

Wat de aanvoeren van Sumatra-petroleum in Japan betreft, valt het volgende te vermelden.

De import te Yokohama van 1 Jan.—15 Dec. 1897 bedroeg 49,082 kisten, alles ingevoerd in het laatste kwartaal. In Kobe was de invoer veel belangrijker en bedroeg

deze van 1 Jan.—15 Dec. 1897 163,030 kisten, als volgt over de verschillende maanden verdeeld:

1 Maart 1897, per *Kongsee* . .	24,698	kisten.
11 Mei 1897, per *Zweena* . . .	35,443	„
22 Juni 1897, „ „ . . .	34,710	„
26 September 1897, per *Nord* .	34,774	„
17 November 1897, per *Picciola* .	32,405	„
Totaal .	163,030	kisten.

Vóor het einde van 1897 werden bovendien te Kobe nog 35,000 kisten verwacht.

De voorraad te Yokohama voorhanden is zoo goed als nihil, terwijl die op 15 December te Kobe ca. 3000 kisten bedroeg. Het jaar 1897 begon in laatstgenoemde plaats met een voorraad van 22,021 kisten, zoodat in het geheel in Kobe van 1 Jan.—15 Dec. 1897 182,314 kisten zijn afgeleverd geworden.

De importeurs van Sumatra-petroleum zijn over den loop van zaken zeer tevreden en verklaarden aan dit consulaat, in staat te zijn veel meer te kunnen afleveren, indien slechts voortdurend hierheen verscheept werd. Zoo werd te Kobe den 16den December de laatste voorhanden zijnde hoeveelheid petroleum door hen afgeleverd, zoodat men feitelijk tot aan 24 d. o. v., den dag waarop de lading van 35,000 kisten verwacht werd, zonder olie zat.

Aan de plaatsen van productie wordt al het mogelijke gedaan om de productie op te voeren, maar de enorme afzet, dien men, sedert de indienststelling der tank-inrichtingen te Hongkong en te Shanghai, in China heeft gevonden, maakt het oogenblikkelijk onmogelijk aan alle vraag te voldoen. Als voorbeeld daarvoor kan dienen, dat alleen in de maand October door de tank-inrichtingen te Hongkong 173,000 kisten afgeleverd werden. Binnen niet al te langen tijd denkt men ook aan de werkzaamheden tot het oprichten der nieuwe tank-etablissementen te Kobe te beginnen.

Hieronder volgt een overzicht der prijzen van Sumatra-petroleum zooals die in 1897 geweest zijn, vergeleken met de marktprijzen van andere hier te lande ingevoerd wordende petroleumsoorten:

	Sumatra.	Atlantic.	Chester.	Russische tankolie.
Prijs van	Per kist van 2 blikken.			
1897	Yen.	Yen.	Yen.	Yen.
Januari.	2,02½	2,25	2,17	2,04
Februari	1,97½	2,18	2,08	2,00½
Maart	1,90/91	2,17	2,02	1,95
April	1,88	2,16	2,—	1,92½
Mei	1,88	2,16	2,03	1,90
Juni.	1,88	2.16	2,—	1,90
Juli	1,88	2,13	2,03	1,95
Augustus	1,88	2,23	2,05	1,96
September . . .	1,91	2,40	2,15	1,95
October	1,90	2,22	2,07½	1,90
November. . . .	1,89	2,11	2,—	1,90
December. . . .	1,90	2,10	1,98	1,93

Uit al het voorafgaande blijkt wel, dat de Nederlandsch-Indische petroleum hier flink vasten voet heeft verkregen, dat ook voor andere petroleumondernemingen, die in onze koloniën zullen ontgonnen worden, bij concurreerende prijzen een groot veld van afzet, ook hier in Japan nog open is, en dat de berichten over de in dit land ontgonnen wordende bronnen, om een of andere reden, grootelijks overdreven worden voorgesteld.

Eene onverdiende beschuldiging.

Van zeer bevoegde en hooggeachte zijde maakt men mij opmerkzaam, dat wat de generaal Van Swieten in het gedeelte van zijn door mij medegedeelden brief, dd. 5 Maart 1884 *), van wijlen den generaal Meijer zegt, eene geheel onverdiende beschuldiging is. Want uit niets blijkt dat M. zou hebben beweerd, dat generaal Van Swieten's proclamatie van 12 Februari 1874, Nederland de verplichting oplegde om de verovering van Atjeh tot aan de uiterste grenzen voort te zetten. Was de generaal Meijer een voorstander van agressie geweest, dan zou hij zeker niet het bekende request, tijdens het ministerschap van den heer Keuchenius, mede onderteekend hebben.

Ik haast mij het bovenstaande ten volle te beamen, er bijvoegende, dat ook uit de nagelaten papieren van den generaal Meijer duidelijk is gebleken, dat hij geen voorstander der agressie was.

Breda,
25 Februari 1898.

L. W. A. KESSLER,
Gep. Majoor O.-I. Leger.

---

*) Aan wijlen den majoor van het O.-I. Leger H. A. A. Niclou. Zie het artikel „Protest" in de Februari-aflevering van dit tijdschrift.

De pest in Britsch-Indië.

De toestand te Bombay verbetert niet. Het aantal sterfgevallen in de week, eindigende 10 Februari ll., bedroeg 2067, wat gelijk staat met een sterftecijfer van 120.21 per 1000 inwoners. Aan pest alleen stierven *dagelijks* omstreeks 200 personen.

Te Poona is de sterfte aan pest in de laatste weken verminderd van 80 tot 15 per dag. Grootendeels is dit aan de houding der inwoners te danken. In 't begin hebben zij zich hevig verzet tegen de maatregelen, die de overheid nam, maar nu is hun stemming zoodanig veranderd, dat onlangs den geneeskundigen, die met het werk belast zijn, een eerbiedig adres van hulde en dank, alsmede geschenken werden aangeboden.

Minder goede berichten komen uit den Punjab. In de districten van Jalandhar en Hoshiapore breidt de pest zich onrustbarend uit. Echter liggen deze districten in de onmiddellijke nabijheid van de bergprovinciën Kumaon en Gurwhal, waar de pest reeds vele jaren lang voortdurend voorkomt, zoodat dit geen nieuw verschijnsel is.

Ook in het Nizam-district van Hyderabod is de ziekte verschenen, iets wat onvermijdelijk was, daar dit district aan het presidentschap Bombay grenst. Dat enkele gevallen over de grens zouden worden gebracht kon men dus verwachten. Tot dusver blijft het aantal zieken echter beperkt.

Een correspondent van het *British Medical Journal* deelt

het volgende mede omtrent het werk der pest-commissie te Bombay.

Zeer uitvoerig is de arbeid geregeld en verdeeld. De stad is in wijken ingedeeld, die elk haar kantoor hebben, waar een Europeesch geneesheer, die een of meer andere geneeskundigen, meestal inlandsche, onder zich heeft, gezag voert. Een wacht van twintig tot dertig Sepoy-soldaten moet dezen post zoo noodig beschermen.

De taak dezer geneeskundigen bestaat in het opsporen van gevallen van pest en het verwijzen van de zieken naar het hospitaal. Zij moeten de personen, die met pestlijders in aanraking kwamen, in *observation camps* in afzondering brengen en hunne woningen ontsmetten. Zij hebben bevoegdheid, de ongezondste woningen te doen ontruimen of afbreken.

De inlanders zijn zóo bevreesd, naar het hospitaal of het kamp te worden gezonden, dat zij al het mogelijke bedenken, om hun zieken en dooden te verbergen. De grootste moeite hebben dientengevolge de geneesheeren, om gevallen van pest te ontdekken. Een goed ingerichte spionnendienst is gebleken daarvoor noodzakelijk te zijn. Men betaalt een ropij voor ieder geval van pest dat aangegeven wordt door lieden die in de verschillende districten bekend zijn en daar altijd het eerst de nieuwtjes hooren. Men maakt gebruik van de opgaven der ziekenhuizen en kerkhoven van gevallen, die niet dadelijk ontdekt waren, om andere op te sporen. Geregeld worden ook de woningen nagegaan, maar dit levert weinig op, daar de inlanders eene buitengewone behendigheid hebben verkregen in het misleiden der bezoekers. Huizen, waar gevallen zijn voorgekomen, worden herhaaldelijk onderzocht, en dagelijks gaan in verschillende deelen der stad groote troepen uit om een geheel blok woningen te gelijk te onderzoeken. Soldaten waken daarbij tegen overlast.

Ondanks al deze maatregelen wordt nauwelijks de helft van alle gevallen van pest ontdekt, vóór de lijders

één. Te Lanouli herstelden 12 van de 16 behandelde lijders. De correspondent erkent „dat deze getallen te klein zijn om er eenige gevolgtrekkingen uit te maken."

Het serum van dr. Yersin is, gelijk men weet, gebleken zonder baat te zijn.

Dr. Haffkine had sinds eenigen tijd opgehouden, een genezend serum te zoeken. Hoewel *The Lancet* verklaart dat de nu door hem bereide voorbehoed-entstof haar doeltreffendheid bewezen heeft, geeft het blad toch toe, dat het gemeentebestuur tegenover de kleine hoeveelheid gegevens, die het alsnog bezit, een stap in 't duister heeft gedaan, toen het de inentingen aanmoedigde. Het is niet te ontkennen, dat de correspondent van dit blad hier zichzelf eenigszins tegenspreekt. Het *British Medical Journal*, welks berichten een maand jonger zijn, schrijft over deze zaak als volgt:

„Het meest ontmoedigende nieuws met betrekking tot de pest is, dat Haffkine's entstof niet langer als prophylactisch (voorbehoedmiddel) wordt beschouwd. De bladen berichten dat hij openlijk verklaard heeft, dat zijn serum niet de gehoopte uitwerking heeft. Dit is de eerste maal dat wij dit vernemen, daar dr. Haffkine tot kort geleden steeds het welslagen zijner methode verkondigd heeft. Maar dr. Khaja Abdulla heeft onlangs de ervaring gehad, dat zes ingeënte personen aan de pest overleden."

Het *Medical Journal* acht die omstandigheid geen reden voor dr. Haffkine om met het bereiden zijner entstof op te houden, zooals hij schijnt te willen doen.

Geneeskundigen en leeken houden zich op het oogenblik met het vraagstuk der inenting bezig. Volgens het *Med. Journal* komt die quaestie neer, niet op de vraag of het serum beschermt, maar *hoe lang het beschermt?* Het schijnt thans duidelijk te zijn, dat het zwakkere serum niet langer dan enkele maanden vrijwaart, zoodat revaccinatie iedere drie maanden noodzakelijk is.

——— ——— ———

Koloniale Litteratuur.

Van den heer dr. W. B. J. van Eyk, inspecteur van het middelbaar onderwijs, ontvingen wij een belangrijk geschrift over: *De opleiding der technische ambtenaren bij het boschwezen in Neêrlandsch-Indië* (1865—1897).

De schrijver heeft hier te boek gesteld al wat betrekking heeft op de wordingsgeschiedenis van den voorbereidenden cursus ter opleiding van technische ambtenaren bij het boschwezen in N.-I., welke gedurende 1891—97 een niet onbelangrijk deel van de Rijkslandbouwschool te Wageningen heeft uitgemaakt. Aan den toekomstigen kroniekschrijver heeft dr. Van Eyk daarmede een uitstekenden dienst bewezen. De „Mededeelingen", in 1891 van wege het Ministerie van Koloniën uitgegeven, verschaffen in dit opzicht slechts weinig stof. Zij dienen trouwens uitsluitend om belanghebbenden in te lichten omtrent de nieuwe regeling van de opleiding der hier bedoelde ambtenaren. Als zoodanig beantwoordt dat boekje volkomen aan zijn doel, doch het ontstaan van den cursus en hetgeen er aan voorafging verhaalt het niet. Dank zij der welwillendheid van den betrokken Minister, was het dr. Van Eyk vergund voor de samenstelling van zijn historisch overzicht gebruik te maken van bescheiden, die een helder licht werpen op de bedoelingen en het streven der Regeering in deze.

Doch zijne taak heeft zich niet bepaald tot een terug-

blik zonder méer, — hij heeft ook het oog gericht op de naaste toekomst, op de regeling die eerst in September 1898 haar beslag krijgt.

Bij de reorganisatie van de Rijkslandbouwschool, met den cursus 1896—97 in werking getreden, behoorde, naar men weet, de oprichting van de „hoogere land- en boschbouwschool", gesplitst in twee afdeelingen: éene voor den Nederlandschen en éene voor den Indischen land- en boschbouw. Bij deze laatste zal zich voortaan aansluiten een cursus ter opleiding van technische ambtenaren bij het boschwezen in Ned.-Indië. Aangezien nu de Indische afdeeling een tweejarig tijdvak omvat en in September 1896 werd geopend, kan eerst met het einde van het schooljaar 1897—1898 aan hen, die haar hebben ten einde gebracht, gelegenheid gegeven worden, aan dien in uitzicht gestelden boschbouwcursus deel te nemen. Deze gelegenheid zal slechts voor hen bestaan, die na een vergelijkend examen als rijksalumni in opleiding worden genomen. Uit den aard der zaak is dit getal uiterst beperkt. Het kan óók gebeuren, dat er geene enkele plaats te vervullen valt. Doch hoe dit ook zij, daar die cursus eerst in September 1898 behoeft geopend te worden, is nog niet bepaald, over welke vakken het onderwijs loopen en hoe de leerstof verdeeld worden zal. Een en ander moet nog worden geregeld.

Met de uitkomsten van de regeling, in 1891 tot stand gebracht, is dr. Van Eyk zeer ingenomen. Hij laat er zich in bijkans geestdriftige bewoordingen over uit:

„Kort is de levensduur geweest, welke voor dit opleidingsstelsel weggelegd was. Ternauwernood zes jaren heeft dit gewerkt, doch steeds vooruitgaande in bloei, toenemende in de sympathie van leermeester en leerling, nog méér belovende voor de toekomst. De aristocratie van den geest was dáár aan het woord en het werk.

Kort, — doch niet altijd hebben menschen en dingen, die lang leefden, het meeste nut gesticht. Door hen, die

jong stierven, werden menigwerf daden verricht en zaden uitgestrooid, waarvan het late nageslacht de heilzame gevolgen genieten en de heerlijke vruchten plukken mocht. Zoo ook hier. Een kort bestaan — een rijk bestaan. Slechts zes jaren! Maar binnen die enge grenzen is niet te vergeefs gearbeid. Over dien arbeid werpen de feiten hun helder licht. Die feiten zijn, behalve de verkregen uitkomsten, dat deze boschbouwcursus, gedachtig aan de spreuk van Nisard: „il sied même au progrès de respecter ce qu'il remplace", van het oude heeft overgenomen wat in beginsel goed was, — dat hij den eersten stoot heeft gegeven tot eene algeheele hervorming ook buiten zijn eigen klein gebied, en dat hij duidelijk en aanschouwelijk in 't licht heeft gesteld, in welke richting die hervorming moest geschieden.

Zoo is hij de bron en oorzaak, de stuw- en drijfkracht geworden tot vooruitgang ook in wijder kring. Hij heeft met vaste hand naar de toekomst gewezen en in zijn eigen voorbeeld getoond, dat het geen waagstuk meer was, uitvoering te geven aan hetgeen men wilde, wenschte, verlangde, doch sedert lang vruchteloos gevraagd had: de Rijkslandbouwschool meer geschikt te maken voor de opleiding van toekomstige beheerders van landelijke ondernemingen in Ned.-Indië. Hij heeft dit gedaan, met onwraakbare juistheid en met onwrikbare standvastigheid, trots twijfel en tegenspraak. Zelf is hij er bij ondergegaan. Zijn levensdraad is afgesneden, terwijl hij zijne krachten nog pas had ontplooid en toen hij nog lang niet tot volle ontwikkeling was gekomen. Maar van hem is de stoot uitgegaan tot eene herschepping van verouderde toestanden om hem heen."

In eene bijlage geeft de schrijver een overzicht der uitkomsten, verkregen tengevolge van het kon. besluit van 9 Januari 1891 n°. 10 (*Indisch Staatsblad* n°. 104).

Het geschrift is niet in den handel.

De heer Kisak Tamai kwam vier jaar geleden uit Japan, zijn vaderland, over Siberië en Rusland naar Berlijn, waar hij zich als medewerker aan Duitsche en andere tijdschriften weldra eenigen naam maakte. Spoedig werd hij, bij de toenemende belangstelling van Duitschland in Oost-Azië, voor velen eene vraagbaak. De wederzijdsche handelsbetrekkingen tusschen Duitschland en Oost-Azië, die voortdurend zich vermeerderen, deden bij den heer Kisak Tamai het plan ontstaan een maandschrift uit te geven, dat eene verbinding zou kunnen zijn tusschen Oost-Azië en Europa. Tot nu toe moesten, daar het lezen van Japansche en Chineesche couranten Europeërs zelfs na lange studie zeer moeilijk valt, Duitsche kooplieden en industrieelen zich voornamelijk met Engelsche couranten en periodieken tevreden stellen.

Het eerste nummer van dit in het Duitsch geschreven maandschrift: *Ost-Asiën* is dezer dagen verschenen. (Uitg. S. Calvary en Co., Berlijn, Zimmerstr. 11). Het is een proefnummer en bevat proeven van artikelen, in dier voege, dat van enkelen alleen den opzet wordt gegeven.

Men vindt er o. a in een artikel over het voordeel van eene directe verbinding tusschen Japan en Duitschland; het handel- en scheepvaartverdrag tusschen Duitschland en Japan; een verzendingsbericht over Japan en eene novelle, uit het Koreaansch vertaald: *De wonderschoone zangeres Rokwa.*

VARIA.

De goudmijnen van Noord-Celebes.

In het *Handelsblad* van 16 Februari j.l. komt onder bovenstaanden titel een belangwekkend geschiedkundig overzicht voor van de opsporingen van goud op Noord-Celebes.

Dat er goud in de bergen van Noord-Celebes aanwezig was en in vele rivieren stofgoud gewasschen kon worden, wisten onze voorouders reeds, en zij toonden het, door eene belasting in stofgoud te heffen, die tot in onzen tijd voortduurde.

Vele bijzonderheden over het voorkomen en het winnen van het edel metaal vinden we echter in de oude geschriften niet.

Zoo spreekt Padtbrugge — de krachtige gouverneur, wiens naam in Noord-Celebes bij de inlanders nog niet in vergetelheid is geraakt en die in 1677 eene reis van Kaidipan naar Limbotto en Gorontalo maakte — in zijn reisjournaal wel over de schatting in goud en slaven, die de Gorontalers beweerden aan de Macassaren en Ternatanen te moeten opbrengen, maar verder laat hij er zich niet over uit.

Later krijgen wij echter meer nauwkeurige berichten en worden ook de mijnen met name genoemd.

Zoo schrijft G. F. Duhr, die in 1824 de goudmijnen bezocht, o. a.: „Hoewel er tusschen die beide voormelde streken — Kotaboenan en Tomini — reeds ontallig vele goudmijnen ontdekt zijn, geloof ik echter dat er nog vele rijke goudmijnen zijn, die tot hiertoe nimmer ontdekt zijn geworden."

A. J. Bik, die in 1845 eenige aanteekeningen over de goudmijnen van Gorontalo publiceert, noemt in het landschap Pagoeat de mijnen van Batoedoelan, Taloedoejoen, Ongkahoeloe, Molisipat en verder langs de bocht van Tomini de mijnen van Moeton Toeladingke, Tomini en Anpibaboe.

Van de overige goudvindplaatsen noemt hij den berg Totok, die in 1843 500 realen aan het gouvernement geleverd zou hebben, de Kotaboenan, die van Gorontalo, Limbotto, Kadipan, Bintaoena, Ardagile en Bwool.

G. A. de Lange, die eenige jaren later een uitstapje naar de mijnen van Kotaboenan maakte, vermeldt dat hem in het Rijk Mongondo nog de mijnen van Dou, Tapabibing, Lama en Mintoe genoemd werden.

Aan de mijnen van Totok werkten volgens hem van zestig tot honderd man.

In 1848 diende P. baron Melvill van Carnbée aan den minister van Koloniën een request in voor uitsluitend octrooi voor 30 jaar voor exploitatie van de goudmijnen in de residentie Menado.

De Minister verklaarde in zijn antwoord dd. 19 September 1848 „zich gunstig gestemd met betrekking tot de door hem beoogde onderneming," maar wilde eerst het advies van den Gouverneur-Generaal inwinnen.

Hoe dat luidde weten wij niet, doch tot exploitatie der mijnen heeft het blijkbaar niet geleid.

J. G. F. Riedel, die in 1857 eene reis door Bolang Mongondo maakte, noemt de mijnen van Dolangon, Mintoe en Kotaboenan.

Von Rozenberg, in 1863 de afdeeling Gorontalo door-

trekkende en ook te Soemalata zijnde om de goudmijnen aldaar te zien, noemt 26 mijnputten, bij die plaats gegraven.

Zoo blijkt uit deze verhandelingen, dat men zich meer en meer rekenschap ging geven van het bestaan der goudmijnen, en ongetwijfeld is het jammer, dat Melvill's request niet geleid heeft tot het instellen van een deugdelijk onderzoek.

In latere jaren blijft het onderwerp in de literatuur en in den ondernemingsgeest rusten — misschien eensdeels het gevolg van den Atjeh-oorlog, die allen residenten der buitenbezittingen de verplichting oplegde om vóór alles de rust te bewaren en niets nieuws aan te vangen.

Met het contract dat dr. Siber, namens de firma Landberg & Zoon te Batavia, sloot met het Rijksbestuur van Bwool, in 1891, waarvan de goedkeuring door onze Regeering in Aug. 1891 werd geweigerd, doch in October 1892 werd verleend, begint een nieuw, actief tijdperk, waarin de oprichting der *Ned.-Ind. Mijnbouw Mpij.*, den 14 Jan. 1893, het eerste feit is.

De aandacht van het Nederlandsche kapitaal is, zooals bekend is, sedert dien op buitengewone wijze in beslag genomen door de oprichting van goud-exploratie-, respectievelijk exploitatie-maatschappijen op Noord-Celebes.

In N°. 8 van dezen jaargang geeft het weekblad *Insulinde* de volgende aanvulling van bovenstaand historisch overzicht:

Dr. J. G. F. Riedel deelde in zijn *Geografische*, *statistische*, *historische en ethnografische beschrijving van de landschappen Gorontalo*, *Lembotto*, *Bone*, *Baolimo en Attinggola*, in 1870 gepubliceerd in het *Tijdschrift van Land-*, *Taal- en Volkenkunde van N.-I.*, deel XIX, zesde serie, deel I, pag. 46 en v., in 1866 reeds mede:

„De minerale rijkdom der Gorontalosche landschappen is nog hoogst gebrekkig bekend. Schier over de gansche uitgestrektheid wordt ijzer en goud verspreid aangetroffen.

De landschappen ten westen gelegen bevatten tevens veel koper en bismuth."

Verder:

„In eenige mijnen ten noordoosten van het meer van Limbotto en ten westen van het Kabila-gebergte komt het goud in kwartsgangen langs den oever van de rivier Lonoeo stuksgewijze nu en dan ter grootte van een duivenei voor. Op de vlakte van Molomboelahe en in het Nagoeatsche verkrijgt men het stofgoud in den vorm van korrels en schilfers in rivierbeddingen en in de voor het doel gemaakte mijnen en putten vermengd met zand, terwijl in het Soemalatasche het goud hoofdzakelijk in een ertssoort, bestaande uit gangaard en zwavelijzer kristallen en nesten van kwarts, wordt gevonden. Deze ertssoort wordt tusschen twee steenen gestampt en vervolgens behandeld als de goudhoudende zandgronden der Nagoeatsche groeven."

En elders:

„Het resultaat van een oppervlakkig ingesteld onderzoek betreffende de geologische gesteldheid der Gorontalosche landschappen, in verband met de mededeelingen der inlanders, welke van de goudgronden kennis hebben, geeft in alle opzichten de overtuiging, dat de hoeveelheid goud welke thans in den schoot der aarde bedolven ligt en slechts op den nijveren, met wetenschappelijke kennis toegerusten arbeider wacht, aanzienlijk is."

Vreemd voorzeker, merkt *Insulinde* op, dat deze mededeeling langer dan een kwart eeuw gebleven is: de stem eens roependen in de woestijn!

In No. 10 van *Insulinde* teekent mr. A. J. E. A. Bik te 's Gravenhage hierbij nog aan, dat prof. Reinwardt in zijn „Reis naar het Oostelijk gedeelte van den Indischen Archipel in het jaar 1821", de goudmijnen van Pagowat en van Kotaboena beschrijft, en deze reeds verklaarde — zie t. a. p. bladzijde 533 — dat „eene zoo groote ver-

„ scheidenheid van goud uit nagenoeg hetzelfde gebergte en „ van nabij gelegen gewesten alleszins opmerking verdient."

Aanteekening verdient ook, dat Francis, in zijn „ Levensloop van een Indisch Ambtenaar", deel 3, bladzijde 337 (1856), 83 goudmijnen in de residentie Menado vermeldt.

Ook Reinwardt's stem is dus langen tijd gebleven die eens roependen in de woestijn!

„ Ik heb voor mij liggen", schrijft de heer Bik, „ een prospectus, gedateerd 's Gravenhage 1 Maart 1866, betreffende de oprichting van een „Maatschappij tot ontginning van petroleumbronnen in Ned.-Indië", welk prospectus, dat zoetjes aan een zekere historische beteekenis verkrijgt, behalve door mijn grootvader A. J. Bik, onderteekend was door de heeren dr. W. R. van Hoëvell, dr. P. Bleeker, J. Millard, Arnold en Zoonen, D. van Aalst en S. C. J. van Aalst.

Het bezadigd gestelde prospectus, dat tot strekking had de exploratie van petroleumhoudende terreinen, had zijn ontstaan te danken aan het kort te voren verschenen Koninklijk besluit van 26 Januari 1866 (*Stbl.* no. 4), sedert vervallen, zie besluit van 2 September 1873 (*Stbl.* no. 126), welk besluit inhield „ bepalingen ter bevordering der ont- „ ginning op Java en Madura van bronnen, welke aardolie, „ petroleum enz. opleveren,"

In dat prospectus leest men o. a.:

„ De petroleum vervult in de hedendaagsche maatschappe- „ lijke ontwikkeling een belangrijke rol, zoodat de onder- „ geteekenden het plan hebben ontworpen om ook op Java „ dit onschatbaar product aan den bodem te ontwoekeren. „ Het Koninklijk besluit van 26 Januari ll. (1866) biedt „ daartoe de gelegenheid aan.... Verschillende opgaven „ bij de Regeering ingekomen, leeren, dat er in den „ Indischen Archipel belangrijke hoeveelheden aardolie „ door de natuur worden aan den dag gebragt."

Volgt een berekening van kosten, en daarna: „Uit het „ midden der oprigters worden gekozen twee directeuren

„ en vijf commissarissen De Directeuren genieten, zoolang „ geene winsten worden verkregen, als honorarium, ge- „ zamenlijk niet meer dan *f* 1200.— 's jaars De Commis- „ sarissen erlangen geen vast honorarium."

En nu de roepstem: „De oprigters hebben het voorne- „ men om zoodra er voor een kapitaal van *f* 100.000.— zal „ zijn deelgenomen, de noodige vergunning aan de Regee- „ ring te verzoeken om een boring aan te vangen."

Voor zoover mij bekend, zijn die *f* 100.000.— niet bijeengebracht, en de roepstem der oprichters is gebleven, die, van roependen in de woestijn!"

Kunstmatig bereide indigo.

De tropische planters en de Engelsche en Nederlandsche tusschenhandelaars werden in 1880 minder aangenaam verrast door de tijding, dat het aan een Duitsch scheikundige, Baeyer, van Munchen, zou gelukt zijn langs kunstmatigen weg indigo te bereiden. Het alarm kwam echter spoedig tot bedaren. Wel werd het bericht bevestigd, maar Baeyer's bereiding van indigo uit kaneelzuur, ofschoon deze materie in willekeurige hoeveelheden uit teerproducten gewonnen kan worden, bleek toch voor de industrie voorshands zonder beteekenis, daar het product, vooral wegens de groote hoeveelheden onbruikbare nevenproducten, te hoog in prijs was om met de natuurlijke indigo op de markt te kunnen concurreeren. Thans deelt prof. dr. Otto N. Witt in de *Chem. Industrie* no. 20 en in *Prometheus* nos. 420 en 421 mede, dat het aan de Badische Aniline- en Sodafabriek, tegenwoordig wel de voornaamste van alle chemische fabrieken, gelukt is zuivere, langs kunstmatigen weg bereide indigo in den handel te brengen, tot een prijs die kan concurreeren met dien van natuurlijke indigo.

In het *Tijdschrift* van de Nederl. Maatsch. ter bev. van

Nijverheid wordt gewezen op de ernstige gevolgen, die deze uitvinding in oeconomisch opzicht kan hebben. Hoe groot de totaal-productie der tropen aan indigo is, laat zich niet zeer gemakkelijk bepalen, daar groote hoeveelheden in de landen van productie zelven worden verbruikt en van het overige een deel aan de consumptie wordt afgeleverd vóór het de hoofdmarkten van Londen en Amsterdam bereikt. Men kan zich intusschen wel een denkbeeld vormen van den omzet, wetende dat alleen in 1894 900,600 KG. indigo en in 1895 1,392,500 KG. verbruikt werden. Daar voor het kilo gemiddeld 10 Mk. wordt betaald, maakt dit voor 1894 een bedrag van 10¼, voor 1895 van 14¾ millioen Mk.

„Hoe ver de prijzen van de plantage-indigo voor vermindering vatbaar zijn, laat zich nog niet beoordeelen, daar de producenten natuurlijk geen reden hadden om de prijzen van hun veelbegeerd product te verlagen, zoo lang eene concurrentie nog slechts dreigde. De verschijning op de markt van de concurreerende synthetische indigo heeft hen nu echter voor een feit geplaatst. Het slimste is echter, dat het hier niet slechts een strijd om de prijzen geldt, want nu reeds kan met zekerheid gezegd worden, dat de kunstmatige indigo niet weder van de markt verdwijnen zal, zelfs in het geval dat de prijs op den duur toch iets hooger dan die der plantage-indigo mocht blijken. Deze laatste is namelijk geen onvermengde chemische zelfstandigheid. Terwijl bij de beste Java-soorten het gehalte aan werkelijke indigo tot 80 pCt. stijgt, schommelt de percentage bij de producten uit de overige tropen van 30—60, en menige soort Manillo-indigo haalt zelfs geen 15 pCt. Ook de geraffineerde indigo is niet volmaakt zuiver, maar bevat nog bijmengsels, ofschoon in geringe hoeveelheid. Deze bijmengsels zijn echter niet werkloos bij de ververij, want zelfs wanneer zij chemisch van indifferenten aard zijn en in de kuip de vezels niet aantasten, verontreinigen zij toch door hare ophooping

de kuip. Naast die indifferente bijmengsels bevat de plantaardige indigo echter ook kleurende bestanddeelen in wisselende hoeveelheden, en deze dragen schuld, dat verscheidene soorten indigo kleuren van zeer verschillende nuances leveren. Derhalve is de verver bij het gebruik van plantaardige indigo aan bepaalde merken gebonden en moet deze bovendien nog sorteeren, wat lang geen gemakkelijke taak is. Daarbij komt dan nog het lastige fijnmalen van de plantage-indigo vóór het gebruik. De eigenaardig taaie natuur van de indigo maakt het vermalen dezer stof tot een moeielijken en langdurigen arbeid, die met bijzondere zorg moet verricht worden.

„Al deze bezwaren verdwijnen nu als met tooverslag met de invoering van synthetische indigo, die als een zeer zuiver preparaat in den vorm van een fijn poeder of paat wordt afgeleverd. De arbeid van het malen vervalt, de nauwkeurige bepaling van de te mengen hoeveelheden wordt zeer vereenvoudigd, de analyse bepaalt zich tot eene eenvoudig een gemakkelijk uitvoerbare contrôle en de verkregen kleuren onderscheiden zich door eene groote gelijkmatigheid en vastheid in de nuances.

„Onder die gunstige omstandigheden kan de kunstmatig bereide indigo desnoods iets duurder dan de natuurlijke blijven."

Koffiecultuur in Transvaal.

Het Landbouwkundig Genootschap te Pretoria heeft informaties ingewonnen naar den omvang der koffiecultuur in de Zuid-Afrikaansche Republiek, met het oog op eene bevordering dier cultuur voor consumtie des lands. De invoer per jaar bedroeg in 1896 3,573,709 Eng. ponden, ter waarde van £ 121,873, terwijl in 1897 werd ingevoerd voor eene waarde van £ 3,946,385. Daar verschillende streken van Transvaal uitnemend voor de koffiecultuur geschikt

zijn gebleken, meent men dat, al zou de Republiek geen mededingster op de wereldmarkt worden, het toch zeer goed mogelijk zou zijn in eigen behoefte te voorzien door aanplant.

Voor dezen aanplant zouden in hoofdzaak in aanmerking komen streken in het oostelijk gedeelte van Transvaal. Men verzekert, dat de Liberia-koffieplant de geschiktste soort zou zijn voor den grond, daar zij weerstand biedt aan roest en schimmel en een sterken groei heeft. Op verschillende plaatsen wordt reeds met goeden uitslag koffie gekweekt.

Een uitvoerig rapport is aan den Staatssecretaris, dr. Leyds, opgezonden

---

Surinaamsche koffie.

In *Onze West* wordt medegedeeld, dat het sinds eenigen tijd op placer *Jachtlust* den heer Swaigert gelukt is, de Surinaamsche koffie op Liberia-koffieboomen te oculeeren. Na tal van mislukte pogingen heeft hij eindelijk eene wijze van behandelen gevonden, waarbij geene oculatie meer mislukt. Twee boomen staan reeds in bloesems en met vruchten. Er zal nu eene proef in het groot worden genomen.

De uitvinding is voor de koffiecultuur van groot belang, omdat de oogst van Surinaamsche koffie op den in draagkracht sterken Liberiastam overvloediger zal zijn.

Onder de Bataks.

In het *Maandbericht van het Nederlandsch Zendelinggenootschap* voor Maart komt het eerste stuk voor van het verslag, dat Br. A. Kruyt geeft van een bezoek aan de Deli zending. Boeloeh Hawar is daarvan de hoofdvestiging Daar wonen

de zendeling en de jongste der Minahassische goeroes. Met oordeel is deze plaats gekozen. Het is een groote kampong, gelegen aan den weg, die de vlakte met de hoogvlakte verbindt. De aanraking is dus gemakkelijk, zoowel met de Bataks, die boven wonen, als met die welke zich in de vlakte hebben neergezet. Behalve deze hoofdvestiging heeft men nog in vier kampongs een goeroe geplaatst.

Op den weg van Petani naar Boeloe Hawai maakte Br. Kruyt met de eerste Bataksche kampong kennis. Die kampongs zijn meestal klein en onaanzienlijk. De huizen hebben er met hun spitse daken schilderachtiger aanzien dan die in de kampongs op Java, maar het is er veel vuiler.

Wat de Bataks zelf betreft, zegt Br. Kruyt:

„Uit den aard der zaak leerde ik het volk slechts oppervlakkig kennen. De indruk nu, dien ik van den Batak ontving, is niet onverdeeld gunstig. In het algemeen maken de vrouwen een beteren indruk dan de mannen. De laatsten toch beschouwen zich verheven boven zwaren arbeid. Dat laten zij aan de vrouwen over. Een man koopt één of meer vrouwen à 80 dollar of meer het stuk, en laat ze veldarbeid verrichten, rijststampen, koken, water halen, enz. Intusschen doet hij niets .... niets, of zoo hij iets doet, dan is het op den kleine passen, en dergelijke gemakkelijk te vervullen plichtjes. Het is om kribbelig te worden zoo'n troep droomerige, beuzelende mannen, sommigen met open mond, in de djamboer aan te treffen. Dan, ook hier is luiheid des duivels oorkussen. Al zou het alleen uit verveling zijn, de Batak gaat djoediën (dobbelen) of opiumschuiven. En overal vindt hij gelegenheid om aan zijn hartstocht te voldoen, zelfs in het bosch onder een in der haast opgeslagen afdakje.

Waarom, zoo vraagt een Batak, zal ik mij inspannen? Hij heeft immers genoeg te eten, en de vrouwen zijn nog niet geëmancipeerd genoeg, om dienst te weigeren. Eens in de twee jaren zal er wat bosch te kappen vallen voor

nieuwe tuinen, maar dat is ook al. Alleen wanneer de behoefte aan opium werkt, of wanneer de speelschuld drukt zal de Batak aan het werk gaan — liefst lichte arbeid natuurlijk — om wat te verdienen. Waarlijk, het zou hoogst wenschelijk zijn, wanneer de bevoegde macht middelen vinden kon, om dit volk aan het werk te zetten, aan het wegen maken b.v. Dat zou voor de Bataks een zegen zijn, ook moraliter!

„Zoo lui als hij is, zoo goed is hij ter tale; men zou kunnen zeggen, dat welbespraaktheid hem is aangeboren. Hun tong staat nooit stil, zelfs bij de steilste hellingen zijn ze vol kwinkslagen en aardigheden . . ."

NIEUWE UITGAVEN.

NEDERLAND.

Archiv (Internationales) für Ethnographie. Herausgegeben von D. Anutschin, F. Boas, G. J. Dozy, E. H. Giglioli, E. T. Hamy, W. Hein, H. Kern, J. J. Meyer, F. Ratzel, G. Schlegel, J. D. E. Schmeltz, Hjalmar Stolpe, E. B. Taylor. Red.: Dr. J. D. E. Schmeltz. Bd. XI. Heft 1. Leiden, E. J. Brill. Per dl. (6 afl., m. in kleuren gedr. platen) . . . . *f* 12.—

Boekoe bergoena boewat anak-anak-ketjil njang baroe maoe beladjar perkataän olanda serta artinja didalem bahasa melajoe. Batavia, G. Kolff & Co. . . . . *f* —.50

Haap (Dr. **F. de**). Uit Oud-Batavia. De Portugeesche buitenkerk. Haarlem, de Erven F. Bohn. Batavia, G. Kolff & Co. . *f* 2.50

Uitgave ten bate van een fonds tot het restaureeren der Portug. buitenkerk.

Leer (De) van Boeddha, naar de heilige boeken van het zuidelijk Boeddhisme voor Europeanen bewerkt, en met aanteekeningen voorzien door Subhadra Bhikschoe. Uit het Duitsch vertaald door, en met voorwoord van mr. S. van Houten. 2de, veel vermeerderde uitgaaf. Arnhem—Nijmegen, Gebrs. E. & M. Cohen . . *f* 1.—

T'oung pao. Archives pour servir à l'étude de l'histoire, des langues, de la géographie et de l'ethnographie de l'Asie orientale, Chine, Japon, Corée, Indo-Chine, Asie centrale et Malaisie, redigées par Gustave Schlegel et Henri Cordier. Vol. IX. 1898. No. 1. Leiden, E. J. Brill. Per jaarg. (6 afl.) . . . . *f* 12.—

Vorderman (**A. G**.). Onderzoek naar het verband tusschen den aard der rijstvoeding in de gevangenissen op Java en Medoera, en het voorkomen van beri-beri onder de geïnterneerden. (Uitgegeven door de Vereeniging tot bevordering der geneeskundige

wetenschappen in Nederlandsch-Indië). Batavia, Jav. Boekhandel en Drukkerij. ['s Gravenhage, Martinus Nijhoff] . . . . f 5.—

Wakker (W. H.) en **F. A. F. C. Went.** De ziekten van het suikerriet op Java, die niet door dieren veroorzaakt worden. Met 25 platen. (Uitgegeven voor rekening van het proefstation Oost-Java te Pasoeroean en van het proefstation voor suikerriet in West-Java te Kagok-Tegal). Leiden, E. J. Brill. f 11.—, geb. f 12.—

ENGELAND.

Allan (James). Under the Dragon flag: my experiences in the Chino-Japanese war 3/6

Andersen (Dines). Index to the Jataka and its commentary. Vol. 7. 28/

Bishop (Mrs.). Korea and her neighbours: a narrative of travel. With an account of the recent vicissitudes and present position of the country. With a preface by Sir Walter C. Hillier. 2 vols. 24/

Carus (Paul). Karma: a story of early Buddhism. 3/6

——— Nivâna: a story of Buddhist philosophy 4/6

Hogan (James Francis). The Gladstone Colony: an unwritten chapter of Australian history 7/6

Japanese self-taught: being colloquial phrases and extensive vocabularies in English-Japanese. By the author of "Kelly and Walsh's Handbook of Japanese language." 7/

Johnston (Jas.). China and Formosa: the story of a successful mission. New ed.. . . . . 4/6

Orleans (Prince **Henri of**). From Tonkin to India, by the sources of the Irawadi, January '95 to January '96. Trans. by Hamley Bent 25/

Osmanli proverbs and quaint sayings. 4.300 sentences in Turkish, with English translations, by rev. E. J. Davis 12/6

Report regarding the possibility of introducing land and agricultural banks into the Madras Presidency. Vol. 2. . . . . 4/

Rosen (Dr. **Fritz**). Modern Persian colloquial grammar. Containing a short grammar, dialogues and extracts from Nasir-Eddin Shah's diarles, tales, &c., and a vocabulary 10/6

Rubaiyat of Omar Khayyâm (The): being a facsimile of the MS. in the Bodleian Library, Oxford. With a transcript into modern Persian characters. Trans. with an introduction and notes, and a biography, by Edward Heron Allen 10/6

DUITSCHLAND.

Bote (Der) aus Alaska u. vom Jukon. Hrsg. Joach. von Möller. 2. Jahrg. 1898 12 Nrn Vierteljährlich M. 3.—; einzelne Nrn. M. 1.—

Busley (Geh Reg.-R. **C.**). Der Kampf um den ostasiatischen Handel. Vortrag. 2. Aufl. Mit 1 Karte: Eisenbahn- u. Post-Dampfschiffs-Linien nach Ostasien. Zuglich Uebersicht der gesamten deutschen Post-Dampfschiffs-Linien, des Kolonialbesitzes, der konsular. u. diplomat Vertretgn. des Deutschen Reiches. Hrsg. v. der deutschen Kolonial-Gesellschaft. Abteilg.: Berlin-Charlottenburg . M. 1.20

Jahresbericht üb die Entwickelung der deutschen Schutzgebiete im J. 1896/97. Beilage zum deutschen Kolonialblatt 1898 M. 2 50

Nachrichten über Kaiser-Wilhelms-Land u. den Bismarck-Archipel. Hrsg. v. der Neu-Guinea-Compagnie zu Berlin . . . . M. 1.50

Voeltzkow (Dr. **Alfr.**). Wissenschaftliche Ergebnisse der Reisen in Madagascar u. Ostafrika in d. J. 1889—1895. Einleitung v. Alfr. Voeltzkow . . . . M. 10.—

Zimmermann (Dr. **Alfr**.). Die europäischen Kolonien. Schilderung ihrer Entstehg, Entwickelg., Erfolge u. Aussichten. 2. Bd. A. u. d. T.: Die Kolonialpolitik Groszbritanniens. 1 Thl. Von den Anfängen bis zum Abfall der Vereinigten Staaten . M. 10.—; geb. M. 11.50

FRANKRIJK.

Brunel (L.). L'Etat et l'Individu dans la colonisation française moderne . . . . 4 fr.

Guzman (E. de). Encore l'armée coloniale . . . . . . 0 fr. 50

Hautfort (F.). Biskra, au pays des Palmes. . . . . . . 3 fr.

Hourst (Lieut.). Sur le Niger et au pays des Touaregs. La mission Hourst . . . . 10 fr.

Lacroix (A.). Minéralogie de la France et de ses colonies, tome II, 2. partie . . . . 15 fr.

Lagrillière-Beauclerc. Mission au Sénégal et au Soudan; voyage de M. André Lebon (oct.-nov. 1897) . . . . 5 fr.

La Mazelière (Marquis **de**). Moines et ascètes indiens . . 4 fr.

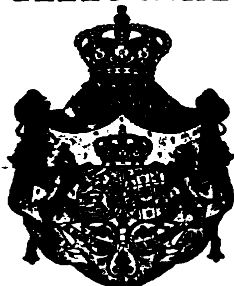
Lebon (Colonel). Les origines de l'armée japonaise (Extrait de la *Revue d'artillerie*) . . . . 1 fr.

Leclercq (J.). Un séjour dans l'Ile de Java. Le pays. Les habitants, etc., avec carte . . . . 4 fr.

Memoires (Les) historiques de Se-Ma Ts'ien, traduits du chinois et annotés par E. Chavannes. T. III, 1re. partie . . . . 10 fr.

Thirion (Commandant). L'Expédition de Formose. Souvenirs d'un soldat . . . . 2 fr. 50

GELEGENHEID-ALBUMS.

Het eenigste en beste adres voor artistique albums en prachtbanden in alle stijlen alsook met familiewapens er op gewerkt, is

JOS. MERKELBACH, UTRECHT (HOLLAND).

Hofleverancier. Bekroond met Gouden en Zilveren Medailles.

C. L. STEVENS — DEN HAAG.

Elke dag brengt drukte mee,
'k Ben daarover zeer tevreê
Werken is mijn element;
Dat ik 't goed doe, is bekend.
STEVENS wordt genoemd met eere,
Hij bedriegt zijn klanten niet;
Wat men vrage of begeere,
't Is altijd billijk en solied.
Vijftien Stuivers kost een VEER,
Kant en klaar is uw horloge;
't Kost, (ik zeg het onder 't roosje,)
U bij and'ren *heel* wat meer. —
Marmeren PENDUULS en COUPES.
Met *Driejarige* garantie,
Lever ik voor Zestien pop,
Desverkiezend op kwitantie,
REMONTOIRS van ZILVER Zes,
GOUDEN DAMES ##### en HEEREN
Achttien Gulden, heel die les
Moogt gij wel van buiten leeren.
Zorg dat dit het *eerst* geschiedt;
Zorg dat *ieder* mensch het wete:
Dat: Wat verder men vergete,

Breedstraat Honderd, zeker niet.

Zwitsersche Wasch- en Electrische Strijkinrichting „RIJSWIJK".

Wetenschappelijk nagewezen volkomen desinfectie. Geringste mechanische slijtage. Geen kunstbleekerij, geen Stamp-, Wring- en Borstelmachines.

Specialiteit in Snelwasschen.

TELEPHOON 674.

Telegram-Adres: Waschinrichting „RIJSWIJK".

De Nieuwe Leesbibliotheek,

Prins Hendrikstraat 119.

De nieuwste romans

in alle talen.

Lezing per deel en per abonnement.
KANTOOR-, SCHRIJF- en SCHOOLBEHOEFTEN.

BIND- EN DRUKWERK.

Plaatsing van Advertentiën en Abonnementen op alle Dagbladen.
FINALE UITVERKOOP WEGENS VERBOUWING.

MAX M. SCHILTE

DELFT.

Sigarenfabriek „L'UNION".

Export

NAAR

Oost- & West Indië

Bij F. J. VAN PAASSCHEN, te 's Gravenhage is verschenen:

Practische Handleiding der Eng. Taal,

voor Postambtenaren,

DOOR

J. F. E. W. ZEIJ,

Adjunct-Commies bij het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie. Gediplomeerd in Engelsch (Midd. onderwijs).

Prijs f 0.75 fr. p. p. f 0.80.

Makanan Djawa.

Verzending van alle Ind. gerechten. Bezorging van kleine en groote Ind. diners. — Diners à *f* 1.25 best. uit 5 Ind. gerechten, vold. v. 2 pers.

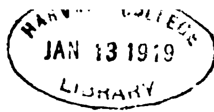
GROOTHANDEL in SAMBALS en BOEMBOES.

ECHTE JAVA-KERRIE

à *f* 0.50, *f* 1.— en *f* 2.— per 1/1 flesch.

Vraag Menu en Prijscourant.

Adres: P. VAN KEMPEN, Loosduinsche kade 4, b/h. Westeinde, Den Haag.

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH-INDIË

VAN

wijlen dr. W. R. baron van HOËVELL.

(Opgericht in 1838.)

TWEEDE NIEUWE SERIE.

2e JAARGANG.

APRIL 1898.

'S GRAVENHAGE. — F. J. VAN PAASSCHEN.

Mede verkrijgbaar te

BATAVIA bij G. KOLFF & Co.

en bij alle Boekhandelaren in Ned.-Indië.

INHOUD.

Bijdragen en brieven, de Redactie betreffende, gelieve men te zenden aan den Heer H. A. LESTURGEON, villa „Catharina Francisca", N. Badhuisweg, Scheveningen.

Dit Tijdschrift verschijnt tusschen den 1en en den 15en van elke maand.

De abonnementsprijs bedraagt voor Nederland *f* 13.— per jaar. Voor het buitenland wordt dit bedrag met de porto's verhoogd. Tusschentijds aangegane abonnementen worden ad *f* 3.25 per kwartaal berekend.

Afzonderlijke nummers, voor zoover deze voorhanden zijn, *f* 1.50 per aflevering.

De betrekkingen der Oost-Indische Compagnie tot Japan.

Die Beziehungen der Niederländischen Ost-Indischen Kompagnie zu Japan, im siebzehnten Jahrhundert, von OSKAR NACHOD, Leipzig, Rob. Friese, 1897.

Slechts weinige dagen voor het verschijnen van het door mij in dit Tijdschrift besproken werk van den heer Groeneveldt „De Nederlanders in China", werd ons door den schrijver het in hoofde dezes genoemde belangrijke boekwerk toegezonden, en het is met genoegen, dat wij hiervan eene nadere bespreking mogen geven.

Verblijdend toch mag het heeten, dat ook de buitenlanders eens grondig kennis nemen van hetgeen ons volk gedaan heeft om het afgesloten Japan voor den wereldhandel te openen, vooral na de dikwerf zoo lasterlijke aantijgingen van vreemdelingen, dat wij dien handel voor ons zelven wilden reserveeren; aantijgingen waartegen indertijd mr. J. A. van der Chijs een verweerschrift, onder den titel „Nêerlands streven tot openstelling van Japan voor den wereldhandel" (Amsterdam, 1867), uitgaf, welk werk echter niet onder het oog van den heer Nachod schijnt gekomen te zijn, daar hij het in zijn *Literatur-Verzeichniss* niet vermeldt.

De heer Nachod werd tot zijn onderzoek der betrekkingen der Nederlanders tot Japan in de 17e eeuw aangespoord door den heer dr. Heinrich Bokemeyer, vroeger

algemeen secretaris van de Duitsche koloniale maatschappij, die bij de bewerking van zijn boek over de Molukken (Leipzig 1880), de in het Rijksarchief in Den Haag aanwezige historische documenten geraadpleegd had.

De heer Nachod besloot dan ook eveneens naar Nederland te gaan om de documenten betrekkelijk Japan in genoemd Archief te gaan bestudeeren, waarvoor hem met de bekende welwillendheid van de bestuurders dezer inrichting alle faciliteiten werden verleend. Dankbaar laat hij zich daarover in zijn voorwoord, p. V, uit.

De op Japan betrekking hebbende oorkonden zijn in 't Rijksarchief overvloedig voorhanden, en sinds 1868 vindt men er ook het vroeger in Decima bewaarde Archief der Nederl. Factorij in Japan, waarin voornamelijk van gewicht zijn de tamelijk volledige Grootboeken en Journalen van bijkans geheel de 17e en 18e eeuw, eene verzameling van te grooter waarde, omdat de meeste boeken der compagnie niet meer aanwezig zijn.

Veel gebruik heeft de schrijver ook gemaakt van het nog ongepubliceerde handschrift van mr. Pieter van Dam, advokaat der Ned. O.-I. Compagnie, op last der Directeuren door hem in 1693 begonnen en in 1701, in zijn tachtigste jaar, voltooid. Het behelst in 8 kwarto deelen eene uitvoerige geschiedenis der O.-I. Compagnie, die wel is waar den schrijver met een honorarium van fl. 8000 daarvoor beloonde, maar het kostbare handschrift in haar vergaderingszaal opsloot, waaruit het nooit of te nimmer mocht verwijderd worden.

Gelukkig is aan het H.S. een zeer uitvoerig inhouds- en zaakregister toegevoegd, wat het zoeken in het werk zelf zeer vergemakkelijkt.

Het aan Japan gewijde hoofdstuk behelst bijna woordelijk de Generale Missives door de Indische regeering aan de Directeuren in Amsterdam geschreven, waarvan de schrijver getuigt, dat zij juist door hare onopgesmuktheid eene betrouwbare bron voor zijn onderzoek geweest zijn.

Een groot gedeelte der door den schrijver geraadpleegde oorkonden heeft hij onder de Bijlagen, in 't Duitsch vertaald, opgenomen. Zij beslaan niet minder dan CCX bladzijden, en daar vele daarvan nog nooit uitgegeven zijn, kunnen zij ook dienstig zijn voor den Nederlandschen historicus, die wellicht niet in de gelegenheid is de origineelen in Den Haag te gaan bestudeeren.

Onder deze Bijlagen (N°. 62) vinden wij ook eene nauwkeurige en verbeterde lijst der Nederl. opperhoofden van de Hollandsche Factorij in Japan. De fout in de jaartallen in de lijsten van Valentijn, Levyssohn en Stokvis ligt hierin, dat zij er niet op gelet hebben, dat na de jaarlijksche aflossing dezer opperhoofden in 1641, hun dienstjaar over twee kalenderjaren liep, omdat het in den herfst van het eene jaar begon en in den herfst van het volgende eindigde.

In het eerste hoofdstuk geeft de schrijver ons eene schets van de historische ontwikkeling van Japan vanaf de oudste tijden tot 1600 onzer jaartelling, hoofdzakelijk naar de vertalingen van de Kojiki en Nihongi samengesteld. Beide boeken zijn geheel onbetrouwbaar, daar het eerste eerst in 681 en het tweede in 712 zoude geschreven zijn en de regeeringsduur der Japansche vorsten veel te hoog opgegeven is.

Zoo zouden b.v. in de eerste vier eeuwen onzer tijdrekening in Japan slechts 7 Mikados geregeerd hebben, terwijl tegelijkertijd in de Koreesche Staten 16 tot 17 en in China 38 troonsverwisselingen plaats hadden.

Wij slaan dus deze periode over en verwijzen naar de werken van Chamberlain 1), Florenz 2) en Aston 3).

---

1) Transactions of the Asiatic Society of Japan, Supplement of Vol. X, Yokohama 1883.

2) Deutsche Gesellschaft für Natur- und Völkerkunde Ostasiens, 1892, u. f. Jahrgänge.

3) Nihongi, by W. G. Aston. Transactions and Proceedings of «The Japan Society, Londen», Supplement 1896—97.

Ik mag hierbij nog aanteekenen, dat de Kojiki eerst in 1644 en de Nihongi eerst tegen het einde der 16e eeuw werd gedrukt. Het grootste gedeelte in beide werken is overgenomen uit de Chineesche Annalen, de eenige die ons betrouwbare mededeelingen omtrent Oud-Japan verschaffen.

Eerst met de 7e eeuw onzer jaartelling verkrijgen wij meer betrouwbare bronnen, hoewel ze tamelijk opgeschroefd zijn, zooals van een zoo ijdel en zich zelf verheerlijkend volk als het Japansche te verwachten is.

Marco Polo is de eerste Europeaan, die van Japan gewag maakt, hoewel hij er zelf nooit kwam.

Hij roemt den ontzettenden rijkdom aan goud in dit land, vertelt dat het paleis des keizers met fijn goud gedekt was, even zooals ten onzent de huizen en kerken met lood; ook dat de vloeren in 't paleis met goud van meer dan twee vingers dikte belegd waren. Verder dat er prachtige parelen, roodachtig, rond en dik, even zoo kostbaar als de witte parelen te vinden waren, als ook andere edelgesteenten. Kortom de rijkdom van dat eiland was onuitputtelijk 1).

Ook van de mislukte Mongoolsche expeditie onder *Abakan* of *Abachan* [de heer Nachod noemt hem p. 23 terecht *Alahan*; zijn naam wordt door de Chineesche geschiedschrijvers *Atschikan* en door de Japanners *Asikan* genoemd; maar deze lezing berust op eene verwarring der teekens voor *lah* en *tschi*, terwijl het Chineesche *kan* moet uitgesproken worden als *khan*, in oudere schrijvers *Chaan*], spreekt Marco Polo.

Onmiddelbaar hebben deze geruchten twee eeuwen later tot de ontdekking van Amerika bijgedragen, daar Columbus niet vermoedde, dat er tusschen het goudrijke Japan en de westkust van Europa nog een groot vastland lag. Zijne

---

1) Le Livre de Marco Polo par M. G. Panthier. Paris, Didot frères, 1865, p. 537—39.

ontdekking van Amerika was dus een puur toeval, hoewel de goudrijkdom in dit land verre dien van Japan overtrof.

Onderwijl hadden de Portugeezen den Indischen Oceaan door de vaart om de Kaap de Goede Hoop voor de scheepvaart ontsloten en dreven een voordeeligen handel met de oostelijke eilanden. Aan Japan dacht men niet meer, en zijne ontdekking was eene toevallige, door drie uit Siam gevluchte Portugeezen, die door storm naar dit eiland verslagen werden. Andere schrijvers kennen de eer der ontdekking toe aan een avontuurlijk matroos *Fernando Mendez Pinto* met zijne makkers *Diego Zeimoto* en *Christoval Borallo*. Pinto zelf schreef na zijne terugkomst in Lissabon een eenigszins romantisch verhaal zijner reizen. Hij was de eerste die een vuurwapen in Japan invoerde, en de Japanners waren slim genoeg, onmiddellijk soortgelijke donderbussen alsook buskruit te vervaardigen (p. 33). De Japansche berichten stemmen hiermede overeen en geven zelfs het nauwkeurige datum (October 1543) op. Von Siebold, I, p. 3—4). In de kroniek van Nagasaki wordt 1530 als het jaar aangegeven.

De officieele Japansche geschiedenis vermeldt het jaar 1541 als dat in 't welk voor 't eerst Portugeesche kooplieden naar Tanegashima kwamen. Ik vermoed echter dat dit laatste bericht aan het reisverhaal van Pinto zelf ontleend is. De verwaten officieele Japansche geschiedenis zal van zulk een voor Japan onbeduidend feit als de schipbreuk van een paar Portugeezen geene notitie genomen hebben.

De verleidelijke berichten echter van Pinto lokten vele Portugeezen naar Japan, waar zij te Bungo een voordeeligen handel dreven.

Op zekeren dag in het jaar 1547 nam een 25-jarig Japanner, die een zijner landslieden gedood had, de wijk op een der Portugeesche schepen, dat naar Goa wegzeilde. Daar aangekomen en door gewetenswroeging gekweld, viel hij gemakkelijk ten prooi aan den heiligen

Xaverius, die hem overtuigde, dat hij slechts bij de alleenzaligmakende kerk genade kon vinden. Hij kreeg bij den doop den naam van Paul de Santa-Fe en in 1549 nam Xaverius hem mede naar Japan, waar hij den 15 Augustus aankwam en zijn bekeeringswerk begon met toestemming van den landsheer, den Daimyo van Satsuma, die hiervan een voordeeligen handel met de Portugeezen verwachte. Toen hij echter merkte, dat deze ook op andere havens handelden, verbood hij zijn onderdanen zich tot het Christendom te bekeeren. Xaverius behaalde dus slechts een gering succes en verliet in November 1551 Japan. Onder zijn opvolger, den Jezuïet de Torrez, vorderde het bekeeringswerk echter beter, tuk als de Japanners altijd op een „nieuwtje" geweest zijn.

Natuurlijk wekte dit den naijver der inlandsche geestelijkheid op, die hare rijke stipendiën bedreigd zag en niet schroomde deshalve een burgeroorlog aan te hitsen, die in 1565 tot den dood van den tot het Christendom bekeerden Sjogoen Minamotono Jositeru leidde. Zijn broeder vluchtte naar den landheer Vatadono, die met behulp van den machtigen Daimyo Oda Nobunaga de oproerlingen versloeg, en Minamotono's broeder tot Sjogoen, onder den titel Josi Aki, in 1865 uitriep (bldz. 36—37).

De heer Nachod hangt ons in de nu volgende bladzijden een weinig verkwikkelijk tafereel op van de voortdurende bloedige woelingen en beroeringen in Japan. Deze hadden tot eene algemeene verarming van het eens zoo rijke land geleid, zoodat de Japanners nu een voordeeligen handel van Macao uit, 'twelk de Portugeezen in 1557 bezet hadden, met de Portugeezen dreven, waarvan velen zelfs met japansche vrouwen trouwden en zoo het Christendom bevorderden (bldz. 40—41).

Om der wille van de smeer
Likt de kat de kandeleer

was volkomen op die Japansche Christen-daimyos van

toepassing. De religie kon hun niet schelen, maar wel het voordeel van den handel met de Christenen (bldz. 45).

Het mindere volk, door de aanhoudende burgeroorlogen verarmd, werd door aalmoezen gepaaid. Lazareten voor leprozen werden door de Jezuïetenpaters opgericht en de arme zieken daarin gratis verpleegd, hetgeen natuurlijk bewerkte dat deze armen goed of kwaadschiks het geloof hunner weldoeners aannamen. De andere bekende hulpmiddeltjes der Katholieke kerk, kaarslicht, koorgezang en prachtige kleedij werden eveneens kwistig gebruikt, en de iets betere wetenschappelijke kennis der paters stak gunstig af bij de verregaande onwetendheid der boeddhistische priesters. Hoofdzaak was echter, dat er tusschen de boeddhistische en roomsche plechtigheden al zeer weinig uiterlijk verschil was.

Bij beide bestond de tonsuur, de mis en de biecht, zoodat ook in China het Katholicisme altijd meer aanhangers gevonden heeft dan het Protestantisme met zijnen nuchteren en soberen eeredienst.

Maar de onverdraagzaamheid der roomsche leer, eene onverdraagzaamheid allen monotheïstischen godsdiensten eigen, veroorzaakte ook in Japan den hevigsten godsdienststrijd.

Het gevolg daarvan was dat Hideyoshi in 1587 alle Jezuïeten uit Japan verbande, hoofdzakelijk omdat hij in dezen de werktuigen vermoedde, die de feudale Daimyos tegen de nationale centraalregeering opzetten, en deze de voordeelen van den handel met Portugal onttrok om die in handen van genoemde Daimyos te spelen.

Dit bewijst o. a. de gunstige uitzondering ten behoeve der Portugeesche kooplieden in het verbanningsdecreet. Hun werd veroorloofd alle Japansche havens aan te doen en handel te drijven, maar, op poena van verbeurdverklaring van schip en lading, verboden vreemde geestelijken mede te brengen (bldz. 54).

Aan het verbanningsdecreet, dat binnen 20 dagen moest

ten uitvoer gelegd worden, is echter nooit de hand gehouden, want de Jezuïeten-Provinciaal Japar Cuello stierf nog in 1590 in Japan (p. 54). Hideyoshi had andere en gewichtiger zaken te doen, daar hij zich van de opperheerschappij wilde meester maken.

Reeds in 1586 had hij den koning van Corea Li-yen trachten over te halen gemeenschappelijk China te veroveren. Toen deze dit weigerde, deed hij Corea den oorlog aan en veroverde het. Tot verheerlijking dezer expeditie liet hij in Miako eene „Oorentombe" bouwen waarin de ooren van 15000 gedoode vijanden werden begraven.

De wereldgeschiedenis herhaalt zich steeds, en na Corea veroverd te hebben, sloeg thans Taikosama een begeerig oog op de Philippijnen, vanwaar een voordeelige handel in oude Chineesche martevanen (*boioni?*) gedreven werd, die in de Philippijnen geene waarde hadden, maar in Japan als hooge zeldzaamheid beschouwd werden. Hideyoshi had zich het monopolie van dit handelsartikel aangematigd en aan anderen den handel daarin bij doodstraf verboden (p. 52). Onze Indische lezers weten, dat ook bij de inlandsche vorsten op Borneo's westkust zulke martevanen nog heden als de grootste kostbaarheden beschouwd worden, en onze regeering weerspannige vorstjes aldaar niet gevoeliger straffen kan, dan zulke martevanen van hen als boete te eischen.

Tusschen de jaren 1564—1571 waren de Philippijnsche eilanden, die tot nog toe onder de nominale souvereiniteit van China gestaan hadden, door de Spanjaarden veroverd.

In 1592 richte hij nu aan den Spaanschen gouverneur dezer eilanden den volgenden brief:

„Japan, zoo lang door binnenlandsche oorlogen beroerd, heeft nu eindelijk vrede. Maar de oneenigheden hielden niet op voordat de Hemel mij op den Keizerlijken troon plaatste. Dit zwaarwichtige werk is binnen tien jaren voltooid geworden. Nu ik de handen vrij heb, zal ik de

Chineezen aanvallen. Wanneer gij uwen verschuldigden plicht nakomt mij als uwen oppergebieder in allen ootmoed te erkennen, zult gij van de Japansche wapenen geen overlast hebben, maar in het tegenovergestelde geval zal ik deze naar de Philippijnen overbrengen om ze tot het uiterste toe te verwoesten" (p. 58).

De gouverneur der Philippijnen zond in den grootsten angst een gezantschap naar Japan om zijne ootmoedige hulde te brengen en het dreigende gevaar te bezweren.

In 1593 werd een, eerst in 1595 door den koning van Spanje bekrachtigd, vriendschaps- en handelsverdrag tusschen Japan en de Philippijnen gesloten (p. 60).

In 1596 gebeurde er iets dat aanleiding gaf tot de geheele verdelging der Christenen in Japan. Op het Z.-O. eiland Shikoku was nl. een voor West-Indië bestemd Spaansch schip uit Manila met rijke lading, soldaten en priesters gestrand. Gedurende de onderhandelingen wegens de reparatie van het schip, waarop de Jap. regeering eigenlijk strandrecht had kunnen doen gelden, liet zich de stuurman, prat op zijne vaderlandsche macht, verleiden den jap. ambtenaren op de landkaart te laten zien hoe zich het Spaansche rijk over de geheele wereld uitstrekte. Op de vraag, hoe of de koning van Spanje zooveel machtige rijken had kunnen vermeesteren, antwoordde de stuurman heel naïef dat de koning er eerst monniken heenzond, die later door soldaten gevolgd werden, die dan met hulp der bekeerde ingezetenen het land onderwierpen (bldz. 61).

Dit bericht, getrouwelijk door de jap. ambtenaren aan Taikosama overgebracht, wekte in heftige mate diens achterdocht, te meer daar de Spaansche franciskaansche monniken de Portugeesche jezuïeten bij den Sjogoen in miskrediet hadden trachten te brengen.

De Sjogoen liet onmiddellijk 6 der met het Spaansche gezantschap medegekomen Franciskanen, alsook 17 bij hen inwonende Japansche leekebroeders, benevens

drie inlandsche jezuiten gevangen nemen, hen den neus en de ooren afsnijden en ze in de bitterste koude naar Nagasaki transporteeren, waar zij in Februari 1597 gekruisigd werden. De Spanjaarden kregen, na verbeurdverklaring van schip en lading, verlof met andere schepen naar Manila terug te keeren. (p. 62). Taikosama stierf den 16 Sept. 1598, 64 jaren oud en na zijn dood braken de oude twisten om de hegemonie weder tusschen den japanschen adel uit. Iyeyasu, die tot voogd over den minderjarigen zoon van Taikosama Hideyori was benoemd, zag zich gedwongen tegen de rijksgrooten op te treden, die hem van de voogdij ontzet hadden.

In het jaar 1600 had de beslissende veldslag bij Sekigahara, oostelijk van het Biwa-meer gelegen, plaats. Meer dan 200 000 man stonden daar tegenover elkander, maar Iyeyasu behaalde de overwinning en verhief Hideyori tot Sjogoen 1).

Hiermede besluit het eerste hoofdstuk.

In het tweede hoofdstuk beschrijft de heer Nachod het ontstaan der O.-I. Compagnie, dat uit het werk van onzen landgenoot J. A. van der Chijs, „De stichting der Vereenigde O.-I. Compagnie", genoegzaam bekend is.

Lissabon was destijds de eenige en grootste stapelplaats voor Indische waren, want de „groote vaart" om de Kaap was alleen aan Spaansche en Portugeesche schepen

1) Men zie mijne Alphabetical List of the Mikados and Shoguns of Japan in het 3e Deel van de Toung-pao (1892, p. 396), waarin men meer betrouwbare uit Jap. bronnen geputte cijfers vindt, dan in de lijsten van De Guignes, Kaempfer, Siebold, Hervey de St. Denys en andere schrijvers. Volgens de *Sin sen nen hyau* of Nieuwe chronol. Tabellen, had de beslissende slag in hetzelfde jaar 1600 plaats.

veroorloofd. Daarentegen mochten die waren bij voorkeur door vreemde schepen uit Lissabon geëxporteerd worden, waarbij de Nederlanders de hoofdrol speelden.

Zij genoten dan ook in Lissabon zekerheid van lijf en goed, vrije godsdienstoefening in hunne woningen, eigen rechtsmacht bij onderlinge twisten en het voorrecht van koninklijke rechters bij differenties met de Portugeezen. Daarentegen was het hun bij doodstraf verboden, zonder verlof des konings, dat echter nooit aan vreemden verleend werd, naar Indië te varen. Trouwens zij zouden daartoe niet in staat geweest zijn. Hunne schepen waren niet gebouwd voor den indischen oceaan en de door de Portugeezen en Spanjaarden angstvallig geheim gehouden zeerouten bleven hun onbekend.

De Nederlanders geraakten in 1568 in verzet tegen den koning van Spanje, en toen in 1580 koning Philip II, na het uitsterven van het Portugeesche koningshuis, zich ook van Portugal had meester gemaakt, werd den Nederlanders de vaart op Lissabon verboden, hoewel die in zekeren zin toch oogluikend werd toegelaten, daar de Spanjaarden behoefte hadden aan touw, hout, pek, teer en ander scheepsmateriaal, die zij alleen uit Holland krijgen konden en die zij noodig hadden om o. a. de *Armada* van 1588 uit te rusten (De Jonge I, p. 5—6, noot 4). Dit bracht de Nederlanders er toe eene noordelijke vaart naar Indië te zoeken, welke tochten echter alle jammerlijk mislukten (bldz. 70 en 92.

Onderwijl was de predikant Peter Plancius eene collectie van 25 zeekaarten plus tekst van den kosmograaf en scheepsmeester des konings van Spanje, Bartholomeo de Lasso, machtig geworden, die op last der Staten-generaal van 17 April 1592 door een Amsterdamschen Boekdrukker gedrukt werden. Een half jaar later keerde Jan Huijgen van Linschoten, die op Portugeesche schepen tot het uiterste Oosten was gevaren, naar zijn vaderland terug, zoodat allengs het geheim der „groote vaart". bekend werd.

In 1594 werd te Amsterdam door negen aanzienlijke kooplieden en reeders eene maatschappij voor de vaart om de Kaap de Goede Hoop, onder de benaming van „Compagnie van Verre" opgericht. De eerste vloot van 4 schepen zeilde in April 1595, onder bevel van admiraal Houtman, die in Portugal geweest was, en ook waarschijnlijk gebruik maakte van de hierboven genoemde zeekaarten van Plancius, uit Nederland weg, kwam gelukkig naar Indië en keerde eerst na eene afwezigheid van $2^1/_2$ jaar terug.

In 1597 werd de „Nieuwe Compagnie" voor de vaart op Oost-Indië opgericht, die 16 Januari 1598 gelijke privileges bekwam als de oude compagnie. Beide compagniën echter vereenigden zich, die voor hare voorgenomen reis in 1598 te samen reeds 7 684 66 gulden hadden bijeengebracht.

De in 1598 of 1599 opgerichte Brabantsche Compagnie werd door de bemoeiing van den burgemeester van Amsterdam met de Compagnie van Verre samengesmolten, zoodat de eerste gemeenschappelijke expeditie in 1601, onder bevel van den beroemden admiraal Heemskerk, plaats had.

Verscheidene andere kleine compagniën te Alkmaar, Hoorn en Enkhuizen werden successievelijk met de oude compagnie samengesmolten (p. 71).

Eindelijk werd bij Octrooi van 20 Maart 1602 de Generale Nederlandsche Geoctroyeerde Oost-Indische Compagnie gesticht, die alle kleinere compagniën verslond of onmogelijk maakte (p. 73).

Wij slaan nu als welbekend de verrichtingen der Nederlanders in de Oost over en gaan tot het derde hoofdstuk over, hetwelk over de Nederlanders in Japan handelt, het eigenlijk doel van dit omvangrijk werk.

Twee burgers van Enkhuizen, Jan Huijgen van Linschoten en Dirk Gerritszoon worden als de eerste Hollanders genoemd, die op portugeesche schepen of in

portugeeschen dienst, Japan bezochten. Eerstgenoemde kwam in 1583 of 84 naar dit land en de tweede vertoefde daar van 31 Juli 1585 tot 1 Maart 1586. Beide verlieten Azië in 1589 en in 1590 was Gerritsz. weder thuis, waar hij den spotnaam *China* kreeg 1).

Linschoten, die in 1592 naar Enkhuizen teruggekeerd was, publiceerde in 1595 zijn „Reys-Geschrift van de Navigatiën der Portugaloysers in Oriënten", een werk, dat de tot nog toe geheim bewaarde kennis der portugeesche zeelieden voor iedereen toegankelijk maakte.

Door den financieelen steun van Van der Hagen (opzichter der naar hem genoemde Rotterdamsche Compagnie) en van Johan van der Veken, werd eene expeditie uitgerust, die ten doel had Japan door de Staat van Magelhäen te bereiken.

De kosten der uitrusting dezer expeditie bedroegen niet minder dan vijf ton.

Dirk Gerritsz. nam zelf aan de expeditie deel, en de vijf schepen verlieten den 27 Juni 1598 het vaderland. Na eene ellendige reis, vol ontberingen en gebrek, bereikte van die vijf schepen slechts één, *Het Geloof*, den 14en Juli den Maasmond. Van de 500 man die den tocht medegemaakt hadden, kwamen niet meer dan 36 terug, zoodat Van der Hagen totaal geruineerd werd, en slechts Van der Veken zich door zijn ontzaglijk vermogen nog staande houden kon (p. 96). Twee der overgebleven schepen *De Hoop* en *De Liefde* konden zich, na duizend gevaren getrotseerd en ondenkbare ellende geleden te hebben, in 't begin van November 1599 op de Chileensche kust vereenigen. Aan boord bevond zich een Engelschman Williams Adams, wien wij een omstandig verhaal zijner

---

1) Toen ik als elfjarige knaap het stedelijk Gymnasium te Leiden bezocht, in een tijd, dat ik reeds bij professor Hoffmann Chineesch leerde, noemden mijne schoolmakkers mij nooit anders dan „de Chinees". 't Schijnt, dat China altijd den lachlust der Nederlanders opgewekt heeft.

avonturen te danken hebben. Maar de schepen werden den 22 en 23 Februari van het jaar 1600 door een verschrikkelijken storm overvallen, die ze scheidde. Van het admiraalschip *De Hoop* werd nooit meer iets vernomen, maar het schip *De Liefde*, aan boord van 'twelk zich Adams bevond, bereikte eindelijk tegen medio April de kust van Japan (p. 99).

Van de geheele equipage waren nog slechts 24 man, gezonde en zieke, overgebleven, waarvan slechts 5 in staat waren te loopen. Drie van dit getal stierven reeds den volgenden dag na hunne aankomst, maar de overige zieken genazen op drie na. Volgens de jap. wetten moest het schip als strandgoed beschouwd worden, maar men liet de equipage in 't leven en beroofde hen slechts van verscheidene artikelen.

De landheer van Bungo verschafte, in afwachting van nadere bevelen van het Hof, aan de zieke equipage huisvesting aan wal.

Het schip zelf werd nu onder bevel van Adams (de admiraal Quaeckernaeck bevond zich onder de zieken), naar een goede haven, waarschijnlijk Funai, gebracht. Daar beijverden zich de Portugeezen de Nederlanders bij de jap. overheden zwart te maken door ze te beschuldigen zeeroovers te zijn. Iyeyasu liet derhalve genoemden Adams tot zich roepen, en uit een langdurig verhoor verkreeg hij de overtuiging, dat de beschuldigingen der Portugeezen voortsproten uit politieken en godsdienstigen haat jegens de Nederlanders en uit vrees voor handelsconcurrentie.

Adams werd nu na 41 dagen weder vrijgelaten en op bevel van Iyeyasu het schip naar Yedo gebracht. Voor de den Hollanders ontnomen koopwaren en werktuigen, liet hij eene schadeloosstelling van 50 000 realen betalen.

Het schip leed echter bij Uraya schipbreuk, zoodat de equipage hare reis naar Yedo over land moest voortzetten (p. 101).

Melchior van Santvoort, de koopman van *De Liefde*, hield zich met de handelstransacties bezig, terwijl Adams zich in de hooge gunst van Iyeyasu mocht verheugen wegens zijne kennis van geschutkunst, mathesis en scheepsbouw. Hij bouwde voor Iyeyasu verscheidene schepen, en ontving tot dank daarvoor een stuk land met de bevolking, dat hem een jaarlijks inkomen van 250 koku 1) rijst inbracht, vertegenwoordigende eene som gelijkstaande aan bijkans fl. 4500. Te vergeefs echter smeekte Adams om naar zijne vrouw en kinderen te mogen terugkeeren. Iyeyasu had zijne diensten te veel noodig (p. 102). Den anderen Hollanders verleende hij evenwel verlof naar hun vaderland terug te keeren, zoodra zich eene gelegenheid daartoe aanbood.

Eerst in 1603 werd die gelegenheid hun door Foye Sanma, landheer van Hirado (Firando), verschaft. Hij rustte op eigen kosten (± fl. 5000) een schip uit om ze naar de nederl. nederzetting in *Patani*, op de oostkust van het maleische schiereiland, te brengen. Niet zoo zeer uit menschlievendheid, maar om den handel der Nederlanders met Japan naar zijn land te leiden; want de portugeesche schepen voeren nu alle naar Nagasaki. Het schip kwam 2 December 1605 in Patani aan. Aan Adam's voorspraak hadden zij het te danken, dat hun passen van vrijhandel verleend werden.

Van Santvoort begon in Patani voor eigen rekening handel te drijven en ging herhaalde malen naar Japan terug om in peper, zijde, visch, huiden en Japansche granen te handelen (p. 104).

Vrij spoedig na hnnne aankomst in Patani vernam Van Santvoort dat eene, door de V. O.-I. Compagnie den 12 Mei 1605 uitgezonden groote vloot, onder bevel

1) In China en Japan werden oudtijds de ambtenaren in natura, d. w. z. rijst, betaald. Men zie mijn Nederl.-Chineesch woordenboek s. v. natuur 4, Deel II, p. 1062. De koku of hectoliter rijst was destijds ± fl. 18 waard.

van zijn neef Cornelis Matelief, in de indische wateren was aangekomen.

Santvoort reisde dus naar Johore, aan de zuidkust van 't maleische schiereiland, om zijn neef te ontmoeten, die last had de portugeesche vesting Malakka te belegeren. Hij bereikte de hollandsche vloot den 19 Augustus 1606 en overhandigde aan zijnen neef den japanschen vrijbrief en de brieven van Iyeyasu aan de hollandsche regeering. Niet zonder grooten tegenstand van den scheepsraad werd Santvoort tot kapitein van de Erasmus benoemd daar hij gaarne zag, dat deze ook een penningske zou verdienen. Onderwijl echter kwam eene sterke portugeesche vloot van 36 schepen met 6000 koppen bemand om Malakka te ontzetten, zoodat de nederl. vloot, die reeds $3^1/_2$ maand deze vesting tevergeefs belegerd had, zich tegen de portug. vloot moest keeren. In October 1606 werd een verschrikkelijke zeeslag geleverd, waarbij de Portugeezen 23 schepen en 4000 man, de Hollanders slechts 2 schepen en 700 man verloren. Bij die gelegenheid werd de arme Quaeckernaeck door een musketkogel gedood. Het beleg van Malakka moest echter opgeheven worden, hetgeen de overwinning der Nederlanders wel eenigszins twijfelachtig maakt.

Den 12 Juni 1607 vertrok Matelief nu met drie schepen, de *Oranje*, *Mauritius* en *Erasmus*, van Ternate, waarheen hij de wijk genomen had, naar China; hij kwam echter niet verder dan Canton en werd door storm gedwongen weder naar Patani terug te keeren (p. 106—106), van waar de opperkoopman Victor Sprinckel een schrijven aan Iyeyasu richtte (14 Febr. 1608), ten einde weder handelsrelaties met Japan aan te knoopen (p. 107—108).

Onderwijl hadden de heeren Zeventienen Japan niet uit het oog verloren, en in hunne vergadering van Februari 1606 werd besloten den Stadhouder Prins Maurits van Oranje te verzoeken een brief aan den Sjogoen van Japan te richten en aan de Amsterdamsche Kamer last

te geven „een klein presentje" voor hem gereed te maken. De admiraal Pauwels van Caerden werd met de overbrenging van dien brief en die geschenken belast en zeilde 20 April 1606 naar Indië, zonder evenwel zijn last betrekkelijk Japan te hebben kunnen uitrichten, daar hij opgehouden werd door de krijgsoperatiën in de Molukken, gedurende welke hij twee maal in Spaansche gevangenschap geraakte.

Den 22 Dec. 1607 werd wederom eene vloot van 13 schepen, waarvan de uitrusting 2,796.233 gulden gekost had, onder bevel van Pieter Willemsz. Verhoef, naar Indië gezonden. Twee van deze schepen waren op kosten der Staten-Generaal uitgerust en met geschut en ammunitie voorzien (p. 109).

In Bantam vernam Verhoef, dat een groot portug. handelsvaartuig tegen het einde van 1608 van Macao naar Japan zoude vertrekken, en zond derhalve met eene sloep last aan de beide schepen *De Vereenigde Leeuw met Pijlen* en het jacht *De Griffioen*, zoo doenlijk dit kostbare portugeesche schip te vermeesteren 1).

De Portugeezen hadden onderwijl lont geroken en hun schip reeds den 10 Mei uit Macao doen wegzeilen.

Men besloot dus direct naar Japan te varen, waar men 1 Juli aankwam en vernam, dat de rijke portugeesche Karak twee dagen vroeger in Nagasaki was aangekomen (p. 111).

De vorst van Hirado ontving de Nederlanders vriendelijk en kocht hun hunne lading, met een verlies voor hem van fl. 1200, af, uit vrees dat anders de gouverneur van Nagasaki dat slaatje zoude genieten.

Deze gouverneur verschafte echter toch den Nederlanders de gelegenheid naar het Jap. hof te reizen, ten einde den brief van prins Maurits te kunnen overhandigen en een vriendschaps- en handelsverdrag met Japan te sluiten (p. 112).

---

1) De waarde der lading van dit schip werd door Specx op 8 millioen ducaten geschat.

Gedeeltelijk werd dit doel bereikt, en na hunne terugkomst in Hirado besloot de Groote Scheepsraad den 20 Sept. 1609 een brandvrij gebouw in Hirado te huren, en tot opperkoopman der factorij Jacques Specx te benoemen. Deze, die reeds als knaap de gedenkwaardige driejarige belegering van Ostende (1601—4) mede gemaakt had, telde toen niet meer dan 21 –22 jaren.

Weldra echter had hij zich door zijn ernstig wezen en diplomatischen tact eene geachte positie bij de wantrouwende Japanners verworven (p. 115).

Den 2 Oct. 1609 verlieten beide bovengenoemde schepen Japan en kwamen 30 October te Patani aan. Van daar vertrok *De Leeuw met Pijlen* naar Nederland, waar het den 20 Juli 1610 te Texel landde en o. a. 9 kisten Japansch lakwerk en 9227 stuk porcelein medebracht.

Hiermede was dus het vaste kantoor voor den Nederl. handel in Japan gevestigd, dat tot onze eeuw toe heeft geduurd en waardoor Japan, dat later zijn land voor alle vreemdelingen afsloot, voeling hield met de Europeesche wereld.

In het 4e Hoofdstuk geeft de heer Nachod ons nu eene schets van den toestand van Japan ten tijde der eerste betrekkingen met Nederland en de hervormingen door Iyeyasu, een der grootste staatsmannen die Japan ooit bezeten heeft, ingevoerd.

De buitenlandsche handel leverde vele voordeelen voor Japan op, en Iyeyasu was er steeds op bedacht die handelsbetrekkingen zooveel doenlijk te begunstigen; want niet alleen dat hij met de Portugeezen en Hollanders handelsverkeer had, hij liet ook in 1608, toen het Spaansche schip waarop de gouverneur der Philippijnen Rodrigo de Vivero y Velasco naar Acapulco zeilen wilde, op de Japansche kust schipbreuk geleden had, een ander schip

voor hem door Adams bouwen, ten einde handelsbetrekkingen met Mexico aan te knoopen, vooral om geschikte spaansche bergwerkers uit de mijnen van daar te krijgen, ten einde de Japansche bergwerken te kunnen exploiteeren. Maar hoewel de door Iyeyasu medegezonden Japanners in Mexico schitterend ontvangen werden, kwam toch deze overeenkomst niet tot stand (p. 131—132).

De Japansche scheepvaart bepaalde zich tot kust- en riviervaart, met uitzondering van verscheidene zeerooverstochten op de Chineesche kust en de Philippijnen.

De groote wegen werden met zorg onderhouden en altijd vol volks.

De verhouding van goud tot zilver was als 1 : 12 gestegen tegen vroeger 1 : 9¼, waarschijnlijk ten gevolge van den uitvoer van goud door de Portugeezen (p. 133). De heer Nachod schijnt Klaproth's Fransche vertaling van het vertoog over den Rijkdom van Japan, in 1708 door Arrai, vorst van Tsikoego, geschreven (Journal asiatique Juillet, 1828), door Prof. Hoffmann uit het Fransch vertaald 1), niet gekend te hebben. De 4 §§, die over den uitvoer der edele metalen ten gevolge van het verkeer met vreemde natiën van 1601 tot 1708 handelt, zijn vooral lezenswaardig.

Het verbod tegen den Christelijken godsdienst en den vreemden handel vloeide hoofdzakelijk daaruit voort dat de bekeerde Japansche Christenen alle jaren verbazende sommen buitenslands zonden om van de monniken de rust hunner zielen te koopen. (*Sic!*)

Van het 3e jaar der periode *Sjó-to* (lees *Syau-hau*) 1646, tot het 5e jaar der periode *Fo yei* (lees *Hau-yei*) 1708, dus in een tijdruimte van 61 jaren, waren 2,397,600 gouden Kobans en 37,420,600 Kronen zilver uitgevoerd, en van 1663 tot 1708, of in 36 jaren, 1,114,498,700 ponden aan koper in staven.

1) Tijdschrift voor Staathuishoudkunde en Statistiek, 11e dl., 6e stuk.

Van 1611 tot 1706 werd alleen uit Nagasaki 6,192,800 Kobans goud en 112,268,700 Kronen zilver uitgevoerd, benevens 2,228,997,500 pond koper in staven.

De gouddorst der europeesche kooplieden en monniken sleepte die rijkdommen naar Europa, waar zij de waarde van het goud belangrijk deden dalen.

Een groot gedeelte daarvan vloeide 3 eeuwen later naar China terug, waar de europeesche koopman zijne thee en zijde met geld moest betalen, totdat de christelijk-vrome Engelschen op het snuggere idée kwamen de Chineezen met opium te vergiftigen in plaats van ze met zilver en goud te betalen.

Waarlijk, in alle betrekkingen der Europeanen met het Oosten, stuit men op laagheid, gemeenheid en hebzucht.

Moet men zich dan nog daarover verwonderen, dat geciviliseerde volken, zooals de Japanners en Chineezen waren, ons als verachtelijke barbaren beschouwden, die men zich zooveel mogelijk van het lijf moest houden?

De schrijver gaat nu voort met de beschrijving der toenmalige in omloop zijnde Japansche munten (p. 134—135), verklaart den oorsprong der nederlandsche uitdrukking „eene ton gouds", die niet een vat met goud beteekent, maar eene som van honderdduizend gulden, evenzooals in Japan eene kist zilver beduidde 1000 tahil = fl. 3125 (p. 136). De Hollandsche gulden was tot 1681 slechts eene rekenmunt Als geld diende sinds 1542 de Carolus-gulden van 20 stuivers of 40 grooten. Zij waren van 19,06 gram fijn zilver en dus bijkans zooveel waard als fl. 2,02 van den hedendaagschen gulden.

Maar de waarde ervan daalde spoedig, zoodat de Carolus in 1610 nog nog slechts fl. 1,15 gold. Den 25 Sept. 1681 lieten de Staten guldens slaan van 9,61 gram fijn zilver, die tot 1839 koers hadden en toen tot 9,45 gram verlaagd werden.

Veel werd door de Nederlanders in de Oost gebruik gemaakt van de Spaansche reaal, die van fl. 2,35 tot

2,50 gerekend werd, dus ongeveer gelijk aan onzen rijksdaalder (p. 138).

In 't algemeen gaf dus de toestand van Japan, ten tijde dat de Hollanders daar kwamen, een beeld van een welgeordenden, welvarenden en bloeienden staat, daar er eene levendige navraag bestond naar de voortbrengselen der europeesche kultuur en de waren van Indië en China, die hun door de Portugeesche schepen gebracht werden.

Het 5e Hoofdstuk geeft ons een overzicht der betrekkingen der Compagnie met Japan gedurende den duur der factorij in Hirado, die sinds 2 October 1609 onder beheer stond van Specx, waar hij bij gebrek aan koopwaar zoo goed als niets uitrichten kon.

Het verlies van het rijk geladen portugeesche schip met eene waarde van 8 millioen ducaten, bracht onzen mededingers, den Portugeezen, een gevoeligen slag toe. De Japanners nl., woedend over de doodstraf aan eenige Japanners te Macao voltrokken, eischten dat de kapitein van genoemd schip daarvoor voor eene Japansche rechtbank zoude terechtstaan. Op de weigering des kapiteins, vielen nu de Japanners in de baai van Nagasaki zijn schip aan, en, na een verwoed gevecht, zag zich de kapitein genoodzaakt zijn schip in de lucht te doen vliegen. Aan boord bevonden zich 2600 pikol ruwe zijde en 150—160 kisten zilver, waarvan 7 jaren later nog 70 door een koopman uit Miaco werden opgevischt.

Specx, die tevergeefs op het beloofde hollandsche schip wachtte, zond in November 1610 zijne kameraden Hans Verstreepen en Nicolaas Pietersz. met eenig Japansch zilver en lakwerk naar den hollandschen opperkoopman Heijn in Siam met eene dringende bede den Japanschen handel te ondersteunen. Gelijk verzoek richtte hij ook

bij brief van 3 November aan de Heeren Zeventienen 1).

Laken, stoffen, glas, spiegels, geweren, lood, ijzer, leder, tapijten en kleederen, dekens, kannen, noemt hij als de meest gewilde nederl. artikelen. Voor alle Chineesche waren, schreef hij, voornamelijk ruwe zijde, waren de prijzen hooger dan ooit in Japan, waarschijnlijk wel ten gevolge van den ondergang van het rijkgeladen schip, waarvan wij zooeven spraken.

Het schijnt dat, kort daarop, Specx zelf naar Patani ging om van daar koopwaren te halen, en in het begin van 1611 met de jacht *de Brack* weder naar Hirado terugkwam.

Specx was nu in staat gesteld de reis naar het hof te aanvaarden, om zich bij den Sjogoen over het uitblijven van de Hollandsche schepen te verontschuldigen en een nader verkeer te verkrijgen. Hij verliet Hirado den 16 Juni 1611 en kwam medio Augustus te Soeroega, waar Iyeyasu verblijf hield, aan.

Daar hoorde hij dat de Sjogoen een Portugeesch gezantschap zonder antwoord had teruggezonden en een spaansch gezantschap zeer ongunstig ontvangen had (p. 144).

Specx werd echter, dank zij de voorspraak van Adams, zoowel bij Iyeyasu, als later aan het hof te Yedo welwillend ontvangen, niettegenstaande hij slechts geschenken van geringe waarde kon aanbieden (p. 146—147).

Het tegengeschenk van den Sjogoen bestond uit 2 japansche wapenrustingen, 2 japansche staatsierokken (Kasane 2) of Kimono), door Montanus „hemden" genoemd, en een Cattava (?) voor Specx, en in een wapenrusting, tien rokken en een Cattava aan Segerszoon. Nachod houdt Cattava voor een soort zwaard. In dit geval moet men

1) Beide origineelen zijn in het Rijks Archief in Den Haag aanwezig.

2) De *Kasane* was eene lange tuniek door de Keizers van Japan en de *Kuge* of hofadel gedragen.

Katana lezen, dat inderdaad in 't Japansch een zwaard beteekend. In handschriften zijn de *n* en de *v* dikwijls niet van elkander te onderscheiden, en de *v* in Montanus is wellicht eene drukfout voor *n*.

In Augustus 1612 kwam eindelijk het lang verwachte schip uit Nederland de *Leeuw met Pijlen* in Hirado aan. Hendrik Brouwer, bestemd om opvolger te worden van Specx, had zich te Batavia in dit schip ingescheept, die dan ook de gebruikelijke hofreis naar den Sjogoen ondernam, waar de gebruikelijke geschenken van weerskanten werden aangeboden.

De Sjogoen wenscht echter ernstig dat de Hollandsche schepen voortaan in de aan den ingang der bocht van Yedo gelegen haven Uragu zouden binnenloopen. Brouwer echter weigerde aan dezen wensch gehoor te geven, en Iyeyasu schijnt daarop ook later niet te zijn teruggekomen.

De weigering was zeer dwaas, want, zooals de heer Nachod meent, zouden de Hollanders in dit geval niet zooveel overlast gehad hebben van de roofzucht der plaatselijke gouverneurs, zooals later in Nagasaki (p. 151).

De *Leeuw* bracht ook het antwoord van Prins Maurits aan den Sjogoen mede, waarin hij hem hoofdzakelijk tegen de intrigues der Portugeezen waarschuwde; maar de Japanners hadden de laatsten te veel noodig, daar zij hen van Chineesche zijde voorzagen, die de Hollanders, bij gebrek van directen handel met China, slechts uit de tweede hand, dus duurder, konden leveren.

De onderlinge naijver dezer beide handeldrijvende natiën die hen tot de belachelijkste verdachtmakingen voerde, is voor beide later zeer noodlottig geworden.

Een geduchte concurrent voor den handel naar Japan waren echter de Chineezen, die eveneens zijde naar Japan brachten. In 1610 waren de prijzen daarvan nog zeer hoog, maar thans klaagde Specx in een brief van 2 November 1612, in 's Rijks Archief te Den Haag bewaard, dat de Chineezen met 30 jonken verschenen waren waardoor de

prijs van de ruwe en bewerkte zijde zeer gedaald was (p. 155).

Brouwer was er dus op bedacht een directen handel met China te verkrijgen en sloeg derhalve den Gouverneur-Generaal in een, eveneens in 't Rijks-Archief bewaard gebleven brief van 13 Febr. 1613, voor eene factorij op Formosa te vestigen, daar onze scheepsmacht te zwak was om het met de Portugeezen op te nemen.

Aan dit zeer verstandige voorstel werd echter eerst tien jaren later gevolg gegeven (p. 156).

De concurrentie voor de Nederlanders werd nog scherper doordat de Engelsche O.-I. Compagnie nu ook directen handel op Japan ging ondernemen. John Saris, bevelhebber van het engelsch schip *Clove*, verkreeg door tusschenkomst van zijn aan het japansche hof zoo invloedrijken landsman Adams, de meest gunstige voorwaarden: onbelemmerd verkeer en handel in 't geheele rijk; eeuwigen vrijdom van in- en uitgaande rechten; verlof tot onmiddellijken verkoop hunner waren, zonder eerst verplicht te zijn geweest de hofreis te ondernemen; stipte en prompte betaling voor de gekochte goederen; bescherming hunner schepen, lading en bemanning; eigen rechtspleging (and all offences committed by them, shall be at the said merchants (het opperhoofd der factorij) discretion to punish; and our laws to take no hold, either of their persons, or goods 1).

Ook mochten zij in het geheele rijk ontdekkingstochten ondernemen. Als eerste opperhoofd der eng. factorij liet Saris Richard Cook achter (p. 159).

In Augustus 1614 kwam eindelijk Specx weder naar

---

1) *Sic!* thans laten niet alleen de Engelschen, maar ook alle andere in Japan vertoevende of handeldrijvende Europeanen, zich voor Japansche rechtbanken terechtstellen. Japan heeft de exterritorialiteit die de Europeanen in alle Oostersche landen genoten, hun met geweld ontnomen. Om dit te kunnen beseffen moet men weten *wat* Oostersche rechters zijn.

Japan terug, ten einde Brouwer af te lossen, die in 1617 tot directeur der Amsterdamsche Kamer benoemd werd en in 1632 als G.-G. naar Batavia gezonden werd, vanwaar hij in 1636 terugkeerde. In 1641 werd hij tot Gouverneur onzer West-Indische bezittingen benoemd, maar stierf reeds onderweg in 1642. Zijn portret kan men nog in 's Rijks Museum te Amsterdam zien.

Op bldz. 161 verhaald ons de heer Nachod nu de beruchte Christenvervolgingen, die in Japan in 1614 plaats grepen. Die vervolging was hoofdzakelijk tegen de Katholieke geestelijkheid gericht, daar den Hollanders en Engelschen geen overlast werd aangedaan, en zelfs de handel met Spanjaarden en Portugeezen ongehinderd werd voortgezet (p. 160—161). Trouwens de vervolging, die alleen in verbanning bestond, was niet algemeen, maar beperkte zich tot de roomsche geestelijkheid en bevolking van sommige groote steden. Met den besten wil der wereld zegt Nachod (p. 163), had de Keizer de $1^3/_4$ millioen japansche christenen die het land reeds in 1605 telde, niet kunnen treffen.

Trouwens de vervolging had geen godsdiensthaat (daarvoor is de Japanner te eclectisch), maar de politiek ten grondslag.

Iyeyasu had den zoon van Hideyoshi, Hideyori, uit het centraalbestuur verwijderd. Deze, die nu groot geworden was, verzamelde in Osaka alle ontevredenen over het strenge regiment van Iyeyasu. Hideyori's hof en leger bestond hoofdzakelijk uit Katholieke inlanders en de paters verzuimden derhalve niet dikwijls hunne opwachting bij hem te maken en hem geschenken te brengen (p. 163). Iyeyasu, bekend met de onvoorwaardelijke gehoorzaamheid die de Katholieken hunne geestelijkheid toedragen, bekend met de plannen van den Koning van Spanje zich van de wereldheerschappij meester te maken, gewaarschuwd door den Prins van Oranje dat Spanje zich als christelijk vorst van Japan zoude meester maken,

begon met eerst die lastige geestelijkheid op te ruimen, als voorspel van zijn strijd tegen Hideyori, wiens vesting hij den 9 Juni 1615 vermeesterde, bij welke vermeestering men zegt dat 100 000 menschen sneuvelden en Hideyori met zijne moeder verbrandden. Alleen zijne vrouw ontkwam den dood (p. 165).

Iyeyasu schijnt, naar alles te oordeelen, een verstandig, hoewel gestreng regent te zijn geweest en zijne „100 wetten", die hij slechts als leiddraad voor zijne opvolgers bestemd had, zijn 200 jaar rechtskrachtig geweest, terwijl alom in 't land welvaart heerschte (p. 165).

De Nederl. handel leed echter onder alle deze beroeringen sterk. In 't jaar 1615 bedroeg de Nederl. invoer slechts fl. 57,000, waaronder nog fl. 15 000 afkomstig waren van eene gekaapte Portugeesche jonk. De uitvoer bedroeg in 1615 slechts fl. 66 000 en in 1616 fl. 195 000 (p. 167).

Specx was echter zelf zoo overtuigd dat die vermeestering eener Portugeesche jonk zuivere zeeroof was, dat hij zich daaromtrent schriftelijk bij den Sjogoen verontschuldigde, onder voorwendsel dat de Hollanders alleen tegen de Portugeezen en Spanjaarden aldus handelden, maar zij nooit in dier voege zouden optreden tegen Chineesche en Japansche vaartuigen (p. 167). Wij hebben uit Groeneveldt's werk „De Nederlanders in China" geleerd, dat dit een klaarblijkelijke leugen was en de Nederlanders zich ook in China als zeeroovers en slavenhaalders gedroegen 1).

De Sjogoen, wien de zaak waarschijnlijk totaal onverschillig was — wat ging het hem aan als die roodharige barbaren met andere barbaren vochten — stond Specx toe schip en bemanning te behouden, welke laatste konde dienen om ze tegen de in Manila en de Molukken gevangen gehouden Hollanders uit te wisselen (p. 168).

1) Vgl. ook Nachod, p. 169—170, waar sprake is van de vermeestering eener Chineesche jonk ter waarde van meer dan acht ton gouds.

Toch had die daad van zeeroof het gevolg dat de Sjogoen een streng verbod uitvaardigde, waarbij den Nederlanders verboden werd in de Japansche wateren andere schepen te kapen, een maatregel waarover de Nederlanders alles behalve gesticht waren, daar hun nu de gelegenheid benomen werd de van Macao verwachte rijkbevrachte Portugeesche karak buit te maken (p. 169).

De Nederlanders stoorden zich echter niet aan het verbod, zooals blijkt uit den brief van 11 Oct. 1617 door kapitein Jan Dirckz. Lam aan heeren Zeventienen geschreven; en toen hun tweede aanslag op de Portugeesche karak mislukte, voeren zij naar Manila en beroofden daar vele Chineesche jonken, wier lading eene handelswaarde van meer dan $6^1/_2$ ton gouds vertegenwoordigde (P. A. Tiele, Bouwstoffen etc. Deel I, p. 182).

Interessant te lezen is de beschrijving van het tusschen Nederland en Engeland op 2 Mei 1619 gesloten of- en defensief verbond, dat feitelijk er op neer kwam alle niet op Japan varende chineesche jonken en alle spaansche of portugeesche schepen buit te maken (p. 174).

De herhaalde klachten der Portugeezen over den zeeroof der Nederlanders, bracht de Jap. regeering er toe de vrijheden dezer laatsten aanzienlijk te beperken. O. a. werd hun verboden verder Japanners als soldaten voor de Compagnie te werven, en wij hadden die broodnoodig, daar onze eigen legermacht te gering was, de inlandsche troepen niet te vertrouwen waren, en de jap. hulptroepen daarentegen uitstekende soldaten waren (Pompe van Meerdervoort, Vijf jaren in Japan, Dl. I, p. 90; Nachod p. 177). Met de aftreding van Specx, die den 10 October 1621 Japan verliet, eindigt de eerste afdeeling van dit hoofdstuk.

De 2e afdeeling (p. 181 e. v.) bevat de voorvallen onder Leonardt Camps en Cornelis van Neijenrode (1621—1632).

Onder het bestuur van eerstgenoemden geraakte de Engelsche factorij in Japan op lager wal na een tienjarigen duur; hoofdzakelijk wegens de teleurstelling ten opzichte

der aldaar te verdienen winsten. Zij verloren in die tien jaren, volgens Rein en Rundall, 40,000 pond sterling. Camps mocht echter de vreugde daarvan niet lang beleven en bezweek 21 Nov. 1623 te Hirado aan koortsen. Tot zijn opvolger werd Cornelis van Neijenrode benoemd.

Onderwijl waren de Nederlanders door de Chineezen uit de Pescadores verdreven en hadden zich op Formosa genesteld, waar toen reeds een levendige handel door Japan met de chineesche kolonisten aldaar gedreven werd.

Deze nederzetting zou geen aanleiding gegeven hebben tot verzet van de zijde van Japan, indien de altijd op de dubbeltjes beluste Hollanders geen uitvoerrecht van 10 % gingen heffen van alle Japansche schepen die op Formosa handel dreven; en die handel was zeer voordeelig voor de Japanners; zij hadden o. a. in 1625 voor een kapitaal van 70 000 dukaten aan de in Japan zoo gewilde Chineesche zijde besteed. Natuurlijk weigerden de Japanners op grond van den hun verleenden handelspas die rechten te betalen en de Gouverneur Sonck liet toen 15 pikol van de door de Japanners gekochte zijde wegnemen. De Jap. regeering was daarover (en niet ten onrechte) verwoed, want Holland had geene meerdere rechten op Formosa dan Japan. Voorloopig bepaalde zich de Sjogoen er toe aan Muyser en Bogaert bij hun bezoek ten hove het hooge ongenoegen der regeering te kennen te geven en hen aan te manen de van Keizerlijke passen voorziene Japanners goed en vriendelijk te behandelen, daar het anders den Hollanders later mocht opbreken. Het werd hun ten strengste verboden van de Japanners op Formosa rechten te heffen (p. 191). De Gouverneur-Generaal van N.-I. zond dan ook in 1627 een bijzonder gezantschap naar Japan onder bevel van Pieter Nuijts. De Japanners van Formosa, geërgerd door het willekeurig optreden van den door Nuijts op Formosa achtergelaten kommandeur de Wit, vaardigden eveneens een gezantschap onder Fesodonno naar Japan af om daar over de door hun geleden ver-

drukking van de zijde der Nederlanders te klagen (p. 195). Ten gevolge hiervan mislukte de geheele zending van Nuijts. Hij werd niet eens ten hove toegelaten en kreeg bevel zoo spoedig mogelijk Japan te verlaten (p. 199). Nuijts scheepte zich dan ook op 3 Dec. 1627 naar Formosa in.

Fesodonno met zijne Formosaansche inboorlingen werd echter vriendelijk door den Sjogoen ontvangen, en hoewel de Japansche regeering hun voorstel de souvereiniteit op Formosa aan te nemen niet aannam, werden hun toch geschenken gegeven en werden zij op de heen- en terugreis naar en van Yedo goed getrakteerd.

Zij hadden 7 punten van beschuldiging tegen de Nederl. op Formosa ingebracht (p. 200—201), en wij moeten tot schande onzer natie erkennen, dat deze beschuldigingen volkomen gegrond waren.

Uit woede over het mislukken van zijne zending, liet Nuijts het van Japan teruggekeerde Formosaansche gezantschap verbieden te landen. Hun kapitein Jaffioyedonna, die met eenige zijner gezellen op het kasteel gekomen was om daarover te onderhandelen, werd gegijzeld totdat de jonken alle hunne wapens uitgeleverd hadden. De teruggekeerde Singkangers marcheerden in de gevangenis, de hun verleende geschenken verbeurd verklaard en onder de Hollanders verdeeld (p. 202).

Nuijts had echter buiten den waard gerekend en den 29 Juni 1628 overviel Jaffiioye hem in zijn vertrek en bond hem. Toen Muyser, die ontsnapt was, van uit het fort op de Japanners liet schieten, gelastte Nuijts aan Caron om uit het venster te roepen „Schiet niet! anders worden wij hier vermoord".

Ook verder toonde hij een lafaard te zijn, en zag zich gedwongen 4 Juli een compromis te sluiten, waarbij van weerszijden vijf gijzelaars gesteld werden, die voor de Hollanders uit het zoontje van Nuijts en de kooplieden Muyser, Van der Haege, Mourcoert en Jan Hartman

bestonden (p. 205). Deze tien gijzelaars zouden naar Japan gezonden en aldaar uitgewisseld worden. Verder moest Nuijts de gevangen Singkangers loslaten en de verbeurd verklaarde geschenken teruggeven. Ten slotte moest hij den Japanners 200 pikol zijde, plus de door Sonck geroofde 15 pikol zijde, vergoeden en wel tegen 141 Tail per pikol.

Wegens geleden verlies op de 200 pikol zijde moest hij nog daarenboven 20 % bodemerij betalen. Nadat aan alle eischen voldaan was, werd eindelijk Nuijts vrijgelaten, die zich terstond naar het fort begaf (p. 206—207).

Onderwijl werden de naar Japan gezonden Hollandsche gijzelaars zoo streng gevangen gehouden, dat de Gouverneur-Generaal Coen dit alleen te weten kwam door eenige in Macao gevangen Portugeezen. De Indische regeering riep toen Nuijts terug en belastte hem persoonlijk met de betaling der schadeloosstelling aan Japan. Vervolgens werd de Raad van Indië Willem Janszoon naar Japan gezonden, ten einde de zaak in orde te brengen. Hij kwam daar den 4 September 1629 aan en werd terstond aan dezelfde vernederende gevangenschap als de andere Nederlanders onderworpen 1).

Onderwijl was het Fesodonno gelukt de Japansche regeering over te halen geen vrijen handel aan de Nederlanders met Japan en Formosa toe te staan, tenzij dat zij het Fort te Taiwan overgaven, daar hij de hoop koesterde Gouverneur, ja wellicht Daimyo van Formosa te worden (p. 210).

Na langdurige en pijnlijke onderhandelingen verkregen de Nederlanders eindelijk, bij besluit van 6 Mei 1630, verlof hunne schepen te repareeren en hunne handelsbetrekkingen weder te hervatten (p. 213). Niettegenstaande de bezwarende voorwaarden maakten zij toch in 22

1) Brief van Jansz. van 17 Febr. 1630 naar Batavia, in 't Rijks Archief te Den Haag aanwezig.

maanden eene winst van acht ton. Oorzaak van deze gunst, was de dood van Fesodonno op 24 Juni 1630. Zijne eerzucht had hem reeds 2 of 3 maanden te voren tot volslagen krankzinnigheid gebracht, zoodat men genoodzaakt was geweest hem in de ijzers te klinken (p. 213).

Ten einde echter de jap. regeering volledige voldoening te geven, zag de indische regeering in dat zij Nuijts, tegen wien de gramschap eigenlijk gericht was, diende op te offeren. Hij werd in Juli 1632 met het schip *Warmont* gevankelijk naar Japan gezonden, waar hij in September aankwam en den dood vernam van zijn zoon, die destijds als gijzelaar van Formosa naar Japan was gezonden, en die 29 December 1630 aan dyssenterie gestorven was.

Nuijts werd in zeer lichte gevangenschap bij een Japansch burger geïnterneerd.

Neijenrode, dien Jansz. een „impotent en desolaat heer" noemt, wiens boeken in de grootste wanorde waren, zoude naar Nederland opgezonden worden, maar stierf gelukkig op 31 Jan. 1632 in Hirado, vóór zijn vertrek. Tot zijn tijdelijken opvolger werd de opperkoopman Pieter van Santen benoemd (p. 221), die echter reeds in hetzelfde jaar vervangen werd door Nicolaes Couckebacker. Deze aanvaarde den 3 Oct. 1633 de gebruikelijke hofreis.

Onder zijn bestuur begon de Nederl. handel bloeiend te worden. In 1635 hadden zij reeds meer dan een millioen, meer dan 100 % van de invoerwaarde, winst gemaakt (p. 226). Maar de Nederlanders bleven nog steeds onder lastige beperkingen bekneld, hoofdzakelijk door opstokerijen van de zijde der Portugeezen.

Het gelukte ons echter een klein Portugeesch vaartuig meester te worden, dat zeer bezwarende brieven overbracht. De gouverneur van Macao had namelijk een uitvoerig relaas aan den onderkoning van Goa geschreven omtrent een driedaagsch feest dat te Macao gevierd was ter eere van den Portugeeschen jezuïet Vieira, die op

6 Juni 1634 in Japan levend verbrand was, omdat hij, na eerst verbannen te zijn geweest, verkleed als een Chinees, heimelijk teruggekomen was.

Dezen en andere brieven stelden de Nederlanders aan de Jap. regeering ter hand, die daarover zoo vertoornd werd, dat de Portugeezen nu nauw op het eiland Decima opgesloten werden.

De heer Nachod bewijst in een uitvoerig betoog (p. 234—242) dat de beschuldiging tegen onze landslieden ingebracht alsof wij een valschen brief zouden gefabriceerd hebben waarin de Portugeezen oproer tegen de Japanners zouden gepredikt hebben, volkomen lasterlijk is.

De vergoding van den, in de oogen der Japanners misdadigen, jezuïet Vieira had ten gevolge, dat de maatregelen tegen roomsche priesters nog meer verscherpt werden.

De doodstraf werd bedreigd tegen elken Japanner, die zijn vaderland verliet, als hij het waagde weder terug te komen (Bijlagen CXXXIV—CXXXVI) 1).

Couckebacker ging einde 1635 naar Batavia terug en

1) Voor zoover wij weten is dit besluit nooit officieel ingetrokken geworden, zoodat toen in 1860 de bemanning van eene door storm verslagen Japansche jonk, die door een Spaansch schip opgenomen was, naar Emoi gebracht werd, wij eerst een Chineeschen brief aan de Japansche regeering schreven om te vragen of die Japanners mochten terugkeeren zonder hun leven te verbeuren. Wij kregen spoedig daarop een gunstig antwoord, eveneens in 't Chineesch geschreven, dat die verouderde wet niet meer werd toegepast en de Japanners vrijelijk naar hun vaderland mochten terugkeeren, hetgeen door bemiddeling van den Spaanschen consul te Emoi geschiedde. Als merkwaardigheid mag ik vermelden, dat de Jap. kapitein zijn Chineeschen koperen inktpot en penseelen uit de schipbreuk gered had, en wij ons schriftelijk onderhouden konden. Deze menschen waren zeer verheugd onder de Nederlanders te Emoi personen gevonden te hebben die Chineesch verstonden, daar zij behalve die en hunne eigene taal geene enkele andere kenden. Later schreven zij uit Japan een hartelijken brief van dankbetuiging en deelden ons mede dat zij in 't geheel niet gemolesteerd waren geworden.

liet onderwijl het beheer over aan den opperkoopman Caron, die 24 Febr. 1636 de gebruikelijke hofreis ondernam en zeer welwillend ten hove ontvangen werd, hoofdzakelijk omdat onder de den Keizer aangeboden geschenken zich een reusachtige koperen luchter met 30 armen, die 796 pond woog, bevond. De Sjogoen was daarmede zóó ingenomen dat hij hem boven het graf van zijn vader in het prachtige Mausoleum van de familie Tokugawa in Nikko, nabij Yeddo, liet ophangen, waar hij zich ten huidigen dage nog bevindt.

De Sjogoen scheen zóó ingenomen te zijn met dit geschenk, dat hij Caron, die reeds weder vertrokken was, nog een geschenk van 200 schuitjes zilver (ongeveer fl. 3000) liet nasturen en bovendien Pieter Nuijts vrijliet (p. 249). Deze ging naar Batavia terug waar hem echter eene zware vergelding trof. Hij werd van alle zijne waardigheden ontzet, moest uit eigen middelen de aan Japan betaalde schadevergoeding restitueeren en werd daarna als eenvoudig particulier naar Nederland opgezonden (p. 252).

Thans bedreigde echter Nederland een ernstig gevaar. Het uitzetten der Portugeezen uit Japan scheen der regeering niet voldoende, daar hunne priesters met graagte in de Philippijnen waren ontvangen, en van daar gemakkelijk ondersteund konden worden om weder naar Japan terug te keeren.

De Sjogoen besloot dus Luçon den oorlog aan te doen, de Spanjaarden er uit te verdrijven en die eilanden te vermeesteren. Daartoe moesten de Hollanders hem helpen door hem hunne schepen als transportschepen voor de japansche troepen te leenen. In geval van weigering, zouden zij eveneens uit Japan gezet worden.

Om dit gevaar te bezweren, boden de Hollanders te Hirado 2 of 3 hunner schepen voor het beoogde doel aan smeekende hunne overige schepen ten behoeve van hun handel te mogen behouden. Van Diemen liet hun weten,

dat wanneer dit aanbod aangenomen werd, het toch noodzakelijk zoude zijn daaraan 4 à 5 kloeke oorlogsbodems toe te voegen, opdat wij tegenover Spanje geen schande zouden inleggen, of in ongenade bij de Jap. regeering vallen (p. 258).

Gelukkig echter dat de groote christen-opstand in Shimabara de oorlogszuchtige plannen der Japanners verijdelde, daar zij werk genoeg thuis hadden (p. 259—267).

In 1639 werd Caron definitief tot opvolger van Couckebacker benoemd (p. 268). De heer Nachod geeft ons eenige belangrijke mededeelingen over eerstgenoemden, die als scheepsjongen begonnen, zich tot deze aanzienlijke betrekking had weten op te werken (p. 269).

Hij deed in Juni 1639 de gebruikelijke hofreis en werd zeer welwillend ontvangen. Op zijne verzekering dat al mochten ook de Portugeezen uit Japan verdreven worden, Nederland in staat was aan Japan alle benoodigde waren te verschaffen, vaardigde de Sjogoen den 22 Augustus van hetzelfde jaar het beruchte edict uit, waarbij den Portugeezen voor eeuwig verboden werd naar Japan te komen, onder bedreiging dat elk hunner schepen zoude vernietigd en hunne bemanning om het leven zou gebracht worden (p. 273).

Door dit edict werd Macao totaal geruïneerd en zoo besloten dan toch de Portugeezen een specialen gezant naar Japan te sturen om te smeeken dit besluit te willen intrekken, belovende dat zij nooit meer eenig priester naar Japan zouden brengen. Zij legden tot staving over een door de regeering, de geestelijkheid en de burgerlijke autoriteiten te Manila geteekend besluit, waarbij het op poena van 4000 tail, of bij onvermogen, op straffe des doods, verboden zou zijn priesters naar Japan over te brengen (p. 276). Maar dit alles hielp niets. Hun verzoek werd wel in Yedo in overweging genomen, maar weldra kwam het bevel de wet in al hare gestrengheid toe te passen. De 61 Portugeezen aan boord werden onthalsd, terwijl

de 13 zwartjes met eene chineesche jonk naar Macao werden teruggezonden om de treurmare over te brengen. Het portugeesche schip werd buiten de reede geboegseerd en met zijn geheelen inhoud, ter waarde van 14,000 tail, in open zee verbrand (p. 278—279).

De Japansche christenhaat keerde zich nu ook tegen de Nederlanders, van wie de Japanners vroeger geloofden dat zij een anderen Christus dan de Portugeezen aanbaden. Zij kregen direct van den Sjogoen bevel al hunne woningen waarop een christelijk datum stond af te breken (p. 281).

Caron, die wel begreep, dat tegen zulk een pertinent bevel geen tegenstribbelen hielp, liet dadelijk 200 man van zijne schepen komen, en geholpen door 200 Japansche burgers, gelukte het hem in eenen dag de factorij te ontruimen en het dak er af te lichten. Het geheele nieuwe steenen gebouw was weldra gesloopt (p. 283).

Het eenige wat de Nederlanders nog tegen het noodlot der Portugeezen beveiligde waren de vrijpassen, vroeger door *Iyeyasu* en *Hidetata* verleend en die de Sjogoen uit piëteit tegenover zijne heilige voorvaderen niet dorst te herroepen (p. 287). Maar de Jap. regeering zocht door allerlei kwellingen en plagerijen de Hollanders te bewegen uit eigen aandrang te vertrekken, o. a. door het besluit dat in den vervolge de opperhoofden elk jaar moesten vervangen worden, een besluit dat Caron dwong op 15 Febr. 1641 Japan te verlaten (p. 290). Hij werd opgevolgd door Maximiliaan Lemaire.

Het zesde hoofdstuk behandelt uitvoerig de betrekkingen der O.-I. Kompagnie met Japan gedurende het verblijf der Nederlanders in *Desima*, een kunstmatig, waaiervormig eilandje, vroeger gebruikt om er de Portugeezen in op te sluiten, en waarin nu de Nederlanders als eene soort van gevangenen geinterneerd werden en

nog bovendien de schandelijk hooge jaarlijksche huur van 5500 tail te betalen hadden.

Zij mochten zelfs niet hunne dooden in de geheiligde Japansche aarde begraven, maar deze moesten, met een gewicht bezwaard, in zee geworpen worden (p. 298). De wederwaardigheden der Nederlanders op Desima zijn ons overbekend en is het dus niet noodig hier te herhalen wat de heer Nachod ons daarvan mededeelt.

Op bldz. 435—444 geeft de heer Nachod zijne „Schlussbetrachtung" en ontwikkelt de oorzaken van de opkomst, den bloei en het verval der Nederl. factorij in Japan. Uit alles blijkt, dat het streven der Japanners in vroeger tijd hetzelfde was als dat van den hedendaagschen tijd: de vreemdelingen voorkomend te behandelen, zoolang zij ze noodig hebben, en ze meedogenloos er uit te werpen als een uitgeperste citroen zoodra zij er alles uitgezogen hebben wat voor hun doel noodig bleek te zijn. De vernederingen waaraan zich de Nederlanders in de 17e eeuw onderwierpen, hebben niets gebaat. Zoodra Japan voor den wereldhandel ontsloten was en dus de tusschenkomst van Nederland niet langer behoefde, werden de Hollanders eenvoudig ter zijde gesteld en traden de andere groote mogendheden daarvoor in de plaats, die echter eveneens, zoodra Japan hunne meerdere kennis niet langer behoeft, op de eene of andere wijze zullen worden geécarteerd. Een innige, vertrouwelijke band tusschen dit van grootheidswaanzin bevangen volk en het europeesche, gegrond op wederzijdsche achting, zal altijd onmogelijk blijven, en het onbekookte wierook toezwaaien aan Japan door moderne schrijvers zoo ruimschoots toegepast, kan alleén daartoe dienen den onverdraaglijken hoogmoed der Japanners te vermeerderen; want zij hebben niet eens, zooals de Chineezen, achting voor die Europeanen die hunne taal en hunne instellingen bestudeerd hebben.

Moge het degelijke werk van den heer Nachod Europa overtuigen, dat er slechts één middel bestaat op den duur

vrede met Japan te behouden, nl. hunne eischen met dezelfde hooghartigheid te weerstaan als die waarmede zij ze stelt, en elken inbreuk op onze rechten onverbiddelijk terug te wijzen — als het ten minste niet te laat is. Ik moet mijne vroeger reeds uitgesproken waarschuwing herhalen, dat Japan geen rust zal hebben voordat het de Philippijnen vermeesterd heeft en wellicht onze O.-I. bezittingen bedreigen zal. Ik weet wel, dat op het oogenblik mijne stem als die des roependen in de woestijn is, en hoop, dat men niet zal wachten er naar te luisteren voor dat het te laat zal zijn geworden.

De onverschilligheid' waarmede de groote mogendheden in 1894 de ongemotiveerde schending van het Chineesch grondgebied door Japan heeft aangezien is de primitieve oorzaak der donkere onweerswolken, die zich op het oogenblik in het verre Oosten samenpakken en een niet te vermijden conflict tusschen Rusland, Duitschland, Engeland en Frankrijk zullen veroorzaken en China voor goed van ons zal verwijderen. Ten volle beaam ik de zonder stemming aangenomen motie van Sir Ellis Ashmead-Barlett dat de handhaving der onafhankelijkheid van China van het hoogste belang is voor den handel van Groot-Brittannië (en ook voor dien der andere Europeesche natiën).

G. SCHLEGEL.

Concubinaat bij de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur in Nederlandsch-Indië.

In den z. g. Almanak der Indologische Vereeniging van het jaar 1895 lazen wij tot onze verbazing een artikel van den heer P. F. Laging Tobias, getiteld: „Enkele korte wenken aan den a. s. O.-I. Ambtenaar." Tot onze verbazing, zeggen wij, want het kwam ons vreemd voor, dat een man als genoemde heer, iemand van naam en beteekenis, zulke denkbeelden durfde te ontwikkelen als in dat stuk, en zulks bij wijze van wenken, m. a. w. bij wijze van goeden raad. In 't kort toch kwamen die wenken daarop neer, dat het voor een jeugdig ambtenaar van het B. B. even goed was een „huishoudster" te hebben als gehuwd te zijn. Beide toestanden hadden volgens dat artikel hun vóor en tegen.

't Is waarlijk erg, dat men de verantwoordelijkheid van zulk een beweren tegenover jonge, onervaren menschen vrijmoedig durft aanvaarden. Gemoederen en geesten kneedbaar als was nemen zoo licht indrukken op, en slechte raad kan zulke verstrekkende gevolgen hebben! Een gansche levensopvatting, leidend tot een bestaan van lichtzinnigheid en zonde, tot te laat berouw, wanhoop en ellende, kan oorsprong nemen in slechte denkbeelden opgedaan in die gistingsperiode van 't leven tusschen

vijftien en vijf-en-twintig. Hoe weinig wordt in 't algemeen beseft wat dàn, dàn vooral, goede leiding beteekent, hoe verderfelijk te groote vrijheid en daarmee ongebreideld inwerken van allerlei denkbeelden kan wezen.

Men is er in 't algemeen zoo ver van af, in te zien, dat vrijheid en bandeloosheid zoo ganschelijk verschillende zaken zijn, en men laat een jongmensch van even negentien of nog jonger, letterlijk los, om, met een maandelijksche toelage van zooveel, verder zijn eigen gang te gaan, mits hij zich binnen de perken van die toelage houde! Zoo is men „student". Alle weldadige invloeden van huiselijk verkeer, omgang met beschaafde vrouwen en meisjes en wat niet al, dat de jongeling geniet vóor de intrede in de studentenwereld, dat alles houdt plotseling op. En een tijdperk van wild rondtasten in den blinde, van rollen, lollen en woest zijn, van onverstand en dolheid, van vervallen tot barbaarsche ruwheid is bij velen dier losgelatenen aangebroken.

Doch laten we dat daar: 't verband met ons onderwerp is slechts middellijk.

Tot de invloeden, die wij bedoelen, behoort vooral de opvatting omtrent cardinale punten van zedeleer, welke in de meeste gevallen een jongmensch van zijn kameraden — enkele toongevers — overneemt, of uit geschriften put, die hij te hooi en te gras leest. Zelden zijn het de ouders of voogden, die deze punten aanroeren, en nog zeldzamer komt het voor, dat eenigszins uitgewerkte denkbeelden daaromtrent den jongeling van die zijde worden medegedeeld. Zoo iets is voor de meesten immers te „kiesch."

Een merkwaardig verschijnsel dus mag het heeten, dat een man van gevorderden leeftijd, van rang en aanzien in de Indische ambtenaarswereld, aan aanstaande Indische landsdienaren raad geeft op zedelijk gebied. Des te eerder kan men derhalve aannemen, dat zulk een raad gretig aangehoord, en waarschijnlijk door velen gevolgd zal

worden. En waar het bekend is, dat op 't punt van sexueele verhoudingen de Indisch-Europeesche maatschappij vrij liberaal is, zal een jong ambtenaar, nauw toegetreden tot die maatschappij, spoedig gewonnen worden voor losheid van zedelijkheidsbeginselen, indien hij raadgevingen in zich opgenomen heeft als die van den heer Laging Tobias.

Deze heer heeft evenmin als zooveel anderen, die zich geroepen voelen als zedemeesters tegenover onervarenen op te treden, het concubinaat aangeprezen als iets verkieslijks boven 't huwelijk. O neen, maar te zeggen, dat het moeilijk is uit te maken, welk van de twee beter is, komt op 't zelfde neer als te zeggen: „neem gerust een huishoudster, je doet er absoluut geen kwaad mee." 't Is een erkennen van 't concubinaat als iets natuurlijks en gewoons.

En dat is het niet.

Wij zullen dat aantoonen, hoezeer wij vreezen, dat de meerderheid van oordeelkundigen tegen ons zal wezen. Het aantal van hen of haar boven de dertig, welke onze meening deelen, zal in Indië wellicht niet groot zijn in vergelijking met onze tegenstanders. Maar dat deert ons niet. Laten dan de jongeren, wier oordeel nog niet gevormd is — en vóor zijn dertigste jaar wijzigt men nog wel zijn denkbeelden — onze argumenten nagaan. Wellicht zullen er zijn, die met ons meegaan of tot ons overgaan.

Wij beweren, dat het voor den ambtenaar bij het binnenlandsch bestuur wenschelijk, *zeer* wenschelijk is, dat hij gehuwd zij, en als dat voor hem onmogelijk is, dat hij verstandig doet zich streng te onthouden van alle geslachtelijk verkeer met inlandsche vrouwen.

Het argument van „in de schulden en zorgen komen en daardoor afgeleid worden van diensttoewijding" is geenszins een argument tegen het huwelijk: het is er een tegen den finantiëelen toestand van den beginnenden ambtenaar, die op zichzelf genomen het huwelijk belet.

Onze ambtenaren bij het B. B. worden slecht betaald tot en met den rang van assistent-resident. Ontving een aspirant-controleur — een rang waartoe men *onmiddellijk* na uitzending door den Minister benoemd diende te worden — een maandelijksch tractement van minstens drie honderd gulden, dan zou het huwelijk voor hem *geen* precaire zaak zijn: hij zou gehuwd „uit kunnen komen". En als dan zijn benoeming tot controleur niet vijf jaar uitbleef, zooals thans op Java b.v., maar binnen een drietal jaren volgde, en als met die bevordering een opslag in traktement van twee honderd gulden maandelijks gepaard ging, zou er bij de meesten van geldzorgen geen sprake zijn. Na een diensttijd van zegge vijftien jaar moest dan de assistent-residentsrang bereikbaar gemaakt, of een daaraan evenredige traktementsverhooging toegekend worden. Jonger dan vijf-en-dertig jaar is men, in 't algemeen gesproken, voor den gewichtigen post van hoofd van plaatselijk bestuur als assistent-resident, onzes erachtens, niet geschikt; maar daar staat tegenover, dat een vijf-en-veertigjarig man, die pensioneering in 't verschiet ziet, vaak de zoo noodige opgewektheid en levenskracht zal missen, om zijn belangrijke functiën naar behooren waar te nemen. En tegenwoordig, bij de slechte promotie in 't ambtenaarscorps, is zulk een man geen uitzonderiug.

Men make van den ambtenaar van het B. B. toch den eersten, den voornaamsten ambtenaar ook uit een oogpunt van wereldsch aanzien, d. w. z. men geve degelijke wetenschappelijke opleiding, en make van zijn betrekking een finantiëel voordeelige; want van *hem* hangt in de eerste plaats de rust, de welvaart en het behoud onzer bezittingen in O.-I. af. En men zal ten slotte zien, hoe voordeelig voor den lande zulk een weloverlegde mildheid moet wezen.

Tot het aanzien van een ambtenaar, die tegenover de inlanders de Europeesche beschaving moet vertegenwoor-

digen, behoort ook, dat hij *gehuwd* zij en niet in wilden echt leve met een vrouw, die verre beneden hem staat.

Hoe komt men er toch bij te wanen, dat *de* inlander den gehuwden staat volstrekt niet zoo zou eeren, dat hij min neerzag op het leven in concubinaat? Dat doet hij wel ter dege, al zal hij zich wel wachten er ronduit over te spreken tot Europeanen, die anders denken. En wie is dan wel *de* inlander? Meent men den Moslimschen inlander, b.v. den Maleier, of meent men den half heidenschen Javaan s. v. v.? Of wellicht den z.g. christelijken Alfoer?

Kennis van den inlander is over 't algemeen genomen bij Europeanen in Indië gering. Menschen, die zich zelden of nooit de moeite gegeven hebben met hem over zijn eigen aangelegenheden in zijn eigen taal te spreken, menschen, die na twintig of dertigjarig verblijf in Indië steeds ziende blind zijn gebleven en zoo bitter, och zoo bitter weinig van den inlander, zijn karakter, denken en gemoedsleven afweten, achten zich niettemin gerechtigd als deskundigen van ondervinding op te treden, en dolheden te verkondigen, die kant noch wal raken. *De* inlander heeft niets tegen 't concubinaat! Ja, de inlander van Boeroe en die van de binnenlanden van Sérang (Ceram) wellicht, maar de Moslimsche Maleier stelt het huwelijk natuurlijk verre daarboven. Natuurlijk, zeggen wij: in de eerste plaats, omdat zijn eigen godsdienst daarmee in overeenstemming is, en in de tweede plaats, omdat diezelfde inlander wel heel onnoozel moest wezen, om niet meer eerbied te hebben voor een geregeld, wettig samenleven van ras- en beschavingsgenooten dan voor een echt als die van de hondjes.

En dan 't onwaardige, dat er in ligt zich met een inlandsche te verbinden op *voorwaarde*, dat ze behoorlijk voor abortus zorg drage! Of anders 't aanzijn geven aan een ongelukkig ras, kinderen te krijgen, die men als lastposten beschouwt, en die men — op enkele uitzonde-

ringen wellicht na — nooit zoo liefheeft, neen lief kàn hebben, als de kinderen uit het huwelijk met een ras- en beschavingsgenoote, die men acht, eert en bemint! Men prate wat men wil van goede behandeling van een huishoudster: 't is en blijft een feit, dat men haar *niet* eert, want, als men haar eerde, zou men haar ook maatschappelijk willen verheffen, en haar den rang van wettige echtgenoote willen geven. Men doet dat echter niet, omdat men zulk een inlandsche eenvoudig als een „objet à plaisir" beschouwt, meer niet. Dat men met een inlandsche zoo iets lichtvaardig begint, en niet licht met een Europeesche van eigen soort, bewijst wel zonneklaar, dat men die inlandsche minacht.

En wat het huwelijk op Moslimsche wijze van den Europeeschen ambtenaar met een Moslimsche inlandsche betreft, zeker, dat is voor haar geen schande (in *haar* opvatting althans, en ook niet in die van haar geloofsgenooten) maar is zulk een huwelijk waardig voor den Europeaan, die het aangaat? Er zijn veel voorbeelden van zulke huwelijken. In sommige streken van Sumatra b.v. zal het voorkomen, dat een inlandsche op voorwaarde van Moslimsch huwelijk er in toestemt sexueelen omgang met een Europeaan te hebben. Zulk een huwelijk kan dan gemakkelijk, weer op Moslimsche wijze, verbroken worden. De kinderen worden dan Moslims, d. w. z. inlanders, en de zaak is voor de vrouw volkomen „gezond".

Zoolang men zich echter Europeaan en kan het, Christen voelt, moet, dunkt ons, ook zulk een echt een verachtelijk element bevatten. Onze huwelijksregeling moge niet in alle opzichten de wenschelijke, aan alle redelijke behoeften van het sexueel verkeer beantwoordend zijn, die der Moslims stuit òns tegen de borst als indruischend tegen ònze begrippen van zedelijkheid en ònze denkbeelden over de positie der vrouw. Men behoeft waarlijk geen vurig „feminist" te wezen, om te vinden, dat bij het Moslimsche huwelijk de vrouw schromelijk onrecht weder-

vaart: haar standpunt daarin zou zelfs door de meest ouderwetsche sloofster in het huishouden als vernederend beschouwd worden.

De gehuwde ambtenaar zou te veel aan zijn gezellig tehuis bij „moeder de vrouw" denken, en daardoor ongenegen worden om lange tournées te maken, altijd gaarne „thuishokken" enz., en de dienst zou daaronder lijden. En heeft diezelfde ambtenaar een bruine linkerhandsechtgenoote, dan is dat dus niet het geval? Neen, natuurlijk niet, om de eenvoudige reden, dat zulk een echtgenoote hem geen gezellig tehuis verschaffen kàn, hij haar beschouwt als een bediende. Ook weer dus die hondsche minachting voor iemand, met wie men het gemeenzaamst denkbaar verkeer heeft!

Maar zou 't werkelijk waar wezen, dat de dienst er onder lijdt, als de ambtenaar in zijn huis zijn heiligdom, het centrum van al 't geen hem lief en dierbaar is, ziet? Zou niet juist van dat huis — aangenomen dat er een hartelijke verstandhouding tusschen de wettige echtgenooten bestaat — een veredelende, beschavende invloed uitgaan, die den ambtenaar zedelijk beter maakt, en hem dus juist *geschikter* doet zijn voor zijn taak? Eén beschaafd Europeesch echtpaar kan over een gansche bevolking van inlanders een sterk zedelijk overwicht uitoefenen, dat voor ons gezag onder hen waarlijk niet te versmaden is.

En wat het verlangen naar huis betreft: op Java zijn de afstanden zoo groot niet. Als daar de ambtenaar gaarne thuis is, weerhoudt hem dit van kroegloopen, dobbelen en uitspattingen, met de treurige gevolgen daarvan — ook voor den dienst.

Een huishoudster is maar een bijzit, evenals de „bajadere" in Goethe's gedicht „kent zij geen plicht," d. w. z. acht zij zich evenmin als haar heer door huwelijksbanden gebonden. Er zijn natuurlijk uitzonderingen; maar regel is, dat de „heer" zich zeer weinig gebonden acht. Laten de vele binnenlandsche verloven naar Sindanglaja enz.

eens vertellen van de zegeningen der wilde echtverbondjes bij de landsdienaren!

En 't is waardig, nietwaar, heeren verdedigers van 't concubinaat, dat de controleur, hoofd eener afdeeling, magistraat enz. een medeminnaar heeft in zijn staljongen of zijn huisknecht? En waardig ook als hij — zooals wij ons een geval herinneren — een liefje overneemt van een chef?

Een Europeesche vrouw houdt het in de eenzaamheid niet uit, beweert men wel. Goed, als zulk een vrouw zoo iets niet voor haar echtgenoot over kan hebben, laat zij dan een ander zoeken, met wien zij op èen drukke plaats kan wonen. Er zijn echter Europeesche vrouwen genoeg, die uit liefde voor een man gaarne opofferingen en ontberingen dragen. En, is de man door ambtsbezigheden afwezig, dan weet een degelijke vrouw ook wel de hare thuis te vinden. Zijn er kinderen, dan is haar taak op een eenzame plaats, ver van Europeesche beschaving, zelfs veel meer omvattend dan ze in 't moederland wezen zou. De opvoeding en 't onderwijs harer kinderen moet, waar scholen ontbreken, haar reeds de handen en 't hoofd vol werk geven, of is 't dan niet zaak voor haar, om alles te doen wat in haar vermogen is, om ze *Europeesch* te maken en den sterkwerkenden invloed der inlandsche omgeving zooveel doenlijk te neutralizeeren? En, al zijn er geen kinderen, rest haar dan niet werk te over in 't zorgen voor haar huishouding, 't streven om haar huis te maken tot de plaats, waar haar echtgenoot telkens nieuwe kracht en nieuwe opgewektheid voor zijn taak kan opdoen?

En dan de taal, de inlandsche zeden en gebruiken? zal men ons tegenwerpen.

't Gewone argument vóor het huishoudster-stelsel! Men leert de taal van 't land dan zoo goed! Men leert die dan zeker 't best van iemand van de laagste volksklasse, een waartoe de huishoudster gewoonlijk behoort? Neen,

waarlijk, als men liefde voor de bevolking zijner afdeeling heeft, kan men nog wel anders en veel beter haar taal aanleeren. Wij kennen tal van gehuwde ambtenaren van 't B. B., die de landstaal hunner afdeeling vlot spreken en ware genegenheid voelen voor 't volk waaronder zij werkzaam zijn, en kennen ook heel wat ongehuwde ambtenaren van 't zelfde corps, voorzien van de alom geprezen woordenboeken van vleesch en bloed — wij drukken ons maar eenigszins anders uit dan in Indië gebruikelijk — wier bezit van zulke dictionnaires, ondanks tal van herziene uitgaven, maar steeds niet tot de gewenschte taalkennis leidde, wier onverschilligheid en cynisme op dat gebied aan 't ongelooflijke grensden.

Als 't er op aan kwam eens *namen en feiten* te noemen, zouden die dictionnaire-verdedigers meest leelijk verlegen zitten. Wie toch zijn de ambtenaren van het B. B., die door hun huishoudsters tot grondige kennis van taal en volk gekomen zijn? Zij, die zich op dat gebied naam gemaakt hebben, danken die kennis wel aan iets anders: aan eigen lust tot onderzoek, aan ernstige belangstelling voor 't lief en leed van den inlander.

Het huishoudster-stelsel — blijven wij die uitdrukking voor 't gemak bezigen — geeft, om nog iets te noemen, aanleiding tot scheeve verhoudingen met de inlandsche bevolking. Zoo weten wij een geval te noemen, waar het hoofd van plaatselijk bestuur ergens op Java de zwager was van den regent, doordat deze gehuwd was met de zuster van eerstgenoemde. Die assistent-resident kon dat natuurlijk niet helpen, maar hij dankte zijn aardsch bestaan aan een inlandsche huishoudster zijns vaders. Op een andere plaats maakten wij kennis met een gewestelijk secretaris (vendumeester), wiens inlandsche schoonbroeder het ambt bekleedde van venduafslager! Weer op een ander oord was het districtshoofd de spruit van een vroeger bestuurshoofd in de residentie. En op een derde plaats — op de Buitenbezittingen — vertelde een officier van ge-

zondheid aan ieder, die 't hooren wilde, dat hij een „linker schoonbroer" had in den inlandschen officier van justitie bij den landraad ter hoofdplaats.

Afgezien van dergelijke toestanden, schept bovendien het vrijbuiten op sexueel gebied, waartoe de ongehuwde ambtenaar — ook al heeft hij een huishoudster — veel lichter vervalt dan de gehuwde, wanverhoudingen, die nadeelig voor het Europeesche gezag moeten wezen. Is het niet een treurig feit, dat b.v. ergens in de Padangsche bovenlanden — velen zullen weten waar wij bedoelen — zich nooit een inlandsch meisje of inlandsche vrouw buiten durfde te vertoonen, wanneer mijnheer de assistent-resident met zijn controleur voorbijkwamen, eenvoudig omdat die beide vertegenwoordigers van onze beschaving geregeld den Don Juan en Leporello uithingen wanneer zij hun morgenwandeling deden? Die heeren waren ongehuwd en hadden waarschijnlijk een „dictionnaire." Gehuwde ambtenaren zouden, ook al stond hun innerlijke moraliteit nog zoo laag, niet licht zùlk een voorbeeld volgen, ware 't slechts om fatsoensredenen.

Nog een geval willen wij aanhalen, waar sexueele aanrakingen bij de bevolking kwaad bloed zetten. Een controleur op een der Buitenbezittingen placht overal waar hij een inlandsch meisje of jonge vrouw naar zijn gading opmerkte, haar eenvoudig in zijn reisprauw mee te nemen. Hij hield haar dan voor een week of iets langer in huis, en zond haar met een flinke „fooi" weer naar de ouderlijke of echtelijke woning terug. Eindelijk beklaagde men zich er over, en de ambtenaar werd overgeplaatst. Dit feit werd ons meegedeeld door den inlandschen schrijver, die bij denzelfden controleur in die functie had gediend. Zijn afkeuring over zulk gedrag was slechts een flauwe weerspiegeling van de algemeene, meestal verkropte verontwaardiging, die 's controleurs optreden in de gansche afdeeling had verwekt.

Doch genoeg. 't Is voor een ieder, die redelijk en be-

schaafd denkt en oordeelt, dunkt ons, duidelijk, dat de aangehaalde gevallen — enkele naast vele, waarvan niets wereldkundig wordt — strekken moesten om den Nederlandschen naam op bedenkelijke wijze afbreuk te doen bij de inlandsche bevolking. Daden en gedragingen als bedoelde bederven dien naam voor jaren, tientallen jaren. En 't kost ontzaggelijk veel takt en beleid, om de slechte indrukken daardoor gemaakt weg te wisschen.

De vertegenwoordiger van Westersche, Nederlandsche beschaving moet zich op hartelijke wijze neigen tot de bevolking in zijn ressort. Maar hij houde zich bij nòg zooveel heusche belangstelling in haar lot, haar doen en laten, op 't verheven standpunt, waarop zijn opvoeding hem behoort te stellen. Welnu, dat standpunt zal hij, gesteund door een ontwikkelde, verstandige en liefdevolle vrouw van zijn ras en zijn stand, veel gemakkelijker kunnen blijven innemen, dan in concubinaat met een inlandsche; want iedere sexueele verhouding tot de inlandsche bestuurders leidt òf tot kuiperijen en gekonkel, òf tot encanailleering òf tot misbruik van gezag.

Er bestaat werkelijk een waardig standpunt van meerderheid zonder terugstooting en hooghartigheid, er bestaat evenzeer een ingebeelde rasmeerderheid zonder spoor van zedelijke superioriteit. De eerste bij den besturenden ambtenaar werkt wonderen, steunt en sterkt ons gezag, de laatste ondermijnt het grif.

En zoo lang wij op degelijk oud-Hollandsche wijze het huwelijk eeren als het embleem van den geordenden staat, moeten wij het concubinaat bij den ambtenaar, die in 't klein 't hoofd van dien staat is, veroordeelen.

ADELANTE.

De installatie van sultan Amangkoe Bowono II van Djokjakarta.

Schets uit den Java-oorlog

DOOR

J. P. SCHOEMAKER.

Een der belangrijkste politieke maatregelen, gedurende den Java-oorlog 1825—1830 genomen, was voorzeker de herstelling op den Djokjaschen toon van den verbannen vorst Amangkoe Bowono II, in de Indische geschiedenis meer bekend onder den naam van Sepoe (de Oude).

Diens verheffing tot sultan-regent heeft weliswaar niet aan de verwachting beantwoord, welke de Regeering zich er van voorstelde, doch wij mogen niet over 't hoofd zien, dat Sepoe's regeering te kort was, om den invloed te herwinnen, dien hij door eene langdurige ballingschap verloren had.

Teleurstellingen leiden allicht tot onverdiende aanvallen; dit moest ook de commissaris-generaal Du Bus de Gisignies ondervinden, dien men, na Sepoe's overlijden, over de troonsverheffing heftig aanviel.

Wij laten buiten beschouwing, of de politieke maatregel den commissaris-generaal als een kortzichtigheid moet aangerekend worden, dan wel, of de aanvallen, welke hij te doorstaan had, meer 't gevolg waren van zijn krasse maatregelen ter verbetering der ontredderde

financiën in Nederlandsch-Indië, welke velen ontevreden stemden.

De commissaris-generaal was bovendien als Zuid-Nederlander niet populair, vooral niet in hoogere kringen, waar men — zooals generaal Knoop in zijne *Herinneringen aan de Belgische omwenteling* zegt — gewoon was, de Indische aangelegenheden te beschouwen als zaken, die uitsluitend tot de bevoegdheid der Hollanders behoorden.

Om over de installatie van den sultan Sepoe billijk te oordeelen, dient men de omstandigheden te kennen, welke tot dien politieken maatregel leidden, en zich verplaatsen in den moeielijken toestand van den landvoogd, wiens eerste plicht was, om met alle kracht en middelen den opstand te bedwingen.

In de nagelaten papieren van een ooggetuige van Sepoe's installatie vinden wij eene belangrijke beschrijving van die plechtigheid, en zulks gaf ons aanleiding die troonsbeklimming tot onderwerp te kiezen van een opstel, waaraan, als inleiding, een kort overzicht van Sepoe's verleden voorafgaat.

Amangkoe Boewono II was de zoon van Mangkoe Boemi I, die bij acte van 13 Februari 1755, onder den naam van Amangkoe Bowono I door de Regeering als sultan werd erkend over de landschappen, welke zijnen broeder, den soesoehoenan van Soerakarta, Pakoe Bowono, hadden toebehoord.

De sultan van 't nieuwe Rijk koos het dorp Djokja tot residentie en de vereenigde landschappen van het sultanaat werden Djokjakarta genaamd. *)

Amangkoe Bowono II (Sepoe) kwam in 1790 aan de

---

*) Ten einde het eertijds zoo machtige en uitgestrekte Rijk van Mataram nog meer te verbrokkelen, waardoor de macht der Compagnie versterkt en die der vorsten gebroken werd, bekwam Mas-saïd, zoon van Mangkoe Segoe's verbannen broeder, van den soesoehoenan eenige districten nabij het Zuidergebergte (Maart 1757).

regeering, in dien tijd toen de glorie der Compagnie aan 't tanen was.

Sultan Sepoe, zooals wij hem gemakshalve zullen blijven noemen, maakte van de toenemende onmacht gebruik, om zijn haat tegen de Europeanen op allerlei wijzen te uiten, en het waren voornamelijk de residenten die het meest van den ijdelen, schraapzuchtigen vorst te lijden hadden.

Alzoo duurde het tot de komst van maarschalk mr. Herman Willem Daendels, die in 1808 door Lodewijk Napoleon, koning van Holland, tot gouverneur-generaal van Ned.-Indië werd benoemd.

Bij artikel 36 der nieuwe Constitutie van 1806 behoorde het beheer der koloniën uitsluitend aan den koning, derhalve ook het benoemen van een landvoogd.

Er wordt beweerd, dat die benoeming geschiedde op aandringen van keizer Napoleon I, die een krachtig en bekwaam krijgsman in onze koloniën noodig achtte, om de Engelschen buiten den archipel te houden.

Men moge den ijzeren maarschalk van onverschoonbaren willekeur beschuldigen en zijn financieel beheer afkeuren, zeker is het, dat hij Neêrlands's onvergankelijke erkentelijkheid verdient, om de wijze waarop hij in drie jaren tijds het wankelend gezag herstelde.

De hertog Bernhard van Saksen-Weimar noemde hem „un homme supérieur", en de hertog, die zelf jaren op Java verbleef, was wel bevoegd om over Daendels te oordeelen.

Nog heden zijn, trots het Engelsch tusschenbestuur, de onuitwischbare sporen van Daendels' regeering te bespeuren.

Ofschoon hij niet — gelijk de meeste zijner voorgangers — in Indië was geweest, wist de militaire autocraat dadelijk op welk voetstuk hij zich als landvoogd te plaatsen had, welk standpunt hij tegenover de inlandsche vorsten en grooten behoorde in te nemen en wáar met stalen vuist moest ingegrepen worden.

De correspondentie met de vorsten van Djokjakarta en Soerakarta voerde hij van stonde af zelf, zonder tusschenkomst van den gouverneur van Java's N.-O. kust. Verder verbood hij niet alleen het vernederend ceremonieel, onzen residenten aan de hoven der vorstenlanden opgelegd, maar gelastte zelfs den ministers — zooals hij de residenten noemde — den vorstelijken pajong te voeren, ten teeken hunner waardigheid.

Over 't veranderd ceremonieel, door Daendels voorgeschreven, dat onze ambtenaren voor vernederende en honende behandeling vrijwaarde, betoonde Sepoe zich hoogst onvergenoegd, en zulks kan zelfs als de hoofdaanleiding beschouwd worden van de botsing tusschen hem en den maarschalk.

Sepoe verzekerde den resident Engelhardt, dat hij zich nimmer zoude onderwerpen aan de nieuwe voorschriften van 't ceremonieel.

Maar de sultan, gewoon aan de meegaande politiek van Daendels' voorganger, den gouverneur-generaal Wiese, moest weldra ondervinden „qu'il fut mis en éclats, sans qu'il eut lieu de se plaindre."

Het duurde niet lang, of Sepoe boog 't trotsche hoofd voor den ijzeren maarschalk en herstelde op diens last niet alleen den ons goedgezinden Rijksbestierder Danoe Redjo in zijne waardigheid, maar vrees deed hem zelfs toestemmen de regeering aan den kroonprins over te dragen (31 December 1809).

Sepoe had evenwel de vergunning in den kraton te verblijven, echter zonder de vergaderingen te mogen bijwonen. Dit was een staatkundige fout van Daendels, die, ware hij langer in Indië geweest, en dus beter bekend geweest met de Javanen, zeker niet zou hebben plaats gehad. Hij zou alsdan hebben geweten, dat onderdanigheid aan de ouders, één hunner grootste deugden is, en bijgevolg de kroonprins, uit kinderlijken eerbied voor zijnen vader, zich niet aan diens invloed vermocht te onttrekken.

Nauwelijks was dan ook het Nederlandsch bestuur op de Engelschen overgegaan, of Sepoe maakte van de gelegenheid gebruik, om zich op eigen gezag op den troon te herstellen, waartegen zijn zoon zich niet verzette.

De Engelsche luitenant-gouverneur Raffles erkende hem als sultan, trots het advies van den resident John Crawfurd, die zich zeer ongunstig omtrent Sepoe uitliet.

Raffles zoude echter spoedig ondervinden in welke handen hij de teugels van 't bewind had gelaten.

Sepoe's eerste regeeringsdaad was, den door Daendels benoemden Rijksbestierder Danoe Redjo in den kraton te doen wurgen, en met den soesoehoenan in het geheim tegen de Engelschen samen te spannen.

Toen Java, door de expeditie naar Palembang, zoo goed als van troepen ontbloot was, nam Sepoe de gelegenheid waar, om te beproeven, het Europeesche juk voor goed af te schudden.

In weerwil der smeekbeden van zijne moeder en den kroonprins, versterkte Sepoe den kraton en riep de bevolking onder de wapens.

De Engelsche expeditionnaire colonne, onder kolonel Gillespie, kwam echter spoediger terug dan de sultan verwachtte.

Op den 18 Juli 1812 werd de kraton gebombardeerd en twee dagen later ingenomen.

Door zich tijdig te onderwerpen wist de soesoehoenan het gevaar voor zich af te wenden, maar Sepoe boette zijn verraad als banneling op Poeloe Pinang, van waar hij in 1816 naar Batavia werd overgebracht, daar Nederland, door de Conventie van Londen van 13 Augustus 1814, in het bezit zijner koloniën was hersteld.

De Ned.-Indische Regeering achtte het evenwel raadzaam den vorstelijken banneling geen kwijtschelding van straf te verleenen en liet hem naar Amboina overbrengen.

Aldaar ontmoette hem, 8 jaren later, de gouverneur-

generaal Van der Capellen op eene inspectiereis door de Molukken.

De 70-jarige Sepoe was dezelfde niet meer; vernedering, verdriet, teleurstelling en het verlangen naar zijne kinderen hadden den grijsaard gebogen en geknakt.

Sepoe vroeg en verkreeg verhoor bij den landvoogd, wien hij op hartroerende wijze smeekte zijn land, zijne kinderen en kindskinderen te mogen terugzien, en begraven te worden naast zijne voorvaderen.

De gouverneur-generaal, getroffen door den aanblik van dien gebroken grijsaard, bleef niet ongevoelig voor diens beden en stond hem toe zich te Soerabaja ter woon te vestigen.

Niet lang na Sepoe's komst te Soerabaja trokken zich onheilspellende wolken samen aan den politieken hemel van Djokjakarta.

Sepoe's kleinzoon, Pangerang Dipo Negoro, oudste, doch onechte zoon van wijlen Amangkoe Bowono III, had de vaan des oproers ontrold en zich als „Messias" en aanvoerder van den heiligen strijd tegen de Nederlanders opgeworpen.

Op den 25 Juli 1825, 's namiddags te $3^1/_2$ uur, dreunden de eerste kanonschoten en daarmede nam de bloedige strijd een aanvang, die 5 jaren aanhield en aan 15000 Europeanen en 200.000 inlanders het leven kostte.

Sepoe werd bij het uitbarsten van den opstand overgebracht naar Zr. Ms. wachtschip *Melampus*, omdat de Regeering voor geheime verstandhouding beducht was.

Weinig zal de vorst vermoed hebben, dat juist die bedenkelijke gebeurtenis hem den weg baande naar den troon zijner vaderen.

Reeds kort na het uitbreken van den opstand, had de raad van Indië Muntinghe der Regeering voorgesteld, Sepoe als sultan-regent op den zetel te herstellen, ten einde door diens tusschenkomst de oproerige familieleden

en voormalige onderdanen tot orde en rust te doen terugkeeren.

Dat voorstel vond veel tegenkanting, vooral bij den commissaris-generaal Du Bus de Gisignies en den generaal De Kock, die vreesden, dat Sepoe zich zoude wreken op de ons welgezinde prinsen, vooral op onzen trouwen bondgenoot prins Mangkoe Negoro, die onder de Engelschen tegen hem had gestreden.

Maar het was juist deze prins, die, onbaatzuchtig, een jaar later generaal De Kock aanspoorde het voorstel van den heer Muntinghe nogmaals ter sprake te brengen en te steunen.

Daar het oproer steeds in omvang toenam en de rebel Dipo Negoro van geen onderwerping wilde hooren, maar het gezag voor zich alleen eischte, was de Regeering verplicht aan den toenemenden invloed van den hoofdmuiteling eene macht tegenover te stellen en besloot zij tot den politieken maatregel, sultan Sepoe als regent op den troon van Djokjakarta te plaatsen.

De kapitein-ter-zee Steenboom, die den sultan als Staatsgevangene geruimen tijd op het oorlogsschip had bewaakt en voor wien Sepoe veel achting en vriendschap had opgevat, werd verzocht hem op de *Melampus* te bezoeken, maar het te doen voorkomen, als kwam hij uit eigen beweging.

Steenboom wist van lieverlede het gesprek te brengen op de gebeurtenissen te Djokjakarta en Sepoe den wensch te ontlokken, dat hij gaarne weder den troon zou beklimmen, wanneer onze Regeering hem als gebieder wilde erkennen.

Steenboom gaf hem den raad een verzoekschrift in te dienen, zich bereid verklarende der Regeering dat smeekschrift over te brengen en al zijn invloed aan te wenden, om zijnen sobat in diens waardigheid te doen herstellen, mits Sepoe plechtig beloofde steeds een trouw bondgenoot te zullen zijn.

Reeds weinige dagen daarna, 11 Augustus 1826, kwam de *Melampus* te Batavia, waar Sepoe met statie ontvangen werd en ten huize van generaal Holsman zijnen intrek nam.

Den volgenden dag begaf de vorst zich naar Buitenzorg ter verkrijging van eene audiëntie bij den commissaris-generaal, aan wien hij het volgend schrijven had gericht:

„Deze brief komt van mij, sultan Mangkoe Boemi Sepoe, „Sempatie Hingnologo, Abdul Rachman, Sajidi, Penotrogno, „Charifat, Allah van Djokjakarta Adingingrat, mij thans „bevindende op het oorlogschip *Melampus*.

„Ik zend U mijne veelvuldige groeten en loftuigingen „aan den Doorluchtigen Heer Commissaris-generaal, welke „gezeteld is te Batavia en daar de macht heeft over de „Oostersche landen.

„Na het voormelde smeek ik van den Doorluchtigen „Heer verlof om aan wal te mogen komen en, zoo het „bestaanbaar is, naar Djokjakarta terug te keeren, ten „einde in de nabijheid der graven mijner voorvaderen „te zijn.

„Wat de zaken van Djokjakarta betreft, wil ik met al „mijn vermogen het Gouvernement op alle mogelijke „wijzen behulpzaam zijn, opdat het Rijk weder welvaart „geniete.

„Mijn kindskind, die thans Sultan is, erken ik als „zoodanig, en ik ben zeer dankbaar, dat de Regeering „hem beschermt, en onder Hare leiding tot dusverre in „zijne rechten heeft gehandhaafd.

„Ik wensch, dat de Doorluchtige Heer mij vergunne, „dat achterkleinkind weder te zien en op te voeden, en „ten opzichte van den minderjarigen Sultan éénstemmig „met het Gouvernement te handelen. Ik neem geen genoegen, dat Dipo Negoro Sultan wil worden; ook neem „ik geen welgevallen in Mangkoe Boemi.

„Eindelijk smeek ik een verbond met het Gouvernement te mogen aangaan.

„Geschreven op Zaturdag, den 9en dag der maand „Soero van het jaar 1242 (Augustus 1826)".

De sultan, wien ten paleize eenige vertrekken waren afgestaan, werd den volgenden morgen met groote plechtigheid ten gehoore ontvangen, en op de audiëntie herhaalde hij zijn verzoek, in het request vermeld.

De commissaris-generaal deed den sultan antwoorden, dat hij genegen was, het verzoek in gunstige overweging te nemen en zijne beslissing ter rechter tijd zou laten weten.

Na de gebruikelijke plichtpleging werd de sultan met de zelfde statie naar zijne vertrekken teruggeleid.

Z. Exc. bepaalde dat 's namiddags ten 4 ure de hooge Regeering zoude vergaderen, om eene beslissing te nemen. Tot bijwoning der plechtigheid werden uitgenoodigd:

De raden van Indië S. Muntinghe en Chassé.

De oud-gouverneur en directeur van Java's N.-O. kust, Engelhardt.

De president van het hooggerechtshof Maurisse.

De directeur van financiën Goldman.

De procureur-generaal van 't hooggerechtshof Blom.

De algemeene secretaris Bousquet,

voorts de resident van Buitenzorg, de militaire commandant en al de officieren van het garnizoen, alsmede vele civiele ambtenaren.

Al de genoodigden verschenen in groot ornaat en waren vóór 't vastgestelde uur ten paleize vergaderd.

De commissaris-generaal nam plaats op eene met goud bestikte sofa, op eene verhevenheid aan het einde der troonzaal; rechts naast diens zetel stond een tafeltje, waar, op een gouden schenkblad, de acte lag, overdekt met een kleed van geel damastzijde.

Aan weerszijden van den commissaris-generaal waren, volgens rang en ancienniteit, de genoodigden geschaard.

Juist klokkeslag 4 uur verscheen de sultan, begeleid door den resident van Buitenzorg, en eene eerewacht.

Ernstig, waardig en statig schreed de vorst door de zaal. Vóor den commissaris-generaal gekomen kruiste hij naar Oostersch gebruik, de armen over de borst en bracht buigend zijne hulde aan den vertegenwoordiger van Z. M. den Koning der Nederlanden.

Alle aanwezigen, met uitzondering van den commissaris-generaal, rezen van hunne zitplaatsen en bogen voor den sultan.

Op uitnoodiging van den commissaris-generaal nam Sepoe vervolgens op de voor hem bestemde sofa plaats, waarna ook de overigen gingen zitten.

Sepoe was klein van gestalte; zijn ovaalvormig gelaat had het zuiver Hindoe-Javaansche type, met donkere, diep liggende oogen; zijne gelaatsuitdrukking verried een trotsch en vastberaden karakter.

Diepe groeven lagen op 't voorhoofd en aan de mondhoeken, voorzeker niet alleen als de onmiskenbare teekens van ouderdom, maar daarop gedrukt door droefenis en teleurstelling.

De commissaris-generaal opende de vergadering met eene indrukwekkende rede. Z. Exc. maakte de aanwezigen bekend met de aanleiding tot de plechtige bijeenkomst en met het verzoek door den sultan gedaan.

Vervolgens gaf Z. Exc. te kennen, dat de acte van verbond, door den sultan aangeboden, haar gebleken was, overeenkomstig te zijn zoowel met de eer en de waardigheid van het Nederlandsche Gouvernement als in het volkomen belang van het Djokjasche Rijk.

Daarna werd de acte, eerst in 't Nederlandsch, vervolgens in 't Maleisch, voorgelezen; zij bevatte in twaalf artikelen het volgende:

I. De erkenning van den minderjarigen vorst als wettig sultan van Djokjakarta en van zijn recht tot deelneming aan het bestuur onder den titel van sultan Anom (de Jonge).

II. De bekrachtiging van alle overeenkomsten van vroeger en lateren tijd door het Nederlandsch en door het Britsch tusschenbestuur met het hof van Djokjakarta aangegaan.

III. Belofte van gezamenlijk met de Nederlanders en hunne bondgenooten de opstandelingen te bestrijden en alle pogingen aan te wenden de oproerige ingezetenen tot de erkenning van hunnen wettigen vorst terug te brengen.

IV. In het bijzonder de bekrachtiging van allen afstand van grondgebied en rechten, uit het bezit daarvan voortvloeiende, weleer aan de Nederlanders en Engelschen gedaan.

V. De belofte van eene regeling der grensscheiding bij de eerste gunstige gelegenheid.

VI. De erkenning der verplichting van sultan Sepoe, om voor de opvoeding van den minderjarigen vorst de meest mogelijke zorg te dragen en aan dezen nog gedurende zijn leven de opvolging en de regeering te verzekeren.

VII. De bevoegdheid van de Nederlandsche Regeering, om, waar zulks voor de veiligheid geboden werd, forten en stukken in het Rijk van Djokjakarta en gedeeltelijk ten koste van dat Rijk aan te leggen.

VIII. De verplichting der Djokjakartasche Regeering een grooten weg door dat Rijk naar het Cheribonsche aan te leggen.

IX. De bevoegdheid der Nederlanders om in het Rijk van Djokjakarta aan het zuider zeestrand een of twee havens te kiezen en daar, gedeeltelijk ten koste van dat Rijk, forten aan te leggen.

X. De erkenning van het recht der Nederlanders vrij handel te drijven en alle Nederlandsche handelswaren en fabrikaten vrij in-, door- en uit te voeren wat betreft het gansche grondgebied van Djokjakarta.

XI. De bewilliging van het dragen der kosten van den

tegenwoordigen oorlog door het Rijk van Djokjakarta, zoodanig dat de som van *f* 26,000, welke dit Rijk jaarlijks genoot van zijn aandeel in de verpachting der Djabarankasche landen aan Nederland, die voortaan niet meer zou worden betaald, zou worden beschouwd als eene rente van 6 pCt., waarvan het kapitaal derhalve bedroeg *f* 433,333, welk kapitaal al dadelijk in mindering der bedoelde oorlogskosten in rekening zou worden gebracht.

XII. De machtiging aan den luitenant-generaal De Kock verstrekt, om met eene daartoe te benoemen commissie den oud-sultan werkelijk op zijn troon te Djokjakarta te herstellen en met Z. H. aangaande alle zoodanige huishoudelijke punten overeen te komen, als waarvan de regeling door de uitvoering van dit tractaat gevorderd werd.

Deze nadere overeenkomst zou, na door den commissaris-generaal bekrachtigd te zijn even verbindend wezen, alsof zij in het tractaat zelf ware opgenomen.

Aan Z. H. werd gevraagd, of hij de artikelen alle duidelijk had verstaan en de vervulling er van wenschte na te komen.

Z. H. verklaarde, dat hij alles duidelijk had verstaan en overwogen, en bereid was de voorwaarden te vervullen en daarop den eed af te leggen.

Na deze verklaring werd de panghoeloe binnengeleid, in wiens handen Z. H. den eed op den Koran aflegde.

Andermaal rezen alle aanwezigen, behalve de commissaris-generaal, van hunne zetels op, om den eed staande aan te hooren.

Z. H. zwoer houw en trouw aan Z. M. den Koning der Nederlanden; steeds in vrede en vriendschap met het N.-I. Gouvernement te leven en hare verplichtingen te erkennen en in acht te nemen; te trachten de rust en den vrede in het Rijk van Djokjakarta te herstellen en

te handhaven; de verbintenissen met het N.-I. Gouvernement getrouw na te komen; naar de wetten van recht en billijkheid te regeeren, kortom, al datgene te doen, wat een goed vorst gehouden is te doen.

Na deze eedsaflegging heerschten er eenige oogenblikken van plechtige stilte in de zaal; allen staarden ernstig voor zich uit en wachtten met gespannen aandacht op het woord van den commissaris-generaal.

Deze verklaarde volkomen tevreden te zijn met de gedane belofte op den Koran en verzocht den resident de acte aan Z. H. ter teekening aan te bieden.

Nadat Sepoe met eenigszins bevende hand het stuk geteekend had, en dit door den commissaris-generaal bekrachtigd was, werd hij door Z. Exc. met luider stem in naam des Konings erkend en uitgeroepen als wettig sultan-regent van Djokjakarta, onder den naam van sultan Sepoe (de Oude).

Sultan Sepoe werd met den koninklijken mantel omhangen, en op 't zelfde oogenblik deed de artillerie een salut van 19 schoten.

De commissaris-generaal wenschte den nieuw benoemden sultan geluk met diens verheffing en bood Z. H. een prachtige, met diamanten omzette kris ten geschenke aan, waarna Z. Exc., na de gebruikelijke plichtplegingen, de vergaderzaal verliet.

Met eene uitdrukking van diepen ernst op het gerimpeld gelaat en als overweldigd door het ceremonieel, dat hem van banneling tot regeerend vorst had verheven, was de grijsaard voor een oogenblik zijne ontroering nauwelijks meester.

Hij was echter te veel diplomaat, om zich lang door zijne aandoening te laten medeslepen, en geen der omstanders vermocht in de diepliggende oogen te lezen, welke snaar in hem het meest trilde, welke gedachten hem beheerschten, noch welke plannen er in den geest van dien heerschzuchtigen, trotschen Mataramer vorst sluimerden.

Maar zeker was er op dat oogenblik geen gelukkiger sterveling op gansch Java, dan sultan Sepoe, ofschoon hij meesterlijk zijne zegevierende blijdschap wist te verbergen.

Met waardige houding en echt Oostersche voornaamheid, ontving de sultan de gelukwenschen van de getuigen zijner verheffing; nu en dan plooide een glimlach zijne dunne lippen, wanneer een bekende hem de hand drukte en complimenteerde.

Volgens gebruik werden Z. H. door het Gouvernement geschenken aangeboden, bestaande in prachtige versierselen in diamant en goud, mooie inlandsche wapens en en kostbare stoffen.

Niet lang nadat de commissaris-generaal de zaal verlaten had, keerde ook de sultan naar zijne vertrekken terug, doch thans onder een gouden pajong en geëscorteerd door eene grootere eerewacht.

De installatie van sultan Sepoe was, de politieke omstandigheden in aanmerking genomen, al zeer karakteristiek.

De waardigheid echter en ook de majesteit waarmede desniettemin de plechtigheid geschiedde, bleven niet zonder indruk op Sepoe.

De commissie, samengesteld uit de heeren luitenant-generaal De Kock, de raden van Indië Muntinghe en Engelhardt, welke den sultan naar Djokjakarta zou vergezellen, had tevens in opdracht de proclamatie af te kondigen, welke op den 12en September 1826 te Salatiga met groote plechtigheid geschiedde.

Die afkondiging werd door vele prinsen en een groot deel der Javaansche aristocratie met vreugde begroet, maar ook een aanzienlijk aantal, dat vroeger met trouw en liefde voor Sepoe had gestreden, bleef vijandig gezind; de opstand had familie- en vriendschapsbanden verbroken, en door het fanatisme was een broederoorlog ontstaan, die een deel der onderdanen had vervreemd van den vroegeren heerscher, dien het jongere geslacht zich nauwelijks meer herinnerde.

Wij zullen niet stilstaan bij eene beschrijving van de luisterrijke feesten en den plechtigen intocht te Salatiga, waar vele voorname inlanders met hun gevolg waren samengekomen om den ouden sultan met vereerende geestdrift te begroeten en hulde te brengen.

Het kon niet worden geloochend, dat Sepoe's aanhang, ondanks de scheuring welke Dipo Negoro had teweeggebracht, niet zoo onbeduidend was; Sepoe stond als hoofd van het Mataramsche vorstenhuis en als grootvader van Dipo Negoro, in veler oog hooger dan de kleinzoon.

Op denzelfden dag dat te Salatiga de proclamatie werd afgekondigd, beproefden de aanhangers van Dipo Negoro den jongen sultan (Anom) te ontvoeren, een aanslag, die echter mislukte en welke aanleiding gaf Z. H. veiligheidshalve naar het fort te doen verhuizen.

Terwijl de sultan te Salatiga verwijlde, trok generaal De Kock aldaar eene genoegzame macht bijeen, om den vorst naar Djokjakarta te begeleiden.

Den 17en September kwam de sultan te Kalitan, alwaar Z. H. door den resident van Solo, de voornaamste prinsen van het Solosche hof en den pangerang Mangkoe Negoro met betuigingen van eerbied en onverdeelde sympathie werd verwelkomd.

Den volgenden dag kwam ook de soesoehoenan van Solo te Kalitan, om den sultan geluk te wenschen, en de oude vriendschapsbanden weder aan te knoopen.

Met genoegen bespeurden onze hooge autoriteiten, dat wederzijdsch vertrouwen en welwillendheid de vorsten bezielden.

Den 19en vertrokken de sultan en de Regeerings-commissarissen naar Klatten; de reis werd ongestoord volbracht.

Als eene eigenaardigheid van den heer Engelhardt zij vermeld, dat ZHE.gestr., een man van hoogen leeftijd, en die evenals de sultan per palankijn reisde, steeds

eene doodkist met zich voerde, welke met al die pracht en luister een somber en schril contrast vormde.

Reeds lang vóor des sultans aankomst te Klatten hadden zich duizenden gewapende inlanders onder hunne hoofden als eerewacht langs den weg geschaard; achter deze gelederen verdrongen zich de bewoners der omliggende dessa's, allen in feestgewaad, en overal waren gamelangs geplaatst om den welkomstgroet te slaan.

Niet ver van het fort, stonden drie temengongs met 200 volgelingen, allen in de fraaiste kleederen gedoscht, om den sultan hunne onderwerping aan te bieden.

Deze waren partijgangers van Dipo Negoro, die, na de verheffing van den voormaligen vorst tot sultan-regent, tot het wettig gezag terugkeerden.

Toen de voorhoede van het militaire escorte voorbij trok en men daarachter, bij de hoofdmacht, des sultans palankijn en gouden pajong ontdekte, wierpen zich de inlanders geknield ter aarde, en brachten in die houding, naar 's lands gebruik, den vorst hunne hulde.

De gamelangs lieten in driftige slagen den feestmarsch galmen; van 't fort donderden de saluutschoten en klonken wijd en zijd de vreugdekreten der jubelende bevolking.

In het fort werd hij door den commandant met het gebruikelijk ceremonieel ontvangen.

Na afloop der gewone plichtplegingen werden tal van Prinsen, temengongs en dessahoofden tot den vorst toegelaten; velen om Z. H. hulde te brengen, anderen om hunne onderwerping aan te bieden.

Het was een gedurig komen en gaan van voorname Javanen en priesters, van oude vrienden en bekenden voor den vorst een vermoeiende dag, doch, gestreeld door zoovele blijken van belangstelling, behield hij eene ongestoorde opgeruimdheid. Den volgenden dag, 20 September, werd de reis naar Djokjakarta voortgezet.

Gedurende dezen tocht was er een wanklank in de algemeene feestvreugde.

Niet ver van Klatten stuitte de vóórhoede op versperringen en vernielde bruggen; het geknal van geweerschoten bewees tevens, dat de veiligheidstroepen aan 't schermutselen waren met de benden van Dipo Negoro, die den stoet den doortocht trachtten te beletten.

Meermalen fronste de grijze vorst de wenkbrauwen en vlamden zijne oogen van verontwaardiging en toorn; die aanvallen bewezen maar al te duidelijk, dat zijn kleinzoon den kinderlijken eerbied met voeten trad, ja, zelfs den grootvader het gezag betwistte.

Al vechtende, en meermalen opgehouden door vernielde bruggen, welke moesten hersteld worden, bereikte de stoet Bantoelan, waar kapitein De la Monnaie het gezag voerde.

De Rijksbestierder, vele prinsen en hoofden hadden zich aldaar vereenigd, om den sultan feestelijk in te halen en te verwelkomen.

Verscheidene hunner waren zeer aangedaan toen zij den vorst terugzagen, dien zij met de meeste blijken van diep gevoelden eerbied en sympathie begroetten.

Ook de sultan was niet in staat zijne ontroering te bedwingen bij het wederzien van zoovele bloedverwanten en vrienden.

Na een kort oponthoud werd de reis naar de hoofdstad vervolgd.

Geheel Djokjakarta was met vlaggen getooid.

Langs den weg naar den kraton waren aan weerszijden guirlandes van bloemen en palmtakken aangebracht, en op verschillende plaatsen fraaie eerepoorten opgericht met opschriften in vergulde letters.

Nauwelijks was men van des sultans komst verwittigd, of eene talrijke menigte verdrong zich op straat, om den stoet op te wachten.

In den kraton waren al de Rijksgrooten en prinsen bij elkaar gekomen om den sultan volgens het gebruikelijk ceremonieel te ontvangen.

Eindelijk kondigde krijgsmuziek in de verte de nadering der voorste troepen van den stoet aan. De trein werd geopend door eene afdeeling „Djajang-secars".

Toen deze den ingang van de stad bereikt had, waar een prachtige eereboog stond, gaven allerwege de groote „gongs" het teeken, dat sultan Sepoe de grens zijner voormalige hoofdstad wederom had betreden.

Bij de nadering van des sultans palankijn, hurkten de duizenden en duizenden inlanders zwijgend en vol eerbied, om Z. H. de gebruikelijke „hormat" te brengen; de Europeanen ontblootten buigend 't hoofd en werden handgroetend door den vorst bedankt voor hunne blijken van belangstelling.

Toen de vorst het fort passeerde, dreunde Neêrland's welkomsgroet hem uit de metalen vuurmonden tegen en bracht ook onze driekleur den vasal het voorgeschreven salut.

In den kraton, waar een golvende menigte den stoet volgde, werd de sultan door de Rijksgrooten en familieleden niet minder hartelijk ontvangen.

Met 't oog op des vorsten leeftijd en de vermoeienissen van de reis, hadden er op dien dag geen officieele feestelijkheden plaats.

Den volgenden dag begaven zich de leden der commissie in plechtstatigen optocht naar het paleis, om de rijkssieraden en 't rijkszegel den sultan aan te bieden, met welke sieraden ook de teugels van het bewind in zijne handen werden gesteld.

Bij dat ceremonieel waren bijna al de prinsen en Rijksgrooten in het paleis aanwezig en werd aan de bevolking bij proclamatie kond gedaan, dat de sultan het bestuur had aanvaard.

De jonge sultan, die, gelijk wij zeiden, naar het fort was overgebracht, keerde onder een escorte naar den kraton terug en kwam onder de hoede van zijnen grootvader.

De kortstondige regeering van sultan Sepoe kenmerkte zich door niets belangrijks.

In weerwil van zijnen loffelijken ijver en onvermoeide pogingen vermocht hij Dipo Negoro's invloed niet geheel te fnuiken; daartoe was trouwens zijne regeering te kort, want hij stierf in de maand Januari 1827.

Zijn dood had geenerlei invloed op den gang van den oorlog.

VARIA.

Generaal Vetter's telegram.

„In de laatste maanden mijner vorige *Locomotief*-redactie — zoo schrijft de heer Brooshooft in *De Locomotief* van 18 Februari jl. — verdedigde ik met innige overtuiging generaal Vetter tegen al de aanvallen, waaraan hij, de tot dien tijd geëerde hoofdofficier, ten gevolge van een enkelen onheilvollen nacht van alle zijden blootstond.

Ik wensch dien strijd niet opnieuw aantebinden, maar moet wel in 't belang van generaal Vetter weêr de pen opvatten, nu in den laatsten tijd al wat vroeger over hem is verzonnen werd aangevuld met deze nieuwe onwaarheid: dat hij na de ramp van 25—26 Augustus alle geestkracht zóozeer zou hebben verloren, dat hij den Gouv.-Generaal telegraphisch zou hebben voorgesteld, de troepen van Lombok te doen inschepen en terugkeeren, omdat reconstructie der expeditie, zelfs met versche troepen van Java, onmogelijk zou zijn.

Te meer moet ik tegen deze dwaling opkomen wijl, naar het schijnt, de *Locomotief* onder redactie van den heer Scheltema haar het eerst heeft in het leven geroepen. Althans ik vind in ons blad van 10 December 1897 deze zinsnede: „Het *Bat. Nblad* heeft het bericht, in dit blad door den vorigen hoofdredacteur, den heer Scheltema, medegedeeld, als zou generaal Vetter hebben verzocht de

troepen te Lombok na den overval weder in te schepen, ook al „een infame leugen" genoemd".

Tijd en lust ontbreken mij om optescharrelen, waar de heer Scheltema deze onjuistheid het eerst heeft gezegd. Van de *Locomotief* schijnt zij in ieder geval haren weg te hebben gevonden in andere bladen, waarvan de nummers mij worden aangewezen door een entrefilet in de *Java-bode* van jl. Maandag 14 Februari. Die bladen nagaande, vind ik het volgende.

In een artikel „*De Luitenant-Generaal J. A. Vetter*" schreef de *Java-bode* van 3 Sept. 1897 o. a.: „Na den overval van Augustus beschouwde de generaal Vetter onze zaak reddeloos verloren, *en telegrafeerde hij om schepen om den gedemoraliseerden troep terug te halen*".

Het *Bat. Nieuwsblad* van 7 September scheen in de algemeene dwaling medegevoerd, schreef althans in zijn artikel *In drie jaren* van 7 September: „Het was gebeurd, en met het gehavend gedeelte der expeditionnaire macht kon niet meer agressief worden opgetreden. *Generaal Vetter, zegt men, wilde daarmee teruggaan, maar de Regeering, met name de Gouv.-Gen. Van der Wijck, wilde dat niet en zond versterking.*"

Den 4den November was dat blad beter ingelicht en meldde, als een staaltje van den „laster" die nog steeds tegen gen. Vetter werd uitgestrooid, „het altijd weêr opnieuw geuit beweren, dat generaal Vetter van Lombok uit zou getelegrafeerd hebben aan de Regeering om terugtetrekken". De redacteur voegde daaraan de volgende ontkentenis — geen halven maatregel — toe: „Thans kan ik mededeelen, dat het een *infame leugen* is, en zulk een telegram *niet* door generaal Vetter is verzonden".

Den 8sten November sommeerde hetzelfde blad de *Java-bode*, van deze tegenspraak tegen het, ook door de *Java-bode* mede verspreide, bericht melding te maken.

De *Java-bode* zweeg hierop, maar daarentegen vind ik in de *Locomotief* van 10 December, onder de interim-redactie

tusschen den heer Scheltema en mij, blijkbaar op gezag van een (verkeerd ingelichten of de *Java-bode* napratenden) Bataviaschen correspondent, o. a. het volgende gezegd:

„Het *Nwbld.* heeft het bericht in dit blad, door den vorigen hoofdredacteur, den heer Scheltema, medegedeeld, als zou generaal Vetter hebben verzocht de troepen te Lombok na den overval weder in te schepen, *ook al* een *infame* leugen genoemd.

„Het is ons uit zeer betrouwbare bron gebleken dat generaal Vetter wel degelijk dit verzoek heeft gedaan.

„De tekst van 's generaals telegram luidt letterlijk:

„**reconstructie expeditie onmogelijk, zelfs met versche troepen van Java.**"

(De vette letters zijn van de redactie van 10 December).

„De redacteur der *Soerabaia-Courant* verklaarde daarop 13 December, dat deze woorden „nagenoeg geheel overeenkwamen met hetgeen hem persoonlijk daaromtrent bekend was".

En nu komt eindelijk de *Java-bode* van jl. Maandag weêr met een entrefilet, waarin zij het *Bat. Nieuwsblad* sommeert om het *bewijs* te leveren, dat gen. Vetter het voorstel van terugtrekken *niet* zou hebben gedaan.

Ware de *Java-bode* hierbij gebleven, dan zou zij in zekeren zin recht hebben, want den 13den December had het *Bat. Nbld.* beloofd, het bedoelde bewijs te zullen bijbrengen, en aangezien sedert dien tijd 2 maanden zijn verloopen was een „little hint" gerechtvaardigd.

Maar het blad houdt tevens een fanfaronnade op de juistheid zijner eigene informatiën tegenover het „er op los schreeuwen en schelden" van het *Bat. Nieuwsblad* (dat inderdaad nogal *un chat un chat* had genoemd) en houdt opnieuw met groot zelfvertrouwen staande, dat generaal Vetter „*na den smadelijken Augustusdag op Lombok alle hoop had laten varen en eene reconstructie van de expeditie onmogelijk achtte, zelfs met versche troepen van Java.*"

Ik weet niet, wat het *Nieuwsblad* hierop zal antwoorden en in hoever het materiaal bezit om het gevraagde bewijs te leveren. Toevallig echter ben *ik* in de gelegenheid, dit bijtebrengen. Ik ben in het bezit eener copie van den officiëelen tekst van het door gen. Vetter, terstond nadat hij van het désaster op Ampenan was aangekomen, gezonden telegram aan den Gouv.-Generaal, dat door den correspondent der *Locomotief* van 10 December ten eenenmale onjuist is weêrgegeven.

Ik laat hier volgen den tekst van het geheele telegram, voor de *letterlijke* juistheid waarvan ik insta met mijn eerewoord.

Het werd afgezonden van Ampenan in den avond van den 27sten Augustus, onmiddellijk nadat de generaal van den terugtocht over Mataram aldaar was aangekomen; van Boeleleng werd het geseind den 28sten Augustus te 7.30 's morgens.

„25 dezer elf uur 's avonds bivak Tjakra onverwacht aangevallen, beschieting duurde voort ook den volgenden dag. Baliërs vuurden o. m. door in den buitenmuur der poeri des nachts geboorde schietgaten. Poeri vlak tegenover open bivak gelegen. Verliezen waren ontzettend en bedroegen in den loop van 26 dezer reeds 14 dooden en 85 gewonden. Water niet te bekomen, dagelijksche fourageering van Mataram niet mogelijk, verliezen namen hand over hand toe. Besloten op Mataram terug te trekken, om daar vereenigd met zevende bataljon handelend op te treden. Om drie uur namiddags afgemarcheerd. Alle goederen moeten achterlaten om gewonden en wapens te kunnen vervoeren. Langs weg uit schietgaten kleimuren hevig vuur, groote verliezen.

„Te Mataram toestand aangetroffen zoo mogelijk nog meer onhoudbaar, bivak-commandant had bivak met vivres, goederen en geld, waaronder een kwart millioen, dat des morgens van 25 dezer was afgedragen, moeten prijs geven

en zijn troep gelegerd in een door een muur omgeven plein op 600 meter afstand van bivak. Des avonds ten acht uur arriveerde colonne-Bijlevelt van Soekarara, had eveneens zware verliezen geleden.

„Troepen hadden dien dag niet gegeten, stonden opeengehoopt, vivres ontbraken, bivak was niet meer te bereiken dan ten koste van zware verliezen. Gemeenschap met Ampenan verbroken. Onder die omstandigheden en ingesloten tusschen Tjakra en Mataram was van offensief optreden geen sprake. Toestand was door de vele gewonden onhoudbaar. Besloten den volgenden morgen 27 dezer te trachten door een verre omtrekking Zuidwaarts Ampenan te bereiken. Om zes afgemarcheerd. Verliezen onderweg betrekkelijk gering. Ten ongeveer half twee aangekomen. Verliezen bedroegen: officieren, gesneuveld generaal-majoor Van Ham, eerste-luitenant Abeleven, tweede-luitenants Musquetier en jhr. Alting von Geusau; zwaar gewond: luitenant-kolonel Van Bijlevelt, kapiteins Fuhrop en Manders, eerste-luitenants Ter Bruggen Hugenholz, Dooremans, Velds en Boerma, tweede-luitenant Aussems; licht gewond: kapitein 's Graeuwen, eerste-luitenants Hardie en Timmer, tweede-luitenant Hanssen. Vermist: majoor Hamerster, kapitein Kamerman, eerste-luitenant-adjudant Kotting, eerste-luitenant Musch, tweede-luitenant Jansen, officier van gezondheid tweede klasse Jansen; minderen gesneuveld: drie en zestig; gewond: honderd drie en vijftig; vermist: honderd acht en veertig.

„Voorts zijn de vier veldkanons te Mataram achtergelaten moeten worden, zoomede vele goederen, archieven enz. Officieren hebben absoluut niets dan hetgeen zij aan het lijf hebben. De colonne-Van Lawick van Pabst, bestaande uit twee compagnieën negende en een sectie berg-artillerie, werd heden van Batoe-Klian terug verwacht. Poging haar van den toestand kennis te geven en naar de Oostkust te doen marcheeren mislukt. Of een offensief optreden met de aanwezige troepenmacht en onder de

gegeven omstandigheden, met het doel Mataram en Tjakra met geweld te veroveren, resultaat zoude hebben, betwijfel ik, ook al werd daaraan een versch bataljon toegevoegd. De expeditie zal opnieuw georganiseerd en uitgerust en van veel artillerie voorzien moeten worden.

Opperbevelhebber
(w. get.) VETTER."

Ziedaar den letterlijken tekst van het telegram. Zooals men ziet van inschepen, troepen terughalen, onmogelijke reconstructie geen sprake. De generaal seint, na plichtmatig zijn échec onomwonden te hebben medegedeeld (Europeesche veldheeren doen wel eens anders), dat een nieuw offensief optreden met de aanwezige gedemoraliseerde troepenmacht, ook al voegde men daaraan een versch bataljon toe, tot herovering van Mataram en Tjakra, geen succes zou hebben, en zelfs dit *betwijfelde* hij slechts. Hij vraagt daarom reorganisatie en nieuwe uitrusting der expeditie, met toezending van veel artillerie. Is dit de taal van een man, die verzoekt hem schepen te zenden om met zijne troepen te kunnen terugkeeren?

Wie over het telegram schreven hebben het blijkbaar slechts gedaan van hooren zeggen, zonder het te hebben gezien, eenige uit hun verband gerukte woorden pasklaar makende voor hun betoog. Dit is te verklaren uit het feit, dat in de eerste ontsteltenis van de Lombok-ramp een aantal lange halzen hebben getracht een blik te werpen in de dépêche en werkelijk eenige woorden ervan hebben opgevangen, die verdraaid en uit hun verband gerukt in de pers schijnen te zijn verzeild. Zóó is de meening van den generaal, dat „*een nieuw offensief optreden met de aanwezige troepenmacht*" niet tot verovering van Tjakra en Mataram zou kunnen leiden (wat iedere deskundige hem wel zal toegeven) verwrongen tot de uiting: dat „*eene reconstructie der expeditie onmogelijk zou zijn*". De

schepen om hem aftehalen enz. enz. zijn er, als gebruikelijke persversiering, bijgemaakt.

Zonder bedilzucht meen ik te mogen opmerken, dat het uitbrengen van zulk eene zware beschuldiging (demoralisatie en ontmoediging na een échec) tegen een krijgsbevelhebber, zonder dat blijkbaar iemand der beschuldigers het stuk waarop hij zijne bewering grondde heeft in handen gehad, minstens genomen lichtvaardig moet heeten.

Maar tegenover generaal Vetter, den *self made man*, den stoutmoedigen en juist voor zijn karaktervastheid bekenden Atjeh-officier, den heldhaftigen kapitein van Segli, den lateren bekwamen hoofdofficier, kalmen aanvoerder en krachtigen militairen commandant, mocht, na dien éénen ongelukkigen Augustusnacht, alles worden gezegd!

Wie tot de verspreiding dezer nieuwe dwaling hebben meêgewerkt zullen, hoop ik, ridderlijk genoeg zijn om thans te erkennen dat zij zich vergisten."

Het toeval wilde, dat juist een dag nadat het bovenstaande in *De Locomotief* verscheen de heer Daum in het *Bat. Nieuwsblad* het reeds zoo lang van hem gevorderd bewijs kwam leveren. Hij schreef nl. in het nummer van 19 Februari, naar gebleken is geheel onafhankelijk van de publicatie van den heer Brooshooft:

„Thans verheugt het mij, het toegezegde bewijs te kunnen leveren.

„In het telegram van generaal Vetter, meldende den overval en zijn treurige gevolgen, komt aan het slot de beschouwing voor, dat hij „er aan twijfelt of met de overgebleven troepenmacht en onder de gegeven omstandigheden een offensief optreden met het doel Mataram en Tjakra te veroveren, resultaat zoude hebben, al werd daaraan een versch bataljon toegevoegd, en dat daarom de expeditie opnieuw georganiseerd en uitgerust en van veel artillerie voorzien moest worden."

Natuurlijk heeft de *Java-bode* na dit alles ruiterlijk hare beschuldigingen teruggenomen.

Zij schrijft:

„En nu wij kennis hebben kunnen nemen van den waren inhoud, voor de openbaarmaking waarvan de *Locomotief* dank verdient, aarzelen wij geen oogenblik te erkennen dat wij hebben gedwaald; dat wij geloof hebben geschonken aan de mededeeling uit een bron, die geen enkele redactie niet als een onwraakbare zou hebben geacht; maar wij ontkennen met alle kracht dat ons kwade trouw mocht worden verweten; wij werden misleid, onze goede trouw is verschalkt op een wijze, die ons doet uitroepen: wat moet er dan toch, in de allernaaste omgeving zelfs van den bevelhebber, een toomelooze persoonlijke vijandschap hebben gewoed! In de erkenning te goeder trouw te hebben gedwaald en dit te erkennen, ligt nooit iets vernederends of onedels."

De zending in de Bataklanden.

Het *Missions-Zeitschrift* van Maart geeft het eerste gedeelte van een opstel over de ontwikkeling van de zending onder de Bataks in de laatste tien jaren, van de hand van den zendeling Joh. Warneck.

Hoe die zending steeds in ruimeren kring werkt, moge blijken uit de volgende, daar meegedeelde cijfers, over twee jaren:

	in 1886.	in 1896.
aantal Christenen	10746	36136
schoolgaande kinderen	1329	6095
vrouwelijke scholieren onder deze. .	0	873
zendingsstations	13	22
aantal zendelingen	15	30
ongehuwde diakonessen	0	10
inlandsche voorgangers.	56	148
geordende inlandsche predikers. . .	3	20

ouderlingen der gemeenten	147	660
filialen der zendingsgemeenten . . .	50	127

In alle opzichten dus grooten vooruitgang. Geen wonder trouwens, als men leest, dat telkens de grenspalen der zending, met medewerking der bevolking zelve, werden verplaatst; in de onderafdeeling Toba b.v., waar tien jaren geleden nog menschenroof, slavernij en het ruwste kanibalisme aan de orde van den dag waren, en dat thans, met het reeds vooraf tot het Christendom gebrachte Silindoeng, het middelpunt en het zwaartepunt van de Battazending vormt . . .

De Bataklanden zijn een gezegend arbeidsveld geweest van de Rijnsche zending, die er in 1861 een aanvang nam, en reeds na betrekkelijk korten tijd op schoone uitkomsten wijzen kon. Een groot deel van dit succes is te danken aan den ijver van den zendeling Nommensen, die in 1864 zijn werk in Silindoeng aanving.

Een bezoek aan de Deli-zending.

Uit een vorig nummer van het Maandbericht van het Nederlandsche Zendelinggenootschap hebben wij iets overgenomen van het verslag, dat Br. A. Kruyt over een bezoek aan de Deli-zending uitgebracht heeft. Het April-nummer bevat van dat verslag het vervolg en slot. Ziehier eenige brokstukken er uit:

„Maandag 25 October bezochten wij Sibolangit en Tandjoeng Beringin. De afstand van Boeloeh-Hawar Sibolangit, bergop, is wel slechts $1^3/_4$ uur, maar de marsch is zeer afmattend. Sibolangit toch ligt op een hoogvlakte, aan alle zijden door steil afloopende wanden begrensd. Gelukkig wordt ook op dit plateau tabak geplant. Wij konden dientengevolge gebruik maken van een koliepad, dat ons nu zigzag naar boven bracht.

„ In het bosch vonden we een offerplaats van de hantoe's (geesten). Primitiever zag ik tot dusverre iets dergelijks niet. Een dozijn bamboe stokjes naast elkaar, van boven een weinig gespleten, zoodat er enkele sirihblaadjes als offer voor de geesten, in vastgeklemd konden worden. Ik kreeg den indruk, dat het bij de Bataks niet diep zit: „Als we geen sirih bij ons hebben, dan steken we er een blad tusschen, dat erop gelijkt. De hantoe's zien zoo nauw niet!" merkte een der Bataks onder algemeen gelach op. Een ander wist te vertellen van een Europeaan, die kwansuis een sigaar had geofferd. Een handige Batak had haar opgerookt! „Zij smaakte best", werd er bijgevoegd. Nu is het wegnemen van een offergave als zoodanig geen kwaad. De geesten worden gezegd alleen de fijne essence te genieten, de rest is van geen waarde! Toch getuigt het van weinig eerbied als men zoo over hen spreekt. Het zal wel met de Bataks gaan als met vele Javanen, die desalniettemin blijven offeren, uitgaande van het beginsel: „Baat het niet, het schaadt niet!"

„Goeroe (inlandsche zendeling) Pinontoan ontving ons recht hartelijk. De vlag was uitgestoken, en een ruiker prijkte, ons ter eere, in een glas. Ook had de njora voor een compleet ontbijt voor ons gezorgd, en voor rijst voor onze volgelingen. Dan, helaas, van den zendingarbeid zag ik niets. De school was verloopen, tengevolge van een feest ter eere van het tandenvijlen van eenige jongelingen, waaronder ook de broeder van den penghoeloe van Sibolangit. Vier van de trouwste leerlingen der school hadden mede de operatie ondergaan. „Daar zitten ze", zeide de goeroe, „maar op het oogenblik is er met hen niets te beginnen!" En ja, daar zaten ze, en het was treurig ze aan te zien, die verminkte tanden, dat gezwollen tandvleesch, die dikke lippen. Waarlijk, er behoort moed toe, om zich zoo te laten pijnigen! Maar wat het treurigste is, bij zoo'n gelegenheid wordt het volk als door razernij aangegrepen, en dag aan dag wordt er gespeeld, soms

een maand en langer achtereen. Men houdt niet op. De toegangswegen tot de kampong worden verbeterd, om toch maar veel volk te trekken van buiten, en het spel gaat voort, dag aan dag, totdat men er beu van is, en — dan bloedt zoo'n feest dood. Misschien zou men het niet zoo lang uithouden, wanneer de penghoeloe er geen belang bij had, dat er veel gespeeld wordt. Van elken dollar toch die verspeeld wordt, ontvangt de penghoeloe 10 cent, zoowel van den winner als van den verliezer. Geen onaardige bijverdienste dus. Door zulke feesten nu wordt de moeitevolle arbeid van maanden teniet gedaan. Het kuddeke schooljongens slinkt tot enkele getrouwen, en naar de prediking des Evangelies luistert niemand. En als de razernij heeft uitgewoed, kost het verbazende inspanning om de menschen weêr te trekken. En zijn de jongens eenmaal het schoolgaan ontwend, komen ze niet licht weêr terug!"

De tocht van Sibolangit naar Tandjoeng Beringin duurde volle $3^1/_2$ uur. Tandjoeng Beringin ligt in een keteldal. Het is er vochtig en ongezond. De goeroe houdt daar ook een paar uren school. Hij had het reeds gebracht tot een vijftiental leerlingen, maar èn doordat hij ziek was geweest èn door feesten in het dorp was dit getal tot vijf verminderd. Maar deze vijf zijn dan ook getrouwen, die reeds op school zijn van het begin der vestiging, nu 5 jaar geleden. Van drie hunner is het bijna zeker dat ze Christen zullen worden, aangezien de ouders reeds toestemming gaven.

„... Na het avondeten hadden wij een lang gesprek over den arbeid der zending onder de Bataks. Waarlijk, aan de verkondiging van het Evangelie, tijdig en ontijdig, bij de goeroe's aan huis of in de huizen der Bataks zelf, in de djamboers en op het veld, ontbreekt het niet. En de goeroe's weten zich zeer goed in het Bataksch verstaanbaar te maken. En de Bataks zijn ontwikkeld genoeg om te begrijpen wat de goeroe's zeggen. Maar

waar het op aankomt: zich te bekeeren, daarvan willen zij niet weten. Ze willen alles toegeven, ja het zelfs nog beter zeggen, dan de goeroes het deden; maar Christen worden, willen zij niet. Veelwijverij, opium, spel, zij zijn als met het volksleven saamgeweven.

„Den volgenden dag keerden we naar Boeloeh-Hawar terug; in 2$^1/_2$ uur tot Sibolangit, en in ruim één uur van daar naar huis. Te Sibolangit hadden wij gelegenheid den nieuw aangelegden rijweg te zien, die in de rots is uitgehouwen. Het is een meesterstuk, waarvan de eer aan den heer Van Gils toekomt. Niet minder bewonderenswaardig is de daar aangelegde waterleiding, waardoor deze geheele hoogvlakte van levend water is voorzien. Te meer waarde heeft dit alles, omdat het te verwachten is, dat de nieuwe strategische weg naar boven over Sibolangit loopen zal. Na één dag rust te Boeloeh-Hawar, aanvaardden wij 28 Oct. onze reis naar Pernangenen over Pagar Batoe, een omweg weliswaar, maar de eenige, die zonder gevaar te doen was. Hoewel de hellingen op dit traject niet zoo steil zijn als b.v. tusschen Sibolangit en Tandjoeng Beringin, zoo is toch de reis veel vermoeiender. Het is een bijna voortdurend klimmen en dalen, soms meer dan een half uur achtereen..."

Hoewel de goeroe te Pernangenen een ernstig en ijverig man is en bij de Bataks zeer gezien, heeft hij nog maar één bekeerling gemaakt. „Hoe afmattend moet het zijn, altijd door te werken — en geen of nagenoeg geen vruchten te zien! Datzelfde afmattende doet zich ook te Boeloeh-Hawar gevoelen. Sedert 1890 is hier een zendeling gevestigd en tot heden werden gedoopt 9 mannen, 1 vrouw en twee kinderen. Bovendien behoort sedert eenigen tijd een Tobo-Batak, door Br. Schütz gedoopt, mede tot de gemeente. In het geheel dus 13 zielen.

„Geen school heeft meer geleden, dan die te Boeloeh-Hawar. Nauwelijks was men bekomen van de dubbele feestelijkheden, die gedurende 1$^1/_2$ maand de oprichting

van het doodenhuis eischten; nauwelijks waren de lieden wat uitgerust van hunne dansen, hanengevechten, schieten en dobbelen, of opnieuw begon het lieve leven, nu in den vorm van het zoogenaamde goeroe goeroe aroweno, een soort mapaloes. Jongelieden en jonge meisjes gaan dan samen werken. Van dien arbeid komen ze vrij opgewonden terug en vieren dan feest in de kampong. Bij de bekende losheid van zeden onder de jongelui, behoeft het geen betoog, dat zulke feestelijkheden alles behalve dienen om het peil van zedelijkheid te verhoogen. Helaas, de zending staat machteloos tegenover dit alles.... en de arbeid staat stil!

„Nu loopen er weêr geruchten, dat hier eerstdaags een groote geestenbannerij in de kampong zal plaats hebben, natuurlijk vergezeld van al de ellende, aan zulk een levenmakerij verbonden! Dan, zou dit alles ook een bewijs zijn, dat hier de waarheid kracht begint te ontwikkelen? Het heidendom toch openbaart zich soms zoo luide dáár, waar het zich de krachten voelt ontzinken.

„In de eerste tijden, toen het nog een nieuwtje was, kwamen er velen des Zondags in de godsdienstoefening. Nu is dat getal zeer geslonken. Den eersten Zondag sprak goeroe Ponto. Er waren toen aanwezig 7 mannen en 2 vrouwen, terwijl een paar anderen om den hoek stonden te luisteren. Den tweeden Zondag, toen Br. Joustra voorging, was het kuddeke nog kleiner.

„Er zijn ook andere vruchten aan te wijzen. De zendeling toch begint meer deel te worden van deze maatschappij. Men leert nu zijne onbaatzuchtige handelingen kennen, het wantrouwen maakt plaats voor vertrouwen, en men nadert hem meer en meer onbevangen. In ziekte of ongeval is hij de man die helpen moet! En zoo ontstaat er een band, die met de jaren hechter wordt.

„En dan is daar de hoogvlakte, waarmede voortdurend de gemeenschap wordt onderhouden. Aan gene zijde van

de bergen is onze hoop op meerdere vrucht groot. Daar woont het moedervolk, dat oorspronkelijk gebleven is, niet zoo ontaard als de doesoen-Bataks, en werkzamer.

„Daarheen nu richten zich de blikken in deze zending. Dan, helaas! die hoogvlakte is nog voor ons gesloten! Maar geen nood, eenmaal, wanneer Gods tijd daar is, zal ook dáár het Evangelie gepredikt worden, zullen ook de Karo-Bataks ingaan, gelijk reeds zoovelen van hunne stamverwanten onder de Toba's. De geschiedenis leert het ons: de volheid der tijden is voor de Bataks aangebroken. Laat ons dan niet aarzelen, maar voortgaan, ondanks tal van bezwaren en moeielijkheden!"

Den 25en November kwam Br. Kruijt te Môdjô-Warnô terug.

Het Maandbericht meldt nog:

„In ons Maandbericht van Januari mochten wij mededeelen, dat in de Minahassa voorloopig f 5773.82 $^{1}/_{2}$ was ingekomen aan feestgaven. Thans mogen wij daaraan toevoegen, dat in het ressort van Br. Rooker f 2622.41 werd bijeengebracht, en dat in andere ressorten aan nagekomen giften nog f 629.10 inkwam. In het geheel kwam dus f 9025.33 $^{1}/_{2}$ bijeen."

De quarantaine in het Oosten.

De *Semaine Médicale* bepleit wederom een grondige verbetering van de quarantaine-inrichtingen in het Oosten, die nu, niettegenstaande alle conferenties en besluiten, nog niet den minsten waarborg geven. De conferentie te Venetië, in het vorige jaar, heeft ter kwader uur en uit onbekendheid met den werkelijken toestand, aan den Gezondheidsraad te Constantinopel de uitvoering opgedragen van de maatregelen, waartoe besloten was, en hem geautoriseerd daartoe, zoo noodig, te beschikken over een reservefonds, dat voor dit doel aanwezig

was. Naar alle waarschijnlijkheid bestaat dit fonds in het geheel niet. De Turksche Regeering, die reeds twintig jaar tot het betalen van eene jaarlijksche bijdrage verplicht is, heeft die gelden wel trouw geboekt maar nooit gestort. Bij gebrek aan geld komt er dus van alle verbeteringen niets.

In het station te Bayorah, aan de Perzische golf, dat Europa moet beschermen tegen de pest, is de toestand nog even treurig als destijds. De reizigers die er in observatie zijn, verkeeren nog steeds ongedwongen met de buitenwereld. De eenige verbetering is, dat men een stroomat, die voor afscheiding diende, heeft vervangen door een fraaien rozenhaag. De drie bewakers gaan 's nachts naar huis, en overdag gaan de van pest verdachte bewoners onder de hoede van een sjouwerman uit visschen. Engelsche officieren gingen uit varen in een inlandsche sloep met het opzettelijk doel de maatregelen belachelijk te maken.

Evenwel, in dezen toestand schijnt toch eene verbetering, eene verplaatsing van het lazaret, op handen te zijn. Als men dan nog brak met de gewoonte om alleen zeer jonge of zeer oude geneeskundigen aan te stellen, zou er reeds veel gewonnen zijn.

Vereeniging „Het Buitenland".

Aan het verslag der Vereeniging *Het Buitenland*, te Amsterdam, over 1897 ontleenen wij het volgende:

Ook in het afgeloopen jaar mocht de Vereeniging zich verheugen in den steun der Regeering. Het rijkssubsidie werd opnieuw door de Staten-Generaal bewilligd. De aandacht der Vereeniging was in het afgeloopen jaar hoofdzakelijk gericht op Oost-Azië.

„Hetgeen wij daar hebben kunnen verrichten" — zegt het verslag — „danken wij hoofdzakelijk aan de krachtige medewerking en het initiatief van de diplomatieke en

consulaire vertegenwoordigers onzer Regeering. Wij vermelden hier de heeren Knobel, minister-resident en consul-generaal te Peking, F. J. Haver Droeze, consul-generaal voor Zuid-China te Hongkong, E. D. van Walree, eerst vice-consul te Yokohama, later fungeerend consul te Shanghai, F. J. Domela Nieuwenhuis, consul-generaal te Pretoria, die onze reeds aanwezige en nieuw aangekomen candidaten met raad en daad steunde, I. C. T. Reelfs, consul-generaal te Melbourne, den consul-generaal Von Düring en den vice-consul Bartels te Mexico, en consul E. Speckter te Vera Cruz.

„Voor onze voorloopige plaatsingen in Europa ondervonden wij de gewaardeerde hulp van onzen consul-generaal te Londen, den heer H. S. J. Maas, en van onzen trouwen vriend en medewerker den heer A. Prins te Hamburg."

Eenige bladen van het verslag zijn gewijd aan de candidaten der Vereeniging; vooral kan men tevreden zijn over plaatsingen in China, Oost-Azië en Afrika.

„Wat onze in vorige jaren naar overzeesche gewesten uitgezonden candidaten betreft, kan worden aangeteekend, dat de berichten in het algemeen bevredigend luidden."

Onze Nederlandsche jongelieden worden in het buitenland langzamerhand gewaardeerd, en de openbare handelsschool te Amsterdam krijgt eene goede reputatie.

Het verslag betreurt zeer, dat bijna nergens in Nederland handelsscholen bestaan en dat van Rijkswege bijkans in het geheel niet wordt gezorgd voor de opleiding tot een beroep, waarin een groot gedeelte der jongelieden, welke middelbaar onderwijs genieten, hun loopbaan moeten maken.

Omtrent de financieele uitkomsten van het laatste dienstjaar deelt het verslag mede, dat op kapitaalrekening is geboekt f 16,145.42, waarbij kas-saldo f 540.85. De rekening over 1896 werd afgesloten met een tekort van

f 1102.79; van de toelagen, waarover nog niet beschikt was, kwam vrij f 900; blijft nadeelig saldo f 202.79. Hierbij zijn gekomen de volgende ontvangsten: aan rembours van vroeger verleende toelagen f 3594.51, rente van de fondsen der kapitaal-rekening en deposito-renten van de beschikbare gelden f 611.13, jaar-contributiën f 4860, rijkssubsidie f 5000. Het totaal der middelen bedraagt dus f 14,065.64. De onkosten zijn geweest: algemeene onkosten, als salaris secretaris, porto's, telegrammen, drukwerk etc. f 1696.46; opnieuw verleende toelagen f 12,851.09; nadeelig saldo f 202.79; samen f 14,750.34; zoodat het nadeelig saldo der jaarrekening blijft f 684.70.

Britsch-Guyana.

Uit het rapport van den gouverneur van Br.-Guyana over het jaar 1897 blijkt, dat de inkomsten £ 555.774 en de uitgaven £ 590.616 bedroegen, terwijl op het eind van het jaar de schuld van de kolonie £ 1,899.457 was. De helft van de inkomsten vloeide voort uit voedingsstoffen, in hoofdzaak meel en rijst, terwijl de uitvoer van suiker en voortbrengselen van suiker het $^{2}/_{3}$ van den uitvoer bedroeg. Verder werd in hoofdzaak alleen goud geëxporteerd; meer dan de helft van den invoer en van den uitvoer was naar het moederland. Nog steeds is de kolonie voor werkkrachten afhankelijk van Indië, hoewel het overbevolkte Barbados slechts 400 mijlen verwijderd is en zoowel door particulieren als autoriteiten in beide koloniën vele pogingen werden aangewend om een geregelde emigratie te bewerkstelligen. De gouverneur beweert dat de grootste moeilijkheden voortkomen uit het karakter der Barbadiaansche arbeiders. Het is zeer moeilijk hen te bewegen een contract voor een langen tijd te sluiten. Hij wenscht te kunnen repatrieeren, wanneer hij dat ver-

kiest, is zeer gevoelig voor malaria en wenscht een eigen woning, hoe klein ook, te bezitten.

Dit is een hinderpaal voor beide koloniën, die van zooveel nut voor elkander konden wezen.

Het aantal Britsch-Indische immigranten in Br.-Guyana bedraagt 116.700.

Men tracht deze immigranten door het afstaan van stukken grond, in plaats van retour-passage, zooveel mogelijk voor goed in de kolonie te houden, en naar het zich laat aanzien zal dit vrij wel gelukken.

Koffie en cacao worden steeds geproduceerd slechts in die mate, dat alles aan locale consumptie opging; van kola, dat aan de Demerara-rivier groeit, werden enkele verschepingen gedaan. De rijstcultuur belooft zeer uitgebreid te worden, daar het is gebleken dat het terrein achter de kustlanden bijzonder gunstig daarvoor is; ook is een rijstmolen in Georgetown opgericht.

De goudproductie is steeds stijgende, maar het grootste gedeelte is afkomstig van placers, hoewel 3 maatschappijen machineriën aangeschaft hebben en kwartsen bewerkten.

De totale bevolking bedraagt meer dan 285000.

Wat betreft de administratiekosten, welke in vergelijking met de andere Br.-Indische eilanden hoog mogen genoemd worden, wordt in het rapport er op gewezen, dat politie, rechterlijke macht, ambtenaren der belastingen en postbeambten benoodigd zijn voor eene uitgestrektheid van 200 mijlen, langs de zeekust, en zoo meer dan 100 mijlen in het binnenland der kolonie, terwijl somtijds de wet moet worden toegepast buiten de grenzen van het Britsch gebied. Met eene zoo verspreide bevolking moeten dus de administratie-kosten hoog zijn. Afgelegen plaatsen moeten b.v. ook hun magistraten, geneesheeren, geestelijken, politie hebben en bovendien met de andere deelen des lands communicatie.

NIEUWE UITGAVEN.

NEDERLAND.

Bijblad op het Staatsblad van Nederlandsch-Indië, onder redactie van H. M. la Chapelle en D. F. W. van Rees. Dl. XXXII. Afl. 1. Batavia, H. Prange & Co. ['s Gravenhage, Martinus Nijhoff]. Per dl. (6 afl.) . . . . *f* 10.—.

Creusesol. Op en om Soeka Sepi. Schetsen van een koffielandje. Batavia, H. M. van Dorp & Co.

Gelder (Mr. **W. de**). Het strafrecht in Nederlandsch-Indië. 2e uitgave, bijgewerkt door mr.. M. S. Koster. Batavia, G. Kolff & Co. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff . . . . . 2 dln. Geb. *f* 15.—.

Kaart der tabaksondernemingen in Langkat, Deli, Serdang, Bedagei, Padang, Batoe Bahara en Assahan (Oostkust van Sumatra). Schaal 1 : 200:000. 4e druk. Naar de nieuwste gegevens bewerkt door P. de Vries & Zoon. Amsterdam, J. H. de Bussy. Plano *f* 10.—. Opgepl. aan rollen *f* 12.—. Opgepl. in étui . . . . . . *f* 12.—.

Moore (Ch. van der). Assam-thee, haar cultuur en bereiding op Java. Batavia—'s Gravenhâge, G. Kolff & Co.. . . . . . *f* 1 90. Indische landbouwbibliotheek, 1.

Naamlijst der Europeesche inwoners van het mannelijk geslacht in Nederlandsch-Indië, en opgave omtrent hun burgerlijken stand, 1898. Batavia, Landsdrukkerij. ['s Gravenhage, Martinus Nijhoff] *f* 2.—.

Regeeringsalmanak voor Nederlandsch-Indië, 1898. Batavia. Landsdrukkerij. ['s Gravenhage, Martinus Nijhoff]. 2 dln. *f* 5.—. Met Naamlijst . . . . *f* 6.—.

Verslag over de burgerlijke openbare werken in Nederlandsch-Indië, over het jaar 1896. 's Gravenhage, Gebrs. J. & H. van Langenhuysen . . . . *f* 3.—.

Verwijnen (J. J.). Historisch overzicht van het bestaan der militaire school te Meester-Cornelis (N.-I.). October 1852—Juli 1896. Haarlem, De Erven Loosjes. Samarang, G. C. T. van Dorp & Co. *f* 3.50.

ENGELAND.

Bonwick (James). Australia's first preacher: the rev. Richard Johnson, first chaplain of New South Wales 4/

Cumming (C. F. Gordon). The inventor of the numeral type for China, by the use of which illiterate Chinese, both blind and sighted, can very quickly be taught to read and write fluently. 1/

Dyer (E. Jerome). The routes and mineral resources of North Western Canada 6/

Gleichen (Count). With the mission to Menelik, 1897. With illusts. by the author and from photographs 16/

Handbook for travellers in India, Burma and Ceylon, including the provinces of Bengal, Bombay and Madras, the Punjab, North West Provinces, Rajputana, Central Provinces, Mysore &c., the Native States, Assam and Cashmere. 3rd ed. With 74 maps and plans. 20/

Holmes (T. Rice). A history of the Indian mutiny and of the disturbances which accompanied it among the civil population. 5th ed., revised throughout and slightly enlarged 12/6

Japan and the Japan mission of the Church Missionary Society. 3rd ed. 2/

Macnab (Frances). British Columbia for settlers: its mines, trade and agriculture 6/

Malabari (Behramji M.). India in 1897 . . . . 1/

Morris (J.). What will Japan do? A forecast. With a map of the Far East 3/6

Rowan (Mrs.). A flower hunter in Queensland and New Zealand 14/

Thomson (John). Through China with a camera. With nearly 100 illusts 21/

Warner (W. Lee). The citizen of India 2/

Windt (Harry de). Through the gold fields of Alaska to Bering Straits. With a map and 30 illusts. 16/

Young (Ernest). The ringdom of the Yellow Robe: being sketches of the domestic and religious rites and ceremonies of the Siamese. With illusts 15/

DUITSCHLAND.

Ansichten der Republik Argentinien. 2 Hft. . . . . . . M. 3.—

Bastian (Adf.). Lose Blätter aus Indien. II. Batavia . . M. 10.—

Herrich (A.). Generalkarte v. Ostasien, Japan, Korea, Ost-China u. dem südöstlichen Teil des asiatischen Russland. 1 : 4,500,000. Mit Nebenkarten. 1. Golf v. Pe-tschi-li u. die weitere Umgebg. v. Peking. 2. Umgegend v. Söul. 3. Umgegend v. Tokio. Ausg. m. Specialkarte Kiaotschau-Bucht . . . . M. 1.—

Jorissen (Dr. **E. J. P.**). Erinnerungen an Transval 1876—1896. Aus dem Holl. übers. v. Sekr. A. Seidel . . M. 4.—; geb. M. 5.—.

Karte der Kiau-Tschou-Bucht u. Umgebung. 1 : 750,000. [Aus: „Petermann's geograph. Mitteilgn."] Mit Text . . . . . M. —.40

Reichard (**Paul**). Deutsch-Ostafrika. Das Land u. seine Bewohner, seine polit. u. wirtschaftl. Entwickelg. Mit 36 Vollbildern nach Orig.-Photographien . . . . M. 5.—; geb. M. 6.—.

Peters (**C.**). Weitherzige Kolonialpolitik . . . . . . M. —.50

Ruge (Prof. Dr. **S.**). Die Entdeckung des Seeweges nach Ostindien durch Vasco da Gama 1497/8. Vortrag. (Mit 2 Karten.) . M. 1.50

Suriname (Niederl. Guyana). Culturgewächse, Plantagenbau, Goldfelder, Land u. Volkstypen u. s. w. 25 Naturaufnahmen M. 10.—

Zimmermann (**A.**). Die deutsche Kolonial-Gezetzgebung 1893—1897. M. 8.—

FRANKRIJK.

Buondelmonti (**C.**). Description des îles de l'Archipel, trad. par E. Legrand. 52 cartes. 1re partie . . . . 20 fr.

Boutilly (**V.**). Le thé, sa culture et sa manipulation. Avec 15 fig. et 2 pl. . . . . 2 fr.

Chandèze (**G.**). L'émigration : intervention des pouvoirs publics au XIXe siècle . . . . 5 fr.

Code civil de l'Empire du Japon. Livres I, II, III, trad. par J. Motono et M. Tomii. . . . . 6 fr.

Cumenge (**E.**) et **Robellaz** (**P.**). L'or dans la nature, minéralogie, géologie. Etude des principaux gîtes aurifères. Statistique, 1er f., 13 héliogr. 10 fr.

Demour (**V. P. J.**). Du tabac. Avec 21 fig. . . . . . 2 fr. 50

Roels (**Edg.**). Boers et Anglais : autour des mines d'or du Transvaal. 2 fr.

Schuré (**E.**). Sanctuaires d'Orient, Egypte, Grèce. Palestine. 7 fr. 50.

INHOUD.

Bijdragen en brieven, de Redactie betreffende, gelieve men te zenden aan den Heer H. A. LESTURGEON, villa „Catharina Francisca", N. Badhuisweg, Scheveningen.

Dit Tijdschrift verschijnt tusschen den 1en en den 15en van elke maand.

De abonnementsprijs bedraagt voor Nederland *f* 13.— per jaar. Voor het buitenland wordt dit bedrag met de porto's verhoogd. Tusschentijds aangegane abonnementen worden ad *f* 3.25 per kwartaal berekend.

Afzonderlijke nummers, voor zoover deze voorhanden zijn, *f* 1.50 per aflevering.

Prijs der advertentiën van $^1/_8$; $^1/_4$; $^1/_2$ en $^1/_1$ bladzijde per plaatsing *f* 1.50; *f* 2.50; *f* 4.50; *f* 8.—.

Bij 12 achtereenvolgende plaatsingen van $^1/_8$; $^1/_4$; $^1/_2$ en $^1/_1$ bladzijde *f* 12.—; *f* 20.—; *f* 35.— en *f* 60.—.

De oprichting van de eerste hulp- en spaarbank door inlandsche hoofden te Poerwokerto.

Bij het behandelen in de Tweede Kamer der Staten-Generaal van de begrooting voor Ned.-Indië over 1898, werd onder de algemeene beraadslaging, den 17 November 1897, door den heer B. K. F. van Vlijmen, 1) sprekende over den oeconomischen toestand van den Javaan, aangehaald wat de heer F. Fokkens den 4den Februari 1896 op eene vergadering van het *Indisch Genootschap* daarover had bekend doen worden en daarvan o. m. gezegd:

„dat het eenige middel om den Javaanschen landbouwer uit de handen van woekeraars te houden daarin bestaat, dat spaarkassen en kredietbanken worden opgericht, waardoor deze in de gelegenheid worden gesteld tot sparen, maar ook tot het leenen van kleine bedragen tegen matige rente;"

„dat door den heer Fokkens voldoende was aangetoond, dat de Javaan ook wilde sparen en daarbij was gewezen op een bestaande bloeiende spaarkas te Modjowarno, opgericht door den Zendeling Jellesma, en op spaarkassen voor inlandsche ambtenaren op verschillende plaatsen."

Die afgevaardigde gaf verder als zijn opinie te kennen „dat het bij hem vaststond als een paal boven water, dat het creëeren van hypotheek-, krediet- of landbouwbanken en spaarkassen in dien oeconomischen toestand

---

1) Zie Handelingen 1897-1898, blz. 134 en 135.

verbetering zou aanbrengen en dat de Regeering dat vraagstuk moest oplossen, als zij ten minste wilde voldoen aan hare hooge roeping: bevordering van de moreele en materieele welvaart van de Javaansche bevolking die aan hare hoede is toevertrouwd."

Denzelfden dag werd door den minister van koloniën, den heer I. F. Cremer, hierop geantwoord 1) „dat hij het met den geachten afgevaardigde, den heer Van Vlijmen, eens was dat er in Indië nog veel te verbeteren viel, want dat daar ook armoede en gebrek werd geleden," maar deze deed daarbij de vraag: „of er een land ter wereld was waar dit niet het geval was?" en zeide verder: „Laten wij te zamen overleggen wat wij kunnen doen om dien toestand te verbeteren, en wanneer dus de afgevaardigde uit Veghel, de heer van Vlijmen, zegt: „wij moeten den inlander leeren sparen", dan moet ik en passant daarop antwoorden, dat juist ten vorigen jare, op voorstel van mijn ambtsvoorganger, besloten is in Indië een postspaarbank op te richten en dat ik het genoegen heb gehad de reglementen daarvoor aan de goedkeuring van de kroon te onderwerpen, zoodat de directeur en onder-directeur van de spaarbank, die gereedstaan om naar Indië te vertrekken, weldra hun nuttigen werkkring zullen kunnen aanvangen."

Dat postspaarbanken in Indië noodig zijn en ook daar een behoorlijken werkkring zullen vinden wil ik gaarne aannemen, maar dat zij in den oeconomischen toestand van den Javaanschen landbouwer verbetering zullen brengen is mogelijk, maar gelooven doe ik het niet; althans niet in den eersten tijd, want zeer zeker zullen nog jaren moeten verloopen eer de inlander zoover zal zijn gekomen, dat hij van zijne verdiensten iets zal kunnen afzonderen om dit in de postspaarbank te beleggen, ten einde daarover bij eventueelen nood te kunnen beschikken.

---

1) Zie Handelingen 1897-1898, blz. 142.

Voor dadelijke verbetering van dien toestand zijn andere instellingen noodig en moeten andere maatregelen worden genomen, en om dit aan te toonen diene het volgende.

Al spoedig na het bekend worden van het door den heer Van Vlijmen gesprokene, vervoegde een mijner vrienden zich tot mij, onder aanbieding van eenige stukken, met het verzoek die eens in te zien en dit, omdat hij vermeende dat het daarin voorkomende onder meer algemeene aandacht behoorde te worden gebracht.

Dat denkbeeld werd ook al spoedig het mijne en daarom begin ik met hier over te nemen een zich onder de stukken bevindend, aan den schrijver toegezonden uitknipsel van een der te Amsterdam verschijnende dagbladen, luidende:

EEN SPAAR- EN HULPBANK IN INDIË.

Wat kunnen de ambtenaren van den burgerlijken dienst in Indië toch veel nut doen, wanneer zij beide oogen open houden!

Wij vonden daarvan dezer dagen weder een nieuw bewijs in eene correspondentie aan de *Locomotief* uit Poerwokerto, eene afdeelingshoofdplaats in de residentie Banjoemas.

Gelijk overal op Java hadden daar vele inlandsche hoofden moeilijkheden in geldzaken.

Jaren lang dienen zij zonder bezoldiging... vallen geleidelijk in handen van woekeraars... hebben hun stand op te houden... gaan onder schulden gebukt... zien zich gedwongen den kleinen man te exploiteeren, pachtovertredingen door de vingers te zien. Hun integriteit lijdt groote schade. De thans afgetreden assistent-resident E. Sieburgh begreep dat maatregelen noodig waren om in dien toestand verbetering te brengen.

Hiertoe moest allereerst getracht worden de bedoelde hoofden uit de handen hunner woekeraars te verlossen

Om dit doel te bereiken bracht de heer Sieburgh „niet zonder belangrijke verantwoordelijkheid op zich te laden" een kapitaaltje van *f* 8000.— bijeen, dat onder zijn oppertoezicht werd beheerd door eene commissie van vertrouwde inlandsche hoofden, en strekte om tegen matige rente op korten termijn en met behoorlijke zekerheid, voorschotten te verstrekken.

Dat aldus in eene werkelijke behoefte voorzien werd, bleek wel uit het feit, dat de jaarlijksche omzet niet minder dan zeventigduizend gulden bedroeg. Menig inlandsch ambtenaar werd aldus van lasten bevrijd die hem jaren lang hadden gedrukt.

Na eene tweejarige ondervinding heeft het den heer Sieburgh dan ook weinig moeite gekost, zijne instelling te doen worden eene blijvende spaar- en hulpbank, die tegen ten hoogste 15 procent per jaar voorschotten geeft, en ten hoogste 9 procent aan de aandeelhouders uitkeert; cijfers welke, gelet op de plaatselijke toestanden en het onvermijdelijk risico, niet te hoog zijn en althans sterk afsteken bij de 10 of meer percenten 's maands van de woekeraars!

De bank, beheerd door eene geheel inlandsche directie, met drie Europeesche commissarissen, zal er aldus krachtig toe bijdragen om het peil der inlandsche ambtenaren te verhoogen.

Wij hopen zeer, dat het te Poerwokerto gegeven voorbeeld navolging moge vinden.

Wij zeggen het den schrijver in de *Locomotief* gaarne na: als de ambtenaren aldus trachten het publiek belang te dienen, gaat er van den bestuurszetel eene opvoedende kracht uit, die onze heerschappij ten goede komt.

Waarom de heer Sieburgh tot het oprichten van bedoelde bank het initiatief nam, werd in bovengenoemd uitknipsel reeds aangegeven, doch eenige toelichting daarop komt mij niet overbodig voor.

Van af zijn optreden als ambtenaar ter beschikking bij het binnenlandsch bestuur op Java en Madura, had het al spoedig zijne aandacht getrokken, dat hooge en lagere inlandsche ambtenaren meestal onder een grooten schuldenlast gebukt gingen.

Regenten met schulden van 25 tot 50 duizend gulden, Pateh's, Wedono's, Hoofd- en andere Panghoeloe's en Djaksa's met schulden van tientallen duizenden guldens vindt men allerwege. Verder assistent-wedono's en Mantri's met schulden van duizende guldens; zelfs schrijvers, magang's, politie-oppassers bij europeesche en inlandsche ambtenaren, ja zelfs gewone pradjoerit's met honderde guldens schuld aan woekeraars van allerlei landaard, maar het meest nog aan amfioen-pachters en dito smokkelaars, zijn op Java geen zeldzaamheden, en men kan gerust zeggen dat inlandsche ambtenaren en beambten zonder schulden met een Diogenes lantaarn te zoeken zijn.

Met het oog hierop is het dan ook niet te verwonderen dat het politiewezen op Java slecht is en slecht blijft, en het bestrijden van opium- en andere smokkelarijen met zoo weinig goeden uitslag geschieden.

Hoe zulke schulden ontstaan en hoe zij noodwendig grooter moeten worden, blijkt uit het volgende:

Menig Regent toch heeft bij zijn optreden den goeden naam te redden van zijn vader of ander bloedverwant, dien hij opvolgt. De woekeraars, bij welke deze in het krijt stond, ontzien geen middel om den nieuweling in de hooge positie te dwingen zich te belasten met de overname der schulden van den overledene of ontslagene.

Zij gaan gewoonlijk daartoe over door de verleidelijke verzekering om geduld te zullen oefenen als hun slechts voor het bedrag van zulke schulden met de gekapitaliseerde onuitbetaald gebleven woekerrenten enz. een onderhandsch geschrift worde ter hand gesteld, bevattende de verklaring dat de nieuwe titularis belooft voortaan, ten behoeve van den crediteur, maandelijks een zeker bedrag van

zijn inkomen af te staan; en, is die belofte eenmaal verkregen, dan wordt zelfs meermalen bovendien nog een nieuw crediet geopend, dat den debiteur nog verder onder de macht der geldschieters brengt.

Zoo gaat het ook met de mindere hoofden. Reeds voor zij een noemenswaardig inkomen genieten hebben zij kostbare behoeften te bevredigen en worden daardoor zeer gemakkelijk een prooi van den al te gewilligen, woekerenden geldschieter, die wel weet dat hij lang op zijn geld zal moeten wachten, dat hij zelf langen tijd daarvan de renten zal moeten missen, maar daarom niet getreurd! Zeker eenmaal en dan voor goed vallen zij hem in de klauwen, en de toekomst van het slachtoffer is dan meestal voor goed verloren. Nieuwe obligaties met gekapitaliseerde renten zijn de eerste gevolgen van de op den beklagenswaardige toegepaste dwangmiddelen, en al spoedig volgen bedreigingen met civiel proces etc.

Dat onder zulke omstandigheden menig politiehoofd of beambte, ten einde raad, zich lichtelijk laat omkoopen en tot plichtverzuim komt, wien kan zulks verwonderen?

Bovendien is voor hen die nog niet in handen van woekeraars zijn gevallen, de lombard steeds daar om bij tijdelijk nijpenden nood de weinige preciosa's van die personen voor een spotprijs in ontvangst te nemen, en ofschoon telkens weder ingelost, zij eindigen met die weinig waarde hebbende rijkdommen voor goed in de macht van den lombardhouder te laten.

Zoo werkt alles te zamen om de Javaansche bevolking te voeren tot den hulpbehoevenden staat, waarin de meesten hunner verkeeren, daar toch de woekeraars niet schromen voor de door hen verleende hulp eene rente te berekenen van 60 tot 30 percent 's jaars, terwijl de lombardhouders eene rente mogen berekenen van 90 tot 36 percent over gelijk tijdvak, waaruit gemakkelijk valt af te leiden, dat de armoede onder die bevolking nog voortdurend toeneemt.

Dat de lombardhouders tot het heffen van zulk een hooge percentage gerechtigd zijn, blijkt uit het daarvoor bij Indisch Staatsblad 1880, no. 83, vastgesteld tarief, luidende:

BELEENINGEN.	RENTEN.		TERMIJN VAN AFLOSSING
van 20 cent of minder	½ cent	voor elk ingegaan tijdvak van 10 dagen	3 maanden dus 90 pCt 's jaars
boven 20 „ tot en met 40 cent	1 „		3 „ „ 90 „ „
„ 40 „ „ „ „ 60 „	1½ „		3 „ „ 90 „ „
„ 60 „ „ „ „ 80 „	2 „		3 „ „ 90 „ „
„ 80 „ „ „ „ 100 „	2½ „		3 „ „ 90 „ „
„ f1 „ „ „ f25	6 pCt.	's maands	3 „ „ 72 „ „
„ f25 „ „ „ f50	5 pCt.	„	6 „ „ 60 „ „
„ f50 „ „ „ f75	4 „	„	9 „ „ 48 „ „
„ f75 „ „ „ f100	3 „	„	12 „ „ 36 „ „

Neemt men verder nog in aanmerking dat te beleenen goederen zeer laag, meestal op de helft of op een derde van de werkelijke waarde geschat, slechts tot op tweederde dier geschatte waarde kunnen beleend worden en dat toch nog zoovele goederen ongelost op zoogenaamde publieke venduties worden gebracht om dan gewoonlijk den pachter, verre beneden het beleeningsbedrag, in handen te vallen, dan is gemakkelijk na te gaan dat ook dit een der redenen is dat de armoede onder de Javanen steeds toeneemt, en zeer terecht wees meergenoemde afgevaardigde er dan ook ter zelfder tijd op om, ter verbetering van dien toestand, o. m. de pacht der pandhuizen af te schaffen. 1)

De heer S. wilde in dezen ellendigen toestand gaarne verbetering brengen, maar de wijze waarop die ver-

1) Zie Handelingen 1897-1898, blz. 135.

kregen moest worden bleef lang een onopgelost vraagstuk.

Zijne vertogen en voordrachten werden door de hoofden zijner afdeeling en andere belangstellende Javanen allengskens met graagte aangehoord, met het resultaat dat hij eindelijk zoo gelukkig was bij velen hunner den wensch te zien ontstaan, hem in zijn pogen te steunen om aan bedoelden treurigen staat van zaken een einde te maken.

Met bewilliging van de commissie bij welke in zijne afdeeling het oppertoezicht beruste over de gelden van den msdjid-kas, werd onder zijne persoonlijke borgstelling een gedeelte dier kas ter beschikking gesteld van het voorloopig bestuur der daarvoor bij wijze van proef ondershandsch opgerichte en in werking gebrachte hulpbank.

Al spoedig bood Raden Djaja Soemitra, assistent-wedono van Karang-Kemirie en zwager van den Regent van Banjoemas, eene som van ƒ 2000.— tegen billijke rente ook daarvoor aan, waardoor de mogelijkheid ontstond de proef al dadelijk op ruimer schaal voort te zetten, terwijl hij door op dusdanige wijze blijk te geven van vertrouwen in de zaak te stellen, tevens de jonge instelling steunde om hare werkzaamheden aanzienlijk uit te breiden.

Deze storting was zeer zeker een groote stap in goede richting gedaan. Raden Djaja Soemitra werd alzoo de eerste inlegger van de opgerichte hulpbank en zijn voorbeeld vond spoedig navolging, zelfs zoo, dat deze bij wijze van proef opgerichte instelling al spoedig moest worden omgezet in een wettig samengesteld, zedelijk lichaam.

Hierbij werden echter nog bezwaren ondervonden, die wel zijn kunnen worden opgeheven, maar die ik toch zeer noodig vind in deze te releveeren.

Toen in Maart 1896 voor bedoelde bank rechtspersoonheid werd aangevraagd, kwam het request al spoedig terug met de mededeeling „dat het verzoek zooals het

daar lag voor inwilliging niet vatbaar was, omdat de wet alleen toelaat de erkenning als rechtspersoon van zedelijke lichamen door Europeanen of Vreemde Oosterlingen gesticht en het onderhavige een zedelijk lichaam zou zijn door Javanen opgericht."

Aan de Europeesche commissarissen werd daarom in overweging gegeven op te treden als bestuurders der vereeniging, en hieraan werd door die heeren gereedelijk voldaan; doch hierdoor geraakten de oorspronkelijke Javaansche oprichters feitelijk op den achtergrond om de hun toekomenden voorrang als zoodanig over te geven aan Europeanen die, ten gevolge van dien, in strijd met de werkelijkheid toen optraden als weldoeners van den Javaan, omdat het dezen zelf niet gegund kon worden als zoodanig op te treden voor eigen land- en geloofsgenooten.

De Javaansche inleggers, met genoemden Raden Djaja Soemitra aan het hoofd, lieten hunne gelden alle ten name van dat nieuwe lichaam overschrijven, maar ook verschillende ter plaatse bestaande instellingen gaven hunne reservefondsen daarbij in deposito.

Spoedig sloten eenige Europeesche ingezetenen ter plaatse zich daarbij aan, waardoor een kapitaal ontstond, dat min of meer voldoende was om aanvankelijk het aangevangen werk niet alleen in stand te houden, maar zelfs langzamerhand tot bloei te brengen, wat uit de onderstaande cijfers blijkt.

Zooals hiervoor reeds werd gezegd bedroeg in 1896, het eerste jaar van de oprichting, de omzet reeds eene som van pl. m. ƒ 70.000, terwijl het daarop volgend jaar, gedeeltelijk ook onder den opvolger van den heer S., de omzet reeds was gestegen tot pl. m. ƒ 150.000.

Omtrent deze bedragen, zeer zeker belangrijk reeds voor eene residentie-afdeeling, teeken ik hierbij aan dat, na het in werking treden van onderwerpelijk bedoelde hulpbank, heeren suikerfabrikanten niet langer genegen

werden bevonden voorschotten voor te verrichten werkzaamheden langer uit te betalen, waardoor de Loerah's, ter verkrijging van de noodige gelden, toen bij de bank aanklopten en dadelijk door deze, tegen billijke vergoeding, werden geholpen.

Vandaar dat de omzet, vooral voor een pas beginnende instelling, dadelijk zoo belangrijk was.

Al spoedig verspreidde zich het gerucht van het ontstaan dezer weldadige instelling ook buiten de grenzen der afdeeling Poerwokerto, en van verschillende kanten kwamen aanvragen in, om afschriften te mogen ontvangen van de statuten en ook van de verschillende boeken dezer stichting.

Ter verduidelijking van een en ander voeg ik hierachter afschrift van de notarieele acte waarbij bedoelde hulpbank werd opgericht. In die acte zijn ook de boeken aangegeven die daarbij voor een goed geldelijk beheer noodig werden geoordeeld. Modellen van die boeken in deze ook aan te geven vind ik minder noodig, zij die ze mochten noodig hebben kunnen die te Poerwokerto zeker nog steeds verkrijgen, even als de concepten der daar, bij leening van gelden afgegeven wordende obligatiën. Een en ander in de maleische taal gehouden of geconcipieerd zoude zeer zeker maar eene matige belangstelling opwekken.

Met het oog op de discussie's die na het uitspreken van in hoofd dezes bedoelde rede van den heer Fokkens op de vergadering van het „Indisch Genootschap" nog werden gevoerd, heb ik het noodig geoordeeld het bovenstaande bekend te doen worden, vooral ook omdat daaruit blijkt dat, als de hoofden van plaatselijk bestuur daartoe het initiatief willen nemen, de oprichting van spaar- en hulpbanken niet zoo moeilijk is als toen werd voorop gesteld.

Door het oprichten van de onderwerpelijk bedoelde spaar- en hulpbank werd aan het woekeren in de afdeeling

Poerwokerto voor een groot gedeelte een einde gemaakt, en zooals hierboven werd aangeteekend, voor het oprichten van meer zulke instellingen werden de noodige inlichtingen gegeven, zoodat mag worden aangenomen dat meerdere inrichtingen van dien aard reeds in werking zijn. De heer Fokkens sprak dan ook van meerdere spaarbanken, voor inlandsche ambtenaren reeds opgericht, en het staat bij mij dan ook vast dat, als de Regeering de houding van ambtenaren als de heer S. weet te waardeeren, de oprichting van zulke instellingen zeer zeker gaandeweg zal toenemen.

Ik laat verder nu nog volgen wat sedert de oprichting van bedoelde instelling te Poerwokerto door de pers daarover nog verder onder de oogen van het publiek werd gebracht.

Uit de *Java-bode* van 18 Augustus 1897, no. 189, eerste blad; neem ik daartoe over:

„De assistent-resident van Poerwokerto W. P. de Wolff van Westerrode heeft met een daad getoond dat hij de hem toevertrouwde belangen van den inlander begrijpt, dat zoowel de hoofden als de kleine lieden bescherming behoeven tegen de smerige woekerpraktijken van Chineezen en Arabieren, maar vooral dat de inlander moet leeren door economische zelfstandigheid zich zelf te beschermen, en dit doel zal binnen de grenzen der mogelijkheid zeker het best bereikt worden door de door den heer de Wolff in het leven geroepen Poerwokertosche hulp-, spaar- en landbouwcrediet-bank, waarvan de strekking nader omschreven wordt in artikel twee der Statuten, luidende:

Zij heeft ten doel:

1°. aan Inlandsche ambtenaren en hoofden in de afdeeling Poerwokerto, benevens andere ingezetenen dier afdeeling, mits Inlanders of Europeanen zijnde, die in geldverlegenheid verkeeren, tegen matige rente gelden in leen te verstrekken en hen daarvoor te onttrekken aan de handen der woekeraars;

2°. aan dezelfde personen gelegenheid te openen om hunne spaarpenningen zeker en tegen behoorlijke rente te beleggen en aldus het sparen aan te moedigen;

3°. aan groepen van Inlandsche landbouwers in de afdeeling Poerwokerto goedkoop landbouwcrediet te verschaffen, wanneer zij daaraan behoefte hebben.

Hierop verscheen in dat dagblad van den 23en dier maand onderstaand schrijven:

Aan den redacteur van de *Javabode.*

Poerwokerto, 20 Augustus 1897.

Geachte Redacteur!

Naar aanleiding van een entrefilet in uw blad van 18 dezer omtrent de oprichting der „Poerwokertosche Hulp-Spaar- en Landbouwcrediet-bank" acht ik mij verplicht u mede te deelen dat de mij deswege toegezwaaide lof niet mij toekomt, doch mijnen ambtsvoorganger E. Sieburgh, die alhier eene „Hulp- en Spaarbank", inzonderheid voor inlandsche hoofden, oprichtte. Deze instelling, welke tot dusverre alleen als hulpbank voor inlandsche ambtenaren gewerkt had, is door het tegenwoordige bestuur gereorganiseerd en ingericht zoowel tot aanmoediging van het sparen als tot het verschaffen van goedkoop landbouwcrediet, en thans onder den bovenvermelden nieuwen naam als rechtspersoon erkend. 1)

Met de opneming dezer rectificatie zult u mij zeer verplichten.

Onder dankbetuiging voor uwe vereerende belangstelling, teeken ik mij

Hoogachtend,

(get.) DE WOLF VAN WESTERRODE,
Assistent-resident.

---

1) Bij besluit van 11 Augustus 1897 no. 9, *Indisch Staatsblad* no. 205.

Mocht de heer Van Vlijmen willen medewerken om ook de tweede hierboven genoemde oorzaak van de voortdurende achteruitgang van den inlander te neutraliseeren, n.l. door te trachten de pacht op de pandhuizen afgeschaft te krijgen, zeker zou ook hij dan medewerken om het welzijn van den inlander te bevorderen.

De opbrengst van die pacht toch over het jaar 1898 is geraamd voor Java en Madura op eene som van *f* 1.095.000, en voor de Buitenbezittingen op een bedrag van *f* 117.000, of te zamen op *f* 1.212.000, en dit geld wordt bijna uitsluitend opgebracht door de armsten onder de armen der inlandsche bevolking in Nederlandsch-Indië.

Nu moge de minister van Koloniën er op hebben gewezen 1) dat er overal armoede en gebrek wordt geleden en dit beweren moge volkomen juist zijn, om echter die armoede dienstbaar te maken aan het stijven der schatkist, en tot vulling der zakken van meedoogenlooze woekeraars is even zeker niet overal het geval.

Na hetgeen hierboven daarover werd aangeteekend kan men toch wel nagaan, dat daar waar de pacht zooveel geld wordt waard geacht, de pandhuishouders in hun bedrijf zeker nog een winstgevende zaak zien.

Daarom is een betere regeling in deze meer als urgent en daar de heer Cremer te gelijker tijd overleg heeft gevraagd om slechte toestanden in Indië te verbeteren, hoop ik dat het oogenblik spoedig zal aanbreken waarin een onderzoek in deze worde bevolen en dientengevolge de pacht op de pandhuizen spoedig tot het verledene zal behooren.

En is die Minister eenmaal aan het verbeteren — Zijne Excellentie was het immers met de heeren Van Kol en Van Vlijmen volkomen eens, dat in Indië nog veel te verbeteren viel — welnu dan zullen die verbeteringen, waardoor gelijktijdig veel zal worden bezuinigd, ook wel

---

1) Zie Handelingen 1897-1898, blz. 142.

een equivalent aanwijzen waaruit de gelden kunnen worden gevonden die door de afgeschafte pacht op de pandhuizen daardoor minder in 's lands kas zullen vloeien.

En mocht dit onverhoopt eens niet geheel het geval zijn, dan zal dat wat blijkt te ontbreken dan zeer zeker wel opwegen tegen de met die afschaffing dadelijk optredende verbetering van de moreele en materieele welvaart van de inlandsche bevolking in onze O.-I. bezittingen.

G. ROESSINGH VAN ITERSON.

's Gravenhage, Maart 1898.

In margine stond de volledige
Maleische vertaling.

ACTE van oprichting van een zedelijk lichaam genaamd Poerwokertosche hulp- en spaarbank van Inlandsche hoofden. Artikel 1653 en volgende van het Burgerlijk Wetboek voor Nederlandsch Indië.

Nummer Zes.

Heden Maandag den zestienden December achttienhonderd vijf en negentig

verschenen voor mij Eugenius Sieburgh, Assistent-Resident van Poerwokerto, Residentie Banjoemas, en als zoodanig fungeerend notaris te Poerwokerto voornoemd, in tegenwoordigheid der na te noemen mij bekende getuigen

De vier Javanen:

Raden Wirio Atmadja, Pateh van het Regentschap Poerwokerto;

Raden Atma Sapradja, Ondercollecteur der Afdeeling Poerwokerto;

Raden Atma Soebrata, Wedono van het District Poerwokerto van gelijknamige afdeeling;

en Raden Djaja Soemitra, Assistent-Wedono der eerste klasse van Karang Kemirie, district en afdeeling Poerwokerto;

allen woonachtig in de afdeeling Poerwokerto voornoemd, en mij fungeerend notaris bekend,

Dewelke comparanten verklaarden met elkander te zijn overeengekomen om gezamenlijk voor vijf en twintig achtereenvolgende jaren tot stand te brengen een zedelijk lichaam onder den naam van „Poerwokertosche hulp- en spaarbank van Inlandsche hoofden", zooals geschiedt bij deze, en gezamenlijk op te treden als bestuurders daarvan.

De eerste comparant als president,

de tweede comparant als penningmeester,

de derde en vierde comparanten als commissarissen.

De comparanten verklaren dat het doel der vereeniging is geenszins om persoonlijke voordeelen te behalen, maar om in staat te zijn hulp te verleenen aan een ieder die in tijdelijke geldverlegenheid geraakt, en te voorkomen dat deze in handen valt van woekeraars, die zich niet ontzien buitensporig hooge rente te berekenen. Deze toch eischen van twee tot vijf procent rente 's maands, terwijl velen hunner bovendien een schuldbewijs vragen van eenig bedrag in zilver voor een voorschot gedaan in koper.

Anderen vragen twee à drie procent 's maands van eenig bedrag en laten de renten onveranderd, niettegenstaande de schuld door gedane betalingen is verminderd.

De comparanten schromen niet de omschreven handelingen als de meest afkeurenswaardige te brandmerken, omdat zij de zoogenaamd geholpenen in het ongeluk storten, en hen tot volslagen armoede doen vervallen.

Comparanten verklaren dat de reden, waarom zij zich genoopt gevoelen deze vereeniging tot stand te brengen is, dat het hun bekend is geworden dat een dergelijke ondershands en met goedkeuring van het bestuur der

Masigit alhier gestichte vereeniging, die daartoe gebruik maakte van de masigit kasgelden, op last van hooger hand is moeten gesloten worden, wijl die gelden tot dit doel niet mochten gebruikt worden, en het berekenen van rente gezegd wordt niet te stroken met den Islam.

De nu door comparanten gestichte vereeniging heeft daarom met die kas niets gemeen, doch wijl de commissie van de opgeheven vereeniging winsten behaald heeft van de uitgeleende gelden, en die commissie het geld van genoemde kas renteloos had verkregen, zoo zal na liquidatie der zaken van die vereeniging een saldo verblijven in handen der commissie, die, wijl dit saldo niet aan de masigitkas toekomt, en ook daaraan niet mag geschonken worden wegens haren oorsprong, daarover beschikt heeft ten behoeve van de vereeniging nu door comparanten gesticht, zullende het besproken saldo na volledige sluiting der boeken van de opgeheven vereeniging door de oude commissie worden afgedragen aan de comparanten en daarvan aanteekening gedaan worden aan den voet van het aan comparanten uit te reiken afschrift dezer acte.

Behalve de omschreven gelden, welke de comparanten namens de vereeniging in dank aanvaarden, verklaren zij onder openlijke dankbetuiging, de door hun zeer gewaardeerde hulp te hebben genoten van hunnen medecommissaris, den vierden comparant, Raden Djaja Soemitra, die bij dezen belooft een aanzienlijk bedrag aan de vereeniging te zullen toevertrouwen, zullende de hoegrootheid van het door hem te storten kapitaal moeten blijken uit aan hem door het bestuur uit te reiken obligatiën.

De comparanten verklaren verder dat zij gaarne zullen in ontvangst nemen de gelden, van wien ook, welke hun of aan de vereeniging zullen worden toevertrouwd.

En dat zij bereid zijn alle geschenken in geld, van wien ook, ten behoeve van de kas der vereeniging aan te nemen, omdat comparanten bij dezen erkennen dat al

het geld en geldswaarden, in die kas aanwezig, niet hun geld is, noch dat van eenigen anderen persoon, doch beschouwd moet worden als een fonds toebehoorend aan het algemeen, terwijl zij zich zelven alleen opwerpen als de bestuurders van dit fonds, met de macht daarover te beschikken in den geest der vereeniging, waarvoor zij zich voornemen de rechtspersoonlijkheid binnen uiterlijk drie jaren na de oprichting aan te vragen.

Comparanten verklaren eindelijk dat zij voor de door hun gestichte vereeniging de navolgende bepalingen en voorschriften hebben vastgesteld.

Van de ontvangst van alle aan de vereeniging toevertrouwde gelden zal het bestuur bewijsstukken afgeven: voor bedragen beneden de eenhonderd gulden, geschreven op gewoon papier voorzien van een plakzegel ad tien cent;

voor bedragen van eenhonderd gulden en hooger, geschreven op een gezegeld papier van eene gulden vijftig cent, beiden in den vorm eener obligatie, met bekendstelling van de maandelijks te betalen rente en van den termijn van voorafgaande wederzijdsche opzegging.

Het bestuur zal trachten deze gelden zoo goedkoop mogelijk te verkrijgen, doch zal nooit meer dan negen procent 's jaars mogen betalen.

Van alle de gelden welke zich in de kas der vereeniging bevinden kan en mag het bestuur voorschotten doen aan een ieder die het vertrouwen van het bestuur geniet. Wanneer eenig lid van het bestuur zich daartegen verklaart, zal de aanvrager worden afgewezen.

In den regel zullen die voorschotten niet hooger mogen zijn dan tot zulke bedragen welke door den opnemer in vier achtereenvolgende maandelijksche termijnen kunnen worden terugbetaald.

Het bestuur is evenwel gerechtigd ook grootere bedragen en op meerdere maandelijksche termijnen bij wijze van uitzondering in voorschot te geven, bij voorbeeld voor het bouwen van een huis of om gerechtelijke vervolging

van den aanvrager te voorkomen, niet om er feesten van te geven of onnoodige weeldezaken van te koopen.

Kortom, het ligt geenszins in de bedoeling der vereeniging om het schulden maken te vergemakkelijken, het doel moet steeds zijn: hulp te verleenen aan wien hulp behoeft.

In ieder geval zal zulk een voorschot dan moeten gedaan worden onder borgstelling.

Voor ieder uitgeleend bedrag zal de debiteur moeten afgeven een schuldbewijs in den vorm eener obligatie voor bedragen van minder dan honderd gulden geschreven op gewoon papier, voorzien van plakzegel ad tien cent, voor bedragen van eenhonderd gulden of meer, geschreven op een zegel van een gulden vijftig cent.

In die obligatie zal de debiteur moeten bekend stellen wanneer hij aanneemt het geheele bedrag te betalen of in welke maandelijksche termijnen dit zal geschieden.

Ook het verschuldigde bedrag der renten moet worden uitgedrukt.

Wanneer de schuldenaar een ambtenaar is, moet hij in de obligatie den ondercollecteur machtigen om van zijn tractement maandelijks een daarbij genoemd bedrag in te houden en uit te betalen aan den houder der obligatie.

Wanneer de schuldenaar ter zekerheid van zijne schuld geldswaardige goederen (welke altijd eene hoogere waarde dan eenhonderd gulden moeten hebben) aan de vereenigingskas deponeert, zal hem daarvoor een schriftelijk bewijs worden gegeven.

Die goederen mogen aan den schuldenaar ook niet voor een oogenblik worden terug gegeven, zonder dat de schuld is afbetaald, en het voormeld bewijs, na door den schuldenaar voor ontvangst te zijn afgeteekend, aan het bestuur is teruggegeven.

Van alle door het bestuur gedane voorschotten of leeningen wordt rente berekend tot een maximum van vijftien ten honderd 's jaars.

Het bestuur neemt zich evenwel voor die rente zoo laag mogelijk te stellen; daartoe zal het bestuur in de tweede helft van Juni en in de tweede helft van December ieder jaar, op eene algemeene vergadering van bestuursleden den rentestandaard vaststellen. Deze standaard wordt voor het volgende semester allen debiteuren in rekening gebracht, voor niemand mag daarvan uitzondering gemaakt worden.

De gekweekte renten moeten dienen ter betaling van de renten verschuldigd aan crediteuren, het loon van den secretaris-boekhouder der vereeniging, de noodzakelijke inkoopen van meubilair voor het bureau der vereeniging, eenige andere uitgaven in het belang der vereeniging en ter bevordering van den bloei daarvan.

Het overschot diene ter stijving van het werkkapitaal der vereeniging, opdat zij langzamerhand zich van hare lasten moge kunnen ontdoen, daardoor mindere uitgaven moge hebben, en in staat gerake de leeningen en voorschotten tegen een minimum rente te doen.

Het bestuur zal zich een of meerdere betaalde beambten toevoegen voor de boekhouding, overeenkomstig het welmeenen van dat bestuur.

De vereeniging zal hare eigene ijzeren geldkist of kisten bezitten, ter opberging van de aanwezige gelden, de schuldbewijzen der debiteuren, de geldswaardige goederen der vereeniging of der aan haar bij wijze van zekerheid toevertrouwde goederen der debiteuren. Die geldkisten zullen, zoo daartoe van de bevoegde macht vergunning kan verkregen worden, berusten in de geldkamer van den ondercollecteur, en zullen steeds moeten voorzien zijn van minstens twee differente sloten en sleutels, waarvan er een moet berusten bij den penningmeester en de andere bij den president of een der commissarissen.

De kas mag niet geopend worden buiten de tegenwoordigheid van twee leden van het bestuur.

De boeken moeten berusten bij den president.

Het bestuur zal minstens eens in de maand vergaderen om de boeken der vereeniging na te zien en het noodzakelijke te bespreken.

Van iedere vergadering zullen notulen worden gehouden en daarin vermeld worden welke bestuursleden aanwezig zijn en welke besluiten zijn genomen.

De aanwezige leden teekenen deze notulen.

De vergadering zal niet kunnen plaats hebben wanneer niet minstens drie bestuursleden, de president daaronder begrepen, tegenwoordig zijn.

Bij ontstentenis of afwezen van den president zal het oudste tegenwoordige lid als zoodanig optreden.

Wanneer het aantal leden van het bestuur door het overlijden, de verhuizing, of het genomen ontslag van een der oprichters komt te verminderen, zullen de overblijvende tot de verkiezing van een nieuw bestuurslid overgaan, want het bestuur dient steeds op eene sterkte van minstens vier leden gehouden te worden, doch kan ook worden uitgebreid tot zeven leden.

Daarom kan het bestuur aan eenigen inlegger, Javaan of Europeaan, die minstens twee honderd gulden aan de kas der vereeniging deponeert, het lidmaatschap van het bestuur aanbieden, totdat het zevental zal bereikt zijn.

De aanbieding van dit lidmaatschap aan een of meerdere Europeanen toch zal noodzakelijk zijn, om de rechtspersoonlijkheid te kunnen aanvragen, wijl zuiver Javaansche vereenigingen die niet verkrijgen kunnen.

Het bestuur zal de navolgende boeken aanhouden:

A. een kasboek;

B. een Debiteuren- en Crediteurenboek;

C. een journaal;

D. een pandboek; en

E. een notulenboek der vergaderingen.

De nu gestichte vereeniging zal hare werkzaamheden aanvangen, zoodra zij daartoe in staat is, uiterlijk direct na sluiting der boeken van de opgeheven vereeniging.

De namens het bestuur uit te geven obligatiën en kwitantiën zullen door den President en een der commissarissen worden onderteekend.

De comparanten, nu bestuurders der door hun opgerichte vereeniging, verklaren ten laatste, dat zij zich onder aanbod van eede aan elkander verbinden, en aan elkander de belofte doen, dat zij de door ieder hunner vrijwillig op zich genomen verplichtingen zullen naleven zooals eerlijke en brave lieden hun eens gegeven woord behooren te doen, ter eere van zich zelven en ten voordeele van hunne medemenschen, hetgeen zij doen onder aanroeping van Gods naam!

Aan de later te kiezen medeleden van het bestuur zal bij aanneming van het lidmaatschap de uitnoodiging gedaan worden, het aan de vereeniging berustend afschrift dezer akte te onderteekenen, ten bewijze dat het daarin vervat reglement hun bekend is, en zij zich aansluiten bij de belofte welke de oprichters aan elkander gedaan hebben.

Alles onder verband als naar rechten, met domiciliekiezing algemeen en onveranderlijk ter griffie van den Raad van Justitie te Semarang.

WAARVAN ACTE

Gedaan en verleden te Poerwokerto voornoemd, ten dage voorschreven in tegenwoordigheid van enz.

China in economisch opzicht.

In no. 14 der *Consulaire Verslagen en Berichten* is opgenomen het „Economisch bericht over China 1897" van de hand van onzen consul-generaal te Peking, den heer F. M. Knobel.

Ook ditmaal bevat het verslag veel belangrijks, en verdient de samensteller hulde wegens de groote zorg, welke hij er aan heeft besteed. Een overzicht van het rapport vinde hier plaats.

In breede trekken kan worden beweerd, dat in onzen tijd drie groote velden de aandacht trekken van den beschaver en van den ondernemer.

Die velden zijn: Zuid-Amerika, Afrika en China. Het laatstgenoemde is, naar het schijnt, het meest belangrijk: het is het grootst; de schatten, welke het verbergt, zijn het minst bekend; zijne bevolking is de talrijkste.

Op eene uitgebreidheid van ruim elf millioen vierkante mijlen wordt China's bevolking, blijkens de jongste van Russische zijde opgemaakte statistieken, verdeeld als volgt:

Provinciën.	Bevolking.
Sinkiang	1,286.584
Kweichow.	4,840.900
Yunnan.	6,114.150
Shensi	8,473.045
Kuangsi	8,527.378

Provinciën.	Bevolking.
Kansu	9,750.645
Shansi	11,050.764
Tchekiang.	11,842.565
Honan	21,009.977
Kiangsi.	21,974.098
Hunan	22,120.648
Kiangsu.	24,598.915
Fuhkien	25,235.184
Tschili	29,400.000
Kuangtung.	29,852.112
Hupei	34,339.524
Anhui	35,810.000
Shantung	37,437.672
Szechuen	79,493.058
	423,157.219 1)

Hierbij komt:

Mantsjoerije met de prov. Kirin	626.232
Mukden.	4,724.673
Heilungkiang.	400.000
Tibet	1,500.000
Mongolië	1,990.000
Kuku nor.	150.000
Totaal	432,548.125

Het staat thans vast, dat deze kolossale menschenmassa voortbewogen wordt. Zij heeft, na eeuwen van afsluiting en stilstand, zoo even het hellend vlak betreden, langs hetwelk zij voortglijdt naar de westersche beschaving.

Van dat merkwaardig proces zijn de op het afgeloopen jaar betrekking hebbende bijzonderheden zóó veelvuldig,

1) De bevolking van China schijnt onder normale omstandigheden toe te nemen met anderhalf millioen zielen jaarlijks.

dat de poging om daarvan een zeer oppervlakkig overzicht te geven eenigen moed vereischt.

In zijne hermetische afsluiting tegenover den vreemdeling is China indertijd Europa vóór geweest bij verschillende uitvindingen. Eenmaal op eene betrekkelijke hoogte gekomen, zijn de Chineezen evenwel stil blijven staan. Zij hebben geene parij getrokken van hunnen vindingrijken geest. Deze behoefde, om tot zijn recht te komen, het rusteloos streven van den westerling, om te verbeteren, om te volmaken. Hunne nijverheid was gegrond op handenarbeid, de positie van de vrouw eene zeer lage.

Intusschen kon het vraagstuk van millioenen menschen gedurende eeuwen, zonder ontevredenheid, onder éene en dezelfde wet te doen leven, door China als opgelost worden beschouwd, zoolang het mogelijk was stoom en electriciteit buiten zijne grenzen te houden.

Deze twee machten doen thans den troon wankelen, vervangen het begrip van de familie door dat van den individu, brengen den Cantonnees en den Mantsjoe bij elkaar, doch onderwerpen zoowel den een als den ander aan de voogdij van den westerling, die — hadde China te juister tijd de bakens naar het getij verzet — het „gele gevaar" met recht zou hebben moeten vreezen.

Ook was er een tijd, dat staatslieden in Europa ternauwernood notitie namen van hetgeen er in het Hemelsche Rijk voorviel. Engeland dreef handel met China in een beperkt aantal havens, en, mits de Britsche koopman bij dat verkeer niet al te veel belemmeringen ondervond, bekommerde men zich matig om China, dat beschouwd werd als eene latente kracht, welke op haren eigen bodem het best met rust gelaten werd.

Thans hebben onderhandelingen te Konstantinopel een terugslag te Peking, en eene gebeurtenis in het Verre Oosten is een evenement van Europeesch belang. De vorsten van het Westen zoeken aan de andere zijde van

den wereldbol macht, de zendelingen zielen, de nijveren vermogen.

Als politieke macht veroordeeld, als economisch veld nauwelijks beploegd, ziedaar de toestand van China op het einde van 1897.

Moet deze slotsom worden vooropgesteld, mijn streven zal zijn den indruk te geven, dat, hoe groot ook het aantal werkzoekenden van allerlei ras en slag moge zijn, er nog plaats is in China voor elken degelijken arbeider.

De aanleg van spoorwegen, de handel, het mijnwezen, de nijverheid in het algemeen, zij allen verkeeren nog hunne kindsheid, doch de boei, welke hunne ontwikkeling tegenhield, is verbroken, en hun wasdom zal naar alle waarschijnlijkheid een Oostersche zijn.

Tot de onderwerpen, welke het gebrekkige van het Regeeringsstelsel krachtig aantoonen, behoort de aanleg van spoorwegen. Met een gezond Gouvernement ware het China niet moeilijk een systeem ten deze aan te nemen. Het verkeert niet, zooals met zoo menigen Staat in Europa het geval is geweest, in de noodzakelijkheid eene bijzondere spoorweg-politiek te volgen met het oog op naburige landen, en het zou, na vergelijking van alles wat er in de geheele wereld op spoorweggebied is tot stand gebracht, het best passende voor zich zelf hebben kunnen kiezen.

Onder de tegenwoordige omstandigheden valt het der Chineesche Regeering moeilijk eenig stelsel te volgen. Het denkbeeld van Staatsspoorwegen of van door den Staat gewaarborgde lijnen kan niet in aanmerking komen, omdat, afgezien van alle andere redenen, de draagkracht der bevolking niet eene zoodanige is, dat zij de rente zou kunnen opbrengen der som, benoodigd voor het aanleggen der voornaamste lijnen, eene som welke zeker niet minder dan 500 millioen taels zal bedragen. De lijnen, thans in exploitatie, staan onder Chineesch beheer, doch

voor de belangrijke zal men wel moeten overgaan tot het geven van concessiën.

De geheele wording van den spoorwegbouw in China is overigens merkwaardig genoeg om er een woord aan te wijden. Een der personen, welke het meest daartoe hebben bijgedragen, is de bekende Tchang-tschi-Tung, doch die medewerking geschiedde tegen zijn wil. Als onderkoning van Canton sloeg Tchang-tschi-Tung, destijds nog slechts bekend als een eerlijk ambtenaar van den ouden Chineeschen stempel en een degelijk kenner van de leerstellingen van Confucius, den Troon voor, dadelijk eene spoorweglijn te bouwen van Peking over Hankow naar Canton. Hij hoopte door de groote draagkracht van zijn voorstel de centrale regeering voor goed af te schrikken van den aanleg van spoorwegen. In beginsel werd het denkbeeld hier intusschen niet ongunstig opgenomen, en het diende hun, die voor spoorwegbouw te Peking ijverden, als argument. Was Tchang-tschi-Tung niet één der ijverigste apostelen van Confucius en toch beval hij spoorwegen aan?

Tchang-tschi-Tung had in zijne memorie Wuchang (tegenover Hankow) aangewezen als centrum van het toekomstig spoorwegnet. Wuchang werd zijne residentie als onderkoning der Hukwang-provinciën (Hunan en Hupeh).

Hier werden mijnen geopend, in Europa werden machines besteld, groote fabrieksgebouwen werden opgericht, vele buitenlandsche ingenieurs werden aangenomen, en uit een moeras ontstonden de bekende Hanyang-ijzerfabrieken. Een kleine spoorweg werd met goed gevolg aangelegd naar eene steenkolenmijn in Hupeh. Toen kwam de oorlog met Japan, en Hanyang ondervond daarvan de nadeelige gevolgen. Tchang-tschi-Tung werd van Wuchang naar Nanking verplaatst, zijn opvolger te Wuchang stelde geen belang in de Hanyang-werken.

Van dit laatste had Tchang-tschi-Tung gelegenheid zich

te overtuigen toen hij in Febr. 1896 te Wuchang terugkeerde. Tot zijne rechterhand maakte hij (den toenmaligen taotai) Sheng-tajen, — gunsteling van Li-Hung-chang — die reeds langen tijd aan het hoofd stond van de „China merchants steam navigation company", en tevens veel gedaan had voor den aanleg van telegrafen in China. Sheng werd directeur van Hanyang.

De hem door Tchang-tschi-Tung gegeven instructie was: „indien wij het zonder spoorwegen niet langer kunnen stellen, dan alleen Chineesch kapitaal en Chineesch materieel".

Sheng verdrong als spoorwegspecialiteit al spoedig zijnen beschermheer. Binnen korten tijd werd hij „directeur-generaal der keizerlijke spoorwegen". Intusschen is het beheer der Chineesche spoorwegen ten noorden der Gele Rivier in 1897 in handen gegeven van een zekeren Hu.

Dat het devies: „spoorwegen door China alleen" niet te verwezenlijken was, zal blijken uit de volgende bijzonderheden omtrent de lijnen, welke in de eerste plaats vermelding verdienen.

Lijn Peking-Hankow. — Zij zal eene lengte hebben van 650 Engelsche mijlen. De werkzaamheden op de noordelijke sectie Peking-Paotingfu zijn reeds geruimen tijd geleden door het Chineesche Gouvernement ter hand genomen. Ter constructie van de geheele lijn heeft de Chineesche Regeering eene schikking getroffen met de *Société générale pour favoriser l'industrie nationale* te Brussel.

Deze verstrekt eene som van vier en een half millioen pond sterling tot een interest van 5 %, op voorwaarde dat zij de helft van het benoodigd materieel levere, terwijl de andere helft in het openbaar zal worden aanbesteed. De lijn moet gereed zijn in vijf jaren.

Reeds werden namens de Chineesche Regeering verschillende inschrijvingen geopend voor benoodigdheden

voor deze lijn (veelal de „Lu-han" lijn, i. e. van *Lu*-kouchiao naar *Han*kow, geheeten). Zoo werd de levering van 8 locomotieven gegund aan de fabriek Rogers te New-York (vertegenwoordigers in China de heeren Fearon, Daniel & Co.) voor £ 20.200.

De zoogenaamde Kiangsu-spoorweg, nl. van Nanking of van Tchinkiang naar Soochow, Shanghai, Wusung en Hangchow. — Met den bouw der sectie Shanghai-Woosung (lengte 11 Engelsche mijlen) is in 1897 een begin gemaakt. Aanbesteed werden drie tank-locomotieven met Westinghouse-rem. Gegund aan Brooks Locomotive Works, Dunkirk te New-York, vertegenwoordigd door de America Trading Co., voor £ 5.260.

Zes bruggen worden geleverd door Harkort & Co. te Duisburg voor £ 1.430.

Voor de bedoelde sectie van 11 Engelsche mijlen werden evenzeer de rails aanbesteed.

Deze aanbesteding echter werd niet aan één der inschrijvers gegund. Besloten werd de rails te doen vervaardigen in de fabrieken van Han yang. De wagens, volgens Amerikaansch systeem, worden gebouwd te Tientsin. België levert de wissels, Amerika de dwarsleggers. De ballast en andere steen komt uit de districten van Ningpo en van Soochow.

Men hoopt dat de sectie Shanghai-Wusung in de lente van dit jaar gereed zal zijn. Voorloopig is het eene lijn met enkel spoor, doch de weg en de bruggen zijn zóó ingericht dat de lijn gemakkelijk dubbel kan worden gemaakt.

De voornaamste ingenieurs van het werk zijn de heeren H. Hildebrand en zijn broeder P. Hildebrand, welke laatste het voortdurend toezicht op den bouw heeft en wordt bijgestaan door de heeren Unglaube en Rutenberg.

Lijn Peking-Tientsin. — De lijn is in exploitatie. De kosten van haren aanleg waren ongeveer drie millioen

taels. Hare lengte is 80 Engelsche mijlen, welke in vier uren worden afgelegd.

Er zijn negen stations met inbegrip van Tientsin en Peking. Aan billijke eischen van comfort wordt op deze lijn voldaan. Tegen extra, doch redelijken prijs kan men een geheelen wagen, een compartiment of een coupé voor vier personen afhuren. Spoedig zal de lijn een dubbel stel rails bezitten. De na te noemen technische bijzonderheden aangaande de lijn Tientsin — Kirine zijn voor een groot gedeelte ook op deze lijn van toepassing.

Het station zal worden gebouwd vlak onder den reusachtigen muur van Peking en men spreekt zelfs van eene verlenging om de hoofstad heen naar de Tong shansteenkolenmijnen via Palikao. Ook wordt gedacht over eene lijn van Peking naar Kalgan op de Mongoolsche grens.

Voor een tramway door Peking zijn de noodige gegevens verzameld door een Belgisch ingenieur.

Aangaande deze zaak bestaat echter mededinging tusschen verschillende nationaliteiten.

Voorts heet het, dat spoedig een Decauville-spoorweg zal worden aangelegd van Peking naar de keizerlijke mausolea (ongeveer 100 kilometer). De *raison d'être* voor dezen aanleg zou zijn de hooge kosten van begrafenis van elk lid der keizerlijke hofhouding: een lid der keizerlijke familie van 3 tot 400.000 taels, een keizer of een keizerinweduwe ongeveer 2 millioen taels!

Lijn Tientsin via Shan-hai-kuan naar Kirine. — Eene kleine reis naar Mantsjoerije en Oostelijk Mongolië, ondernomen in den herfst van het afgeloopen jaar, schrijft de heer Knobel, heeft mij in staat gesteld kennis te maken met de eerst geëxploiteerde spoorweglijn in China, nl. van Tientsin naar Shan-hai-kuan en van de streek, welke zij doorsnijdt en welke hare verlenging doorsnijden zal.

Het begin dezer lijn, thans nog geen twintig jaren

geleden, was een tien mijlen lange ijzeren weg van de steenkolenmijnen van Kaiping (80 mijlen van Tientsin) naar zee. De beweegkracht was handenarbeid: de wagens werden voortbewogen door koelies, die een schamel loon ontvingen van ongeveer fl. 0,15 per dag. Naderhand werden de steenkolenwagens getrokken door eene zeer primitieve ter plaatse vervaardigde locomotief, de „Rocket" genaamd: een unicum, welbekend bij ieder die zich ooit voor het spoorwegwezen in China heeft geïnteresseerd.

Thans is de lengte der lijn in exploitatie 214 Engelsche mijlen, van Tientsin over 23 stations, waarvan de voornaamste zijn: Tongku, Tangshan, Kaiping en Shan-hai-kuan, naar Chung Hou so.

Bij vertrek van Tientsin om 8 uur des morgens is men des avonds om 7 uur te Chung Hou so. Tusschen deze beide plaatsen vice-versa loopt één trein dagelijks van Tientsin; naar sommige stations gaan in het geheel zes treinen per dag.

Tongku ligt op 27 mijlen van Tientsin en op 6 mijlen van de monding der Pei-ho. Van daar gaat de lijn met een bocht in noord-oostelijke richting naar de fabrieken van Tangshan. Hier worden alle wagens vervaardigd, welke gebezigd worden op de lijnen Peking-Tientsin en Tientsin-Chung Hou so. Het aantal arbeiders is ongeveer duizend. De administratie dezer fabrieken is Chineesch, doch de technische exploitatie Europeesch (Engelsch).

Het volgend station is Kaiping, waar de bekende steenkolenmijn ligt. De productie is thans 1500 tot 2000 ton per dag. Men noemt haar de schoonste steenkolenmijn der wereld.

Even vóor Tangshan is het station Lu tai. Dit is het voorname militaire centrum in het noorden. Er is eene militaire school met Duitsche onderofficieren als instructeurs. Reeds wordt gezegd, dat de Keizer spoedig voor de eerste maal Peking zal verlaten en, gebruik makende

van den spoorweg, het kamp van Lu tai zal bezoeken.

De lijn rendeert goed tot aan het station Kuyeh op 94 mijlen afstand van Tientsin.

Van Kuyeh bereikt men spoedig Lan chou met een spoorwegbrug van 250 meter lengte.

Op 152 mijlen van Tientsin wordt het station Peita-ho bereikt, eehe badplaats in opkomst.

Even vóór Shan-hai-kuan gaat de lijn door eene vallei. Eene rivier, in gewone tijden van geringen omvang, doch in den regentijd niet zelden een ware stroom, heeft er eene brug noodig gemaakt van 1.000 voet.

Bij Shan-hai-kuan, eene stad met 60.000 inwoners, snijdt de spoorweg den grooten muur. Van daar tot Chung Hou so is het nog 40 Engelsche mijlen.

De streek, door welke de lijn gaat, is alluviale grond. Hier en daar wordt akkerbouw gedreven, doch de bevolking is over het algemeen zeer arm.

De spoorwegvrachten zijn dan ook laag. Men gaat 1ste klasse van Tientsin naar Chung Hou so voor ongeveer fl. 7 N. Ct.

De loonen welke worden betaald aan inlanders zijn:

Arbeider. . . .	$ 4,— (fl. 5,20)	per maand.
Stoker	„ 5 à 6	„ „
Machinist . . .	van $ 14 tot 46	„ „

Klerk die Engelsch en Chineesch spreekt en schrijft $ 80 per maand.

Een Europeesch machinist ontvangt $ 200 per maand.

Technische moeilijkheden heeft de aanleg weinig opgeleverd. De rails zijn van staal 60 lbs. per yard en afkomstig van de fabrieken te Barrow (Engeland) en te Middlesbro' (Bolckow Vaughan & Co.). De houten dwarsleggers werden aangevoerd uit Japan, Oregon en voor een gering gedeelte uit Wladiwostock.

De locomotieven kwamen alle uit Engeland en Schotland.

De lijn zal, naar het schijnt, spoedig worden voort-

gezet in de richting van Moekden en Kirine, doch het is te voorzien, dat het Engelsch karakter van hare tegenwoordige inrichting verminderen zal ten gunste van een meer Russisch aanzien.

De kosten van aanleg der verlenging van Chung Hou so tot Kirine via Moekden worden geschat op 30 millioen taels.

Van Chung Hou so, eene stad van 10.000 inwoners (de groote meerderheid is mohamedaansch), was ik genoodzaakt te paard te reizen. Een tijdlang leidde de weg langs het tracé van den spoorweg in de richting van Kinchow, ten noordwesten van Newchwang. De spoorwegvlag is in dit gedeelte geplant als het ware langs de door de Golf van Liaotung besproeide kust. Het landschap is dan ook vlak, nu en dan ziet men met het bloote oog gemakkelijk de zee. Plantengroei is er weinig; hier en daar eenige pijnen en wilgen. Toch wordt er in deze streken gebouwd: katoen, sorgho, gierst, indigo en opium, hetgeen door de hevige warmte in den zomer verklaard wordt.

Ning Yuen is eene stad van 30.000 inwoners, welke evenals het op 20 kilometer verder gelegen Lien chang door een spoorweg zal worden verbonden.

In vergelijking met andere Aziatische landen is de manier van reizen in China misschien niet het ongeriefelijkst, doch zeker het meest langzaam. Postpaarden, welke b.v. in Perzië voor den reiziger gereed staan, zijn niet beschikbaar. Men is dus genoodzaakt zijn eigen paard te gebruiken, en bij reizen van eenigen duur is het onmogelijk meer dan gemiddeld 40 kilometer per dag af te leggen.

Per muildier of per ezel reist men niet veel sneller, en per kar het minst vlug.

Van de onzindelijkheid der Chineesche herbergen is het niet wel mogelijk een begrip te krijgen, tenzij door eigen ondervinding. Voedsel en legerstede moeten natuurlijk door den Europeaan worden medegevoerd.

De zendelingen, welke in deze streken zijn gevestigd, leven meestal op Chineesche wijze. De „missions étrangéres” hebben een staf van missionnarissen in Mantsjoerije voor 22.000 katholieke bekeerlingen; de Brusselsche missie „Schuyt” zendt hare missionnarissen (waaronder een vrij groot aantal onzer landgenooten) naar Mongolië. In het vicariaat van Oost-Mongolië (de bisschop Mgr. Abels is Nederlander) zijn 10.000 katholieke Chineezen.

Protestantsche missiën bestaan te Kirine, Kinchow en Kwan Chan (n. w. van Kirine).

De Oost-Chineesche spoorweg. — De tusschen de Russische en Chineesche Regeeringen bestaande verbintenissen aangaande de verlenging van den trans-Siberischen spoorweg door Mantsjoerije naar de Gele Zee, zijn in 1897 nader bekend geworden. Aangezien China op het oogenblik kan beschikken noch over de noodige ingenieurs, noch ambtenaren, noch rails, noch ander materieel, spreekt het vanzelf dat de lijn door Mantsjoerije metterdaad eene Russische zal zijn.

De lijn komt uit Siberië bij Tsurukhaitu op Mantsjoersch grondgebied en verlaat dit bij Poltavskaja, om zich aan te sluiten aan den Ussuri-tak der groote Siberische lijn.

De aanleg zal eenige moeielijkheden opleveren, o. a. bouw van tunnels. Eene vermeerdering van scheepvaartbeweging is te verwachten op de rivieren in Mantsjoerije en oostelijk Siberië.

Aldus hoopt men voor het transport van een groot gedeelte van het materieel de Sungari-rivier te kunnen bezigen. Overigens wordt langs de rivier de Amoer een weg voor voertuigen aangelegd. De kosten daarvan zijn geraamd op elf millioen roebels.

Het gebied, door hetwelk de spoorweg gaat, heeft groote natuurlijke rijkdommen. De bodem brengt voort: tarwe, gerst, rijst, maïs, boekweit, enz. Er zijn vele mijnen en er wordt goud gevonden.

Het aantal belangrijke steden in de streek, welke de lijn

doorkruist, beperkt zich tot slechts twee, n.l. Tsitsihar en Ninguta. Desondanks zal zij de handelsbetrekkingen tusschen Rusland en noordoostelijk Azië belangrijk bevorderen.

Ongetwijfeld zullen ook spoedig Port-Arthur en Newchwang aan het Russisch spoorwegnet worden verbonden.

De Russisch-Chineesche Bank werd voornamelijk opgericht ten behoeve der bedoelde lijn, die in 1903 klaar moet zijn. Zij vormde daarvoor in het bijzonder de Chineesche Oosterspoorwegmaatschappij. Haar directeur wordt benoemd door den Keizer van China, doch haar onder-directeur — de nervus rerum — is een onderdaan van den czaar. De aandeelhouders moeten van Russische of van Chineesche nationaliteit zijn. Het Russisch Gouvernement waarborgt niet het aandeelenkapitaal van vijf millioen roebel, doch alles wat daarboven benoodigd (obligatiën) is, evenals den interest. Het behoudt zich het recht voor, die obligatiën over te nemen tegen betaling aan de maatschappij van een onderling overeen te komen prijs.

De toestemming van den Russischen minister van Financiën is noodig voor alle administratieve en technische benoemingen en instructiën.

Van zelf spreekt dat, hoe groot het belang der trans-Siberische lijn ook op zichzelf moge geweest zijn in den beginne, dat belang vermeerdert naarmate de toestanden in China zich wijzigen.

De Peking-Hankow-lijn zal bijv. Rusland kunnen dienen om zijne goederen tot in het hart van China af te zetten en zijne benoodigdheden van daar te betrekken. De communicatie tusschen het vasteland van noordelijk Azië, welke thans zeer gebrekkig is, zal ongetwijfeld worden verbeterd. De reis van Wladiwostock tot Nagasaki duurt thans ongeveer veertien dagen Men kan met een goeden stoomer in twee etmalen van eerstgemelde plaats naar Niigata en Hakodate komen, en deze dienst zal zeker

niet op zich doen wachten, zoodat men in een tiental dagen van Moskou kan reizen naar Wladiwostock.

De Russische Regeering stelt alle mogelijke pogingen in het werk om de haven van Wladiwostock open te houden, ondanks het feit dat Port Arthur thans openlijk wordt erkend eene Russische haven te zijn.

De scheepvaart in Wladiwostock is gedurende de laatste twee jaren ten zeerste vooruitgegaan.

Terwijl Rusland op spoorweggebied in China alles verkregen heeft wat het voorloopig kan wenschen, wordt Tonking met het zuiden verbonden en overweegt men (nog steeds) in Engeland, op welke wijze eene verbinding kan worden tot stand gebracht tusschen de spoorwegen in Birma en de zuidwestelijke en westelijke gedeelten van China.

De lijn Phulang Thuong—Langson—Lungchau zal verlengd worden in Kuangsi. Lungchau is het punt, alwaar de navigatie voor groote jonken ophoudt. Het ligt aan een zijtak van de Yii-rivier, die op hare beurt een zijtak van de West-rivier is. De bouw van deze lijn werd gegund aan de maatschappij Fives Lille, overeenkomstig art. V der Fransch-Chineesche conventie van Juni 1895, waarbij eveneens is bepaald dat China voor het openen van mijnen in de provinciën Yunnan, Kwangsi en Kwangtung zich bij voorkeur zal wenden tot Fransche maatschappijen en ingenieurs.

Geene verwondering zal het baren, indien de eventueele verlenging naar Canton (en naar Tonking) der Peking—Hankow-lijn, waarvan de bouw in Belgisch-Fransche handen is, mettertijd aan Fransch-Belgische industrieelen wordt opgedragen.

Overigens heeft Frankrijk reeds thans het recht spoorwegen aan te leggen in Yunnan in de richting van Yunnan fu.

Tot op zekere hoogte kan mitsdien de invloed van

Frankrijk in het zuiden vergeleken worden bij dien van Rusland in het noorden. Doch, ofschoon Frankrijks prestige in China verre van tanend is, zoo toont de vergelijking toch groote afwijkingen aan. Evenmin als de Brit, kan de Franschman zich gemakkelijk assimileeren, hij is in het ongunstig klimaat van Tongking weinig thuis, concurreert met niet bijzonder gevolg op handelsgebied tegen zijnen Engelschen mededinger en mist de volharding van den Duitscher.

Uit het bovenstaande blijkt, dat, ondanks alle moeielijkheden, er op het oogenblik in China ernstig aan spoorwegbouw wordt gedacht. Behalve de trans-Siberische, de Tongking- en Birmalijnen, welke, als zoovele kanalen, wachten op de opening hunner sluizen, leveren de in exploitatie en in aanbouw zijnde lijnen in China zelf reeds een groot quantum stof tot bespreking op. De lijn Tientsin-Peking werpt winsten af, waarvan de ontwerpers niet hebben gedroomd.

De lijn Hankow-Peking moet in vijf jaren gereed komen, en Shanghai zal aldus eene verbinding met Europa hebben over land. In het begin der twintigste eeuw zal men reizen van Londen naar Shanghai in 12, naar Japan in 16 dagen.

In weerwil van dit alles en terwijl er eenige kenteekenen voorhanden zijn dat China zich wil hervormen, kunnen zijne vooruitzichten als zelfstandige mogendheid moeielijk rooskleurig worden geheeten. Algemeen wordt aangenomen, dat het Rijk in eenen staat van ontbinding verkeert. De ontwikkelde Chinees, dit niet toegevende, houdt staande dat de hervormingsgeest metterdaad is ontwaakt, dat de Keizer en de Keizerin-weduwe het voornemen hebben spoedig van den spoorweg van Peking naar Tientsin gebruik te maken, dat in het programma der staatsexamina de exacte wetenschappen en vreemde talen zijn en weldra nog in uitgebreideren zin zullen worden opgenomen, dat leger en vloot zullen worden

gereorganiseerd en dat in het algemeen gesproken elke dag vooruitgang brengt.

Dit laatste zal door niemand, die eene zekere opmerkingsgave bezit, worden bestreden, mits die vooruitgang slechts worde opgevat in strikt economischen zin. Want al deed zich eene persoonlijkheid op, begaafd met genie en bekleed met voldoend vertrouwen van hen die op het oogenblik de macht in handen hebben, om eene reuzentaak aan te vatten, als die van de redding van China als mogendheid zou zijn, die taak ware onder de tegenwoordige omstandigheden onuitvoerbaar; het Westen is zóó zeer meester van de toestanden in het Hemelsche Rijk, dat alle vrees voor het „gele gevaar", althans uit een staatkundig oogpunt, voor goed is opgeheven. China kan zich nog alleen opheffen in economischen zin, doch onder Europeesche leiding en dienende de belangen dier mogendheden, aan welke het verplicht is geweest vasten voet op zijn grondgebied te verleenen.

Het regeeringsstelsel is nog steeds gebaseerd op de beginselen, vastgesteld door Confucius: de verantwoordelijkheid berust bij één persoon, onverschillig of deze bekwaam tot zijn ambt, nauwlettend, eerlijk en rechtschapen is of niet. Het centraal Gouvernement houdt alleen rekening met gevolgen, om oorzaken bekommert het zich niet. Breekt in eene provincie geen opstand uit, dan is dit een bewijs dat zij „goed" bestuurd wordt. De onderkoningen zijn ware satrapen, de Keizer is nooit verder dan Peking geweest.

Een der groote gebreken van het tegenwoordig regeeringsstelsel is het beheer der financiën, en bij de hulp, welke China meer en meer genoodzaakt is op financieel gebied in het Westen te zoeken, schijnt het niet gewaagd te voorspellen, dat mocht de Chineesche Regeering zelve dit beheer niet spoedig aan westersche handen toevertrouwen, de mogendheden verplicht zullen zijn de noodige contrôle in dit opzicht door eene gemengde commissie

te doen uitoefenen. De tegenwoordige toestand kan zich nog eenigen tijd rekken, op den duur is hij onhoudbaar.

Die toestand laat zich in korte woorden samenvatten als volgt: Geen behoorlijk budget, geene boekhouding, geene contrôle, omkoopbaarheid en verdere oneerlijkheid der ambtenaren, verwarring, verspilling en verlies.

Tot aan den oorlog met Japan heeft het Chineesch Gouvernement geleefd van den eenen dag in den anderen. De gelden uit de provinciën, ongeveer tot een bedrag van 60 millioen taels, kwamen jaarlijks in zoo goed of liever zoo kwaad als het ging; de opbrengst der „customs" was de eenige bron van inkomsten, op welke vast kon worden vertrouwd; men wist dat de grondbelasting licht honderd millioen in plaats van 25 kon opleveren, het inlandsche opium 1) zonder moeite tien millioen in plaats van 2, het zoutmonopolie veertig millioen in plaats van $13^1/_2$; dat op het transport van de tribuut-rijst gemakkelijk een millioen kon worden bespaard, — doch het Chineesche Gouvernement bekommerde zich om dit alles niet, het had jaren aldus gesukkeld en het wilde verder sukkelen.

Zelfs lang na den oorlog, toen het duidelijk bleek, dat China verplicht was in belangrijke mate schulden aan te gaan, waren de staatslieden te Peking nog blind voor het ernstig karakter van den toestand.

In den laatsten tijd zijn zij wel gedwongen geworden zich daarvan rekenschap te geven.

Het is er intusschen verre af, dat Chineesche regeeringslieden eenige notie van staathuishoudkunde zouden bezitten. Wat handelspolitiek aangaat, kan de mandarijn tegenwoordig les nemen bij den in de tractaat-havens gevestigden inlandschen koopman. In de oogen van eerstgenoemde is invoer een euvel, dat geld uit het land sleept,

1) Het buitenlandsche opium (verbruik $\frac{1}{3}$ tegen $\frac{2}{3}$ inlandsch) levert 5 millioen taels op.

uitvoer een kwaad, hetwelk de prijzen in het binnenland duurder maakt, en handel met de barbaren eene ergernis, die alleen wordt getemperd op het oogenblik dat Sir Robert Hart de 22 millioen taels in de schatkist stort. Dit oogenblik is zóó aangenaam dat, in de oogen van den mandarijn, alle middelen tot verbetering van den financieelen toestand nog steeds culmineeren in verhooging der invoerrechten van 5 % tot 10 %, „want", zoo redeneert de fiscus, „alsdan zouden de inkomsten, voortspruitende uit den buitenlandschen handel, worden vermeerderd met 100 % en China verkeerde niet langer in nood".

Voorloopig nog schijnt het voor den Europeaan een onbegonnen werk, te trachten den Chineezen aan het verstand te brengen dat de financieele quaestie voor China veel dieper ligt dan in eene herziening, d.i. eene verhooging der tarieven. De 5 % ad valorem, vastgesteld bij het tractaat van Tientsin van 1858, zijn inderdaad ten gevolge der daling van het zilver gemiddeld 3 % geworden, doch in welke mate lijdt de buitenlandsche handel door de likin en de loti shui (octrooi)? Worden met deze binnenlandsche transportrechten niet de ambtenaren betaald, die anders uit de schatkist zouden moeten worden bezoldigd? „Verandert uw administratief stelsel en houdt u aan de tractaten" dit is het eenig mogelijk antwoord voorloopig, hetwelk aan China kan worden gegeven, zoodra het de vraag der tariefsherziening op het tapijt wil brengen, en dit zoowel in het belang van den importeur van buitenlandsche goederen als in dat van den theeplanter en zijde-exporteur; want de uitvoer lijdt niet minder onder het abusief stelsel van inlandsche belasting dan de invoer. Het is op zijn uitvoer, dat China moet steunen om den rentelast te dragen, welke thans de schatkist bezwaart.

Geheel China moet noodzakelijkerwijs mettertijd geopend worden voor den buitenlandschen handel. Het oogenblik

dat zulks geschieden zal, scheen eenige jaren geleden nog in de verre toekomst te liggen, doch waar de spoorwagen rolt, wordt afsluiting eene onmogelijkheid.

De spoorwegen zullen ook noodzakelijkerwijze moeten leiden tot éénheid van munt in China.

Het is niet wel mogelijk aan den handel van China gedurende de laatste jaren een woord te wijden zonder melding te maken van het rapport des heeren Byron Brenan, Britsch consul te Canton, dat onder den titel „Report on the state of trade at the treaty ports of China" in 1897 (Annual series No. 1.909, Diplomatic and consular reports on trade and finance) door het „Foreign Office" is gepubliceerd.

De heer Brenan heeft door een bezoek aan nagenoeg alle de tractaathavens den indruk gekregen, dat de Chineezen „are monopolising in an increasing degree the commercial advantages obtained under the several treaties which Foreign Governments have concluded with China".

De Britsche koopman in China schijnt te verdwijnen, maar de belangen der fabrikanten blijven, en als eene markt voor ontzaggelijke uitbreiding vatbaar heeft China recht op meer aandacht, dan op het oogenblik (in Engeland) daaraan geschonken wordt.

Van zelf spreekt, dat een belangrijk gedeelte van het verslag gewijd is aan de heffing van likin en andere rechten, welke van buitenlandsche goederen worden geheven in strijd met de tractaten.

Meer en meer concentreert zich, volgens den verslaggever, de handel van China te Shanghai en te Hongkong. Eerstgenoemde plaats verzorgt de Yangtsze-havens, Tientsin, Newchwang en Chefoo, terwijl over Hongkong de buitenlandsche goederen gaan naar Foochow, Amoy, Swatow, Canton, Hoihow en Pakhoi.

Te Shanghai krijgt de arbeid des koopmans langzamerhand het karakter van commissiehandel. „The local foreign merchants are more and more ceasing to

be merchants in the true sense of the word; and rather than take their chance of the market in China prefer to settle their terms before the merchandise leaves Europe".

De buitenlandsche koopman moet zoeken naar de artikelen, welke China kan exporteeren. De Chinees geeft zich daarvoor geene moeite. In verband hiermede blijft de uitvoerhandel in Europeesche handen en heeft niet, zooals de import, eene neiging om over te gaan op Chineezen, ofschoon ook hierbij valt op te merken, dat de tijd van de „merchant princes" voorbij is. Er zijn thans vele kleine firma's, die uit Europa of Amerika orders per telegram ontvangen en deze uitvoeren voor eene kleine commissie zonder eenig risico voor henzelven.

Aan het slot van zijn rapport bespreekt de heer Brenan de vraag, wat er kan worden gedaan om den handel te bevorderen. Hij beveelt aan de benoeming van een „commercial secretary", het onderzoek door den koopman zelven van de vier vragen: 1°. wat heeft China noodig, dat wij kunnen leveren? 2°. wat maken wij, dat China zou koopen als het de artikelen zag? 3°. wat brengt China voort, dat wij kunnen gebruiken? en 4°. hoe kunnen wij het zien en het ons verschaffen? Voorts coöperatie van fabrikanten, het doen bereizen van China door Chineesch sprekende personen, het inrichten van monsterkamers en het aanleeren der Chineesche taal door den koopman of althans door één zijner bedienden.

De heer Knobel beperkt zich tot de bloote opsomming van eenige der conclusiën des heeren Brenan, in de hoop dat zijn geheel rapport ook door onzen handel moge worden bestudeerd.

De zending van den heer Brenan is voorafgegaan aan die der Britsche handelscommissie onder leiding van den heer Bourne, Engelsch vice-consul. Voor zoover bekend, is haar rapport nog niet verschenen: het zal wel hoofd-

zakelijk handelen over de westelijke grensprovinciën van China en over de Jangtze-vallei.

Men weet overigens, dat aan het einde van 1897 een „Bluebook" is verschenen, waaruit blijkt aan welke oorzaken vooral wordt toegeschreven dat in de Engelsche koloniën in vele gevallen de voorkeur wordt gegeven aan niet-Engelsche artikelen, boven goederen van Britschen oorsprong. Aangezien deze opmerkingen ook China gelden en onze handel en industrie daarmede wellicht hun voordeel kunnen doen, worden die oorzaken hier geresumeerd:

de uiterlijke inrichting der goederen, ook voor die van geringe qualiteit;

het niet voldoen aan den smaak des verbruikers;

onvoldoende en toch niet goedkoope verpakking;

dure vrachten onder Britsche vlag in vergelijking met die berekend door continentale reeders.

Het is de Duitsche mededinging, waaronder de Engelsche afzet lijdt. De cijfers over 1896 wijzen weder eene vermeerdering van den Duitschen uitvoer naar China en Japan aan. De export is in dat jaar gestegen van 62 millioen mark tot 82 millioen mark, en hij is steeds vooruitgaande.

Het jaar 1897 heeft in het Verre Oosten bevestigd: den ondernemingsgeest, het taai geduld, het afgaan op het doel, de algemeene bekwaamheden van den Duitschen koopman.

Indien Engeland het Hemelsche Rijk nader heeft doen navorschen met een handelsoogmerk door de zoogenaamde „Blackburne-commissie", van welke de heer Brenan de voorlooper was; indien uit Frankrijk hierheen is gezonden onder leiding van den bekenden reiziger in Yunnan, den heer Rocher, eene commissie met het voorname doel om na te gaan hoe het zuiden en het westen het best dienstbaar zijn te maken aan de belangen van Frankrijk en van Tongking, — Duitschland heeft eveneens een aantal deskundigen naar China afgevaardigd, die meer in het bijzonder hebben getracht de bestaande handelsbetrekkin-

gen tusschen China en Duitschland te versterken en uit te breiden. Laatstbedoelde commissie bestond uit de heeren dr. Knappe, Duitsch consul te Canton, Schanz (Chemnitz), Götz (Mülfort), Theussen, Crons en Jores (Crefeld), Herrig (Dresden), en Reinhart (Worms). Deze heeren vertegenwoordigen voornamelijk de Duitsche katoen-, garen-, zijde-, leder- en metaal-industrieën.

Hare taak, gelijk zij nader door dr. Knappe bij zijne aanwezigheid te Shanghai werd uiteengezet, was het onderzoek naar: 1°. den import in oostelijk Azië; 2°. den export uit China, voornamelijk dien van ruwe stoffen; 3°. het scheepvaartverkeer tusschen China en Japan, alsmede tusschen de Chineesche kustplaatsen; 4°. de belegging van Duitsch kapitaal in economische ondernemingen in het Verre Oosten.

De commissie bezocht tot dat doel Hongkong, Shanghai, de havens der Yangtsze-vallei, de zijde-districten der provinciën Kiangsu en Chekiang, voorts Tientsin, Peking, Newchwang, Korea en Japan.

De kosten werden bestreden uit particuliere bijdragen tot een zeker maximum; wat daarboven noodig mocht zijn was gewaarborgd door de Duitsche Regeering.

Ook de Amerikaansche invoer in China stijgt in belangrijke mate.

In de Vereenigde Staten is een „United States National Association of Manufacturers" gevormd. Deze vennootschap telt 900 leden, welke door het bestuur geregeld op de hoogte worden gehouden van alles wat er op industrieel gebied in Oost-Azië voorvalt. De voorname Amerikaansche machinefabrieken moeten door tusschenkomst van dezen Bond reeds vele voordeelige contracten in deze streken hebben afgesloten.

Overigens hebben Amerikaansche fabrieken dikwerf een of meer ingenieurs onderweg, om betrekkingen met overzeesche afnemers aan te knoopen.

Japan was op den goeden weg om voor de producten

zijner nijverheid een flink afzetgebied in China te verkrijgen, toen het op het denkbeeld kwam den gouden standaard aan te nemen. Sedert Augustus l.l. heeft de import van katoenen goederen uit Osaka nagenoeg opgehouden. De nijverheid van genoemde stad, ja van geheel Japan, verkeert sedert eenige maanden in een toestand van crisis. Dat deze toestand komen moest, was niet moeilijk te voorspellen, evenmin als het duidelijk is voor elkeen, die de economische ontwikkeling van dat land volgt, dat het nog menig kritiek tijdperk zal hebben te doorworstelen alvorens zich te bevinden op het passend niveau.

Ook de industrie bewijst, dat China niets uit zich zelve kan, dat het alles van het Westen heeft te leeren, dat het daaraan alles in dit opzicht is verschuldigd.

De Chineesche rijstmolen is nog even zoo primitief als die welke in Europa voor duizend jaren dienst moet hebben gedaan; de ploeg is een kromme boomtak met ijzer beslagen; de pomp heeft wellicht gediend tot model voor de oude Egyptenaren.

Het Chineesche katoenen goed is duurzaam, doch uiterst grof; ook gaat de vervaardiging er van zeer langzaam. De uitvoer van Chineesch katoenen goed, welke voorheen in beperkte quantiteiten plaats had, heeft geheel opgehouden.

De vervaardiging van papier en van artikelen van hennep en vlas is evenzoo primitief en levert evenzoo gebrekkige producten. De eenige gunstige uitzondering als product maken: zijden stoffen. De vervaardiging ook van deze stoffen geschiedt evenwel sedert jaren op dezelfde wijze.

Dit is de toestand aangestipt, indien de Chinees aan zich zelven wordt overgelaten.

Laat ons zien wat er van hem wordt, als hij in aanraking komt met den westerling.

De heer Brenan vermeldt in zijn rapport op bldz. 56, dat er te Shanghai vier katoenfabrieken gereed waren. Zij hadden 123.000 spindels en 1.800 weefgetouwen. Opgericht werden vier andere met 155.000 spindels. Te Ningpo

is eene fabriek met 11.000 spindels en te Hankow eene met 30.000 en eene andere met 50.000 spindels. Sedert de heer Brenan dit schreef heeft de katoen-nijverheid in China zich nog belangrijk uitgebreid, o. a. te Ichang en te Tientsin.

Terwijl nog niet lang geleden te Shanghai zich twee op Europeesche wijze ingerichte zijde-weverijen bevonden, zijn er thans 34.

Van de bij het tractaat van Shimonoseki geopende plaatsen, zijn Soochow en Hangchow van ouds bekende centra der zijde-productie. Ook hier zijn moderne zijde-weverijen opgericht; ééne, n.l. te Soochow, met een kapitaal van Tls. 1,200.000.

Sommige statistici beweren, met het feit voor oogen, dat Japan gedurende tien jaren zijnen export verdrievoudigd en zijnen import viermaal heeft doen toenemen, dat China een omzet zou kunnen hebben van twee honderd millioen pond sterling jaarlijks!

Katoen, dat door Japan moet worden geïmporteerd, groeit in China. De export van zijde, suiker, thee en wol kon ontzaggelijk vergroot worden, zonder nog te spreken van mineralen.

Wat den rijkdom aan steenkolen betreft, zoo schijnen de geologen het er over eens te zijn, dat groote beddingen vooral bestaan in: de zuidelijke helft van Shansi, zuidelijk Hunan en westelijk Shantung. Dan volgen: noordelijk Shansi, noordelijk Tschili, noordelijk Hunan, een gebied in noordelijk Honan, het geheele centrum van Sze chuen, noordelijk Yunnan en een klein bekken bij het Poyang-meer in Kiangsi.

Waar de steenkool aan de oppervlakte van den bodem voorkomt, hebben de Chineezen de brandstof niet ongebruikt laten liggen. Hunne onbekendheid met de eerste beginselen van bergbouw en tevens hun bijgeloof hebben gemaakt dat het bij dat „afkrabben" — gelijk een technicus zich daarover tegen mij uitliet — is gebleven.

Eene reusachtige anthraciet-bedding is die van zuid-

oostelijk Shansi, welke ook eenigszins over de grenzen van Honan gaat. Reeds Von Richthofen beweerde, dat men uit deze provincie alleen de wereld duizenden van jaren van steenkolen zou kunnen voorzien.

Middelen van vervoer voor het product bestaan er evenwel tot dusver niet in Shansi. Aan de groeve kost de ton anthraciet ongeveer dertig cents Ned. Ct.

* * *

Niemand, die het tegenwoordig verslag heeft gelieven ter hand te nemen, zoo besluit de heer Knobel zijne interessante mededeelingen, zal wel verwacht hebben daarin een volledig overzicht te vinden van al hetgeen op economisch terrein gedurende een jaar in China is voorgevallen. Wordt het jaarlijks door den consulairen ambtenaar uit te brengen verslag over hetgeen in zijn ressort is voorgevallen in het algemeen opgevat door de Regeering als een toetssteen voor de wijze, waarop de betrokken ambtenaar de voorschriften nakomt, door het publiek als eene vingerwijzing, door den rechtstreeks belanghebbende als eene soort van geruststelling, door den ambtenaar zelven als een prikkel om op de hoogte te blijven van aangelegenheden, voor welke hij anders wellicht weinig of niets zou gevoelen: voor China gelden alle deze overwegingen weliswaar evenzeer, doch op volledige behandeling ook slechts van één onderwerp valt niet te rekenen. Hier betreft het eene wereld op zich zelve, hier wordt de aandacht gevraagd door eene bevolking, wier aantal een derde bedraagt van alle bewoners onzer planeet. Met opzet zijn dan ook de cijfers dienaangaande vermeld op de eerste bladzijde van het tegenwoordig bericht, en met het doel den lezer niet te vermoeien noch door overgroote uitvoerigheid, noch door eene bloote opsomming van „titels voor een hoofdstuk", worden hier een aantal onderwerpen achterwege gelaten, welke vermelding zouden verdienen in eene

compilatie, als de tegenwoordige, betreffende elk ander land ter wereld.

Ik hoop mij door het bovenstaande te vrijwaren tegen elke eventueele opmerking aangaande leemten in het tegenwoordig bericht. Van zelf spreekt, dat aan aanvragen om inlichtingen of nadere bijzonderheden over elk onderwerp, China betreffende, zooveel mogelijk zal worden voldaan.

Ten aanzien van mijn jaarlijksch bericht over 1896 is evenwel in de pers ten onzent de opmerking gemaakt, dat daarin gemist werd een overzicht van hetgeen er gebeurd was ten opzichte van onze eigene Nederlandsche betrekkingen met China.

Helaas! in de doodenkamer spreekt men niet, hoogstens wordt er gefluisterd; en een minder gedempte toon past alleen op het oogenblik van hoop dat de oorzaak der stilte slechts een schijndoode is.

Tegenover vierhonderd millioen inlanders, tegenover 11.000 Europeanen en Amerikanen kunnen wij in China hoogstens honderd landgenooten stellen en daaronder is een veertigtal katholieke zendelingen, dat in een economisch opzicht weinig of niet in aanmerking mag worden gebracht.

In de statistieken der „Imperial Maritime Customs" vond steller dezes bij aankomst in China eenige „Dutch firms" vermeld. Het waren Chineezen, gedekt door de Nederlandsche vlag, die firma's. Onder de ambtenaren van de „indoor staff" der douanen was één Nederlander! Onze suikeruitvoer, onze afzet van katoenen goederen, onze immigratie van Chineezen in Indië waren in vreemde handen; enkele onzer zuiver Nederlandsche producten kropen nu en dan uit een hoekje van een vreemd schip eene tractaathaven binnen; de in Holland gemaakte sigaar b.v. was onbekend; onze petroleum-agenturen werden aan buitenlandsche handelshuizen opgedragen; onze driekleur werd neergehaald na eene hernieuwe mislukte poging om

een brug te sieren tusschen Insulinde en het Verre Oosten; onze technische krachten lieten China links liggen na er tijd en geld te hebben verloren, en de Chinees had eene flauwe herinnering van „dat volk waarmede men in vroegere eeuwen wel eens iets te doen had gehad".

Dit alles is, in grove trekken, aldus gebleven tot op dezen dag. Wij fluisteren nog steeds in China.

Maar het is de innige overtuiging van steller dezes, dat onze toon binnen eenigen tijd iets minder gedempt zal kunnen zijn, *als wij willen.* Tot nu toe gaan wij in China *niet* vooruit in verhouding tot de vorderingen welke andere natiën er maken, doch neemt men de *absolute* waarheid, dan is er eenige verbetering te bespeuren.

Er zijn thans twee Nederlandsche firma's in China, twee andere personen zullen, ieder afzonderlijk, zich er weldra vestigen. Onder het schrijven ontvangt berichtgever een brief, blijkens welken in Nederland eene vennootschap voor den afzet in China van een speciaal artikel wordt gevormd; in den loop van 1897 zijn eenige Nederlandsche jongelieden naar China gekomen — dank zij de bemiddeling van de Vereeniging *Het Buitenland* — en hebben er plaatsing gevonden; in Korea ontmoette steller dezes twee aldaar gevestigde Nederlanders; een paar landgenooten werden bij de „Imperial Maritime Customs" aangesteld; af en toe worden de tractaathavens door enkele Nederlanders bezocht; men *denkt* in China aan onze waterbouwkundigen, en de afzet van Sumatra-petroleum gaat goed vooruit.

Ofschoon 1897 voor den afzet onzer katoenen goederen in China geen gunstig jaar was, zoo mag toch gezegd worden, dat dat artikel nog steeds in betrekkelijk belangrijke hoeveelheden hierheen komt. In beperkte mate heeft afzet plaats van de volgende artikelen uit Nederland: sigaren, likeuren, kaarsen, verduurzaamde levensmiddelen, kaas, gecondenseerde melk, cacao, verven, spiegels, glaswerk, aardewerk, bloembollen en boter.

Er is dus eenige adem op den spiegel te bespeuren. Doch de patiënt is van de genezing nog ver verwijderd.

China is waard, dat het in loco bestudeerd worde door onze handelswereld, door onze technici, door onze financiers, door onze nijveren. Het is waard, dat men zich opofferingen getrooste, zonder welke men er in den tegenwoordigen tijd niet veel kan aanvangen, doch die in het eind het werk zullen kronen. Het is dit waard, ook al heeft de Chinees — gelijk de heer Clement Allen, Britsch consul te Foochow, het geestig in zijn verslag over 1896 heeft uitgedrukt — geniest en.... gemerkt, door het vallen van zijn hoofd, dat dit niet meer vast op den romp stond. Eene verdeeling van dit ontzaglijke Rijk gaat niet zóó vlug, althans in economischen zin, als sommigen beweren.

Vóór alles moet er door ons gezorgd worden voor goede stoomvaartverbinding: in de eerste plaats tusschen Java en het Verre Oosten; de terminus dier lijn moet langzamerhand zoo noordelijk mogelijk worden gevestigd, want de groote Siberische spoorweg en de lijnen in China zelf hebben „feeders" noodig; in de tweede plaats komt in aanmerking eene goede verbinding met Nederland.

Voorts hebben wij er op te letten, dat onze producten onder de oogen van den Chinees komen. Gelijk reeds boven gezegd, zoekt deze niet naar artikelen welke op de Europeesche markt kunnen worden verkocht.

Dit laat hij aan den Europeaan over. Hoeveel te minder koopt hij de westersche artikelen, welke hem niet getoond kunnen worden. De heer Brenan raadt monsterkamers aan. Een ingenieur te Shanghai kon Sheng Taotai geen spoorwegbrug, doch wel de teekeningen daarvan aanbieden. Toen Sheng naar Peking ging, passeerde bij een ijzeren brug over de Peiho. Hij bestelde zijne brug bij den leverancier, die de Peiho-brug had gemaakt. Illustratiën, teekeningen laten den Chinees, die van geen perspectief weet, koud, catalogi ziet hij niet in: hij wil de waar zelf, net verpakt en

liefst met kleuren die hem aanstaan: geel en rood, op het etiket.

Een Amerikaansche zendeling, Rev. Gilbert Reid, is voornemens te Peking een „International Institute" op te richten, d. w. z eene inrichting tot beschaving der Chineezen van hoogen stand. Het ligt in het plan om onder de verschillende afdeelingen van dit Instituut er eene te maken voor de tentoonstelling van producten van handel en nijverheid van alle landen. De ondergeteekende heeft reeds het noodige verricht, opdat Nederland en zijne Koloniën ten deze niet zullen worden uitgesloten. Alvorens over te gaan tot monsterzendingen gelieven belanghebbenden ten onzent zich eventueel te wenden tot steller dezes.

Onze eigen waren vervoeren onder Nederlandsche vlag, hen toevertrouwen aan onze landgenooten, die hier thans als ware pioniers zijn gevestigd, in persoon hierheen komen, dit geldt ons als motto ten aanzien onzer werkzaamheid in China.

Nemen wij, het voorbeeld volgende van natiën als Duitschland, België en Zweden, die niet in het bezit zijn van een schitterend steunpunt als Insulinde, dàt motto van „self help" aan als het onze, en handelen wij daarnaar, dan kan het eene waardige plaats vinden naast het aloude „ende desespereert niet".

Doch, eindigde mijn in 1895 uit Shanghai gezonden verslagen met de woorden: „het ijzer is meer dan heet," het zij mij ditmaal veroorloofd te besluiten met de opmerking, dat bekwame spoed voor zaken in China hoe langer hoe meer onontbeerlijk schijnt.

F. M. KNOBEL.

Stoomvaart- en spoorwegverkeer met Oost-Azië.

De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* bevat in haar Eerste Blad A van 19 April jl. een belangrijk opstel van onzen landgenoot F. Corsten te Tientsin, waarin hij wijst op de gewichtige gevolgen, die de voltooiing van den Trans-Siberischen spoorweg ook voor Nederland en zijne koloniën zal hebben. Als Aziatische mogendheid kunnen wij niet onverschillig blijven voor de wijzigingen, welke het handelsverkeer tusschen Europa en Azië zal ondergaan, wanneer de kust van den Atlantischen Oceaan per spoor zal verbonden zijn met de kust van den Grooten Oceaan.

Ten einde eenigszins in het licht te stellen welk een groote verbetering, en dus ook uitbreiding van het verkeer, men mag verwachten, geeft de heer Corsten eenige cijfers met betrekking tot den tegenwoordigen duur van het overbrengen der mails van Londen naar Shanghai.

In 1897 kwam de Engelsche mail te Shanghai aan:

4	maal	binnen	32	dagen.
6	„	„	33	„
6	„	„	34	„
5	„	„	35	„
6	„	„	36	„

De gemiddelde duur van den overtocht in 1897 was dus 34 dagen. Daartegenover staan de volgende gemiddelde cijfers van vorige jaren:

1896	33½	dagen.
1895	34	„
1894	34	„
1893	33½	„
1892	34½	„
1891	35	„
1890	35	„
1889	35	„

De Fransche mail kwam te Shanghai aan gedurende 1897:

1	maal	binnen	30	dagen.
3	„	„	31	„
4	„	„	32	„
4	„	„	33	„
9	„	„	34	„
3	„	„	35	„
1	„	„	36	„
1	„	„	37	„

De gemiddelde duur van den overtocht voor 1897 en vorige jaren was als volgt:

1897 en 1896	33½	dagen
1895 en 1894	36	„
1893	36½	„
1892, 1891 en 1890	36	„
1889	36½	„

De Duitsche mail arriveerde in 1897 te Shanghai:

3	maal	binnen	33	dagen.
2	„	„	34	„
6	„	„	35	„
1	„	„	36	„
1	„	„	37	„

Gemiddelde duur van den overtocht in:

1897 en 1896	34½	dagen
1895, 1894, 1893, 1892 en 1891	35	„
1890	35¾	„
1889	34¾	„

Uit de voorgaande cijfers ziet men dus, dat het een

uitzondering is, wanneer de mail uit Londen binnen dertig dagen te Shanghai aankomt. Van Honkong naar Shanghai is ongeveer drie dagen stoomen, en hieruit volgt weder, dat de mail uit Londen 26 à 27 dagen noodig heeft om Hongkong te bereiken. Van Shanghai naar Yokohama duurt de reis ongeveer zes dagen, en deze haven kan men dus van Londen uit niet binnen 36 dagen bereiken.

Na het voorgaand overzicht van de reis naar Oostelijk Azië, via het Suez-Kanaal, dient men nu na te gaan in hoeveel tijd de bovenvermelde Aziatische havens zullen kunnen worden bereikt na voltooiing van den Trans-Siberischen spoorweg. ·Hierbij wordt aangenomen dat Vladivostock de oostelijke terminus is, en dat van de spoorweglijn door Mantsjoerije wordt gebruik gemaakt. Het is noodig dit te vermelden, omdat er na verloop van tijd een kortere route zal worden aangelegd, wanneer namelijk Port Arthur of Talienwan met de lijn door Mantsjoerije zal zijn verbonden. Een nog korter traject zou worden verkregen door den aanleg van de lijn Kiachta—Peking, doch dit kan, voorloopig althans, buiten beschouwing blijven. De nauwkeurige lengte van het traject Petersburg—Vladivostock kan niet worden opgegeven, omdat het tracé der lijn in Trans-Baikalia en Mantsjoerije nog niet geheel is vastgesteld. Men neemt echter zeker een veel te hoog cijfer aan, wanneer men dien afstand schat op 10.000 werst of 10,660 kilometer. Op grond van dit cijfer kan men zonder overdrijving rekenen, dat het traject Londen—Vladivostock door mailtreinen in 10 dagen zal worden afgelegd, wanneer namelijk de lijn sedert eenigen tijd geopend en het vervoer volkomen georganiseerd zal zijn. In den beginne zal het wel eens 15 à 20 dagen duren. Aannemende dat men dus Vladivostock in 10 dagen kan bereiken, behoeft men nog slechts na te gaan binnen hoeveel dagen men van daaruit kan reizen naar de voornaamste havens in het verre Oosten. Dit blijkt uit de volgende opgave, waarin tevens

de duur der reis via het Suez-kanaal ter vergelijking is opgenomen.

Van Londen naar:	Via Suez.	Via Siberië.
Singapore	20 dagen.	25 dagen.
Hongkong	26 „	19 „
Shanghai	30 „	15 „
Yokohama	35 „	15 „
Manila	26 „	21 „
Haiphong	27 „	21 „

Uit deze cijfers ziet men dat voor de meeste havens ten Oosten van Singapore de route via Siberië beduidend korter is. Het vervoer van mails en passagiers zal dus ongetwijfeld voor een groot deel den Trans-Siberischen spoorweg ten goede komen. Doch dit zal niet alleen geschieden wegens den korteren duur der reis, doch ook op grond van de ongelooflijk lage tarieven der Russische spoorwegen. Wanneer men het Russische zônetarief toepast op den Trans-Siberischen spoorweg, dan zou een biljet eerste klasse van Petersburg naar Vladivostock ongeveer *f* 125 kosten. Al voegt men hieraan nog een beduidend bedrag toe voor *sleeping car*, maaltijden, ververschingen, enz., dan toch blijft men nog ver beneden het bedrag, dat men voor passage met een mailstoomer via Suez zou moeten betalen. Het verschil is zóo groot, dat het overbodig is, dit door cijfers nader toe te lichten.

Alvorens echter af te stappen van het vervoer van reizigers en mails, moeten wij nog een oogenblik stilstaan bij de verbinding van New-York met Oost-Azië. Van New-York uit kan men onder de gunstigste omstandigheden, via Vancouver, naar Shanghai reizen in 25 dagen. Van New-York, via Londen en Siberië, naar Shanghai, zou 21 dagen vorderen. Hierbij dient in het oog te worden gehouden, dat er dagelijks stoomers zijn, die van uit Vancouver, San Francisco of Tacoma naar Japan en China vertrekken. Bovendien is er slechts één enkele

maatschappij, namelijk de *Canadian Pacific Railway Company* wier stoomschepen het traject Vancouver—Shanghai, via Japan, in 20 dagen afleggen. De andere maatschappijen nemen veel meer tijd om den Grooten Oceaan over te steken.

De conclusie ligt dus voor de hand, dat ook een gedeelte der Amerikaansche mails voor Oost-Azië via Siberië zullen worden verzonden. Personenverkeer van New-York via Siberië naar Oost-Azië is niet waarschijnlijk, omdat men op dit traject dikwijls van transportmiddelen zou moeten veranderen, en de reizigers dit te ongerieflijk zouden achten.

Mocht het mij gelukt zijn in de voorgaande beschouwingen eenigszins te hebben doen uitkomen, welke wijzigingen de Trans-Siberische spoorweg zal teweeg brengen in het vervoer van mails en reizigers, zoo gaat de heer Corsten voort, dan ziet men daaruit tevens, dat er voor Nederland een groot voordeel in gelegen is, wanneer het mocht gelukken het vervoer van reizigers en mails van New-York naar het Verre Oosten via Holland te leiden. Het vervoer der mails is van beduidenden omvang. Zoo de cijfers, die mij onder de oogen zijn gekomen, juist zijn, worden jaarlijks van Engeland naar China verzonden ruim een half millioen kilogram aan brieven en ruim anderhalf millioen kilogram aan drukwerk, enz. Hierbij komt nu nog de mail voor Japan en later een gedeelte der Amerikaansche mails voor het Verre Oosten.

Heeft dus Nederland er eenig belang bij de wijzigingen te overwegen, die door den Trans-Siberischen spoorweg in het wereldverkeer zullen worden gebracht, toch is dit in veel hoogere mate het geval met Nederlandsch-Indië. Dit zal blijken uit de volgende opmerkingen aangaande het goederenvervoer.

Van Shanghai per *Conference Lines* werd in 1897 per ton de volgende vracht betaald:

Naar Londen, Hamburg en de Noordelijke Europeesche havens:

gemengde lading.	35/0
zijde	37/6
thee	40/0
Naar Manchester:	
gemengde lading.	47/6
zijde	50/0
thee	52/6
Naar Koningsbergen via Londen:	
gemengde lading.	42/6
zijde	45/0
thee	47/6

Op deze vrachten ontvangen geregelde verschepers een reductie van tien percent. De voorgaande cijfers zijn niet het gemiddelde der vrachtkoersen voor 1897, doch kunnen als gewone raten worden aangemerkt. Men moet hierbij echter niet vergeten, dat goederen, die voor export te Shanghai aankomen, dikwijls reeds een zeer hooge vracht hebben betaald aan kust- of rivierstoomers.

Voor goederen, die in de eerste klasse worden gerangschikt, bedragen deze kustvrachten van Hankow en Tientsin naar Shanghai respectievelijk 13 en 18 shillings per ton.

Met behulp van de hierboven vermelde vrachten van Shanghai naar Europa, vindt men nu dat gemengde lading van Tientsin naar Koningsbergen aan vervoer kost $60^1/_2$ shilling per ton, terwijl thee van Hankow naar Koningsbergen een vracht van 60 shillings per ton betaalt. De vraag is dus of de Trans-Siberische spoorweg met deze vrachtprijzen kan concurreeren.

Wanneer men als basis aanneemt het laagste vrachttarief der Amerikaansche spoorwegen, dan zou de vracht van Vladivostock naar Koningsbergen ongeveer 50 shillings bedragen. Wanneer dus goederen uit China of Japan, bestemd voor Europa te Vladivostock kunnen worden

gelost met niet veel meer dan 10 shillings kustvracht te hunnen laste, dan kunnen die goederen via Siberië worden vervoerd tot aan de westelijke grenzen van Europeesch Rusland, even goedkoop als per stoomer via het Suez-kanaal. Hieruit volgt reeds, dat bijna alle artikelen die Rusland uit Oost-Azië betrekt, hun weg zullen nemen via Vladivostock. Daarbij komt nog, dat de immigratie in Siberië met reuzenschreden vooruitgaat, en dat de ontwikkeling van de landstreken door den grooten spoorweg doorsneden, er veel toe zal bijdragen om de koopkracht dier sterk toenemende bevolking beduidend te vermeerderen. Voor onze koloniale producten zullen Siberië en Rusland dus binnen korten tijd een goed afzetgebied vormen, dat wij via Vladivostock zullen moeten bereiken.

Intusschen mag men op grond der laatste politieke gebeurtenissen in Oost-Azië ook verwachten, dat China in meerdere mate voor den buitenlandschen handel zal worden opengesteld. Onder deze omstandigheden is het in ons belang opnieuw de oprichting van een stoomvaartlijn van Java naar China en Japan en van daar naar Vladivostock in overweging te nemen. De Trans-Siberische spoorweg heeft behoefte aan stoomvaatlijnen als *feeders*, en aangezien het in het belang van Rusland is, het vervoer van Oost-Azië naar Europa voor zoover doenlijk over Vladivostock te leiden, mogen wij voor een eventueele stoomvaartlijn zeker wel eenige medewerking van Russische zijde verwachten. Aangezien de Trans-Siberische spoorweg bezwaarlijk vóór het jaar 1902 voor het vervoer kan worden opengesteld, is er voldoende tijd beschikbaar om de oprichting van een stoomvaartlijn onder Nederlandsche vlag voor te bereiden.

Hierbij dient te worden in het oog gehouden, dat de lijn een groot deel van haar inkomsten zal moeten verkrijgen door het vervoer van passagiers en goederen van China naar Vladivostock en vice-versa, en tevens

door het vervoer tusschen de voornaamste Chineesche havens onderling. Een nader onderzoek zal wellicht ook de wenschelijkheid aantoonen om althans gedurende een gedeelte van het jaar Saigon aan te doen, met het oog op de beduidende verschepingen van rijst uit die haven naar Java.

Doch het licht niet in mijn bedoeling in détails te treden aangaande de richting van de lijn en de havens, die mochten worden aangedaan. Naar ik vermoed, is het voldoende opnieuw de aandacht te vestigen op de wenschelijkheid van het tot stand komen der bedoelde stoomvaaartverbinding. Het fiasco, dat wij in 1896 hebben gemaakt met onze Java—China—Japanlijn, kan ons nog ten goede komen, wanneer wij ons de opgedane ondervinding ten nutte weten te maken.

In de eerste plaats blijkt dan de wenschelijkheid om aan een eventueele lijn van Java naar China, Japan, enz. een regeeringssubsidie te verleenen. Gaat men na, welke groote sommen er jaarlijks, zoowel in Nederland als in Nederlandsch-Indië, worden besteed tot onderhoud, verbetering en uitbreiding der binnenlandsche verkeersmiddelen, dan is het opvallend hoe weinig wordt uitgegeven tot verbetering der verkeersmiddelen met het buitenland, en toch zijn vooral deze laatste het gemakkelijkst dienstbaar te maken aan de uitbreiding onzer handelsbetrekkingen in vreemde landen.

Men kan bezwaarlijk beweren, dat de toestand van handel, nijverheid en landbouw in Nederlandsch-Indië zóo rooskleurig is, dat men niet behoeft om te zien naar middelen om daarin verbetering te brengen. Hiertoe dient men echter de, onze koloniën omringende markten te bestudeeren, en moet men zich nauwkeurig rekenschap geven van de groote veranderingen, die thans, zoowel op politiek als op oeconomisch gebied, in Oost-Azië plaats grijpen.

De heer Corsten vreest dat men in Nederland en in

Nederlandsch-Indië te weinig aandacht wijdt aan hetgeen in dit gedeelte der wereld omgaat. Om te bewijzen welke activiteit door andere natiën aan den dag wordt gelegd, voert hij het volgende aan:

Van Russische zijde is in overweging een stoomvaartlijn met 16 stoomschepen ter verbinding van Chineesche en Japansche havens met Vladivostock. Deze lijn zal een belangrijk subsidie ontvangen.

Van Fransche zijde is in overweging een lijn der *Messageries Maritimes* van Vladivostock naar Shanghai in aansluiting met de hoofdlijn dezer maatschappij van Marseille naar Japan. Het aantal stoomschepen thans varende onder Fransche vlag tusschen Hongkong en Tonkin, zal binnenkort met 3 worden vermeerderd.

Duitschland blijft niet achter. Van het begin van Februari af heeft de *Hamburg-Amerikanische Paquetfahrt Actien Gesellschaft* een maandelijkschen dienst op China geopend. Voor dezen dienst zijn bestemd 6 stoomschepen, elk van ongeveer 8000 ton laadvermogen.

Denemarken, dat niet evenals Nederland belangrijke koloniën in Azië heeft, schijnt toch overtuigd van de voordeelen van een eigen stoomvaartlijn. In het begin van dit jaar vertrok het eerste stoomschip van de, ten vorigen jare te Kopenhagen opgerichte, *Aktieselskabet Det Ostasiatiske Kompagni* naar China en Japan.

Naar de heer Corsten verneemt, zal deze eerste stoomer op de terugreis Rotterdam aandoen.

In aansluiting met deze lijn zal een geregelde dienst met kuststoomers onder Deensche vlag worden ingericht tusschen Bangkok en Singapore.

Japan, dat reeds eigen stoomvaartlijnen heeft naar Europa en Amerika, naar Noord- en Zuid-China, Korea en Vladivostock, gaat voort met uitbreiding. In de maand Januari van dit jaar werd door de *Osaka Shosen Kaisha* een nieuwe stoomvaartlijn geopend tusschen Shanghai en de Yangtse havens. De maatschappij ontvangt voor deze

lijn een subsidie van 150,000 yen per jaar, doch heeft sedert haar oprichting zulke goede zaken gemaakt, dat het subsidie misschien spoedig overbodig zal blijken. Japan betaalt aan de *Nippon Yusen Kaisha* voor het onderhouden van haar verschillende lijnen een subsidie van ongeveer 3½ millioen yen per jaar.

Van Chineesche zijde bestaat het voornemen om een lijn naar Europa te ondernemen met stoomschepen van de *China Merchants Steam Navigation Company*. Reeds sedert geruimen tijd zijn in overweging genomen twee Chineesche stoomvaartlijnen ter eventueele verbinding van de Chineesche havens met Vladivostock en een andere lijn van China naar Saigon, Singapore, Java en andere zuidelijke havens. In hoeverre die Chineesche plannen tot uitvoering zullen komen, zal de toekomst moeten leeren.

Eindelijk valt nog te vermelden Zweden en Noorwegen. De tonnenmaat der in China in- en uitgeklaarde schepen neemt voortdurend toe. Voor Zweden en Noorwegen vindt men in de statistieken der Chineesche douane, als in- en uitgeklaard in 1894: 471 schepen, metende 288,051 ton; in 1895: 595 schepen, metende 429,485 ton, en in 1896: 1126 schepen, metende 870,173 ton.

Naar het mij voorkomt, behoeft hieraan niets meer te worden toegevoegd, dan dat tegenover dien alom te constateeren vooruitgang, zelfs van landen, zooals Denemarken en Zweden en Noorwegen, Nederland als beduidende koloniale mogendheid slechts kan wijzen op het treurige fiasco der Java—China—Japan lijn in 1896. Al is men ook verplicht hulde te brengen aan hen, die met vaderlandslievende bedoelingen het kapitaal voor deze lijn bijeenbrachten, toch moet men met leedwezen erkennen, dat wij voor de zooveelste maal een treurig figuur hebben gemaakt. Men kan niet eens ter verontschuldiging aanvoeren, dat in China geen vraag is naar onze koloniale producten. Ten bewijze hiervan kunnen de volgende cijfers,

betreffende den invoer in de jaren 1895 en 1896, strekken:

Benaming.	1895	1896
Tin.	2,169,835	2,357,212
Specerijen	564,159	614,773
Petroleum	6,615,297	9,083,321
Rottan.	450,748	452,008
Sandelhout	607,014	1,209,438
Suiker, ruwe	3,691,776	3,912,805
Timmerhout.	1,224,616	1,182,494
Totaal HK. Taels	15,323,445	18,812,051

De waarde van den Hai-Kwan-tael is op het oogenblik ongeveer *ƒ* 1.65 à *ƒ* 1.75. Het is niet alleen aan de groote bedragen, dat men waarde moet hechten, maar vooral aan het voortdurende toenemen van den invoer, die zelfs bij de vergelijking van twee achtereenvolgende jaren zoo zeer in het oog valt. Bovendien vergete men niet, dat tal van artikelen uit onze koloniën hierboven niet zijn vermeld, zooals b. v. koffie, betelnoten, vogelnestjes, kinine, enz. enz. Ook sluiten de voor suiker vermelde bedragen niet in de zoo belangrijke uitvoeren van Java naar Hongkong.

Men moet dus wel erkennen, dat andere natiën, kleiner dan Nederland en in veel ongunstiger omstandigheden verkeerend, wat den handel in Azië betreft, ons de loef afsteken. Dit is eerstens toe te schrijven aan meerdere belangstelling in buitenlandsche handelsaangelegenheden dan men over het algemeen in Nederland waarneemt, en ten tweede aan de afwezigheid van enkele verkeerde handelsbegrippen, die sommige personen in ons vaderland er op na houden. Zoo werd mij onlangs door een mijner vrienden uitgelegd, dat het toch geen verschil maakt of de verkoop van Indische petroleum in China werd opgedragen aan Nederlanders of aan vreemdelingen, zoolang de maatschappijen maar goede winsten maakten.

Dat petroleum met evenveel succes door Nederlanders kan worden verkocht als door vreemdelingen, wordt niet genoeg ingezien, en dat de petroleum het aangewezen middel is om de vestiging van Nederlanders in de meeste havens van Zuid- en Oost-Azië mogelijk te maken, wordt te weinig overwogen Dat die Nederlanders tal van andere Nederlandsche en koloniale artikelen zouden trachten te verkoopen en dus onzen handel zeer zouden bevorderen, gaat nog altijd het begrip van enkele Nederlandsche handelsgeleerden te boven. Het is daarom noodig bij herhaling hierop te wijzen.

Wellicht zal het voorgaande er toch nog in eenige mate toe bijdragen in Nederland wat meer de aandacht te vestigen op de groote veranderingen, die thans elkander zoo snel opvolgen in het Verre Oosten, en waarbij onze belangen zoo zeer zijn betrokken.

Sedert eenige dagen wordt nu weder een besluit der Chineesche Regeering tegemoet gezien, waarbij het stoomvaartverkeer op alle binnenlandsche wateren van China zal worden opengesteld, zoowel voor Chineesche als voor vreemde schepen. Mocht dit besluit werkelijk worden uitgevaardigd, dan zal het handelsverkeer binnen eenigen tijd een zeer groote vlucht nemen. Het beteekent feitelijk niet veel minder dan het openstellen van een half werelddeel voor den buitenlandschen handel.

Het wordt dus hoog tijd, dat wij maatregelen beramen, die zoowel onzen handel als dien onzer koloniën kunnen bevorderen. Wanneer niet met overhaasting wordt te werk gegaan, maar door bevoegde personen nauwkeurig wordt overlegd, wat gedaan moet worden, dan zal zeker op dat programma ook een flink gesubsidieerde stoomvaartlijn van Java naar China, Japan, enz., voorkomen.

Voor de ontwikkeling van den handel onzer koloniën met omliggende landen is nog zoo weinig gedaan, dat verbetering in dit opzicht dringend noodig is. Zoodra men echter spreekt van verbeteringen op handelsgebied,

is spoedig deze of gene bereid om, met behulp van talrijke retrospectieve beschouwingen, aan te toonen, dat verbetering van den bestaanden toestand reeds is beproefd en onmogelijk gebleken. De retrospectieve beschouwingen stichten echter weinig nut, vooral als zij het bewijs leveren van een beduidende afwezigheid van kennis aangaande zaken van meerdere actualiteit. Een blik in het verleden moet zich beperken tot hetgeen noodig *is* om het heden volkomen te begrijpen. Wil men in handelszaken niet voortdurend achter het net visschen, dan dient men de gebeurtenissen van den dag nauwkeurig te volgen, want daaruit moet worden afgeleid, welke maatregelen zijn aan te bevelen tot uitbreiding van handelsbetrekkingen in de toekomst.

In het belang van den handel van moederland en koloniën verdienen daarom de tegenwoordige gebeurtenissen in Oost-Azië onze volle aandacht.

VARIA.

De waarheid in zake de Lombok-telegrammen.

Na de opzienbarende mededeeling van mr. P. Brooshooft in *De Locomotief* (zie de vorige aflevering van dit tijdschrift) over de Lombok-telegrammen van generaal Vetter, is nu de redacteur van het weekblad *Insulinde*, de heer R. A. van Sandick, met *zijne* lezing van het geval gekomen.

Hij schrijft in no. 17 van zijn blad:

„Op den voorgrond stellen wij, dat wij de goede trouw van den sympathieken redacteur van *De Locomotief* boven twijfel stellen. Evenzoo nemen wij op zijn gezag gaarne aan, dat het telegram, door hem afgedrukt, inderdaad door generaal Vetter uit Lombok verzonden is.

„Maar als een paal boven water staat, dat er *dan* nog een ander voorafgaand telegram geweest is: het eerste telegram door den Gouverneur-generaal van generaal Vetter ontvangen in den morgen van den 28sten Augustus en door Z.Exc. het eerst gelezen aan het station te Weltevreden, toen hij uit den trein stapte, komende van Buitenzorg, was veel hopeloozer dan het door mr. P. Brooshooft gepubliceerde telegram. In dat laatste toch wordt „betwijfeld" of offensief optreden tegen Mataram en Tjakra mogelijk is, zelfs met een

versch bataljon, en er wordt alleen gezegd dat „de expeditie opnieuw moet worden georganiseerd en uitgerust en van veel artillerie worden voorzien".

„Het door *ons* bedoelde telegram van generaal Vetter kwam echter daarop neer, dat de expeditie naar Java moest terugkeeren en in een volgend seizoen opnieuw georganiseerd worden. Wel degelijk — wij zijn verplicht om het vol te houden — wilde generaal Vetter dus Ampenan verlaten.

„De Gouverneur-generaal heeft toen persoonlijk een rol gespeeld, die een bewijs is welk een buitengewone, krachtige, energieke persoonlijkheid in Indië het bewind voert. Hij decideerde onmiddellijk, dat wij te Lombok zouden blijven, tegen het advies van Vetter. Hij ontbood den legercommandant, Gey van Pittius, die zich onmiddellijk bereid verklaarde het commando te Lombok op zich te nemen. De Gouverneur-generaal vroeg hem, of hij dadelijk versche troepen naar Lombok kon zenden. De legercommandant antwoordde: „ja, mits de gouverneur van Atjeh er voor durft in te staan, dat hij geen nieuwe troepen noodig zal hebben".

„Toen werd getelegrafeerd aan generaal Deijkerhoff; en op zijn antwoord, dat hij daarvoor wel durfde in te staan, werden onmiddellijk telegrafisch de noodige troepen gemobiliseerd voor Lombok.

„Den legercommandant wilde de Gouverneur-generaal echter op Batavia houden en niet naar Lombok zenden, omdat hij van Batavia uit daar beter de te nemen maatregelen kon dirigeeren.

„Dienzelfden dag belegde de Gouverneur-generaal den Raad van Indië. Hij opende den Raad met de mededeeling dat hij den Raad bijeengeroepen had ter bespreking van de maatregelen, die onmiddellijk te nemen zouden zijn als gevolg van dit zijn vast besluit: „ik blijf op Lombok".

„Hij deelde verder mede, dat het hem beter voorkwam dat de legercommandant te Batavia was dan op

Lombok; dat een vervanging, ontheffing of afzetting van generaal Vetter hem in alle opzichten ongewenscht voorkwam, omdat de generaal alles verloren had en niets meer te verliezen had, doch.... *alles te winnen had.*

„Daarbij legde zich de Raad neer. In dien zin werd aan generaal Vetter getelegrafeerd: dat hij te blijven had, en dat hem belangrijke versterkingen zouden worden gezonden.

„De uitslag heeft den Gouverneur-generaal Van der Wijck in 't gelijk gesteld. Hij heeft — laten wij er nog dit bijvoegen — gehandeld op eigen verantwoordelijkheid zonder advies af te wachten uit Nederland.

„Hij heeft den Minister gelukkigerwijs gesteld voor een *fait accompli.*

„Generaal Vetter heeft gehandeld, zooals Van der Wijck verwachtte. Hij heeft zijn vreeslijk échec schitterend gewroken. Eere aan den opperlandvoogd, die hem daartoe de gelegenheid heeft verschaft!

„Slechts eenmaal nog heeft Van der Wijck ingegrepen. 't Was na de inneming van Mataram.

„Generaal Vetter vreesde toen, met het oog op het dreigende regenseizoen, dat het te laat zou zijn om offensief op te treden tegen Tjakra Negara, en hij stelde daarom voor tot het volgende seizoen te wachten.

„Toen heeft Van der Wijck het offensief optreden tegen Tjakra Negara gelast, en de bloedige inneming van dat laatste brandpunt van opstand en verzet heeft een overwelkbare lauwer gevlochten om het hoofd van den aanvoerder: generaal Vetter.

„Niet alzoo om dien verdienstelijken opperofficier omlaag te halen deelen wij hier de waarheid mede, maar om uit de schaduw in het volle licht te plaatsen de persoonlijke verdiensten van den Gouverneur-generaal, aan wiens energieke, snelle beslissing, toen menigeen te Batavia „den kop kwijt was", het te danken is, dat deze hoogst gevaarlijke tijd voor onze heerschappij in

Indië geëindigd is met een volslagen verdelging en vernedering van den opgestanen vazalstaat. In plaats van *kwaad* heeft de Lombok-expeditie ten slotte *goed* gewerkt voor ons prestige in Indië. Dat heeft ons dapper leger, aangevoerd door generaal Vetter, verricht; maar den Gouverneur-generaal de verdienste dat leger en dien aanvoerder in die richting gestuurd te hebben."

Naar aanleiding van dit stuk heeft generaal Vetter eindelijk het stilzwijgen verbroken. De *Amsterdamsche Courant* publiceert in haar nummer van 1 en 2 Mei jl. het volgend schrijven van zijne hand, dat de mededeeling van den heer Van Sandick zeer bepaald logenstraft:

Geachte Redacteur!

In het weekblad *Insulinde*, van Dinsdag 26 April jl., komt een artikel voor van v. S.: *De waarheid over de Lombok-telegrammen.*

Daarin zegt de schrijver, dat hij op gezag van den heer mr. P. Brooshooft, redacteur van *De Locomotief*, gaarne aanneemt, dat het door hem afgedrukte telegram inderdaad door mij uit Lombok verzonden is.

„Maar", zegt de schrijver van genoemd artikel, „als een paal boven water staat dat er *dan* nog een ander voorafgaand telegram geweest is...."

De inhoud van dit laatste telegram zou, volgens schrijver, daarop neerkomen dat de expeditie naar Java moest terugkeeren en in *een volgend seizoen* opnieuw georganiseerd worden.

Naar aanleiding van deze onderstelling verklaart de ondergeteekende dat zoodanig telegram niet door hem verzonden is, zijnde het door mr. P. Brooshooft in *De Locomotief* gepubliceerde *) het eerste en eenige telegram,

*) Ik teeken hierbij aan, dat ik aan die publiceering geheel vreemd ben en tot op heden noch mr. P Brooshooft, noch een redacteur van eenig ander blad, rechtstreeks of zijdelings, eenigerlei inlichting of gegevens betreffende de Lombok-expeditie heb verstrekt.

dat door hem op den 27en Augustus 1894 van Ampenan is afgezonden.

Verder komt in bovengenoemd artikel van het weekblad *Insulinde* nog voor, dat na de inneming van Mataram, met het oog op het dreigende regenseizoen, door mij gevreesd werd dat het te laat zou zijn om offensief op te treden tegen Tjakra Negara en daarom door mij zou zijn voorgesteld tot het volgend seizoen te wachten.

In de maand October 1894 liet zich te Lombok inderdaad het weer ongunstig aanzien Ik ontveinsde mij dan ook niet, dat de regens en de branding op de kust, indien zij aanhielden, een beletsel zouden kunnen worden om de offensieve operatiën voort te zetten en ons zouden kunnen noodzaken op Lombok te overwinteren.

Feitelijk werden in die maand de offensieve bewegingen reeds belemmerd en moesten maatregelen genomen worden, die ten doel hadden, ons op den regenmoesson voor te bereiden; daarbij steeds het doel: den aanval op Tjakra Negara, in 't oog houdende.

Van een en ander werd de Regeering niet onkundig gelaten.

Zoodra echter in de maand November het weer zich gunstiger liet aanzien, werd door mij het initiatief genomen tot den aanval op Tjakra Negara.

Noch van de Regeering, noch van het Legerbestuur is door mij last ontvangen tot bedoelden aanval, evenmin als eenige andere last op de operatiën betrekking hebbende.

De Gouverneur-generaal liet mij daarin volkomen vrij, mij voortdurend zijn volle vertrouwen schenkende.

Met de plaatsing in uw blad van het bovenstaande, zult u ten zeerste verplichten

Den gewezen opperbevelhebber der Lombok-expeditie,
VETTER,
gep. luitenant-generaal.

's Gravenhage, 29 April 1898.

Insulinde, in zijn nummer van 3 Mei dit schrijven overnemende, teekent er het volgende bij aan:

„Dewijl generaal Vetter tot dusverre, hoe dikwijls ook de Lombokzaak ter sprake kwam, en hoe vinnig zijn beleid ook werd gehekeld, zich nooit genoopt heeft gevoeld tot eenige uitlating, schrijven wij dezen ommekeer in zijn houding daaraan toe, dat hij terecht van ons stuk den indruk gekregen heeft dat het ons alleen te doen was om de zaken, niet om de personen, en om de waarheid te dienen.

„Wij zijn hem voor zijn antwoord dan ook zeer dankbaar, maar wij mogen niet verhelen dat wij echter niet geheel voldaan zijn. Het spreekt van zelf dat een ernstig publicist niet de pen opvat alvorens zich zoo goed mogelijk bij vertrouwde bronnen te vergewissen van de juistheid der door hem te relateeren feiten. Zoo hebben ook wij gedaan en ons niet tot schrijven neergezet, alvorens zeer geloofwaardige personen te raadplegen, die de geheele Lombok-geschiedenis mede hebben doorgemaakt en wier toenmalige ambtelijke betrekking ons een waarborg opleverde voor de juistheid hunner inlichtingen.

„Die waarborg van juistheid is voor ons zóó sterk, dat we hem tegen ieder zouden volhouden. En alleen de sobere, stellige verklaring van den opperofficier, die het telegram afzond, het woord van een man van eer, noopt ons thans ons bij zijn verzekering neer te leggen.

„De tekst van het door mr. Brooshooft gepubliceerde telegram, waarvan generaal Vetter de juistheid feitelijk bevestigt, zij dus nu het uitgangspunt van onze redeneering.

„Daarbij worde niet uit het oog verloren, dat het debat altijd geloopen heeft over de vraag: of het al of niet waar is dat generaal Vetter Lombok heeft willen verlaten na de bekende catastrophe; en zoo ja, of het dan niet de Gouverneur-generaal is geweest, die hem ge-

dwongen heeft te blijven. Hierover liep het debat — wij herhalen het nog eens —, en de den generaal Vetter minder goed gezinden antwoordden bevestigend, ten einde daaruit af te leiden dat dien opperofficier de moed in de schoenen gezonken was en hem dit te verwijten.

Wij komen nu al dadelijk tegen die conclusie op. Niemand, die in dergelijke omstandigheden nooit verkeerd heeft, kan het een veldoverste euvel duiden, dat hij onder zulke vreeselijke omstandigheden, onmiddellijk na een zóódanige nederlaag, een oogenblik het spoor bijster is geweest. Niemand, die het verder beleid van generaal Vetter gevolgd heeft, zal bovendien durven volhouden dat hij, indien hem eenige dagen rust gelaten was, niet tot dezelfde conclusie als de Gouverneur-generaal zou zijn gekomen. Te waardeeren valt het slechts, dat hij onmiddellijk de waarheid onverbloemd heeft geseind.

„Dat punt in debat was eigenlijk beslist door het gepubliceerde en door generaal Vetter thans erkende telegram. Want leest men de slotwoorden van dat telegram goed en in onderling verband, let men op de tegenstelling tusschen de mededeeling dat naar 's generaals oordeel te betwijfelen was, of *een offensief optreden met de aanwezige troepenmacht resultaat zoude hebben*, *al werd daaraan ook een versch bataljon toegevoegd*, en het advies aan het slot *om opnieuw de expeditie te organiseeren en uit te rusten*, dan zal daaruit niets anders te lezen zijn, dan dat de generaal betwijfelde te zullen slagen, ook al werden hem versche troepen toegezonden, en dat hij alleen heil zag in een *opnieuw uitrusten en organiseeren van de expeditie*, wat natuurlijk op Java, niet op Lombok, moest geschieden.

„Het zou ons zeer verwonderen als dit ook niet de bedoeling van generaal Vetter geweest is bij het neerschrijven van dat telegram; *zeker* is het ten minste dat èn de Gouverneur-generaal èn de Raad van Indië te Batavia zijn telegram zóó hebben opgevat.

„Hebben wij generaal Vetter goed begrepen, dan is zijn grief ook niet deze, dat inderdaad de opvatting te Batavia, hetzij deze dan het gevolg was van dit telegram, hetzij van een ander uit Lombok afgezonden, verkeerd was en dat het derhalve niet zijn bedoeling was geweest naar Java terug te gaan en van daar uit met een nieuwe expeditie weder te keeren, maar dat wij vermeld hebben *dat hij dit in een volgend seizoen zou willen.*

„Nu generaal Vetter doet uitkomen dat het laatste nooit van uit Lombok is getelegrafeerd, nemen wij dit aan, maar wij blijven dan toch onze stelling handhaven, dat het aan den grooten moed en het doorzicht van den Gouverneur-generaal te danken is geweest dat we voor een groote knak in ons prestige bespaard zijn gebleven en dat door zijn toedoen bereikt is het door generaal Vetter betwijfelde resultaat: immers dat door aanvoer van versche troepen wel degelijk krachtig tegen Mataram en Tjakra Negara kon worden opgetreden.

„En wat nu de andere quaestie betreft. Het is ons nu uit het antwoord van generaal Vetter gebleken, dat onze zegslieden ons vrij juist hebben ingelicht omtrent hetgeen in den Raad van Indië behandeld is geworden en *na* de inneming van Mataram en *voor* de inneming van Tjakra Negara heeft plaats gehad, bijzonderheden, welke — voor zoover wij weten — nog nooit gepubliceerd zijn geworden. Wij nemen aan, nu generaal Vetter dit zoo pertinent zegt, dat hij van de Regeering nooit *last* heeft gekregen om Tjakra Negara aan te vallen. Maar moeten wij deze mededeeling opvatten in denzelfden trant als deze andere dat de generaal, *nooit eenigen last heeft ontvangen op de operatiën betrekking* hebbende? Was niet reeds dadelijk de last om op Lombok te blijven en het doel der expeditie, Mataram en Tjakra Negara te nemen, te volvoeren, een last op de operatiën betrekking hebbende? Als wij in aanmerking nemen, dat in October 1894, toen, gelijk de generaal zelf erkent, een *overwintering op Lombok* in het vooruitzicht lag, de

Tweede Kamer bijeen was en zoowel de Minister als de Gouverneur-generaal in een heel moeilijk parket kwamen, indien zij tegenover de Kamer niet op een afdoend resultaat — zijnde de inneming *niet slechts* van Mataram, *maar ook* van Tjakra Negara — konden wijzen en dat er dus den Gouverneur-generaal alles aan gelegen was, mits hij het bereikbaar achtte, *coûte que coûte* Tjakra Negara te doen innemen, ligt het *dan* niet voor de hand, dat de Gouverneur-generaal daarop met klem heeft aangedrongen? En nu moge dit *niet* in den vorm van *een last* gebeurd zijn, hetzij van hem hetzij van het legerbestuur, onze zegslieden blijven er bij, dat er toenmaals in dien zin nogmaals en herhaaldelijk pressie is uitgeoefend op generaal Vetter.

„Ons op de hoofdzaak gewonnen geven kunnen wij dus niet. Een publicatie van de authentieke stukken, vooral die der *Notulen van den Raad van Nederlandsch-Indië*, die wij vurig zouden wenschen, en van de gevoerde correspondentie tusschen Batavia en Lombok, zouden, indien wij goed ingelicht zijn, aantoonen dat deze onze mededeelingen juist zijn."

De voormalige hoofdredacteur van *De Locomotief*, de heer J. F. Scheltema, komt nu zegevierend te voorschijn uit den hoek, waarin zijn opvolger hem had gedrongen. In *Insulinde* van 10 Mei jl. verklaart hij de voorstelling in dat blad, overeenstemmende met die welke hij destijds in *De Locomotief* gaf, voor de „beproefd-juiste."

Intusschen is de zaak er, na al dit geschrijf, niet duidelijker op geworden. Men weet niet recht wat men er van denken moet. Mèt den heer Scheltema vragen wij: *waar* nu eigenlijk de leugen schuilt en *wie* nu eigenlijk het publiek knollen voor citroenen heeft verkocht?

Officieele statistiek van Suriname over 1897.

De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* ontving mededeeling van de volgende officieele statistiek van Suriname over 1897, die nog niet werd gepubliceerd:

Aangekomen 248 schepen, met een tonnenmaat totaal 107,153. (De ton berekend op 2.83 M^3.)
Vertrokken 253 schepen met een tonnenmaat totaal 108,988.

LAND OF HAVEN.	Aangekomen.		Vertrokken.	
	Aantal.	Tonnenmaat.	Aantal.	Tonnenmaat.
Nederland	25	23,505	21	22,742
Groot-Brittannië	8	3,508	5	1,421
Londen via Britsch-Guyana	14	14,774	9	9,503
Noord-Amerika	13	6,075	15	7,603
New-York via Curaçao enz.	18	20,015	20	22,271
Martinique via Demerary	11	5,916	11	5,855
Cayenne	28	8,966	41	13,424
Demerary	83	10,145	82	12,058
Barbados	30	6,658	34	8,446
Venezuela	1	57	—	—
Bolivar	9	1,521	2	338
Brazilië	2	785	—	—
St. Martin	1	105	—	—
Batavia	1	1,991	—	—
Madeira	2	410	1	150
Fort de France	2	2,722	—	—
Trinidad	—	—	4	839
St. Domingo	—	—	1	392
Baltimore	—	—	1	473
St. Thomas	—	—	1	237
Berbice	—	—	4	2,424
Belire	—	—	1	812
	248	107,153	253	108,988

De schepen behoorden tot de volgende natiën:

NATIËN.	Aangekomen.		Vertrokken.	
	Aantal.	Tonnenmaat.	Aantal.	Tonnenmaat.
Nederland.	89	54,748	89	55,655
Groot-Brittannië	72	21,364	72	21,060
Frankrijk	63	21,813	63	21,813
Noord-Amerika.	15	5,953	15	6,814
Denemarken.	2	547	3	784
Noorwegen	3	1,011	5	1,430
Portugal	1	150	1	150
Venezuela.	1	57	1	57
Oostenrijk.	1	245	1	245
Zweden.	1	265	1	265
Duitschland	—	—	2	715

De waarde van den invoer bedroeg ƒ 5,635,161 en die van den uitvoer ƒ 5,241,671.

Het aandeel der verschillende landen in den invoer en in den uitvoer is aangegeven in den volgenden staat:

LANDEN OF PLAATSEN.	Invoerwaarde in Guldens.	Uitvoerwaarde in Guldens.
Nederland.	2,927,715	1,378,588
Groot-Brittannië	744,249	628,596
Amerika	1,023,416	2,793,327
Frankrijk	35,060	21,742
Demerary.	324,209	139,327
Barbados	163,021	7,121
Curaçao	11,631	14,380
Trinidad	24,714	—
Fransch Guyana	285,843	247,597
Calcutta	873	—
Diverse plaatsen	94,430	10,993
	5,635,161	5,241,671

De voornaamste producten der kolonie en de geproduceerde hoeveelheden zijn de volgende:

Suiker { muscovado	303,970	KG.
Suiker { vacuumpan	11,321,004	„
Melasie	1,370,110	Liter.
Rum	1,000,741	„
Cacao	3,424,513	KG.
Bananen	562,949	Bossen.
Koffie { heele	270,110	KG.
Koffie { gebroken	11,765	„
Rijst	134,223	„
Aardvruchten	578,382	„
Koorn	359,922	„
Kokosnoten	454,649	Stuks.
Balata	159,253	KG.
Goud	904.357.9	Gram.

Van deze producten is het navolgende uitgevoerd:

PRODUCTEN.	Uitvoer.	Eenheid.	Prijs per eenheid.
Balata	159,253	KG.	*f* 1.60
Cacao	3,584,715	„	„ 0.58
Goud	859,905	Gram.	„ 1.37
Koffie { heel	45,665	KG.	„ 0.60
Koffie { in hoornschil	115,375	„	„ 0.40
Melasie { muscovado	1,000	Liter.	„ 0.06
Melasie { vacuumpan	—	—	—
Rum en Diam	826,360	„	„ 0.15
Suiker { muscovado	199,540	KG.	„ 0.10
Suiker { vacuumpan 1e product	9,751,631	„	„ 0.13
Suiker { „ naproduct	1,779,618	„	„ 0.10

De waarde van den uitvoer van in de kolonie gevonden goud heeft in 1897 bedragen *f* 1,178,070, zijnde 859,905 gram, waarvan de prijs is berekend op *f* 1 37 per gram.

In het jaar 1897 zijn geboren 1956 kinderen (1052 jongens en 904 meisjes) en overleden 1676 personen (935 van het mannelijk geslacht en 714 van het vrouwelijk geslacht.

Muntwezen in Britsch-Indië.

Er is thans eene Staatscommissie benoemd voor de muntquaestie in Britsch-Indië. Voorzitter is sir Henry H. Fowler. Leden zijn: lord Balfour of Burleigh (minister van Schotland, later wellicht onderkoning van Indië), sir John Muir, sir Francis Mowatt (hoofdambtenaar bij de Schatkist), sir David Barbour (gewezen minister van Financiën van Indië), sir Ch. Crostwaithe en F. C. le Manchant (leden van den Raad van Indië), E. Hambro (commissaris van de Bank van Engeland), W. H. Holland (voorzitter van de Kamer van koophandel te Manchester), R. Campbell (directeur-generaal van de Bank van Indië) en sir Alfred Dent. Als secretaris der commissie treedt op de heer R. Chalmers.

In een schrijven van den minister voor Indië, lord George Hamilton, aan den voorzitter Fowler wordt de taak der commissie in groote trekken omschreven. Onder toezending van eene uiteenzetting van de maatregelen welke naar het oordeel der Indische Regeering genomen moeten worden om de in 1893 door de Britsche Regeering aanvaarde politiek, welke ingeleid werd met de sluiting der Munten in Indië, te doen slagen, en van het daarop door lord Hamilton gegeven antwoord, zegt de laatstgenoemde:

„Het is u bekend, dat het aanvaarden van die politiek het uitvloeisel was van een grondig onderzoek, ingesteld door eene commissie onder voorzitterschap van lord Herschell, welker rapport, met de daarop gevolgde briefwisseling tusschen den minister voor Indië in Rade en de Regeering van Indië, aan het Parlement is overgelegd. Ook is u bekend, dat in den herfst van 1897 bij Hr. Ms. Regeering voorstellen voor eene internationale regeling in onderzoek waren, welke betrekking hadden op het muntwezen van Indië, en dat eene correspondentie over dit onderwerp, waaronder een zeer belangrijk schrijven

van de Indische Regeering, onder de aan het Parlement toegezonden stukken opgenomen en openbaar gemaakt is zoodra er eene beslissing was genomen. Op al deze documenten wensch ik uwe bijzondere aandacht te vestigen.

„Wegens de zeer groote beteekenis van de voorstellen der Indische Regeering, is besloten ze in handen te stellen van eene commissie, welke zal hebben te onderzoeken, of het door die Regeering beoogde doel zal kunnen worden bereikt met de door haar voorgestelde maatregelen, of op andere wijze. De commissie zal tot taak hebben over die voorstellen te beraadslagen en aan mij rapport uit te brengen, evenals over elk onderwerp dat naar hare meening daarbij van belang zal zijn, met inbegrip van het thans in Indië geldende muntstelsel, en de vermoedelijke uitwerking van voor te stellen wijzigingen op den binnenlandschen handel en de belastingen daar te lande; en desgelijks de wijzigingen in de voorstellen der Indische Regeering, of de denkbeelden die de commissie zelve aanbevelenswaardig mocht achten om eene bevredigende regeling van het muntwezen in Indië en, voor zoo veel mogelijk, een vasten wisselkoers tusschen dat land en het Vereenigd Koninkrijk tot stand te brengen."

De commissie zal vergaderen in het India Office, evenals in 1892/93 zullen hare beraadslagingen niet openbaar zijn.

NIEUWE UITGAVEN.

NEDERLAND.

Bose (C. M. E. R. C. van). Een en ander over het eiland Amboina. Met 8 platen naar origineele photographieën. Nijmegen-Arnhem, Gebr. E. & M: Cohen . . . . *f* 0.90.

Fortanier (A. P.). Leer- en leesboek bij de beoefening der geschiedenis van de Nederlandsche bezittingen en koloniën in Oost- en West-Indië. 3e druk, om- en tot op onzen tijd bijgewerkt door R. van Eck. Zwolle, W. E. J. Tjeenk Willink . . . . *f* 1.25.

Graafland (N.). De Minahassa, haar verleden en haar tegenwoordige toestand. Afl. 1. Haarlem, De Erven F. Bohn. Per afl. . *f* 0.80
Compleet in 17 à 18 afleveringen, 2 deelen.

Grashuis (Mr. **G. J.**). Maleische spraakkunst, met vertaaloefeningen. Zwolle, W. E. J. Tjeenk Willink . . . . *f* 2.90.

Greve (W. R. de). De cultuur en de bereiding van thee op Java. Haarlem, H. D. Tjeenk Willink. . . . . *f* 0.60.
Overdruk uit *Eigen Haard.*

Raciborski (M.). Die Pteridophyten der Flora von Buitenzorg. Leiden, E. J. Brill. . . . . *f* 3.50.
Flore de Buitenzorg publiée par le jardin botanique de l'Etat. Ire partie.

Vorderman (A. G.). Toelichting op mijn beri-beri-verslag. Batavia, Jav. Boekhandel en Drukkerij. ('s Gravenhage, Mart. Nijhoff.) *f* 0.25.

ENGELAND.

Benyowsky (Count **Mauritius Augustus de**). Memoirs and travels of, in Siberia, Kamchatka, Japan, the Liukiu Islands and Formosa. From the translation of his original manuscript (1741—1771) by William Nicholson, 1790. Edited by captain Pasfield Oliver. Illustrated. 3/6

Bond (Catharine). Goldfields and chrysanthemums. Notes of travel in Australia and Japan. Illustrated 7/6

Cantlie (James). Report on the conditions under which leprosy occurs in China, Indo-China, Malaya, &c. Compiled chiefly during 1894 . . . . 3/6

Constable's Hand Gazetteer of India. Compiled under the direction of J. G. Bartholomew. Edited, with additions, by Jas. Burgens. 10/6

Cox (S. Herbert). Prospecting for minerals: a practical handbook for prospectors, explorers, settlers and all interested in the opening up and development of new lands. Being vol. 1 of the „New Land" Series 5/

James (Lionel) The Indian frontier war. Being an account of the Mohmund and Tirah expeditions, 1897. With 31 illusts. from sketches by the author and photographs, and 10 maps and plans. 7/6

Memoirs of the Geological Survey of India. Vol. 27. Part 2. 8/

Merewether (F. H. S.). A tour through the famine districts of India. Illustrated 16/

Review of mineral production in India, 1896. (Publication of the Government of India) 1/

Scientific Memoirs by medical officers of the army in India. Part 10. 1897. (Publication of the Government of India) . . 5/6

Scenes and life in the Transvaal. Complete album of photographs and word pictures, illustrating and describing the objects of interest, the scenery, and the life of the people 52/6

Yukon Territory (The). The narrative of W. H. Dall, leader of the expedition to Alaska in 1866—1868. The narrative of an exploration made in 1887 in the Yukon district by George M. Dawson. Extracts from the reports of an exploration made in 1896—1897 by William Ogilvie. Introduction by F. Mortimer Trimmer. With map of the territory, 50 woodcuts and 22 full-page illustrations 21/

DUITSCHLAND.

Friederich (Gust.). Am stillen Ocean. Erlebnisse in Honduras, Kalifornien u. Alaska . . . . M. 2.—

Hindorf (Dr. **Rich.**). Leitfaden zur Erlernung der malayischen Umgangssprache (Küstenmalayisch. 2. Aufl . . . . M. 2.—

Stuhlmann (F.). Die wirtschaftliche Entwickelung Deutsch-Ost-Afrikas. . . . . M. 1.50

Zeitschrift für Ethnologie. Organ der Berliner Gesellschaft f. Anthropologie, Ethnologie u. Urgeschichte. Red. v. M. Bartels, R. Virchow, A. Voss. 30. Jahrg. 1898. 1. Heft. Jährl. 6 Hefte . . . M. 24.—

Zimmermann (Dr. **Alfr.**). Die deutsche Kolonial-Gesetzgebung. Sammlung der auf die deutschen Schutzgebiete bezügl. Gesetze, Verordngn., Erlasse u. internationalen Vereinbargn., m. Anmerkgn. u Sachregister. 2. Thl. 1893—1897 . . . M. 8.—; geb. M. 9 50

FRANKRIJK:

Fraser (J. G). Le totémisme. Etude d'ethnographie comparée, trad. de l'anglais, par A. Derr et A. van Gennep . . . . . 2 fr. 50

La Grasserie (R. de). De l'individualisme et de ses conséquences chez les Anglo-Américains (Essai de psychologie sociologique) 1 fr. 50

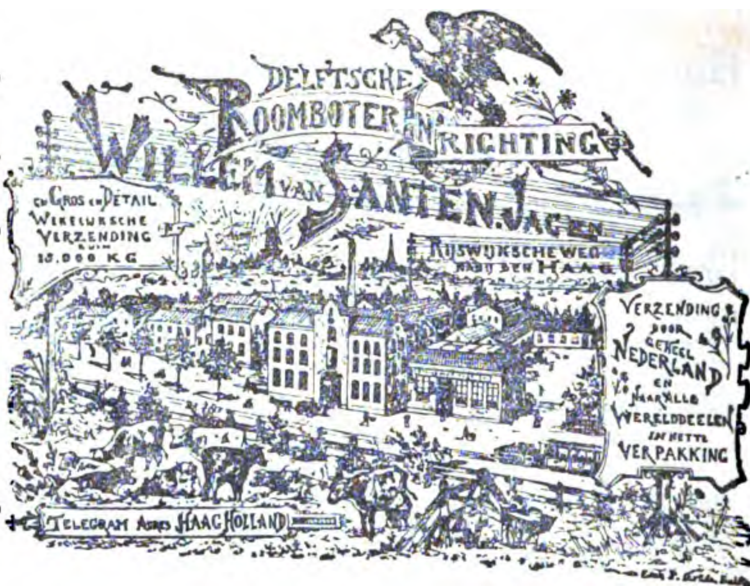
Reynaud (Dr. G. A.). Considérations sanitaires sur l'expédition de Madagascar et quelques expéditions coloniales françaises et anglaises. Préface de M. Mahy . . . . 3 fr. 30

Sallés (A.). Voyage au Pays des Fjords. 1 carte et 28 photographies . . . . 4 fr.

Worms (R.). Annales de l'Institut international de sociologie. T. IV contenant les travaux du 3e Congrès tenu à Paris en juillet 1897 . . . . 10 fr.

DELFTSCHE ROOMBOTER-INRICHTI

Aanvoer van melk van ruim 7000 koeien per week.
Fijne kwaliteit. Keurige verpakking.

WILLEM VAN SANTEN Jaczn.,
Rijswijksche weg nabij Den Haag.

Verzending van Roomboter ruim 17000 KG. per week.

DE AVONDPOST,

Neutraal Nieuwsblad.

Van alle in de Residentie verschijnende dagbladen **het meest verspreid**, ook buiten 's Gravenhage; bevat o. m. **uitvoerige verslagen der Staten-Generaal, artikelen over actueele onderwerpen en sociale vraagstukken, militaire beschouwingen, Indische schetsen, brieven uit de Oost en causerieën, met zorg gekozen feuilletons, officieele berichten en benoemingen van denzelfden dag, mailberichten, opgaven omtrent verloven van Indische officieren en ambtenaren**, enz.

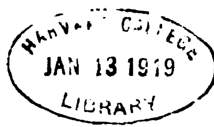
Het Zondagsblad van De Avondpost

is hoofdzakelijk aan belletrie gewijd.

Abonnementsprijs voor Den Haag, Scheveningen en Loosduinen *f* 1.25, Delft *f* 1.40, voor alle andere plaatsen in Nederland fr. p. p. *f* 1.65.

Voor O. & W. Indië per jaar bij vooruitbetaling *f* 15.

Bureaux: 2e Wagenstraat 70, 's Gravenhage.

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH-INDIË

VAN

wijlen dr. W. R. baron van HOËVELL.

(Opgericht in 1838.)

TWEEDE NIEUWE SERIE.

2e JAARGANG.

JUNI 1898.

'S GRAVENHAGE. — F. J. VAN PAASSCHEN.

Mede verkrijgbaar te
BATAVIA bij G. KOLFF & Co.
en bij alle Boekhandelaren in Ned.-Indië.

INHOUD.

Bijdragen en brieven, de Redactie betreffende, gelieve men te zenden aan den Heer H. A. LESTURGEON, villa „Catharina Francisca", N. Badhuisweg, Scheveningen.

Dit Tijdschrift verschijnt tusschen den 1en en den 15en van elke maand.

De abonnementsprijs bedraagt voor Nederland *f* 13.— per jaar. Voor het buitenland wordt dit bedrag met de porto's verhoogd. Tusschentijds aangegane abonnementen worden ad *f* 3.25 per kwartaal berekend.

Afzonderlijke nummers, voor zoover deze voorhanden zijn, *f* 1.50 per aflevering.

Prijs der advertentiën van 1/8; 1/4; 1/2 en 1/1 bladzijde per plaatsing *f* 1.50; *f* 2.50; *f* 4.50; *f* 8.—.

Bij 12 achtereenvolgende plaatsingen van 1/8; 1/4; 1/2 en 1/1 bladzijde *f* 12.—; *f* 20.—; *f* 35.— en *f* 60.—.

Bimaneesche taalstudie.

Het is een verblijdend feit dat de talen van den Indischen Archipel in toenemende mate de aandacht trekken en grondig bestudeerd worden. Waarom mag men zich daarover verheugen? Ten eerste, als men de zaak van een zuiver wetenschappelijk standpunt beschouwt, omdat de leemten in onze kennis daardoor gaandeweg worden aangevuld, iets waarmede onderzoekers van alle natiën gebaat zijn, want de wetenschap is een internationaal belang. Ten tweede, omdat het de plicht is van ons, Nederlanders, als beschaafde natie zooveel als in ons vermogen is, bij te dragen tot den vooruitgang van menschelijke kennis; geen buitenlandsche geleerden hebben de gelegenheid om ceteris paribus zich zóó goed op de hoogte te stellen van hetgeen als voorbereiding tot de studie der Indonesische talen strekt als wij. Ten derde is de kennis van taal en volk in de overzeesche gewesten waar onze vlag waait een eisch van welbegrepen en vooruitziende staatkunde, en wel om twee redenen: geen bestuur kan op den duur weldadig wezen, hetwelk geen rekening houdt met den waren aard, de neigingen, de overleveringen, de gewoonten en zeden, in één woord met het geestelijk en zedelijk bewustzijn van een volk, groot of klein, en men wane niet, ooit het gemoed van een volk te kunnen peilen zonder kennis van zijn taal en van de uitingen zijner levensbeschouwing daarin; en

30

ten andere is het een eisch van wijs staatsmansbeleid, dat men aan afgunstige naburen elk voorwendsel ontneemt om ons een lang verworven bezit onwaardig te keuren, als hadden wij het pand slecht beheerd. Aan waarschuwingen ontbreekt het ons niet. Niet dat wij ons over vreemde regeeringen te beklagen hebben; behoudens eene enkele uitzondering, hebben die zich tot nog toe, wat men noemt „correct" jegens ons gedragen; sommige betoonen ons zelfs vriendschap en toegenegenheid. Maar van de pers in een paar groote staten kan men niet hetzelfde zeggen, en eene gewetenlooze pers, die uit eigenbelang of louter kwaadaardigheid, onophoudelijk vijandschap stookt, kan op den langen duur veel kwaad doen, wanneer de schrijvers behendig waarheid en leugen ondereen weten te mengen.

Er zijn in de laatste vijf jaren verscheiden afgelegen deelen van het uitgestrekte veld der Indonesische taalwetenschap oorbaar gemaakt. Ik herinner slechts — om de voornaamste werken te noemen — aan Adriani's Sangireesche Spraakkunst en de door hem uitgegeven Sangireesche teksten met vertaling; aan van Baarda's uitvoerig Galelareesch Woordenboek, dat tevens zooveel belangrijke gegevens voor de volkenkunde van Halmaheira bevat, alsmede diens Galelareesche vertellingen in grondtekst en vertaling; voorts aan het beknopte, maar degelijke werk van Hendriks *Het Burusch van Masarète*, bevattende spraakleer, Burusch-Hollandsche en Hollandsch-Burusche Woordenlijst. Vermeldenswaard zijn ook de bijdragen van Pater Calon tot de kennis der Sikka-taal op Flores, waarvan wij tot nog toe zoo goed als niets wisten. Over de verdienstelijke geschriften van geleerden die zich op een reeds vroeger ontgonnen gebied bewogen, zwijg ik.

Onder de bovenbedoelde werken van grooteren omvang nemen die van dr. J. C. G. Jonker over het Bimaneesch eene eervolle plaats in. In 1893 verscheen het eerste gedeelte van de uitkomsten zijner Bimaneesche

studiën, zijnde een *Bimaneesch-Hollandsch Woordenboek* (Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen D. XVIII, 1e reeks). Dit woordenboek is niet zeer omvangrijk, maar methodisch bewerkt, vrij van onnoodigen omhaal; tevens getuigt het van des bewerkers bekendheid met de uitkomsten der vergelijkende taalwetenschap, die bij de studie van zulk een taal als het Bimaneesch van belang zijn, omdat de meeste beoefenaren haar minder om de betrekkelijk onbeduidende literarische voortbrengselen zullen bestudeeren dan als een schakel in de lange reeks der verwante talen.

Het tweede stuk van bovenvermeld deel der Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap, verschenen in 1894, behelst *Bimaneesche teksten*, in proza en poëzie, waaronder één stuk in het eenigszins afwijkende dialekt van Kolo. De aanteekeningen behelzen, behalve taalkundige opmerkingen en toelichtingen, ook eene aanwijzing van 't onderwerp der opgenomen stukken, waaraan wij de volgende opgaven ontleenen.

No. I is een verhaal van het ontstaan der Nggeya (een soort vampyren 1) en geeft verder voorschriften voor de samenstelling van een aantal geneesmiddelen.

N°. II en III handelen beide over de Mohammedaansche geloofsbelijdenis, het gebed, de wasschingen, enz. Het eerste, uit het Maleisch vertaald, handelt ook over de eigenschappen van Allah en over de verplichtingen van kinderen jegens hun ouders en leermeesters. Vermoedelijk is ook het tweede aan een Maleische bron ontleend. Beide handschriften zijn in Arabisch karakter.

N°. VI is een geschrift over krijgszaken: 't aanleggen van bentengs, 't belegeren van bentengs of steden, den strijd in 't open veld; voorts over de regelen bij oorlogsverklaring, enz., terwijl hier en daar uitspraken van

1) Overeenkomende met de popokang der Makassaren.

oudere vorsten aangehaald worden. De inhoud van het geschrift bewijst dat het van Makassaarschen of van Bugineeschen oorsprong is, want sommige gedeelten herinneren aan geschriften als de Makassaarsche Rapang of de Bugineesche Latowa; ook enkelen technische termen in het geschrift vindt men in 't Makassaarsch alleen in de Rapang terug.

N°. V bevat een klein fragment der Bimaneesche wetten. Deze zijn, gelijk alle officieele stukken, oorspronkelijk in het Maleisch geschreven, zoodat de Bimaneesche tekst eigenlijk eene vertaling is.

N°. VI bevat de heilwenschen (kande) der hoofden (galara) van Belo en Sape bij de inhuldiging van een nieuwen Sultan. Het zijn twee afzonderlijke stukken, die genomen zijn uit eene in 't Maleisch opgestelde beschrijving der inhuldiging van den tegenwoordigen Sultan.

Onder N°. VII zijn een tiental verhaaltjes en fabelen, (mpama) 1) opgenomen, die als echt Bimaneesche worden beschouwd, of in allen gevalle niet uit een Maleisch geschrift vertaald. Daarentegen zijn N°. VIII en IX twee aan 't Maleisch ontleende verhalen, al is de vertaling dan ook zeer vrij. N°. VIII komt overeen met het door dr. De Hollander Hikayat Maharadja Ali genaamde verhaal; N°. IX is de Hikayat Si-Miskin.

Onder N°. X vindt men de Bimaneesche vertaling van eenige fabels uit het Maleisch Leesboek van dr. De Hollander, alle van Indischen oorsprong en ontleend aan het Pañcatantra. Het zijn de fabels: De Aap en de Boomstam; De kluizenaar met de oliekruik; De Jager, het Hert, het Zwijn en de Tijger; De twee kooplieden. Daarbij is nog

1) Terecht door Jonker vergeleken met het Bataksche umpama (uppama), waaronder men verstaat een meestal vierregelig versje, in welks twee laatste regels de een of andere spreuk, waarheid of gewoonte vermeld wordt. Daar mpama, umpama ontleend is aan Sanskrit upamâ, gelijkenis, moet het bij de Bataks en Bimaneeschen aanvankelijk „allegorie", daarna „fabel", beteekend hebben.

gevoegd de fabel van de Schildpad, die omdat hij niet zwijgen kon, uit de lucht, waar hij door twee vogels vervoerd werd, nederviel en zoo den dood vond; dezelfde fabel welke Holle in verschillende talen en dialekten van den Indischen Archipel heeft doen overbrengen.

N°. XI is een oorspronkelijk Bimaneesch geschrift, dat even als het volgende nommer, naar men dr. Jonker verzekerde, door een schrijver onder de regeering van Sultan Abdul-Aziz vervaardigd werd. Het stuk, geheel in gebonden stijl, heeft den vorm van een Maleische sjair. Eene logische volgorde schijnt in het gedicht, waarvan de uitgever trouwens slechts fragmenten machtig kon worden, te ontbreken. Wat men er in aantreft, zijn vermaningen, klachten over zedenbederf, beschrijvingen van de hel en de helsche straffen en van den hemel; voorts eenige verklaringen van Arabische termen en de voorschriften omtrent de wasschingen, het gebed enz.

N°. XII is grootendeels in gebonden stijl, en wel in sjairvorm geschreven. Het gedeelte in proza nadert hier en daar de gebonden rede, in zooverre als tot sieraad zekere klankspelingen, t e m b a genoemd, zijn aangebracht. Deze bestaat daarin, dat in het tweede gedeelte van een Bimaneesch liedje (r a w a) 1) drie woorden (in bepaalde gevallen slechts twee) moeten voorkomen, welke dezelfde medeklinkers bevatten; het is dus eene soort alliteratie, niet een rijm of assonantie. Met het woord t e m b a wordt het allitereerende gedeelte ingeleid 2). Als eene vermenging van den dichtvorm in rijm met den allitereerenden, kan men het beschouwen, wanneer de slotwoorden der vier straferegels niet op elkaar rijmen,

1) Men zou kunnen zeggen: in de antistrofe, ware het niet dat het tweede gedeelte van een r a w a in geen, of althans in een raadselachtig verband met het eerste staat.

2) De eigenlijke beteekenis van t e m b a is op Bima niet meer bekend. Zou het niet het Javaansche t e m b a n g wezen?

maar alliteratie vertoonen; dus rasu, rase, raso en reso, zooals in een der strofen voorkomt.

Dit gedicht, dat in stijl beneden het vorige staat, al moge het van denzelfden schrijver afkomstig zijn, behelst godsdienstige vermaningen en klachten over ongodsdienstigheid en wat daarmede samenhangt.

Onder N°. XIII treft men eene verzameling liedjes of deuntjes (rawa) aan, die gewoonlijk met begeleiding van de inlandsche viool gezongen worden. Wat den bouw van zulke deuntjes betreft, zegt de uitgever, dat een rawa regelmatig bestaat uit drie versregels, doch dat het aantal lettergrepen in elken versregel even onregelmatig is als in de Bugineesche elong. Meestal volgt op een rawa de temba, die, zooals reeds opgemerkt werd, geen verband pleegt te houden met den inhoud van 't liedje en uit dien hoofde willekeurig kan aangebracht worden. Deze omstandigheid versterkt ons in 't vermoeden, reeds hieronder aangeduid, dat temba niets anders is dan wat de Javanen Tĕmbang noemen, zoodat de temba den deun, de wijs aangeeft waarnaar de rawa te zingen is.

Onder het laatste N°. zijn twee stukken in 't dialekt van Kolo opgenomen, waarvan het eerste eene vertaling is van de fabel van de Schildpad, die reeds onder N°. X ter sprake is gekomen. Het tweede stuk is een oorspronkelijk verhaal.

Men zal moeten erkennen dat Dr. Jonker alles gedaan heeft wat hij kon, om door de verscheidenheid van uitgelezen stukken ons een blik te gunnen in de niet zeer ontwikkelde Bimaneesche letterkunde. Daarvoor kan hij met recht aanspraak maken op den dank van alle belangstellenden, en ook daarvoor, dat hij, het goede voorbeeld van Dr. Matthes volgende, de noodige literarische toelichtingen aan zijne uitgave der teksten heeft toegevoegd.

Het derde, en verreweg het omvangrijkste stuk van de geheele reeks, is de Bimaneesche Spraakkunst, uit-

gekomen in 1896. Het is niet alleen het omvangrijkste, maar m. i. ook het voortreffelijkste gedeelte van 't geheel; hetgeen wel niemand, die de voorgaande bladzijden gelezen heeft, zóó zal opvatten, alsof ik aan de verdiensten der twee voorafgaande gedeelten te kort zou willen doen. Laat mij beginnen met als mijne persoonlijke meening uit te spreken, dat Jonker door zijn Bimaneesche spraakkunst getoond heeft, een geboren grammaticus te zijn, die daarenboven door de grondige studie van meerdere verwante talen de noodige ruimte van blik heeft gekregen om grammatische vraagstukken zóó te behandelen als onze tijd eischt. Het is geen ondankbaarheid jegens de verdiensten van vorige geslachten, geen miskenning van hetgeen zij naar beste weten in 't zweet huns aanschijns hebben voortgebracht, wanneer men verklaart dat de wetenschap vooruitgaat, dank zij de omstandigheid dat elk later geslacht slaat op de schouders van zijn voorgangers en daardoor verder kan zien. Alleen hij is ondankbaar, en daarenboven verwaand en dom, die het goede van zijn voorgangers niet erkent, niet overneemt, en doet alsof de wereldgeschiedenis eerst met zijn optreden begint. De ware dankbaarheid bestaat daarin dat men voortbouwt op het werk zijner voorgangers; behoudt wat goed, verwijdert wat bouwvallig en onhoudbaar is; valsche dankbaarheid bestaat in 't nabauwen van 't geleerde. Zulk eene dankbaarheid is niets anders dan luiheid, die zich tooit met een mooien schijn.

Het spreekt van zelf, dat iemand, die zooals schrijver dezer bladzijden, het weinige wat hij van 't Bimaneesch weet, uitsluitend aan Jonker's werk te danken heeft, niet in eene beoordeeling der medegedeelde feiten kan treden. Alleen over bijzaken kan hij zijne meening zeggen. Ook laat noch aard en omvang der Bimaneesche Spraakkunst, noch de aard van dit Tijdschrift toe, dat de recensent den inhoud van het boek op den voet volgt. Daarom zal ik slechts enkele grepen doen, welke, naar ik ver-

trouw, voldoende zullen wezen om den lezer de overtuiging te schenken, dat het boek eene ware aanwinst is voor de Nederlandsch-Indische wetenschap.

Omtrent de plaats die het Bimaneesch in de rij der zustertalen inneemt, zegt Jonker het volgende: „Wanneer men bij de talen dezer familie, 1) welke in den Archipel gesproken worden, eene Westelijke en eene Oostelijke afdeeling onderscheidt, dan is het Bimaneesch vooral door de plaatsing van de bestanddeelen eener samenstelling en door de genitief-constructte in het algemeen, tot de eerstgenoemde te brengen. Ten opzichte van de grammatica vertoont de taal de bijzonderheid, dat zij na alle achtervoegsels en de meeste voorvoegsels, althans als levende elementen, verloren te hebben, dit verlies gedeeltelijk door nieuwe vormingen hersteld heeft. Ook is op te merken de vorming van het verbum finitum door de persoonlijke voornaamwoorden in verkorten of genitiefvorm voor het woord dat de handeling of toestand aanduidt."

Bij deze laatste zinsnede teekent de schr. aan: „Ook in het Mak. en Bug. komen verbindingen van het voornw. met verbale woorden van intransitieve beteekenis voor, het gebruik dezer verbindingen is echter tot bepaalde gevallen beperkt en in het algemeen kan men zeggen dat daar, waar genoemde talen van deze verbinding gebruik maken, bijv. in zinnen als Mak. ngapa nu-lampa (waarom gaat gij?) of Bug. iya-mi ku-ĕngka (daarom slechts ben ik aanwezig) in het Bim. daarentegen een subst. constructie vereischt wordt. Meer overeenkomst bestaat er zoo het werkwoord transitief is, maar ook in dat geval bezigen Mak. en Bug. meermalen de genoemde verbinding, waar het Bim. een subst. constructie eischt,

1) D. i. der Indonesische, niet der Maleisch-Polynesisch in 't algemeen, want de Polynesische en Melanesische talen stammen overeen met de Westelijke groep, ten opzichte der samenstelling.

bijv. in uitdrukkingen als Bug. w a n u w a n a-o n r o w i-e (het land dat hij bewoont), of een Mak. m a t e n a-l o l-l o n g d j i n g (sterven door een geest weggevoerd wordende."

Hiertegen heb ik meer dan ééne bedenking. Vooreerst blijkt uit niets, dat in de aangehaalde zinnen Mak. l a m p a en Bug. ĕ n g k a als werkwoorden moeten beschouwd worden, en ten andere, wordt niet de reden van het spraakgebruik aangegeven. Ik neem niet aan dat Mak. n g a p a n u l a m p a voldoende vertaald is met een Hol- „waarom gaat gij?" Het is niet hetzelfde, of men in onze taal uitspreekt: „wáarom gaat gij," of „waarom gáát gij," of „waarom gaat g ij"; dit hangt af van de bedoeling des sprekers. Volkomen datzelfde verschil in bedoeling kunnen de Indonesische talen uitdrukken, maar zij doen het op andere wijze. Wij, gelijk de overige Germaansche volken, doen dat met behulp van het zoogenaamde rede-accent; doch het Fransch bijv. beschikt niet over hetzelfde middel, en moet zich daarom bedienen van omschrijvingen. Naar mijne opvatting bezigt de Makassaar genoemde constructie, wanneer, om bij 't gegeven voorbeeld te blijven, wij „waarom" met hooge, „gaat" met dalende klem uitspreken.

Als regel kan men stellen, dat in overeenkomstige gevallen de Indonesische talen een nominaal-constructie gebruiken, bijv. in het Javaansch. Zeer zeker vereischt het Javaansch, evengoed als het Bimaneesch, een nominaal-constructie in eene verbinding als „het land dat hij bewoont," of „het paard dat ik gekocht heb," e. dgl. Heeft men bezwaar om een woord als Bug. o n r o w i in w a n u a n a-o n r o w i-e een nomen te heeten, dan moge men het den emphatischen vorm noemen, welke vorm in alle onverbasterde Indonesische talen optreedt in het passief; voorts in den imperatief (niet te verwarren met den conjunctief); als substantief; en eindelijk overal waar in 't Hollandsch de redeklem gehoord wordt. Men late zich

door 't achtervoegsel *i* in Bug. o n r o w i niet van de wijs brengen. De afwisseling van *i* en *an* is in de verschillende talen niet geheel op dezelfde wijze geregeld, en dat de stammen met achtergevoegd *i* wel degelijk als nominaalvorm kunnen optreden, volgt daaruit, dat zij in 't Oud-Javaansch, het Tagalog, enz. als passief-imperatieven gebruikt worden.

De bespreking van dit voor de studie der Indonesische talen zoo gewichtige punt leidt mij van zelf tot eene aanvulling van het door Jonker opgemerkte. Het blijkt namelijk uit het Oud-Javaansch, dat het spraakgebruik ten aanzien der plaatsing van een verkorten of genitiefvorm des voornaamwoords vóór den stam, in hoofdzaak overeenstemt met het Bimaneesche, Makassaarsche en Bugineesche taalgebruik — om van andere hier niet te gewagen. In het Oud-Javaansch dan worden de kortere vormen der persoonlijke voornaamwoorden gebezigd nu eens vóór den nominaalstam, dan weer vóór een praedicaatswoord of verbaalvorm; dat hangt af van wat men bedoelt: in 't eerste geval heeft het werkwoord in onze taal redeklem, of de vorm is een passief (bij transitieve begrippen). Meestal komen die korte vormen voor in verbinding met de ontkenning t a n of t a 1) en met relatiefvoegwoorden a n en y a n. Zoo ontstaan verbindingen als t a k, niet-ik; t a t, niet gij (mv. en beleefd enkv.); t a n, niet hij, zij, het; t a r, niet zij (beleefd of hoog, ook van enkelvoudige personen, waarvan men s i r a zegt). Met de relatiefvoegwoorden, die „dat, wanneer, als" (= Jav. y e n) uitdrukken: a k, a t, a n, a r; y a k, y a t, y a n, y a r. Een duidelijk voorbeeld vindt men Râmâyana st. 151, waar Râma tot de bedroefde burgers zegt: haywa malarâk-parekâng alas, weest niet bedroefd dat ik naar de wildernis ga. Een ander voorbeeld van den

1) Ook in andere talen, bijv. het Oudiersch vereischt de ontkenning den emphatischen vorm van 't werkwoord achter zich.

3den ps. ook met een intransitief wkw.: nâhan hetu nireki çîghra n-umijil, dat was de reden waarom hij snél wègging (Sutasoma). Hier hebben wij bij n een verbaalvorm; doch niet in 't volgende: „karana nira n-wijil, de réden dat hij uitkwam". Voorbeelden van 't honorifieke r vindt men Râmâyana 182; radĕgakĕn ta langkap nira, hij richtte dan zijnen boog op; rarah-arah ya, hij mikte op hem; in beide gevallen is het object bepaald); ar = an + r, dat hij; bijv. nâ ling nirâradĕgakĕn ta laras nirâgöng, zoo sprak hij, terwijl hij zijn grooten boog oprichtte.

Er zijn nog meer dergelijke korte vormen, o. a. kam of kâm voor kami, wij (exclusief); bijv. kam-rĕmuk sang Prthiwî, de Aarde willen wij verdelgen; ook honorifiek enkv. kami kâm, ik voor mij. Ook voor 2 ps. mv. kamu komt een verkort kam voor; bijv. Râmâyana 1689: mûr laku, kampareng musuh „gaat ijlings, naar den vijand toe".

Het is duidelijk dat kâm en kam kortere vormen zijn van kami en kamu, dus van nominatieven; van n en r is dat moeielijk uit te maken; t komt overeen met ta, genitief van kita, schijnt dus bepaald als genitief te beschouwen; k kon evengoed verkort zijn uit ku als uit ak, dat niet enkel in het Ibanag (syak) als nominatief optreedt, want de Makassaarsche, Sangireesche e. a. nominatiefvormen zijn ook uit ak of i-ak ontstaan.

Verder mag ik bij dit onderwerp niet stilstaan; alleen wil ik nog even opmerken, dat hoemeer men met behulp van taalvergelijking tot den ouderen toestand der Indonesische talen tracht door te dringen, hoe meer men tot de overtuiging komt, dat de verbinding van een persoonlijk voornaamwoord met volgenden woordstam, die bij verscheiden oostelijke leden der familie in den Archipel en Nieuw-Guinea tot eene geregelde conjugatie ontwikkeld is, in beginsel reeds in de grondtaal bestaan moet hebben.

Het Bimaneesch wordt gesproken in de rijken van Bima (Mbodjo) en Dompo. Een eigenlijk dialectverschil is er niet, behalve in Kolo en Tolo-Weri; intusschen bepaalt zich ook dit verschil voornamelijk tot den woordenschat. Gelijk elk ander volk dat met andere in aanraking komt, heeft het Bimaneesch niet weinig vreemde woorden overgenomen. Het grootste aantal daarvan is, om verklaarbare redenen, aan 't Makassaarsch ontleend, evenals het letterschrift, voorzooverre niet Arabische karakters gebruikt worden. Ook het Maleisch heeft een aanzienlijk contingent geleverd, zoowel van oorspronkelijk Maleische woorden als van dezulke die aan het Sanskrit, Arabisch, Portugeesch enz. ontleend, 't Maleisch burgerrecht hebben gekregen. Het is mogelijk dat sommige Arabische woorden door tusschenkomst van 't Makassaarsch in 't Bimaneesch zijn overgegaan, zooals Jonker opmaakt uit de uitspraak van eenige zeer gewone woorden, als a h e r a (a c h i r a t), h a b a (r) (c h a b a r), doch het gros is zeker onmiddellijk uit den mond van Maleiers of Maleisch-sprekenden opgevangen. Vandaar ook dat het Sanskrit pâdukâ door de Bimaneezen als p a d u k a met linguale d wordt uitgesproken; immers de Maleische d is linguaal of ten minste supradentaal en wordt daarom ook door de Javanen met hun linguaal weêrgegeven.

Van de naburige talen — voor zooverre als bekend — zijn het nauwste met het Bimaneesch verwant het Sumbasch en het in den grond weinig afwijkende Sawusch. Jonker laat met opzet buiten rekening het Sanggarsch, omdat hiervan enkel onbeduidende woordenlijstjes bekend zijn, en daaraan doet hij goed, want zulke woordenlijstjes, de wellust van naturalisten en andere knoeiers op taalkundig gebied, hebben de wetenschap meer kwaad dan goed gedaan.

Wie het onderneemt eene spraakkunst samen te stellen, moet niet enkel trachten naar volledigheid, maar ook

naar bevattelijkheid. De bruikbaarheid van een omvangrijke spraakkunst hangt voor een goed deel af van de doelmatige indeeling, welke de samensteller in acht genomen heeft. Aan den eisch van volledigheid en eene behoorlijke indeeling voldoet het werk van Jonker in allen opzichte. Het geheel is gesplitst in drie deelen. Het eerste deel behandelt het klankstelsel, d. i. de klanken (benevens het schrift) en alles wat men onder de klankverschijnselen van het Bimaneesch zou kunnen rangschikken. Het tweede deel loopt over de afgeleide woorden en de hulpwoorden; d. i. in hoofdzaak over de formatieve elementen en woordvormen; terwijl het derde deel gewijd is aan de verschillende woordsoorten, anders gezegd: de rededeelen, de woorden beschouwd als deelen van den volzin.

De klankleer is zeer zorgvuldig bewerkt en getuigt van een juist inzicht in de wijze waarop dit gedeelte in eene wetenschappelijke spraakkust behoort behandeld te worden. De ruimte welke de behandeling der klankverschijnselen inneemt, van blz. 17—56 is niet meer dan evenredig aan de belangrijkheid van 't onderwerp, want het Bimaneesch heeft in zijn klankstelsel veel eigenaardigs aan den eenen kant, en veel verassende punten van overeenkomst met soms zeer ver verwijderde zustertalen. Wanneer ik zeg: veel eigenaardigs, dan is daarmede niet bedoeld dat de klankontwikkelingen zonder voorbeeld in verwante of niet-verwante talen zijn; neen, er is misschien geen enkel verschijnsel, dat niet hier of daar in de zustertalen zijn wedergade heeft, doch het eigenaardige ziet op het geheel. Om mijne meening te verduidelijken, zal ik eenige voorbeelden aanhalen, voorzooverre aan Jonker's verwijzingen naar de zustertalen nog iets toe te voegen is.

In de eerste plaats zij de aandacht gevestigd op de neiging van 't Bimaneesch om de medeklinkers, vooral aan 't begin, te voorzien van een nasalen voorslag. Bij de mediae bestaat diezelfde neiging in het Fidjisch, waar het een

vaste regel is dat *b*, *d* of *g* geen lettergreep kunnen beginnen en overgaan in *mb*, *nd*, *ngg*. De regel is zóó vast, dat de zendelingen gemakshalve *b*, *d*, *g* schrijven, hoewel de uitspraak is *mb*, *nd*, *ngg*. In het Bimaneesch is de neiging niet tot regel geworden; het heeft mbaa = Maleisch barat, en Mal. bara, Tagalog bagá, Oudjavaansch wâ; mbangga = Balisch bangka; mbuda, Mal. buta; ndupa, Jav. dĕpa, Tagal. dipa; ndai, Jav. dadi; ranggasasa, Mal. raksasa. Doch de neiging in het Bim. bestaande om ook *p* en *t* met een nasalen voorslag uit te spreken, bijv. mpao, Mal. parau, Makass. parro; mpesa, Bulusch pĕsĕl; ntasa, Oudjav. tasak, Makass. tasa, e. a. is volkomen vreemd aan het Fidjisch. Bij de Javanen is de voorslag van een neusklank, alsook de verwaarloozing er van, een zeer gewoon verschijnsel; ook bij andere verwante volken, die zóóver van elkander wonen, dat er van wederkeerigen invloed geen sprake kan wezen, vertoont zich in meerdere of mindere mate hetzelfde verschijnsel, waaruit men mag besluiten, dat bedoelde neiging reeds in de grondtaal bestond, ten minste bij individuen, en dat die neiging zich hier meer, ginds minder krachtig ontwikkeld heeft.

Een ander punt van overeenkomst tusschen 't Bim. en Sawusch, Sumbasch eenerzijds en het Fidjisch anderzijds is de verzachting van *t* tot *d*, met dit verschil dat in laatstgenoemde taal die verzachting alleen het begin van een woord treft, terwijl de eersten den overgang ook in 't midden toelaten. Dus Bim. dahu, Oudjav., Mal., Tag. takut; dana, Jav. enz. tanah; dobu, Jav. enz. tĕbu, doch Fidjisch ndovu naast tovu. In al die talen komt de overgang van *t* in *d* slechts sporadisch voor, zoodat het verschijnsel veelal zich bij geheel verschillende woorden voordoet. Het Sikkasch laat den overgang alleen aan 't begin toe, in zooverre overeenkomende met het Fidjisch.

Een opmerkelijke klankovergang is die van een oorspronkelijke *w* in *tj*. Dus tjoi, koopprijs, Sumba wili, Oudjav. wĕli, Mal. bĕli enz.; tjiha, Sawu wela, Sumba kabela. Ditzelfde verschijnsel is typisch in het Sundaneesch, waar een aantal voorbeelden van *tj* voor *w* aangetroffen worden; dus tjai voor wâi; tjaah, Oudjav. wâh; tjangkudu, voor wangkudu, Mal. bangkudu, mangkudu, enz. Deze raadselachtige overgang komt sporadisch ook in 't Javaansch voor, doch, naar het schijnt, alleen in kramavormen; dus butjal = buwang; rentjang = rowang. Daar deze overgang in strijd is met de thans geldende klankwetten aller talen van de familie, moet hij ontstaan wezen in een tijdperk, toen andere wetten heerschten; derhalve moet de overgang, hetzij louter phonetisch of ten gevolge van een Pamali-voorschrift, in beginsel reeds in de grondtaal bestaan hebben.

Om niet al te lang bij de klanken stil te staan, zal ik van dit deel der spraakkunst afstappen, na de bestudeering er van ten zeerste te hebben aanbevolen.

Het tweede deel verdient niet minder dan het eerste de aandacht dergenen die belang stellen in de wetenschappelijke beoefening der Indonesische talen. Ook hier zal ik mij vergenoegen met eene keuze te doen uit hetgeen ik bij 't lezen aangeteekend heb.

In § 34—§ 41 wordt het prefix ka behandeld. Dit dient in de eerste plaats om causatieve werkwoorden te vormen; vervolgens om werkwoorden van een of ander geluid te maken; soms heeft het de functie om „hebben tot" aan te duiden; dikwijls worden de met prefix ka afgeleide werkwoorden met andere verbonden om uit te drukken wat wij in onze taal doen door zulke samenstellingen als: opeten, schoonmaken, doodmaken. Deze functie sluit zich onmiddellijk aan bij de eerstgenoemde, causatieve; ten slotte vormt ka ook modale bijwoorden, die in onze taal meestal met den uitgang lijk, lijks afge-

leid zijn. Waarmede is nu dit ka te vergelijken? Ik twijfel er geen oogenblik aan dat het een verkorte, of anders korte, vorm is van Oudjav., Tagal. paka, Fidjisch vaka, Samoaansch fa'a, enz. want het beantwoordt in functie volkomen en in allen deele hieraan 1). In het hedendaagsche Javaansch is van paka (maka) alleen overgebleven de wanvorm minongka, ontstaan uit Oudjav. pinaka. Een der functies van paka, namelijk die om modale bijwoorden te vormen, is bewaard in het Sundneesch mangka, dat dient om den modalen imperatief uit te drukken. Feitelijk verschilt een Sundan. constructie met mangka van de Fidjische bijwoorden met vaka alleen daardoor, dat de eerste uitsluitend als imperatief dienst doet. Des te zonderlinger is het dat mangka instede van pangka, Oudjav. paka gebezigd wordt; zulk een vervanging van *p* door *m* — alleen op hare plaats in den indicatief — kan louter door verwarring ontstaan zijn, evenals het onzinnige minongka.

Zoo duidelijk het is, dat Bim. ka gelijkwaardig is met het paka (maka) der zustertalen, zoo moeielijk blijft het, de geschiedenis van den vorm op te sporen. Dat ka uit paka of maka zou ontstaan zijn eenvoudig door afwerping der eerste lettergreep, mag men niet aannemen, zoolang geen tusschenvormen ontdekt zijn. Ofschoon ik het vraagstuk niet kan oplossen, wil ik toch niet nalaten de aandacht te vestigen op het feit, dat in 't Oudjavaansch naast maka zonder eenig verschil in beteekenis gebezigd wordt aka, voornamelijk ter vorming van werkwoorden die het karakter hebben van klanknabootsingen, hetgeen treffend overeenkomt met de functie van Bim. ka door Jonker in § 36 vermeld. In het nieuwere Javaansch heeft men dezelfde woorden met voorvoeging van ka, zoodat *a* is weggevallen. Behalve woorden die

1) Voor een uitvoeriger behandeling van dit prefix veroorloof ik mij te verwijzen naar „Fidjitaal", pag. 45—48.

een geluid te kennen, zijn er ook andere, als makabarasat of akabarasat, verward aan den haal gaan; Nieuwjav. kabarasat, e. dgl. Ook nog in andere gevallen, bijv. akolahulana in Cohen Stuart's Kawi Oorkonden, VII, 2, 6: „om werkzaamheden te verrichten 1)". Het vermoeden ligt voor de hand, dat Bim. ka niets anders is dan de stam van aka, maka, d. i. ka met prefix *a* = *ma*. Een verdere gevolgtrekking is, dat in de grondtaal *pa* en *a* (alsook *ma*) synoniem moeten geweest zijn, woordjes met vragende en relatieve beteekenis. Het zou mij te ver voeren, dit verder hier uit te werken.

In § 52 is er sprake van 't weglaten van het possessiefprefix ma en wordt de opmerking gemaakt, dat een adjectief zonder ma moet beschouwd worden als eene samenstelling uit te maken met het daarbij behoorende substantief. Die opmerking is alleszins juist; ook in 't Oudjav. heerscht hetzelfde gebruik; bijv. alas göng beantwoordt aan een Sanskrit mahâwana, terwijl alas magöng (of agöng) is z. v. a. mahad wanam, een groot zijnd woud.

Het gebruik van ma in mabunetji, te zoeken, (§ 60) heeft zijn wedergade o. a. in de Fillippijnsche talen.

Wau in § 77 (vgl. Aanm. p. 109) is zonder twijfel hetzelfde woord als Oudjav. wahu, Nieuwjav. wahu, en beteekent eigenlijk zoowel „pas afgeloopen", als „nu pas". Ook ons „straks" kan zoowel op het voorgaande als op het volgende slaan.

Ndai (§ 86—§ 114) wordt door Jonker terecht verklaard als etymologisch identisch met Oud- en Nieuwjav. dadi, Mal. djadi, Tag. yari, enz. Dit komt nog dui-

1) In v. d. Tuuk's Kawi-Balineesch-Nederl. Wob. onder aka wordt maar van ééne functie gewag gemaakt; hij ziet er een meervoudteeken in, want hij vergelijkt het met Bataksch akka, doch het frequentatief karakter wordt in woorden als makabarasat door ar uitgedrukt, niet door het prefix.

delijker uit, als men bedenkt dat in 't Oudjavaansch d a d í, behalve de tegenwoordig gangbare beteekenissen ook heeft die van „het deugt, is geschikt, lukt"; t a n d a d i, het deugt niet, past niet, gaat niet, onmogelijk."

In het derde gedeelte der spraakkunst worden de verschillende woordsoorten of rededeelen behandeld, en wel zóó, dat de syntaxis, d. i. de rol welke de rededeelen in den volzin vervullen, tegelijk met het vormelijk onderscheid der woordsoorten behandeld wordt. Dit is m. i. goed gezien. In talen als de Indogermaansche, waarin de vormveranderingen van de meeste rededeelen zoo talrijk plegen te zijn, is er veel voor te zeggen, om verwarring te voorkomen, dat men van die gedaanteverwisselingen een overzicht geeft, en later de toepassing in het spraakgebruik leert, maar voor talen als het Bimaneesch schijnt mij zulks overbodig en zelfs minder gewenscht.

De rededeelen, welke Jonker achtereenvolgens behandelt, zijn: substantief, telwoord, voornaamwoord, werkwoord (met toevoeging van de substantief-constructie, die in bepaalde gevallen de werkwoordelijke moet vervangen); bijwoord, nadrukwijzer, voorzetsel, voegwoord en tusschenwerpsel.

Wanneer ik over het derde gedeelte niet verder uitweid, dan is het niet, omdat dit in belangrijkheid en degelijkheid bij de vorige deelen achterstaat, maar omdat ik meen genoeg gezegd te hebben ter aanbeveling van een drietal bij elkaar behoorende werken, die, ik herhaal het, eene aanwinst zijn voor de Indonesische taalwetenschap, en den bekwamen schrijver aanspraak geven op de dankbaarheid van allen die het wel meenen met de wetenschap en niet onverschillig zijn voor den goeden naam van ons vaderland.

H. KERN.

De jongste Kamerdebatten met betrekking tot Indië.

De Tweede Kamer behandelde in hare vergadering van 26 Mei jl. het wetsontwerp tot bekrachtiging eener overeenkomst met de Bataviasche Oosterspoorwegmaatschappij tot aankoop van den spoorweg van Batavia naar Krawang.

De heer Kerdijk, de eerste die over het wetsontwerp het woord voerde, brak een lans voor de belangen van het personeel der Maatschappij. Hij maakte bezwaar tegen het ontbreken in de overeenkomst van elke bepaling omtrent het besteden van de som van ƒ 212,000, die aan de Bataviasche Oosterspoorwegmaatschappij zal worden uitbetaald, opdat zij haar personeel, hetwelk niet door den Staat wordt overgenomen, schadeloosstelle.

De som zelve wordt in de overeenkomst niet genoemd. Zij is begrepen onder het bedrag van ƒ 2,129,000, vermeld onder 2 van art. 4; in verband daarmede bepaalt het tweede lid van art 1, dat de Staat, ofschoon hij in het algemeen treedt in de rechten en verplichten van de Maatschappij, tegenover de personen, die bij de Maatschappij in dienst zijn, van alle verplichtingen vrij blijft.

Op zich zelf heb ik daartegen geen bezwaar, zeide de heer Kerdijk, *mits* het betrokken personeel behoorlijk schadeloos gesteld worde. En waar de Minister, na kennisneming van het plan van verdeeling der ƒ 212,000

door de Maatschappij opgemaakt, in de Memorie van Antwoord schreef, dat die regeling is ontworpen op zoodanige wijze, dat inderdaad alle billijke eischen bevredigd moeten worden, daar leg ik mij hierbij neer. Op gezag van den Minister neem ik dus aan, dat, bij verdeeling van de som overeenkomstig het bedoelde plan, de verdeeling inderdaad aan de eischen der billijkheid zal voldoen.

Neerleggen kan ik mij echter niet bij hetgeen de Minister in de Memorie van Antwoord daarop liet volgen, aldus: „Het lijdt verder geen twijfel, of de Maatschappij zal de som, die zij ten behoeve van haar personeel in den verkoopprijs begrepen heeft, ook inderdaad voor dit doel besteden, doch toezicht van Regeeringswege op de afrekening is uit den aard der zaak uitgesloten."

Deze woorden van den Minister zijn de terugslag op hetgeen in het Voorloopig Verslag te vinden was. Sommige leden keurden het af, dat de Staat geenerlei verplichtingen tegenover het personeel op zich nam; anderen keurden dit juist goed, maar zij voegden er nadrukkelijk bij: „Intusschen onder één voorbehoud. De Maatschappij ontvangt in den koopprijs eene som om met haar personeel af te rekenen. Nu behoort de Regeering ook zekerheid te hebben, dat het personeel in zijn geheel, met name het mindere personeel, uit die som op billijke wijze zal worden schadeloos gesteld."

Daarop is het, dat de Minister antwoordt: „Ik twijfel niet, dat het geschieden zal, maar toezicht op de afrekening is uit den aard der zaak uitgesloten."

Welnu, dit dunkt mij èn onjuist èn verkeerd, merkte de heer Kerdijk op.

Onjuist in de eerste plaats. Want waarom zou „uit den aard der zaak" toezicht van Regeeringswege op de afrekening der Maatschappij met haar personeel zijn uitgesloten? Wanneer ik u, Mijnheer de Voorzitter, eene som gelds uitkeer om dat uit te reiken aan anderen,

heb ik dan niet het recht te verlangen, dat het door u zal worden aangewend overeenkomstig de bedoeling? Geldt niet vlak het omgekeerde van hetgeen de Minister meent? Geldt hier niet, dat aan de Regeering het recht van toezicht toekomt „uit den aard der zaak"?

Bovendien verkeerd en afkeurenswaardig. Wie eene zaak overneemt, is zedelijk verplicht te denken aan de belangen van haar personeel. Hij behoort òf dat personeel mee over te nemen, òf wel te zorgen, dat het niet zonder behoorlijke schadeloosstelling aan den dijk worde gezet.

Nu koos de Regeering in dit geval den laatsten weg, maar dan is zij ook zedelijk verplicht te zorgen voor dat schadeloosstellen. En van dien plicht kwijt zij zich niet naar eisch, wanneer zij uitsluitend vertrouwt op de directie der Maatschappij en eenvoudig zegt, dat de besteding van het geld overeenkomstig het overgelegde plan van verdeeling „geen twijfel lijdt".

De Amsterdamsche afgevaardigde drong er bij den Minister op aan, dat Z.Exc. zou verklaren, alsnog met de Maatschappij in overleg te zullen treden omtrent eene aanvulling der overeenkomst in dezer voege, dat de Maatschappij zich verbindt om bij de verdeeling der *f* 212,000 zich te houden aan de ontwerp-regeling, die zij den Minister heeft medegedeeld, en niet daarvan zal afwijken, dan onder goedkeuring van den Minister of den Gouverneur-generaal. De Minister kon dan tevens verklaren, dat hij, zoolang die aanvulling niet is verkregen, het wetsontwerp niet ter bekrachtiging aan de Koningin zou voorleggen.

De heer Mackay maakte eenige opmerkingen over den prijs waarvoor deze spoorweg door het Rijk wordt aangekocht.

Het kwam hem voor, dat wij dien spoorweg niet goedkoop overnemen, vooral wanneer men daarbij in aanmerking neemt, dat de lijn wordt gekocht met het doel eene kortere verbinding te brengen tusschen Batavia en

Tandjong Priok met den Staatsspoorweg. Dan zullen nog groote sommen voor die nieuwe lijn worden gevorderd. Bestaat er werkelijk uitzicht dat eene andere maatschappij die verbindingslijn zou maken, dan is zijns inziens de Regeering terecht er op bedacht geweest haar zelf te maken en in hare eigen handen de geheele lijn tot Batavia te hebben, doch ook hierbij moet met de kosten rekening worden gehouden.

De aandeelhouders krijgen voor hunne aandeelen 135 pct.; de commissarissen en bestuurders krijgen tantièmes, die in die jaren nooit zijn genoten en voor die in die jaren niet verdiende tantièmes worden zij nu schadeloos gesteld; verder wordt voor het personeel, dat op eene lijn van 60 K.M. natuurlijk gering is, *f* 212,000 beschikbaar gesteld. Neemt men dit alles in aanmerking, dan moet men erkennen dat de koopsom zeer hoog is. De waarde der aandeelen kan toch moeilijk hooger worden gesteld dan pari. Stonden zij in den laatsten tijd hooger, dan heeft daarop zeker grooten invloed uitgeoefend de kans om de lijn voordeelig aan den Staat te kunnen verkoopen.

Een tweede opmerking van den heer Mackay gold de sobere toelichting van de overeenkomst.

In art. 4 .wordt gezegd, dat door den Staat aan de Maatschappij *f* 2,129,000 moet worden betaald, behalve het aandeelenkapitaal ad *f* 1,700,000. Tot toelichting daarvan wordt slechts medegedeeld, dat die *f* 2,129,000 het restant is der som die voor den eigenlijken spoorweg wordt betaald, met de schadeloosstelling wegens de overneming vóór den termijn van naasting. Eene berekening hoe men tot de som van *f* 2,129,000 is gekomen wordt geheel gemist. Eerst in de Memorie van Antwoord wordt men vollediger ingelicht omtrent die *f* 2,129,000. Die som is samengesteld uit verschillende bestanddeelen: vergoeding boven het nominaal bedrag der aandeelen, ad *f* 1,700,000, met 35 pct.; aflossing van de obligatieschuld à pari, uitkoop van personeel. Maar het blijkt

dat van de aldus verkregen som o.a. wordt afgetrokken het bedrag waarvoor op de balans van 1896 voorkomen de hoofden: aansluiting Priok-spoorweg, verlenging van den weg naar Krawang, en voor eenige goederen.

Het blijkt tevens, dat die opgaven zeer goed hadden kunnen worden gegeven bij de Memorie van Toelichting. Het onderzoek der zaak zou zeer zijn vergemakkelijkt, wanneer wij *a priori* bekend waren geweest met die verschillende opgaven.

De minister van Koloniën, de heer Cremer, de beide sprekers beantwoordende, deelde naar aanleiding van de opmerkingen van den heer Kerdijk het volgende mede:

Toen ik met de Maatschappij de onderhandelingen over den aankoop van dezen spoorweg begon, stond op den voorgrond dat de Staat dien spoorweg wenschte over te nemen. Er was mij geene aanbieding vanwege de Maatschappij gedaan. Mijne aandacht was reeds vroeger op die zaak gevestigd geweest, en het kwam mij voor dat het zóó wenschelijk was de verbinding van Batavia met het spoorwegnet naar het zuidoosten te verkorten en langs eene gemakkelijker lijn te brengen, dat ik de gelegenheid moest trachten te gebruiken om den spoorweg, die daarvan de *tête de ligne* is, aan te koopen. De Staat had bij die gelegenheid hoegenaamd geene conditiën te stellen; het was alleen de vraag of de Bataviasche Oosterspoorwegmaatschappij genegen was te verkoopen. Eerst over ongeveer tien jaren toch, wanneer de Staat het recht van overneming zou hebben verkregen, zou hij eenig recht kunnen doen gelden. Welnu, toen hebben voorloopige onderhandelingen plaats gehad om, zooals bij eene dergelijke zaak te doen gebruikelijk is, alvorens men met eene aanbieding komt, te zien of er kans bestond dat men elkander zou verstaan.

Bij die voorloopige besprekingen bemerkte ik, dat, door het standpunt waarop de Maatschappij zich wenschte

te stellen tegenover hare aandeelhouders, crediteuren, enz. er waarschijnlijk eene basis zou kunnen worden gevonden; en de sommen in de Memorie van Antwoord genoemd als samenstellende de totaalsom waarvoor de Staat den spoorweg kon overnemen, waren alleen onderdeelen van die basis, zij werden alleen genoemd bij die eerste beraadslagingen. De Maatschappij gaf te kennen, dat zij wenschte aan hare aandeelhouders te kunnen terugbetalen wat zij tot nu toe minder dan 5 percent hadden ontvangen; en verder wenschte zij dat de Staat met hare crediteuren, het personeel en de aandeelhouders rechtstreeks niets te doen zoude hebben. De Regeering, geleerd door de moeilijkheden door het contract met de Rhijnspoorwegmaatschappij ontstaan, was uit den aard der zaak niet ongenegen het afrekenen met deze drie categoriën van bij de Maatschappij geïnteresseerde personen aan haar over te laten, en op die basis is verder voortgegaan.

Daarom is in artikel 1 gezegd, dat de Staat wel in de plaats der Maatschappij treedt, „ten aanzien van alle rechten en verplichtingen, welke deze op dat tijdstip tegenover derden heeft", maar tevens dat „onder die derden worden verstaan noch de aandeelhouders der Maatschappij, noch hare schuldeischers, noch de personen die bij haar in dienst zijn". Ik wensch den geachten afgevaardigde er op te wijzen, dat deze overeenkomst geheel afwijkt van die met de Rhijnspoorwegmaatschappij, niet alleen wat het dienstpersoneel, maar ook wat schuldeischers en aandeelhouders betreft. De Regeering heeft zich dus in niet te laten met de wijze waarop de Maatschappij met hare aandeelhouders en beambten of wie ook afrekent. Al weet zij dat de Maatschappij bij de vaststelling van haren vraagprijs daarmede gerekend heeft, daarbij blijft het. Zij geeft aan de Maatschappij niet eene zekere som *om* af te rekenen met haar personeel, zooals de geachte afgevaardigde zeide, neen, zij weet alleen uit de eerste

onderhandelingen dat de Maatschappij van plan is dat te doen.

De Regeering had bij de aanneming van den totalen koopprijs er alleen voor te waken dat de Maatschappij haar niet te veel vroeg, en dat de Regeering bepaald onbillijke eischen niet zou inwilligen; maar zij wilde zich nòch ten opzichte van het personeel nòch ten opzichte van de schuldeischers stellen op de plaats der Maatschappij.

Ik wil er nog op wijzen dat deze Maatschappij niet zooals de Rhijnspoorwegmaatschappij eenigszins gedwongen hare zaak moest overdoen. Bij deze laatste liep weldra de concessie af, zoodat er een stap moest gedaan worden. Dit is hier echter hoegenaamd niet het geval; de Maatschappij onderhandelde frank en vrij, en wanneer wij het niet eens waren geworden, was de zaak niet tot stand gekomen. De vraag is wel gerezen of de Regeering de taak van de Maatschappij ten opzichte van derden, personeel en schuldeischers, zou overnemen; de Maatschappij heeft dadelijk gezegd, dat zij daartoe niet genegen was; zij wenschte zelf af te rekenen met hen die bij haar in dienst waren en met hen jegens wie zij verplichtingen had. Had de Regeering nu geïnsisteerd — daargelaten of de onderhandelingen dan niet waren afgebroken — dan zou hare taak zeer moeilijk geweest zijn; want, niet zooals de Rhijnspoorwegmaatschappij haar personeel alleen hier te lande had, had deze Maatschappij twee soorten van personeel; het personeel hier te lande, dat slechts uit één of twee personen bestaat, die, meen ik, tevens andere werkzaamheden verrichten in betrekkingen bij denzelfden directeur, en het personeel in Indië. Dit laatste is dan nog samengesteld uit een los en een vast gedeelte. Het meeste inlandsche personeel bij deze Maatschappij is, evenals bij andere spoorwegmaatschappijen, los personeel, dat niet door contract op speciale regelingen gebonden is.

Dat personeel in Indië wordt volgens de statuten van de Maatschappij, art. 16, alinea 1, niet benoemd en ontslagen door de directie, maar door haren vertegenwoordiger ginds. Ik meen, dat de Maatschappij misschien ook uit dien hoofde bezwaar had om deze door de statuten aan haren vertegenwoordiger toegekende bevoegdheid aan iemand anders over te dragen. Dit is echter eene zaak die buiten de bemoeiingen der Regeering ligt. Ik heb tevens moeten overwegen dat het maken van eene minutieuse regeling ten opzichte van dat personeel in Indië, door de Regeering uit te voeren, zeer moeilijk en tijdroovend zou zijn, daar het gevolg er van zou zijn een heen en weer correspondeeren met de Indische autoriteiten, die zich ten opzichte daarvan met den vertegenwoordiger in verbinding zouden hebben moeten stellen.

Mijne bedoeling was deze zaak vlug tot stand te brengen. Ik had daarvoor mijne redenen. Toen ik eenmaal wist, dat de Regeering in Indië prijs stelde op het bezit van de lijn, heb ik mij niet in verdere overleggingen met die Regeering begeven, maar terstond onderhandeld met de directie der Maatschappij hier, en ben toen tot een resultaat gekomen. Maar ik wil er wel bij zeggen, dat ik trouwens geene aanleiding had in deze zaak mij de belangen van het personeel der Bataviasche Oosterspoorwegmaatschappij zoo bijzonder aan te trekken. Ik had hoegenaamd geene vrees en heb die nog niet, dat het personeel ten deze aan het kortste eind zou trekken.

Hoe zijn de toestanden ten aanzien van spoorwegexploitatie en aanleg op Java? Op dat gebied is tegenwoordig zeer groote bedrijvigheid; allerwege worden spoor- en tramwegen aangelegd, en iedere nieuwe onderneming zal dankbaar zijn geoefend personeel aan te nemen, dat, zooals bij de genoemde Maatschappij het geval was, onder een goed, kundig bestuur heeft leeren werken.

Maar er is meer.

De Regeering zal natuurlijk moeten zorgen, dat op den dag waarop zij het bedrijf van de Bataviasche Oosterspoorwegmaatschappij overneemt, de exploitatie door haar wordt voortgezet. Dienaangaande is hier niets geregeld. Dit is geheel overgelaten aan de prudentie der Indische Regeering, en deze zal, vooral waar het geldt het inlandsche personeel, dat niet aan speciale regelingen gebonden is, dat als los werkvolk wordt aangenomen, vermoedelijk zeer dankbaar zijn dat personeel te kunnen overnemen.

Ik geloof dus niet dat hier vrees behoeft te bestaan en er bijzondere aanleiding was om zich de belangen van het personeel der spoorwegmaatschappij, tegen haar zin, bijzonder aan te trekken. Ik vond dus geene aanleiding om deze naar mijn inzien zeer eenvoudige regeling te embrouilleeren op de wijze als dit geschied is bij de Rhijnspoorwegmaatschappij en zich door eene regeling ten opzichte van dat personeel, wat betreft den overgang in den dienst enz. eene zee van moeilijkheden te scheppen, zooals art. 6 van de overeenkomst met de Rhijnspoorwegmaatschappij ten gevolge heeft gehad, met de kans tevens dat dan misschien de geheele zaak zou afspringen.

Waar ik geen bijzondere aanleiding had om dwingende bepalingen in deze overeenkomst op te nemen, meen ik ten volle te mogen vertrouwen dat die personen die het bestuur der Bataviasche Oosterspoorwegmaatschappij vormen, zullen doen wat zij mij medegedeeld hebben op zich te nemen; dat zij hunne verplichtingen ten opzichte van het personeel zullen nakomen, gelijk zij gewoon zijn al hunne verplichtingen na te komen.

Op de opmerkingen van den heer Mackay antwoordde de Minister:

Het is altijd moeilijk om over goedkoop of duurkoop te twisten. Ik wensch er op te wijzen dat, wanneer de

aandeelhouders 35 percent meer krijgen, het kapitaal van de Maatschappij voor het kleinste deel uit aandeelen en voor het grootste uit obligatiën is samengesteld, zoodat de kostprijs van de lijn niet met 35 percent, maar met minder dan de helft van dat percentage is verhoogd. In het Voorloopig Verslag wordt door sommigen, die den koopprijs ook hoog noemden, gezegd, dat het hun juister zou hebben geschenen om den overnemingsprijs te baseeren op den voet van de tegenwoordige netto inkomsten, met wellicht eene kleine premie daarboven.

Welnu, ik heb die rekening ook opgemaakt, en daarbij kwam ik tot de conclusie dat, wanneer ik de gemiddelde netto-opbrenst over 5 jaren kapitaliseer tot eene rente van 4 pct., dat is de som van *f* 168,000 vermenigvuldigd met 25, ik verkrijg eene overnemingsom van *f* 4,200,000, zonder eenige premie.

De Staat heeft, blijkens art. 4 der overeenkomst, te betalen, inclusief de *f* 19,000 voor aansluiting Priok, slechts *f* 3,848,000. Ik geloof dus dat de overneming, zoo al niet goedkoop, ook niet duur kan genoemd worden, te meer daar, rekening houdende met de pensioenen en verloftraktementen van het personeel en met de vernieuwingen, door den Staat kan worden gerekend op eene netto-opbrengst der lijn, als locaallijn, van 4 pct. van hare totale koopsom, ongerekend nog de te verwachten vermeerdering wegens de aangevraagde en op de kaart aangeduide verbindings- en voedingslijntjes van deze lijn.

De heer Kerdijk was volstrekt niet tevreden met het antwoord van den Minister. Hij hield vol, dat de *waarborg* ontbreekt dat de Maatschappij zich aan het verdeelingsplan zal houden, of althans daarvan niet zal kunnen afwijken zonder goedkeuring vanwege de Regeering.

Uit het standpunt, door den Minister ingenomen, zou

volgen, dat hij ruim twee ton te veel wil betalen. Want als hij die twee ton niet had toegestaan, met de bepaalde bedoeling ze ten goede te doen komen aan het personeel, zou de verhooging van de koopsom met dat bedrag niet gerechtvaardigd zijn geweest. Maar hij had die bedoeling natuurlijk wèl; doch juist daarom was hij dan ook verplicht te zorgen voor een waarborg, dat het geld overeenkomstig de bedoeling worde besteed, en gaat het niet aan er zich van af te maken met de verklaring: ik ken die heeren, 't zijn voortreffelijke menschen, die mijn vertrouwen verdienen, en die zullen handelen zooals zij mij hebben medegedeeld.

De Minister bleef er bij dat hij alleen te doen had met de totaalsom die aan de Maatschappij moest worden uitgekeerd. Volgens art. 1 had de Regeering niets te maken met de crediteuren, het personeel of de aandeelhouders van de Maatschappij. Op een anderen grondslag zouden de onderhandelingen waarschijnlijk tot niets hebben geleid.

Het wetsontwerp, op verzoek van den heer Kerdijk in stemming gebracht, werd met 57 tegen 17 stemmen aangenomen.

Tegen hebben gestemd de heeren Smits van Oijen, Staalman, Nolens, Van Gilse, Ketelaar, Nolting, Drucker, De Boer, Hennequin, Troelstra, Mutsaers, Veegens, Van Kol, De Klerck, Kerdijk, Van der Zwaag en Hartogh.

* * *

In dezelfde vergadering werd afgedaan het wetsontwerp betreffende eene geldleening van 55 millioen gulden ten laste van den Staat, tot dekking van de vlottende schuld ten behoeve van Indië gemaakt.

Dit wetsontwerp bood den heer Van Kol eene welkome gelegenheid om krachtig van leer te trekken tegen het uitbuitingssysteem, dat z. i. nog steeds tegenover Indië wordt gevolgd.

De verhouding tusschen Nederland en Nederlandsch-Indië, die moest zijn zoo al niet als die van eene moeder tot haar kind, dan toch als voogd tot pupil, laat nog veel te wenschen over. *Gering* is de sympathie van ons zoowel voor den blanken als voor den bruinen bewoner van Insulinde; *groot* is de ontevredenheid over ons bestuur; *toenemende* is de wrevel en de verbittering om onze daden, en *langzaam* maar zeker wordt ons prestige geschokt.

En de bron van deze wrok, de oorzaak van steeds duidelijker wordende onwil, zal weder worden gevoed en versterkt door het aannemen van dit wetsontwerp, in schijn eene onschuldige, onvermijdelijke geldleening, in werkelijkheid het summum van immoreele politiek, van oneerlijk beheer der financiën.

De Nederlandsche Staat wil eene geldleening sluiten om de vlottende schuld voor Indië gemaakt te dekken. Eene leening sluiten is het nageslacht belasten met rente en aflossing; is het levende geslacht nieuwe belasting opleggen, lasten die de bevolking van Indië reeds nu moeilijk kan dragen. De Nederlandsche Volksvertegenwoordiging neemt dus eene groote verantwoordelijkheid op zich, en moet zich vóór alles de ernstige vraag stellen: *mag er voor Indië worden geleend?*

En dan moet het antwoord zijn: zoolang de bestaande financieele verhouding van Indië en Nederland voor geen betere wettelijke regeling heeft plaats gemaakt, is deze voorgestelde leening *onbillijk*, *oneerlijk* en *in strijd* met het nog *heerschende stelsel.* Bij de toelichting dezer grieven tegen dit wetsontwerp zal het afdoende blijken, dat Java nog altijd van Nederland is, zooals een Fransch economist, Paul Leroy Beaulieu, het noemde, „une vache à lait, dont le Gouvernement hollandais presse soigneusement les mamelles."

Onbillijk is deze leening in de hoogste mate, zoodat wij dan ook in het Voorloopig Verslag op blz. 1 kunnen

lezen: „Een lid achtte het onbillijk Indië te belasten met de uitgaven voor rente en aflossing der voorgestelde leening, waar Nederland vroeger honderden millioenen uit Indië had getrokken. Hij meende dat het moederland deze uitgaven voor zijne rekening behoort te nemen."

In de Memorie van Beantwoording vereenigde de Regeering zich met hetgeen dienaangaande op bladz. 2 van het Voorloopig Verslag door andere leden was opgemerkt, waar wij lezen: „Dat het onbillijk zou zijn Indië te belasten met rente en aflossing der te sluiten leening met het oog op de batige saldo's die het moederland vroeger uit Indië getrokken had, kon men niet inzien. Met de invoering der Indische Comptabiliteitswet is toch een nieuw tijdperk van financieel beheer ingetreden, en op hetgeen daaraan voorafging kan thans niet meer teruggekomen worden."

Wat vóór 1867 geschiedde, het jaar waarin deze Comptabiliteitswet voor het eerst in werking trad, wil men liefst maar niet oprakelen. Over die reusachtige drainage van meer dan 700 millioenen aan den bodem van Java en den arbeid van den Javaan onttrokken, wil men liefst zwijgen, ofschoon die honderden millioenen toch ook wel eenig gewicht in de schaal mogen leggen, wanneer het daardoor en door den Atjeh-oorlog uitgemergelde Java eenigen steun van Nederland noodig heeft. Doch thans wil ik daarop niet verder ingaan, en — voldoende aan den wensch in de Memorie van Beantwoording geuit — alleen nagaan het financieel beheer gedurende het nieuwe tijdperk, volgende op de invoering der Indische Comptabiliteitswet. En dan wil ik even, uit officieele gegevens, in millioenen guldens eene rekening-courant opmaken, waardoor ieder onbevooroordeelde, ook zonder geroutineerd financier te zijn, zal kunnen nagaan of Indië op heden schuld heeft aan Nederland, dan wel of de Rijkschatkist de debiteur is van de Indische kas.

Op den allerlaatsten dag van het jaar 1868 werd ten

laste van de Indische begrooting voor het jaar 1867 op hoofdstuk I (uitgaven in Nederland) *ƒ* 3,475,000 als „bijdrage aan de Middelen tot dekking van 's Rijks uitgaven" uitgetrokken, en op 31 December 1869 hetzelfde gedaan door *ƒ* 2,900,000 uit het Indisch batig saldo van het jaar 1867 op te nemen onder de Middelen der Staatsbegrooting van 1870. Als „uitkeering uit de nader vast te stellen batige sloten" van 1868 tot en met 1870 werd bij de wet van 15 November 1872 even *ƒ* 11,880,000 en bij die van 31 December 1872 nog *ƒ* 5,497,000 aan Indië ontnomen. Zoo zocht ik een 23-tal *Staatsbladen* op, en met roerenden eenvoud las men overal: „Allen, die deze zullen zien of hooren lezen, saluut! Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat het wenschelijk is beschikbaar te stellen fondsen uit de batige sloten van Nederlandsch-Indië,... gehoord den Raad van State.... in gemeen overleg met de Staten-Generaal" enz. En dan gleden millioenen na millioenen van de belastingpenningen der Javanen in de Nederlandsche schatkist: in 1875 ruim *ƒ* 10,000,000, in 1876 nog eens *ƒ* 10,488,000, in 1877 slechts *ƒ* 5,062,000 of van 1869 tot en met 1877 aan bijdragen voor 's lands schatkist *ƒ* $49^3/_{10}$ millioen. Behalve deze aanzienlijke som had men van de Indische gelden in 1872 tien millioen genomen voor amortisatie der Nederlandsche schuld en in 1875 nog eens *ƒ* 10,000,000 met hetzelfde doel. Verder had men Indië laten betalen voor de Nederlandsche vestingen *ƒ* 5,700,000 in 1875 en *ƒ* 2,300,000 in 1876; terwijl men wenschelijk vond om tot dekking van de nadeelige sloten der Staatsrekeningen over 1871 en 1872 bij de wet van 3 Juni 1875 (*Staatsbladen* no. 102 en no. 107) nog eens voor *ƒ* 2,048,000 een saluut! te doen brengen aan de Indische schatkist.

Van 1878 tot en met 1886 beletten de nadeelige sloten der Indische rekeningen alle bijdragen, uitkeeringen, toevoegingen, dekkingen, amortisatiën, enz., doch nauwelijks bracht de slotrekening van 1885 weer een voordeelig

saldo op, of de toevoegingen aan de Rijksmiddelen gingen weer door en bedroegen van 1887 tot en met 1897 in het geheel nog eens $8^3/_4$ millioen gulden. In ronde getallen, ofschoon eene nauwkeuriger berekening door het Departement van Koloniën wenschelijk ware, heeft *Nederland* dus nà de invoering der Comptabiliteitswet, en wel van 1867 tot en met 1897, uit de Indische fondsen genoten eene som van minstens 96 millioen gulden, behalve nog de voordeelen der beruchte leening van 1883, welker geschiedenis als een waarschuwend voorbeeld moge worden herinnerd.

Om tevens te toonen wat het meest invloedrijke blad van Indië *De Locomotief*, onder redactie van mr. P. Brooshooft, daarover schreef, wil ik met eenige verkortingen een enkele jaren geleden daarin verschenen artikel aanhalen:

„Het in 1883 op 44 millioen en in 1884 reeds op 64 millioen geraamd tekort bleek later grootendeels niet te bestaan. Door allerlei meevallers heeft het eene jaar zoo wat goedgemaakt wat in het andere werd verloren, zoodat volgens de jongste mededeeling van Minister van Dedem het *feitelijk tekort* slechts ruim 5 millioen bedraagt. Het bedrag der leening, ad $44^1/_3$ millioen, voor Indië bestemd, *is dus niet aan Indië uitgekeerd*, maar tot 1890 nagenoeg geheel gebleven in de kas van het *moederland!*

„Men zou dan ook meenen dat aan Indië voor dit geld, dat het *niet* genoten heeft, geene rente was in rekening gebracht? In ieder ander land met koloniën zou zoo iets ook onbestaanbaar zijn, maar Nederland maakt zich aan deze *zakkenrollerij* sinds jaren zonder blikken of blozen schuldig."

Voor rente en aflossing dier grootendeels toen nog niet ontvangen millioenen betaalde Indië aan Nederland van 1884 tot en met 1891 *f* 16,843,000, waarbij in 1884 *f* 350,000 te veel in rekening werd gebracht, daar men 5 pct. rekende van de 7 millioen, die Nederland in elk

volgend jaar meende te *zullen* moeten voorschieten, en de in Nederland beschikbare 45½ millioen juist daarvoor bestemd waren en *hiervan* reeds rente werd betaald.

„In 1885 had dezelfde *afzetterij* plaats en in 1886 werd volgens dezelfde *dieventheorie* een dubbele rente gerekend." Na de *conversie* van 1887, waardoor de rente van 4 pct. daalde tot 3½ pct, doch het nominaal bedrag van Indië's aandeel steeg, werd nog eenmaal 500 mille te veel rente berekend, en eerst in 1888 werd aan de afzetterij der dubbele rente voor het denkbeeldige voorschot een einde gemaakt.

Van af 1888 wordt rente en aflossing onveranderd ad *f* 1,854,000 op de Indische begrooting gebracht als uitgave in Nederland, doch met de mindere rente, als gevolg der aflossing, wordt geen rekening gehouden, althans niet in vroegere jaren. In 1898 vinden wij op hoofdstuk I, afdeeling 3, onderafd. 8, als rente der schuld van *f* 44,000,000, vastgesteld bij de wet van 7 December 1896 (*Staatsblad* no. 214), *f* 1,540,000 als rente en aflossing en *f* 800,000 als rente van het *kastekort* van den Indischen dienst hier te lande.

De conclusie van dezen redacteur, een der bekwaamste schrijvers over Indische politiek, is dan ook als volgt: „en deze *uitzuigerij in het quadraat* wordt, zonder ander protest in de Kamers dan een los daarheen geworpen woord van één der leden, gehandhaafd door een Minister, die eene enquête wil instellen om voor het in alle diensttakken gebrek lijdende Indië te bezuinigen!"

Ditmaal zal dit niet zonder protest geschieden, en hoop ik steun te vinden in deze Kamer om eerlijkheid te brengen in de Nederlandsch-Indische financieele politiek. Want er geschieden meer onbillijkheden, die ook thans nog worden voortgezet.

In December 1891 was er in *Nederland* een tekort in kas van 36 millioen gulden. Men leende gelden van de Indische administratie, doch betaalde geene rente, wat

een voordeel van *f* 500,000 opleverde; in dit jaar geniet *Indië* zoogenaamd eenig voorschot en men rekent *f* 800,000 rente gedurende 1898. Had de oud-Minister van Koloniën, de heer Fransen van de Putte, geen recht toen hij dergelijke afrekeningen betitelde als „financieele snakerijen", zijne werkelijke meening achter eene „parlementaire" uitdrukking verbergende?

Nog eene andere reusachtige onbillijkheid — ging de heer Van Kol voort — wil ik slechts met een enkel woord aanroeren; bij de aanstaande begrootingsdebatten kom ik daarop terug. Langer dan 25 jaar hebben wij gevochten in Neêrland's naam, voor Neêrland's belangen, ten nadeele van den Javaan en tot ramp voor Indië, en daarbij hebben wij niet met eigen geld, eigen eer- en heerschzucht betaald, maar millioenen, ja honderden millioenen ontnomen aan de belastingpenningen van den Javaan. En thans, nu deze oorlog, door onze schuld begonnen en voortgezet, nu deze doellooze, nuttelooze en gruwzame krijg de Indische kassen heeft uitgeput, moet *Indië* weer aanvullen wat Nederland haar heeft ontnomen.

Behalve het rechtstreeks heffen van Indische bijdragen, heeft men de belastingpenningen van den Javaan gebruikt voor doeleinden waarvoor hij, vrij zijnde van Neêrlands heerschappij, geen cent had uitgegeven. En na op deze wijze de Indische kassen te hebben uitgeput, zou het niet oneerlijk zijn Indië gelden te laten leenen, in plaats van haar terug te geven wat wij haar ontnamen of dwongen te verspillen?

Onbillijk waren wij en *oneerlijk* in de regeling der financieele verhouding van Indië en Nederland.

En thans het bewijs dat wij handelen *in strijd* met het nog altijd door de *bestaande* wetgeving gehandhaafde *stelsel.*

In het Voorloopig Verslag lezen wij op bladz. 2: „na die wet" (Compt. wet) „heeft het stelsel, dat èn het moederland èn Indië in eigen uitgaven behooren te

voorzien, steeds meer ingang gevonden, en aan dat stelsel moet ook in den vervolge worden vastgehouden." Waarop de Regeering op bladz. 1 der Memorie van Antwoord met instemming herhaalt: „bij deze gelegenheid inbreuk te maken op het stelsel dat Indië en Nederland elk in hunne *eigen financieele behoeften* hebben te voorzien, zooals door een der leden wordt gewenscht, schijnt den ondergeteekende niet aanbevelenswaardig."

Die woorden las ik met groote verbazing, en dat te meer wanneer men de *Indische financiën* der laatste jaren slechts even nagaat en vergelijkt met de behoeften.

Van 1867 tot en met 1893 waren de overschotten 224½ millioen, de nadeelige saldo's 109 millioen, dus 115½ millioen overschot, hetgeen, met een kassaldo in begin 1867 van 14,9 millioen, een batig saldo geeft van 130,4 millioen gulden. De tekorten van 1894—1897 waren ongeveer 45 millioen, het restant is dus 85 millioen en met de leening van 45 millioen 130 millioen. Waar zijn die millioenen gebleven? Wanneer ondanks den Atjeh-oorlog nog zulke sommen overbleven, van waar dan deze leening? Omdat alle Indische overschotten vloeiden in de Nederlandsche schatkist.

Is het dan grootmoedig en rechtvaardig, van de sommen die uit Indië in de Nederlandsche schatkist vloeiden en waarvan in Nederland spoorwegen werden aangelegd, vestingen gebouwd en schulden afgelost, geene notitie te nemen? Indië gaf alles terug, zelfs rente van niet ontvangen gelden, en nu is Nederland zelfs tot geen restitutie verplicht!

De post „bijdrage" moet verdwijnen, zelfs als „pro memorie". Een enkel wetje en Indië is eerst dan gerust. Voor mooie woorden en gouden bergen gevoelt het niet meer. Er is verzekerd dat Nederland gebroken heeft met het naasten der batige sloten in een tijd.... dat die batige sloten er niet zijn. Hoe zal het zijn wanneer ze eenmaal weer terugkeeren?.... Als de vos de passie preekt, boer pas op je ganzen!

De minister van Financiën, de heer Pierson, kwam op tegen de vrij sterke uitdrukkingen, door den heer Van Kol hier en daar in zijne rede gebezigd.

Wat betreft de batig slot-politiek, waartegen de Minister in vroegere jaren ook meermalen zijne verontwaardiging heeft geuit, wees Z.Exc. er op, dat na 1877 geene bijdragen uit Indië meer aan Nederland zijn ten goede gekomen.

Nu kan men wel becijferingen maken op grond waarvan men betoogt, dat Indië toch aan Nederland heeft bijgedragen, maar men moet de rekening volkomen maken, en deed men dit, dan zou de Minister betwijfelen of na 1877 de rekening-courant ongunstige cijfers aanwijst; ongunstig in dien zin, dat Nederland van Indië per saldo meer zou hebben genoten, dan wat aan Nederland toekomt.

De heer Van Kol had ook onnauwkeurigheden begaan. Hij heeft gezegd dat de voorschotten, gegeven door Nederland aan Indië, altijd werden gegeven met berekening van rente, ook dan, wanneer Nederland zelf het geld niet heeft moeten opnemen. Ik kan dit beslist tegenspreken, zeide de Minister; dit is sedert 1891 niet gebeurd. Wanneer geld uit de schatkist wordt gegeven als voorschot aan Indië, bedingt Nederland daarvoor geene rente, zoodat daarvoor geen vlottende schuld wordt gecreeërd.

Of de billijkheid medebrengt aan Indië terug te geven wat Nederland vroeger van Indië heeft genoten, is eene andere vraag. Zij heeft mij dikwerf beziggehouden, en zij moet wel alle ernstige staatslieden hebben beziggehouden. Ik wensch eene der redenen mede te deelen waarom ik die vraag ontkennend beantwoord. Groote onbillijkheid is in vroeger jaren Indië aangedaan; maar indien het thans levende geslacht aan Indië de vroeger genoten batige sloten moest terugbetalen zou er grievend onrecht geschieden aan het thans levend geslacht.

Wie hebben die baten genoten? Uit de zooeven mede-

gedeelde cijfers blijkt, dat het waren de bewoners van Nederland van vele jaren geleden. De voordeelen bestonden hoofdzakelijk hierin, dat zij minder belasting te betalen hadden. Moet dat verhaald worden op het thans levende geslacht, dat zeker niet te weinig belasting betaalt? Men zou dan datgene wat sommigen een onrecht noemen, en zeker eene onbillijkheid, eene inhumaniteit is geweest, herstellen door een nieuw onrecht, eene nieuwe inhumaniteit te begaan, nu tegenover Nederland.

De eenige verstandige, practische en te gelijker tijd principieel verdedigbare politiek ten aanzien van de financieele betrekkingen tusschen Nederland en Indië, is deze, dat voortaan het beginsel toegepast wordt, hetwelk wij nu *nolens volens* moeten toepassen: dat elke administratie in hare eigen behoeften voorziet.

De heer Van Kol stelde de mogelijkheid, dat er wederom batige sloten komen op de Indische begrooting. De minister van Koloniën heeft ongetwijfeld bij het vernemen van die woorden gedacht: zij het spoedig zoo! Ik kan verzekeren dat, indien dit gezegende oogenblik daar is, de minister van Koloniën de laatste zal zijn om van die batige sloten iets af te staan, en ik mij schamen zal er iets van te vragen.

In antwoord op eene vraag van den heer Mees, deelde de Minister mede, op welke wijze hij voornemens is deze leening te behandelen:

Het moet geschieden op zoodanige wijze, dat de belangen van den Staat, en niets anders, daarbij op den voorgrond staan.

Zoodra dit ontwerp door de Staten-Generaal is aangenomen en bekrachtigd, zal ik mij tot verschillende bankiershuizen wenden en hen voorstellen op een gegeven dag en gegeven uur *en bloc* voor de leening in te schrijven. Voldoet ons de hoogste inschrijving, dan zal aan een consortium dat heeft ingeschreven, de leening worden gegund.

Voldoet daarentegen de inschrijving niet, dan zal een andere weg, waarschijnlijk die van openbare inschrijving, worden ingeslagen. Aldus wordt het meest in het belang van Nederland en Indië gehandeld, meende Z.Exc.

Het wetsontwerp werd aangenomen met 69 tegen 4 stemmen, die van de heeren Van Kol, Staalman, Van der Zwaag en Troelstra.

* * *

De Eerste Kamer nam in hare vergadering van 8 Juni het wetsontwerp betreffende den aankoop van den spoorweg van Batavia naar Krawang met 38 tegen 5 stemmen aan. Dat zich de overgroote meerderheid bij het voorstel neerlegde, wekte eenigszins bevreemding in aanmerking genomen dat de grieven tegen het ontwerp in het Voorloopig Verslag zoo breed waren uitgemeten. Die grieven zijn in een paar woorden samen te vatten. De Regeering had het initiatief tot de onderhandelingen niet moeten nemen; de Indische financiën gedoogden den koop niet; de koopsom was veel te hoog; het bezit van de lijn zou tot verderen onvoordeeligen spoorwegaanleg leiden; de belangen van het personeel waren niet behoorlijk gewaarborgd.

Desniettemin ging het Regeeringsvoorstel er zonder slag of stoot door.

Ook het leeningsontwerp werd zonder hoofdelijke stemming goedgekeurd, na een kort debat tusschen den heer Fransen van de Putte en den minister van Koloniën.

De rede van den heer Van de Putte, ofschoon de grenzen van het onderwerp verre overschrijdende, verdient eenigszins uitvoerig te worden gememoreerd.

Afgescheiden van de min juiste berekeningen en de z. i. te gepeperde bewoordingen van den heer Van Kol, erkende de heer Van de Putte volmondig, dat *au fond* van de zaak, de afgevaardigde van Enschede gelijk heeft.

De bewering dat de vroegere leening van $44^3/_4$ millioen waarvoor Indië met rente en oflossing werd belast, aan Indië niet ten goede zou zijn gekomen, achtte hij onjuist.

Men grondt die bewering op het feit, dat de Minister Van Dedem zou gezegd hebben, dat, op 5 millioen na, het tekort was gedekt, maar bij die berekening was dat bedrag van $44^3/_4$ millioen reeds gebracht ten bate van Indië.

Inderdaad, het is waar, dat ook na het tot stand komen van de wet van 1865 en zelfs na 1887, bij een tijdelijk tekort in de Indische middelen, en terwijl de Nederlandsche schatkist ruim voorzien was, rente ten laste van het Indische budget berekend is geworden, doch sedert 1891 is, dank zij den tegenwoordigen minister van Financiën, aan deze „snakerijen," zooals de heer Van de Putte het noemde, een einde gemaakt.

Uit een door hem medegedeeld staatje betreffende de uitkeeringen uit de saldo's der Indische begrootings-rekeningen van 1867—'77, blijkt dat in die elf jaren door de Indische aan de Nederlandsche schatkist is uitgekeerd een bedrag van ƒ 139.434.693.

Van die 139 millioen moet 5 millioen worden afgetrokken voor het ingehouden gedeelte der bijdragen van 1868 en 1869, maar daarentegen is bovendien afgelost 10 millioen aan de Handelmaatschappij, die, wanneer men daarvan den oorsprong opzoekt, eigenlijk eene Nederlandsche schuld is.

Wanneer nu het sustenu van de Regeering is, dat er, ten gevolge van de Comptabiliteitswet, scheiding van de Nederlandsche en Indische financiën heeft plaats gehad, hoewel die wet dit niet uitdrukkelijk beveelt, dan hadden die 134 millioen in compensatie behooren te worden gebracht, wanneer men Indië belast met de rente en de aflossing van de leeningen van 45 en 55 millioen.

Ik meen dus, ging de heer Van de Putte voort, dat

's lands belang en dat van Indië vorderen om bij de heeren ministers van Financiën en van Koloniën er op aan te dringen om alsnog te komen met een wetsontwerp, regelende, althans voor de toekomst, de verhouding tusschen de Nederlandsche en Indische financiën, want al zullen er geen batige sloten door *deze* Ministers in de Nederlandsche schatkist worden overgebracht, wat waarborgt dat *opvolgende* Ministers dit niet zullen doen? Maar bovendien en vooral, wanneer de twee Ministers hier komen met eene leening van 55 millioen, die eene betaling van circa 2 millioen 's jaars gedurende 47 jaren legt op de belastingschuldigen van Indië, dan wordt het toch eindelijk tijd dat de financieele verhouding tusschen Nederland en Indië eens wettelijk wordt geregeld.

Is het juist, thans in dien zin nog teherinneren aan de woorden van Leroy—Beaulieu, dat Indië zou zijn: „une vache à lait dont le Gouvernement hollandais presse soigneusement les mamelles"? En had eene dergelijke beschuldiging aan het adres van de Nederlandsche Regeering geen woord van tegenspraak gevorderd?

Vergunt mij dat ik eenige herinneringen van vroegeren tijd bij u verlevendig. Dit zal noodig zijn om mijne denkbeelden duidelijk te maken.

„Sedert meer dan twintig jaren hebben wij ons tegenover Nederlandsch-Indië bevonden in een onnatuurlijken toestand, dat wil zeggen: de dochter heeft de moeder onderhouden.

„Er is, geloof ik, nog slechts één voorbeeld van iets dergelijks, het is dat van Spanje; daar heeft echter de liefde van de dochter der moeder niet veel gebaat; dat voorbeeld is eer afschrikkend dan aanmoedigend."

Aldus Jean Chrétien Baud op 11 Juni 1855 bij gelegenheid van de afschaffing der gemaalbelasting, toen Nederland belastingen ging *afschaffen met Indisch geld.*

De heer Jean Chrétien Baud, de bekwame staatsman, die gedurende een tal van jaren een overwegenden invloed

op den oeconomischen en politieken toestand van Indië uitoefende, die met en na den generaal Van den Bosch het exploitatie-stelsel door gedwongen arbeid en levering in toepassing bracht, had een jaar te voren bij het tot stand komen van het Regeerings-Reglement verklaard, dat de *geldnood* van het moederland alleen hem daartoe had kunnen brengen.

Die uitlating van den heer Baud in 1855 bracht een keerpunt in de Indische politiek. Toen mannen als Baud en Rochussen verklaarden te willen breken met het exploitatie-stelsel, daagde eene mildere liberale politiek voor Indië aan de kimmen.

Van dien tijd af heeft men de belangen van den kleinen man behartigd, en is Nederland niet meer geweest wat de Fransche schrijver en oeconomist het ten laste legde; van dien tijd af heeft Nederland als souverein van Indië zijn plicht gedaan.

De meest drukkende gedwongen cultures en levering van producten, die schier geen loon voor den inlander opleverden, zijn afgeschaft; de suikercultuur is aan de vrije industrie en vrijen arbeid overgelaten — iets waarover wij ons op het oogenblik wel mogen verheugen, want hadden wij nog die levering van $^2/_3$ aan het Gouvernement, dan zouden wij dit jaar een deficit van 10 millioen op de suikerlevering hebben. De koffieprijs is gebracht van *f* 10 op *f* 15. Spoorwegen en andere middelen van verkeer zijn in vrijen arbeid aangelegd en hebben de welvaart verhoogd. De zwaarste en moeilijkst te controleeren heerediensten zijn afgeschaft, andere verminderd. De rottingslagen als politiestraf opgeheven, evenzoo de cultuurpercenten; daarentegen is eene regeling van het inlandsch bestuur beneden den rang van regent tot stand gekomen, die aan alle billijke eischen voldoet. De loonen voor den kleinen man, waarop het eigenlijk aankomt, zijn sedert met 200 pct verhoogd. En de gevolgen van dit alles?

Die gevolgen zijn, dat, terwijl Spanje de Philippijnen — ik spreek nu niet van Cuba, dat zijn eenigszins andere toestanden — zonder erbarmen bleef exploiteeren, en nu de baai van Manilla met vijandelijke schepen bezet ziet, de inlandsche bevolking in opstand en met den vijand heulende, wij op onze inlandsche bevolking, onder moeilijke omstandigheden, kunnen rekenen. Terwijl wij op Lombok en in Noord-Sumatra al onze krachten moesten concentreeren, is op Java, bijna zonder troepen, de rust geen oogenblik verstoord, ook niet op Sumatra of elders in den Archipel. Ik breng aan den minister van Koloniën hulde, dat hij heeft weten te voorkomen, dat er op Sumatra dit jaar wellicht aanleiding toe gegeven zou worden.

Verkeerde gewoonten en neigingen zijn gevaarlijk; de oude Adam komt nog wel eens naar boven. Wanneer men eene vergelijkende studie maakt van hetgeen aan de verschillende koloniale mogendheden wordt uitgekeerd ten behoeve van de marine, dan vindt men dat in Engeland, waar thans eene enquête daarover geopend is, de koloniën weinig bijdragen, in Frankrijk eene minieme som en in Duitschland niets. Maar Spanje liet zijne koloniën, vooral Cuba en de Philippijnen, *hooge* subsidiën uitkeeren en leverde daarvoor oude en verouderde schepen, zooals onlangs in de baai van Manilla bleek

Het bekende historisch overzicht toont op elke bladzijde aan, dat het van 1816 af, bij ons te lande niets beter ging.

Buiten en behalve de verschillende marine-inrichtingen op Java, de gouvernementsmarine en de Indische militaire marine, die geheel voor Indische rekening komen, wordt voor het auxiliair eskader nog afzonderlijk *f* 1,200,000 's jaars door Indië besteed. Welke waar krijgt men voor dat geld, wat heeft men in Nederlandsch-Indië voor die som aan marine? De *Prins Hendrik*, een oud en in ieder opzicht verouderd schip, ook wat artillerie betreft. Voorts zijn er drie zoogenaamde fregatten, waarvan de ministers

van Marine ons om strijd komen vertellen, dat zij niet de minste strijdwaarde hebben, en ik geloof dat de admiraal Röell, wanneer hij hier aanwezig was, mij niet zou tegenspreken, dat de nieuwere flotille-vaartuigen, die door den minister van Koloniën zijn betaald en uitgezonden, door betere artillerie en grootere vaartsnelheid, meer strijdwaarde hebben dan de zoogenaamde fregatten. En deze liggen daar met 240 à 285 man equipage aan boord in de tropen zonder eenig nut als eigenlijk oorlogsschip, en dat in deze tijden! De Regeering zelve gevoelt wat ik bedoel en slechts aanduid, want zij heeft niet gedraald om, zoodra een van de nieuwe kruisers klaar was, deze naar Curaçao te zenden om onze neutraliteit te handhaven. Maar Curaçao is van hieruit nog beter te bereiken dan het verre Oosten; wij hebben het dezer dagen nog aan Spanje gezien, en in het verre Oosten zijn krachtige eskaders aanwezig. Macht gaat daar boven recht, eigenbelang en begeerlijkheid treden daar zeer op den voorgrond. Waarom niet: *courir au plus pressé?* Er zijn hier drie *Kortenaers*, waarvan de minister van Marine getuigt, dat zij geschikt zijn om naar Indië te gaan.

Waarom niet een paar van die schepen, die voldoende beschermd en goed bewapend zijn, daarheen gezonden om onze neutraliteit te handhaven en voor molest van een enkel schip althans gevrijwaard te zijn?

De verdediging van Java — de minister van Koloniën zal het wel met mij eens zijn — is in den laatsten tijd eene geheel nieuwe phase ingetreden. Door den aanleg van spoorwegen om de Zuid van Java in aansluiting aan onze in de berglanden gelegen kampementen in de Preanger en Midden-Java en Malang is men in staat in korten tijd de troepen te brengen waar men ze hebben wil. Wanneer het den minister van Koloniën en den Gouverneur Generaal gelukt om in Noord-Sumatra een toestand te scheppen zoo, dat althans het gros van onze beste troepen naar Java kan terugkeeren, dan beschikken wij

over een 20- à 25000 man geacclimatiseerde en getraineerde troepen als geen andere koloniale mogendheid heeft, en wanneer wij deze op Java kunnen houden zal geen Westersche mogendheid denken aan eene landing op Java. Wanneer wij dan, zooals ik vertrouw dat de Regeering gedaan heeft of zal doen in de Emma-haven, te Tandjong Priok en in de toegang Soerabaija met wegneming van de bakens en uitdooving van de vuren, in de havens torpedo's leggen en drie of vier goed gewapende en degelijk *beschermde* schepen aanwezig zijn, dan kunnen wij althans ook in Indië eene neutraliteit handhaven, en zijn wij gevrijwaard tegen molest van enkele schepen, wat nu *niet* het geval is. Trekt leering uit Spanje, want op het oogenblik is er in Nederlandsch-Indië geen enkel strijdwaardig schip, en stil zitten is onverantwoordelijk en ongeoorloofd. Bedenk, Mijnheer de Minister, dat de bouw van het nieuwe schip die nu aan de Staten-Generaal is voorgesteld en naar ik van harte hoop zal worden aangenomen, drie jaren duurt en dat het nu geen tijd is om drie maanden, laat staan drie jaren te wachten. Laten wij gebruiken wat wij hebben.

Heb ik mij in zeker opzicht aangesloten aan de bezwaren in de andere Kamer te berde gebracht omtrent de verhouding der Indische en Nederlandsche financiën, zeer zeker deel ik niet het gevoelen — ofschoon ik geen militarist ben — van hen die meenen dat wij ons niet verdedigen moeten. Daarvoor ben ik Hollander in hart en nieren en tuk op onze onafhankelijkheid en zelfstandigheid. Ik hoop en vertrouw dat ook die gelden, die zullen gevraagd worden voor de verdediging van ons land, nu wij eerlang kunnen rekenen op een nationaal leger, niet zullen worden geweigerd. Ik hoop en vertrouw in het belang van Nederland en in dat van de Indische bevolking dat het noodige zal worden gedaan om onze souvereiniteit over Nederlandsch-Iudië te handhaven. Daarvoor is geen betere waarborg — Spanje leert het ons —

dan de bevordering van welvaart van de inlandsche bevolking, en ik hoop dat onze jonge Koningin, hare verantwoordelijke raadslieden en het Imperial Parlement zullen begrijpen, dat de sociale rechtvaardigheid toe te passen voor de bevolking daarginds een dure plicht, eene hooge roeping is.

De minister van Financiën, de heer Pierson, bepaalde zich in zijn antwoord tot eenige algemeene opmerkingen.

Naar aanleiding van de slotwoorden van den heer Fransen van de Putte verklaarde de Minister, dat de Regeering er diep van doordrongen is, „dat de sociale rechtvaardigheid ook in Indië in hooge mate moet gelden. Op ons rust de plicht met groote nauwgezetheid na te gaan, in hoeverre zij in Indië wordt betracht.

„Dat nu dit laatste steeds in allen deele geschied is, wat de financieele zaken betreft, zou ik niet durven beweren; er zijn ook misschien enkele onderdeelen van de financieele regeling die verbetering noodig hebben; de mogelijkheid kan niet worden ontkend, dat hier of daar fouten zijn of worden begaan. Maar de algemeene geest van onze financieele politiek tegenover Indië durf ik wel degelijk in bescherming nemen. Ik deed het in de andere Kamer en doe het ook hier.

„Het behoort niet tot de waarschijnlijkheden, niet tot de denkbaarheden in eene afzienbare toekomst, dat batige sloten van Indische diensten voor Nederland zullen gebruikt worden. Als die batige sloten er zijn, zullen zij natuurlijk in de eerste plaats worden aangewend tot delging van de schuld van Indië, welke nu tot bij de honderd millioen gulden zal klimmen. Welke Regeering zal er aan denken hun eene andere bestemming te geven? Eerst na de volledige delging der Indische schuld kan de quaestie, door den geachten spreker gemoveerd, beteekenis verkrijgen. Is het dan noodig ons nu daarover warm te maken?

„De wettelijke regeling der betrekkingen tusschen Nederland en Indië op financieel gebied is eene zeer moeilijke materie. Men heeft haar dikwijls ter hand genomen, maar is daarbij altijd op groote zwarigheden gestuit. Ik ben, onder de gegeven omstandigheden, niet van de noodzakelijkheid van zulk eene regeling overtuigd, ofschoon ik bij nader inzien tot andere denkbeelden zou kunnen komen. Meer waarde zou ik willen hechten aan den algemeenen geest die onze koloniale politiek beheerscht. En te dien aanzien bestaat tusschen den geachten spreker en mij geen verschil van gevoelen."

De heer Fransen van de Putte releveerde nader zijne bedoeling. Zijne opmerking had eene wijdere strekking en omvatte ook de uitkeeringen die nu uit de Indische begrooting direct aan de Nederlandsche, vooral aan Marine, in mindering van het eindcijfer van dat hoofdstuk, worden gedaan, in plaats, zooals de Comptabiliteitswet aangeeft, en door wijlen den minister Van Dedem, met medewerking van den tegenwoordigen minister van Financiën, werd voorgesteld, om alle uitkeeringen van de Indische aan de Nederlandsche begrooting, onder *ééne bijdrage* saam te vatten en die aan de middelen voor de Nederlandsche begrooting toe te voegen. Bovendien, het verlangen naar batige saldo's en de mogelijkheid daarvan staan vermeld in de stukken, van de Kamer uitgaande, en niemand zal zich na 10 of 20 jaren storen aan de bewering van den minister van Financiën Pierson. Eene wettelijke regeling is geheel iets anders en regelt de verschuldigde uitkeeringen ook voor *de toekomst.*

De minister van Financiën ging maar niet verder op de quaestie in.

De koning van Siam at home.

De heer J. Bierens de Haan deelt in een brief uit Bangkok aan de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* eenige interessante bijzonderheden mede omtrent Siam, dat in velerlei opzicht een land der toekomst mag heeten.

Waar the Far East en speciaal Japan door zijn snelle ontwikkeling en de in korten tijd veroverde positie aller oogen op zich ziet gericht, daar is Siam eenigszins op den achtergrond geraakt en is het velen onbekend dat hier op het oogenblik hetzelfde beschavingsproces wordt doorgemaakt als daar.

Siam is nog zeer verre bij Japan ten achter; de groote hitte en tengevolge daarvan de groote indolentie, maakt dat dit proces hier veel langzamer plaats grijpt, dan in Japan, waar het vriezen kan. Maar door het in dienst nemen van talrijke Europeanen als adviseurs en organisateurs van de verschillende takken van staatsdienst, en door het zenden van zijne jongelui naar de verschillende Europeesche universiteiten, om daar opvoeding en beschaving te ontvangen, heeft Siam een goeden wil betoond om vooruit te komen, die even prijzenswaardig als merkwaardig is. Deze beweging is uitgegaan en wordt geleid door Z. M. zelf, en dit is waarlijk niet gering te achten voor een absoluut Oostersch monarch, vertegenwoordiger van Buddha op aarde, wien alles in zijn land

toebehoort, die zijn paleis nooit verlaat en wien een bijna goddelijke eer te beurt valt.

Waar deze beschaving nog niet meer is dan een vernis, waaronder nog telkens de inlander te voorschijn treedt, daar moet men niet uit het oog verliezen in welk een eigenaardige positie tegenwoordig de van nature langzaam denkende Oostersche volken geplaatst worden, wien in eens opgelegd wordt een sprong in denken en leven te maken, waar Westersche volken zeker een duizend jaar over hebben gedaan.

Op het Siameesche gouvernement zijn terecht nog zeer vele aanmerkingen te maken. De koning, absoluut monarch, wordt bijgestaan door een raad van ministers, allen zijne halve broers, wier onderlinge afgunst, door de verschillende moeders aangestookt, een goede samenwerking belet. Niet nakomen van beloften, niet uitvoeren van bevelen, openlijk iets toezeggen maar achter den rug tegenorders geven, zijn met de omstandigheid, dat men steeds vier à vijf brieven over dezelfde zaak moet schrijven, totdat men eindelijk door dreigementen iets gedaan krijgt, en met de zuiver Oostersche chicanezucht, de hoofdgrieven tegen het Siameesche bestuur.

Hierbij komt nog dat de Siameesche ministers overdag slapen en 's avonds laat werken, waardoor een mondelinge behandeling van zaken zeer moeilijk wordt.

Hiertegenover staat dat het rechtswezen bepaald veel verbeterd is; dat men bezig is Siameesche wetboeken te maken; dat men den minister van justitie 's morgens aan a. s. Siameesche advocatencollege in het Siameesch recht kan zien geven; dat het gevangeniswezen uitstekend ingericht is; dat er spoorwegen ontstaan en het binnenlandsch bestuur wijzigingen heeft ondergaan.

Vele van deze verbeteringen mogen meer schijn dan werkelijkheid zijn, dit neemt niet weg dat ze alle bewijzen de zucht tot verbetering.

Met het Siameesche gouvernement om te gaan eischt

een mate van geduld, die de vertegenwoordigers der vreemde mogendheden niet (willen) bezitten, vooral niet de twee buren Frankrijk en Engeland, die door bij het minste of geringste met het zenden van een oorlogsschip te dreigen hun wil weten door te drijven.

Men krijgt waarlijk medelijden met het Siameesche bestuur, dat het goede willend, telkens fouten begaat en daarvoor onredelijk zwaar moet boeten, steeds met het dreigend gevaar voor oogen om evenals in 1893 een stuk van het rijk te verliezen, ja, misschien geheel en al zijn souvereiniteit kwijt te raken en tot den rang van kolonie af te dalen.

Wat de toekomst van Siam zal wezen is een even belangrijke als moeilijk te beantwoorden vraag. De sympathieën der Siameezen zijn algemeen voor Engeland. Het Engelsch is naast de landstaal de leadingtaal geworden, die door ongeveer alle Siameesche ambtenaren en door alle inlanders, die de school te Bangkok bezocht hebben, gesproken wordt. Het Engelsch en Siameesch treft men op alle publieke annonces naast elkaar aan. Voor Frankrijk, dat in 1893, in strijd met de elementairste begrippen van recht en billijkheid, een derde van Siam bij zijne koloniën indeelde; dat sinds Chantaboun bezet houdt, steunend op zijn recht van den sterkste en dat volgens ditzelfde recht een oorlogsschip voor Bangkok heeft liggen, is men terecht bevreesd.

Zal Siam zich zelfstandig weten te handhaven, Japan achterna strevend en bestaande door de verdeeldheid der mogendheden, zelf niet machtig genoeg zijnde om zijn eigen onafhankelijkheid te verdedigen? Of zal de groote indolentie, een verdere ontwikkeling tegenhoudend, teweeg brengen dat Siam, om een inlijving bij de Fransche koloniën te voorkomen, Engeland het protectoraat zal aanbieden? Zal Engeland een dergelijk protectoraat aannemen en de onder Siam behoorende Maleische staten bij zijne kolonieëen voegen? De 20ste of misschien wel

het einde van de 19de eeuw zal op al deze vragen het antwoord moeten geven. Alleen dit is zeker dat iederen dag talmen der Franschen hunne kansen doet achteruitgaan door den voortdurend toenemenden Engelschen invloed.

Over Siam schrijvend roert men van zelf in de eerste plaats de politieke quaestie aan, die voor Siam een levensquaestie is. Dit neemt echter niet weg dat het land en speciaal Bangkok ook wel een woordje waard is.

Om Siam van den zeekant, den voornaamsten toegang, binnen te komen, moet men een zandbank, de „bar" passeeren, die als een natuurlijke bescherming door het slib van de Meinam, voor de monding van deze rivier ligt uitgespreid. Slechts een nauwe, ondiepe, gemakkelijk te verdedigen geul maakt het voor schepen van weinig diepgang mogelijk bij hoog water binnen te komen, en de rivier, die zich in groote bochten tusschen de onafzienbare rijstvlakten slingert, tot Bangkok op te varen.

Na eenige uren is deze plaats bereikt en staat men verbaasd over de hier heerschende drukte; verscheidene stoombooten liggen aan beide zijden vastgemeerd; stoomsloepen varen af en aan; groote, zwaar beladen Chineesche jonken, staande voortgeroeid, passeeren in menigte, evenals de kleine prauwtjes en de overdekt schuiten der inlanders, het eigenlijke Siameesche vervoermiddel. Voeg hierbij de zwaar rookende schoorsteenen der houtzaag molens en rijstpelmolens, en men zou waarlijk meenen in een soort wereldstad te zijn gekomen. Per steamlaunch verder gaande, bemerkt men direct, dat hier op de rivier het ware Siameesche leven is. Hier wonen de menschen in huizen op vlotten en schuiten gebouwd, hier zijn de winkeltjes, waar een Siamees alles krijgen kan wat hij behoeft, tot zelfs de Buddhabeeldjes toe, die hij in een tempel wil neerzetten, Buddha ter eere; hier varen de kooplui af en aan, hier baadt men, hier dobbelt men, hier slaapt men, in één woord, hier leeft de Siamees.

Het zelfde tooneel, dat de Meinam in het groot aanbiedt, vertoonen de zijkanalen, die aan Bangkok den naam van „Venetië van het Oosten" gegeven hebben, in het klein. Maar welk een Venetië! Gaat men de stad in langs de zeer lange hoofdstraat, aan beide zijden door Chineesche winkeltjes begrensd, waar het stof of de modder, naar gelang van het seizoen, een voet dik ligt, dan passeert men telkens modderpoelen, waarin de huizen op palen staan, overal ziet men mestvaalten, en oude en gebroken voorwerpen, die liggen te vergaan, kortom, een echte Oostersche smerigheid.

Naar mate men het vorstelijk paleis nadert, als men eenmaal de muren, die de royal city omgeven, door de enkele poorten is binnengegaan, wordt de stad zindelijker, en vlak om de muren van het paleis, voorzoover de koning zien kan, zou men Bangkok zelfs royaal kunnen noemen: typisch beeld van Siameesche administratie.

Het interessante in Bangkok zijn de ontelbare „wats", tempels, omgeven van huizen voor priesters, in zeer eigenaardigen Indo-Chineeschen stijl opgetrokken.

Ieder mannelijk Siamees is verplicht na zijn 21ste jaar minstens drie maanden in een dergelijk „wat" te vertoeven, zijn hoofd kaal te scheren en het gele priestergewaad aan te doen, om door de priesters onderricht te ontvangen in het Buddhisme en den weg om het Nirwana te bereiken.

Voor velen het priesterschap, waarbij de eenige arbeid is, dat men 's morgens langs de huizen der geloovigen gaat om de gaven aan rijst etc. in ontvangst te nemen, zulk een bekoring, dat ze minder uit religieuse dan wel uit luiheidsprincipes hun gansche leven dit bestaan voortzetten. Hoeveel priesters er dan ook in Bangkok zijn, is moeilijk te zeggen.

Overal ziet men de aardige spitse torentjes der dajobs, meestal een groote in het midden, met eenige kleinere er om heen (symbool van Buddha met zijne leerlingen)

en de hooge tempeldaken met eigenaardige uitloopers boven alles uitsteken. Zoowel van buiten als van binnen is er geen enkel stukje van den gevel of de zuilen onbewerkt gelaten, de tempel is geheel en al bedekt met kleine stukjes porselein en glas in verschillende kleuren, die aan het geheel een vroolijk aanzien geven, verhoogd nog door de kleine aan het dak hangende belletjes, die in den wind aardig klinken.

Is men de zware, meestal met prachtig houtsnij- of inlegwerk versierde deuren binnengegaan, dan staat men opeens voor een reusachtig verguld Buddhabeeld op een even groot lotuskussen gezeten.

De strakke lijnen, de regelmatige trekken en de glimlach om den mond geven een onuitsprekelijke rust weer en een souvereine goedkeuring en aanmoediging voor den nietigen sterveling, die hiervoor nederknielt, zijn kaarsje komt branden en een veelal onbeduidend geschenk aan Buddha komt aanbieden.

In een der tempels, waar een 150 voet lange slapende Buddha, het hoofd op den arm steunend, ter neer ligt, bestaat de eerbewijzing bovendien in het plakken van kleine stukjes goudblad op het enorme beeld.

Naar de vele tempels te oordeelen, zijn de Siameezen een uiterst godsdienstig volk. Maar waarlijk, men krijgt van hen den indruk alsof dit hun eenige deugd is. Man- en vrouwen, over het algemeen leelijk en smerig en met rechtopstaande kort geknipte haren, zijn even onovertrefbaar indolent als aan het spel verslaafd. Een tweemaal daags trekkende door den staat verpachte loterij, werkt deze passie nog in de hand, waarvan men de directe gevolgen ziet in een onnoemelijk aantal pandjeshuizen.

In hun dagelijksch leven, in hun theater etc., bestaat er een opvallende overeenkomst tusschen de Siameezen en de Javanen, en mag men Siameesche autoriteiten gelooven, dan zouden vroeger op Java dezelfde tempels bestaan hebben als hier.

Het binnenland van Siam is door een absoluut gebrek aan wegen vrijwel ontoegankelijk; de rivier is hier de eenige toegang. Geen wonder dan ook dat de veiligheid op het platteland nog zeer veel te wenschen overlaat en aanmerkelijk voor verbetering vatbaar is, evenals nog meer zaken in Siam.

Laat dit echter onze conclusie zijn: de Siameezen zijn ongetwijfeld nog veel meer inlanders dan Europeanen, maar hun streven om vooruit te komen verdient onze sympathie en belangstelling.

VARIA.

Kunstmatige contra-natuurlijke Indigo.

In het *Album der. Natuur* (7de afl.) schrijft dr. G. Doyer van Cleeff een opstel over natuurlijke en kunstmatige indigo.

De redacteur, dr. R. S. Tjaden Modderman, zegt in een naschrift het volgende over den strijd op de indigo-markt in vroeger dagen:

„Is, blijkens het voorgaande stuk van dr. Doyer van Cleeff, de strijd op de indigo-markt tusschen Duitsche chemici en Indische planters nu ernst geworden, het is historisch niet onbelangrijk hierbij aan te teekenen, dat een paar eeuwen geleden tusschen bewoners derzelfde landen een dergelijke krijg gevoerd is, die destijds na lange worsteling ten nadeele van de Duitschers (boeren, geen chemici) beslist werd.

„Naar bekend is, komt het indican, de moederstof van de indigo, niet alleen in de tropische plant van dien naam („indigofera tinctoria") voor, maar ook in geringere mate in eenige andere planten, waarvan de Europeesche weede („isatis tinctoria") de voornaamste is. In vroeger eeuwen nu werd de laatstgenoemde, vooral in Thüringen, het hart van Duitschland, op groote schaal gekweekt. Nog in de 16e en 17e eeuw zag men op de bouwlanden bij Erfurt, Gotha, Langensalza, Weimar en Arnstadt bijna niets dan weede en was de bereiding van indigo daaruit

een voornaam middel van bestaan voor meer dan 300 dorpen. Hardnekkig was de strijd tegen het Indisch product, dat hoe langer hoe overvloediger naar Europa kwam, en noch door smaadreden, noch door wetten kon geweerd worden. Vruchteloos verbood men in 1577 te Gotha invoer en gebruik van de „fressende Teufelsfarbe" uit Indië *) en te vergeefs klaagde Becker (1635—1682) in zijn *Närrischer Weisheit:* „weil wür unsere Manufakturen nicht achten moch unser Vaterland ins Aufnehmen zu bringen gedenken, sondern vielmehr, die solches thun wollen daran verhindern, so gehen unsere Manufakturen auch mehr hinter sich als vor sich, so geben wür das Gold an die Holländer vor die Lumpenfarbe, den Indigo, und lassen hingegen den Wayd-bau in Thüringen zu Grunde gehen."

„Ook de latere bemoeiingen van keizer Jozef in Oostenrijk, en van Napoleon I in Frankrijk gedurende het Continentaalstelsel, konden de weede-cultuur niet doen herleven.

„Ongetwijfeld kan men het Duitschland, dat in 1895 nog voor meer dan 11 millioen mark natuurindigo, meest op Engelsche markten, kocht, niet euvel duiden, als het zich inspant om, van de kennis en energie zijner geleerden gebruik makend, dat geld in eigen land te laten verdienen en zelf uit te voeren van zijn kunstproduct onder het etiquette: „made in Germany". Zijn overwinning, die meen ik ten slotte niet zal uitblijven, zal een geoorloofde revanche zijn op een vroegere nederlaag. De kosten zullen overigens vooral ten laste van Bengalen komen, dat in den laatsten tijd bijna de helft van de indigo leverde; voor een betrekkelijk klein deel trouwens ook voor Java."

* * *

In *De Indische Mercuur* maakt dr. C. J. van Lookeren

*) 't Zelfde deed men, volgens Kopp, in 1599 in Frankrijk.

Campagne eene opmerking onder het hoofd „Indigorein B. A. & S. F. en planten-indigo."

De op verschillende plaatsen uitgesproken meening dat het „Indigorein" door het ontbreken van de z.g. indigolijm en het indigorood *) minder goed in de ververijen zou voldoen, heeft de Badische Anilin- und Sodafabrik aanleiding gegeven, een klein geschrift te verspreiden, waarin getracht wordt, het bewijs te leveren, dat de bedoelde opvatting niet juist is. De B. A. u. S. F. heeft daarbij vooral het oog op het indigorood, dat volgens haar zonder eenig bezwaar in het „Indigorein" kan ontbeerd worden en dus ook niet noodig is voor het fixeeren van het blauw. Oudere Fransche schrijvers hebben dit wel gemeend, maar volgens de B. A. u. S. F. blijkt uit een proefneming van het jaar 1836, uitgevoerd door zekeren professor Schwarzenberg met medewerking van den „Colorist" Gustav Schwarz, dat deze meening niet juist kan zijn.

De bewuste proefneming, waaraan de Badische fabriek zoo'n beslissende waarde toekent, was het gevolg van het uitschrijven van een prijsvraag door de „Société industrielle de Mulhouse". Het verslag is in de verhandelingen van dit genootschap opgenomen en prof. Schwarzenberg ontving de uitgeloofde medaille.

Er werden o.a. verfproeven genomen met gezuiverde indigo alleen en met kunstmatige mengsels van indigoblauw met indigolijm, -bruin en -rood, terwijl het geverfde op licht- en waschechtheid onderzocht werd. De heeren Schwarzenberg en Scharz kwamen kort en goed tot het besluit, dat de stoffen, die in de planten-indigo naast het indigoblauw voorkomen noch nuttig, noch schadelijk, maar geheel indifferent zijn.

---

*) De in de synthetische indigo van de B. A. & S. F. voorkomende roode kleurstof is ondergeteekende gebleken geen indigorood (ook geen zuiver indirubine) te zijn; zij is niet sublimeerbaar.

De B. A. & S. F. zegt overtuigd te zijn, dat deze proeven in alle opzichten vertrouwen verdienen en deelt mede, dat eigen onderzoekingen en de in ververijen met het „Indigorein" gemaakte ervaringen de uitkomsten bevestigen. Niettegenstaande de proeven van prof. Schwarzenberg tot resultaat hadden, dat de bijmengselen van de plantaardige indigotine evenmin nuttig als schadelijk waren, zoo maakt de B. A u. S. F. toch nog de opmerking, dat het „Indigorein" door de afwezigheid van die stoffen, volgens het zeggen van de gebruikers, mooiere nuances geeft, hetgeen minder consequent lijkt.

Ten slotte wordt in het geschrift medegedeeld, dat de resultaten der indigoververij uitsluitend van de behandelingswijze van de indigo bij het prepareeren der kuip en van de wijze van verven afhankelijk zijn en dat het doel van de toevoeging van lijm in de verfkuip niet is om de bijmengselen der planten-indigo te vervangen en dat deze toevoeging evenzeer bij de planten-indigo nuttig is.

Bij dit referaat van de brochure der Badische Anilin- und Sodafabrik, wenscht ondergeteekende de opmerking te maken, dat op zijn voorstel van wege een vereeniging van indigo-planters in het laboratorium van het Koloniaal Museum, daartoe welwillend beschikbaar gesteld, onder toezicht van den kundigen onder-directeur, dr. Greshoff, onderzoekingen zullen worden gedaan ter vaststelling der relatieve waarde van de planten-indigo's en het „Indigorein" voor de verschillende ververij-doeleinden. De leiding dezer onderzoekingen berust bij dr. Greshoff en den ondergeteekende en de uitvoering is opgedragen aan den heer Tulleker, docts. pharm., die 1 Mei met de werkzaamheden is begonnen en zich gedurende 6 maanden daaraan zal wijden."

De suiker-industrie op Formosa.

In de *Consulaire Verslagen* is opgenomen een artikel over de suiker-industrie op Formosa, geschreven door den Nederlandschen vice-consul te Yokohama, den heer J. H de Reus. Er blijkt daaruit, dat het met deze industrie nog zeer primitief is gesteld.

Men hoopt echter, dat nu de Japanners regeerders over het land zijn geworden, zij door de invoering van machines en betere methoden, zoowel voor de cultuur als voor de fabricage de Formosaansche suiker-industrie een ander aanzien zullen geven. Eene groote verandering zal er zeker plaats grijpen, en dat is, dat de misbruiken, door woekeraars en hunne handlangers gepleegd, wel den langsten tijd zullen gehad hebben. Hunne grootste macht en tyrannie sproten toch voort uit het feit, dat de ambtenaren, met wie zij te doen hadden, zeer gemakkelijk waren om te koopen, en gelukkigerwijze komt zoo iets onder de Japansche ambtenaren zeer weinig voor.

Intusschen wordt hierbij door den vice-consul het volgende opgemerkt:

„De onkosten der inlandsche kapitalisten zijn zeker geringer dan die der vreemden, om nog niet er van te spreken, dat zij de ladingen veel goedkooper hebben. Zij hebben daardoor steeds een overwicht en kunnen hunne zaken door middel der vreemdelingen eindigen, wanneer zij dat wenschen. De vooruitzichten voor vreemde kooplieden in den Formosaanschen suikerhandel zijn dan ook niet bemoedigend.

De eenige vraag, die er voor de vreemde kooplieden met flink kapitaal nog overblijft, is: kunnen personen met groote middelen te hunner beschikking het ruwe product opnemen, zooals het eiland het nu oplevert, en met eenige bewerkingen een artikel produceeren geschikt voor de vereischten zoowel van de Chineesche als van de Japansche markt, een artikel dat door superieure be-

werking de voorkeur bij de verbruikers moet genieten boven het tegenwoordige inlandsche product?

Zoo iets is niet geheel onmogelijk, vooral niet in het Tainwanfoo-district, waar de verbouwers niet zoo onder de verdrukking der inlandsche woekeraars en kapitalisten zijn, maar de eerste pogingen om de rietbouwers met de oude sleur te doen breken zullen zeer moeilijk zijn, vooral daar de vreemdelingen hunne onderhandelingen door middel hunner compradores zullen hebben te doen, daar zij de taal meestal niet machtig zijn. En deze compradores zijn het nu juist, die de baas zijn, want *zij* zijn het aan wie de suiker meestal behoort en die de voorschotten geven.

Zij traden indertijd alleen in dienst der vreemdelingen, wijl zij bij ervaring wisten, dat bij zaken met vreemdelingen zij niet aan afpersingen der Chineesche autoriteiten blootstorden, maar nu het eiland Japansch geworden is, verbetert de staat van zaken en kunnen zij zelven de leiding van de geheele handels-transactie op zich nemen. Daarom ziet de toekomst, wat betreft den Formosaanschen suikerhandel, er nu juist niet zoo rooskleurig uit en gaan de Chineezen meer en meer met de afnemers direct handelen."

Ornamenten bij onbeschaafde volken.

In het *Internationales Archiv für Ethnographie* is eene belangwekkende bijdrage opgenomen van jhr. L. C. van Panhuijs, getiteld: *Proeve eener verklaring van de ornamentiek van de Indianen in Guyana.* De schrijver, die lang in Guyana heeft gewoond, poogt daarin den oorsprong aan te geven van ornamenten bij de inlandsche bevolking in gebruik. Merkwaardig is het, uit de afbeeldingen, die bij het artikel zijn gevoegd, te zien, hoe zeer eenvoudige geometrische ornamenten waarschijnlijk

hun oorsprong danken aan eene poging om een mensch of dier af te beelden.

De studie van den heer Van Panhuijs levert opnieuw het bewijs, hoe weinig er op het uitgestrekte veld der ethnographie nog is verricht.

Emigratie naar de Britsche koloniën.

Het is een opmerkelijk verschijnsel, dat Engelschen, Schotten en Ieren liever naar de Vereenigde Staten verhuizen dan naar hun eigen koloniën. In 1896 verhuisden 98,964 emigranten naar de N.-A. Republiek tegen 62,975 naar de koloniën, waarbij slechts 15,310 naar Canada. Een schrijver in de *Economic Review* heeft uitgerekend hoe groot ongeveer het verlies moet zijn, dat de koloniën hierdoor lijden. Hij rekent dat, als elk gezond en krachtig man £ 100 waard is voor een nieuw land, Engeland jaarlijks £ 4,948,200 aan de V. S. schenkt, £ 3,148,750 aan de koloniën en £ 765,000 aan Canada.

Wat is de reden van deze voorkeur?

„Onkunde!" antwoordt de schrijver. Voor Noord-Amerika is sinds vele jaren reclame gemaakt, niet alleen door den handel maar ook door belangrijke gebeurtenissen, zooals den Onafhankelijkheidsoorlog, den burgerkrijg, de Alabama-geschiedenis enz. De koloniën moesten zelf haar weg vinden. En nu moge de door reclame misleide onkundige de V. S. verkiezen, de schrijver beweert dat zij volstrekt geen buitengewone voordeelen meer aan den landverhuizer bieden, maar achterstaan bij de koloniën. Emigratie welke door kennis wordt geleid, kiest de koloniën.

Een treffend bewijs hiervan levert een hoogere landbouwschool te Hollesley Bay in Suffolk, welke een 10-tal jaren geleden werd opgericht tot het opleiden van jongelieden die landbouwer in den vreemde willen worden. De

directeur is zeer op de hand van de Amerikanen en de sterrenvlag hangt naast de Britsche in zijn eetzaal, doch hij laat zijne leerlingen volkomen vrij in het bepalen van het land waarheen zij willen verhuizen. Zij nu kiezen alleen het land dat hun, in overeenstemming met hetgeen zij op de school leerden, het best en meestbelovend voorkomt. Hun studie is in dat opzicht zoo uitgebreid mogelijk; zelfs aan het ministerie van Koloniën is men betreffende de verschillende koloniën niet zoo goed op de hoogte als in het *Colonial College.*

Zeer opmerkelijk is dat bij de met zooveel onderscheidingsvermogen kiezende jongelieden de V. S. volstrekt niet het eerst aan de beurt komen. Van de 219 studenten die zich in het buitenland vestigden, gingen er

41 naar Britsch Noord-Ameraika,
34 „ de Ver. Staten,
37 „ Nieuw-Zeeland,
10 „ Transvaal en Oranje-Vrijstaat,
86 „ andere Britsche bezittingen, o. a. Ceylon, Indië, de Kaap, Australië,
11 „ andere landen, voornamelijk de Zuidamerikaansche Republieken.

De schrijver zegt dat, zoo de groote menigte evengoed op de hoogte was als deze studenten, de voornaamste stroom der landverhuizing van de Staten zou worden afgeleid naar de koloniën en vooral naar Canada, in ongeveer dezelfde verhouding.

De slotsom ligt voor de hand: de Engelschen moeten onverwijld reclame gaan maken voor de koloniën in tegenstelling met de Ver. Staten, d. w. z. kennis verspreiden omtrent de gunstige voorwaarden, die deze koloniën bieden aan den landverhuizer. In iedere dorpsschool moeten de gesteldheid, de hulpbronnen en alles wat met de welvaart in verband staat van Britsch Noord-Amerika worden onderwezen. Voor vestiging in de andere koloniën moet de Staat £ 100 premie uitloven voor iederen landbouwer,

die er zich met zijn gezin vestigt, op voorwaarde dat de koloniale Regeering hem een stuk staatsgrond ter waarde van £ 100 verschaft. De kolonist zou dit bedrag in 3 of 4 jaarlijksche termijnen ontvangen. Voor veraf gelegen koloniën behooren het moederland en de koloniale Regeering den overtocht te betalen, of in allen gevalle te maken dat de reis ten minste minder kost dan naar de V. S. Het dus besteedde geld zou door het Rijk en door den Britschen handel ruimschoots worden herwonnen.

Een kaart van Japan.

Een kaart van Japan, uitgegeven door de Japansche Vereeniging voor de bevordering van het vreemdelingenverkeer, de *Kihin-kai* of welkomst-vereeniging, is verschenen en bij den boekhandelaar J. H. de Bussy te Amsterdam verkrijgbaar gesteld. De *Kihin-kai*, die zich ten doel stelt propaganda te maken voor Japan onder de toeristen, en het verschaffen van steun en inlichtingen aan reizigers, heeft in het verspreiden dier kaart een middel gezocht om het schoone land der rijzende zon meer bekend te maken in Europa. Op de keerzijde der kaart heeft de Vereeniging haar bedoelingen in de Engelsche taal uiteengezet.

Iedere reiziger, die in het bezit is van een exemplaar der kaart, heeft reeds daardoor alleen recht op steun en inlichtingen van de leden der *Kihin-kai*.

De handel van Spanje met zijne koloniën.

Uit de volgende cijfers blijkt op welsprekende wijs, hoeveel er Spanje aan gelegen is, zijn schoonste bezittingen, Cuba en de Philippijnen, te behouden.

In 1895 bedroeg de invoer van Cuba in Spanje 37.182.000 francs en de uitvoer van Spanje naar Cuba 136.261.000, of 99 millioen ten voordeele van het moederland.

Nagenoeg deze geheele omzet had plaats onder Spaansche vlag. Spanje ontving van Cuba voor 16.472.000 francs aan tabak en sigaren, voor 10.782 000 francs aan suiker, voor 2.754.000 fr. aan cacao, enz. De uitvoer bestond uit lederwerk (19.692.000 fr.), katoenen weefsels (15.842.000 fr.), meel en granen (11.862.000 fr.), verder wijn. katoen, verduurzaamde levensmiddelen, vuurwapenen, zeep, enz.

Te Porto-Rico heeft Spanje in 1895 aangekocht voor 30.180.000 fr. en verkocht voor 44.417.000 fr. De belangrijkste producten van Porto-Rico zijn koffie (16.631.000 fr.), suiker (5.500.000 fr.), tabak, enz.; de Spaansche uitvoerartikelen naar het eiland zijn: katoenen weefsels (7.332.000 fr.), lederwerken, kolen, rijst, enz.

Naar de Philippijnen bedroeg in 1895 de uitvoer 24.971.000 fr. en de invoer 25.770.000 fr.; de uitvoerartikelen bestonden in tabak en sigaren (16.254.000 fr.), suiker, olieachtige zaden; ingevoerd werden lijnwaden (11.192.000 fr.), garens, vuurwapenen, zakken, enz.

Voor het eiland Fernando Po hadden de ingevoerde artikelen een waarde van 527.000 fr. en die der uit Spanje uitgevoerde van 1.519.000 fr.

In het geheel werd uit de koloniën in Spanje ingevoerd voor een bedrag van 93.852.000 francs en uit het moederland derwaarts uitgevoerd voor 206.977.000 francs, zijnde een verschil van 113.125.000 francs ten bate van den Spaanschen handel.

Het Schutzgebiet der Neu-Guinea-Kompagnie.

De laatste aflevering der *Nachrichten über Kaiser Wilhelmsland und den Bismarck-Archipel* bevat tal van mededeelingen over den stand van zaken in 1897. Daaruit blijkt, dat in Kaiser Wilhelmsland de tabakscultuur, die een goed product levert, eenigszins achteruit is gegaan;

maar daarentegen de cultuur van katoen zeer toeneemt, en dat met andere nuttige planten, als Liberia-koffie, kapok en rameh op groote schaal proeven genomen worden. De zekerste kapitaalbelegging schijnt op het oogenblik de vol ijver doorgezette aanplanting van kokospalmen te zijn. Stephansort wordt onder deze omstandigheden van meer beteekenis, maar toch zal Friedrich-Wilhelmshafen door het bezit van een betere reede een voornamer standpunt innemen. In den Bismarck-Archipel is de katoencultuur sterk vooruitgegaan; op het einde van October waren 431 hectaren met dat gewas beplant.

De gezondheidstoestand van Europeanen en koelies is in Kaiser Wilhelmsland veel verbeterd; nog gunstiger is in dit opzicht de Bismarck-Archipel, waar malaria slechts in geringe mate heerscht. Hierin meenen de geneesheeren het bewijs te zien, dat Nieuw-Guinea niet per se zoo ongezond is, als wel wordt beweerd.

Als een gelukkig teeken beschouwt men den aanplant van katoen en kokospalmen door particulieren in den Bismarck-Archipel; reeds zijn daar meer dan 1200 hectaren beplant. Alleen de uitvoer van tripang is toegenomen.

In den Bismarck-Archipel wonen 148 Europeanen, waaronder 62 Duitschers en 42 Engelschen.

NIEUWE UITGAVEN.

NEDERLAND.

Bintang Djaoeh. Ambon vóór en na de ramp. (Met 25 afbeeldingen, waarvan 15 na de aardbeving genomen). Amsterdam, Naaml. venn. Het tijdschrift *Eigen Haard* . . . . *f* 0.50

Borel (Henri). Wijsheid en schoonheid uit China. 2e druk. Amsterdam, P. N. van Kampen & Zoon . . . *f* 1.50; geb. *f* 2.—

Dafert (Dr. **F. W.**). Ueber die gegenwärtige Lage des Kaffeebaus in Brasilien. (Vortrag gehalten in Amsterdam am 18. März 1898). Mit graphischen Darstellungen und Karten. Amsterdam, J. H. de Bussy . . . . *f* 1.80

Jaarboek voor suikerfabrikanten op Java. 3e jaargang. 1898. Met kaart, aangevende de ligging der suikerfabrieken Amsterdam, J. H. de Bussy . . . . Geb. *f* 2.50

Kaart van Nederlandsch-Indië, met eene opgave der staatkundige indeeling, en alphabetisch register, de juiste ligging der plaatsen op de kaart aangevend. Amsterdam, Seyffardt's Boekhandel. *f* 0.90

Lingen (Dr. **W. van**). Een vijfjarig streven. Nieuwe wegen tot welvaart voor de Indo-Europeesche- en tevens voor de moederlandsche maatschappij. Batavia, H. Prange & Co. [Amsterdam, Schalekamp, Van de Grampel & Bakker] . . . . . . *f* 1.50
Overdruk uit het *Tijdschrift voor nijverheid en landbouw in Nederlandsch-Indië.*

Mijnwet (Indische). Ontwerp van wet, met memorie van toelichting en gewijzigd ontwerp van wet. Amsterdam, J. H. de Bussy. *f* 1.—

Stratz (Dr. **C. H.**) De vrouwen op Java. Eene gynaecologische studie. Met 41 afbeeldingen. 2e druk. Amsterdam, Scheltema & Holkema's Boekhandel. Samarang, G. C. T. van Dorp & Co. *f* 2.50

Witkamp (H. Ph. Th.). Kaart van Noord-Celebes. Schaal 1 : 500,000.

(In kleurendruk). Met bijbehoorende handleiding. Amsterdam, J. H. de Bussy . . . . *f* 7.50
Opgepl. op linn., in étui of aan rol . . . . „ 10.—

ENGELAND.

Burton (Captain **Sir Richard F.**). The Jew, the Gypsy, and El Islam. Edited, with a preface and brief notes, by W. H. Wilkins. 21/

Chamberlain (**B. H.**). A handbook of colloquial Japanese. 3rd ed. 15/

Crookall (**L.**). British Guiana; or, Work and wanderings among the Creoles and Coolies, the Africans and Indians of the Wild Country. Illust. 6/

Kirke (**Henry**). Twenty five years in British Guiana. With map and illusts. 10/6

Sacred Books of the East (The). Vol. 8: — The Bhagavadgita with the Sanatsugatiya and the Anugita. 2nd ed., revised . . . 10/6

Scidmore (**Eliza Ruhamah**). Java, the garden of the Far East. 7/6

Sykes (**Ella C.**). Through Persia on a side-saddle. With illustrations from photographs, and a map.

Smyth (**H. Warington**). Five years in Siam: from 1891 to 1896 2 vols. 24/

Tyrrell (**J. W.**). Across the Sub-Arctics of Canada. A journey of 3,200 miles by canoe and snow-shoe through the Barren Lands. Including a list of plants, collected on the expedition, a vocabulary of Eskimo words, a route map and full classified index . . 7/6

Uhlenbeck (**C. C.**). A manual of Sanscrit phonetics, in comparison with the Indo-Germanic mother-language, for students of Germanic and classical philology 6/

Warren (**Ernest**). An investigation on the variability of the human skeleton. With especial reference to the Naqada race discovered by Prof. Flinders Petrie, in his exploration in Egypt . . . 5/

DUITSCHLAND.

Annotationes zoologicae japonenses auspiciis Societatis zoologicae Tokyonensis seriatim editae. Vol. II, pars I. Berlin, R. Friedländer & Sohn. M. 3 Taf. Bd. II vollst. . . . . M. 8.—

Dunker (Dr. **Carl**). Kolonieen u. Kolonisation . . . . M. 1.—

Franzius. Kiautschou. Deutschlands Erwerbung in China. M. 5.—

Lippmann (**K.**). Die Konsularjurisdiction im Orient . . M. 4.—

Müller (**Wald.**). Cuba. Seine Geschichte, wirtschaftl. u. handelspolit. Entwicklg. . . . . M. 2.50

Verhandlungen der deutschen Kolonial-Gesellschaft, Abteilung: Berlin-Charlottenburg. 1897/98. 4. Hft.
4. Stuhlmann (Dr.). Die wirtschaftliche Entwickelung Deutsch-Ost-Afrikas, m. 3 Karten u. 6 Abbildgn. Vortrag, M. 1.50

Voskamp (**C. J.**). Zerstörende u. aufbauende Mächte in China. M. —.80

FRANKRIJK.

Albrey (**J. d'**). Du Tonkin au Havre, Chine, Japon, îles Havaï, Amérique . . . . 3 fr. 50

Annuaire de Madagascar et dépendances, publié par le Gouvernement français, à Tananarive . . . . 8 fr.

Annuaire du ministère des Colonies pour 1898, br. 6 fr.: rel. 7 fr. 50

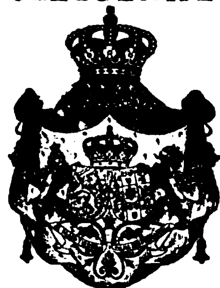
Barre de Nanteuil (**A. de la**). L'Orient et l'Europe depuis le XVIIe siècle jusqu'aujour-d'hui . . . . 7 fr. 50

Grammaire annamite à l'usage des Français de l'Annam et du Tonkin, par P. G. V. . . . . 10 fr.

Main-d'œuvre (**La**), aux Colonies. Documents officiels, tome II, Congo français; Madagascar; Côte d'Ivoire; Indo-Chine, Réunion; Etablissements français de l'Océanie; Mayotte et Nossi-Bé; Gabon; Sénégal; la Guadeloupe, Guyane Française; Martinique. Surinam. 20 fr.

Noblemaire (**G.**). Aux Indes . . . . 3 fr. 50

GELEGENHEID-ALBUMS.

Het eenigste en beste adres voor artistique albums en prachtbanden in alle stijlen alsook met familiewapens er op gewerkt, is

JOS. MERKELBACH, UTRECHT (HOLLAND).

Hofleverancier. Bekroond met Gouden en Zilveren Medailles.

C. L. STEVENS — DEN HAAG.

Elke dag brengt drukte mee,
'k Ben daarover zeer tevreê
Werken is mijn element;
Dat ik 't goed doe, is bekend.
STEVENS wordt genoemd met eere,
Hij bedriegt zijn klanten niet;
Wat men vrage of begeere,
't Is altijd billijk en solied.
Vijftien Stuivers kost een VEER,
Kant en klaar is uw horloge;
't Kost, (ik zeg het onder 't roosje,)
U bij and'ren *heel* wat meer. —
Marmeren PENDUULS en COUPES.
Met *Driejarige* garantie,
Lever ik voor **Zestien pop**,
Desverkiezend op kwitantie,
REMONTOIRS van ZILVER **Zes**,
GOUDEN DAMES **Elf** en HEEREN
Achttien Gulden, heel die les
Moogt gij wel van buiten leeren.
Zorg dat dit het *eerst* geschiedt;
Zorg dat *ieder* mensch het wete:
Dat: Wat verder men vergete,

Breedstraat Honderd, zeker niet.

Zwitsersche Wasch- en Electrische Strijkinrichting „RIJSWIJK".

Wetenschappelijk nagewezen volkomen desinfectie Geringste mechanische slijtage. Geen kunstbleekerij, geen Stamp-, Wring- en Borstelmachines.

Specialiteit in Snelwasschen.

TELEPHOON 674.

Telegram-Adres: Waschinrichting „RIJSWIJK".

De Nieuwe Leesbibliotheek,

Prins Hendrikstraat 119.

De nieuwste romans

in alle talen.

Lezing per deel en per abonnement.
KANTOOR-, SCHRIJF- en SCHOOLBEHOEFTEN.
BIND- EN DRUKWERK.
Plaatsing van Advertentiën en Abonnementen op alle Dagbladen.
FINALE UITVERKOOP WEGENS VERBOUWING.

MAX M. SCHILTE

DELFT.

Sigarenfabriek „L'UNION".

✱ ✱

Export

NAAR

Oost-& WestIndië

Bij F. J. VAN PAASSCHEN, te 's Gravenhage is verschenen:

Practische Handleiding der Eng. Taal,

voor Postambtenaren,

DOOR

J. F. E. W. ZEIJ,

Adjunct-Commies bij het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie. Gediplomeerd in Engelsch (Midd. onderwijs).

Prijs f 0.75 fr. p. p. f 0.80.

Makanan Djawa.

Verzending van alle Ind. gerechten Bezorging van kleine en groote Ind. diners. — Diners à *f* 1.25 best. uit 5 Ind. gerechten, vold. v. 2 pers.

GROOTHANDEL in SAMBALS en BOEMBOES.

ECHTE JAVA-KERRIE

à *f* 0.50, *f* 1.— en *f* 2.— per $^1/_1$ flesch.

Vraag Menu en Prijscourant.

Adres: P. VAN KEMPEN, Loosduinsche kade 4, b/h. Westeinde, Den Haag.

HUMEL VAN RINGELENSTEIN,

HOOGSTRAAT 29 EN STATIONSWEG 71.

Interc. Telephoon ***443***.

Steeds voorradig eene groote collectie

Geïmp. HAVANA-SIGAREN

van A. J. REIJNVAAN, Amsterdam.

SPECIALE BLIKVERP: MET FRANSCHE SLUITING.

Export door de geheele Wereld.

PRACHTIGE LICHTE MANILLA'S, van f 36 tot f 150 per mille.

F. W. RINCK & ZOON.

ALBUMS,

Portretlijsten. Portefeuilles, Portemonnaies, Sigarenkokers, Buvards en **andere artikelen**, welke alle onder **garantie** voor **deugdelijke bewerking** en **soliditeit** worden geleverd.

Artikelen, in onze magazijnen gekocht, worden **kosteloos gerepareerd**.

Ruimste keuze; uiterst billijke prijzen.

ALBUMS voor Indië, expresse bewerking.

2, Schouwburgstraat 2, Den Haag.

H. H. KLAASSEN, Prinsestraat 23 en 25,

'S GRAVENHAGE.

Meest uitgebreid Magazijn van Post- en Luxepapier, Schrijfbehoeften, Couverten, Inkten, enz,

Verkoopt met succes:

Pakken Geruit Postpapier, 240 vel, ook geschikt voor de mail, voor den spotprijs van **30 cent.**

Enveloppen, voor post in tweeën, blauw gevoerd, **30 cent** per **100.** Kleinere formaten van af **8½ cent** per **100.**

Dienst-Couverten 12½ cent per **100.**

Kroonpennen, 1ste kwaliteit, per gros (144 stuks), **50 cent.**

Doozen **Luxe Papier**, 50 vel en 50 Couverten, blauw gevoerd, **30 cent.**

Prima **Potlooden**, letter H. B., voor **20** en **25 cent** per dozijn.

Verder alle **Schrijfbehoeften**, spotgoedkoop. Rollen **Closet Papier 10 cent** per rol, echt Engelsch.

Grootste Magazijn van

FEEST-ARTIKELEN

voor Bruiloften, Verjaringen, Kinderpartijen, enz **Voordrachten, Versjes, Aardigheden, enz.**

FABRIEK VAN

BLOEMEN-ARTIKELEN,

voor zelf Bloemen te maken.

Diverse soorten Bladeren, 5 ct. per dozijn, alle van linnen.

Export naar Oost- en West-Indiën

Vraag Monsters en Geïllustreerde Prijscouranten.

Glas, Porcelein en Aardewerk.

Het grootste en goedkoopste magazijn in bovenstaande artikelen is

Passage 33-35-37

Emballeert, verhuurt en verzendt door de geheele wereld.

C. HUIJSER,

DEN HAAG.

Tandheelkundige Inrichting

VAN

H. HAMBURG,

TANDARTS,

van Kinsbergenstraat 80.

DAGELIJKS TE CONSULTEEREN.

Heele Gebitten f 35. Tanden per stuk f 2. Goud plombeeren f 5. Cement of Zilver plombeeren f 2. Tandheelkundige operatiën zonder pijn f 1.

Zondags van 9 tot 3 uur.

Het nieuwe Wetboek van Strafrecht voor de Europeanen in Ned.-Indië.

In het *Staatsblad van Nederlandsch-Indië* is thans opgenomen een nieuw Wetboek van Strafrecht voor de Europeanen in Nederlandsch-Indië overeenkomstig het bij K. B. van 12 April 1898 no. 30 vastgestelde ontwerp. Daaraan ligt ten grondslag het ontwerp der Staatscommissie, ingesteld bij K. B. van 28 Maart 1887 no. 15.

Sedert een nieuw stafwetboek h. t. l. werd ingevoerd, moest ingevolge voorschrift van art. 75 van het Indisch Regeerings-reglement ook het strafrecht in Ned.-Indië op andere leest worden geschoeid. Het nieuwe Indische wetboek sluit zich dan ook geheel bij het Nederlandsche aan. De afwijkingen vinden haren grond in den eisch door specifiek Indische toestanden gesteld. Verder is men in den regel niet gegaan. Alleen zijn in sommige bepalingen verduidelijkingen aangebracht, waar daaraan behoefte bleek te bestaan.

De afwijkingen door *specifiek Indische, maatschappelijke toestanden of rechtsverhoudingen* gevorderd, zijn van drieërlei soort:

1°. behoud van de beginselen, doch met gewijzigde omschrijving, b. v. waar het ingezetenschap van Ned.-Indië voor het Nederlanderschap is in de plaats gesteld, waar voor: „burgemeester" gesteld is „hoofd van plaatselijk bestuur", enz.

2°. afwijking van de beginselen zelve, b. v. de vele veranderingen in het strafstelsel en in de maxima van vele geldboeten.

3°. aanvulling ter bescherming van belangen die in Indië bijzondere bescherming behoeven, b. v. de bepalingen omtrent aanslag tegen den Gouverneur-generaal, strand- en rivierroof, knevelarij door pachters, vervoer van onder oogstverband gelegde gewassen, enz.; terwijl in verband hiermede opmerking verdient dat in enkele gevallen ook Nederlandsche rechtsbelangen in Indië worden beschermd, ofschoon reciprociteit in het Nederlandsche wetboek niet wordt aangetroffen, b. v. de vermelding van Nederlandsche schepen in verschillende artikelen.

Eindelijk is tot het in het wetboek gecodificeerde recht meer gebracht dan in Nederland daartoe behoort. Dit geldt met name de opneming van onderscheiden bepalingen omtrent het gevangeniswezen, die in Nederland aan de „beginselenwet" of aan den „algemeenen bestuursmaatregel" zijn overgelaten, en de groote uitbreiding van Boek III door overneming van bepalingen uit het algemeen politiestrafreglement.

De verdeeling van de strafbare feiten in misdrijven en overtredingen is gehandhaafd. Voor de indeeling is het Nederlandsche wetboek gevolgd. Het streven is geweest alle bepalingen over eigenlijke misdrijven, thans voorkomende in andere verordeningen, behalve de militaire en fiscale, op te lossen in het strafwetboek. Mocht een nader onderzoek wijzen op de noodzakelijkheid om enkele bepalingen over niet-militaire of fiscale misdrijven, thans in speciale verordeningen voorkomende, al of niet gewijzigd, nevens het strafwetboek, in stand te houden, dan zal de algemeene verordening op de invoering daartoe de gelegenheid openen.

Voor overtredingen is het beginsel van codificatie niet op gelijke wijze gevolgd, om dezelfde redenen als in Nederland hebben gegolden.

De hoofdstraffen in het wetboek opgenomen, zijn de doodstraf, tweeërlei vrijheidsstraf (gevangenisstraf en hechtenis) en éène vermogensstraf (geldboete). Behoudens opneming van de doodstraf in het strafstelsel en niet-overneming van de plaatsing in eene rijkswerkinrichting, is ook ten deze het Nederl. wetboek gevolgd. Dergelijke inrichtingen bestaan in Indië niet en daaraan heeft zich geen behoefte doen gevoelen; eene strafverzwaring kan voor Ned.-Indië voldoende worden geacht. Het deportatiestelsel is niet opgenomen omdat niet vaststaat de mogelijkheid van eene practische uitvoering, en met het oog op het gering aantal Europeesche veroordeelden.

De doodstraf is behouden met het oog op het koloniaal gebied van grooten omvang, voortdurend voor uitbreiding vatbaar, met eene uit zeer verschillende bestanddeelen samengestelde bevolking, waar uit den aard der zaak geheel andere toestanden heerschen en het gevaar voor ernstige verstoring der rechtsorde grooter en dreigender is dan in het moederland; waar de inrichting van het bestuur en de middelen tot handhaving van het gezag op verre na geen gelijken tred kunnen houden met die welke in Nederland en andere Europeesche Staten worden aangetroffen, en waar het dus gewaagd mag heeten een wapen als de doodstraf reeds nu geheel uit handen te geven. Wel is in de laatste 40 jaar de doodstraf voltrokken aan slechts weinige, tot de klasse der Europeanen behoorende misdadigers in Ned.-Indië (eenmaal tegen een burger en drie malen tegen militairen wegens tot het gemeene recht behoorende misdrijven), maar het aantal niet tot het leger behoorende Europeanen en daarmede gelijkgestelden is betrekkelijk gering; het grootste deel behoort tot de zoogenaamde Indo-Europeanen, waarvan weder eene belangrijke fractie onder de lagere klasse der maatschappij wordt aangetroffen. Daarbij komt dat in een strafwetboek voor inlanders de doodstraf in

ieder geval vooralsnog moeielijk zou kunnen gemist worden, en indien dan Europeanen en inlanders samen hetzelfde strafbare feit pleegden, zou een onderscheid van rechtstoestand bedenkelijk zijn.

De doodstraf wordt intusschen tot de zwaarste gevallen beperkt, namelijk: 1°. tot de ernstige misdrijven tegen de veiligheid van den Staat; 2°. tot moord, en 3° tot zeeroof, strandroof en rivierroof, gepleegd onder de verzwarende omstandigheden van doodslag. En ook in die gevallen wordt de doodstraf niet imperatief gesteld, maar is de rechter bevoegd die te vervangen door vrijheidsstraf, levenslange of tijdelijke.

Cellulaire gevangenisstraf als in Nederland is in Indië moeielijk uit te voeren, maar wel zal een stelsel van afzonderlijke opsluiting worden toegepast, vooralsnog beperkt tot een maximum van één jaar, wanneer de inrichting der thans bestaande gevangenissen met het oog hierop wordt verbeterd.

Niet overgenomen is het stelsel van voorwaardelijke invrijheidsstelling.

Het was niet mogelijk afzonderlijke gestichten te bestemmen voor personen die hechtenis moeten ondergaan, maar opsluiting van veroordeelden tot gevangenisstraf en tot hechtenis in hetzelfde gesticht wordt alleen toegelaten bij plaatsing in verschillende afdeelingen.

De minimum geldboete, vervangende de hechtenis, is op een gulden bepaald in plaats van 50 cents, zooals in de Ned. wet, op grond van de mindere waarde van het geld. Het maximum der boete is niet in eene algemeene bepaling aangegeven. De hoogst bedreigde boete is *f* 10.000.

De bepalingen omtrent verantwoordelijkheid voor drukpersdelicten worden binnen den kring van het gewone recht getrokken. Het repressie-stelsel der Nederl. wet is ook voor Indië aangenomen. Overwogen zal worden of voor Indië bijzondere bepalingen van administratieven aard en preventieve strekking moeten bestaan.

Onder de misdrijven is een nieuw opgenomen: „Misbruik van aanzien", straf bedreigende tegen hen, die, hoewel geen ambtelijke betrekking bekleedende, niettemin door hun vermogen en invloed misbruik maken van de bevoorrechte positie, waarin zij tegenover de inlandsche bevolking geplaatst zijn en zich door overschrijding hunner wettelijke bevoegdheid ten nadeele dier bevolking wederrechtelijke handelingen veroorloven.

Eene bijzondere strafbepaling is opgenomen tegen den aanslag op het leven of de vrijheid van den Gouverneur-generaal of den waarnemenden Gouverneur-generaal.

Verschillende bepalingen rakende, misdrijven betreffende de uitoefening van staatsplichten en staatsrechten, hadden voor Indië geen zin, maar wel zijn opgenomen bepalingen ter verzekering van de vrijheid en zuiverheid van, krachtens wettelijk voorschrift uitgeschreven verkiezingen, vooralsnog alleen van belang voor de keuze van hoofden en bestuurders door de inlandsche gemeenten.

Opruiing is ook strafbaar gesteld als zij strekt om ongehoorzaamheid op te wekken aan wettelijke voorschriften of wettelijke bindende ambtsbevelen.

De bepalingen omtrent de misdrijven tegen de zeden wijken belangrijk af van die van het Ned. wetboek, met het oog op de Indische maatschappelijke- en rechtstoestanden, zonder dat evenwel de hoofdbeginselen van het Nederl. wetboek verlaten zijn.

Wat eindelijk de overtredingen betreft is, geheel in overeenstemming met het stelsel van codificatie, te dien aanzien in het Ned. wetboek gevolgd, aan speciale algemeene verordeningen overgelaten die strafbepalingen, welke niet anders zijn dan de eenvoudige sanctie van rechtsvoorschriften, waarbij eenig onderwerp van staatszorg in zijn geheel wordt geregeld, b. v. de verordeningen in zake onderwijs, openbare hygiëne, agrarische aangelegenheden, mijnwezen, enz.

Aan de reglementen en keuren, tot het maken waarvan

de hoofden van gewestelijk bestuur bevoegd zijn, wordt overgelaten wat een zuiver lokaal karakter draagt; maar daar in Ned.-Indië de gewestelijke autonomie niet zoo uitgebreid wordt opgevat als in Nederland, zoo vindt in het Indische wetboek menige verordening hare plaats, die in Nederland aan het plaatselijk strafrecht is overgelaten.

Volgens het *Weekblad van het Recht* wordt het wetboek vooreerst nog niet ingevoerd. Niet alleen omdat de invoeringswet nog volgen moet, maar ook omdat het voornemen bestaat het strafwetboek voor Europeanen eerst in te voeren gelijktijdig met dat voor de inlanders, waaraan de eerste hand nog moet worden gelegd.

Het nieuwe Indische strafwetboek is uitgegeven te 's Gravenhage bij Gebr. Belinfante en te Batavia bij G. Kolff en Co.

De miskende trouwe gade. Balineesch zededicht.

Er worden in de Middeleeuwsche literatuur der Europeesche volken verscheiden verhalen aangetroffen, waarin op treffende wijze vrouwendeugd wordt geschilderd en verheerlijkt. Geen er van was meer in trek dan de geschiedenis van Griseldis, dat toonbeeld van onbezweken plichtsbetrachting en zelfopofferende onderdanigheid, ondanks alle miskenning en harde bejegening, die zij van de zijde haars echtgenoots moest verduren.

De Griseldis-novelle schijnt van Italiaanschen oorsprong te zijn, is tenminste in den vorm waarin wij ze kennen in Italië ontstaan. Van hier uit vond het verhaal zijn weg naar Frankrijk, de Nederlanden, Engeland, Duitschland en verder, en de verschillende bewerkingen in dicht en ondicht, welke men er van aantreft, leggen getuigenis af van de bekoring die er van die geschiedenis voor lezers en hoorders uitging. Die bekoring was niet enkel het gevolg daarvan, dat de geschiedenis der „geduldige Griseldis" zoo aantrekkelijk ingekleed was, maar sproot ook daaruit voort, dat men die zoo stichtelijk vond.

Allen die bekend zijn met de beschavingstoestanden, de denkbeelden en neigingen van 't Middeleeuwsche Europa — men kan er bijvoegen: en van 't hedendaagsche Oostelijk Europa —, zullen zich niet overmatig ver-

wonderen, wanneer zij vernemen dat de literatuur der Balineezen een verhaal bezit, hetwelk een tegenhanger van de Griseldis-novelle mag heeten; een verhaal, hetwelk ook de Balineezen vooral daarom in eere houden, dat het zoo'n hooge zedelijke strekking heeft.

Het verhaal, hier bedoeld, is indertijd door den zendeling J. de Vroom in tekst en vertaling uitgegeven 1) onder den titel van „Trouwe liefde beloond". Onder de inlanders is het algemeen bekend onder den titel van: „I Dreman", naar den naam van een der twee in 't gedicht voorkomende vrouwen. De hoofdinhoud is, dat zekere man, Djatiraga geheeten, met twee vrouwen getrouwd is, van welke de eene, I Tan-porat 2) een toonbeeld is van alle hniselijke deugden; de andere, I Drĕman eene nukkige, slechtgeluimde, hoogmoedige en verkwistende vrouw. Desniettegenstaande wordt deze door den goedaardigen, maar zwakken Djatiraga voorgetrokken en heeft Tan-porat een hard lot, dat zij als een tweede Griseldis zonder morren en met engelengeduld draagt. Drĕman komt te sterven en vaart ter helle tot straf voor haar euvelmoed. Weldra sterft ook haar man uit hartzeer over haar verlies en wordt hij om zijn averechtsch gedrag ten opzichte zijner vrouwen ter helle verwezen, terwijl Tan-porat nog een geruimen tijd blijft leven, totdat ook zij het aardsche zegent en tot belooning van hare deugden in den hemel wordt opgenomen. Toen zij tot haar teleurstelling haren echtgenoot daar niet ontmoet en verneemt dat hij in de hel zijn straf ondergaat, besluit zij zonder eenige aarzeling liever de hemelsche zaligheid te verzaken dan die zonder haren man te genieten; „zonder hem is voor haar geen heerlijkheid denk-

1) In Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, D. XXI, 323 vgg.

2) Een verdichte naam, eig. „de niet gewaardeerde, niet in tel zijnde."

baar, en daarom zou zij nog liever in de hel met, dan in den hemel zonder haren vereerden echtgenoot willen zijn. Daarom ook is ten laatste het besluit des Hoogsten Gods, na de meening der Godheden van minderen rang gehoord te hebben, dat in vredesnaam de man maar verlost en evenals de vrouw gezaligd moet worden. Zoo komt Djatiraga vrij, daar de hoogste Gerechtigheid eerder met hem konsideratie kon gebruiken, dan de ziel eener deugdzame aan de helsche straffen prijsgeven; — waarin zeker een schoone gedachte ligt opgesloten."

De laatste zinsneden hebben wij met opzet overgenomen uit de inleiding van den zendeling de Vroom, dien wel niemand van partijdigheid voor of blinde ingenomenheid met de godsdienstige begrippen der Balineezen zal verdenken. Omtrent den godsdienst der Balineezen verkeert men in onze Oost — natuurlijk, en ook hier te lande — minder natuurlijk, maar toch waar — in de schandelijkste onwetendheid, den weinigen die het beter weten niet te na gesproken. Het is nog niet lang geleden, dat men in 's Lands vergaderzaal de Balineezen heeft hooren brandmerken als Heidenen, en derhalve als niet waardig dat de Regeering hun godsdienstplechtigheden op dezelfde lijn stelde als de Mohammedaansche. En dat durft men zeggen, zonder dat iemand in die doorluchtige vergadering het weêrspreekt, terwijl geen volk in den Indischen Archipel zoo'n hoogen trap van beschaving bezit als het Balineesche; terwijl het nog in ons geheugen ligt hoe op Lombok, te midden van den felsten strijd, Balineezen een ridderlijkheid betoond hebben, zooals bij de Mohammedaansche Atjehers nooit is voorgekomen! Zulk eene onkunde, niet bij de onwetende schare, maar bij de hoogstgeplaatsten in den lande, zou belachelijk wezen, indien het niet zoo bedroevend was.

Het gedicht, opgesteld in een mengsel van Balineesch en Javaansch, gelijk trouwens de meeste letterkundige gewrochten der Balineezen, bestaat uit zestig

koepletten, elk van negen regels. Het aantal lettergrepen in den eersten regel is 10, in den tweeden 6, in den vierden 1, in al de overige 8. De eindlettergrepen van elken versregel moeten achtereenvolgens de volgende klinkers vertoonen: *oe*, *é*, *i*, *oe*, *oe*, *e*, *oe*, *a*, *a*. Deze rijmklanten — men kan niet zeggen: rijmen, want de klinker mag al of niet door verschillende medeklinkers gevolgd worden — komen regelmatig in elk koeplet terug, zoodat het gedicht een zuiver strofisch gedicht is van vrij kunstigen bouw. In mijne vertaling heb ik den strofischen vorm behouden, doch de versmaat vereenvoudigd door elk vers uit acht trochaeïsche voeten te laten bestaan en de rijmklanken, beter gezegd de assonaentie, te verwaarloozen.

Het lag niet in mijne bedoeling eene betere vertaling te geven dan de door wijlen den zendeling de Vroom geleverde. Enkele plaatsen meen ik anders te moeten opvatten dan hij gedaan heeft, en in zulk gevallen heb ik een van de zijne afwijkende vertaling gegeven, zonder daarvan uitdrukkelijk rekenschap te geven, want ik heb mij niet voorgenomen hier eene philologische bijdrage te leveren.

Van ettelijke koepletten heb ik geen metrische vertaling gegeven, wanneer ik meende dat de lezer bij de uitlating niets zou verliezen; ik heb dan den korten inhoud toch vermeld, opdat de lezer niet onkundig zou blijven van hetgeen in vers onvertaald is gebleven.

Het eerste koeplet vermeldt den weekdag waarop het gedicht vervaardigd is, maar niet het jaar — het eenige wat voor ons van belang zou wezen te weten; verder wordt verklaard, wat de strekking van het gedicht is, namelijk te leeren hoe men zich in den huwelijken staat moet gedragen. Het is dus een zedekundig leerdicht. Daarna gaat het aldus voort:

2.

Echtelingen, kent de plichten,
Die in 't huwlijk op u rusten!
Laat de lessen niet te loor gaan,
Die ge uit dit verhaal kunt putten.
Altijd moet een trouwe gade,
Wil zij bij haar man geliefd zijn,
Trachten in zijn blik te lezen,
Hoe zij 't meest hem kan behagen,
En hem onderdanig dienen.

3.

Vriendlijk klinke hare stem steeds,
En eerbiedig breng' zij hulde
Aan haar man, haar heer en meester.
Nimmer mag zij ook in daden
Haren echtgenoot weêrstreven.
Als een vrouw zich durft vermeten
Haren echtvriend te weêrstreven,
Zal zij eenmaal zware straffen
Ondergaan in de andere wereld.

4.

Zij die in dit aardsche leven
Volgens plicht haar man gehoorzaamt,
Heeft niet voor den dood te vreezen,
Zij verbeidt gerust de toekomst.
„Leef voor 't heden", zeggen anderen,
„Wat raakt ons de leer der Boeken?
„Wie weet wat de dag van morgen,
„Wat de toekomst ons zal baren?
„Leef naar eigen welbehagen."

5.

Dat's de taal der roekeloozen,
Die niet op het einde letten.

Wil toch niet haar voorbeeld volgen!
Laat een vrouw dit steeds bedenken,
Die zich nooit weet te bedwingen,
Dat zij telkens wordt herboren,
En dat haar in 't nieuwe leven,
Vuige baatzucht zal beheerschen 1).

6.

Neem de brave vrouw tot voorbeeld!
Zij is trouw en onderdanig,
Inniglijk, van ganscher harte.
Met een glimlach, vriendlijk blikkend
Tracht zij haren man te dienen.
Zulk een vrouw zal vreugde smaken,
Niet slechts in dit ondermaansche,
Maar niet minder ook hiernamaals,
Zalig met haar man hereenigd.

7.

Wat gij ook moogt ondervinden,
Goed of kwaad, laat het niet blijken.
Treur niet, als uw mededingster
Door uw gade wordt begunstigd.
Treed met blij gelaat hem tegen,
Blijf in lief en leed dezelfde.
Zijt gij de versmade, handel
Als waart gij de meest geliefde,
Zonder uwe trouw te breken.

8.

Haren man oprecht beminnend,
Blijv' de vrouw hem onderdanig.

---

1) De wedergeboorte of zielsverhuizing is een hoofdleerstuk van 't Hindoeïsme, dat door de Balineezen beleden wordt.

Geve geen gehoor aan laster,
Laat' zich daardoor niet verleiden
't Zij tot ergernis of droefheid.
Laat zij hoog haar echtvriend eeren,
Opdat haar geen rampen treffen!
Hoort nu de geschiedenis
Van een man met zijn twee vrouwen.

9.

De man heette Djatiraga;
Hij was zeer geleerd, verstandig,
Deugdzaam tevens, hoogst ontwikkeld,
En steeds trachtend naar het goede.
Van zijn beide vrouwen minde
Hij het meest Drĕman, de jongste;
Schoon zij stuursch, verwaand en trotsch was,
Werd zij door haar man vertroeteld,
En op alle wijs begunstigd.

10.

De oudste van de twee, Tan-porat,
Was deemoedig, onderdanig;
Wetend dat zij niet geliefd werd,
Toonde zij toch diepen eerbied,
Aan 't gebod der Schrift gedachtig;
Innig minde zij haar gade,
Hing hem aan van ganscher harte.
Als hij soms op reis gegaan was,
Smachtte zij naar zijn terugkomst.

11.

Aldus luidde dan haar bede:
„God en Heer! wees mij genadig!
„Laat mijn man niets kwaads bejeegnen!
„Moog zijn reis voorspoedig wezen!"

En wanneer hij weder thuis kwam,
Wiesch zij ijlings hem de voeten,
Droogde ze af met heure haren,
Zeggend: „'k Breng u mijne hulde."

12.

Ondertusschen zat Drĕman dan
Oneerbiedig op de *balé.*
In heur hart verbittring voelend,
Gaf zij lucht aan haren wrevel,
Met op trotschen toon te zwetsen,
En in ijdle zelfverheffing
Zich te roemen als volijvrig
In 't bedienen van haar eegd
En Tan-porat lui te schelden.

13.

Was Tan-porat dan niet ijvrig?
Zij was immers altoos bezig,
Onverdroten 't werk verrichtend.
Doch haar mededingster wilde
Niet eendachtig met haar leven,
In heur hart verachting koestrend
Voor de sloof, die altijd zwoegde,
Die zij in haar waan beschouwde
Als een ongelukkig schepsel.

Daarop volgen drie koepletten met vermaningen, hoe eene vrouw in 't huwelijk behoort te leven, en met waarschuwingen om niet te handelen gelijk de overmoedige Drĕman, die zich niet ontzag een hoogen toon tegen haar man te voeren en nooit tevreden was, hoeveel mooie kleederen zij ook kreeg. Daarna gaat de geschiedenis aldus verder:

17.

Zóóver kwam 't ten langen leste,
Dat Tan-porat, diep vernederd,
Een waar slavenleven leidde;
Doch, getrouw aan 't heilig voorschrift,
Bleef zij haren man vereeren.
Altoos als haar man op reis was,
Bad zij dat hij wel mocht varen,
En bij zijn tehuiskomst bracht zij,
Needrig groetend hem haar hulde.

18.

IJlings wiesch zij dan zijn voeten,
Wischte ze af met haren borstdoek,
En ging dan stil weêr aan haar arbeid.
Steeds in lief en leed dezelfde,
Was haar man zij onderdanig.
Maar Drĕman bleef even wreevlig,
Even trotsch en opgeblazen,
Voelde niet in haren hoogmoed,
Hoe onwaardig haar gedrag was.

19.

Zij, Drĕman, genoot luchthartig
Van den rijkdom van haar gade;
At en kleedde zich te weeldrig.
Onder 't juk dier vrouw zich krommend,
Gaf haar man, bevreesd en raadloos,
Alwat ze in haar grillen eischte.
Na verloop van tijd gebeurde 't,
Dat Drĕman in weelde levend,
Ziek werd en niet meer kon eten.

20.

Djatiraga was bekommerd,
Want de ziekte zijner gade

Scheen haar leven te bedreigen.
IJverig weerde zich Tan-porat,
En liep rustloos allerwegen
Rond, om artsenij te erlangen.
„Mocht mijn lieve jongre zuster,"
Dacht zij, „toch in leven blijven!
„Mocht ik artsenij bekomen!"

21.

Thuisgekomen blies zij haastig
't Poeder op de huid der zieke,
Wreef de beenen haar met kruiden,
En met zachte stemme bad zij:
„God en Heer, ach, spaar het leven
„Van mijn medevrouw, ik smeek U;
„Haar die met mij alle moeiten
„Deelt om d'echtgenoot te dienen,
„Haar, o God! was Gij genadig!

22.

Doch de zieke werd al erger:
In haar koortsgloed wierp onrustig
Zich de kranke heen en weder;
Buiten kennis, hevig ijlend,
Tastte wild zij om zich henen.
Telkens kermende van pijnen,
Zwevend tusschen dood en leven,
Door onduldbren gloed gefolterd,
Werd zij eindlijk gansch bewustloos.

23.

Toen de zieke was gestorven,
Zielloos neêrlag op het leger,
Gaf haar man in droeve klachten
Lucht aan zijn geprangden boezem,

En, ontroostbaar, sprak hij morrend:
„God en Heer! waar is mijn liefste?
„Zij, mijn onwaardeerbaar kleinood!
„Als een bloem, op 't lieflijkst geurend,
„Is ze ontijdig afgevallen."

24.

Ook Tan-porat weende bitter,
En uit liefde voor de doode
Barstte zij in klachten uit:
„Ach! gij, lieve jongre zuster
„Zijt, helaas, vóór mij gestorven.
„Och of ik gestorven ware!
„Waarom zijt ge ons thans ontvallen,
„Als een bloem, die pas ontloken,
„Afgerukt is van haar stengel."

25.

Zoo dan treurden de echtelingen,
Toen der ziel van de overleedne
Elders angst en schrik bereid was:
Djogor Manik 1) komt, gewapend
Met een knods, die 't hoofd verplettert
Van Drĕman, wier hersens spatten
Wijd en zijd naar alle kanten.
Doch haar ziel werd niet vernietigd,
Werd de prooi der hellewichten.

26.

Dezen maakten zich toen meester
Van de ziel, ter straf verwezen,
Sleurden haar aan sterke touwen
Naar den vuurgen helleketel.

---

1) Een dienaar van Jama, den god van het doodenrijk.

Daarna werd zij opgehangen
Aan den Randoe-boom der helle 1)
Boven 't vuur in lichter laaie.
Zoo werd de arme ziel gepijnigd,
Door 't onbluschbaar vuur geblakerd.

In koeplet 27 wordt nog verder uitgeweid over de pijnen die Drĕman te verduren heeft; daarna gaat de dichter aldus voort:

28.

Zoo dan werd de ziel gefolterd,
Boven 't helsche vuur geblakerd. —
Eerlang werd ook Djatiraga
Op het ziekbed neêrgeworpen,
Steeds verergerde zijn toestand
En zijn ziel ontvlood het lichaam.
Hellewichten daalden neder
Om des dooden ziel te voeren
Met zich naar de hel Gomoekha.

29.

Met de voeten saamgebonden,
Werd de ziel van Djatiraga
In den ketel neêrgeslingerd,
Waarom heen de vlammen likten,
Dat het water borlend ziedde.
De gedoemde ziel, gepijnigd,
Schreeuwde en gilde 't uit erbarmlijk.
Man en vrouw, zij vonden beide
Daar het loon van hunne werken.

30.

Zoo dan ondergingen beide,
Man en vrouw, gerechte straffe.

---

1) D. i. de katoenboom, die in de Indische mythologie voorgesteld wordt als de folteringsboom der hel.

Diepe droefenis vervulde
Het hart der trouwe vrouw Tan-porat;
Och of zij nu ook maar stierve!
Waartoe zou zij nu nog leven?
Doelloos was voor haar dit leven,
Nu er niemand was op aarde,
Wien haar liefde zij kon wijden.

31.

En in droeve klachten gaf zij
Lucht aan haar geprangden boezem:
„Ach, wanneer zal ik mijn dierbren
„Echtvriend wederzien, o Heer!
„Hem, mijn schat, mijn veel geliefde!
„Neem ook mij weg van deze aarde;
„Doelloos is voortaan mijn leven."

32.

Troosteloos in rouw verzonken
Leidde zij een kwijnend leven,
Totdat ook haar uur geslagen had.
Zacht ontsliep zij, zonder smarten,
En haar ziel, aan de aarde onttogen,
Nam een nieuw en schittrend hulsel
Aan en steeg ten hemel opwaarts,
Eenen blijden glimlach toonend,
Wijl heur deugd haar vergezelde 1).

33.

Een gedaante, schoon als Rati 2),
Daalde neêr, een kruikje 3) dragend.

---

1) De *Dharma*, de deugd, is de eenige vriend die den mensch na zijn dood bijblijft, zeggen de Hindoes.

2) De gemalin van den Minnegod.

3) Met Amrta of nectar gevuld.

In het godenrijk gekomen,
Werd zij die den dood der vromen,
Der gerechten was gestorven,
Die haar man zoo trouw bemind had,
Door een veertig hemelnimfen,
Vriendlijk te gemoet haar tredend,
Met verschuldigde eer ontvangen.

In de volgende drie koepletten wordt beschreven hoe de hemelsche Nimfen zich beijverden om Tan-porat met eerebewijzen te overladen; hoe zij op alle wijze hun vreugde toonden over hare aanstaande komst in het hemelrijk.

37.

Ongevoelig voor dit alles
Bleef de ziel der trouwe gade,
Daar zij dacht aan Djatiraga.
Vriendlijk klonk het woord der Nimfen;
„Waarom, eedle Vrouw, nog treurig?
„Kom, ga met ons naar den hemel,
„Om daar zaligheid te smaken.
„'t Is de wil van d' Allerhoogste,
„Dat we ons spoeden op de reize."

38.

„Wat kan mij dat alles baten?"
Was het antwooad van Tan-porat;
„Als ik eenzaam hier moet blijven,
„En niet anders doe dan zuchten,
„Denkende aan den veelgeliefde.
„Waar is hij, mijn heer en gade?
„Zoo ik hem niet mag ontmoeten,
„Kan geen weelde mij bekoren,
„Van mijn dierbren man gescheiden.

39.

Doch de hemelingen zeiden:
„Hooggeëerde eedle Vrouwe!
„Weet, dat wij uw eega zagen
„Ginder in de hel, gebonden,
„Spartlend in den gloênden ketel."
Krijtend gaf zij toen ten antwoord:
„Brengt mij spoedig dan daar henen!
„Dat's mijn eenig hartbegeeren."

40.

„Ga niet daarheen, eedle Vrouwe!
„O, bespaar U 't droevig schouwspel!"
Maar zij liet zich niet weêrhouden,
Zij, de trouwe ziel, schreed voorwaarts.
„Keert terug, gij alle", sprak zij,
„Zegt tot God den Albestierder,
„Dat ik bij mijn man wil wezen.
„Hoe rampzalig ook zijn lot zij,
„Ik wil 't gaarne met hem deelen.

41.

„Wat hij ook misdreven hebbe,
„Ik was zijn geliefde gade,
„Toen hij nog op aarde wijlde."
Zij verdubbelde haar schreden,
Begeleid door hemelnimfen
En een dichte schaar van goden,
Die zich om haar heen verdrongen,
Haar van allen kant omstuwden,
Allen de eedle ziel bewondrend.

42.

Eindlijk kwam zij aan ter plaatse,
Waar de ziel van Djatiraga

Schelle wanhoopskreten slaakte.
Met gebonden hand en voeten
Lag hij in den hellcketel
Door onduldbren gloed gefolterd.
Bij den aanblik des rampzaalgen,
Schoten de oogen haar vol tranen,
En zij riep: „moest zóó 'k u vinden!"

43.

„Zie, mijn trouw heb 'k nooit verloochend,
„En ook thans wil 'k bij u blijven,
„En uw pijnen met u deelen,
„Bij u in den gloênden ketel."
Mèt verhaastte zij haar schreden
Om den ketel te bereiken,
Doch de hemelingen kwamen
Toegeschoten, haar verhindrend
Zich in 't ongeluk te storten.

44.

„Waarom zoudt gij hem verzellen?
„Hij heeft hier alleen te blijven
„Om te boeten voor zijn zonden;
„Gij hebt niet zijn lot te deelen
„En te branden in den ketel.
„'t Is 't gebod, — nooit te overtreden —,
„Van den Hoogen Lotsbeschikker,
„Dat een andre plaats bestemd is
„Voor de trouwe, vrome zielen."

45.

Dat's de wil des Lotsbestierders."
Doch de ziel gaf toen ten antwoord,
Zij, die haren man getrouw bleef:
„Waartoe dienen zooveel woorden?

„Al uw reden zijn toch ijdel,
„Want ik wil hem niet verlaten,
„Hem, den man dien 'k steeds bemind heb;
„Ook niet nu hij in dien ketel
„Duldelooze kwaal moet lijden."

46.

Vleiend spraken toen de Nimfen,
't Hart vervuld van mededoogen:
„Laat geëerde, uw opzet varen;
„Gij moogt niet de straffe deelen
„Des rampzaalgen in den ketel
„Heb erbarmen met uzelve,
„Met uw schoon en teder lichaam."
Bij dees zoete taal der Nimfen
Blijft Tan-porat onverzetlijk.

In koeplet 47 wordt verhaald dat de ziel van Tan-porat, haar voornemen willende doorzetten, door de hoogere wezens die tot taak hebben aanteekening te houden van de daden der menschen, met geweld wordt tegengehouden.

48.

Toen kwam de Allerhoogste Heerscher
Uit het grondloos Niet te voorschijn.
„Vrouw!" sprak hij, „genoeg bewijzen
„Hebt gij van uw trouw gegeven;
„Meer is niet van u te vergen.
„Doch uw echtgenoot moet blijven
„In de hel, en onvermijdlijk
„Zijn gerechte straf ontvangen.
„Wees getroost, treed moedig voorwaarts
„Op het pad dat leidt ten hemel.

49.

Met bewogen stem en needrig
Smeekte zij den Allerhoogste:
„Groote God en Lotsbeschikker!
„Geef mij, smeek ik u, vergunning
„Om, vereenigd met mijn gade,
„In den ketel pijn te lijden."
De Allerhoogste scheen besluitloos,
En beval de godenschare
Met de vrome ziel te spreken.

De godenschaar tracht te vergeefs de ziel van Tan-porat van haar besluit af te brengen. Toen zij dit den Opperheer mededeelen, spreekt deze als volgt:

51.

„Het zou onrechtvaardig wezen
„Haar aan kwelling prijs te geven,
„Want zij heeft getrouw haar plichten
„Steeds vervuld in 't aardsche leven.
„Dies behoort zij loon te ontvangen.
„Ja, zij is ten volle waardig
„Naar den hemel op te stijgen,
„Om de zaligheid te smaken,
„Die het deel is aller braven."

52.

Daarop sprak de Godenschare
Uit één mond tot d'Allerhoogste:
„O, almacht'ge Lotsbeschikker!
„Deze ziel is vast besloten
„In haar onbezweken trouwe
„Niet van haren man te scheiden,
„Aan zijn zijde steeds te blijven
„In de hel of in den hemel,
„Lief of leed met hem te deelen."

53.

„Laat den man, om harentwille
„Van de helsche straf ontslagen,
„Met haar in den hemel wonen."
Deze bede werd bewilligd
Door den Hoogen Lotsbestierder.
„Gaat," zoo sprak hij, „ik vergun het,
„Gaat haar echtgenoot bevrijden."
En de ziel van Djatiraga
Werd toen van de straf ontslagen.

54.

Na geheel te zijn herschapen,
Leek in schoonheid Djatiraga
Op den jongen god der Liefde.
Maar Drĕman vond geen erbarmen;
Hoe zij schreeuwde en hoe zij gilde
Om van pijn verlost te worden,
Het bleef vruchteloos en ijdel.
Smeekend riep zij tot haar gade:
„Heer, wil mij van hier verlossen!"

55.

„Ach, ik lijd zoo, opgehangen
„Aan den Randoeboom der kwelling,
„Onuitstaanbre pijnen duldend.
„Och, kon ik hieraan ontsnappen!
„'k Denk aan 't kwaad door mij bedreven,
„'k Ben bewust van mijne zonden;
„Daarom moet ik nu zoo lijden,
„Fel geblakerd, opgehangen,
„Als uitzinnig van de hitte."

56.

„De oogen zijn mij uitgeslagen,
„Uitgespat zijn mij de hersens,

„Uitgerukt mijn ingewanden.
„O, mijn lief, gedenk de dagen
„Toen gij mij zoo teder mindet!"
Doch haar man kan haar niet redden;
Schoon hij haar nog liefde toedroeg,
Moest hij toch zich van haar scheiden,
Om den wil van God te volgen.

57.

Treurig bleef Drĕman daar achter,
Gruwlijk helsche pijnen lijdend
En wanhopig kreten slakend.
Maar de ziel der trouwe gade,
Met haar echtgenoot vereenigd,
Ging met hem om d'Allerhoogste
Lof en hulde en dank te brengen.
Uit een gouden kruik werd nectar
Daarop beiden aangeboden.

58.

Het verkwikkend hemelwater
Smaakte heerlijk, onbeschrijflijk,
Zoeter dan de zoetste honig.
Djatiraga dronk het eerste,
Daarna laafde zich zijn gade
Aan 't betoovrend hemelwater,
Dat de tong zoo lieflijk steelde,
En met vollen teug gedronken
Nederdaalde tot in 't harte.

59.

Toen zij 't vocht gedronken hadden,
Werden zij zóó toegespoken
Door de schaar van hemelnimfen:
„Gaat nu tot den Albeschikker

„Die uw komst verbeidt, geëerden!"
Blijde togen beide zielen
Nu op weg. Tan-porat zeide
Onderdanig tot haar echtvriend:
„Ga gij voor, gemaal, geliefde."

60.

„Ik zal uwe schreden volgen."
Hij voldeed aan haar verlangen,
Daarop schreden beide voorwaarts,
Hij voorop, en zij hem volgend.
Als twee wonderschoone bloemen
Leken de echtelingen beide;
Als een paar van hemelingen,
Zoo verschenen zij al wandlend,
Man en vrouw, gelijk in schoonheid.

De strekking van het gedicht is duidelijk en het is daarom geheel overbodig daarover uit te weiden. Er blijven echter een paar punten over, waarbij we langer meenen te moeten stil staan.

Het zal den lezer niet ontgaan zijn, dat Tan-porat als weduwe hare echtgenoot een geruimen tijd heet overleefd te hebben en dat zelfs de gedachte niet bij haar opkomt hem in den dood te volgen, door vrijwillig zich zelve op te offeren. Wanneer de dichter eene vrouw van zoo voorbeeldige deugd in leven laat blijven, dan levert hij het bewijs, dat hij de weduwverbranding niet als den plicht eener brave vrouw beschouwt. Toch heerscht het gebruik der weduwverbranding op Bali, gelijk oudtijds in Indië. De vraag is tot welke klassen der bevolking bedoeld gebruik beperkt is; hieromtrent ontbreekt het aan nauwkeurige berichten. In Europa heerscht vrij algemeen de meening dat de zelfopoffering der weduwen van oudsher eene algemeen Indische gewoonte was. Doch die meening is onjuist. Niet alleen is de weduwverbran-

ding in Indië nooit algemeen geweest, maar wat meer zegt, ze is in strijd met den Weda en de wetboeken, d. i. van orthodox Indisch standpunt: in strijd met goddelijke en menschelijke wetten. In de oudste geschriften is van 't gebruik geen enkel spoor aan te treffen; wel van het tegendeel. Ook uit de oudste oorkonden der Boeddhisten blijkt dat ten tijde der opkomst van 't Boeddhisme het gebruik, in Noord- en Middel-Indië tenminste, onbekend was. Eerst in 't Mahâbhârata vindt men een enkel voorbeeld, en wel van een koningsweduwe. Het vermoeden dringt zich op, dat het gebruik òf een inkruipsel was, begunstigd door vorsten met een talrijken harem, om zich eenigermate tegen moordaanslagen van de zijde hunner gemalinnen te vrijwaren, of wel een van elders door koningen ingevoerde mode, die ook bij andere standen navolging vond, gelijk alles wat van een hof pleegt te komen. Hoe het zij, de door Europeanen tegen de priesters — bedoeld zijn de Brahmanen — ingebrachte beschuldiging, dat dezen het barbaarsch gebruik uitgedacht of begunstigd hebben, is eenvoudig onwaar en getuigt van onwetendheid. Wel kan men den Brahmanen verwijten, dat zij, tegen beter weten in, hun stem niet krachtig genoeg tegen het misbruik verheven hebben en zich vergenoegden het te ignoreeren, juist zooals de Balineesche dichter doet.

Omtrent de bij Hindoes en Balineezen gangbare voorstellingen der hel moet opgemerkt worden, dat deze het karakter draagt van een vagevuur, waarin de gedoemde zielen, na met een nieuw lichaam bekleed te zijn, niet eeuwig blijven, maar een langer of korter tijd, in overeenstemming met de grootte hunner schuld. Nadat de straftijd verloopen is, worden de zielen herboren; hetzij als mensch, of zoo zij dit niet waardig zijn, als dier.

Uit het gedicht laat zich niet opmaken tot welke Hindoesche secte de dichter behoorde; alleen dit kan men met zekerheid zeggen dat hij geen Boeddhist was,

want de wijze waarop hij een opperwezen en almachtigen Lotsbestierder laat optreden is in strijd met de Boeddhistische leer, welke atheistisch is. Vermoedelijk beleed hij het Çiwaïsme, zooals de meesten zijner landgenooten; het aantal Boeddhisten op Bali en Lombok is trouwens volstrekt onbeduidend; in Voorindië zijn er in 't geheel geen. Alleen op Ceilon bestaat nagenoeg de helft der bevolking uit Boeddhisten.

Ten slotte een enkel woord over den stijl van het gedicht. Deze is hoogst eenvoudig en onopgesmukt. Het was den vervaardiger blijkbaar te doen, een leerdicht te schrijven, en niet, door beeldrijke spraak den dichterlijken smaak zijner lezers te streelen. Het zou weinig moeite gekost hebben eene vertaling in bloemrijker stijl te leveren, doch daartoe voelde de vertaler zich niet gerechtigd.

H. KERN.

Eene reis naar de Mentawei-eilanden.

Naar het Duitsch van ALFRED MAASS door C. SPAT. 1)

Den 28 Juli 1897 begaf ik mij met mijn reisgenoot, den heer dr. Morris, van uit de tot Padang behoorende bekoorlijke Emma-haven naar de Mentawei-eilanden. Dank zij de goedheid van den Gouverneur van Sumatra's Westkust, den heer Michielsen, werden wij met den Gouvernements-stoomer *Zwaluw* naar Sióban op Zuid-Pora of Pagehtengah, waar zich een Maleische agent van het Nederlandsche Gouvernement met een kleine bezetting van 16 man bevindt, gebracht. 's Morgens om half 6 uur kwam de kust van Pageh-tengah in zicht en om half 7 stevenden wij de kleine, van de wereld afgezonderde, door het donkere groen van het oerwoud omzoomde bocht van Sióban binnen.

Tot nadere kennis der Mentawei eilanden moge het volgende vermeld worden.

De Mentawei-, Mantawei- of Mentawi-eilanden vormen een groep van eilanden, die zich langs de Westkust van Sumatra uitstrekken. De keten loopt van Noordoost naar Zuidwest 2) over een afstand van 120 à 140 KM. Zij

---

1) Vertaald uit: *Verhandlungen der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin.* Band XXV — 1898 — No. 4.

2) De bedoeling van den schrijver zal wel zijn van NW. naar ZO. (Vertaler).

bestaat uit 4 groote en 17 kleine eilanden, met een oppervlakte van ± 11.000 □ KM. De eilanden liggen van 0°59′ tot 3°41′ Z.Br. en 98°30′ tot 100°40′ O. L. van Gr. De beide in 't Noorden gelegen eilanden Siberut en Pora worden met de nabij liggende kleine eilandjes eigenlijk in engeren zin Mentawei-eilanden genoemd; de beide in 't Zuiden gelegen eilanden, door straat Pora of Nassau-Straat van de vorigen gescheiden, Noord- en Zuid Pageh, heeten met de omliggende kleine eilanden Pageh-, Poggi- of Nassaugroep. Onverminderd deze verdeeling vormen de beide groepen, naar hunne ligging en geographische gesteldheid een samenhangend geheel, dat met den Maleischen naam Mentawei-eilanden aangeduid wordt. De eilanden zijn van vulkanische formatie en aardbevingen komen er dikwijls voor. De bodem is over 't algemeen vlak; de heuvels verheffen zich nauwelijks boven 150 à 200 M.

De kust is hier en daar rijk geleed en bochten met goede ankerplaatsen zijn aanwezig. Koraalklippen omgeven de geheele eilandenketen.

We hebben ons nu voornamelijk te bepalen bij Zuid-Pora, Sicoboe of Pageh-tengah, door de inboorlingen Tobolagai genoemd. Het beslaat ongeveer 60 KM. in de lengte en 30 KM. in de breedte en telt ± 14,000 à 15,000 inwoners, gevestigd in negen dorpen. In de bocht van Sióban, die gelegen is op 2° 10′ 15″ Z.B. en 99° 44′ 15″ O. L. hadden wij ons strandbivak opgericht. Van hier uit maakten we onze kleine zwerftochten naar den dammar-tuin, naar het dorp Sióban met zijn drie onderhoorigheden Tai-Kärussug, Tai-beu-uma, Schakoikoi, evenals naar de plantages der inboorlingen, eindelijk een door tegenwind mislukte vaart naar de Nassau-eilanden, aan welke ons door het gouvernement was toegestaan een bezoek te brengen, terwijl een bezoek aan Sibérut wegens het plunderen van een Maleische prauw en het dooden van den eigenaar er van, ons bepaald verboden was. Tengevolge van het ondoor-

dringbare verwoud moest ik ook afzien van een tocht door het eiland. Ik kon mij alleen in de plantages en in de dorpen der inboorlingen en verder langs de riviertjes bewegen. Slechts eens gelukte het mij langs nauwe ongebaande paadjes een heuvel te beklimmen.

Deze beperking had echter het groote voordeel, dat ik grondiger het gestelde doel kon najagen. Het doel mijner reis was een zoo volledig mogelijke ethnographische verzameling naast wetenschappelijke aanteekeningen tot kennis der Mentawei-eilanders; daarbij verzamelden wij op botanisch en zoölogisch gebied, in 't bijzonder vlinders, hetgeen ik den beminnenswaardigen Heer Hofrat dr. Hagen te Frankfort a. M., die mijn reis mogelijk maakte, beloofd had. Een kort bericht van hem heeft te mijner kennis gebracht, dat er onder de 451 verzamelde exemplaren 16 tot nu geheel onbekende soorten zijn. Het minst tevreden ben ik op anthropologisch gebied. Dit negatieve resultaat is daaraan toe te schrijven, dat de Italiaan Modigliani, die in het jaar 1895 de bocht van Sióban bezocht, door twisten met de inlanders over metingen en het maken van vormen, voor ons de zaak zeer bemoeilijkt had; daarbij kwam nog, dat na het bezoek van Modigliani aan een dorp, daar vele lieden, vooral kinderen, aan koortsen stierven. Modigliani zelf verloor door pijlschoten eenige zijner lieden en kwam met zware koorts te Padang terug. Iets gelukkiger dan hij was ik in het verkrijgen van schedels, waarvan ik er 12 kon meebrengen.

Onzen eersten tocht maakten wij naar den drie uren verwijderd liggenden dammartuin van een Chineeschen handelaar uit Padang. De vaart ging bij 't schoonste weer langs de schilderachtige kust. Dicht oerwoud, kleine inhammen, vlak strand en eenige boven de wateroppervlakte uitstekende koraalriffen met sterke branding wisselden elkander af. Eindelijk, na 2½ uur gevaren te hebben, landden wij in een kleine lieflijke bocht, waarin

een Maleische nederzetting bestaande uit arbeiders van den dammartuin. De dammartuinen zijn partijen oerwoud, waarin op betrekkelijk kleine ruimte meerdere panässeboomen, zooals de inboorlingen zeggen, verspreid staan. Het dammarahars wordt uit de stammen der *Engelhartia Spicata* gewonnen, door de bast in te kerven waardoor het hars overvloedig naar buiten komt.

De aftapping geschiedt vier maal in 't jaar en schaadt de stammen niet. 1 Nederl.-Oost-Indische pikoel = 61,689 KG. beste hars kost 50 Rup (gulden), ongeveer 87.50 Mk., de tweede qualiteit 40—45 Rup. Een flinke boom van $1\frac{1}{4}$—2 voet middellijn levert ongeveer $3\frac{1}{2}$ KG. hars.

Na onderhandelingen van bijna drie weken was eindelijk de groote dag aangebroken, waarop we een dorp (*lagai*) bezoeken zouden. Reeds had ik aan de mogelijkheid van zoo'n bezoek getwijfeld, want steeds werden we door uitvluchten tegengehouden Van alles beheerschenden invloed voor de reizigers zijn hier de vele godsdienstige gebruiken (punen), die eigenlijk $\frac{9}{10}$ van het jaar beslag op de inlanders leggen, en die onder meer dan ook de aanraking met vreemdelingen verbieden. Wij maakten onzen tocht in twee booten. Dr. Morris had plaats genomen in een boot van een inlander, die door den eigenaar bestuurd werd, terwijl de posthouder, de tolk en de Maleische roeier met mij in een klein schuitje van de gouvernements prauw zaten. Wapenen mochten we niet medenemen volgens den wensch van het dorpshoofd; in plaats daarvan hadden we geschenken voor de inlanders bij ons. Snel gleden we over de watervlakte en door de branding de monding van het riviertje binnen. De stroom had een breedte van 3 tot 5 M. De pracht van het tropische landschap verhoogde het genot van de reis. Woudreuzen met lianen, rotan en andere parasietplanten wisselden af met slanke kokosstammen, rijk gepluimde boomvarens en welige bevallige bamboeboschjes. Te midden van het groen lichtte de roode heilige bloem der

inboorlingen (*Hibiscus rosa sinensis*). De kleurenpracht der krotons werkte verkwikkend op het oog van den reiziger. Op de rivier ontmoetten we enkele vaartuigen van onze vrienden van Sióban, en ook vrouwen kwamen ons in hare kleine kano's tegen. Toen deze laatste ons zagen sprongen eenige van hen dadelijk uit het bootje, dit aan den stroom overlatend, en zochten beschutting in het nabijzijnde woud; slechts herhaalde toespraken van den ons vergezellenden inlander konden bewerken, dat eenige van hen bleven zitten. Schuw en bleek, alsof we booze geesten waren, voeren ze dan langs ons. Na een goed uur bereikten wij Sióban en wel de onderhoorigheid Taikärussug. De bewoners, vooral de kinderen, kwamen schreeuwend naar den oever geloopen om de blanken te zien. Wij landden in de nabijheid van het groote huis van het dorpshoofd. Langs een palmstam met inkepingen, die als trap dienst deed, besteeg ik den oever. Een kleine knuppeldam bracht mij op een verhoogden vonder, die met twee smalle planken overdekt was, naar de behuizing van het door het gouvernement erkende Hoofd (Djimata Sibadjaioto). Het was een ruim, fraai huis in den hier typischen vorm met sierlijk gebogen dak. Wij betraden een groote, halfdonkere ruimte, die haar licht door de deuren en door kleine op vensters gelijkende openingen in de wanden ontving; de zoldering glansde roetzwart. Drie groote schilden van zeeschildpadden, een groot aantal dierenschedels (zwijnen en vooral apen) tooiden als fetischen boven aan den hoofdbalk van het dak. Het huisraad, als schotels, klapperraspen, vischnetten enz. was eveneens onder het dak opgehangen. Verder prijkte in het vertrek de groote katäuba, een uit drie palmhouten cilinders bestaande, met slangenvel overspannen muziekinstrument, waarbij in het huis van het hoofd dansen werden uitgevoerd.

Wij lieten ons na een eerste vluchtige kennismaking en nadat we den ouden dimata flink de hand geschud

hadden op den grond neder. Spoedig was geheel Sióban om ons heen. Groote stilte heerschte zoolang wij ons met het dorpshoofd onderhielden; eerst toen met de verdeeling der geschenken begonnen werd, kwam er leven in de brouwerij; vele handen en handjes werden naar ons uitgestoken, en zelfs het zoo schuwe vrouwelijke geslacht toonde zich goed van den tongriem gesneden. „Akä, akä panguruat" klonk het aan alle kanten.

Bij een later bezoek, dat wij het dorpshoofd mochten brengen, hadden we meer tijd tot kijken. Ook toonde onze vriendelijke gastheer ons zijn grootste heiligdom (ngalau uma). Het bestond uit verscheidene heil aanbrengende bladeren, die in doek gewikkeld waren welke weer met roodgekleurde rotan dichtgebonden was; aanraken was ons verboden. Dan liet de dimata, ook rimata genoemd, ons de vrouwenvertrekken, die zich allen in het hoofdgebouw bevinden, zien. Mij trof de grendelsluiting der deuren, welke laatste met dieren, als vogels, herten, apen, hanen versierd waren. Op een klein plankje, zagen wij een keurig beeldje van elkaar luizende apen, dat links van den ingang de ruimte tusschen het veruitstekende dak en den wand aanvulde; aan den rechterkant bevond zich als pendant een hert dat door een hond gebeten wordt. In huis bemerkte ik dit keer een sierlijk stel voor de raspen om kokosnooten fijn te maken. Vooral waren ook bezienswaard de uitgesneden planken waarop de heilige hertenschedels zonder onderkaak bevestigd waren; rijk met snijwerk versierd stonden zij zeer fraai in het halfdonker van het vertrek. Het groote vischnet voor zeevisch en schildpadden werd in vijf emmers van Polygadenia lucida bewaard. De schedels van heilige schildpadden waren op kleine stokjes gestoken; ook zagen wij de groote schotels, waaruit heilige dieren, hert, aap, schildpad en varken door den Dimata onder de dorpsbewoners tijdens de punen verdeeld worden. Ook de op den bodem uit drie groote, 3 tot 5 M. lange bamboe-cilinders

bestaande tuducat toonde de huisheer ons. Daarop werden we op allerbeminnelijkste wijze onthaald. Ons menu bestond uit keladi (Colocasia esculenta), met daarover geraspte kokosnoot, waarbij we klapperwater als drank hadden. Ook had onze opmerkzame gastheer een napje met water bij ons laten zetten, om na het eten de vingers te kunnen wasschen. Het kleine maal werd ons op een mat in een ingevoerden aarden nap voorgezet. Wij hurkten in een kring, terwijl de dorpsbewoners lachend toekeken, welk een grappige vertooning wij met de handen etende voor hen maakten. Ook zorgde de oude Sibadjaioto voor afwisseling onder het korte diner; hij toonde ons met zekeren trots de Nederlandsche driekleur en een gouvernements-schrijven, waarbij hij door het Ned. gouvernement als dorpshoofd was erkend, en voorts eigenaardige dansschortjes, waarvan de dansers zich bij de uitvoering eener dans bedienen. Ik wilde er natuurlijk dadelijk een van hebben, maar ze waren takäi-käi, d. i. heilig, en ik kon hem niet tot ruilhandel overhalen. Na het eten bezichtigden wij de twee groote kelaba's van onzen gastheer. Dit zijn groote booten van 20 schreden lang bij 4 breed. Hierin gaat het opperhoofd met het geheele dorp, behalve de kinderen en ouderen van dagen, op de vischvangst. De eene boot kon 120, de andere 85 personen bevatten.

Het dorp is geheel onregelmatig aangelegd. Het strekt zich uit langs de rivier op een open plek in het oerwoud. Er zijn 3 groote en 70 kleine huizen in Sióban. De huizen staan op palen en zijn op de balken na van bamboe vervaardigd. De daken zijn met atap, d. i. met de sterke bladeren van den nipapalm gedekt. In den regel bestaan ze uit een open galerij en een vertrek, waarin aan de achterkant de stookplaats. Onder het dak wordt het huisraad geborgen, terwijl de ruimte onder het huis gebezigd wordt voor het ophangen van kleine kooien. Bij de rijken zijn ook daar de stallen voor het grauwzwarte, slecht

uitziende borstelvee, dat meer op wilde varkens dan op huisdieren gelijkt. De pinnen en wiggen, die de balken bijeen en het huis in zijn verband houden, vertoonen een dierengedaante, in 't bijzonder vogels. In de buurt van het dorp hebben de bewoners kleine ontginningen waarop zij voornamelijk keladi, suikerriet, sago en pisang als ook klappers planten. Grootere soortgelijke ontginningen waren een klein kwartier van ons strandbivak af dus pl. m. 1¼ uur van het dorp.

Om ook de zeden en gewoonten der inlanders meer van nabij te leeren kennen bezochten wij hen meermalen in de dichtbij gelegene kleine plantages, waarop zich verscheidene kleine hutten bevonden, die niet zooals enkele anderen, uitsluitend tijdens den arbeid bewoond werden. De weg ging langs een klein stroompje door een prachtig mangrove-landschap. Bij den aanleg van zoo'n plantage worden eerst in het oerwoud de kleine boomen geveld en verwijderd; dan planten ze keladi (colocasia esculenta) en later beginnen ze met het vellen der woudreuzen. Om een strook door verbranding in de asch te leggen is hun door godsdienstige gebruiken verboden. De groote stammen laten ze liggen en deze worden door den vochtigen dampkring een geschikte bodem voor een kolonie van allerlei parasietplanten, vooral paddestoelen. Bij het planten der keladi maken ze gaten in den grond waarin ze de jonge plantjes zetten. Daar de grond hier uiteraard vochtig is loopen deze gaten spoedig dicht. Voorloopig steken de inlanders dan geen hand meer uit; eerst als het onkruid begint te woekeren, trachten ze het door uittrekken te verdelgen. Behalve keladi hebben ze nog bira-bira Suikerriet planten ze meestal tusschen pisang op gelijke wijze als keladi. Oude rietstengels worden in twee voet lange stukken gesneden. De kronen worden weer voor het uitplanten benut, en die behoeven ook slechts in gaten gestoken te worden om zich dan weer verder te kunnen ontwikkelen. Klap-

pers worden eerst uit de noot tot plantjes gekweekt en tusschen pisang bij voorkeur langs den oever gepoot; de jonge planten met de noot er nog aan in ondiepe kuilen gelegd en los met aarde gedekt. Sago wordt ook van stekken en wel op moerassige plaatsen geplant. De jonge aanplantingen noemen zij mŏnä, telkens met vermelding van het gewas b.v. m ŏ n ä g ä t a e, keladi-veld; als ze oud worden en niet meer te gebruiken zijn hebben ze er weer een anderen naam voor, b.v. een oud keladi veld p u g ä t ä k a t. In hunne plantages hebben ze dikwijls 2 kleine huizen, het zichtbaar gebouwde huis, s a p o ŭ s e h i m a b u a k genaamd en het verborgen gelegene, r u s s u k geheeten. In het eerste koken en eten ze, en bewaren er de gereedschappen die zij bij den veldarbeid of anders gebruiken; ze huizen er over dag in; 's avonds ontmoeten mannen hunne vrouwen, ook de jongelingen de meisjes in de kleine r u s s u k, die slechts een legerstede voor twee personen bevat.

Nu nog eenige mededeelingen over de zeden en gebruiken dier eilanders.

De inboorlingen zijn volgens onzen verdienstelijken landgenoot von Rosenberg van zuiver polynesisch ras, terwijl Junghuhn hen verwant acht met de Bataks; de assistent-resident Mess, die in 't jaar 1870 de eilanden bezocht rekent ze tot de Maleiers. Ik voor mij hel tot de meening over dat wij te doen hebben met een oerstam der bevolking van Sumatra, waarvan het overblijvend deel zich over de eilanden heeft verspreid. Ik meen te mogen aannemen dat dr. Morris, die een buitengewoon rijk taalkundig materiaal heeft medegebracht, dat niet uit een enkele woordenlijst bestaat, maar ook uit verklaringen omtrent de grammatica, dialecten en taalbouw behalve nog een rijke verzameling verhalen, door vergelijkende taalstudie er in slagen zal den sluier van dit geheim te lichten.

De inboorlingen zijn van middelmatige grootte; de vrouwen, kort en gedrongen gebouwd, verwelken spoedig

tengevolge van geslachtelijke gemeenschap op jeugdigen leeftijd en het lange zoogen der kinderen. De huidkleur is geelachtig bruin; bij de kinderen ligt deze volgens de tafels van Broka tusschen 36 en 37, bij jongelingen en jonge dochters, mannen en vrouwen tusschen 28 en 43.

Beide geslachten tatoueeren zich het lichaam met een zwarte kleurstof, die bereid wordt uit donker dammarhars met wilde honig vermengd en die blauw door de huid heenschijnt. De tatoueering is volgehouden in krachtige enkele lijnen. In enkele zeer zeldzame gevallen zijn op het bovendijbeen dieren aangebracht; zeer gewild zijn de haan en een hertensoort. Bij de vrouwen loopt eene lijn van kin tot buik, door een dwarslijn in verbinding staande met eenige andere die op den schouder in een punt samenkomen. Het gezicht wordt zelden getatoueerd en dan nog alleen het voorhoofd. Zij doen het met een naald van messingdraad, die aan een stukje hout dat gewoonlijk de gedaante van een vogel heeft, bevestigd is. De naald wordt met kleurstof voorzien en dan door kloppen met een staafje in de huid geprikt.

De kleeding dezer eilanders bestaat voor de mannen uit een lendenlap van boomschors. Deze wordt bereid uit de zeer vezelrijke schors van den baiko-boom, Maleisch t a r r o k, door met een hamer er op te kloppen en veelvuldige wasschingen om het kleverige sap uit te loogen. Dan wordt de schors in de zon gedroogd. Bij dit kleedingstuk komt nog een groote hoed uit de schachten van sagopalmen vervaardigd. Bij het visschen op steenigen of koraalachtigen bodem bedienen de inlanders zich somtijds van gevlochten sandalen. De vrouwen en meisjes dragen een schortje van pisangbladeren; al naar gelang deze fijner of minder fijn gespleten zijn, kan men zien of zij die het draagt meisje, vrouw of weduwe is. De meisjes hebben gewoonlijk het bovenlijf onbedekt, terwijl de gehuwde vrouwen dit ook met fijn gepleten pisangbladeren dekken. Behalve deze oorspronkelijke kleeding

worden door beide geslachten ook ingevoerde schorten van witte, roode, blauwe of met patronen bedrukte stof gedragen. Als hoeden hebben de vrouwen twee modellen; een wel gelijkende op papieren helmen waar onze kinderen mee spelen, terwijl het andere hoofddeksel uit palmbladeren wordt gemaakt. Als sieraden dragen beide geslachten verscheidene ketens van glaskralen. De voorkeur genieten kleine blauwe, roode, witte en gele kralen. Deze tooi weegt meerdere kilogrammen. Verder dragen de inboorlingen armbanden, vinger- en beenringen van messing en om de heupen een roodgeverfde met gekleurde kralen bezette rottanband, die eenige malen om het lijf gaat. Ook hebben ze nog arm- en beenbanden van een soort slingerplant die in de kruinen van boomen groeit. Een goede gewoonte, die zeer veel bijdraagt tot een bevallig uiterlijk voorkomen, is het, het lichaam schier elken dag met frissche, welriekende en lichtgekleurde bloemen te tooien. Vooral een crotonsoort en de bekeo (H i b i s c u s r o s a s i n e n s i s) nemen een eerste plaats in onder de sieraden, die Flora hun schenkt.

De bewoners hebben lang zwart haar met een nuance naar het bruin. Mannen scheren zich de haren boven het voorhoofd een paar centimeters weg en dragen het haar in een wrong, waarin bloemen of een chignon bevestigd zijn De vrouwen binden het haar gewoonlijk boven op het hoofd samen, en deelen het in twee strengen. Kleine jongens hebben veelal een kaalgeschoren hoofd, terwijl men bij kleine meisjes het haar laat groeien. Eens zag ik een kind met blond haar. Alle haren buiten het hoofdhaar worden uitgetrokken. Als groote schoonheid beschouwen ze lange nagels aan de vingers, doch zij hebben ze zelden; gewoonlijk worden de nagels kort gehouden.

De snijtanden werden vroeger driehoekig spits afgeveild; tegenwoordig worden ze in dien vorm gebracht door er een soort kleine beiteltjes tusschen te voegen,

waarmede gewoonlijk na het wisselen der melktanden begonnen wordt. Het reinigen der tanden doen ze met de vingers tijdens het baden in de rivier. De zorg voor het lichaam komt hoofdzakelijk neer op baden. Ze nemen soms tot vijf voetbaden op een dag, het laatst voor het verdwijnen van de avondschemering; daarna nog te baden is op religieuse gronden niet goed. Het haar wordt dikwijls met klapperolie ingewreven, waardoor het een prachtigen glans krijgt; sommige hunner wrijven na het bad het lichaam in met een wortel kinaeu (Fibraurea chloroleuca), waarvan het sap de huid geel kleurt. Vooral meisjes en jongelingen doen dit gaarne.

Zij leven hoofdzakelijk van jacht en vischvangst, en de kleine opbrengst aan vruchten die zij uit hunne tuinen krijgen. Ter verkrijging van het dierlijk voedsel gebruiken zij pijl en boog. De boog, raurau geheeten, wordt uit het hout van een palmsoort gemaakt; de pees wordt eveneens van plantaardige stof vervaardigd. De pijlen hebben houten punten van allerlei vorm, die boven vuur gehard worden en met plantengif bestreken. Verder hebben ze op dolken gelijkende messen, palitä, bij zich, waaraan soms een amulet. De oorlogszuchtige stammen van het eiland Sibérut, gebruiken behalve deze wapenen nog lichte houten schilden en lansen. Bij de vischvangst, alsook bij andere gelegenheden waarbij zij hunne kleine elegante vaartuigen gebruiken, zitten de vrouwen voorin; de man stuurt het bootje. Behalve netten worden kleine harpoenen met meerdere punten gebruikt; de schacht is van bamboe, de punten zijn van dunner of dikker messingdraad vervaardigd en bevestigd aan houten steelen die in de schacht gestoken en daarmede door een snoer, dat afgewikkeld kan worden, verbonden zijn. Bij het gebruik gaan zij zoodanig te werk, dat als de punt een visch getroffen heeft en deze begint te spartelen, de spits losraakt uit de schacht waardoor deze als drijver aan de oppervlakte komt en zoo de plaats van de buit-

gemaakte visch aangeeft. Voor grooter wild, als herten, maken ze vallen. Voor de vangst van visch en kreeft trekt gewoonlijk op bepaalde tijden het geheele dorp in de groote booten, k e l a b a geheeten, welke eigendom van den dimata zijn er op uit. Dikwijls worden ook kleinere booten met uitleggers gebruikt.

Naast jacht en vischvangst drijven de inboorlingen, als reeds gezegd, op bescheiden schaal wat landbouw op kleine velden. Hun gereedschap is eenvoudig, overeenkomstig de primitieve bewerking van den grond. Er worden slechts kapmessen, bijlen en plantstokken gebezigd. De jongelingen planten pisang, bira-bira, suikerriet, klappers, sago terwijl de vrouwen weer uitsluitend in de keladituinen werken; de overige veldarbeid wordt verricht door de gehuwde mannen. Hand aan hand met dit weinigje landbouw gaat een nog geringere teelt van huisdieren. Ze houden alleen varkens — en dit is nog een voorrecht van de meergegoeden — en hoenders. De varkens behooren tot een kleine zwartgrauwe soort, die afkomstig schijnt van de op deze eilanden voorkomende wilde zwijnen; hoenders zijn lang geleden met Maleische prauwen van Sumatra ingevoerd. Bovendien komt er als huisdier nog de hond voor, die door meerdere schurftige en uitgehongerde exemplaren vertegenwoordigd is; hij lijkt op het type onzer kortharige herdershonden met iets stomper snoet.

De inboorlingen der Mentawei eilanden zijn fetis-vereerders; hun grootste heiligdom is de Katschaila pukuatau. Het is opgesteld in het woud en wordt vooral vereerd als de lieden op zee gaan varen of ter vischvangst gaan. Te midden van het prachtige oerwoudlandschap verheft zich het rijkgetooide heiligdom. Het bestaat uit een groote ingekeepte bamboe-cilinder, die met bonte reepen stof waaraan bloemen en bladeren gebonden zijn behangen is; verder uit een houten stok, waarvan het boveneinde gespleten is, zoodat het in vele punten uitloopt, waartus-

schen een klein plankje van de schachten der sagopalm ligt. Dat laatste is de zetel voor den goeden geest schabulungan. Het offeren bestaat in het hangen van nieuwe reepen stof met bloemen aan den cilinder en het neerleggen van eenige spijs op den zetel; als de offeraars eieren eten, steken ze de schalen op de punten die de zitplaats van den geest omgeven. Een kleiner heiligdom, de zoogenaamde huis-katschaila gebruiken zij op soortgelijke wijze in hunne woningen. Bij onweer wordt het heen en weer geschud om de booze geesten, die zich er in gezeteld hebben te verdrijven.

Over de gebruiken, die bij geboorte, huwelijk en dood in acht genomen worden, is in 't kort het volgende te melden. Bij de geboorte van een kind moeten de ouders bepaalde spijzen vermijden en mogen ze geen spijs van iemand anders aannemen. Van den eersten dag der geboorte af wordt een punen van twee dagen gehouden, waarbij op haan of kip onthaald wordt; ook tooien de ouders zich en het kind dadelijk na de geboorte met frissche bloemen en bladeren. Na deze punen gaan de ouders als de vogels 30 dagen lang op voedsel uit, zooals mij een inboorling verhaalde. De man vangt visch, en de vrouw gaat naar den keladi-tuin. Als de ouders elkaar thuis weer ontmoeten krijgt het kind gekauwde rijst, terwijl de ouders het medegebrachte voedsel nuttigen. De bloementooi wordt door het kind aan een koord om den hals gedragen, en wel een maand lang; voor de ouders geldt hetzelfde. Na verloop van de eerste maand krijgt het kind de eerste collier van kralen en een kralen armband. Na afloop van de eerste punen wordt weer een kip geslacht en gegeten waarop een driedaagsche punen volgt; dan trekt de man het woud in en tracht een aap te schieten, waartoe hij tien dagen tijd heeft. Komt hij als gelukkig jager met zijn buit thuis, dan brengt hij deze naar het huis van het dorpshoofd. Hier wordt het dier gekookt en ieder ontvangt een stukje; tijdens het eten is het

punen. Na deze tien dagen nemen de ouders het kind mee naar den tuin, waar zij ook den sanittu te eten geven; deden zij dit niet dan zou de booze geest vertoornd worden en het kind daardoor ziek. Zij gaan vijf dagen met het kind naar den tuin; na afloop daarvan bouwen ze een abak, d. i. een kleine boot, wijl ze meenen, dat zoo dit niet geschiedt het kind ook ziek zou worden; de duur van den bouw loopt van 10 tot 20 dagen. Daarna gaat het gewone leven weer zijn gang. In de 5de maand na de geboorte krijgt het kind een messingen armband, datschok, en beenringen van hetzelfde metaal; zij worden gedragen tot ze te klein worden, dan afgenomen en bewaard voor kinderen die later nog mochten komen. De naam wordt den kinderen bij een groote punen gegeven; gewoonlijk is dit als ze reeds loopen kunnen. Heeft een vader zijn naam in lang niet gebruikt, dan neemt hij zelf een nieuwen naam aan en geeft den zijnen aan het kind, onverschillig of het een zoon of dochter is. Maar nimmer mag een vader zijn naam tweemaal in zijn familie geven. De kinderen worden gezoogd tot ze kunnen loopen en zittend op de heup gedragen.

Voor het huwelijk gaat de jongeling tot een meisje en vraagt haar: „Wilt ge mij?" Wordt deze vraag met ja beantwoord, dan bouwt de schoonpapa in spé voor beide een russuk (zie boven); hierin brengen de jongelui hun wittebroodsjaren door; althans de huwelijksplechtigheid heeft eerst plaats na de geboorte van eenige kinderen, terwijl in den regel de jonge man ook dan eerst zooveel bezit, dat hij een huis kan bouwen en een kleinen tuin aanleggen. Is nu de tijd voor het huwelijk daar, dan gaat niet de schoonzoon naar den schoonvader, maar zijn eigen vader of moeder, of als deze dood zijn, de naaste verwanten, en doet bij den schoonvader aanzoek om de hand der dochter. En daar de schoonzoon thans reeds geen onbekende meer is, is de kans op een blauwtje gering.

De plechtigheden bij het trouwen zijn zeer eenvoudig en er is een punen aan verbonden. Den eersten dag vereenigen de verwanten van het jonge paar zich aan een maaltijd; den tweeden dag moeten de thans eerst gehuwden thuisblijven en van den derden tot den vijfden dag vangen zij kleine kreeften in de rivier. De zesde en zevende dag worden gebruikt om in de riviermonding visch te vangen. Van den achtsten tot den tienden dag werken ze in den tuin om dezen in orde te brengen. Daarmede zijn de ceremoniën afgeloopen. De vrouwen houden hun eigen naam en veranderen hem niet.

Sterft een inlander dan begint een punen van drie dagen; den doode worden zijn sieraden op enkele na afgenomen. Als het niet reeds avond is, wordt hij nog denzelfden dag begraven. Daartoe wordt het lijk gewasschen, in doek gehuld en in de slaapmat, de zoogenaamde n g n a r e, die uit samengebonden bamboelatjes bestaat gewikkeld. Daarop wordt het lijk naar de rivier en in een boot, en naar den een half uur van het dorp gelegen doodenakker gebracht. Daar wordt een nieuwe n g n a r e gemaakt, waarin de doode gewikkeld wordt; de oude wordt mee naar huis genomen. Het lijk wordt door jonggezellen op den schouder naar het kerkhof gedragen, waar het zonder meer wordt neergelegd; alleen de lijken van meergegoeden worden dikwijls aan een paal, die op vorksgewijze samengebonden boomen rust, bevestigd. Een weduwe mag na drie dagen weer hertrouwen. Rouw wordt betoond door het afleggen der sieraden; kinderen rouwen een maand; weduwen tot zij hertrouwen. Ook worden klaagliederen aangeheven.

Communaal eigendom bestaat niet; alleen individueel eigendom en onbeheerd land; tot het laatste worden gerekend heuvels en hooger gelegen oerwouden. In ieder dorp is gewoonlijk een dorpshoofd met een plaatsvervanger. Maar het komt ook voor, als in Sióban, dat wanneer er meerdere gehuchten zijn ieder van deze een

opper- en onder-dimata benoemt. Uiterlijk zijn de hoofden in niets onderscheiden van de overige dorpsbewoners. Maar dikwijls hebben de eerste oude uniformjassen of képi's, die hun door het gouvernement geschonken zijn, als teeken hunner waardigheid 1). Waar nu meerdere zulke hoofden zijn, heeft diegene van hen, die door het Gouvernement erkend is nog een schrijven daarvan ontvangen; ook draagt soms het hoofd der gemeente een dikke messingen armband als bijzonder teeken.

De werkzaamheden van den dimata bepalen zich meer tot gebied van den godsdienst, dan wel tot regeeringszaken. Bij de keuze wordt er vooral op gelet, dat het een oudere man is, die nauwkeurig de gebruiken, welke bij punen in acht te nemen zijn, kent Is zoo iemand niet te vinden, of wil een gekozene de hem opgedragen waardigheid, tot de benoeming waarvan alle gehuwde mannen mede stemmen, niet aannemen, dan kan ook de zoon van den overleden dimata aan het hoofd der gemeente komen; doch erfelijk is de waardigheid volstrekt niet. Bij de verkiezing behoort een punen van vijf dagen, waarbij gedanst wordt; maar de sikäräi, d. i. de priester, kan het verbieden, als er zieken in het dorp zijn.

De rechtsbegrippen dezer eilanders houden natuurlijk verband met het niveau hunner geestelijke ontwikkeling. Daar ze lezen noch schrijven kunnen, bestaan er geen oorkonden en wetten waarin hunne rechtsbeginselen zijn neergelegd. Rechtspleging bestaat er dan ook niet; ieder moet zich naar zijn inzicht recht verschaffen, desnoods met behulp zijner onderhoorigen; ook het dorpshoofd bekommert zich bij onderlinge twisten niet over zijn onderdanen.

1) Wij willen den zegsman gelooven; doch denken onwillekeurig aan het verhaal in „De Indrukken van een Totok" waarin vermeld wordt hoe verrukt een dorpshoofd op een der Mentawei-eilanden was met een ouden soldatenjas, hem geschonken door een photograaf uit Padang. (Vertaler).

Bij hunne dansen bootsen ze de vlucht van zekere vogels na. Zij dragen daarbij, als in het hoofdgebouw zoo'n dans uitgevoerd wordt, dansschorten van bonte stof met kralen bezet; gewoonlijk dansen slechts twee personen tegelijk op de maat van de katäuba, en altijd mannen met mannen en vrouwen met vrouwen. De kunst van het dansen bestaat in het stampen met de voeten op de maat van het instrument, terwijl het lichaam in draaiende beweging is, waartoe armen en handen medewerken en deze zijn het, die den vleugelslag der vogels moeten voorstellen.

Als vermaken hebben de inboorlingen het bij de jongelingen zeer geliefde hanengevecht, maar zonder ijzeren sporen; verder boogschieten naar een stuk klapperdop, soms ook wedstrijden in het zwemmen. De prijs voor den overwinnaar is alleen de eer.

Hun kunst, voor zoover daarvan dan sprake kan zijn, is het meest ontwikkeld in de ornementiek. Vooral zijn het de taka arigi, de versieringen van den hoofdbalk in het huis; daarnaast, maar primitiver vinden we dieren in laag-relief als versiering op deuren.

De Nederlanders in de Philippijnsche wateren.

Een belangrijk proefschrift, ter verkrijging van den graad van doctor in de Nederlandsche letteren aan de Amsterdamsche universiteit, heeft onlangs het licht gezien: *De Nederlanders in de Philippijnsche wateren vóor 1626*, door D. A. Sloos. (Amsterdam, J. H. de Wit.)

De schrijver geeft daarin een relaas van de verschillende tochten in het eerste vierendeel der zeventiende eeuw door de Nederlanders naar de Philippijnen ondernomen, niet zoozeer met de bedoeling deze eilandengroep te veroveren dan wel om den Spanjaarden afbreuk te doen, hun belangrijken handel met China zooveel mogelijk te belemmeren en daardoor te trachten dien te verleggen naar onze eigen Oost-Indische bezittingen.

„Jaarlijks," zegt de schrijver, „kwam een groote handelsvloot ankeren in de baai van Manila, waar de Chineezen hun waren, voornamelijk zijde, aan den man brachten en daarvoor in de plaats het bij hen zoo geliefde zilver ontvingen, waarvan een steeds grootere hoeveelheid noodig was. Elk jaar werd het geregeld met de zoogenaamde zilverschepen uit Amerika aangevoerd." En die zilverschepen waren op zichzelf reeds een lokaas voor onze op buit beluste zeevaarders.

De eerste Hollander, die naar de Philippijnen stevende, was Olivier van Noort. In het laatst van 1600 kruiste hij

met twee scheepjes voor Manila, raakte 14 December slaags met twee Spaansche galjoenen en werd na een hevigen strijd, waarin hij den vijanden groote schade berokkende, genoodzaakt af te deinzen. Een zijner schepen was door de Spanjaarden veroverd, het Spaansche admiraalschip echter met geschut en ammunitie gezonken. Aan beide zijden waren de verliezen dus groot. Van Noort zelf kwam 26 December, op zijn overgebleven schip *Mauritius*, bij Borneo aan.

Niet ontmoedigd door dezen aanvankelijken tegenspoed, bleven de Hollanders de Spanjaarden bestoken. Na een paar jaar van afwisselenden strijd in de Molukken, werden de Philippijnen weer eens opgezocht. François Wittert stevende er heen met vier schepen in 1608, en na zich overtuigd te hebben dat Manila en Cavite goed versterkt en voor het oogenblik onneembaar waren, ging hij kruisen voor den ingang van de baai en ving er 23 rijkbeladen jonken op. Overmoedig misschien door dit geluk, bleef hij langer dan noodig in de Philippijnsche wateren. De Spanjaarden zaten inmiddels niet stil, maar rustten een vloot uit, goten van kerkklokken en hekwerk hun geschut en vielen met dit welbemand eskader den 25 April de schepen van Wittert aan. Enkele wisten zich door de vlucht te redden, maar het grootste deel met den geheelen buit werd veroverd of vernield. Wittert zelf met vele anderen sneuvelde, 125 man raakten gevangen, en zoo was bijna de gansche Hollandsche macht voor Manila vernietigd.

Een derde expeditie, in 1614 door Reaal ondernomen, kon door tegenwind Manila niet bereiken en moest zich tevreden stellen met den vijand in de Molukken wat schade te berokkenen. Intusschen was de gouverneur der Philippijnen, Don Juan de Silva, met een sterke vloot uitgezeild, naar het heette om de Hollanders in de Molukken aan te tasten, maar inderdaad met het geheime plan naar Bantam te stevenen. In zijne afwezigheid kwam

de Hollandsche vlootvoogd Joris van Spilberghen, die de Spanjaarden eerst op de Westkust van Amerika had bestookt, 9 Februari 1616 voor Manila.

Hij had hier zeker een gemakkelijke overwinning kunnen behalen, maar het bericht van De Silva's vertrek naar de Molukken deed hem daarheen koers nemen, waar hij den vijand natuurlijk niet vond. Bij Ternate wachtende, kon hij zich vereenigen met een eskader van Jan Dirksz. Lam, onder wiens bevel tien der schepen andermaal naar Manila zeilden, waar zij 10 October aankwamen. Men vond daar echter een vrij sterke vijandelijke vloot en zij besloten die in de haven geblokkeerd te houden, om haar elke actie te beletten.

Op een oogenblik dat verschillende der Hollandsche schepen zich verwijderd hadden om de vijandelijke handelsvloot op te wachten, zoodat Lam nog maar drie schepen over had, viel een belangrijk sterkere Spaansche flottille onder Ronquillo hem aan, en hoewel Lam zich, al retireerende, met eenige zijner andere schepen wist te hereenigen, was hij toch niet tegen de overmacht bestand. Drie zijner schepen verloor hij, twee andere vluchtten naar Ternate en het admiraalschip zette koers naar de Chineesche kust om daar buit te behalen. Hier ontmoette het de beide overige schepen van het eskader, die intusschen verschillende jonken hadden veroverd, zoodat ten slotte de buit, ter waarde van een millioen, een niet onaardige vergoeding was voor de drie verloren schepen.

Men ziet echter, dat de stoffelijke winst, door al deze pogingen behaald, niet heel groot was. Ook later werden geene belangrijke geldelijke voordeelen behaald. Maar de bedoeling der tochten was ook in de eerste plaats den handel uit handen der Spanjaarden in de onze te brengen. „Om den alleenhandel van Batavia te bekomen — aldus schreef Coen in 1623 aan de bewindhebbers der O.-I. Compagnie — moeten wij niet alleen den handel op Manila, Macao, Cochinchina en gansch Indië beletten,

maar hem langs de geheele kust van China zoozeer kwellen en incommodeeren als doenlijk is."

Daartoe moesten ook zooveel mogelijk Chineezen gevangen genomen en naar onze eigen bezittingen gevoerd, eene bepaling, die in verschillende instructies voor de vloot te vinden is. „Hadde de commandeur W. Jansen een groot getal Chinezen naar Amboyna ende Banda gesonden — zoo lezen wij in eene daarvan — gelyck seer wel doen cond, meer dienst soude de Comp. daeraen geschiet wezen, dan alle sijne veroverde goederen waerdich zijn."

Om den alleenhandel bleef het steeds te doen, en toen het bemoeilijken van den handel met de Spanjaarden niet doelmatig genoeg bleek, werd door den commandeur Reyersz eene sterkte gesticht op Pehou, een der Pescadores, om van daaruit handelsbetrekkingen met de Chineezen aan te knoopen. Maar daar dezen elke relatie weigerden, zoolang de Hollanders Pehou bezet hielden, moest aan hun wensch worden toegegeven en op Formosa eene nieuwe vestiging worden ondernomen. Van daar uit konden èn handelsovereenkomsten worden gesloten, waarbij echter van een monopolie voorloopig geen sprake was, èn getracht het verkeer met de Philippijnen tegen te gaan.

Uit deze korte mededeelingen blijkt reeds hoe bij onze eerste vestigingen in Indië een vast doel werd nagestreefd, waarvoor men zelfs groote offers bracht. Dr. Sloos meent dat de politiek van Coen, ware zij voortgezet, den handel van Manila inderdaad zou vernietigd hebben. Hij deelt ook mede, dat wij zelfs een tijd lang met onze grootste mededingers in Indië, de Engelschen, samenwerkten om het doel te bereiken en verklaart vervolgens hoe men ten slotte toch van tactiek moest veranderen, uit vrees, dat ons voortdurend buitmaken van de vaartuigen der Chineezen hen er van zou afschrikken op onze eigen havens handel te drijven. Zoo werden de tochten naar

de Philippijnen in 1626 gestaakt en nieuwe pogingen aangewend om langs vredelievenden weg het doel te bereiken.

Dr. Sloos, die voor zijn overzicht der Hollandsche verrichtingen, niet alleen de bestaande literatuur maar ook de ongedrukte gegevens van het Rijksarchief raadpleegde, geeft aan het slot van zijn verdienstelijk geschrift het voornemen te kennen, zijn onderzoek „uit liefde voor de koloniale geschiedenis voort te zetten en ten einde te brengen."

VARIA.

Een interview met generaal Sir William S. A. Lockhart.

Generaal sir William S. A. Lockhart, die aanvoerder is geweest van het leger van 60,000 man, dat den vorigen zomer den opstand aan de Noordwestgrens van Indië heeft bedwongen, is thans tot *commander in chief* van het Engelsche leger in Britsch-Indië benoemd.

Zooals velen zich zullen herinneren, is de generaal in 1877 eenigen tijd bij onze expeditionnaire macht in Atjeh gedetacheerd geweest en heeft hij, voornamelijk te Samalangan, onze troepen van nabij in actie gezien. Daarom heeft een medewerker van het *Handelsblad*, die zich onlangs te Londen bevond, het niet ongeraden geacht, den generaal aldaar een bezoek te brengen; hem werd met de grootste welwillendheid en voorkomendheid een onderhoud toegestaan.

De generaal verklaarde de aangenaamste herinneringen van zijn verblijf in Atjeh te hebben en gaarne op al de hem gestelde vragen te willen antwoorden.

Hier volgt een overzicht van het gevoerde gesprek:

Vraag. Keurt gij het aanknoopen van onderhandelingen met een inlandsche macht, voordat elk gewapend verzet gebroken is, goed?

Antwoord. Over het algemeen zullen onderhandelingen met een inlandschen vijand slechts dàn kans van slagen

hebben, wanneer de inlanders volkomen van de meerdere kracht en de overmacht van de Europeesche troepen overtuigd zijn. Zoolang zij zich nog gewapend verzetten, is dit natuurlijk niet het geval. Daarom is het altijd van belang, de eerste slagen krachtig en beslissend te doen zijn, en ik weet dat ik slechts het oordeel van vele Nederlandsche militairen herhaal, wanneer ik zeg, dat een van de redenen van den langen duur van den oorlog in Atjeh gelegen is in het feit, dat bij de eerste expeditie niet meer troepen zijn gezonden en de Atjehers toen niet dadelijk van het nuttelooze van allen verderen tegenstand overtuigd zijn geworden.

[Het *Handelsblad* brengt hier in herinnering, dat Engeland op de Noordwestgrens van Indië dezelfde fout *niet* heeft begaan. In Duitsche en Russische bladen is er genoeg den spot mede gedreven, dat voor het dempen van één enkel grensoproer een leger van 60 à 70,000 man gezonden werd; doch de ondervinding heeft geleerd, dat deze groote macht noodig was om elk échec onmogelijk te maken.]

Zeker is het echter — zoo ging generaal Lockhart voort — dat het slagen van onderhandelingen met onbeschaafde of half beschaafde volksstammen geheel afhangt van de geschiktheid van de met die onderhandelingen belaste officieren of ambtenaren om met inlanders om te gaan. Sommige menschen, hoe talentvol zij ook mogen zijn, zullen er nooit in slagen met onbeschaafde stammen om te gaan, terwijl daarentegen anderen, die zich vaak in hun studies weinig onderscheiden hebben, spoedig invloed op die stammen weten te oefenen en hun vertrouwen weten te winnen. Zoo hebben wij op de Noordwestgrens van Indië bevonden, dat jonge officieren of ambtenaren, die sterk en gezond zijn, van sport, voornamelijk schieten, houden en goede bergbeklimmers zijn en bovendien gezond verstand en een goed humeur hebben, het best geschikt zijn om met de moedige en krachtige

bergbewoners van onze Noordwestelijke grensstaten om te gaan.

Den personen, welke wij eenmaal hebben aangesteld om ons gezag bij inlandsche stammen te handhaven, moeten wij zooveel mogelijk met de toe te passen middelen de vrije hand laten. De geheele geschiedenis leert ons dit en 50 jaar geleden is het volkomen welslagen van ons eerste beheer van de Punjab geheel te danken geweest aan eenige daarvoor uitgekozen jonge officieren, wier namen nog leven in de geschiedenis van onze koloniën: Nicholson, Edwardes, Henry Lawrence, Mackeson en vele anderen. Misschien maakt de opleiding van den officier, die veel met menschen leert omgaan, hem beter geschikt voor zulk een post dan een civiel ambtenaar, doch de beste menschen moeten voor deze posten worden uitgekozen, zonder er naar te vragen of het „burgers" of militairen zijn.

Vraag. Wat is uw meening over den Javaanschen soldaat? Kan hij een vergelijking met de soldaten gevormd uit de krijgshaftige Sikhs, Afridi's en Gurkha's doorstaan? of vindt gij dat, zoo in Indië meer krijgshaftige rassen dan het Javaansche voor den krijgsdienst beschikbaar zijn, daaruit onze soldaten geworven behooren te worden?

Antwoord. Ik heb een zeer gunstigen indruk van de Javaansche en ook van de Amboneesche en Afrikaansche soldaten ontvangen. [Zooals men weet, zijn de Afrikaansche compagnieën nu opgeheven.] Een vergelijking met de Britsch-Indische inlandsche troepen is zeer moeilijk, zoo niet totaal onmogelijk, daar de omstandigheden waaronder in Atjeh gevochten wordt zoo zeer verschillend zijn. Veel hangt altijd af van de officieren die bij de inlandsche regimenten zijn ingedeeld, en men kan er over het algemeen niet genoeg op letten, dat deze jong, gezond en actief zijn, en dat officieren die oud en minder sterk worden, in een anderen werkkring worden ge-

plaatst. Vóór den grooten Sepoy-opstand van 1857 was dat een der grootste fouten van het Engelsche leger, doch nu is dit bij ons gelukkig veranderd. Zooals onze inlandsche regimenten thans zijn, ben ik overtuigd dat zij tegen een vijand van elke nationaliteit in elk klimaat (warm of koud) zijn opgewassen.

Vraag. Wat denkt gij van de Atjehers als oorlogvoerende partij? Gelooft gij dat zij b.v. in moed en goede leiding voor de Afridi's onderdoen?

Antwoord. Ook op deze vraag is het moeilijk te antwoorden, daar de omstandigheden waaronder de oorlog gevoerd wordt aan de Noordwestgrens en in Atjeh zoo geheel verschillend zijn. Beide rassen zijn, geloof ik, even moedig, en beide worden evenzeer geholpen door de natuurgesteldheid van hun land. De Atjehers hebben de voordeelen van dichte bosschen en moerassen, de Afridi's die van steile bergen met rotsen en boschjes. De Atjehers hebben, geloof ik, meer „élan", wat aan hun grooter godsdienstig fanatisme moet worden toegeschreven; de Afridi's daarentegen zijn uitmuntende bergbeklimmers en schieten zeer juist en goed.

Vraag. Acht gij het gebruik van Maxims en ander snelvurend geschut in een oorlog tegen een inlandschen vijand van groot nut?

Antwoord. Maxim en ander snelvurend geschut is zeer geschikt en zelfs onmisbaar voor de verdediging van afzonderlijke posten, waar zij goed opgesteld kunnen worden. Zij zijn echter bij schermutselingen tusschen rotsen en in bosschen van weinig of geen waarde. Voor de artillerietroepen van het Nederlandsch-Indische leger, die, meen ik, geheel uit Europeanen waren samengesteld, had ik indertijd een groote bewondering.

Vraag. Zijt gij een voorstander van het verschaffen van sterken drank aan de troepen te velde, en hoe hadt gij bij de expeditie aan de Noordwestgrens de verstrekking van sterken drank geregeld?

Antwoord. Dat is een heel gemakkelijke vraag om te beantwoorden. Hoe minder sterke drank de menschen te velde krijgen, hoe beter het is; maar altijd behoort er een goede voorraad medegenomen te worden. Mijne troepen in Tirah kregen gewoonlijk tweemaal in de week een rantsoen rum, ongeveer een groot wijnglas vol. Indien ik echter eene bijzonder inspannende taak van hen te vorderen had (vooral bij groote koude, zooals aan de Noordwestgrens dikwijls het geval was), liet ik een extra rantsoen rum verstrekken aan de Engelschen, de Dogra's, de Sikhs en de Gurkha's, terwijl extra thee en suiker aan de Britsche geheel-onthouders en aan de Mohammedanen werd verstrekt. Er werd ook steeds voldoende tabak medegenomen om aan de vraag naar dat weelde-artikel te kunnen voldoen, terwijl vóór dat 's ochtends afgemarcheerd werd, de soldaten warme thee en beschuit ontvingen.

Daar we nu toch over zaken in verband met de gezondheid van de troepen spreken, wil ik er even de aandacht op vestigen, dat wij, in Engelsch-Indië, altijd voor kampement, hetzij voor korten of langen tijd, een *zoo hoog mogelijk* terrein uitkiezen, natuurlijk rekening houdende met de eischen van voorziening in drinkwater en van niet te moeilijke bereikbaarheid. Het heeft mij altijd verwonderd, dat een gedeelte van den Goudberg of een andere hooge plaats in die buurt in Atjeh nooit voor hoofdkwartier van de troepen is ingericht. De valleien van Atjeh zijn, volgens mijn herinnering, alle van dien Goudberg af bereikbaar, en de troepen zouden daar veel meer beveiligd zijn voor malaria en cholera, — twee vijanden, die, geloof ik, in Atjeh nog meer verwoesting dan de Atjehers zelven hebben aangericht.

Dit is in het kort wat generaal sir William Lockhart op de vragen van den medewerker van het *Handelsblad* heeft geantwoord. Zooals uit het verslag blijkt, liet de

generaal zich steeds met de grootste waardeering over ons Indisch leger uit. Hij voegde er bij, dat hij hoopte, dat bij zijn opmerkingen in het oog zou worden gehouden, dat er 20 jaar verloopen zijn, sedert hij in Atjeh geweest is, en dat hij niet in staat was geweest zich van alle gebeurtenissen aldaar op de hoogte te houden.

Uit het jaarverslag van den Britschen consul te Batavia.

In zijn verslag over den handel enz. van het eiland Java over het jaar 1897 zegt de Britsche consul te Batavia :

Het afgeloopen jaar was over het algemeen niet bijzonder gunstig uit een landbouw-oogpunt, wijl de lage suikernoteeringen en de daling in prijs der koffie de winsten wegnamen, die verwacht werden uit voorspoedige oogsten.

Anderzijds hadden de importeurs minder reden van klagen over de in 1897 gedane zaken; er kwamen minder faillissementen dan gewoonlijk onder de Chineezen voor, terwijl de rijzing der prijzen in het moederland, buitensporige bezendingen en daardoor opeenhooping van voorraden voorkwam.

Suiker. De suikeroogst was grooter dan die van het vorige jaar. Ongelukkig daalden de prijzen tot ver beneden de laagst bekende cijfers, zoodat slechts in enkele gunstige gevallen bevredigende resultaten verkregen werden. Kleinere fabrieken, en die, niet uitgerust met de nieuwste machineriën, vinden het moeilijk vol te houden, en een paar zijn gesloten.

De vooruitzichten voor den '98er oogst zijn goed, hoewel het jonge riet in enkele districten door gebrek aan regen in zijn groei vertraagd werd. Over het geheel kan een record-oogst verwacht worden.

Door bedrijvigheid aan de Amerikaansche markt, vroeg in het loopende jaar, hadden vrij groote transacties in den nieuwen oogst plaats tot voor de planters bevredigende prijzen. Totaal werden tot nu toe 151,791 tons verkocht.

Koffie De ramingen, opgemaakt van den koffieoogst van verleden jaar, zijn ten volle bevestigd, want hoewel de particuliere productie iets minder was, werd dit op gewogen door den Gouvernementsoogst. De cijfers zijn: 28,880 tons Gouvernements- en 26,400 tons particuliere koffie, tegen 16,565 en 25,500 tons respectievelijk in 1896. De ramingen voor den '98er oogst zijn: Java Gouvernementsoogst 134,964 pikols; Sumatra Gouvernementsoogst 37,000 pikols; particuliere koffie, Java, 192,355 pikols; particuliere Liberia-koffie 49,554 pikols, totaal 412,973 pikols.

Tabak. De oogst van bladtabak was over het geheel bevredigend wat qualiteit en quantiteit betreft, doch voor de door inlanders geteelde tabak of „krossok" was het weder over het algemeen minder gunstig.

Kinabast. Als tegenwicht tegen den invloed der vereenigde kininefabrikanten in Europa, werd besloten eene kininefabriek op te richten te Bandoeng, welke verleden jaar haar eerste product afleverde, dat naar men zegt van uitstekende qnaliteit is en gelijk staat met de beste Europeesche merken.

Thee. De uitvoer van thee bereikte in 1897 het ongeëvenaarde cijfer van 11,218,569 lbs., tegen 9,568,732 lbs. in 1896 en 10,146,800 lbs. in 1895. De prijzen schijnen gedurende het jaar vrij goed geweest te zijn, zoodat de resultaten voor de planters bevredigend waren. De Assam variëteit wordt nog steeds gepousseerd en nieuwe ondernemingen worden geopend.

Indigo. Hoofdzakelijk tengevolge van het meer algemeen door de planters aannemen van het nieuwe „Van Lookeren Campagne-systeem" van fabricage, wees de

opbrengst van den '97er oogst eene aanmerkelijke toename boven dien van 1896 aan, en wel met ongeveer 20 pCt. De volgens deze methode bereide indigo bleek echter tot dusverre niet zoo goed verkoopbaar in Europa, dan die bereid volgens de vroeger in zwang zijnde wijze. Of de weerzin der koopers tegen de nieuwe qualiteit eventueel overwonnen zal worden, in nu nog onmogelijk te zeggen, doch waarschijnlijk zal dit het geval zijn.

Een Franschman over minister Cremer.

De *Revue Diplomatique* bevat een artikel van den hoofdredacteur, den heer Auguste Meulemans, over onzen minister van Koloniën, den heer Cremer, waarbij een portret in houtsnede is gevoegd.

De schrijver steekt daarin een weinig den draak met de Fransche ministers van Koloniën, die wellicht wel eens over de koloniën hebben hooren spreken; de eenige die op het denkbeeld kwam een reis naar Senegambië te maken, werd daarover zoo belachelijk gemaakt in de Parijsche pers, dat geen tweede het hem spoedig zal nadoen.

Die allen stelt hij onzen minister Cremer ten voorbeeld, als een man die Indië door en door kent, vertrouwd is met de behoeften der koloniën en bovendien, als koopman, volkomen op de hoogte is van de handelsbelangen. Op het oogenblik, zegt hij, nu de aanstaande inhuldiging van Koningin Wilhelmina aller oogen wendt naar ons vaderland, is een minister als de heer Cremer de aangewezen man, om den roem van Nederland in den vreemde te verhoogen.

Bedrijfsbelasting en koloniën.

Het *Weekblad v. h. Recht* No. 7135 bevat het arrest van den Hoogen Raad op 3 Juni jl. gewezen betreffende

de vraag: of de koloniën al dan niet zijn begrepen onder de uitdrukking „*buitenland*" in de wet op de bedrijfsbelasting. Het betrof den aanslag van een assurantiemaatschappij te Batavia, die hier te lande vertegenwoordigd is en voor *f* 150 in die belasting was aangeslagen als vallend onder art. 1 *g* („in het buitenland gevestigden die hier te lande door tusschenkomst van gemachtigden, hier gevestigd, overeenkomsten aangaan tot verzekering"). De rechtbank te Amsterdam verklaarde het verzet tegen dien aanslag voor ongegrond, omdat de koloniën ook tot het Rijk behooren en niet met het „buitenland" zijn gelijk te stellen. De Hooge Raad heeft echter met den procureur-generaal mr. Polis anders geoordeeld, en wel omdat de vraag, wat de bedoelde wet onder „buitenland" verstaat, uit die wet zelve moet worden afgeleid, en ofschoon het er niet uitdrukkelijk in staat, toch uit hare bepalingen en geschiedenis blijkt, dat zij met „het Rijk" en „hier te lande" enkel Nederland in Europa bedoeld en dat onder „buitenland" ook de koloniën zijn begrepen.

Duitschland's handel met de koloniën.

Het bureau voor handelsstatistiek te Hamburg publiceert cijfers omtrent Hamburg's, dat is ongeveer Dnitschland's, handel met de koloniën. Volgens deze lijst bedroeg de uitvoer der koloniën naar het moederland in 1897: Kamerun en Togoland 3,088,050 Mark (tegen 3,370,940 M. in 1896), Duitsch Zuid-West-Afrika 83,610 M. (94600), Duitsch Oost-Afrika 997,720 M. (1,048,080) en de Bismarck-eilanden 34,260 M. (27,824). De uitvoer naar de koloniën beliep: Kamerun en Togoland 4,267,750 M. (3,294,780), Zuid-West-Afrika 3,635,370 M. (2,405,160), Oost-Afrika 1,537,290 M. (1,331,460) en Bismarck-archipel 9,640 M. (22,470).

NIEUWE UITGAVEN.

NEDERLAND.

Dorsser (**J. A. van**). De millioenenstudie van den heer G. Roessingh van Iterson toegelicht en beoordeeld. 's Gravenhage, W. P. van Stockum & Zoon. Batavia, G. Kolff & Co. . . . . *f* 2.50

Landbouw-ondernemingen in de afdeelingen Deli, Batoe Bahara en Asahan (residentie Oostkust van Sumatra). Schaal 1 : 300,000. (55 × 98 cM.). Amsterdam, Seyffardt's Boekhandel
In 2 bldn., m. beschrijv. (16 blz. 8°) . . . . . *f* 3.—
Op linn., in omslag „ „ „ . . . . . „ 4.50
„ „ aan rollen, gevernist . . . . „ 6.—

Lith (**P. A. van der**). Encyclopædie van Nederlandsch-Indië. Afl. 15. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff. Leiden, E. J. Brill. (Dl. II, blz. 273—336). . . . . Per afl. *f* 1.20

Schetskaart (Figuratieve) van de **Pedirstreek**. Schaal pl. m. 1 . 50,000. Samengesteld naar gegevens van inlanders, door Ch. L. J. Palmer van den Broek. ['s Gravenhage, de Gebroeders Van Cleeff]. In 2 bldn. . . . . *f* 0.75

Thomson (**L. W. J. K.**). Aanvullingsblad op de kaart van het gebied bezet in Groot-Atjeh, vervaardigd naar de nieuwste van het departement van Koloniën verkregen gegevens. 's Gravenhage, J. Smulders & Co. . . . . *f* 0.50

Wetboek van strafrecht voor de Europeanen in Nederlandsch-Indië. Met memorie van toelichting, zooals die werd samengesteld door de Staatscommissie, ingesteld bij kon. besluit van 28 Maart 1887, no. 15, en, nader gewijzigd, was gevoegd bij het ontwerp van een wetboek van strafrecht voor de Europeanen in Ned.-Indië, vastgesteld bij kon. besluit van 12 April 1898, no. 30. Uitgegeven met machtiging van Z. Exc. den minister van Koloniën. 's Gravenhage, Gebr. Belinfante. Batavia, G. Kolff & Co. . . . . . . *f* 2.40

ENGELAND.

Caldecott (**A**.). The church in the West Indies. With map. (Colonial Church Histories) 3/6

Chamberlain (**B. H.**). A handbook of colloquial Japanese. 3rd ed. 15/

Crookall (**L.**). British Guiana; or work and wanderings among the Greoles and Coolies, the Africans and Indians of the Wild Country. Illust. 6/

Ilbert (Sir **Courtenay**). The Government of India. Being a digest of the Statute Law relating thereto. With historical introduction and illustrative documents 21/

Goodchild (**J. A**.). The Light of the West. Part 1, The Dannite Colony 5/

Kirke (**Henri**). Twenty-five years in British Guiana. With map and illusts. 10/6

Phillips (Dr. **J. L.**). Missionary to the children of India. A biographical sketch. By his widow. Completed and edited by W. J. Wintle 6/6

Sherer (**J. W**.). Daily life during the Indian mutiny: personal experiences of 1857 . . . . 3/6

Skinner (**Walter R**.). The mining manual for 1898 . . . . 15/

Symonds (**Edward**). The story of the Australian Church. With map. (Colonial Church Histories) 2/6

Two native narratives of the mutiny in Delhi. Translated from the originals by the late Charles Theophilus Metcalfe 12/

Year Book of Australia (The) for 1898 . . . . 10/6

Year Book of British Columbia (The) and manual of provincial information, to which is added a chapter containing much special information respecting the Canadian Yukon, by R. E Gosnell. 12/6

DUITSCHLAND.

Bastian (**Adf**.). Lose Blätter aus Indien. III. Batavia . M. 6 —

Blatt (Ein trauriges) deutscher Kolonialgeschichte. [Aus *Das Echo.*] M. —.30

Boshart (**A**.). Zehn Jahre afrikanischen Lebens . . . M. 4.—

Brandt (**M**. v.). Die politische u. commercielle Entwicklung Ostasiens während der jüngsten Zeit. Vortrag . . . . M. —.50

Hess (**J**.). Erinnerungen eines Japanners. Schilderung der Entwickelung Japans vor u. seit der Eröffnung bis auf die Neuzeit. Uebers. u. m. Einleitung versehen v. E. Oppert . M. 3.50; geb. M 4.50

Hübbe-Schleiden (Dr.). Indien u. die Indier, kulturell, wirthschaftlich u. politsch betrachtet . . . . M. 7.50

Meyer (A B). u. **L. W. Wiglesworth** The birds of Celebes and the neighbouring islands With 45 plates and 7 coloured maps. Berlin, R. Friedländer & Sohn, 2 Bde . . . . M. 240.—

Oppert (Ernst). Ostasiatische Wanderungen. Skizzen u. Erinnergn. aus Indien, China, Japan u Korea . . · M 2.50; geb. M. 3.50.

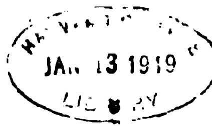
Studien (Malerische) aus Persien, Aegypten, Türkei, Italien, Algerien, Tunis, Madagascar, Russland, Indien, Annam, Tonkin, China, Japan, Pacific-Ocean. Sammlung v. 200 kolor. Photographien. (In 25 Lfgn.) 1. Lfg. Aegypten . . . . M. —.60

FRANKRIJK.

Chailley-Bert (J.). Les colonies et l'éducation (Questions du temps présent) . . . . 1 fr.

Mesgnil (François du). Madagascar, Homère et la civilisation mycénienne . . . . 2 fr.

Planchut. Les races jaunes. Les Célestes. Avec 55 fig. et. 4 pl. en coul. . . . . 1 fr.

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH-INDIË

VAN

wijlen dr. W. R. baron van HOËVELL.

(Opgericht in 1838)

TWEEDE NIEUWE SERIE.

2e JAARGANG.

AUGUSTUS 1891.

'S GRAVENHAGE. — F. J. VAN PAASSCHEN.

Mede verkrijgbaar te

BATAVIA bij G. KOLFF & Co.

en bij alle Boekhandelaren in Ned.-Indië.

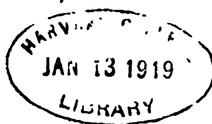
INHOUD

Bijdragen en bieven, de Redactie betreffende, gelieve men te zende aan den Heer H. A. LESTURGEON, villa „Catharina Fraciscaˮ, N. Badhuisweg, Scheveningen.

Dit Tijdschrift verschijnt tusschen den 1en en den 15en van elke maand.

De abonnementsprijs bedraagt voor Nederland ƒ 13.— per jaar. Voor het buitenland wordt dit bedrag met de porto's verhoogd. Tusschentijds aangegane abonnementen worden ad ƒ 3.50 per kwartaal berekend.

Afzonderlijke nummers, voor zoover deze voorhanden zijn, ƒ 1.50 per aflevering.

De onlusten in de Zuider- en Ooster-afdeeling van Borneo in 1870 en 1871.

Uit de papieren van wijlen den luitenant-kolonel A. A. M. van Leersum, destijds commandant van het garnizoensbataljon.

Was wraakzucht, ontstaan door het schenden der aloude wetten en instellingen, in 1859 de oorzaak van het uitbreken der onlusten op de Zuid- en Oostkust van Borneo, 1) dezelfde hartstocht was het, die in 1870,

---

1) De Bandjermasinsche krijg van 1859—1863 levert ons een tooneel van den strijd tegen Hidaijat, Demang Lehman, Antasari, Soerapati en anderen.

Hij ontstond doordat na den dood van sultan Adam Alwas Sikh Billah, van zijne kleinzonen, niet de wettige troonopvolger Hidaijat Oellah, maar zijn bastaard-broeder Fampdjit Illah, den troon beklom. Deze was reeds bij Gouvernementsbesluit van 19 Juni 1852 tot pangeran ratoe of sultan moeda verheven.

Op bladzijde 269 en vervolg van *De Tijdspiegel* van 1893 leest men onder meer:

„Pangeran Hidaijat-Oellah is door velen op hoogst onbillijke wijze beoordeeld: een Indisch blad noemde hem een paar jaar geleden „een Bandjermasinsch heerschap, dat door het Gouvernement, om het moorden van onze stamgenooten te straffen, te Tantjoer was geplaatst met *f* 1000 tractement in de maand," en zeer waarschijnlijk was de schrijver de tolk van een belangrijk deel der Indische publieke opinie door den schrijver misleid.

In werkelijkheid was Hidaijat, meenen wij, veeleer een nobele

hoewel om andere redenen, nieuwe onlusten verwekte.

De man, die door genoemden hartstocht gedreven en door roofzucht aangespoord, feitelijk in verzet kwam tegen het wettig gezag, was Wangkang, alias Kiaij Mas Demang, zoon van pembekkel Kendit, vroeger kampongshoofd van Marabahan, die, opgestaan tegen het Gouvernement, als straf den dood aan de galg vond.

De geschiedenis van dien pembekkel Kendit is over geheel Borneo's Zuid- en Oostkust bekend. Zij is vervat in eene inlandsche egras (sair), eigenlijk eene verheerlijking zijner daden, waarin hij beschouwd wordt als handelende volgens den wil van de Godheid.

---

prins, die het slachtoffer is geworden èn van de kuiperijen der Bandjermasinsche grooten èn van het gemis aan doorzicht van sommige vertegenwoordigers van het Nederlandsch gezag.

Hij heeft zich ten slotte laten meesleepen in den, van zijn standpunt beschouwd, waarlijk niet ongewettigden opstand en daarmede zijne onbetwistbare rechten op den troon verspeeld. Maar een verachtelijk moordenaar is hij nooit geweest.

Het zou de dwaasheid zelve zijn, als men eene vergelijking wilde maken tusschen den grooten Zwijger en Hidaijat; men kan hunne namen niet in één adem noemen, al ware het slechts, omdat aan den laatst genoemde juist de geestkracht ontbrak, die Willem I tot een groot man stempelde. Maar in één opzicht staan zij op dezelfde lijn: *zij kwamen beiden in opstand tegen hun wettigen souverein.* En een *Nederlander*, die den „Vader des Vaderlands" vereert, mag Hidaijat niet verachten; ook deze kwam op voor de wettige rechten van hemzelven en van zijn volk. Het is te betreuren dat de Regeering, onvoldoende ingelicht, den kolonel Andresen plotseling (November 1859) heeft doen vervangen, want doordat hij reeds in het bezit was van afdoende bewijzen dat Hidaijat geen verrader was, hoopte hij met geduld en omzichtigheid de verschillende intrigues meester te worden die Hidaijat van ons verwijderd hielden.

Had men Andresen — zegt X in *De Indische Tolk* van het *Nieuws van den Dag*, 3 Februari 1891 — dezelfde middelen gegeven die zijn opvolger zoo overdadig kreeg, dan was er misschien niet zooveel gevochten, en waren er zeker betere uitkomsten verkregen, zonder zooveel bloed en zooveel geld te hebben gekost, dan nu het geval is geweest.

Een zijner zoons werd om soortgelijk misdrijf naar Java verbannen.

Kent men nu het fanatiek en wraakzuchtig karakter van den Bandjarees, dan zal het niemand bevreemden, dat wij Wangkang eene poging zien wagen om aan ons gezag in het Bandjermasinsche een einde te maken.

Na een werkzaam deel aan den oorlog tot 1863 genomen te hebben, bleef hij door roof, plundering en moord de gewesten in de Boven-Doessoen steeds verontrusten. Wel gaf hij nu en dan zijn verlangen tot onderwerping te kennen en zakte hij ook met dat doel zelfs naar Moeara Montallat af, maar destijds uitgezonden om de zonen van Antasari 2) op te sporen en mede te brengen, keerde hij op het bericht van de overrompeling van de toen nog door ons onbezette benting Teweh, niet terug. Integendeel hij verzamelde langzamerhand weer eene macht van omstreeks 400 man, waarmede hij in Juni 1865 de benting aan de Teweh bewaakte, ten einde Soerapati's 3) poging om de Teweh-benting andermaal te vermeesteren, te doen gelukken.

Op den 29sten September van dat zelfde jaar ondersteunde hij den aanval op Boentok en trok, toen deze mislukt was, naar Aijoe.

In Mei 1866 gaf Mangkoe-Sarie, districtshoofd van de Moeara-Teweh, bericht dat Wangkang, in vereeniging met eenige hoofden, andermaal zijn verlangen tot onderwerping te kennen had gegeven, maar dat dit verlangen door den drang der omstandigheden, meer gedwongen dan gewild was, bleek al spoedig uit al zijne handelingen, want nauwlijks waren de kansen voor hem weer schoon, of aan onderwerping werd niet gedacht; roof, plundering

2) Een pangeran, die in April 1859 aan het hoofd der muitelingen Pengaron omsingelde.

3) Tommongon Soerapati was een der hoofden der Boven-Doessoen, die met zijn volk den 27sten December 1859 Zr. Ms. stoomschip *Onrust*, in de nabijheid der kampong Lontontoeor, afliep.

en nu en dan moord, waren aan de orde van den dag.

Omdat dientengevolge de Doessoen gewesten steeds onveilig bleven, ging in Mei 1870 de wn. civiel gezaghebber te Marabahan, de 1e luitenant P. P. H. van Ham, met den civielen stoomer de *Tjinrana* naar de Teweh, om aan dien stand van zaken, zoo mogelijk, een einde te maken.

Door diens beleidvolle maatregelen gelukte het, Wangkang tot onderwerping te brengen en hem te bewegen, dat hij naar Bandjermasin medeging om de Regeering voor zijne vroegere daden vergiffenis af te smeeken.

Na Wangkang te hebben gehoord, bood de resident, in de eerste dagen van Juni, de Regeering het voorstel van zijne onderwerping aan en kreeg hij, in afwachting der beschikking, de vergunning zich te Marabahan te vestigen in de nabijheid van zijn schoonzoon, het districtshoofd. Maar zelfs in deze voor hem zoo gewichtige tijden, gaf Wangkang de duidelijkste blijken dat hij niet ter goeder trouw handelde, en lijdelijk moest de militaire macht het dulden, dat hij zich gaandeweg een aanhang vormde, die hem meer het aanzien gaf van een in de toekomst te duchten hoofd-opstandeling dan van een bekeerling die zijne onderwerping had aangeboden.

Op grond hiervan, maar vooral op het rapport van het districtshoofd, de Kiaij Demang Wangsa Negara, dat zijn schoonvader weer niet te vertrouwen was en zelfs het plan vormde, om met 200 gewapenden de versterking aan te tasten, liet Van Ham hem in de benting te Marabahan ontbieden, ten einde hem aftevragen: wat hij eigenlijk in zijn schild voerde.

Den 4en September verscheen Wangkang werkelijk, doch niet alleen of met eenige volgelingen, maar met een gevolg van vijftig personen, terwijl nog een zeventigtal in djoekongs (prauwen) voor de benting lag. Van de berichten dat hij deze gelegenheid zou aangrijpen om amok te maken gebeurde niets. Heeft hij dat voornemen

werkelijk gehad, dan mogen wij aannemen, dat de onverschrokkenheid van Van Ham en zijne soldaten dat plan geheel heeft doen vergeten.

Deze handelwijze van Wangkang nam den laatsten schijn van onzekerheid omtrent trouweloosheid en kwaad opzet weg, waarom dan ook de resident besloot hem naar Bandjer te ontbieden om hem in verzekerde bewaring te nemen.

In verband hiermede stoomde Zr. Ms. stoomschip de *Onrust* en de civiele stoomer *Tjinrana* naar Marabahan. Het eerste om de bevolking aldaar, die Wangkang al meer en meer begon aan te hangen, in het oog te houden, het andere om hem af te halen.

Den 9en Sept. omstreeks 5 ure in den middag kwam de *Tjinrana* te Bandjer terug, eene prauw op sleeptouw hebbende, waarin Wangkang met een gedeelte van zijn gevolg, ongeveer dertig gewapende personen, onder wie eenige met vuurwapens.

De resident had last gegeven, dat hij zich slechts door twee of drie volgelingen zou doen vergezellen, doch hij had Van Ham misleid door zijn gevolg in de bedekte prauw schuil te houden.

In het denkbeeld dat Wangkang aan zijn last zou voldoen, had de resident bevolen dat Pangeran Sjarief Hassim met eenige politie-beambten hem naar het fort Tatas zou geleiden, doch toen tegen 2 ure van uit de Kween het bericht kwam, dat hij met een dertigtal gewapenden zou verschijnen, verzocht de resident aan den stations-commandant eène landings-divisie ter sterkte van 25 man, om schijnbaar te exerceeren voor zijne woning maar feitelijk om, zoo noodig, hulp te kunnen verleenen. Te dien einde waren dan ook de geweren geladen en werden op Zr. Ms. stoomschip *Admiraal van Kingsbergen*, dat tegenover het residentiegebouw ten anker lag, slaghoedjes afgebrand. Ook had de resident, even vóór de aankomst van Wangkang, den afdeelings-commandant, den luitenant-kolonel K. F. Schultze, verzocht

zijne wacht te verdubbelen, zoodat die uit 10 gewapende Europeanen bestond.

Wangkang kwam bij zijne aankomst met zijne prauw achter de *Admiraal van Kinsbergen* te liggen.

Om $5^1/_2$ uur door den resident ontboden, begaf hij zich ongewapend naar het gebouw. Daar hoorde hij van den resident dat, van wege de menigte in omloop zijnde geruchten betreffende zijne weerspannige houding, hem eene kamer in het fort tot verblijfplaats was aangewezen. Wangkang toonde zich daartoe echter ongenegen, maar werd door Pangeran Sjarief Hassim, een zestal politiebeambten en eenige gewapende personen uit de bevolking weggeleid met het plan hem zóó naar het fort te brengen. In de nabijheid zijner prauw gekomen, ontsnapte hij evenwel aan zijne geleiders, snelde naar zijne volgelingen, die hem zijn mandouw (kapmes) toewierpen en stelde zich te weer, terwijl op dat zelfde oogenblik al zijne volgelingen met half ontblootte mandouw, ter zijner ondersteuning, uit de prauw sprongen. Een feitelijk verzet dus tegen het wettig gezag, in het gezicht van de landingsdivisie en van de residentiewacht, van Zr. Ms. stoomschip de *Admiraal van Kinsbergen* en van eene nogal talrijke gewapende inlandsche burgerwacht. Dat alles zag de resident, maar bevelen om desnoods met geweld van wapenen uitvoering der gegeven orders te eischen, werden toch niet gegeven. Omstreeks 6 uur verzocht de resident eene macht van vijftig Europeanen en vatte de kapitein A. J. H. Lubeck daarmede post op het plein vóor het residentiegebouw, in de onmiddellijke nabijheid van Wangkang en de zijnen, maar vreezende dat er bloed zou worden gestort, dacht de resident ook nu geene bevelen te moeten geven tot het bezigen van geweld. Wangkang moest met zijn prauw op zijne plaats blijven liggen, terwijl Sjarief Hassim bij hem zou zijn. Dien nacht bleef 1 officier met 25 man bij de residentswoning, het overige gedeelte rukte in.

Den volgenden dag werd Wangkang met de zijnen vergunning gegeven in het huis van Pangeran Sjarief Hassim te verblijven en hem twee dagen tot beraad gegeven. In dien tijd klom zijn aanhang tot circa zeventig man. Toen de tijd verstreken was verklaarde hij vergiffenis te zullen vragen op de volgende voorwaarden:

1°. dat hij niet opgesloten zou worden;

2°. dat hij niet zonder gewapend gevolg bij den resident zou behoeven te verschijnen;

3°. dat hij niet naar Martapoera zou gezonden worden om daar voorloopig te blijven, maar naar Marabahan zou mogen terugkeeren.

Aan dit verlangen gaf de resident toe, met het gevolg dat Wangkang met zijn zeventig volgelingen den 13en ongestoord naar Marabahan terugkeerde. Dat echter deze buitengewoon lauwe behandeling van zaken ons in de toekomst zou opbreken, zal later blijken.

* * *

Marabahan, eene uitgestrekte, welvarende, handeldrijvende kampong, hoofdplaats van Becompaij en Doessoen, is gelegen aan den rechteroever der Barito, op ongeveer 8 uren stoomens (stroomopwaarts) van Bandjer. Het fort Marabahan, tot verdediging tegen een inlandschen vijand zeer geschikt, is aan den zelfden oever eenige honderden passen boven de kampong, tegenover de monding van de Negara-rivier.

De bewoners van Marabahan, de zoogenaamde Becompaijers, zijn van een roofzuchtig en wraakgierig karakter, en dat zij door hun eigen hoofd of kiaij gevreesd worden, bewijst het feit, dat deze het niet waagde een zijner bijvrouwen uit de kampong Marabahan zelven te kiezen. In 1849 werd de toenmalige commandant van Marabahan, tevens civiel gezaghebber, de 1e luitenant Hauseler, bij het arresteeren van een weerspannigen hadjie verraderlijk vermoord.

Den hoofdopstandeling Antasari, die volgens de voor-

spelling van de hadjies eenmaal zijn erfdeel Becompaij en Doessoen zou verkrijgen, bleven zij ondersteunen, en met Soerapati en diens zonen, die zich in de Boven-Doessoen schuil hielden, waren zij voortdurend in gemeenschap.

Alle verbodsbepalingen om den handel met de Boven-Doessoen te staken hielpen niets, steeds bleven zij die gewesten van het noodige voorzien. Als hulptroepen gebezigd om in vereeniging met de colonne Schuak, Tongka aan te vallen, smeedden zij, toen men tot den terugtocht was gedwongen, het plan de wapenen tegen de colonne zelve te keeren. Gelukkig werd intijds hun verraderlijk plan ontdekt.

Ook ditmaal, gelijk bij alle andere gelegenheden, kregen zij niet hunne welverdiende straf. Daar de hun aangeboren zucht tot roof, moord en verraad, door het ongestraft blijven der gepleegde misdaden, steeds versterkt werd en hun gevoel van onafhankelijkheid vermeerderde, konden natuurlijk de nadeelige gevolgen niet uitblijven.

Den 13en September waren er reeds 1 inl. sergeant en 15 inl. fuseliers naar Marabahan gezonden, maar bij de onrustbarende berichten en den steun dien Wangkang kreeg uit het Moerongsche, oordeelde de afdeelingscommandant het den 1en October noodig, dat garnizoen nog met hetzelfde aantal en een officier te versterken.

Van nu af kwamen door Van Ham, bij het hoofd van bestuur voortdurend berichten in over den gevaarlijken toestand waarin Becompaij verkeerde. De districtshoofden hadden feitelijk afstand gedaan van hun gezag; de kwaadwilligen dreven vrij spel en dreigden met wapens in de kampongs. Ieder handelsvaartuig was aan cijns onderworpen in naam van Goesti Mad Seman, zoon van wijlen Antasari, die zich reeds den titel van sultan had toegeëigend. Bij Wangkang waren steeds 21 volgelingen aanwezig om hulp te verleenen waar noodig was; zijn aanhang werd geschat op 200 man uit de Doesson en 300 uit Margasari.

Elken dag werd Goesti Mad Seman in de kampong verwacht en dan zou door hem worden beslist of Marabahan dan wel Bandjer zou worden aangevallen; een honderdtal vuurwapens waren reeds in hun bezit en geruchten werden door de hoofden onder de Becompaijers verspreid, dat het geschut van de Compagnie niet bruikbaar was, daar Toewan Allah dit zoo gewild had, en eindelijk dat Wangkang, Pangeran Kertas Melaijang en Goesti Mad Noeht in de kampong Marabahan den scepter voerden. Tjaps (zegels) werden naar alle kanten verspreid, vooral naar Martapoera en Amoenthaij, waarbij de zonen van Antasari een beroep deden op de hulp van de prinsen van vorstelijken bloede.

Daar alle arbeid door dien hoop muitelingen gestaakt was en zij toch levensmiddelen tot hun onderhoud behoefden, zoo was roof en plundering hun eenige toevlucht. Voegt men hierbij hun aangeboren neiging en groote zucht tot die bedrijven, dan kan men nagaan dat de Barito-rivier spoedig schier geheel onveilig zou worden. Hoe langer zij hunne wanbedrijven ongestraft konden verrichten, des te grooter moest hun overmoed worden.

Den 27en October werd de kampong Allalak door hen overvallen en eene brandschatting opgelegd. Doerachman, zwager. van Soerapati, zakte af van de Teweh naar Becompaij en eischte twintig gulden belasting van de bevolking der kampongs die hij passeerde.

Den 29en werd een detachement van Bandjer naar Rantau, op de hoogte van Brambeij, door Goesti Mohamad aangevallen. Alleen aan het flinke gedrag van den commandant, den inl. korporaal Stowidjojo No. 73242 en twee zijner onderhebbenden was het te danken, dat dit kleine detachement zonder verliezen te Marabahan aankwam.

Het was op dien zelfden datum, dat 's nachts om $3^1/_2$ uur, aan boord van de *Tjinrana*, waarop de resident zich bevond die naar Bandjer ging, door den verraderlijken Goesti Moelik en Goesti Mohamad amok werd gemaakt,

waarbij wij één doode en drie gewonden kregen; een matroos werd vermist. Zoodra de bemanning de wapens had gegrepen, sprongen zij, die den resident als vertrouwden gevolgd waren, over boord. Zij hadden ziekte voorgewend en eenige uren vóór de uitvoering van hun plan, vergunning gevraagd om op de hoogte van Belawang te stoppen, teneinde daar aan het hoofd geneesmiddelen te vragen. Was dit verzoek toegestaan, dan had meer dan waarschijnlijk de *Tjinrana* hetzelfde lot getroffen als Zr. Ms. stoomschip de *Onrust* in 1859 op de Teweh. 4) Zeker is het, dat zij daar aan wal over aanzienlijke krachten te beschikken hadden, terwijl de *Tjinrana* daar hulpeloos tegenover stond. Men weet, dat uit de verklaringen, afgenomen van gearresteerde opstandelingen, is gebleken, dat destijds het plan bestond de *Tjinrana* af te loopen en dat zich daartoe een bende kwaadwilligen op een vlot had vereenigd, waar de stoomer, zoo hij stopte, ten naasten bij had moeten aanleggen.

De verrader Goesti Moelik overleed den 9en November, maar Goesti Mohamad sloot zich met vijfentwintig volgelingen bij Wangkang aan en hield zich op in de Soengei Alang Alang.

Na het vertrek van Wangkang hadden angst en schrik zich van bijna alle ingezetenen van Bandjer meester gemaakt, vooral na het ontvangen van de tijding, dat hij het plan zou gevormd hebben de hoofdplaats in brand te steken. De noodige veiligheidsmaatregelen waren dan ook genomen. Een gewapende kruisboot, tegen enteren bestand, was aan de Buiten-Kween gestationneerd en een officier had de wacht, om, zoo noodig, dadelijk de vereischte bevelen te kunnen geven.

De resident vaardigde publicaties uit, waarbij eenieder uit het Moerongsche, die zich onderwerpen wilde, ver-

---

4) Zie hierover *De Bandjermasinsche krijg van* 1859—1863, door W. A. van Rees. Arnhem, D. A. Thieme. 1865.

boden werd zonder zijne voorafgaande toestemming naar Marabahan af te zakken, maar de ongestoorde komst van Adjudant, zoon van Soerapati, met een gevolg van vijfentwintig personen, en van zoovele anderen was het duidelijkst bewijs, dat er op die publicaties niet het minste gelet werd.

Om de rivierroof te beteugelen en den geheel verloopen handel weer in het leven te roepen, had het hoofd van het bestuur nog vóór het gebeurde op de *Tjinrana*, den afdeelingscommandant voorgesteld, de bevolkingspatrouilles door een paar inl. soldaten te doen vergezellen, doch deze kon daaraan zijne goedkeuring niet hechten en was van oordeel dat hij zijne soldaten niet aan gevaar mocht blootstellen waarvan niet de minste goede resultaten te wachten waren. Hij had de overtuiging, dat dáár waar de kiem nog bestond, het kwaad niet uitgeroeid is, en dat hij zich niet bedroog was zeker, daar Goesti Moelik en Goesti Mohamad de aanvoerders dier patrouilles waren.

Op grond hiervan stelde hij voor, tegen Marabahan, het ware roofnest, offensief te handelen, met de verzekering dat bij welslagen dier onderneming, de rivierroof dan van zelf zoude ophouden. Daar echter de resident die gevoelens niet deelde, gevoelde hij zich genoopt den leger-commandant met een en ander in kennis te stellen en dezen te verzoeken bij den Gouverneur-generaal te willen aandringen op de machtiging tot het doen van offensieve handelingen en het zenden van een civielen stoomer van iets grooter charter dan de aanwezige.

Het getrouwe Daijaksche districtshoofd van Sihong, genaamd Soeta Ono, 5) kwam den 10en November te Marabahan met 20 volgelingen, die, op verzoek, spoedig nog door 125 werden gevolgd.

Den 14en kwamen weer zes djoekongs met 40 volgelingen

---

5) In 1859 gelukte het Soeta Ono en zijn volk, de zendelingen te Marantahoe en Tamian Laijang van een wissen dood te bevrijden.

van Wangkang uit het Moerongsche, zoodat het aantal gewapende muitelingen te Marabahan, onder hunne verschillende hoofden nu ruim 600 bedroeg. De toestand was te Marabahan thans zeer bedenkelijk geworden. Ons gezag had geheel opgehouden en, zooals reeds gezegd is, Wangkang met de zijnen zwaaide den scepter. Er werden belastingen geïnd voor en in naam van den door de opstandelingen uitgeroepen sultan Mohamad Seman (Antasari's zoon), rivierroof werd op groote schaal gepleegd, zóo zelfs dat zich niemand meer veroorloofde de bovenlanden te bezoeken. Afvoer van Amoenthaij van levensmiddelen enz. had niet meer plaats, en de civiele stoomers die naar plaatsen voeren waar verzet was, kregen tot meerdere veiligheid een militair detachement aan boord.

Bij gouvernementsbesluit van den 11en November werd de resident Tiedtke uit zijne betrekking ontslagen en opgevolgd door den heer Tromp, die met Zr. Ms. stoomschip *Banka* reeds den 20en arriveerde. Den 22en werd het bestuur overgegeven, en den volgenden dag ging de nieuwe resident met den afdeelingscommandant naar Marabahan, om daar den stand van zaken op te nemen.

Nadat men de noodige inlichtingen van den wn. civielen gezaghebber ontvangen had en bericht had dat Goesti Mohamad Seman te Moeara Poeloe, 4 uren stoomens boven Marabahan, met eenige djoekongs was aangekomen en Wangkang met de zijnen spoedig iets tegen Marabahan of Bandjer zou ondernemen, keerden beide autoriteiten naar Bandjer terug.

Dienzelfden dag nog ontving de resident het bericht, dat Wangkang met zijne geheele macht naar de hoofdplaats zou komen afzakken, doch daar dergelijke geruchten reeds dikwijls waren verspreid , kon men er geen onvoorwaardelijk geloof aan hechten, te minder daar het bericht door een Bandjarees was medegedeeld, zonder dat eenig bericht daaromtrent van den wn. civiel gezaghebber te Marabahan was ontvangen. Waakzaamheid

werd echter betracht. Aan de mondingen der Kween en Allalak waren reeds geruimen tijd gewapende kruisprauwen gestationneerd. Waar het noodig was, werden de wachten verdubbeld, Soengei's versperd en de militairen, wier kazernes op een kwartier afstand van het fort waren, voor het grootste gedeelte daarbinnen gehuisvest. Eenigen tijd tevoren waren reeds aan de bezetting scherpe patronen en slaghoedjes uitgegeven.

Den 24en lag Zr. Ms. stoomschip *Banka* alleen ter hoofdplaats ter hoogte van het residentiehuis. De stoomer *Onrust* was sedert twee dagen naar Moeara Teweh en de *Admiraal van Kinsbergen*, die in den avond van dien zelfden dag gekomen was om steenkolen en victualiën in te nemen, lag vastgemeerd bij de steenkolenloodsen. Ter zijner vervanging zou de *Tjinrana* den volgenden morgen vroegtijdig naar Marabahan stoomen en de *Sailoos* was den 23en naar Amoenthaij vertrokken.

Den volgenden morgen hoorde men omstreeks 4 uur eenige kanonschoten van de zijde der Kween en kort daarop ontving de afdeelingscommandant van den resident de tijding dat Wangkang met zijn aanhang werkelijk in aantocht was en dat hij met een vijftig à zestigtal djoekongs, bemand met gewapende muitelingen, den doortocht bij de Kween had geforceerd, hetgeen de kruisprauw onmogelijk had kunnen beletten. Hierop snelde de afdeelingscommandant met eene colonne van 1 kapitein, 3 luitenants en 55 man naar het bedreigde punt, om den voortgang der muitelingen te stuiten, die, ten getale van 6 à 700, reeds tot de woning van den Pangeran Ronggo waren doorgedrongen. Toen men den vijand tot ongeveer honderd passen genaderd was, werd halt gehouden en post gevat.

De resident, die bij de colonne was, zond nu Pangeran Sjarief Hassim naar Wangkang, om te vragen met welk doel hij Bandjer met zulk eene macht kwam bezoeken. 6) De antwoorden, die hij den resident achtereenvolgens toezond, waren van dien aard, dat aan zijne vijandelijke

bedoelingen niet te twijfelen viel. Hij weigerde slechts met een paar volgelingen bij hem te komen, waarop de resident een kwartier bedenktijd gaf en liet weten, dat hij daarna, zoo noodig, door geweld de opvolging zijner bevelen zou eischen. Toen die tijd verstreek zonder dat Wangkang kwam, verzocht de resident den afdeelingscommandant tot handelen over te gaan.

Omdat onze macht, die in sectie-colonne opgesteld was, geen voordeelig front aanbood, nam men eenige passen meer voorwaarts positie. Daar vormde de weg een bocht en werd de linkerflank eenigszins gedekt. Het terrein was evenwel zeer ongunstig. Links van den zes à acht passen smallen weg had men de rivier de Kween, rechts eene aaneenschakeling van huizen, rondom in het moeras gelegen, en de weg zelf was een en al modder.

Alsnu werd door de voorste sectie (Europeanen) een gelederenvuur geopend, maar het overige gedeelte der colonne moest wegens het ongunstige terrein in reserve blijven. Omdat de troepenmacht te gering was om haar te verdeelen, verzocht de afdeelingscommandant den commandant van het garnizoensbataljon, den majoor A. A. M. van Leersum, wien de verdediging van het fort Tatas was opgedragen, een versterking van 25 bajonetten om de kampong Telok Mesdjit te observeeren, want vele Goesti's, Pangerans en andere grooten uit het voormalige Sultansbestuur waren daar gevestigd en heulden met de kwaadwilligen. Op grond daarvan en de vrees dat de bevolking met Wangkang zou samenspannen was ook eene gewapende barkas gevraagd van de *Banka*.

Nadat ongeveer een half uur al strijdende was door-

---

6) Het is hier de plaats te vermelden, dat de Regeering, op voorstel van den resident Tiedtke, aan Wangkang amnestie zou verleenen en men aanvankelijk niet met zekerheid wist, welke personen in zijne omgeving waren. Die amnestie, nog niet verleend, bracht dus te weeg, dat men niet tot offensief handelen kon overgaan vóor dat men zekerheid had.

gebracht, nam een groot gedeelte van den vijand met achterlating van vele djoekongs de vlucht en zochten zij een heenkomem achter de woningen om, naar de kampong Telok Mesdjit. Al vluchtende losten zij nog eenige schoten op de onzen, die beantwoord werden door militairen die moesten waken dat wij niet in den rug bestookt werden. Wangkang waagde echter eene uiterste poging door met een vijftiental volgelingen in blinde woede en uitgetrokken mandouw tegen onze bajonetten in te stormen, maar ofschoon daardoor onder de inlandsche militairen min of meer eene paniek ontstond, deed het standhouden der Europeanen den vijand toch terugdeinzen. Een tweede aanval, even hevig als de eerste, waarbij de inlanders een vijftig passen teruggingen en de Europeanen medesleepten, zou zeker noodlottige gevolgen hebben gehad zoo niet door den kapitein Häfeli en den 1e luitenant-adjudant Westenberg, die beiden stand hielden en zelfs met den vijand handgemeen werden, de orde spoedig werd hersteld.

Na het innemen eener betere positie en een bajonetaanval, die meer succes beloofde, week de vijand eindelijk terug en vluchtte hij met achterlating van 5 dooden. Thans was het een *sauve qui peut* van den vijand, waarbij hij 40 groote djoekongs, een grooten voorraad kleeren, levensmiddelen en wapens achterliet. Volgens geloofwaardige berichten verdween de vijand in de bijna ondoordringbare moerassen van de Alalak met een verlies van 70 man, waaronder Adjudant, Thaha, een broeder van Wangkang en eenige hoofden. Wangkang zelf was door een sabelhouw aan het hoofd gewond.

Aan onze zijde sneuvelde:

De Eur. korporaal Koster No. 44801, fuselier Wolff No. 46216, Dikke No. 57434 en Eisenbrecher No. 61006.

Gewond werden:

De kapitein Häfeli „ de 1e luitenant-adjudant Westenberg en de Eur. fuselier Geurtsen No. 57416.

Bij het terugdeinzen van den troep had een der vijanden,

Pangeran Goelong Kertas, de plaats waar onze gesneuvelden lagen, bekropen en van drie hunner de hoofden gesneld en medegenomen.

Na afloop van het gevecht kwam de 2e luitenant Van Warmelo met de gevraagde versterking aan, die nu gebezigd werd tot observatie en daarvoor post vatte bij het huis van den djaksa, aan de samenvloeiing van de Kween en de Bandjermasin-rivier. Ook arriveerde de gewapende sloep, die tot ondersteuning plaatsnam aan de Kweenmonding (binnen). Toen het bleek door verkenningen in den omtrek en in de kampong Telok Mesdjit dat er geen vijand meer te zien was, rukte den volgenden morgen dat detachement en de sloep weder in, omdat aan de *Admiraal van Kinsbergen* de bewaking van de Kween was opgedragen. Door bijzondere omstandigheden heeft echter dat stoomschip aan dien last niet kunnen voldoen.

Het was ongeveer 8 uur in den morgen van den 25en toen de colonne terugkwam. Alle toegangen tot de Europeesche wijken werden nu door detachementen afgezet, de kazernes bij de kolenloodsen door eene sterke wacht bewaakt en patrouilles uitgezonden om te zorgen dat eventueel achtergebleven muitelingen zich niet schuil hielden. Zr. Ms. stoomschip *Banka* zou voorloopig in station blijven.

Alle Europeesche ingezetenen zochten en vonden hun toevlucht in de versterking. Algemeene ontsteltenis had zich van hen meester gemaakt, doch gelukkig verminderde die toen de patrouilles en spionnen de tijding brachten, dat er geen vijanden in den omtrek meer te bespeuren waren.

De dag en de nacht gingen rustig voorbij. Tot tijdelijke versterking der hoofdplaats werden 10 Europeanen en 20 inlanders van Martapoera ontboden, en in overleg met den resident werd van Java 1 Europeesche en 1 inlandsche compagnie verzocht om den vijand, die uit het Moerongsche zeker hulp zou krijgen, met nadruk overal afbreuk te kunnen doen.

Den 26en kwam Soeta Ono met zijn volgelingen ter

hoofdplaats. Den volgenden morgen reeds onderzocht hij het terrein tusschen Bandjer en den Allalak, waarbij tot steun een detachement werd gevoegd met twee officieren, dat post vatte in de kampong Soengei Djingat. De stoomer *Sailoos* met twee gewapende sloepen van de *Banka*, moest de rivier ter hoogte van de kampong bewaken. 's Avonds was de gezamenlijke macht weer terug. Van den vijand was niets bespeurd; alleen een Moeronger werd gearresteerd, en uit de sporen in het gras maakte men op dat hij naar den Allalak was gevlucht.

Den 28en onderzocht Soeta Ono in zuidelijke richting het terrein achter het Chineesche kamp, doch ook hier werd niets ontdekt. Van personen vernam men hier, dat de vijand naar de omstreken van de kampongs Belandean en Bedandan zou zijn geweken. Eene patrouille van 30 man met 2 officieren naar den Allalak gezonden bracht ook geen bericht mede.

Den 9en December kwam van Java het 13de rechterhalf bataljon, sterk 13 officieren, 362 man, 2 officieren van gezondheid en 1 kwartiermeester, onder de bevelen van den majoor P. R. de Rochemont.

Den 11en ging eene colonne van 10 officieren en 300 manschappen naar de Kween om door de *Banka* naar Marabahan te worden overgevoerd.

Deze colonne, onder bevel van den majoor De Rochemont, was samengesteld uit de 1e en 2e compagnie van het 13de bataljon en 2 officieren met 60 Europeanen van het garnizoensbataljon. De zeemacht bestond uit Zr. Ms. stoomschip *Banka*, de *Admiraal van Kinsbergen* en den civielen stoomer *Van Os* De leiding der operatie had de afdeelingscommandant op zich genomen.

Bij aankomst te Marabahan werden de Europeanen in de cantine gehuisvest en werd onmiddellijk een begin gemaakt met het bouwen van een hospitaal en kazerne voor de inlanders.

Teneinde de communicatie van Marabahan met Bedandan zooveel mogelijk te stremmen, werden alle djoekongs van genoemde kampongs opgeëischt met belofte van teruggave. Zij werden door de zorg van Soeta Ono aaneengekoppeld en daardoor geschikt gemaakt tot vervoer van 4 à 8 man.

Om den vijand den terugtocht te beletten, de hoofden te steunen en de rivierroof zooveel mogelijk tegen te gaan, werd eene colonne van 2 officieren en 50 man naar Margasari gezonden.

Gedurende den nacht van 14 op 15 embarkeerden de troepen op de *Banka*, maar ofschoon men om 4 uren onder stoom ging, was het toch ongeveer 7 uren toen men de Soengei Badandan bereikte waarin zich de vijand had genesteld. De djoekongs, ten getale van 120, werden thans gebezigd tot het opvaren. De voorwacht debarkeerde het eerst, toen de hoofdtroep en daarna de achterwacht. Men wachtte elkaâr op onder den wal en was om half negen met alles gereed.

Soeta Ono met volgelingen en een tiental gepreste personen van Bedandan, vormden de spits; daarop als voorwacht twee gewapende sloepen van de *Banka*. De eerste onder commando van den luitenant ter zee 2e klasse Nederburgh, de tweede onder Noorduijn; dan 10 sappeurs tot opruiming der hindernissen. Hierop volgde de 1e luitenant Van Ham, de wd. civiele gezaghebber, met 2 officieren en 54 man. De hoofdtroep was sterk 3 officieren, 1 adjudant-onderofficier en 159 manschappen, onder de bevelen van den kapitein Van Blokland Thans had men de achterwacht van 1 officier en 49 man, gecommandeerd door den kapitein Berg.

Van het garnizoen te Marabahan waren 10 Europeanen bij de spits; van Bandjer 50 bij den hoofdtroep en de overige 10 bij de achterwacht, die gesloten werd door eene gewapende sloep, eveneens van de *Banka*, onder bevel van den luitenant ter zee 2e klasse De Wal, waarbij

2 officieren van gezondheid met de ambulance. De *Banka* bleef tot sluiting der Soengei voor de monding liggen terwijl *Van Kinsbergen* tusschen deze plaats en Marabahan op en neêr bleef stoomen.

Zooals reeds is gezegd, had de afdeelingscommandant de algemeene leiding op zich genomen en volgden hem de kapitein der genie Van Lennep als chef van den staf en de 2e luitenant der infanterie Collard als adjudant.

De tocht ging in de drie tot acht el breede en een tot anderhalf el diepe Soengei, door den sterken stroom en de moeilijkheid van de marine-sloepen om de hoeken te krijgen, uiterst langzaam, zoodat men niet voor 1 uur de Soengei Nonghi bereikte, de plaats waar volgens den gids het verblijf van Wangkang zou zijn.

Daar de marinesloepen door de geringe breedte der Soengei nu niet verder konden, bleven zij hier onder bedekking van de achterwacht; een peloton van 40 matrozen, met 15 achterladers, onder commando van Noorduijn, alsmede een officier van gezondheid, voegde zich bij de voorwacht.

Nadat deze nu gedebakeerd was, volgde de hoofdtroep. Het terrein, ongeveer een half el hoog onder water, bestond uit ladangvelden, hier en daar bezet met kreupelhout en afzonderlijk staande hooge boomen.

Nauwelijks had de troep tien minuten gemarcheerd, of men werd uit een bosch, 3 à 400 passen links gelegen, hevig beschoten. Dat vuur werd onmiddellijk door de voorwacht beantwoord en, hoewel geen vijand ziende, opende de hoofdtroep toch een gelederenvuur, dat zijne uitwerking niet kan hebben gemist, daar men van uit de boomen den vijand in N. W. richting zag vluchten. Die vlucht werd ook door de achterwacht duidelijk gezien, maar omdat de commandant veronderstelde dat het volgelingen van Soeta Ono waren, was er niet op geschoten.

De groote moeilijkheden van het terrein maakte dat de vijand niet vervolgd kon worden en men zich moest te-

vreden stellen met het vernietigen van alles wat hem maar kon dienen.

Na alle woningen verbrand te hebben werd de .weg rustig vervolgd en bereikte men ongeveer ten $2^1/_2$ uur het verblijf van Wangkang, waar het achtergeblevene duidelijk bewees, dat de woningen pas in allerijl waren verlaten. Doordat hier het terrein niet toeliet een bivak te maken en de troep rust noodig had, werd een uur later den terugtocht in eene Z.W. richting aangenomen. Om $4^1/_2$ uur was men weer bij de achterwacht en daar nu de tocht in omgekeerde orde werd voortgezet was men tegen 8 uur weer terug te Marabahan. Aan onze zijde hadden wij 4 zwaar gekwetsten beneden den rang van officier. Dat men met de geheele beschikbare macht was uitgerukt, grondde zich op de berichten dat Wangkang tot het uiterste stand zou houden, maar het ondervondene gaf bijna de zekerheid, dat hij die voor hem nadeelige tactiek wel nimmer zou volgen, integendeel zijn streven bleek te zijn het gevecht te vermijden en ons in zijn met talrijke Soengeis doorsneden terrein zooveel mogelijk af te matten. Op grond hiervan werd onze tactiek, den vijand zooveel mogelijk van alle hulpbronnen te berooven, waardoor hij eindelijk zijn aanhang moest verliezen. Het was dus in de eerste plaats zaak, alle Soengeis goed te bewaken om alle gemeenschap met Marabahan te doen ophouden. De vijand moest daarbij door aanhoudend patrouilleeren geen rust worden gelaten.

Met dat doel rukte dan ook den 17en en 20en patrouilles uit naar Soengeis Betilap en Bedandan, sterk 6 officieren met 150 man en 50 matrozen, onder majoor De Rochemont, doch doordat de vijand bijtijds van onze nadering onderricht werd, kreeg men hem nergens te zien, telkens moest men zich tevreden stellen met het vernielen der woningen en het buitmaken van levensmiddelen.

Inmiddels hadden de bevriende hoofden, de Kiaij van Margasari, Demang Wira-Yoedo en die van de Boven-

Doesson, Mangkoe-Sari, het hunne bijgedragen om Wangkang zooveel mogelijk afbreuk te doen. Zoo was de eerste met 80 volgelingen slaags geweest en had zich van eenige djoekongs en lansen meester gemaakt. In den nacht van 15 op 16 was hij ook slaags geweest met eene zekere Tommongong Boengaij, die van plan was zich met 18 der zijnen bij Wangkang aan te sluiten. Bijna allen werden zij gedood.

In den avond van den 26en ontving Van Ham het stellige bericht, dat Wangkang binnen den noordelijken tak van de Soengei Doerachman, eene verlenging van de Bedandan, eene versterking had opgericht, waarin hij tot het uiterste wilde stand houden.

Op deze tijding vertrok in den vroegen morgen eene colonne van Marabahan, ingedeeld als volgt:

De spits.

Soeta Ono met een dertigtal der zijnen, voorzien van 20 geweren.

De voorwacht.

Eene met een houwitser van 12dm. bewapende barkas, onder bevel van den luitenant ter zee 2e klasse Van Woelderen, benevens 25 inl. fuseliers onder den 2e luitenant Van Heerde.

Hoofdtroep.

1 officier, 1 adjudant-onderofficier met 100 Europeanen, gecommandeerd door kapitein Berg.

Achterwacht.

Eene sterkte van 25 Europeanen, onder den 2e luitenant Janitz, 1 officier van gezondheid met de ambulance en eindelijk een *whale boot* met een getrokken kanon, onder bevel van den luitenant ter zee 2e klasse Feith.

Om 6 uur roeide men de Soengei op, maar tegen 9 uur, ter hoogte van Simpang Doerachman, werd zij zóo smal en ondiep, dat men nu alleen met behulp der Beecompaijers nog een paar uren den tocht kon voortzetten.

Alstoen bracht Soeta Ono het bericht, dat er vijanden in het kreupelhout waren gezien. Kort daarop vielen schoten, die echter niet de minste schade aanrichten. Soeta Ono beantwoordde dat vuur en een kartetsschot deed den vijand afdeinzen.

Op het hooren der schoten was de troep gedebarkeerd maar doordat het terrein ook hier begroeid was en onder water stond, bleek het al spoedig dat het totaal onbegaanbaar was.

Omdat de barkas de Soengei niet verder kon volgen, moest die door de *whale boot* worden vervangen en daar het roeien al moeilijker en moeilijker werd, was men zelfs verplicht de djoekongs door de modder te sleepen, waarbij Soeta Ono en de zijnen, als spits en flankdekking, onbetaalbare diensten bewees.

Zoo sukkelde men een half uur verder voort, toen eindelijk de voorwacht en de hoofdtroep vuur uit het dichte bosch kregen, en dientengevolge werd onmiddellijk gedebarkeerd. Volgens Van Ham kon men niet ver meer van de benting verwijderd zijn.

Hoe meer de voorwacht avanceerde, des te heviger werd het vijandelijk vuur en des te grooter het aantal der op te ruimen hindernissen, zoodat men daar ook al spoedig 5 gewonden kreeg. Van eene omtrekkende beweging kon geen sprake zijn.

Eindelijk had men de versterking in het gezicht en vielen spoedig welgerichte schoten uit den houwitser, maar bij dit alles werden de majoor De Rochemont en de luitenant ter zee Feith zwaar, een matroos licht gewond. De majoor De Rochemont naar de ambulance gebracht, gaf het commando over aan den kapitein Berg, met aanbeveling in overleg met Van Ham te handelen.

Toen het juiste oogenblik daar was, werd er gestormd en was men in een ommezien meester van de versterking, waarbij de inl. fuselier Soeroleksono No. 71636 zich bijzonder onderscheidde door de gele sultansvlag naar

beneden te halen. Geen vijand was er meer te zien, doch het aanwezige bloed was een bewijs dat er slachtoffers waren gevallen. Alleen eenige wapens werden buit gemaakt en bij de vervolging van den vijand, die aan luitenant Van Heerde was opgedragen, werden eenige djoekongs vernield.

De versterking was eene redoute met dubbele rij palissaden van 4 ellen lengte, onder een binnenwaartschen hoek van ongeveer 45° met facen van 15 en 17 ellen lengte. Tegen de facen waren banketten van nibonglatten aangebracht en aan den achterkant eene opening voor ontvluchting. Zij stond met hare voorface loodrecht op de Soengei en sloot die dus geheel af. De omtrek was tot op 50 ellen afstand met de van bamboe gemaakte buik- en voetangels beplant.

Onmiddellijk werd met de slechting begonnen en toen dit werk tegen 2 uur geëindigd was, nam men dadelijk den terugtocht aan, zoodat de geheele colonne tegen 6 1/2 uur weer te Marabahan was.

De Becompaijers, die bij het oprukken tegen den vijand in grooten getale gevlucht waren, hielden zich bij den terugtocht beter en bewezen daarbij goede diensten. Nog op den avond van dienzelfden dag kwamen berichten binnen, dat Wangkang bij deze affaire gesneuveld was.

Den 30en rukte de kapitein Van Blokland uit met eene colonne van 150 man en 2 *whale* booten, teneinde het terrein gelegen boven de Soengei Doerachman, te doorzoeken. Ruim anderhalf uur verder dan daar waar de geslechte versterking lag, werd alles doorzocht, maar geen enkele vijand bespeurd. Bij den terugtocht maakte men 10 picols paddie (ongebolsterde rijst) en 7 djoekongs buit.

Een tocht van 2 officieren met 50 man van het 13e bataljon, ondernomen op een rapport van den militairen commandant van Martapoera, dat Wangkang zich zou ophouden op het eiland Karang Tenge, gelegen in een moeras, leidde tot niets; maar op den 31en kwam er bericht, dat een der vijandelijke hoofden, zekere Pem-

bekkel Gampa, zich in de kampong Oeloe Benting, gelegen op ongeveer drie kwartier van Marabahan, zou ophouden.

Hierop ging 's avonds de 1e luitenant-adjudant Bedet met 17 bajonetten, vergezeld van Soeta Ono en een paar volgelingen, 2 gewapende politie-oppassers en een spion, derwaarts, om, zoo mogelijk, Gampa te arresteeren. De tocht geschiedde in djoekongs.

Op korten afstand van de plek werd gedebarkeerd en het huis door Soeta Ono binnengedrongen, maar de vogel was reeds gevlogen. Zes mannen en twee vrouwen werden echter in de woning gearresteerd. Daaronder bevonden zich een broer van Gampa; de twee vrouwen waren bij den aanval op Bandjer tegenwoordig geweest. Bij huiszoeking werden ± 80 kogels gevonden. Na nog de omliggende woningen te hebben doorzocht, keerde men weer terug.

Op 1 Januari 1871 werd door den kapitein Berg met eene colonne van 4 officieren en 100 man, alsmede eene landingsdivisie, sterk 2 luitenants ter zee en 50 matrozen, een tocht ondernomen om het graf van Wangkang, benevens het verblijf der vijandelijke gewonden met vrouwen, kinderen en volgelingen, op te sporen. De luitenant Van Ham volgde met 2 gearresteerde muitelingen, die als gids dienst deden.

Volgens de gewone wijze werd de Soengei Bedandan tot Simpang Behalang opgevaren, waar Soeta Ono zich met 25 volgelingen verwijderde, om met een der gidsen naar het verblijf der gewonden enz. te zoeken.

Toen de colonne, die inmiddels haren weg vervolgde, nabij de geslechte versterking kwam, waar, volgens den gids, het lijk van Wangkang begraven was, werd de aangewezen plek nauwkeurig onderzocht maar niets gevonden, ofschoon de gids bleef beweren, dat het er moest zijn, daar hij zelf bij de begrafenis was geweest. Op den terugtocht sloot Soeta Ono zich weer bij de colonne aan met een 25-tal vrouwen en kinderen, die bleken geen

kwaadwilligen te zijn en aan wie daarom vrijheid werd gegeven om naar hunne kampongs terug te keeren.

Den 5en kwam de commandant van het garnizoens-bataljon, de majoor Van Leersum, te Marabahan, om het commando der expeditionnaire troepen op zich te nemen.

Bij gemis van stellige berichten omtrent den vijand werden nu vooreerst geene militaire patrouilles meer uitgezonden, maar de zaak aan de bevolking overgelaten, om den troep te sparen. Blijkbaar was door de verovering der benting in de Soengei Doerachman, een gevoelige slag aan den opstand toegebracht. Bovendien nam de algemeene verslagenheid van den vijand en de bijna gelijkluidende verklaringen van de in onderwerping gekomen opstandelingen allen twijfel weg omtrent de waarheid van het bericht dat Wangkang gesneuveld was. Het stellig bewijs bleef echter nog altijd ontbreken, tot dat eindelijk op den 8en Soeta Ono met een politie-oppasser zelf het lijk van Wangkang aanbracht, en de hoofden den eed hadden afgelegd, dat dit werkelijk het stoffelijk overschot van hem was. Het was dus waar, dat hij, de hoofdopstandeling, bij het verdedigen van zijn bolwerk den dood gevonden had op den dag, 11 jaren na het tijdstip waarop hij met de zijnen de *Onrust* aan de Teweh afliep.

Thans was Goesti Mohamad het laatste hoofd der opstandelingen dat nog overbleef en hem in handen te krijgen het doel der verdere krijgsverrichtingen.

Omstreeks dezen tijd kwamen berichten binnen van Tanah Laut, dat zekere Pangeran Serip Hassan van Sebamban, dicht bij Pegattan, zijn volk had opgeroepen om zich bij de opstandelingen aan te sluiten. En hoewel men zich na den gunstigen loop van zaken over dit bericht niet ongerust behoefde te maken, zoo zag men toch daaruit welke uitgebreide vertakkingen die opstand reeds had en welke onberekenbare gevolgen dat alles bij Wangkang's welslagen na zich zou hebben kunnen sleepen.

Nadat men eenige zekerheid had dat dit heerschap zich met zijne volgelingen in de Soengei's Bedauw en Brambeij ophield, met het doel de Poeloe Petak te bereiken en van 'daar langs den Mengkatip naar den Doessoen te ontsnappen, ging den 9en Januari eene colonne van 33 man, onder bevel van den 1e luitenant Albrecht, naar de Soengei Bedauw. In verband hiermede zou het hoofd van Margasari van uit de Soengei Brambeij ageeren, terwijl Soeta Ono en hadjie Sleman zouden volgen. De monding der Mengkatip werd door een kruisprauw, waarop een detachement militairen, afgesloten.

Omstreeks 9 ure in den morgen werd de sterk kronkelende Soengei Bedauw opgeroeid. Hadjie Sleman met de zijnen en een vijftiental verkleede inl. militairen aan het hoofd. Daarop volgde Soeta Ono en eindelijk de colonne. Na een uur roeiens vatte een groot gedeelte van Soeta Ono's volgelingen post aan de eerste linker Soengei, terwijl de colonne-commandant het omstreeks 11 ure deed bij de tweede Soengei, om c. q. de vluchtende muitelingen af te wachten. Het terrein bestond uit moeras en ondoordringbaar kreupelhout; de huizen, waarvan er een door de colonne bezet werd, droegen blijken van pas verlaten te zijn.

Ongeveer 4 ure kwam Sleman terug en rapporteerde dat men zelfs geen spoor van den vijand had ontdekt maar door hem een 25 tal huizen waren verbrand. Op grond hiervan keerde de colonne, die niet overnachten mocht, dadelijk en de hoofden den volgenden dag terug.

Aan Kiaij Demang Wira Yoeda, die met 35 man der bevolking en ook een 15-tal verkleede militairen uitrukte, was het gelukt den vijand te ontmoeten, die daarbij drie dooden achterliet en een verlies van 9 djoekongs en 7 geweren had. Volgens hem zou de vijand langs de Dahirang weten te ontkomen, maar eene colonne van 2 officieren en 60 man, die onder de bevelen van kapitein Van Blokland de Soengei doorzocht, keerde, evenals

eene uitgezonden bevolkingspatrouille, terug zonder den vijand te hebben ontmoet.

Den 12en sleepte de gouvernementsstoomer *Barito* de gewapende kruisboot No. 54 naar de monding van de Mengkatip en ging daarna tot Kwala Kapoeas om onze vlag te vertoonen en den wd. civielen gezaghebber, den 2e luitenant Tijl, te verzoeken te willen zorgen dat de vijand langs de Kapoeas Moerong niet zou kunnen ontvluchten.

Den volgenden dag werd door eene patrouille 2 muitelingen met de wapens in de hand gevat, en van deze vernam men, dat Goesti Mohamad van plan was langs de Soengei Penang den weg naar de Kapoeas te nemen.

Op dit bericht ging er den volgenden dag weêr eene bevolkingspatrouille op uit en kwam Soeta Ono ons reeds in den middag de tijding brengen dat hij nu den vijand op het spoor was; de voornaamste punten had hij doen bewaken. Later gelukte het aan Van Ham met een tiental militairen 11 gevangenen te maken, waaronder Pangeran Kertas Melaijang en Kesoema Yoeda, benevens de vrouw Simin, die Wangkang had helpen begraven. Verder was de commandant van de kruisboot No. 54, gestationneerd aan de monding van de Mengkatip; in den nacht van 16 op 17 in gevecht geweest met een paar prauwen, bemand met kwaadwilligen, waarbij Pangeran Goesti Goelong Kertas sneuvelde. Uit het geschreeuw van een kind leidde men af, dat Goesti Mohamad, die steeds vrouw en kind medevoerde, zich er ook bij bevond; het gelukte echter niet hem machtig te worden.

Bij eene andere gelegenheid werd door Hadjie Mad Seman een broêr van Wangkang, genaamd Tassa, gearresteerd. Hij was bij den aanval op Bandjer gewond en hield zich schuil in de Soengei Betilap.

Om het ontvluchten van Goesti Mohamad van het eiland Mengkatip te voorkomen, werd het noordelijkste punt en de kampong Dadahoop door detachementen bezet terwijl de militaire commandant, civiele gezaghebber van Kwala

Kapoeas, de opdracht kreeg om zich met eene bevolkings-patrouille daarbij aan te sluiten. Toen de stoomer *Van Os*, waarmede die patrouille werd overgebracht, aan de monding van de Mengkatip kwam, vond men daar waar de djoeragan van kruisboot No. 54 slaags was geweest, het lijk van den gesneuvelden Pangeran Goelong Kertas, waarvan het hoofd naar Bandjer was opgezonden, en twee hoofden van de Eur. soldaten Koster en Dikke, die bij de verdediging van Bandjer waren gesneuveld. Beide hoofden werden ter hoofdplaats met militaire eer ter aarde besteld.

Bevolkingspatrouilles, versterkt met militairen, doorkruisten nu het eiland en hadden eindelijk het geluk Goesti Mohamad te achterhalen; men slaagde er echter niet in, hem levend in handen te krijgen, doordat hij zich met de wapens in de hand tegen zijne arrestatie verzette.

Na deze executie en het gèvangennemen van Goesti Brahim en Kassir, de Pangerans Kertas Melaijang en Koesoema Yoeda en Tassa met een 267-tal kwaadwilligen, kon de rust in het gewest hersteld en de opstand als bedwongen worden beschouwd.

Den 25en ging de majoor Van Leersum reeds met een gedeelte der troepen naar Bandjer terug en werd kort daarop door het andere gevolgd, alleen bleef eene halve compagnie te Marabahan achter ter versterking van het garnizoen.

De staf van het 13e bataljon met 2 compagnieën keerden den 4en Februari naar Java terug. De andere compagnie zou volgen, zoodra de vonnissen tegen de muitelingen ten uitvoer waren gelegd.

Door het ter juister tijd aanbrengen van eene voldoende macht en de verder genomen beleidvolle maatregelen, werd dus in korten tijd het kwaad in zijne geboorte den kop ingedrukt en Nederland bespaard voor de rampen van een uitgebreiden opstand zooals die van 1859, welks droevige gevolgen zeer zeker nog niet uit het geheugen zullen zijn.

NASCHRIFT.

Uit het hier medegedeelde blijkt:

1°. Dat het weer een bewijs levert voor de bewering van den oud-Minister Fransen van de Putte, dat van de tien malen dat er onlusten zijn in onze Oost-Indische bezittingen, er acht malen de ambtenaren door onhandigheid de schuld van zijn. (Verslag van het verhandelde in de vergaderingen der Tweede Kamer in comité-generaal, in April 1874, bladz. 53).

2°. Dat de Bandjermassinsche krijg ten onrechte vergeleken wordt met den Atjeh-oorlog, want op Atjeh staan wij tegenover het geheele volk en niet tegenover benden waarbij onze troepen door een gedeelte der bevolking ondersteund wordt. (Zie hierover *De politiek van den oorlog in Atjeh* door W. C. Nieuwenhuijzen, voormalige chef van den staf bij de troepenmacht in Atjeh en Onderhoorigheden, *Ind. Mil. Tijdschrift* 1897.)

3°. Dat het oordeel van den majoor der artillerie A. J. A. Gerlach, in de *Gids* van 1866, over den schrijver van den Bandjermassinschenkrijg van 1859—1863, het bewijs is, dat Bismarck gelijk heeft waar hij zegt: „De officieele dépêches en berichten kunnen, ook waar ze iets merkwaardigs bevatten, niet ten volle begrepen worden dan door hen die de personen en omstandigheden kennen." De hoofdzaak is altijd te vinden in particuliere brieven en vertrouwelijke mededeelingen waarvan geen woord in

de acten voorkomt, enz. . . . . Want *wat* verschijnt toch eigenlijk in dit of dat blauwboek of groenboek, wat toch in officieele staatsstukken? Alleen dat wat men er in wil zetten. En hoe komt het er in? Zooals men wil dat men het zal beschouwen. Openbare acten, protocollen, oorkonden en dépêches zijn goed om een geraamte te vormen, maar dat geraamte wordt eerst een lichaam van vleesch en bloed, dat kleur en leven, beweging en uitdrukking heeft, door het getrouw gebruik van correspondentiën en dagboeken.

K.

Ranglijst van de hoofd- en subalterne officieren die aan de tochten tot demping der onlusten in de Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo hebben deelgenomen in de jaren 1870 en 1871.

INFANTERIE.

Luitenant-kolonels.

Schultze (K. T.)

Majoors.

Rochemont (P. R. de)
Leersum (A. A. M. van)

Kapiteins.

Berg (A. H. J.)
Blokland (J. C. van)
Lubeck (A. J. H.)
Häfeli (D. L.)

Eerste-luitenants.

Albrecht (F. H.)
Westerberg (D. C. A.)
Ham (P. P. H. van)
Timmler (J.)
Kluge (E. A. A.)
Bedet (L. L.)
Kerrebijn (M).

Tweede-Luitenants.

Tijl (S.)
Loeff (A. van der)
Schultz (G. S.)
Speenhoff (J.)
Sluijs Veer (W. O. v. d.)
Vulpen (J. van)
Collard (P. L. A).
Heerde (E. van)
Nijs (H. W. de)
Janitz (F. W.)
Warmelo (D. F. van)

GENIE, MINEURS EN SAPPEURS.

Kapiteins.

Lennep (C. R. van)

ZEEMACHT.

Luitenants ter zee der tweede klasse.

Noorduijn (J. P.)
Woelderen (E. H. E. van)
Heijning (P.).
Nederburgh (J. D. A.)
Feith (H. O.)
Tromp (W. H.)

MILITAIRE GENEESKUNDIGE DIENST.

Officieren van gezondheid der tweede klasse.

Bosch (A. ten)
Fischer (G.)

Het ruitsysteem bij cultures.

De practijk zet de kroon op de theorie.

DE SCHRIJVER.

In de voornaamste plaatsen van ons vaderland worden er in het jaar van de Inhuldiging van Koningin Wilhelmina boomen geplant ten einde blijvende gedenkteekenen op te richten, die de herinnering aan dit gulden jaar bij ons en bij het nageslacht zullen verlevendigen.

Mijn artikel, bevattende eene beknopte critiek van het werk betreffende de koffiecultuur van den heer Morren, opgenomen onder de rubriek „Ingezonden Stukken" van het Maandblad van de Vereeniging van Oud-Leerlingen der Rijkslandbouwschool in het Juli-nummer 1898, bracht mij op het denkbeeld om de vraag te overwegen in hoeverre het bereikbaar is op de uitgestrekte terreinen van de Rijkstuinbouwschool te Wageningen, die aan de Noord- en Oostzijde door aankoop van grond voor groote uitbreiding vatbaar zijn, een Koningin Wilhelmina-Park te stichten met een zuiver wetenschappelijk doel, dat $15^{1}/_{2}$ percent vermeerdering van landbouw-producten belooft, en zulks als eene waardige hulde aan onze geliefde Koningin Wilhelmina, op grond van het krachtig initiatief van wijlen Haren Koninklijken Vader, Willem den Derden, uitgesproken in de Troonrede van 19 Septem-

ber 1887 om verbeteringen aan te brengen in het landbouwonderwijs.

Die verbeteringen in het landbouwonderwijs zijn aanvankelijk op last van Hare Majesteit de Koningin-Regentes Emma tot stand gebracht door de reorganisatie van de Rijkslandbouwschool in 1895 en de stichting van de Rijkstuinbouwschool te Wageningen in dat jaar.

Zooals evenwel duidelijk blijkt uit het bovenvermeld artikel in het Juli-nummer 1898 wordt er op de Rijkslandbouwschool te Wageningen, zelfs na de bovenbedoelde reorganisatie, nog veel te weinig waarde gehecht aan het feit, door mij als motto geplaatst aan het hoofd van dat artikel:

„Wiskunde is de basis van de land-, bosch- en tuinbouwwetenschap."

Ware er meer aandacht geschonken aan mijne beschouwingen op landbouwkundig gebied, door mij reeds verkondigd sedert de plechtige opening der Rijkslandbouwschool op 10 September 1877 (zie Handleiding, bladzijde 42, 1e), — Pensées, door mij in druk uitgegeven bij den heer H. G. Klunder te Pasoeroean op 4 September 1877, — dan zou in het programma van het onderwijs aan de Rijkslandbouwschool in het leerjaar 1897—98 mijne bovengenoemde Handleiding als het eenige boek in Nederland, waarin de verschillende plantwijzen, zoowel op hellende als op vlakke terreinen wetenschappelijk worden behandeld, zijn opgenomen in de lijst der te gebruiken boeken in de Indische afdeeling van de Hoogere Land- en Boschbouwschool; dan zouden er reeds in 1897 volgens mijne aanwijzigingen in de bovenbedoelde Handleiding vergelijkende proeftuinen zijn aangelegd op de uitgestrekte terreinen van de Rijkstuinbouwschool (zie Handleiding, bladzijde 22, slotalinea en hoofdstuk V); dan zouden er reeds in het Kroningsjaar 1898 van wege het eenige landbouwpolytechnicum in Nederland resultaten zijn openbaar gemaakt betreffende de vergelijkende proef-

tuinen aan de Rijkstuinbouwschool te Wageningen, waaruit zou blijken aan welke plantwijze volgens de practische onderzoekingen op de bovenbedoelde terreinen de voorkeur behoort te worden gegeven ten behoeve der cultuur van éénjarige gewassen, als suikerbieten, mangelwortels, maïs en tabak (zie Handleiding hoofdstuk VI). Uit het bovenstaande blijkt duidelijk dat alleen van Regeeringswege het initiatief kan worden genomen tot het onderzoek van mijne denkbeelden betreffende de plantwijzen, evenals zij de reorganisatie van de Rijkslandbouwschool uit eigen initiatief heeft tot stand gebracht na eene correspondentie, die van 1887 tot 1895 heeft geduurd.

Op den voorgrond staat dat ik aan mijne studies op landbouwkundig gebied voldoende publiciteit heb gegeven door de aanbieding van mijne Handleiding over de plantwijzen en andere geschriften op landbouwkundig gebied aan verschillende Rijksinstellingen en colleges, als:

1°. de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage;

2°., 3°. en 4°, de Ministeries van Binnenlandsche Zaken, van Koloniën en van Buitenlandsche Zaken;

5°. de Eerste Kamer der Staten-Generaal;

6°. de Tweede Kamer der Staten-Generaal;

7°. 's Lands Plantentuin te Buitenzorg;

8°. de Rijkslandbouwschool te Wageningen;

9°. het Koloniaal Museum te Haarlem;

10°. de Rijksuniversiteit te Leiden;

11°. de Algemeene Secretarie te Buitenzorg;

12°. de Rijkstuinbouwschool te Wageningen, alsmede door de opname van mijne daarop betrekking hebbende artikelen in verschillende tijdschriften en dagbladen, (zie Handleiding, bladzijden 42 en 43).

Uit mijn bovenvermeld werk blijkt dat ik mijne beste krachten daaraan heb gewijd sedert de plechtige opening van de Rijkslandbouwschool in 1877, in de volle overtuiging dat mijne pogingen om in het belang der maatschappij

mijn doel te bereiken met succes zullen worden bekroond, deels bij het tegenwoordig geslacht in de negentiende eeuw, deels bij de opvolgende generaties in de twintigste en latere eeuwen.

Als een bewijs dat eene periode van eenige jaren dikwijls noodig is om hervormingen tot stand te brengen, vestig ik de bijzondere aandacht op de wet betreffende de invoering van den persoonlijken dienstplicht, die op 2 Juli jl. door Hare Majesteit de Koningin-Regentes is bekrachtigd.

In de laatste zitting over dit wetsontwerp, 1 Juli jl., op den dag der bekrachtiging van het wetsontwerp tot invoering van den persoonlijken dienstplicht door de Eerste Kamer, herinnerde de minister van Oorlog, de generaal Eland, er aan dat het op 30 Juni jl. juist 25 jaar geleden was, dat door de Tweede Kamer het voorstel van zijn voorganger Van Limburg Stirum was verworpen.

Zoo zal ook de door mij voorgestelde hervorming betreffende de plantwijzen eerst geruimen tijd moeten worden verkondigd alvorens de invoering van mijn plantsysteem tot stand zal komen.

Nu de reorganisatie van de Rijkslandbouwschool een voldongen feit is geworden, is het vooral noodig om de aandacht van de leerlingen en oud-leerlingen van die Rijksinstelling, de toekomstige en tegenwoordige landbouwindustrieelen, zoowel in Indië als in Nederland, op mijn rationeel plantsysteem te vestigen.

Al mocht de practijk later aan het licht brengen dat de resultaten, met de verschillende plantwijzen verkregen, minder voordeel opleveren dan de bevonden theorie deed vermoeden, dan zouden toch de grondige studie van mijne voornoemde Handleiding en de bijwoning van de door mij voorgestelde vergelijkende cultuurproeven op de terreinen der Rijkstuinbouwschool de leerlingen vertrouwd maken met den aanleg, de beplanting, het onderhoud en

den oogst van velden, beplant met verschillende gewassen, zijnde de eerste en voornaamste bezigheden, welke zij in hun volgend plantersleven, zoowel in Indië als in Nederland, hebben te verrichten.

Aangezien de Regeering zich in 1887 rechtstreeks heeft ingelaten met het landbouwonderwijs door het boven vermeld krachtig initiatief van wijlen Zijne Majesteit den Koning om verbeteringen daarin aan te brengen, ligt het ook nu naar mijn bescheiden oordeel op den weg der Regeering om aan de leerlingen van de bovengenoemde Rijksinstelling onderwijs te doen geven in die landbouwzaken, waarvan de theorie door de grootste wiskunstenaars wordt erkend, om daarover een zelfstandig oordeel door hen te doen uitspreken, nadat zij door persoonlijke aanschouwing, vóór hunne intrede in het landbouwbedrijf, op de terreinen van de Rijkstuinbouwschool zullen gezien hebben in hoeverre de theorie betreffende de beste plantwijze door de practijk wordt bevestigd.

Moge de stichting van een Koningin Wilhelmina-Park, als het ware in de schaduw liggende van het Kroondomein Oranje-Nassau-Oord, door de vermeerdering der nationale welvaart eene parel te meer worden aan de kroon van onze jeugdige Vorstin, wier naam het in het Kroningsjaar 1898 door mij ontworpen park drage tot in lengte van dagen.

Alvorens over te gaan tot de opsomming der twaalf artikelen van het concept-reglement wensch ik nog eene korte critiek te citeeren over de plantwijze van het suikerriet in het kwadraat door den heer J. P. Moquette, suikerfabrikant in de residentie Soerabaia. (Zie Handleiding, blz. 42, 6e, en bl. 66, noot 1) en circulaires van de Soerabaiasche Vereeniging van Suikerfabrikanten, van 19 Juli 1891 No. 29 en 17 Januari 1892 (No. 3)

Moge de wensch van wijlen den heer Van der Wiel, in leven secretaris der Soerabaiasche Vereeniging van

Suiker-fabrikanten, vervuld worden door de goede resultaten van de cultuurproeven aan de Rijkstuinbouwschool te Wageningen!

Grissee, den 27 Juni 1891.

Aan
het Bestuur der Soerabaiasche Vereeniging van Suikerfabrikanten
te
Soerabaia.

Ten vervolge van mijne missive, gedagteekend Grissee 5 Mei 1891, heb ik de eer aan uw bestuur hiernevens aan te bieden:

1°. eene schetskaart, aantoonende eene vergelijkende proefaanplant tusschen de plantwijze in de ruit en die in het vierkant, ten behoeve van de suikercultuur.

Bij vergelijking van deze schets met die eener bewerking en beplanting der riettuinen op 5 vierkanten voet, voorkomende in het Maand-bulletin voor Suikerfabrikanten, verzameld door Thierry Boom over Mei 1891, is het duidelijk dat de schrijver van het voorstel tot proefneming met eene nieuwe wijze van grondbewerking in 't kwadraat planten van suikerriet, de heer J. P. Moquette, het planten in rijen volgens Reynoso wenscht te doen vervangen door de plantwijze in het vierkant.

Bijaldien evenwel de heer J. P. Moquette kennis had genomen van mijne brochure, getiteld: *Nadere beschouwingen betreffende de plantwijze in de ruit, vergeleken met die in het vierkant, ten behoeve der koffiecultuur,* zou in zijn schets wellicht de vorm van het vierkant zijn vervangen door den ruitvorm, ten einde grond uit te sparen en nog meer grond te kunnen omwerken.

2°. eene copie collationnée, aan mij uitgereikt op 14 Juni 1891 door den notaris te Grissee E. Ch. F. Bloch, bevattende eenige dankbetuigingen en beoordeelingen van

34 personen uit alle rangen der beschaafde maatschappij voor en over het door mij aan de Regeering aangeboden systeem, nader vermeld in de bovengenoemde brochure. Uit deze copie collationnée blijkt dat Zijne Majesteit de Koning mijne brochure belangwekkend heeft gevonden (zie de missive van den generaal-majoor Du Monceau, gedagteekend 's Gravenhage, 16 Augustus 1887). Op grond van het bovenstaande wensch ik mijne door bekwame mannen als wijlen Zijne Excellentie den vice-admiraal Binkes en den oud-resident op Java jhr. mr. Van Nispen erkende uitvinding te stellen onder protectoraat van uwe Vereeniging ingevolge alinea 4 van de discussie over de vraag: „Wat kan bij gebrek aan eene wettelijke regeling op zedelijk gebied worden gedaan ter verzekering van het recht op uitvindingen," voorkomende in de notulen van de algemeene vergadering, 6 Mei 1891, waarvan mij een exemplaar werd toegezonden door de welwillendheid van uw bestuur.

Aangenaam zoude het mij zijn van uw bestuur schriftelijk te mogen vernemen of het genegen is om dit protectoraat te aanvaarden, het geheel aan beter oordeel overlatende in hoeverre het wenschelijk is om sub 1°. en 2°. genoemde stukken met dit schrijven en de hiernevens gaande brochure door den druk (Niet in den Handel) te doen verspreiden onder de suikerfabrikanten.

Hoogachtend, enz.

(w. g.) W. R. HORA ADEMA.

„Bovenstaand schrijven meenden wij onder de aandacht van onze leden te moeten brengen en hopen dat de plantwijze in de ruit, waarmede $15^2/_3$ pct. grond kan gewonnen worden, door onze leden zal beproefd worden.

„Ter verduidelijking voegen wij hier bij twee schetskaartjes van den heer Hora Adema, die eene vergelijking van de plantwijze in het vierkant en de ruit gemakkelijk maken.

„Het kwam ons niet wenschelijk voor de brochure *Planten in de ruit voor de koffiecultuur*, in onze circulaires, geheel aan de suikercultuur gewijd, op te nemen, evenmin de vier-en-dertig bewijzen van sympathie door personen uit alle rangen van de beschaafde maatschappij aan den heer Hora gebracht; de brochure immers zal wel een herdruk beleven, en de bewoordingen waarin de sympathie werd gebracht, wat beteekenen zij als wij daaronder bovenaan vinden een dankbetuiging van wijlen onzen geëerbiedigden Koning Willem den Goeden?

„Spoedig hopen wij in onze circulaires de bewijzen te vinden dat de plantmethode van den controleur Hora Adema is beproefd en de resultaten schitterend zullen zijn, waardoor de ontwerper zal vergoed worden de vele tijd en moeite aan zijne methode besteed en de volharding waarmeê hij steeds trachtte die dienstbaar te maken aan Java's grootste culturen.

Namens het bestuur

(w. g.) V. D. WIEL,

Secretaris."

CONCEPT-REGLEMENT voor de stichting van een Park bij Oranje-Nassau-Oord.

Artikel I.

Ten einde vertrouwbare gegevens te verzamelen ter toepassing van de meest rationeele plantwijze ten behoeve van de cultuur van alle gewassen, die regelmatig worden geteeld, zal met het theoretisch en practisch onderzoek daarvan worden belast een persoon met den titel van 's lands wiskundig adviseur voor landbouwzaken.

Artikel II.

Tot het bovenvermelde doel zullen er op de terreinen van de Rijkstuinbouwschool te Wageningen vergelijkende

proeftuinen met verschillende plantwijzen worden aangelegd in een Park, dat den naam zal dragen van Koningin Wilhelmina-Park ter eere van de plechtige inhuldiging van Koningin Wilhelmina in de Nieuwe Kerk te Amsterdam op 6 September 1898.

Mochten de bovenbedoelde terreinen tot dit doel in verband met de overige beplantingen te geringe uitgestrektheid hebben, dan bestaat er gelegenheid om aan de Noord- en Oostzijde van de Rijkstuinbouwschool daaraan door aankoop van grond eene belangrijke uitbreiding te geven.

Artikel III.

De te beplanten terreinen zullen op aanwijzing van den wiskundig adviseur in teekening worden gebracht overeenkomstig de schetsteekeningen, behoorende bij de Handleiding voor de theoretische en practische kennis van de plantwijzen ten behoeve der cultuur van alle gewassen, die regelmatig worden geteeld, van den ondergeteekende, ontwerper van dit concept-reglement.

Artikel IV.

De terreinen van de Rijkstuinbouwschool zullen worden beplant overeenkomstig de volgende plantwijzen:

1°. de plantwijze in het vierkant;

2°. de plantwijze in het kruisverband;

3°. de plantwijze in de ruit sub D;

4°. de plantwijze in de ruit sub E. (Zie Handleiding voornoemd, hoofdstukken I en II).

Artikel V.

Het vergelijkend onderzoek zal geschieden met de volgende gewassen:

Een-jarige gewassen.

1°. suikerbieten, 2°. mangelwortels, 3°. maïs, 4°. tabak.

Meer-jarige gewassen.

1°. kerseboomen, 2°. pruimeboomen, 3°. eikeboomen, 4°. lindeboomen.

Artikel VI.

Nadat de bovenbedoelde teekeningen voor den aanleg der vergelijkende proeftuinen door Zijne Excellentie den minister van Binnenlandsche Zaken zullen zijn goedgekeurd, zal de keuze en de verdeeling in proeftuinen van dezelfde grootte, tot $^1/_{40}$ percent nauwkeurig, geschieden op aanwijzing van den wiskundig adviseur in overleg met de betrokken leeraren aan de Rijksland- en tuinbouwscholen te Wageningen, belast met het onderwijs in de cultures.

Artikel VII.

De aanleg, de beplanting en het onderhoud der tuinen, alsmede de verzameling der producten van den oogst zullen geschieden onder het voortdurend toezicht van de betrokken land- en tuinbouwleeraren, die meer met het technisch gedeelte zullen worden belast, terwijl de wiskundig adviseur meer zal toezien op de werkzaamheden na den oogst, door zorg te dragen voor de zorgvuldige sorteering, telling of weging der te verkrijgen land-, bosch- en tuinbouwproducten.

Artikel VIII.

Zooveel mogelijk zullen de leerlingen van de Rijks-, land- en tuinbouwscholen tegenwoordig zijn bij den aanleg der aanplantingen, de werkzaamheden in de tuinen en het verzamelen van den oogst der land-, bosch- en tuinbouwproducten, te verkrijgen van de vergelijkende proeftuinen op de terreinen der Rijkstuinbouwschool.

Artikel IX.

De wiskundig adviseur zal nauwkeurig aanteekening houden van de tijdstippen van den aanleg, de beplanting en het onderhoud der tuinen, alsmede van den oogst der gewassen, terwijl hij zich zooveel mogelijk op de hoogte zal houden van den stand der verschillende gewassen van de beplanting tot den oogst, ten einde zijne bevinding dienaangaande te kunnen vergelijken met de rapporten van de betrokken land- en tuinbouwleeraren.

Artikel X.

Na afloop van den oogst zal de wiskundig adviseur nauwkeurige statistieke gegevens door telling of weging verzamelen betreffende de resultaten, te verkrijgen overeenkomstig de verschillende plantwijzen, terwijl de rapporten van de betrokken land- en tuinbouwleeraren aan den wiskundig adviseur zullen worden ingediend ter verklaring van de door hem te verkrijgen cijfers, waarna de collectieve rapporten door hem zullen worden aangeboden aan Zijne Excellentie den minister van Binnenlandsche zaken.

Artikel XI.

Ten einde een voortdurend toezicht op de aanplantingen te doen uitoefenen, zal er ten behoeve van den wiskundig adviseur in het Koningin Wilhelmina-Park door de Regeering eene woning worden gebouwd, waaraan eene schuur verbonden zal zijn ter verzameling en tot het onderzoek der producten, te verkrijgen van de vergelijkende proeftuinen op de terreinen der Rijkstuinbouwschool.

Artikel XII.

De bij een Koninklijk Besluit te benoemen wiskundig adviseur zal in het genot worden gesteld van eene door

de Regeering nader te bepalen Rijksbezoldiging en van het gebruik met zijn eventueel gezin van de bovenbedoelde landswoning.

De ontwerper van dit concept-reglement teekent hierbij aan, dat door hem persoonlijk niet alleen vergelijkende proeftuinen van koffie en djagoeng zijn aangelegd op Java, maar dat door hem ook breedvoerige beschrijvingen zijn vervaardigd van de koffie-, suiker-, rijst- en tabakscultuur, verzameld in vijftien boekdeelen, beslaande 3000 bladzijden, voorzien van 2000 vragen betreffende die cultures, overeenkomstig de vijftien vragen, gesteld in de voornoemde Handleiding (zie hoofdstuk V), welke documenten door hem ten geschenke zijn gegeven aan een oud-leerling der Rijkslandbouwschool, met name zijn schoonzoon jonkheer J. Burmania van Humalda van Eysinga, thans als geëmployeerde werkzaam op de landelijke onderneming *Ngoepit*, bij Klatten.

W. R. HORA ADEMA.

Wageningen, 27 Juli 1898.

[Ofschoon bovenstaand opstel niet geheel en al past binnen het kader van dit Tijdschrift, zijn wij na eenige aarzeling tot de plaatsing ervan overgegaan met het oog op het belang dat de practische toepassing van het denkbeeld, door den heer Hora Adema met zooveel ijver verdedigd, in het bijzonder ook voor Indië kan hebben.

RED.]

Nog eens: Concubinaat bij de ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur in Ned.-Indië.

Aan ADELANTE naar aanleiding van zijn artikel over concubinaat bij de ambtenaren van het B. B. in Ned.-Indië.

Door toevallige omstandigheden kreeg ik het *Tijdschrift voor Ned.-Indië*, afl. April 1898, in handen, waarin gij een artikel schreeft over het „Concubinaat bij de ambtenaren van het B. B. in Ned. Indië" [blz. 304 e. v.).

Het vóór en tegen van den huwelijken staat en het concubinaat met betrekking tot Europeanen in het algemeen en de ambtenaren in het bijzonder, laat ik ieder voor zich zelf beslissen. De reden waarom ik schrijf is: dat het mij ten zeerste verbaasde en pijnlijk was, van een man, *die redelijk en beschaafd denkt en oordeelt* 1), het volgende te moeten lezen:

„Zoo weten wij een geval te noemen, waar het hoofd „van plaatselijk bestuur ergens op Java, de zwager was „van den regent, doordat deze gehuwd was met de zuster „van eerstgenoemde. Die assistent-resident kon dat na„tuurlijk niet helpen, *maar hij dankte zijn aardsch bestaan aan een Inlandsche huishoudster zijns vaders*" 2).

Bedoeldet gij met de door mij gecursiveerde woorden een soort van verontschuldiging voor dezen ambtenaar?

---

1) Blz. 313, 1e reg. v. o. Ik cursiveer.

2) Blz 313, 12e reg. v. o. Ik cursiveer.

Wildet gij misschien het spreekwoord toepassen: „de appel valt niet ver van den boom" omdat hij een huishoudster had, evenals zijn vader, en deze de zuster was van de regentsvrouw? Of wel omdat zijn zuster, d. i. een kind door den v a d e r van den ass.-resident verwekt bij *dezelfde huishoudster* of een *andere vrouw*, met den regent was gehuwd? Want *zwagerschap* toch kan niet ontstaan door de omstandigheid dat een persoon de halfzuster — van moederszijde — van een ander trouwt. Maar ik dwaal af van mijn doel.

Zie Adelante, ik weet niet of er onder mijne kennissen zich een ass.-resident bevindt, *die zijn aardsch bestaan aan de huishoudster van zijn vader dankt.* Zoo ik er op het oogenblik één wist, ik zou hem feliciteeren met het bezit van een vader, die het hart op de rechte plaats draagt; die geen moeite noch onkosten heeft ontzien om *zijn kind*, bij een huishoudster verwekt, een goede opvoeding te geven.

Volgens mijn begrippen — ik denk misschien niet redelijk en beschaafd — is het precies hetzelfde of het kind zijn geboorte te danken heeft aan eene *wettige* of *onwettige* samenleving van zijn vader en moeder. Hij heeft *niet* gevraagd om te leven, *noch* zijne ouders gekozen. Hij is hulpeloos ter wereld gekomen ten gevolge van *de wetten der natuur.* Hij moet m e n s c h worden. En nu hangt het van zijne ouders af, of hij al dan niet zal behooren tot het *ongelukkige ras*, door u op blz. 308 en 309 bedoeld.

Een *rechtgeaard vader* zal m. i. zijn kind opvoeden tot een *rechtgeaard mensch*, ongeacht hij *wettig dan wel onwettig* met de moeder verbonden was. Hij zal moeite noch onkosten ontzien om dit kind gelukkig te maken. *Hij zal dit kind liefhebben.*

Een vader *die dit niet doet*, die slechts zijn kind opvoedt dat uit een *wettige samenleving* is geboren geworden, houd ik voor *een man zonder beginselen. Iemand die zijn*

hooge roeping als mensch niet begrijpt. Want hij voedt zijn kind op, *niet uit vaderliefde*, maar omdat hij weet dat zijne medemenschen, in het tegengestelde geval, hem er op zouden aanzien. Omdat hij aan dit kind, *volgens menschelijke wetten*, zijn naam moet geven. En och, als die goede naam eens later door zijn spruit te grabbelen wordt gegooid, wat zou dat een zonde zijn!

En iemand die onder het voorwendsel van *niet wettig* met de moeder verbonden te zijn, het kind in de kampong terugstoot of misschien erger nog, om zijn geweten te sussen en voor het oog van zijn naaste omgeving *geen kind* te hebben, de inlandsche vrouw met de ongeboren vrucht van zijn wellust naar haar dessa terugzendt, is een *lafaard, is het meest verachtelijke schepsel*, dat op de wereld rondloopt. Hij wil slechts *genieten* van de samenleving, doch de gevolgen van zijn *dierlijke wellust laat hij de vrouw alleen dragen.*

Denk niet, Adelante, dat ik bovenstaande schrijf, omdat ik een kind bij een huishoudster heb — ik ben zelfs niet wettig of onwettig met een vrouw verbonden — maar:

1°. omdat ikzelf behoor tot dat *ongelukkige ras*, door u bedoeld op blz. 308;

2°. omdat ik mij beleedigd acht door uwe woorden: „*maar hij dankte zijn aardsch bestaan aan een huishoudster zijns vaders*", alsof wij, spruiten van het concubinaat, minder zijn dan gij, kind uit een wettige samenleving;

3°. omdat ik van u ridderlijk eisch: *een openlijke voldoening* voor de beleediging, niet alleen *mij persoonlijk* aangedaan, maar nog zoovelen anderen *kinderen van dat ongelukkige ras*, die dit *Tijdschrift voor Ned.-Indië* in handen krijgen.

Kom, Adelante, toon dat gij man zijt, sla het vizier op, verberg u niet achter een pseudoniem en bewijs mij op *deugelijke gronden*, waarom het eene ras beter zou zijn dan het andere, *mits hun opvoeding doelmatig en*

goed zij. Bewijs mij waarom, als mensch, gij meer volmaakt zoudt zijn dan ik.

In de hoop dat mijne oproeping tot u gericht, niet onbeantwoord blijve, geen roepen in een woestijn blijke, noem ik mij nog

Uw dienstw. dienaar,

Selimoen, H. GUSDORF,

12 Juni 1898. *1e luitenant der Inf. O.-I. L.*

ADELANTE'S Repliek.

Vooreerst, geachte heer, een verklaring waarom Adelante Adelante blijft, en dus niet ingaat op uw aansporing om „'t vizier op te slaan".

Wij zijn te zeer overtuigd, dat een artikel als het gewraakte moet beoordeeld worden naar de *argumenten* en niet naar den persoon, die 't geschreven heeft, om aan zulk een ridderlijkheid (hier donquichotterie) te denken.

Vooral in Indië is men geneigd opinies te beoordeelen naar den zegsman, en waar 't zulk een kiesch, tot verkeerde inzichten verleidend thema geldt als het concubinaat, is dit om zoo te zeggen dubbel waar. Wij wenschen een zaak, een beginsel te dienen, afgescheiden van al 't persoonlijke, men late dan ook bij 't beoordeelen onzer argumenten alle persoonlijkheid er buiten.

Nu reeds toont gij, geachte heer, die argumenten averechts opgevat te hebben, nu reeds voelt gij u beleedigd op een uitdrukking, die gansch anders bedoeld was; hoe zou 't dan wezen, als gij wist, wie wij zijn? „O, is 't die? Zoo, die is dat geweest, heeft daar zoo en zoo gehandeld en gesproken, had zooveel tractement, enz. enz." Dit zouden de opmerkingen en overwegingen wezen, die gij of anderen tot u over Adelante maken zouden. Verbeeld u, Adelante ware een gepensionneerd

resident, en wij hooren al: „O, die... eruit gedraaid om die of die perkara! Ouwe sok! Heeft zelf waarschijnlijk zijn wilden tijd gehad, en verkondigt nu veilig kuischheidsbeginselen!" Stel u voor, Adelante ware geweest jong officier of beginnend ambtenaar in Indië, dan zou 't wezen: „O, die, zoo'n „broekie", die pas kwam kijken, en nu theorieën verkondigen, die kant noch wal raken!"

Neen, geachte heer, daar wil Adelante liever niet aan. Evenmin wenschen wij, dat de in ons artikel vermelde feiten met de personen in verband worden gebracht. Zij, die bedoeld zijn, zullen bij de lezing wel begrijpen, wie Adelante op 't oog had, en vele anderen evenzeer. Ons artikel zou, wanneer wij „'t vizier opsloegen", een openbaar pamflet worden tegen enkele personen. En *wij willen niet beleedigen*, maar stichten, voorlichten, als God het zaad onzer woorden in vruchtbare aarde wil doen vallen.

't Spijt ons, geloof 't gerust, dat wij u pijnlijk hebben getroffen. Gij hebt ons verkeerd begrepen, en uit verkeerd begrijpen komen de meeste oneenigheden voort.

Wij hebben geen stuk geschreven over de kinderen uit concubinaat geboren, maar over 't concubinaat zelf, en speciaal waar dit voorkomt of voorkwam bij ambtenaren van 't B. B. Waar wij dien assistent-resident aanhaalden, bedoelden wij eenvoudig dit: deze man stond in de betrekking van natuurlijke zwagerschap tot den regent ter plaatse, en dit is een wantoestand. Deze wantoestand was een — zij 't dan ook toevallig — gevolg van het concubinaat zijns vaders. Of vindt gij, mijnheer Gusdorf, zoo'n toestand in den haak? Gelooft gij niet met mij, dat zulk een assistent-resident, van wege de relatie, er eerder toe zal komen om misbruiken, knevelarijen a. a. van zijn natuurlijken zwager den regent, door de vingers te zien of te vergoelijken, dan wanneer die regent in geenerlei bloedsbetrekking tot hem stond? Gij wilt toch niet beweren, dat zulks wèl bij een „wet-

tigen" en niet bij een „onwettigen" zwager kan voorkomen? Wat doet die wettigheid er toe, als er vriendschappelijke, hartelijke omgang bestaat? Die bestond inderdaad tusschen dien assistent resident en dien regent.

Kom, geachte heer, hoe kunt gij zóo dwalen? Zouden wij dien assistent-resident minder achten, omdat zijn *vader* hem in concubinaat verwekt had? Hij had 't tot dien rang gebracht, en in *zijn geval* was dit een bewijs van energie, een bewijs, dat er wat in hem zat. Maar bewijst niet juist de omstandigheid, dat hij en zooveel anderen van gemengde afkomst, zooveel energie, zooveel inspanning en flinkheid noodig hebben, om zich „op te werken", dat de maatschappelijke condities, waarin zij verkeeren, moeilijker, „ongelukkiger" zijn dan die der volbloed-Europeanen? Ons dunkt van wel.

Wij hebben allen eerbied voor die bewijzen van karakter, en 't spreekt haast van zelf, dat wij ook in 't algemeen geen minachting hebben voor Indo-Europeanen, al beklagen wij ze in sommige opzichten. Ook zouden wij hier even willen opmerken, dat wij den militairen stand in Indië in alle opzichten geschikt voor Indo-Europeesche mannen vinden. Menig Indo-Europeaan onder minderen, officieren en hoofd-officieren heeft getoond een kranig krijgsman te wezen. Men denke aan Van der Heyden, aan Lawick van Pabst enz. Tal van andere mannen van naam, eer of aanzien op allerlei maatschappelijk gebied, zijn voortgekomen uit de Indo-Europeanen. Wij houden ze minder geschikt voor 't Binnenlandsch Bestuur, maar dit is niet, omdat ze persoonlijk inferieur zijn aan volbloed-Europeanen, maar eenvoudig om politieke overwegingen.

Ons antwoord op uwe bewering omtrent het onverschillig zijn van wettige of onwettige geboorte kan heel kort zijn. Voor 't *kind* is 't inderdaad volmaakt hetzelfde wat zijn aanspraken op de achting zijner medemenschen betreft, voor de *ouders* is er groot verschil. Zóo denken wij er over. Zóo bedoelt *gij* 't waarschijnlijk ook. 't Zou

ons waarlijk spijten, als gij wenschtet te kennen te geven, dat huwelijk en concubinaat volkomen gelijk staan.

Gij spreekt van een „rechtgeaarde vader", die zijn kind „zal liefhebben". Wat is bij u rechtgeaard? En welke vaders van in concubinaat verwekte kinderen acht gij rechtgeaard? Hoeveel? Toch niet het *meerendeel*, en dat zijn zij, die de kinderen „naar de kampong" sturen? Toch niet dien controleur b.v., die zich er op beroemde *veel bijgedragen te hebben tot de rasverbetering* in een streek van Java, waar hij vijf jaar gediend had? Gij weet even goed als wij, dat die quasi-aardigheid van „rasverbetering" een gangbare ui in Indië is; gij komt zelf op tegen dat euvel van „naar de kampong sturen", en waar gij ziet dat het regel is, waar gij ook weet, dat het commando om voor abortus zorg te dragen schier aan iedere inlandsche concubine, die de samenleving met een Europeaan begint, wordt gegeven, daar kunt gij toch niet zeggen, dat het concubinaat in Indië zegeningen met zich brengt! Kom, denk wat na, en gij, met *uw* ontwikkeling, zult wel tot andere inzichten komen.

Wij bespraken het concubinaat voor een zekere klasse van menschen in Indië zooals het *is*, met de leelijke ap- en dependenties in de *practijk*. Een ideaal concubinaat hoort in een ideale maatschappij thuis, en daar is geen huwelijk volgens wet en regel noodig; want daar handelt een ieder van zelf naar wet en regel; daar alleen ook is concubinaat = huwelijk. Maar de Indische samenleving is geen ideale.

Wij raden u aan nog eens ernstig en kalm na te lezen wat wij op blz. 308 onderaan in ons artikel zeiden. Ons dunkt, dat wij daar *partij trekken* voor de concubine tegen den Europeaan, die haar met willekeur behandelt. Dan nog den laatsten volzin van de eerste alinea op blz. 310.

Aan 't slot van deze onze repliek spreken wij den wensch uit, dat andere Indo-Europeanen, ook zij die in

minder, veel minder goede omstandigheden verkeeren dan de heer Gusdorf, na lezing van ons artikel en deze repliek, tot gunstiger opvattingen omtrent onze overtuigingen mogen komen dan hij getoond heeft te hebben; dat ook hij bij beter nadenken moge gelooven, dat een der warmste verdedigers door 't woord van de belangen van 't ras, waartoe hij behoort, is en hoopt te blijven hij, die zich noemt

ADELANTE.

In ons artikel in de April-aflevering staat een ongelukkige drukfout, die wij, helaas, telaat opmerkten: Op blz. 314 leest men: want iedere sexueele verhouding tot de inlandsche bestuurders, wat wezen moet: tot de inlandsche *bestuurden*.

A.

Het oordeel van generaal sir William S. A. Lockhart over den Atjeh-oorlog.

In het onderhoud van den medewerker van het Amsterdamsch *Handelsblad* met den generaal sir William S. A. Lockhart te Londen 1), zien wij dat deze generaal met vele Nederlandsche militairen van oordeel is, dat een van de redenen van den langen duur van den oorlog in Atjeh gelegen is, in het feit „dat bij de eerste expeditie niet meer troepen zijn gezonden en de Atjehers toen niet dadelijk van het nutteloozе van allen verderen tegenstand overtuigd zijn geworden."

Voor de eer van wijlen den luitenant-generaal W. E. Kroesen, destijds commandant van het O.-I. Leger en organisateur der expeditie, vestig ik de aandacht op het onbetwistbaar feit, dat het terugkeeren der troepen naar Java, op 25 April 1873, niet gebiedend noodzakelijk was en dus wel *het terugkeeren* een van de oorzaken van den langen duur van den Atjeh-oorlog kan zijn, maar dat dit terugkeeren volstrekt niet het gevolg was van een te geringe sterkte der uitgezonden troepenmacht.

Tot bewijs van deze bewering beroep ik mij op *De Militaire Spectator* van 1896, blz. 56, waarin de Redactie, bij de aankondiging mijner *Beschouwingen over de eerste expeditie tegen het rijk van Atjeh* 2), begint met den lezer

---

1) Zie aflevering Juli 1898 van dit Tijdschrift, blz. 555.
2) idem Mei 1895.

toe te roepen: „Wie wordt bij het lezen van bovenstaand artikel, dat wij ter aankondiging ontvingen, niet met wrevel vervuld over de reeks van fouten en misslagen, die de Eerste Atjeh-expeditie deden mislukken en de bron werden van al onze latere Atjeh-rampen!" en eindigt — na in het kort te hebben aangetoond dat men niet eens getracht heeft het mogelijke te doen — met het volgende: „Billijkheidshalve hebben wij intusschen den lezer nog te verwijzen naar de *Historische critiek over de eerste Atjeh-expeditie en hare enquête*, waarin de generaal Booms beproefd heeft de bevelhebbers zooveel mogelijk schoon te wasschen en de hoofdschuld op de Regeering over te brengen. Met volle waardeering van de edele bedoeling: den handschoen voor de kameraden op te nemen, met volle erkenning van de fouten door de Regeering in de *voorbereiding* begaan, wascht het water van de zee de fouten van de aanvoerders in de *uitvoering* niet weg: de verspilling van den kostbaren tijd, het *niet* versterken van de operatiebasis aan het strand, het nimmer profiteeren van een behaald succès, het onvoldoend gebruik maken der beschikbare of ter beschikking gestelde middelen en krachten; de zwakheid, de weifelmoedigheid, het gemis aan élan, aan energie...." enz.

Als ik hier nu nog bijvoeg, dat bij het vertrek der troepenmacht van Atjeh, het buiten gevecht gestelde gedeelte maar een achtste van de geheele sterkte bedroeg en dus nog een *drieduizend* valide manschappen aanwezig waren, die dagelijks versterkt werden door de herstellende licht gewonden; dat de algemeene gezondheidstoestand bevredigend was; dat aan vivres en aan goed drinkwater geen gebrek bestond en dat de Regeeringscommissaris reeds om versterking van zee- en landmacht had gevraagd, dan zal het toch wel voldoende zijn om te erkennen dat ik gelijk heb, namelijk: dat het zenden eener grootere expeditie op 22 Maart

1873, ter verovering van den Kraton en ter overtuiging van de Atjehers dat verderen tegenstand nutteloos zoude zijn, niets geholpen zoude hebben.

Onder de begane misslagen, welke de eerste expeditie hebben doen mislukken, behoort voorzeker ook de bekende gebrekkige brug over de lagune, welke onze troepen moesten passeeren bij den opmarsch naar den Kraton, en waardoor die opmarsch op den 10en April zoo geruimen tijd is vertraagd. Toch had de toenmalige kapitein E. B. Kielstra, de commandant der compagnie mineurs en sappeurs der expeditie, reeds in den middag van den 9en den uitdrukkelijken last ontvangen om de bedoelde brug ook voor artillerie geschikt te maken, doch hij berustte bij de mededeeling zijner ondergeschikte officieren, dat men door gebrek aan materialen, de breedte der brug maar op 0.75 M. had kunnen brengen. Indien hij echter onder eigen toezicht had laten doorwerken met materialen die in de nabijheid voldoende voorhanden waren 3) — hetgeen wegens den helderen maneschijn zelfs den ganschen nacht had kunnen geschieden met officieren en ploegen van manschappen, die niet aan den opmarsch naar het binnenland moesten deelnemen —, dan had de troep den volgenden morgen zonder oponthoud kunnen doormarcheeren en dan ware waarschijnlijk de loop der gebeurtenissen eene geheel andere geweest. De troepen, dan minder vermoeid, waren in de stelling gebleven, en met het oog op den ondervonden geringen tegenstand, ware men, zoo niet denzelfden dag, dan toch zeker den volgenden morgen, tegen den Kraton opgerukt.

Het komt mij verder voor, dat de medewerker van het *Handelsblad*, door over den Atjeh-oorlog een oordeel te gaan verzoeken aan een Engelsch generaal — zij het

3) In de nabijheid had men klappertuinen, nipa en huizen.

dan sir William S. A. Lockhart — niet slechts eene geheel nuttelooze handeling heeft verricht, doch tevens eene daad, welke ons nationaal gevoel niet bijzonder aangenaam stemt.

Zeker, het verloop van den Atjeh-oorlog is en blijft treurig. Maar zóover is het, Gode zij dank, nog niet gekomen dat wij-zelf bij vreemde krijgsoversten om raad moeten gaan vragen!

De oud-soldaat VERITAS,

L. W. A. KESSLER,
gep. majoor der Inf. O.-I. L.

Breda, 22 Juli 1898.

VARIA.

Een Amerikaan over onze Oost.

„Met het oog op de jongste gebeurtenissen te land en ter zee," schrijft de Amerikaansche consul te Marseille, „komt het mij wenschelijk voor, u (d. w. z. aan de Regeering te Washington) eenige opmerkingen over te brengen, die mij gemaakt werden door een Nederlandsch onderdaan, die bevoegd is, over het Nederlandsch bestuur op Java een oordeel te vellen.

„Deze belangrijke bezitting kwam in Nederlandsche handen in het laatst der zeventiende eeuw en werd, dank zij een wijs en weldadig bestuur, een bron van kracht voor een volk dat, ofschoon slechts een hoekje van Europa bewonend, omstreeks 40.000.000 onderdanen telt. Java wordt bestuurd volgens de beginselen van vrijheid, vrede en vooruitgang; de zuivere jaarlijksche inkomsten der kolonie bedragen omstreeks ƒ 35.000.000, na aftrek van alle uitgaven, o. a. voor een leger van 20.000 man, dat dienst doet tot het onderdrukken van rooverij ter zee en te land.

„De inlandsche bevolking is in de hoogste mate onwetend en vol vooroordeelen van stand en godsdienst. De Regeering tracht deze volken op te voeden en op te heffen, zonder evenwel de eigenaardigheden van het ras

te kwetsen. Hiertoe handhaaft de Nederlandsche Regeering de inlandsche sultans en hoofden en omgeeft hen met een statig gevolg en met ieder teeken van aanzien en macht. Terwijl zij hen aldus handhaaft op een overigens wankelenden troon, verkrijgt de vaderlijke hand in ruil, trouwe onderdanigheid. De onzichtbare maar alvermogende meesteresse heerscht zonder verzet te wekken en strooit terzelfdertijd de zaden van opvoeding en hervorming die geleidelijk rijpen en vrucht dragen."

Vervolgens haalt de Amerikaansche consul de woorden aan van zijn zegsman:

„Wij Nederlanders op Java bewegen ons als een druppel olie — zeer, zeer langzaam, maar altijd door. En wanneer iets veranderd is, blijkt dit zóo geleidelijk te zijn geschied, dat niemand weet, hoe. Wij betalen de inlandsche geestelijken; wij onderhouden een talrijke inlandsche politie; wij regeeren door het woord en de daad der inlanders. Maar altoos staan onze eigen lieden op wacht, en niets van belang wordt gedaan, zonder onze toestemming. Zoo zijn de bevolking en zijne hoofden tevreden en gelukkig, en wij houden het zoo door beter voor hen te zorgen dan zij zelven konden hopen te doen.

„Wij moedigen de zedelijkheid aan, door aan inlandsche en Europeesche soldaten te vergunnen te trouwen en een gezin te houden (?) en wij zenden nooit een Nederlandsch ambtenaar naar de kolonie tenzij hij bekwaam genoeg is de toestanden beter te maken (?). Al onze ambtenaren moeten hard werken. De goede uitkomsten vertoonen zich in de betere levensomstandigheden der inlanders in vergelijking met hunne broeders elders. Eenmaal zal de geheele kolonie rijp zijn voor dit bestuur. Het stoffelijk voordeel blijkt uit de werkzaamheid der Ned. Handelmaatschappij. Het reusachtig inkomen der Regeering vloeit uit arbeid en ondernemingszin, niet uit drukkende lasten (?)"

Of die zegsman ook goed ingelicht was!

De inlijving der Hawaï-eilanden.

The Economist noemt de bekrachtiging der inlijving van Hawaï door den Amerikaanschen Senaat (met 42 tegen 21 stemmen doch 27 afwezig) niet zoo gunstig als de president blijkbaar had gewenscht. De republikeinen gaven den doorslag: 33 stemmen vóór en één tegen.

Niettemin en hoewel de Hawaï-eilanden slechts een kleine groep vormen met een beetje meer dan 100,000 inwoners, is de uitslag van groot belang. Voor het eerst verwerven de Ver. Staten gebied over zee. Dat beduidt eene omwenteling in Amerika's geschiedenis, even, zoo niet meer belangrijk dan die van den burgeroorlog. Als de Ver. Staten zich bovendien de Spaansche koloniën op den hals zullen hebben gehaald, zal hun grondgebied zijn uitgebreid met omstreeks 175,000 vk. Eng. mijlen en hunne bevolking met 12,000,000 menschen, bijna allen van een ander ras, met een andere taal en andere instellingen.

Volgens het genoemde Engelsche financieele blad zijn de kundigste en best bekende mannen in de Staten tegen deze nieuwe staatkunde. Onder de republikeinen noemt de schrijver het senaatslid Morrill — de oudste in den Senaat en ontwerper van het befaamde exclusivistische tarief; den heer Sherman, gewezen secretaris van den Senaat; den heer Reed, leider der regeeringspartij in de Kamer van Afgevaardigden. Dezen zijn allen tegen een inlijvingspolitiek, van welken aard ook. Alle democraten van invloed, hetzij in de partij van Bryan, hetzij van Cleveland, zijn hevige tegenstanders. Ook de leiders der arbeidersgroepen in de Staten schijnen tegen te zijn en hetzelfde moet gezegd worden van denkers en schrijvers, van de meerderheid der voorzitters van hoogescholen, en van de grootste twee levende geschiedschrijvers in Amerika, John Fiske en professor Van Holst, die de Amerikaansche instellingen zeker beter verstaan dan

iemand anders. Met uitzondering van militairen in leger en vloot en ministers, is geen man van wien men in de V. S. ooit gehoord heeft voor een groote omwenteling in de staatkunde der Unie.

The Economist wikt het voor en tegen van de nieuwe politiek. Het blad ontkent dat zij in overeenstemming zou zijn met den geest of de letter der Amerikaansche instellingen. De Onafhankelijkheidsverklaring behelsde o. a., dat „alle mannen vrij en gelijk geboren zijn en het onvervreemdbaar recht bezitten op leven, vrijheid en het streven naar geluk". De inlijving van geheele volken zonder dat hun toestemming wordt gevraagd is klaarblijkelijk een schending van het onvervreemdbare recht op vrijheid. De negers werden vrijgemaakt en zij kregen, ten minste op papier, gelijke rechten als de blanken, omdat men erkende dat het gevaarlijk was voor eene republiek, gegrond op de leer van menschelijke gelijkheid, slaven binnen hare grenzen te tellen.

Het is dus duidelijk dat de inlijvingspolitiek in de Republiek een botsing van beginselen teweegbrengt. Indien de negers werden vrijgemaakt, moet dit op niet minder degelijken grondslag met de nieuw te annexeeren volken geschieden. Zij krijgen dan de rechten van Amerikaansche burgers, waarvoor zij op verre na niet geschikt zijn. Tenzij men ze tegen hun zin door ambtenaren laat regeeren, die zij waarschijnlijk zullen haten en waardoor zij een klasse zullen vormen buiten het leven der Republiek.

Het scherpst uitkomende gevolg van eene inlijvingspolitiek zal wezen dat de Ver. Staten uit hun betrekkelijke afzondering meegesleept worden in de wereld-staatkunde der Europeesche mogendheden. *The Economist* merkt zeer scherpzinnig, en in strijd met veler meening, op, dat de Republiek daardoor feitelijk afziet van de Monroe-leer, om de eenvoudige reden, dat men niet te gelijk kan varen en aan wal blijven. Als de

Vereen. Staten zich gaan bemoeien met Europeesche en Aziatische aangelegenheden moet en zal Europa zich met Amerika gaan inlaten. Het groote en rijke Zuid-Amerika zal niet langer gesloten blijven voor de ondernemers en kolonisten in Europa.

Maar geen volk kan met de groote Europeesche mogendheden meedoen zonder zich zwaar te wapenen. Zoolang de Unie afgezonderd leefde, was zij vrij van wapenlast.

De nieuwe rol die zij gaat spelen, zal haar een zeer krachtige vloot en een groot leger kosten. Bij het eind van den tegenwoordigen oorlog zal de Amerikaansche marine waarschijnlijk krachtiger zijn dan eenige Europeesche, behalve de Engelsche en de Fransche. Ook dit zal den aard der Amerikaansche regeering veranderen en noodig maken, dat een nieuw stelsel van belastingen wordt ingevoerd. De ontzaglijke legers van den burgeroorlog werden na eenige maanden alle ontslagen, omdat ze niet meer noodig waren. Een mogendheid die over zee koloniseert kan daaraan niet denken, te minder wanneer de nieuwe veroveringen haar in moeilijkheden dreigen te brengen met andere mogendheden. De V. S. zullen niet tot ontwapening durven overgaan, al kunnen zij het.

De verbazende kosten der moderne krijgstoerustingen zullen de belastingen der Unie aanzienlijk verhoogen. Men zal het tarief niet kwijtraken; integendeel, het zal, volgens *The Economist*, veel hooger worden opgevoerd. De betrekkingen tusschen het volk en de Bondsregeering zullen anders worden. Men gaat alom in de Unie meer tegen Washington opzien. Een nieuw stel ambtenaren en nieuwe belastingen zullen meer centralisatie ten gevolge hebben.

Een der beweegredenen van de Amerikanen tot een wereldpolitiek is de behoefte aan nieuwe markten. Voor een geheel jaar verbruik behoeven, volgens een ruwe schatting, de fabrieken in het binnenland slechts 8 maanden te werken. Ze staan dus de rest van den tijd stil en

de arbeiders zijn werkloos. Nieuwen afzet zoeken de Amerikanen vooral in Oost-Azië, in het bijzonder in China. De vrees dat de Chineesche markt zou gesloten worden door het gezamenlijk optreden van Duitschland, Rusland en Frankrijk, is een krachtige aansporing geweest tot de aanvallende staatkunde der Amerikanen in het Oosten.

Of de groote Republiek gelijk heeft of niet met haar nieuw ondernemen, wil *The Economist* niet beslissen. Het is zeker dat Amerika zeer veel voordeel heeft getrokken uit zijn toestand van afzondering. En wat de handelsvoordeelen betreft, die van de nieuwe staatkunde te wachten zijn, moet gevraagd worden of deze niet bij voorbaat te duur worden betaald.

Koloniaal bezit.

Een Amerikaansch consul in Duitschland geeft een overzicht van de koloniale bezittingen van de Europeesche landen in vergelijking met hun eigen grootte. In het geheel bedraagt dit bezit 2,600,000 vk. kilometers, of 1,615,577 vk. Eng. mijlen en is als volgt verdeeld:

	Grootte der koloniën	Bevolking der koloniën
Groot-Brittannië	16,662,073	322,000,000
Frankrijk	2,505,000	44,290,000
Duitschland	1,615,577	7,450,000
Portugal	809,914	10,215,060
Nederland	783,000	34,210,000
Spanje	405,458	9,800,000
Italië	242,420	195,000
Denemarken (Faröe-eil., IJsland Groenland)	86,674	130,000

Wat koloniaal bezit betreft, komt Duitschland in de derde plaats, wat bevolking aangaat echter in de zesde.

Alleen Groot-Brittannië, Frankrijk, Nederland en Portugal hebben meer inwoners in hunne koloniale bezittingen en protectoraten dan in het moederland.

De zegeningen der beschaving op Madagascar.

Onder de Madagassische bevolking heeft ook de drankzucht hoe langer zoo meer groote verwoestingen aangericht. Wel hebben de koningin en de eerste-minister aan het volk het voorbeeld van matigheid en nuchterheid gegeven; ook ontbreekt het niet aan gestrenge wetten, die over eene zeer uitgebreide streek rondom de hoofdstad en voor de omgeving der meeste garnizoensteden het bereiden, koopen, verhandelen en gebruiken van geestrijke dranken aan ieder Mádagas op zware straffen verbieden, — maar sedert het binnenstroomen van Creolen en Hindoe-kooplieden, zijn overal drankwinkels ontstaan, en zelfs in de hoofdstad, onder de oogen der Regeering, eischt de brandewijnpest in steeds wijdere kringen hare slachtoffers. Evenals zoo dikwijls paart zich ook hier aan de drankzucht ontucht als verwante ondeugd.

Toen vóór 7 jaren eene deputatie van zendelingen bij den eerste-minister op strenger maatregelen aandrong tegen de overstrooming van het land met geestrijke dranken, gaf de minister te kennen, dat de vreemde mogendheden op grond der handelsverdragen tegen eene doortastende uitroeiing van het kwaad in het belang van den uitvoer bezwaar zouden maken.

Dit is zeker eene der beschavingsweldaden, waarmede het „edele" Frankrijk, onder leiding der Jezuïeten, het door bedrog en geweld veroverde Madagascar overlaadt.

(Uit: *Het werk der liefde.* Tijdschrift gewijd aan de wetenschappelijke bestrijding der drinkgewoonten.)

De toekomst van het negerras.

The Medical Times geeft merkwaardige bijzonderheden omtrent de toekomst van het negerras in Amerika. Toen jaren geleden de slavenquaestie aan de orde was, werd voorgesteld de negers naar hun vaderland, Afrika, terug te zenden. Hiertegen beweerde dr. Horace Bushnell, dat de verhoudingen zich vanzelf zouden regelen. Wanneer de blanken en de negers bijeen bleven wonen, zou het sterkere ras ten slotte de overhand behouden.

Men kan nu eenige resultaten zien. In Maart 1898 was het sterftecijfer in Baltimore voor blanken 1 op 852, voor negers 1 op 385. Te Nashville waren de cijfers 1 op 855 voor blanken, 1 op 480 voor negers. Statistieken uit steden met groote negerbevolking geven dezelfde resultaten. Ofschoon alles wordt gedaan om ook de afstammelingen der gewezen slaven in zoo gunstig mogelijke levensvoorwaarden te stellen en hun gelijke rechten en hetzelfde onderwijs als aan de blanken wordt gegeven, schijnt het negerras in Amerika gedoemd te zijn om zoodanig te verminderen, dat er, evenals bij de Indianen, ten slotte slechts een klein hoopje van overblijft.

De vraag doet zich voor, of, waar de Vereenigde Staten thans voor het tropische gebied van West-Indië en de Philippijnen soldaten noodig zullen hebben, de negers hier niet voor waren te gebruiken. Er zijn in de Republiek negen millioen kleurlingen, waarvan vijf duizend in het leger het vaderland goed gediend hebben en gebleken zijn bestand te staan tegen de gele koorts. Er zijn geen beter soldaten dan goed gedrilde negers, en onder leiding van blanke officieren konden zij uitstekend dienen om de nieuw te verkrijgen tropische bezittingen te bezetten.

NIEUWE UITGAVEN.

NEDERLAND.

Adriani (P.). Herinneringen uit en aan de Chineesche districten der Wester-afdeeling van Borneo, 1879—1882. Schetsen en indrukken. Amsterdam, H. C. A. Champagne & Zoon . *f* 1 50; geb. *f* 1.90.

Mahler (Richard). Siedelungsgebiet und Siedelungslage in Oceanien unter Berücksichtigung der Siedelungen in Indonesien. (Herausgegeben mit Unterstützung des kgl. Niederl. Kolonial-Ministeriums). Leiden, E. J. Brill . . . . *f* 2.40
Suppl. zu „Internat Archiv für Ethnographie". Bd. XI.

Raedt van Oldenbarnevelt (A. C.). De koffiecultuur op Java. Een practische handleiding. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff . *f* 1.50

Sloos (Dr. A.). De Nederlanders in de Philippijnsche wateren vóór 1626. Amsterdam, J. H. de Wit . . . . *f* 2,50
Academisch proefschrift.

Valckenier Suringar (J.). Het geslacht Cyperus in den Maleischen archipel, benevens een overzicht van de geschiedenis der systematiek van de familie der Cyperaceën. Leeuwarden, H. Suringar.
Academisch proefschrift.

Verwijnen (J. J.). Vasco da Gama (Mei 1498—1898). Groningen, P. Noordhoff . . . . *f* —.40
Overdruk uit het *Tijdschrift voor geschiedenis, land- en volkenkunde*, Juli 1898.

ENGELAND.

Brown (Robert). The countries of the world. Being a popular description of the various continents, islands, rivers, seas and peoples of the Globe. New ed. Vol. 5 . . . . 6/

Buccaneers of America (The). A true account of the most remarkable assaults committed of late years upon the coasts of the West Indies by the Buccaneers of Jamaica. By John Esquemeling, one of the Buccaneers. Now faithfully translated into English. 15/

Davis (R. H.). Cuba in war time. With illustrations by Fr. Remington 6/

Freeman (Richard Austin). Travels and life in Ashanti and Jaman. With about 100 illustrations by the author and from photographs, and 2 maps 21/

King (L. W.). First steps in Assyrian: a book for beginners. Being a series of historical, mythological, religious, magical, epistolary and other texts, printed in cuneiform characters with interlinear, transliterations and translations, and a sketch of Assyrian grammar, sign-list and vocabulary 15/

Lao-Tze's-Tao-Teh-King. Chinese-English. With introduction, transliteration and notes. By dr. Paul Carus 15/

Pickering (W. A.). Pioneering in Formosa: recollections of adventures among Mandarins, wreckers and head hunting savages. With an appendix on British policy and interests in China and the Far East, and 25 illusts. from photographs and sketches by the author 16/

Watt (George). The pests and blights of the tea plant . . 3/6
Publication of the Government of India.

DUITSCHLAND.

Dahlmann (Jos.), S. J. Buddha. Ein Culturbild des Ostens. M. 6.—

Dietel (Pfr. **R. W.**). Missionsstunden. 2. Hft. Hinterindien, Madagaskar, Jamaika . . . . M. 2.—

Kaufmann (Wilh.). Eine Sonderfahrt nach dem Orient . M. 1.—

Leutwein. Deutsch-Süd-West-Afrika . . . . M. 1.—

Morf-Clotten. China und Japan . . . . M. 3.—

Mitteilungen der deutschen Gesellschaft f. Natur- u. Völkerkunde Ostasiens. Suppl. III. Thl.
III. Ehmann (P.). Die Sprichwörter u. bildlichen Ausdrücke der japanischen Sprache. Gesammelt, übers. u. erklärt. III. Thl (von Ki bis Odawara) . . . . M. 6.—

Richthofen (Ferd Frhr. **v.**). Schantung u. seine Eingangspforte Kiautschou. Mit 3 grossen Karten ausser Text (1 topograph. u. 1 geolog. Karte der Prov. Schantung — 1 Karte des nordöstl. China), 3 kleinen Karten im Text u. 9 Lichtdr.-Taf. Geb., 3 Karten in Mappe, ... M. 10.—

Schmiedel (O.). Was lehrt u. lernt der Missionar in Japan? M. —.50

Verhandlungen der deutschen Kolonial-Gesellschaft, Abteilg.: Berlin-Charlottenburg. 1897/98. 7. Hft.

7. **Koch** (Prof. Dr. Rob.) Aerztliche Beobachtungen in den Tropen. Vortrag, m. e. Nachwort Sr. Durchl. des Prinzen v. Arenberg u. des Hrn. Geh. Med.-R. Prof. Dr. Gerhardt . . . . . M. 1.20

FRANKRIJK.

Bourdais des Touches (J. le). Etude critique sur le régime financier des colonies françaises . . . . 5 fr.

Condamy, lieutenant au 3e d'infanterie de marine Guerre coloniale (1866--1896). Custozza-Adoua. Opération du général Baratieri contre le négus Ménélik. Avec 7 croquis . . . . . . 2 fr. 50

Coudreau (H.). Voyage à Itaboca et à l'Itacayuna Avec 76 vignettes et 40 cartes . . . . 7 fr. 50

Grandmaison (L. de). L'Expansion française au Tonkin. En territoire militaire, avec une lettre du général Galliéni . . 3 fr. 50

Slatin-Pacha. Fer et feu au Soudan. Trad. par G. Bettex, avec illustr. 2 vol. . . . . 20 fr.

GELEGENHEID-ALBUMS.

Het eenigste en beste adres voor artistique albums en prachtbanden in alle stijlen alsook met familiewapens er op gewerkt, is

JOS. MERKELBACH, UTRECHT (HOLLAND).

Hofleverancier. Bekroond met Gouden en Zilveren Medailles.

C. L. STEVENS — DEN HAAG.

Elke dag brengt drukte mee,
'k Ben daarover zeer tevreê
Werken is mijn element;
Dat ik 't goed doe, is bekend.
STEVENS wordt genoemd met eere,
Hij bedriegt zijn klanten niet;
Wat men vrage of begeere,
't Is altijd billijk en solied.
Vijftien Stuivers kost een VEER,
Kant en klaar is uw horloge;
't Kost, (ik zeg het onder 't roosje,)
U bij and'ren *heel* wat meer. —
Marmeren PENDUULS en COUPES.
Met *Driejarige* garantie,
Lever ik voor Zestien pop,
Desverkiezend op kwitantie.
REMONTOIRS van ZILVER Zes,
GOUDEN DAMES Elf en HEEREN
Achttien Gulden, heel die les
Moogt gij wel van buiten leeren.
Zorg dat dit het *eerst* geschiedt;
Zorg dat *ieder* mensch het wete:
Dat: Wat verder men vergete,

Breedstraat Honderd, zeker niet.

Zwitsersche Wasch- en Electrische Strijkinrichting „RIJSWIJK".

Wetenschappelijk nagewezen volkomen desinfectie Geringste mechanische slijtage. Geen kunstbleekerij, geen Stamp-, Wring- en Borstelmachines.

Specialiteit in Snelwasschen.

TELEPHOON 674.

Telegram-Adres: Waschinrichting „RIJSWIJK".

De Nieuwe Leesbibliotheek,

Prins Hendrikstraat 119.

De nieuwste romans

in alle talen.

Lezing per deel en per abonnement.

KANTOOR-, SCHRIJF- en SCHOOL-BEHOEFTEN.

BIND- EN DRUKWERK.

Plaatsing van Advertentiën en Abonnementen op alle Dagbladen.

FINALE UITVERKOOP WEGENS VERBOUWING.

MAX M. SCHILTE

Sigarenfabriek „L'UNION".

DELFT.

* Export *

NAAR

Oost- & WestIndië

Bij F. J. VAN PAASSCHEN, te 's Gravenhage is verschenen:

Practische Handleiding der Eng. Taal,

voor Postambtenaren,

DOOR

J. F. E. W. ZEIJ,

Adjunct-Commies bij het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie. Gediplomeerd in Engelsch (Midd. onderwijs).

Prijs f 0.75 fr. p. p. f 0.80.

Makanan Djawa.

Verzending van alle Ind. gerechten Bezorging van kleine en groote Ind. diners. — Diners à *f* 1 25 best. uit 5 Ind. gerechten, vold. v. 2 pers.

GROOTHANDEL in SAMBALS en BOEMBOES.

ECHTE JAVA-KERRIE

à *f* 0.50, *f* 1.— en *f* 2.— per 1/1 flesch.

Vraag Menu en Prijscourant.

Adres: P. VAN KEMPEN, Loosduinsche kade 4, b/h. Westeinde, Den Haag.

EDE…

wijlen …

(Opgericht in 1838.)

TWEEDE NIEUWE SERIE.

2e JAARGANG.

SEPTEMTER 1898.

'S GRAVENHAGE. — F. J. VAN PAASSCHEN.

Mede verkrijgbaar te

BATAVIA bij G. KOLFF & Co.

en bij alle Boekhandelaren in Ned.-Indië.

1898

eeniging „Algeme
erlandsch Indië"

. . . .

. . . .

— Uit het verslag der Al
er. — De Chinees onder Eng

gaven . . . .

---

en en brieven, de Redactie betreffe
en te zenden aan den Heer H. A. LESTU
„Catharina Francisca", N. Badhuisweg, Sche

Dit Tijdschrift verschijnt tusschen den 1en en
van elke maand.

De abonnementsprijs bedraagt voor Nederlan
per jaar. Voor het buitenland wordt dit bedrag
porto's verhoogd. Tusschentijds aangegane abonn
worden ad *f* 3.25 per kwartaal berekend.

Afzonderlijke nummers, voor zoover deze
den zijn, *f* 1.50 per aflevering.

Prijs der advertentiën van 1/8; 1/4; 1/2 en 1/1
per plaatsing *f* 1.50; *f* 2.50; *f* 4.50; *f* 8.—.

Bij 12 achtereenvolgende plaatsingen van 1/8
en 1/1 bladzijde *f* 12.—; *f* 20.—; *f* 35.— en *f*

Sporen van animisme in de Maleische letterkunde.

Het bekende werk van Prof. G. A. Wilken over het animisme handelt voornamelijk over de godsdienstige voorstellingen van de heidensche Indonesische volksstammen. Slechts zelden is er sprake van de Maleiers. Dit is trouwens niet te verwonderen, als men bedenkt, dat de Maleiers reeds eeuwen geleden tot den Islâm bekeerd zijn. Evenwel treft men in hunne letterkunde soms nog sporen van hun vroeger geloof aan, die bewijzen, dat ook zij eenmaal dezelfde animistische voorstellingen moeten bezeten hebben als de tegenwoordige Dayaks, Bataks, Niasers enz. Een enkel voorbeeld hiervan haalde Prof. Wilken zelf reeds aan, als „kenmerkend voor het geloof, dat de *sumangat* (ziel) het vermogen bezit, in een ander mensch of in een dier over te gaan, waardoor er zulk eene geheimzinnige betrekking tusschen die twee wezens ontstaat, dat het lot van den een geheel van den ander afhangt" (*Indische Gids*, 6e jaargang I p. 933). In het Maleische gedicht „Sjaïr Bidasari" zien wij, hoe de sumangat op die wijze zelfs in een levenloos voorwerp kan worden overgebracht.

Een tweede voorbeeld hiervan is te vinden in de *Hikâyat Bărma Sjahdân*, waarvan de Leidsche Universiteits-bibliotheek een HS. bezit (cod. 1976). In het 20e hoofdstuk (deel II p. 252—350) wordt verhaald, hoe de held, naar

wien deze Hikâyat genoemd is, zijn *njawa* (ziel) achtereenvolgens laat overgaan in de betelkom, de *tanglong* (lantaarn of lamp) en de *kandil* (Chineesche papieren lantaarn) van de prinses *Indra Kusuma*. Dit heeft ten gevolge, dat deze voorwerpen *pantun's* beginnen te reciteeren.

Een derde voorbeeld levert de bekende *Hikâyat Pĕlanduk Djinaka*. In het 7e hoofdstuk (p. 70—80) van Klinkert's editie van 1893 1) wordt verhaald hoe de *pĕlanduk* den aap wijsmaakt, dat hij een dienaar van des pĕlanduk's vader is en dat de ziel van den pĕlanduk geborgen zou zijn in een wespennest, de *pĕti njawa* (zieledoos) van den jongen pĕlanduk. Gaarne zou hij zien, dat diens vijand die zieledoos stuk maakte, dan toch zou de pĕlanduk zeker omkomen.

Ditzelfde onderwerp behandelt Prof. Wilken in „Over de betrekking tusschen menschen-, dieren- en plantenleven naar het volksgeloof" (*Indische Gids*, 6e jaargang II p. 595 sq.). Daar wordt eene Zuid-Indische legende aangehaald van eenen toovenaar, wiens leven afhankelijk was van dat van een papegaai. Dit wordt in Miss Frere's „Old Deccan days, or Hindoo fairy legends, current in Southern India" met de volgende woorden beschreven: „Far, far away, hundreds of thousands of miles from this, there lies a desolate country covered with thick jungle. In the midst of the jungle grows a circle of palm trees, and in the centre of the circle stand six chattees (jars) full of water, piled one above another; below the sixth chattee is a small cage which coutains a little green parrot; on the life of the parrot depends my life, and if the parrot is killed I must die." Een dergelijk verhaal vindt men in de bekende *Hikâyat Sĕri Râma* op p. 301 van het 2e deel van cod. 1689. Het HS. wordt hier aangehaald omdat de bedoelde passage in de uitgave van

1) Vgl. de inhoudsopgave van Dr. Brandes in T. B. G. XXXVII p. 382.

Roorda van Eysinga niet voorkomt. Daar wordt verhaald, hoe de ziel van iemand zich bevindt op een berg, waarin een grot is; daarin is een steenen *gĕdung* (groot woonhuis of pakhuis), daarin een ijzeren kist, daarin een juweelen doos, daarin een groene kikvorsch en deze bevat zijn ziel.

Op p. 982 (*Indische Gids*, 6e jaargang I) spreekt Prof. Wilken over de meening bij de Javanen, dat „onder 't opzeggen van de betrekkelijke *rapal* (Arab. *lafẓ*) de ziel 't lichaam verlaat en bezit neemt van 't lichaam van den persoon, wiens lot men reden vindt te benijden, waardoor de geest van dezen gedwongen wordt, elders een goed heenkomen te zoeken." Niet alleen in 't lichaam van een persoon, maar ook in dat van een dier, kan men zijn ziel doen overgaan. Een eigenaardig voorbeeld hiervan is te vinden in de *Hikâyat Sjâh-i-mĕrdân*. In de beschrijving van cod. 1733 door Prof Pijnappel (in de B. T. L. V. 3e volgr. V p. 172—173) komt de volgende episode voor: „Eene vrouw van Sjâh-i-mĕrdân wil vruchten uit een hoogen boom hebben. Onze held ziet een aap, schiet dien dood, incarneert zich in diens lichaam, maar raakt nu ook zijn eigen lichaam kwijt, daar een Brahmaan, die op zijne vrouw verliefd is en dit oogenblik bespied heeft, er in kruipt. Deze wordt echter op zijne beurt door de prinses verschalkt en verlaat zijn lichaam voor dat van een schaap, in welk oogenblik Sjâh-i-mĕrdân 't zijne terugneemt." Ook in de *Hikâyat Ahmad Mohammad* leest men, hoe een dienaar van dit geloof gebruik maakt, om zijnen meester te bedriegen. Op p. 127 van cod. 3249 wordt verhaald, hoe *Raden Mantri* een witten olifant doodt, die eene prinses geschaakt had. Hij zendt zijnen dienaar *Nitya Watjana* vooruit met de prinses *Tjandrawati* terwijl hij zelf achterblijft om te baden. Nitya Watjana, zelf de prinses willende huwen, weet nu den vader der prinses wijs te maken, dat hij zelf den olifant gedood heeft, nadat deze eerst

zijnen meester gedood had; hij zegt, dat als er iemand komt, die op Raden Mantri gelijkt, deze niets anders dan een incarnatie van den witten olifant is en dus als zoodanig gedood moet worden (p. 131).

Eigenaardig zijn de animistische voorstellingen in een Maleisch *wayang*-verhaal (cod. 3247), waar verhaald wordt, hoe *Ardjuna* zijn ziel in vieren splitst, als zijn bijstand gevraagd wordt. Een van deze vier splitst zich weer in vieren, om *Râwana* te bestrijden (p. 194). Dezelfde voorstelling treft men aan in de *Hikâyat Sampurna Djaya* (cod. 3246). Ook daar splitst de ziel (*halus*, eigenlijk het fijne) 1) van Ardjuna zich in vieren, waardoor hij zelf ziek wordt. Zooals men weet bestaat ook bij de Bataks, Makassaren, Bugineezen, Dayaks enz. 't geloof, dat ziekten veroorzaakt worden doordat de ziel 't lichaam verlaat (vgl. Wilken, l. c p. 933 vlg.) In 't bovengenoemde verhaal leest men verder, hoe Ardjuna's 4 zielen niet alleen *Gatotkatja*, *Bima* en *Kĕsna*, maar eindelijk ook Ardjuna overwinnen. *Sĕmar* verandert zich daarop in *Sang Yang Tunggal*, waarvan hij een incarnatie was, en in deze gedaante dwingt hij de 4 *halus* om in hun *kurungan* (eigenlijk „kooi"), d i. het lichaam van Ardjuna, weder te keeren, waardoor deze weder geneest (p. 239).

In een ander *wayang*-verhaal (cod. 3244) wordt verhaald, hoe Ardjuna zijn ziel achtereenvolgens laat overgaan in een *garuda*, een slang, vuur, wind, een leeuw en water. In hetzelfde verhaal leest men, hoe de *njawa* (ziel) van koning *Burga Nata* zich in een ijzeren leeuw bevindt, welke leeuw door een *garuda* gedood wordt (p. 421).

Op p. 608 (*Indische Gids* 6e jaargang II) haalt Prof. Wilken de volgende woorden aan uit Mannhardt's „Wald- und Feldkulte": „Sehr deutlich springt diese Vorstellung vom Schicksals- oder Lebensbaum in einer Reihe weitverbreiteter Traditionen hervor, wonach ein Fortreisender

1) Vgl. het Sundaneesche woord *lĕlĕmbutan* (Wilken, l. c. p. 932).

sein Leben sympathetisch mit einer daheimbleibenden Pflanze verknüpft." Hiervan biedt de *Hikâyat Bandjar dan Kotaringin* een voorbeeld aan. Op p. 45 van cod. 1702 wordt verhaald, hoe *Sukma Raga* en *Patmaraga*, vóórdat zij met hunnen oom *Lĕmbu Mangkurat* vertrekken, een plant planten, waaraan men kan zien, hoe 't hen gaat.

Ook de Maleische bewerking van de *Pândawa*-sage levert staaltjes van animistische voorstellingen, b.v. het verhaal, hoe *Sangkuni* nederschiet op *Darmawangsa's* afschijnsel, waardoor deze als levenloos nedervalt, terwijl alleen zijn lichaam, doch zonder kracht overblijft. Op deze plaats heeft reeds dr. van der Tuuk de aandacht gevestigd in zijne inhoudsopgave (T. B. G. XXI p. 70 noot). In hetzelfde verhaal leest men, hoe *Duryodana's* ziel van den hemel afdaalt en in zijne weduwe *Banuwati* vaart. Hier wordt het Skr. woord *atĕma* (*âtman*) gebruikt voor „ziel". Als Duryodana's ziel ziet, dat zijn voornemen, om zich te wreken op de Pandawa's, mislukt is, verlaat hij 't lichaam van Banuwati en vaart in dat van Ardjuna. Dit heeft tengevolge, dat Ardjuna vergeet, dat *Parikĕsit* zijn kleinzoon is. Hij strijdt zelfs met zijnen broeder *Bima*, totdat *Darmawangsa* (Yudhiṣṭhira) eindelijk Duryodana's ziel in hem ontdekt. Daarop slingert hij zijn wapen *Sudana Widjaya* naar de *atĕma*, die verschrikt naar den hemel vlucht (v. d. Tuuk l. c. p. 75—78).

Op p. 939 (*Indische Gids*, 6e jaargang I) haalt Prof. Wilken deze woorden uit Schultze's Entstehungsgeschichte der Vorstellung Seele, aan: „Unter den vierfüszigen Säugethieren sind besonders Maus, Wiesel und Katze die Seelenthiere." Van 't laatste vindt men een voorbeeld in de *hikâyat Bahrâm Sjâh*. Op p. 36 van cod. 3317 wordt verhaald, hoe de held van 't verhaal eenen *djinn* doodt, wiens ziel bewaard werd in een glazen flesch, omwikkeld met *pĕrtja* en hoe deze ziel bij 't ontsnappen de gedaante van eene kat aanneemt.

Prof. Wilken heeft zelf reeds (l. c. p. 999 n. 2) gewezen

op de Maleische Hikâyat Sĕri Râma en Hikâyat radja-radja Pasei, waarin sprake is van uit *bamboe* te voorschijn gekomen personen.

Bovenstaande voorbeelden zijn voldoende, om te bewijzen dat de heidensche voorouders der Maleiers eenmaal dezelfde animistische voorstellingen moeten bezeten hebben als de tegenwoordige Dayaks, Bataks enz.

Dr. H. H. JUYNBOLL.

Leiden, Augustus 1898.

Mekkagangers.

Het jongste consulair verslag bevat een zeer lezenswaardig rapport van onzen consul te Djeddah, den heer E. Th. van Delden, omtrent de bedevaart van 1897 (Hadj 1314).

Toen de laatste pelgrims per stoomschip van Bombay en Bassorah aangebracht en, door eene langdurige quarantaine te Camaran opgehouden, op voorspraak van den Groot-Sjerif van de betrokken autoriteiten verlof gekregen hadden te landen zonder den nader voorgeschreven observatietijd ten volle af te wachten, omdat zij anders aan de bedevaart geen deel meer hadden kunnen nemen, en die pelglims, op daartoe opzettelijk door den Groot-Sjerif klaar gehouden kameelen van zijne eigen kudde, naar de plaats waren heengespoed, waar de menigte zich voor het godsdienstig feest verzamelt, waren binnen het heilige grondgebied van Mekka naar de schatting van ooggetuigen circa 90 à 100 duizend menschen bijeen.

Uit alle oorden van de Moslemsche wereld langs de 6 bekende toegangen bijeengekomen, biedt zich te Aarafat de beste gelegenheid voor die schatting aan.

En ofschoon dit op het oog plaats heeft, maakt de geoefendheid van het daarmede belast personeel die voldoende nauwkeurig.

Alléén te Djeddah wordt door de Administration

sanitaire eene telling en aanteekening gehouden van de aldaar en te Yambo ontscheepte pelgrims, blijkens welke opgave zich in het afgeloopen jaar van Mei 1896 tot Mei 1897 niet meer dan 41,133 personen over zee naar Mekka begaven.

Ruim 50 à 60 duizend reisden dus over land.

Maar hieronder komen ook verschillende ingezetenen van Djeddah voor, die jaarlijks de bedevaart meemaken en eigenlijk buiten beschouwing moeten blijven.

Voor een zuiveren maatstaf ter beoordeeling van de algemeene beweging uit landen buiten Arabië is daarom de te Djeddah verkregen opgave beter.

Naar gelang de cijfers daar klimmen of dalen, is de opkomst meer of minder algemeen en aanzienlijk geweest, want de reis per stoomschip is tegenwoordig voor allen buiten Arabië wel de aangewezen weg naar Mekka.

Over land wordt niet dan ongaarne gereisd, omdat de afstanden zoo ontzettend lang en niet dan ten koste van veel geld en vermoeienis worden afgelegd.

Sinds vijf à zes jaar was er zulk een geringe opkomst te Djeddah en daarom ook te Mekka niet waargenomen, en de teleurstelling was bij een ieder, die bij die beweging pecuniae causa belang heeft, groot.

Maar de in zijn lot snel berustende Muzelman vleit zich met de hoop dat het volgend jaar eene betere uitkomst brengen zal, en hij is niet in gebreke gebleven het lot zooveel mogelijk te helpen door het uitzenden van een groot getal pelgrimwervers en helpers.

Zonder twijfel heeft de te Bombay heerschende pest menigeen dit jaar teruggehouden, heeft ook de in een deel van Britsch-Indië heerschende hongersnood de opkomst getemperd, terwijl de door Frankrijk, Rusland en Engeland successievelijk in December 1896 genomen voorzorgsmaatregelen tegen eene verbreiding en verspreiding van de pest, het gaan van velen heeft belet.

Een rechtstreeks verkeer, inzonderheid met Fransche

en Russische havens, was ten gevolge van die in December genomen voorzorgen toch onmogelijk, zoodat alleen via andere havens kon worden gereisd, wat met een clandestien vertrek gelijk staat, hetgeen den meesten zeker niet begeerlijk voorgekomen is.

Ten aanzien van de politieke beteekenis van die zooeven vermelde voorzorgsmaatregelen der 3 christenmogendheden, in verband met de bedevaart genomen, zij hier aangeteekend dat, ofschoon de Muzelman het gevaar niet vreezen mag, het behoud van zijn leven hem toch zóo lief is dat hij alle voorzorgen en maatregelen, die dit beter kunnen waarborgen, op de juiste waarde weet te schatten.

Aan den anderen kant zou het eene dwaasheid zijn te gelooven dat een en ander niet tot verbittering zou kunnen leiden als het beoogde doel onbereikt en alleen het nadeel, niet het nut verwezenlijkt werd.

Want dan zou de voorstelling, die nu van de motieven wordt gemaakt, ontaarden en bij herhaalde toepassing de opvatting doen ontstaan, dat belemmering van de bedevaart en van het vrije godsdienstige verkeer in het algemeen bij de Mogendheden op den voorgrond hebben gestaan.

Het fanatisme zou er in hooge mate door worden opgewekt.

In den Hedjaz, alwaar de bevolking uitsluitend op de bedevaart voor broodwinning is aangewezen, zouden nood en gebrek beide — zonder andere bedoelingen — reeds tot een protest en eene beweging kunnen leiden, waarbij de geheele Muzelmansche wereld zich zou kunnen aansluiten.

Rekening houdende met die kwade kansen, zou het daarom wenschelijk wezen vereenigd op te treden om de bedevaart van uit besmette streken te beletten en op die wijze Mekka voor contaminatie te vrijwaren, in plaats van, zooals nu, de bedevaart uit niet besmette streken

in den weg te staan uit vrees voor eventueele contaminatie te Mekka.

De Hedjaz, Mekka en Djeddah in het bijzonder, hebben ten gevolge van de bij voortduring daar voorkomende epidemieën een roep van niet gezond te zijn.

Duizenden en duizenden daar bezweken pelgrims, reuk van het bloed van daar geslachte offerdieren, groote opeenhooping van mensch en dier in kleine stikheete ruimten wekken de voorstelling, dat die plaatsen niet anders kunnen zijn dan brandpunten van infectie, waar de lucht met giftdampen bezwangerd is, waar de hooge temperatuur die helpt ontwikkelen, hetgeen contaminatie onvermijdelijk maakt; en toch is niets minder juist, want de verzengende lucht, die over de groote zandwoestijn waait, en de door geen lommer getemperde brandende zonnestralen, drogen atmospheer en bodem en alles wat zich daarin en daarop bevindt zoodanig uit, dat het land eer een purgatorium gelijkt en aan een ontsmettingsoven doet denken dan aan een pépinière van smetstoffen.

Het ongelooflijk snel verloop van de daar ingesleepte epidemieën, waarvan de hevigste binnen weinige weken waren geweken, ondanks de bovenvermelde bezwarende omstandigheden, brengen dit genoegzaam aan het licht, en het is op grond van die klimatologische gesteldheid dat het bij eenig overleg niet moeilijk zoude vallen Djeddah en Mekka te vrijwaren van den geesel, die het nu bijna elk jaar teistert.

Het tijdig trekken van een sanitair cordon 1) om eene besmette streek met het gelijktijdig streng tegengaan van de bedevaart uit eene zoodanige zone is een meer afdoende maatregel tegen verbreiding en verspreiding van

1) De aanwijzing van den kring behoeft het verkeer niet te stremmen, maar heeft ten gevolge dat alle voorgeschreven ontsmettingsmaatregelen met betrekking tot het verkeer daarbuiten worden toegepast en alle kansen van verspreiding dus van den aanvang af ook „over land" tot een minimum worden teruggebracht.

de jaarlijks voorkomende epidemische ziekten dan de thans beraamde, die ook uit een politiek oogpunt niet de voorkeur verdient.

Toch dient dankbaar erkend te worden, dat de maatregel in de gegeven omstandigheden van nut geweest is, en niet zonder gerechten grond was genomen.

De pest, die 7 Juni van dit jaar zich te Djeddah openbaarde, toont dat de vrees voor verspreiding van die ziekte door de bedevaartgangers van uit Britsch-Indië gegrond was, en hoewel de maatregel in geenen deele zou hebben kunnen beletten dat bedevaartgangers, die vóór December waren vertrokken of die op clandestiene wijze naar Mekka waren gegaan, de ziektekiemen bij hun terugkeer medenamen, maakte toch de mindere opkomst uit allerlei landen de kans op verspreiding veel geringer en heeft ook de ziekte te Djeddah zelve minder om zich heen kunnen grijpen.

In verband met de pest zij hier ook aangeteekend, dat alle communicatie tusschen Djeddah en Egypte en noordelijk gelegen landen gedurende 52 dagen gestremd en zelfs het brievenvervoer geheel gestaakt was.

Van veelzijdig nut tijdens de bestrijding van de jongst geheerscht hebbende epidemie bleken de op de reede van Djeddah gelegen eilanden Aboe Saad, Aboe Ali en Wasta te zijn, eigenlijk ter opname van aankomende pelgrims bestemd, maar die nu dit jaar ook tot tijdelijk verblijf hebben gediend aan de op scheepsgelegenheid wachtende aftrekkende pelgrims.

In overleg met den Nederlandschen gezant te Constantinopel en den gezondheidsraad werd op kosten van het quarantainefonds in de daar voorkomende 7 barakken en voorts in tenten aan duizenden gelegenheid gegeven zich op die eilanden gedurende de epidemie op te houden, waardoor te Djeddah zelve eene te groote opeenhooping van menschen werd te keer gegaan en gevolg kon worden

gegeven aan het bij herhaling geuit verlangen van de Turksche autoriteiten tot evacuatie van alle berooide pelgrims.

Het spreekt van zelf, dat er voor gezorgd werd de meest behoeftige, zwakke en voor ziekten meest vatbare elementen daarheen over te brengen, en die maatregel is een ware uitkomst in den nood geweest.

De slechte roep, die tot op zeer recenten datum uitging over den toestand van het lazaret te Camaran, heeft te weeg gebracht dat aan de verbetering van die inrichting nu flink de hand is geslagen.

In denzelfden geest willen de betrokken autoriteiten ook ten aanzien van de lazarets op bovengenoemde eilanden te werk gaan en in de allereerste plaats daar zorgen voor goed drinkwater, dat nu van Djeddah moet gehaald worden en vanwege de onzuiverheid noode wordt gedronken.

Het te Djeddah gebruikte water wordt in zakken van geitevel verkocht en gehaald uit cisternes buiten de stad gelegen, die het eigendom uitmaken van enkele rijke Arabieren, of uit eene leiding, de Wezirija, die zuiver bronwater zou kunnen geven bijaldien de leiding over de geheele lengte kon worden afgesloten en ook niet herhaaldelijk defect was.

Het eerste water is goedkooper dan dat uit de leiding, maar naar rato ook veel slechter.

Evenals de inrichting van lazarets een onderwerp werd van algemeen hygiënisch belang, verdient de zorg voor goed drinkwater te Djeddah van algemeen belang te worden geacht.

Onder de 41,133 over zee gekomen pelgrims, ontscheepten:

35,395 te Djeddah,
5,738 te Yambo.

Van dit aantal waren aangebracht:
39,441 per stoomschip,
1,692 per samboek of zeilvaartuig.

Aan den pelgrimsaanvoer te Djeddah namen 188 stoomschepen deel, waarvan:

88	onder	Britsche vlag met		116,597	tonnenmaat,
20	„	Nederlandsche vlag met		32,634	tonnenmaat,
51	„	Egyptische	„ „	45,689	„
27	„	Turksche	„ „	26,072	„
2	„	Oostenrijksche	„ „	1,039	„

die van de daar ontscheepten respectievelijk hadden overgevoerd:

17,789 — 4,812 — 6,268 — 4,818 en 16 bedevaartgasten.

De Fransche vlag ontbreekt geheel, doordat de 2 voor den overvoer gebezigde Fransche schepen dit jaar geen bedevaartgangers mochten innemen.

De overvoer van de 5,738 te Yambo ontscheepten werd door verschillende kleine stoomschepen van uit Suez bewerkstelligd.

Een gedetailleerd overzicht der gebezigde stoomschepen met plaatsen van herkomst en overgevoerd aantal pelgrims is bij het verslag gevoegd.

Naar de gebruikelijke indeeling gerangschikt, bestaan de 41,133 aangebrachte pelgrims uit:

11,839 Hadji Djawa, verdeeld in: 7,100 Ned.-Ind. onderdanen, 4,485 Straits-pelgrims, 245 Siameezen en 9 Chineezen.
4,330 Britsch-Indiërs.
2,997 Bochariërs, Turkomannen en andere Russische onderdanen.
406 Perzen.
3,492 Hedjazi en Yeminis.
1,182 Irakeezen.
619 Soudaneezen en Abyssiniërs.

113 Soemali.
402 Hadramauthi en Mascati.
5,749 Turken en Syriërs.
5,289 Egyptenaren.
338 Mograbijnen en Algerijnen.
2,979 Roemeliërs.
1,376 Afghanen en andere niet gespecifieerde nationaliteit.

Van onze 7100 N.-I. bedevaartgangers kwamen 3664 van Java en Madoera en 3242 van de Buitenbezittingen, en wel uit de navolgende gewesten:

Bantam	643
Batavia	256
Krawang	53
Preanger Regentschappen	449
Cheribon	138
Tegal	95
Pekalongan	91
Semarang	186
Japara	49
Rembang	124
Soerabaja	552
Madoera	285
Pasoeroean	125
Probolinggo	53
Bezoeki	171
Banjoemaas	60
Bagelen	116
Kedoe	35
Djokjakarta	25
Soerakarta	9
Madioen	36
Kediri	113
Totaal Java en Madoera	3664

Sumatra's Westkust:	
Padangsche Benedenlanden	279
Padangsche Bovenlanden.	393
Tapanoeli	82
Benkoelen	63
Lampongsche districten	94
Palembang	723
Oostkust van Sumatra	239
Atjeh en onderhoorigheden.	85
Riouw en onderhoorigheden	9
Banka	68
Billiton.	3
Borneo's Westerafdeeling	180
Borneo's Zuid- en Oostafdeeling. . .	315
Menado.	69
Celebes en onderhoorigheden	508
Amboina	39
Ternate	10
Bali en Lombok	83
Totaal B. B. . . .	3242

De overige 194 pelgrims hadden zich in de Straits Settlements opgehouden of waren in Corintji, Indragiri en Kwantan woonachtig.

Ofschoon deze laatsten met passen van den consul-generaal te Singapore of zonder passen waren aangekomen, voorzagen zij zich allen bij hun vertrek naar Ned.-Indië van de door het consulaat afgegeven passen tegen het daarvoor vastgestelde bedrag van *f* 5.—, wat wel als een bewijs kan dienen hoe die documenten op prijs worden gesteld zelfs door onze niet rechtstreeks bestuurde onderdanen.

De reis naar Djeddah had zonder eenige incidenten plaats gehad.

Diefstallen waren aan boord niet voorgekomen en over de behandeling kwamen geen klachten in.

De aankomst der pelgrims nam een aanvang in October 1896 en liep in April d. a. v. ten einde.

Aanzienlijke inlanders ontbraken dit jaar geheel.

Van de aan boord overledenen werd door de betrokken scheepsgezagvoerders op de voorgeschreven wijze aangifte gedaan, onder overbrenging van de boedels op het consulaat.

Deze zijn daarop òf aan de medegekomen erfgenamen uitgereikt òf naar de achtergebleven familieleden in Indië gezonden door tusschenkomst van den directeur van Binnenlandsch Bestuur en de residenten der gewesten waar de overledenen thuis behoorden.

Vóór de ontscheping te Djeddah plaats kon vinden, kwamen de aangekomenen in observatie.

Reizende met schepen, die uit geen besmette haven kwamen en onderweg geen besmette haven hadden aangedaan, maar een schoonen gezondheidspas hadden, terwijl aan boord geen suspecte gevallen van ziekte waren voorgekomen, bleef de quarantaine achterwege.

Bij het overladen der bagage in de samboeks (vaartuigen) ter reede had een hadjie uit Bandjermasin het ongeluk eene kist van waarde te verliezen in 120 vaam water, en bij het landen had een ander ongeluk door botsing plaats, ten gevolge waarvan een jeugdige pelgrim het leven verloor.

Dadelijk na aankomst werden onze pelgrims door de Wahil Sjechs in de daarvoor door dezen ingehuurde woningen onder dak gebracht.

De douane leverde geen moeielijkheden op.

Vergeleken met het getal voor dat tijdvak over zee aangekomen Hadji Djawa in de reeds vermelde tabel, blijken onze Nederlandsch-Indische pelgrims in steeds grooter getal op te komen, t. w. van 48 op elke 100 Hadji Djawa in 1888 op 60 in 1897, wat met eene toeneming van 12 pCt. gelijk staat.

De te Djeddah gehuisveste pelgrims bleven er slechts

enkele dagen, telkens voor anderen plaats makende, om zoo spoedig mogelijk in het 84 K.M. verwijderde Mekka te komen.

De meesten maken voor die landreis gebruik van kameelen, die links en rechts van een draagstoel (sjoekdoef) worden voorzien, waarin door 2 personen wordt plaats genomen, terwijl de bagage mede per kameel wordt vervoerd.

Met eene halte op eene der onderweg voorkomende stations is die afstand dan binnen de 2 dagen afgelegd.

Per ezel duurt die reis niet langer dan 24 uur.

Tusschen Djeddah en Mekka hebben de stations eene Turksche bezetting.

De kosten van de reis zijn getarifieerd en vallen binnen het bereik van de kleinste beurs.

Van af de ontscheping op de reede bedragen die aan:

quarantaine-rechten 30 piasters of *f* 1.20, zijnde de kosten voor op de stations Camaran en Aboe Saad gebruikt brandhout en water en waakloon, gemiddeld per pelgrim 18 piasters of *f* 0.72 per dag bedragende, buiten rekening gelaten;

boothuur naar gelang op de buiten- of binnenreede werd geankerd 1), 18 of 9 piasters of *f* 0.72 en *f* 0.36;

vervoerloon van de landingsplaats tot de woning $6^1/_2$ piaster of *f* 0.26;

Turksche verblijfpas (teskerah) 20 P. of *f* 0.80;

kamerhuur Wakil Sjech 10 P. of *f* 0.40;

kameelhuur per persoon 110 P. of *f* 4.40;

kameelhuur bagage per pikol 105 P. of *f* 4.20;

draagstoel 37 P. of *f* 1.48.

Met de geringe som van ca. *f* 13 wordt dus de pelgrim en zijn bagage niet alleen van de reede via Djeddah naar Mekka vervoerd, maar gemiddeld 3 dagen lang

1) Groote stoomers ankeren op de buitenreede, 5 mijl buiten den wal.

gehuisvest, van water, brandhout en licht voorzien en heeft hij bovendien de quarantaine-rechten en den Turkschen pas betaald, terwijl in de berekening van de kameelhuur ad 110 piasters mede inbegrepen zijn 38 piasters aan rechten door het Turksche Gouvernement op het kameeltransport geheven.

Zij die geen bagage hebben of die te Djeddah kunnen achterlaten, gaan veelal te voet en besparen zoodoende circa ƒ 11.

Blijkbaar is het tarief er op berekend, Mekka zoo toegankelijk mogelijk te maken voor alle pelgrims.

Ook het weinig kostbare pelgrimsgewaad van 2 stukken wit katoen (isaar en ridan) sluit de mogelijkheid tot het verrichten van de bedevaart voor den armsten Muzelman éénmaal in zijn leven, niet uit.

Zoodra de bedevaartgasten naar Mekka zijn vertrokken, houdt de bemoeienis van den reeds vermelden Wakil Sjech voorloopig met hen op.

Deze Wakil Sjechs (zaakgelastigden van den Sjech) ontvangen voor de door hen aan de pelgrims bewezen diensten bij aankomst en vertrek een vastgesteld loon van $ 7 of ƒ 9.20 per pelgrim, dat op het oogenblik van vertrek uit Arabië aan hen wordt uitbetaald door tusschenkomst van den agent der stoomvaartmaatschappijen. 1)

Nagaande wat zij daarvoor te doen en te leveren hebben, komt men tot het besluit dat alleen de groote massa maken kan dat zij daarbij wat zijde spinnen.

De clientèle is echter geheel afhankelijk van het vertrouwen dat zij bij de Sjechs genieten.

Indien een Wakil Sjech de gemachtigde wordt van een groep Sjechs, dan kan het aan hem geconsigneerd aantal pelgrims zeer belangrijk worden en kan hij op vrij goede

---

1) Deze regeling is hoogstwaarschijnlijk een gevolg van het herhaaldelijk voorgekomen geval dat pelgrims dit loon vergaten te voldoen.

verdiensten rekenen, maar zoo hij zich heeft verrekend in den persoon van den Sjech en deze geen pelgrims voor zich weet te winnen, dan wel zich van meer dan één zaakgelastigde bedient, dan kan de Wakil Sjech in groote geldelijke verlegenheid geraken.

In den regel is hij, om de gunsten van een Sjech te verwerven of die te behouden, min of meer genoodzaakt als zijn geldschieter op te treden, en vele Sjechs staan dan ook bij de Wakil Sjechs in het krijt of deze staan bij kooplui en geldschieters voor hen borg.

Hoe korter het oponthoud van pelgrims te Djeddah is en hoe regelmatiger dus de aan- en afvoer plaats kan hebben, hoe voordeeliger dit voor den Wakil Sjech is.

Op dezelfde wijze als te Djeddah worden onze pelgrims bij hunne aankomst te Mekka door de Sjechs verwelkomd en in de daartoe ingehuurde woonhuizen opgenomen.

Aan den pelgrim kost die huisvesting met inbegrip van water, licht en brandhout en het eerste maal 10 piaster of *f* 0.40.

Wie zich dagelijks wil voorzien van water uit de Zemzem-bron betaalt daarvoor afzonderlijk 2 piaster per dag of 60 piaster voor het seizoen.

Aan stadsrecht moet voorts worden voldaan bij het binnentreden van het heilige grondgebied van Mekka 2½ piaster en 4½ P. bij het voor de eerste maal doorgaan van de Bab- es Salaam, een der toegangen van de groote moskee.

De Sjechs, ook Mutawwifs genoemd, omdat zij bij de omgangen (tawaf) om den tempel voorgaan, worden door den Groot-Sjerif aangesteld en dienen den pelgrim tot tolk, gids, raadsman en behoeder.

Honderdduizend pelgrims en soms het dubbele aantal, uit alle oorden van de wereld, in verschillende talen sprekend, bij elkander te hebben in eene vrij beperkte ruimte zonder leiding, zonder Sjechs die hen verstaan, zou wanorde en verwarring ten gevolge hebben.

Vandaar dat Sjechs en zelfs een Hoofdsjech, waaraan allen ondergeschikt zijn, bij de bedevaart al even onontbeerlijk moeten worden geacht als kaders bij het leger.

En het ligt voor de hand dat, om der wille van de orde, om het oorzakelijk beginsel, dat ambt door niemand kan vervuld worden zonder aanstelling of toestemming (taqrir) van den Groot-Sjerif.

Het getal Sjechs wordt door den Groot-Sjerif bepaald, en omdat het geen vereischte is Arabier te zijn van geboorte, maar bekendheid met taal en landaard van de bedevaartgangers van veel gewicht wordt geacht, oefenen onze Ned.-Indische onderdanen dat ambt te Mekka thans ook uit.

Hand over hand is hun getal zoo toegenomen, dat er voor elk district, ressort of perceel van Indië een of meer Sjechs ter beschikking staan en een pelgrim *l'embarras du choix* heeft.

In den regel kiest de pelgrim iemand uit zijn eigen landstreek, die hem door vroegere bedevaartgangers wordt aanbevolen.

De dagen, die de groote feesten te Moenah en Arafat voorafgaan, worden door de pelgrims op verschillende wijze doorgebracht naar gelang van gelegenheid, aanleg, ontwikkeling en leeftijd.

Voor allen, oud en jong, is het doen van de kleine en groote bedevaart de hoofdpréoccupatie, waarbij een ieder er naar streeft die zoo verdienstelijk mogelijk te verrichten.

Zelden wordt daarom verzuimd om alle heilige graven en plaatsen van vereering te bezoeken en voor eigen heil en dat van vriend en bloedverwant te bidden, om de voorgeschreven wasschingen en gebeden zoo stipt mogelijk na te komen en den verderen tijd bij Goeroes in de leer te gaan.

Zoo nemen de jonge pelgrims, die zich voornemen een of meer jaren te blijven en daartoe door de middelen

der ouders worden in staat gesteld, de lessen waar die zoowel in de Groote Moskee als te huis op elk uur van den dag gegeven worden door leeraars van naam.

Zij oefenen zich in het spreken van Arabisch, in het lezen en reciteeren van hoofdstukken uit den Koran, nemen ook andere wetenschappelijke werken ter hand en voltooien zoo de opleiding die zij in Indië in Soerdus, Langgers en Mandarsah's begonnen.

Ook voor vrouwen staat de gelegenheid tot het opdoen van meer kennis en beschaving open.

Buiten een 25-tal vrij bekwame Goeroes uit Bantam, Semarang, Koedoes en Padang, komen twee Bantamsche godsdienstonderwijzeressen te Mekka voor.

Maar den meesten aftrek vinden de Goeroe Tarikah's.

Er zijn in Mekka vijf mystieke orden of broederschappen, die het aankweeken van gemeenschapszin en onderling hulpbetoon ten doel hebben.

Aan het hoofd van deze vereenigingen staan grootmeesters, die een lid of leerling die aan alle oefeningen voldaan heeft, in het wezen der mystiek voldoende is doorgedrongen en den eed van trouw en gehoorzaamheid heeft afgelegd, tot Chalifa of onderwijzer aanstellen onder uitreiking van het certificaat (idjaza).

Op hun beurt kunnen deze Chalifa's op de eigen plaats van inwoning als gedelegeerden van de Goeroes optreden en leerlingen in de Tarikah opnemen.

Zij blijven met de orden te Mekka in samenhang staan.

Op deze wijze werden die geestelijke stichtingen ook naar Indië overgebracht.

Naar de namen der stichters worden deze genoemd: de Tarikah Nagschi bendia, Qadiria, Sanoesia, Rasjidia, en Alawia.

Van alle leden wordt eene blinde gehoorzaamheid aan den superieur gevorderd en dientengevolge kunnen de hoofden dezer vijf vereenigingen, wier leden over de Muzelmansche wereld verspreid leven, een geweldigen

invloed uitoefenen, te meer daar de oefeningen, waaraan alle leden zich te onderwerpen hebben, geest- en wilskracht bijzonder ontwikkelen en tot alle opoffering in staat leeren stellen.

De pelgrims uit de Preanger Regentschappen, Batavia en Sumatra worden doorgaans volgers van den eerstgenoemden Tarikah; die van Bantam en van de Zuid-Ooster en Westerafdeeling van Borneo van den Tarikah Qadiria; die van Celebes van den Tarikah Sanoesia; die van Madoera van den Tarikah Rasjidia.

De Tarikah Alawia telt alleen op Sumatra adepten.

Voor de niet verplichte maar zeer verdienstelijke bedevaart naar Medina, naar het graf van den Profeet, is zoowel vóór als na de godsdienstige feesten gelegenheid.

De 1e karavaan, die een kleine maand onderweg blijft, vertrekt daartoe in den regel in de maand Sjawal van Mekka en wordt door vrouwen en kinderen vergezeld en daarom doorgaans „de groote karavaan" genoemd.

De kosten zijn per pelgrim circa ƒ 25.— aan kameelhuur en andere uitgaven te Medina.

De wegen, die van Mekka naar Medina leiden, zoowel de officieele als particuliere weg, Sultani en Furi, zijn bij herhaling het tooneel van overval en plundering van de zijde der daar wonende of zwervende Bedouinenstammen.

Zij loopen door het grondgebied van de Harb-stammen: van Mekka uit eerst door het territoir der Harb al Mesru, onder hun opperhoofd Abdulah ben Asim, en van af het station Bir Hasani door dat der Harb beni Salim, onder hun opperhoofd Hodeifa.

Deze stammen — beide weer talrijk onderverdeeld — beheerschen dus de toegangen tot Medina en kunnen die geheel afsluiten, waarom het immer zaak zou zijn met hen op goeden voet te staan.

Als eigenaren van den grond, van oudsher gerechtigd een doortochtgeld te vorderen — nu door den Sultan

van Turkije, als Beschermer van het Heilige Grondgebied jaarlijks in den vorm van geld en graan voldaan (djeraiat) — komen die stammen echter herhaaldelijk met het bestuur in botsing, omdat die uitkeering niet op tijd en soms ook in het geheel niet of slechts ten deele plaats heeft.

Het wordt de oorzaak van conflicten, waarvan de bedevaartgangers de dupes zijn, want niet alleen grijpen de stammen de karavanen aan en maken den weg onveilig om zich door plundering eenigermate schadeloos te stellen, maar de karavanen worden opgehouden om het bestuur te dwingen, verzuimen van vroegere jaren goed te maken.

Het is een bestendige strijd, waaraan intrigue en politiek niet geheel en al vreemd zijn, maar die door stipte uitkeering van de djeraiat zonder twijfel voor een groot deel zou kunnen worden vermeden.

De 1e karavaan of Qaflah had gelukkig dit jaar van de Bedouinen niets te lijden, maar kwam ongehinderd en op tijd te Mekka terug.

Maar kort vóór den aanvang der godsdienstige feesten, die op de gewone wijze te Moenah en Arafat van 11 tot 14 Mei gevierd en met kanongebulder aangekondigd en besloten werden, had er op het heilige grondgebied in de nabijheid van Mekka zelf een incident plaats, dat weinig goeds voorspelde.

De Harb-stammen gaven van eene oorlogzuchtige gezindheid en van eene groote mate van verbittering en opgewondenheid blijk door kort vóór de plechtigheid een twist met de Hodeil-Bedouinen op bloedige wijze te beslechten.

Niet alleen dat het gestroomde bloed om wraak riep, maar op het heilige grondgebied zelve vergoten, was de handeling dubbel beleedigend en zwaar, en een verachting van het gebod van den Profeet, waarbij het leven van mensch en dier binnen de limite van Mekka voor heilig is verklaard.

Toen na afloop van de feesten de Groot Sjerif voldoening eischte, was dit voor alle Harb-stammen het sein om in de wapens te komen.

Een beproefde tuchtiging met de door den Groot-Sjerif gesteunde Hodeil-Bedouinen liep met een belangrijk verlies van menschenlevens af, doch miste alle uitwerking, en van dat oogenblik af traden de Harb-stammen agressief op en was het met de rust gedaan.

Zoowel de Mesni- als de Beni Salem-stammen traden zoo beraden en in groote getalsterkte op, dat de Groot-Sjerif aan het succes van de 2e Qaflah, die in den regel eenige weken nà de feesten aftrekt, met grond begon te wanhopen.

Hij schreef die karavaan daarom eene route voor, die in jaren niet gebruikt was, in de hoop zoodoende de Harb-stammen, die de karavanen in den regel te Oesfan opwachten en aanhouden, te verschalken.

In plaats van Mekka zou Djeddah nu het punt van uitgang zijn en de karavaan zou langs de zeekust doortrekken om via Rabg het grondgebied te bereiken, waar de om Medina wonende Bedouinenstammen meester zijn, die de karavanen altijd ongehinderd doorlaten.

Maar de list mislukte.

Met den grooten hoop pelgrims, die de tehuisreis aanvingen, te Djeddah ongehinderd aangekomen, ondernam de 2e Qaflah van daar uit in Juni haar tocht.

Tot Rabg ging alles naar wensch, maar inmiddels hadden de Bedouinen het plan van den Sjerif doorschouwd en tijd gevonden zich ook daarheen te spoeden, en toen de Qaflah dat station bereikte, werd zij door de Harbstammen aangehouden, omsingeld en gedwongen er te blijven.

Het duurde langer dan een maand vóór te Mekka de noodige maatregelen tot ontzet genomen werden.

Afgezant op afgezant werd teruggewezen en met loven en bieden ging veel tijd verloren.

Eindelijk, onder pressie der consuls, zond de Groot-Sjerif eene som van 12,000 R. M. aan de voornaamste stamhoofden der Harb, die daarop toestonden, dat de karavaan in dezelfde richting aftrok.

Velen gingen over zee van Yambo naar Djeddah terug.

Na een oponthoud van zeven weken waren de laatste pelgrims te Djeddah terug.

Zoo leed de 2e Quaflah schipbreuk en kwamen de pelgrims dit jaar niet allen in de gelegenheid om de bedevaart naar Medina te verrichten, hetgeen sinds 1886 niet gebeurd was.

Slechts aan een groep Boegineezen (Celebes), die leden waren van de orde van Sanoesia, hadden de Bedouinen vergund zich uit het kamp te Rabg te verwijderen, waren hen zelfs daarbij behulpzaam geweest, zoodat onze Boegineesche pelgrims na 3 weken aanhouding te Djeddah terug waren.

Merkwaardig is het dat geen der pelgrims overigens eenig letsel of nadeel van de zijde der Bedouinen had te ondervinden, zoodat de aanhouding feitelijk ten doel had het Sjerifaat en Turksch Bestuur schaakmat te zetten.

Inmiddels was de terugreis der overige pelgrims — reeds in Mei begonnen — onafgebroken voortgezet tot en met 3 Juni.

Reeds op 19 Mei waren de eerste Turksche pelgrims te Djeddah gekomen, op den voet gevolgd door onze Ned.-Ind. bedevaartgangers.

Met de op de reede wachtende stoomschepen *Achilles, Palinurus*, *Priam*, *Myrmidon*, *Stentor*, *Acampo*, *Java* en *Ching Wo* waren op 24, 25, 27, 28 en 29 Mei en op 1, 2 en 3 Juni achtereenvolgens 932, 813, 618, 489, 861, 882, 859 en 520 Hadji Djawa naar Indië en de Straits vertrokken, waaronder 637 reizende met retourbiljetten, zoodat ook dit jaar van een opzettelijk ophouden der houders van retourbiljetten geen sprake was.

De schepen *Palinurus* en *Java* brachten deze reizigers rechtstreeks over naar Batavia.

De overige 117 moesten wachten op de komst van de *Drenthe*, die eerst 12 Juni ter reede kwam.

Intusschen hadden de Bedouinen zich ook op den weg tusschen Mekka en Djeddah niet onbetuigd gelaten en waren zij hunne aanvallen begonnen in den avond van 30 op 31 Mei.

Gelukkig dat slechts 4 onzer Ned.-Ind. pelgrims van de ingetreden onveiligheid te lijden kregen en buiten de aanhouding te Rabg geen andere gewelddaden op onze Ned.-Indische onderdanen in het afgeloopen bedevaartjaar gepleegd zijn.

De vier bedoelde pelgrims werden uitgeplunderd, maar kregen, op aandrang van het consulaat, de beloopen schade vergoed door tusschenkomst van den vertegenwoordiger van den Groot-Sjerif.

Maar het scheen, dat deze bedevaart niet zonder andere rampspoeden mocht ten einde loopen en alles moest medewerken om de verdiensten zoo gering, de nadeelen en bezwaren zoo groot mogelijk te maken.

Niet alleen dat de op 7 Juni geconstateerde pest — waarvan de apparitie dadelijk naar alle oorden van de wereld overgeseind was — een oponthoud te weeg bracht in den geregelden afvoer van pelgrims, maar als gewoonlijk misten velen hunner de noodige gelden voor den overtocht en konden die in dit jaar op de sinds jaren gebruikelijke wijze ook niet opnemen.

Het gewone geldschieterskantoor — eene branche van de te Singapore gevestigde firma Alsagaf — dat tot nu toe altijd met het uitleenen van gelden zaken had weten te doen en in den geldnood der pelgrims had voorzien, weigerde nu met een penning bij te staan.

In het afgeloopen seizoen had die firma door wanbetaling zulke déboires ondervonden, dat aan dien weerzin niets te doen viel en vóór dat het consulaat de noodige

hulp had kunnen verschaffen of de pelgrims zich op andere wijze wisten te redden, hoopte zich hun getal te Djeddah meer en meer op.

Een groote brand te Mekka — ten gevolge waarvan vele Ned.-Ind. gezinnen hun onderdak en have en goed verloren — en een maatregel van het bestuur om alle van vorige jaren daar toevende bedelaars en behoeftigen met het oog op de pest te verwijderen, verergerden dien toestand in niet geringe mate.

Ontbering en zorg was op vele gezichten te lezen, tal van tot den bedelstaf vervallen gezinnen zwierven de stad rond, hadden geen onderdak en moesten eene lig- of schuilplaats zoeken onder de muren van de stad.

Ondanks eene vrij geregelde uitdeeling van brood en aalmoezen, werd die toestand immer zorgelijker en pijnlijker, totdat het Hr. Ms. gezant te Constantinopel mocht gelukken, door den in den aanvang van dit rapport besproken maatregel uitkomst en verademing te geven.

Inmiddels was ook de afvoer van pelgrims op 13 Juni weer hervat en hadden vele van de meer gegoede Javaansche pelgrims hunne arme landgenooten weten bij te staan.

Afziende van het voornemen om met eene directe boot naar Java te vertrekken, brachten zij de daarvoor bespaarde penningen bijeen tot het bekostigen van de reis naar Singapore voor hen en honderden hunner arme lotgenooten.

Toen dan ook het stoomschip *Drenthe* (directe boot) op den 13en Juni de reede van Djeddah verliet, had het niet meer dan 227 pelgrims kunnen innemen, waaronder 117 met retourbiljetten, omdat alle overige van het vertrek met die gelegenheid ten behoeve der armen hadden afgezien.

Opvolgend kwamen nu de *Telamon*, *Diomed*, *Prometheus*, *Ajax*, *Bellerophon*, *Laërtes* en *Cyclops* te Djeddah, respectievelijk 357 — 544 — 613 — 269 — 298 — 258 — 350 en 344 Hadji Djawa medenemende naar Singapore.

Van af 24 Mei tot 31 Augustus, op welk tijdstip de laatste contractboot de reede van Djeddah verliet, hadden 17 stoomschepen aan den afvoer van de Hadji Djawa deelgenomen, waaronder 1 van de *Nederland*, 1 van de *Rotterdamsche Lloyd*, 6 van de *Ocean* en 8 van de *Holt line*, gezamenlijk overbrengende 8520 betalenden en 754 houders van retourbiljetten.

Tot en met Augustus verlieten 5841 Ned.-Ind. pelgrims Arabië, waaronder 33 van vorige jaren.

In hetzelfde seizoen retourneerden dus van de 7100 ingeschrevenen 5808 personen, waaronder 64 niet betalenden, uitmakende ± 84 pCt. van het geregistreerde aantal.

De terugreis is dus door 1292 pelgrims nog niet ondernomen.

Het aantal onafgehaalde Indische paspoorten bedroeg, toen de laatste contractboot vertrok, 1184 stuks.

Ofschoon eene opgave van het getal overledenen nog niet langs authentieken weg kon worden verkregen, is aan te nemen dat circa 600 bedevaartgangers in Arabië aan ouderdom, ziekte en vermoeienis zijn bezweken. Circa 584 personen bleven dus in Arabië van het in 1897 overgekomen aantal na afloop van de bedevaart achter.

De stapel onafgehaalde paspoorten neemt met de jaren toe en bedraagt van af het bestaan van het Ned. consulaat tot op heden ca. 14 000 stuks, maar omdat de getalsterkte van de in Djeddah, Taif en Mekka wonende Ned.-Ind. gezinnen niet bekend is en het nog telkens voorkomt, dat personen, die men reeds lang dood waande, op het consulaat hun oude paspoorten komen afhalen, is het niet mogelijk op die statistiek eenig peil te trekken, of omtrent het lot en wedervaren van de eigenaren dier paspoorten meer dan eene loutere gissing te wagen.

Omtrent de Ned.-Indische kolonie in Arabië weten wij

weinig anders dan dat zij, te midden van de Arabische maatschappij een afzonderlijk standpunt innemende, vele van de uit Indië medegebrachte gewoonten blijft behouden, hare levenswijze weinig wijzigt, een kalm en regelmatig bestaan leidt en van hare Arabische omgeving weinig anders overneemt dan wat de godsdienst tot gemeengoed maakt, terwijl slechts enkele leden door hun lang verblijf en door geboorte, studie en huwelijk op dien regel uitzondering maken en de Arabische familiën trachten gelijk te komen.

Hoewel de toestand in Arabië — zoowel ten gevolge van den tusschen Turkije en Griekenland uitgebarsten oorlog als door de woelingen der Bedouinen — lang niet normaal was, bleef die kolonie rustig en gaf zij van een meer bewogen politiek leven geen blijk.

Ook de Atjehers, die in Mekka wonen, doen weinig van zich hooren.

Onder de 134 leden dezer gemeente zijn er verschillenden, die reeds 35 jaar te Mekka wonen, anderen die sinds 25, 20 en 15 jaar dáár zijn.

De meesten zijn afkomstig van Edi, Oleleh, Segli en Teloq Semaweh. Onder hen schijnen geen personen van aanzien of beteekenis voor te komen.

Uit het Koloniaal Verslag van 1898.

Nederlandsch Oost-Indië.

Onlangs, op het daartoe door den Raad van Indië genomen initiatief, is bepaald, dat het hooren van den Raad van Indië komt te vervallen waar het aanvragen om rechtspersoonlijkheid betreft ten behoeve van voor minder dan 30 jaren aangegane (bij besluit van den Gouverneur-generaal te erkennen) vereenigingen. De verplichte raadpleging van het college in zaken als de bedoelde is nu beperkt tot het in den regel gering aantal gevallen dat vereenigingen voor langer dan 30 jaren of voor onbepaalden tijd worden opgericht, voor wier erkenning, ingevolge de voorschriften van 1870, eene algemeene verordening wordt vereischt.

Door de besturen der Straits-Settlements en Laboean (Britsch Noord-Borneo) werd wederom bereidwillig voldaan aan het verzoek der Indische Regeering tot bestendiging van de bestaande verbodsbepalingen tegen den uitvoer van oorlogsbehoeften naar Nederlandsch-Indië.

Naar eene door eerstgenoemd bestuur onder de aandacht der Regeering te Batavia gebrachte klacht over slechte behandeling welke te Singapore aangeworven Chineesche werklieden op de door landgenooten gedreven houtaankap-ondernemingen in de afdeeling Bengkalis der residentie Oostkust van Sumatra zouden ondervinden, wordt onzerzijds een gestreng onderzoek ingesteld.

De verrichtingen van den resident van Ternate en onderhoorigheden op de ten noorden van Nieuw-Guinea gelegen Mapia- of St. Davids-eilanden, hebben der Spaansche Regeering aanleiding gegeven (Maart 1897) om langs diplomatieken weg een vertoog bij de Nederlandsche Regeering in te dienen.

Nopens de quaestie der consulaire bescherming onzerzijds van zich in Siam ophoudende vreemde oosterlingen, uit Nederlandsch-Indië afkomstig, is nog geen advies van de Indische Regeering ontvangen.

Het vice-consulaat van Zweden en Noorwegen te Cheribon werd opgeheven.

Gebeurtenissen, die op den algemeenen politieken toestand van invloed waren, hadden gedurende 1897 op Java en Madura niet plaats, en de wijze, waarop het Mohammedaansch godsdienstig leven zich uitte, deed de bevolking nergens met het bestuur in botsing komen.

Met de inlandsche hoven op Java bleef de verstandhouding naar wensch.

Met betrekking tot de veiligheid van personen en goederen valt het volgende te vermelden. Gevallen van moord en doodslag kwamen het meest voor in de residentiën Madura (121), Probolinggo (35), Bezoeki (35), Soerabaja (34), Japara (30), en Kediri (24), terwijl in het gewestelijke verslag van Rembang wordt medegedeeld, dat het aantal, te zamen met dat der zware verwondingen, 145 bedroeg.

Zij het ook dat in sommige gewesten de gezondheidstoestand der bevolking te wenschen liet, epidemische ziekten traden slechts hier en daar in beperkten kring op.

Tengevolge van de minder goede uitkomsten van den rijstoogst was de koopkracht der bevolking in verschillende streken gering.

Buitengewone verhuizingen onder de bevolking deden zich niet voor.

Van buitengewone natuurrampen bleven Java en Madura verschoond.

Atjeh en Onderhoorigheden. Groot Atjeh. Het stelsel van actieve beheersching der drie sagi's van Groot Atjeh werd gedurende het geheele jaar 1897 consequent toegepast. Zoowel de in de kampementen gelegerde troepen, als de bezettingen der posten van de geconcentreerde linie en de in Kota Radja aanwezige troepenmacht bewogen zich dagelijks in het door ons beheerscht wordende gebied en daarbuiten, met het gevolg dat de vijandelijke benden steeds verder naar de bovenlandsche moekims en naar de onherbergzame bergstreek tusschen Lepong en de VII Moekim Baid werden teruggedrongen. Slaagde ook Toekoe Oemar er in September 1897 gedurende korten tijd in, om zich in het dal van Lamtih in Lepong te nestelen en van daar uit door eenige kleine benden een strooptocht tot in de VI Moekim te doen ondernemen, de leiders van het verzet, onder wie in de eerste plaats weder Panglima Polim is te noemen, zagen geleidelijk het gebied, waar zij invloed uitoefenen, inkrimpen en onze macht zich daar uitbreiden.

Het actief optreden in de bovenstreken der XXII Moekim werd zeer bevorderd door het gereed komen in October 1897 van de trambaan naar Indrapoeri, en nog meer zal dit het geval zijn wanneer de onderhanden verlenging naar Selimoen voltooid zal zijn.

Al naarmate ons gezag zich in Groot-Atjeh uitbreidde, en wij dus, in steeds wijderen kring, de goedgezinde bevolking daadwerkelijk konden beschermen tegen vexatiën van kwaadwilligen, die zich, goedschiks of kwaadschiks, in de vlakte van het noodige komen voorzien, kon ook ruimer toepassing worden gegeven aan de bepaling dat geen Atjeher zich meer gewapend mag vertoonen zonder wapenpas.

Hoe zich overigens de uitbreiding van ons gezag in Groot-Atjeh heeft toegedragen, blijkt uit het grootendeels

in den loop van het vorige en dit jaar bekend geworden overzicht van de voornaamste gebeurtenissen die zich hebben voorgedaan sedert het einde van Maart 1897.

In de tot Groot-Atjeh behoorende eilanden Poeloe Weh en Poeloe Bras werd de rust nergens verstoord.

Onderhoorigheden. In den sedert jaren in de onmiddellijke nabijheid van onze vestiging te Segli (Atjeh's Noordkust), in de Moekim Pekan Baroe—Pekan Sot, geheerscht hebbenden ongunstigen toestand kwam belangrijke verbetering.

Omtrent den algemeenen toestand zoowel in Groot-Atjeh als in de Onderhoorigheden kan nog het volgende worden gemeld.

Op godsdienstig gebied werd de bevolking door de hoofden der geestelijke partij steeds nog aangespoord tot personeele en materieele deelneming aan de prang sabil-beweging tegen ons gezag en trachtten zij, daarin gesteund door de nog vijandelijke wereldlijke hoofden, het verzet gaande te houden, dat echter door ons langzaam maar gestadig voortschrijden in de bovenstreken der Atjeh-vallei, gaandeweg in kracht afnam.

Terwijl de veiligheid van personen en goederen in het gebied binnen de geconcentreerde linie weinig te wenschen liet, kwamen in het gebied daarbuiten en inzonderheid in de XXII moekim nog herhaaldelijk roofpartijen en veediefstallen voor, en enkele malen werden moorden gepleegd door de partij van het verzet op lieden die ons diensten hadden bewezen.

In de Onderhoorigheden liet de toestand in dit opzicht evenzeer te wenschen.

Vele uitgewekenen uit de IV en VI Moekim keerden langzamerhand van Lepong en Lohong naar hunne woonplaatsen terug. Ook elders buiten de geconcentreerde linie zochten lieden, die tijdens de krijgsoperatiën na den afval van T. Oemar waren gevlucht, hunne kampongs weder op.

Over het algemeen was de handel in het geheele gewest niet bijzonder levendig.

De uitvoer uit de afdeeling Groot-Atjeh was zeer onbeduidend.

De in- en uitvoerhandel is nog voor een groot deel in handen van Chineezen, maar Atjehers beginnen daarin toch ook een aandeel te nemen.

Wat den landbouw aangaat, kon over 1897 gezegd worden dat de algemeene uitkomst van den rijstoogst in het gewest gunstig was, in de Pedir-streek en enkele andere landschappen der Noordkust zelfs bijzonder gunstig.

In Groot-Atjeh was de scheepvaartregeling van geen invloed op den gang van zaken, noch op de beëindiging van het verzet, maar in de Onderhoorigheden gaf zij meermalen aan het bestuur de middelen in handen om de hoofden te dwingen tot het nakomen van op hen rustende verplichtingen, of om onwilligen te bestraffen.

Het streven blijft er voortdurend op gericht om, daar waar de in- en uitvoerrechten nog geheel of gedeeltelijk door de radja's zelven worden geheven, het geleidelijk zoover te brengen dat de heffing door onze ambtenaren, voor en namens de radja's, in handen kan worden genomen.

Midden-Sumatra. In den politieken toestand der onafhankelijke Battaklanden kwam gedurende 1897 weinig verandering.

Sumatra's Westkust. Bleek reeds dat het denkbeeld der Regeering om in sommige gedeelten van dit gewest eene geldelijke directe belasting in te voeren, tegen intrekking in diezelfde streken van de gouvernementskoffiecultuur, door de geraadpleegde inlandsche hoofden niet overal met instemming was ontvangen, ook daar waar gedurende de eerste helft van 1897 nog besprekingen ter zake waren te voeren, was het verloop daarvan niet van dien aard dat de Regeering zich er van ontheven mocht achten de opportuniteit van den in be-

ginsel aangenomen maatregel nader ter toetse te brengen. Het viel na de gehouden besprekingen niet te betwijfelen dat hoofden en bevolking over het algemeen sterk tegen de betaling van belasting in geld gekant zijn. Nu de oeconomische toestand der bevolking door samenloop van omstandigheden te wenschen laat, is het tijdstip zeker niet gunstig om te trachten dien tegenzin te overwinnen, en de Indische Regeering is daarom, overeenkomstig een door haar gedaan voorstel, door het opperbestuur gemachtigd om aan het belastingplan geen uitvoering te geven.

De Indische Regeering was met den gewestelijken gouverneur nog in overleg over de vraag wat gedaan zou kunnen worden, om de moorden, die herhaaldelijk door de bewoners der Mentawei-eilanden op de aldaar ten handel komende personen gepleegd worden, en het rooven van handelsgoederen, waaraan de Mentaweiers zich menigmaal schuldig maken, tegen te gaan.

Het aantal bedevaartgangers was in 1897 iets geringer dan in 1896.

De veiligheid van personen en goederen liet ter Sumatra's Westkust, wat het gebied op den vasten wal betreft, weinig te wenschen.

De gezondheidstoestand was bevredigend, met uitzondering van enkele gedeelten der residentie Tapanoli, waar kwaadaardige koortsen, buikziekten en kramphoest heerschten.

In den toestand van den handel gedurende 1897 viel weinig verschil met dien van het voorafgegane jaar waar te nemen; de omzet was gedrukt.

Op Palembang liet de politieke toestand in het onder ons rechtstreeksch bestuur staande gedeelte van dit gewest weinig te wenschen.

Bepaalde bewegingen op Mohammedaansch godsdienstig gebied werden niet waargenomen.

Oostkust van Sumatra. De verhouding tus-

schen den sultan van Siak en zijn vollen ouderen broeder Tongkoe Soeloeng Moeda liet, althans uiterlijk, weinig te wenschen. De samenwerking tusschen het Europeesch en het inlandsch bestuur, zoomede tusschen den sultan en zijne rijksgrooten en de mindere hoofden bleef goed Op het gebied van landbouw en nijverheid viel in Siak geen vooruitgang te bespeuren; het handelsverkeer nam er echter toe, zooals kan blijken uit de ruimere ontvangsten bij het tolkantoor te Siak Sri Indrapoera.

Feiten van politieke beteekenis deden zich in het landschap Deli niet voor. Ook daar was de verhouding tusschen het Europeesch en het inlandsch bestuur naar wensch.

Gedurende het afgeloopen jaar was het in Tamiang volkomen rustig en liet de veiligheid van personen en goederen er niets te wenschen.

In de Westerafdeeling van Borneo deed zich in het onder ons rechtstreeks bestuur staande gedeelte van dit gewest gedurende 1897 op politiek gebied niets van belang voor.

Celebes en Onderhoorigheden. Ten einde advies uit te brengen omtrent de vraag of en, zoo ja, hoever Loewoe invloed kan oefenen over de Alfoersche stammen in het landschap Posso (residentie Menado), werd door een commissie, bestaande uit twee ambtenaren van het binnenlandsch bestuur (van wie er één door den gouverneur van Celebes en Onderhoorigheden en één door den resident van Menado was aangewezen) en aan wie een officier van den generalen staf, zoomede — als gids en tolk — de te Posso gevestigde zendeling-leeraar waren toegevoegd, een onderzoek ingesteld naar den toestand in laatstgemeld landschap. De hoofdingenieur van het mijnwezen R. Fennema, die de reis ook medemaakte, kwam om het leven door het omslaan van het vaartuig, waarmede hij het meer van Posso trachtte over te steken. Nopens het door bedoelde commissie uitge-

bracht rapport werd, tijdens de afsluiting der Indische mededeelingen, advies ingewacht door den directeur van binnenlandsch bestuur.

In het gedeelte omtrent Amboina vindt men een relaas omtrent de hevige aardbeving, welke, behalve veel verlies van woningen en andere bezittingen, ook vele menschenlevens kostte.

Door den dienst van het mijnwezen werd een geologisch onderzoek ingesteld naar de vermoedelijke oorzaak der aardbeving en tot waar deze zich heeft doen gevoelen, en de vraag overwogen of het wel wenschelijk is de hoofdplaats op dezelfde plek te herbouwen. Indien deze vraag ontkennend wordt beantwoord, zou genoemde dienst, in overleg met den resident en den eerstaanwezenden officier van gezondheid hebben na te gaan welke andere plaats dan 't meest zou verdienen in aanmerking te komen.

In het laatst van 1897 is op Timor de rust verstoord in de onderafdeeling Beloe door met de grensbewaking belaste Portugeesche burgers („moradores") en Portugeesche negersoldaten. Sedert is het weder herhaaldelijk tusschen de Portugeesche „moradores" en onze onderdanen tot schermutselingen gekomen. Langs diplomatieken weg wordt thans getracht, in afwachting van eene nieuwe grensregeling, verdere conflicten te voorkomen.

Belangrijke gebeurtenissen op politiek gebied deden zich in de gouvernementslanden Boeleleng en Djembrana op Bali ook gedurende 1897 niet voor. De politieke toestand mocht zeer gunstig genoemd worden; hoofden en bevolking gaven blijk het bestuur ten volle te vertrouwen.

Ten aanzien van de afdeeling Lombok valt daarentegen ook ditmaal van verstoring der rust melding te maken.

Wat de Baliërs betreft, vermeldt het gewestelijk verslag dat zij algemeen trouw bleven aan de sedert hunne onderwerping aangenomen loyale houding tegenover ons gezag, en dat zij, waar het bestuur somwijlen met moeilijkheden

had te kampen, op de meest ondubbelzinnge wijze hunne bereidwilligheid aan den dag legden om ten goede mede te werken. Ontvangen bevelen volgden zij over het algemeen goed op, en binnen hunne vestigingen heerschten orde en rust.

Krachtig werd gedurende het afgeloopen jaar wederom gestreefd naar verbetering van den politieken toestand door eene, thans ook meer tot de onderdeelen afdalende, organisatie van het inlandsch bestuur, en het aanwenden van alle beschikbare middelen tot verbetering van de oeconomische verhoudingen der bevolking.

In dit laatste opzicht wordt in de voornaamste plaats medegedeeld dat de reeds in vorige verslagen uiteengezette moeilijkheden, verbonden aan eene billijke regeling van het grondbezit in West-Lombok, tot oplossing werden gebracht.

Omtrent de samenstelling en sterkte van het leger bevatten de tabellen over het algemeen zeer .bevredigende cijfers, althans voor zooveel de samenstelling en sterkte van het leger in de lagere graden, d. i. beneden den rang van officier, aangaat. Het leger telde aan het einde van 1897 bijna 1000 man meer dan een jaar te voren, door vernieuwde toeneming van het aantal Amboineezen en inlanders, waartegenover stond eene kleine daling van het aantal Europeanen en Afrikanen. De eindcijfers vertoonen dan ook nog een belangrijk overcompleet boven de eischen van de „tegenwoordige" (feitelijk geldende, tijdelijke) formatie, niettegenstaande die formatie niet onbelangrijk werd uitgebreid, door daarin, naast de beide reservebataljons, ook één der recrutenbataljons op te nemen.

Aan het einde des jaars waren tien veldbataljons op de nieuwe formatie gebracht.

Betreffende de voltalligheid der officierskorpsen zijn de cijfers minder gunstig.

Het incompleet van 69 ten slotte onbezet gebleven

officiersplaatsen op ult. 1897 drukte hoofdzakelijk op het wapen der infanterie en betrekkelijk het sterkst bij den geneeskundigen dienst.

Er moesten bijzondere maatregelen genomen worden om het korps officieren van gezondheid aan te vullen.

De ervaring heeft geleerd, dat het zaak is vooreerst nog te blijven voortgaan de opleiding van officieren van gezondheid voor den Indischen dienst door subsidieering van Staatswege van studenten in de medicijnen, en in verband hiermede zijn voor 1898 acht plaatsen opengesteld voor studenten, op die wijze op te leiden.

Sedert medio 1897 wordt het repeteergeweer, model '95, geleidelijk uitgegeven, naar gelang de daarvoor bestemde patroonvoorraad aangroeit. De geweren, 35,374 stuks, waren vóór het einde des jaars alle in Indië aangebracht, en op ult. December waren 8 veldbataljons daarmede geheel bewapend, hoofdzakelijk die welke in Atjeh gelegerd waren.

Bij de verschillende excursiën, die in het afgeloopen jaar in Atjeh hebben plaats gehad, bleek dat het vuur der repeteergeweren den vijand grooten schrik inboezemt, zoodat het overwicht onzer met repeteergeweren bewapende troepen op den inlandschen vijand belangrijk is toegenomen.

Er wordt nog bericht gewacht aangaande de sedert eenigen tijd in beproeving gegeven aluminium-veldflesschen, ter vervanging van de thans in gebruik zijnde zware en breekbare glazen veldflesschen. Overigens wordt naar een doelmatiger eetketel omgezien. Eene kleine partij van verschillende bewerking en samenstelling is naar Indië gezonden voor het nemen van vergelijkende proeven.

Bij het leger wordt een proef genomen met de aanschaffing van conserven bij eene te Poerworedjo (residentie Bagelen) opgerichte fabriek.

De proef met de verstrekking van suiker aan voor groote excursies uitrukkende troepen, als middel tegen

optredende vermoeienis, wordt in 1898 voortgezet.

Wat den algemeenen gezondheidstoestand en ziekenverpleging betreft, was het laatstverloopen jaar onder een der gunstigste van de laatste vijf jaren te rangschikken, en zulks niet alleen wat het aantal ziektegevallen betreft, maar ook en vooral ten opzichte van het sterftecijfer en het getal voor verderen dienst afgekeurden.

Over den invloed der gewijzigde rijstvoeding kon nog geen oordeel worden uitgesproken, te minder, nu, afgescheiden van de proef, in 1897 algemeen eene belangrijke vermindering in het aantal berri-berri-gevallen onder de militairen werd waargenomen.

Wat het reeds lang aan de orde geweest zijnde denkbeeld betreft om op Java voor aan berri-berri lijdende Europeesche militairen beneden den rang van officier verpleging in een koel klimaat mogelijk te maken, als proef of dit de spoedige herstelling bevordert, kan thans worden aangeteekend dat in Maart 1898 die proef een aanvang heeft genomen.

Bij het legerbestuur is de vraag in overweging, welke middelen zullen kunnen worden aangewend om bij het leger verschillende spelen, als cricket, voetbal en dergelijke, ingang te doen vinden.

Aan den troep te velde op gezette of ongezette tijden drank te verstrekken, maakt bij het legerbestuur een punt van ernstige overweging uit.

Ten behoeve van het primaire driehoeksnet in Zuid-Sumatra werden vanwege de triangulatie-brigade de verkenningen voortgezet in de onderafdeeling Redjang en Lebong der residentie Palembang en in de afdeeling Laïs der residentie Benkoelen.

Van de krijgsverrichtingen, meer bijzonder van die op Atjeh en Onderhoorigheden, wordt een uitvoerig verslag gegeven.

Omtrent de geleidelijke invoering zoowel van de voor het leger vastgestelde nieuwe uniform als van de voor

officieren en adjudant-onderofficieren van het leger voorgeschreven gewijzigde bewapening werd het noodige geregeld.

In het Koninklijk koloniaal militair invalidenhuis op Bronbeek werden in den loop van 1897 opgenomen 38 oud-militairen van het Indische leger, terwijl uit de sterkte werden afgevoerd 59 man, te weten: 33 op verzoek, 21 wegens overlijden en 5 die wegens wangedrag moesten worden ontslagen.

Oorlogsmarine. De gemiddelde sterkte van het personeel der oorlogsvloot over 1897 bedroeg 238 officieren, benevens 2232 Europeesche en 1001 inlandsche onderofficieren en minderen, in het geheel derhalve 3471 koppen, tegen 3727 koppen over 1896.

Niettegenstaande ook in 1897 alle krachten werden ingespannen, ten einde de voortgezette proef, om bij het marine-etablissement te Soerabaja inlandsche vuurstokers in het smeden, bankwerken, enz., op te leiden, aan de verwachting te doen beantwoorden, mocht men hierin evenmin slagen als in 1896.

Concept-Statuten der Vereeniging Algemeen Koffie-Syndicaat in Nederlandsch-Indië.

Artikel I.

De vereeniging voert den naam van Algemeen Koffie-Syndicaat in Nederlandsch-Indië.

Haar doel is de belangen der koffie-cultuur in Nederlandsch-Indië in den meest algemeenen zin, op alle gebied en met de meest uitgebreide middelen te bevorderen.

Haar zetel is gevestigd te Malang. De zetel kan op een besluit van het hoofdbestuur naar elders verplaatst worden.

Zij wordt opgericht voor den tijd van vijf en twintig jaren, aanvangende den 1sten Januari achttien honderd negen en negentig.

Artikel II.

De vereeniging bestaat uit:
Eereleden.
Buitengewone leden.
Gewone leden.

Artikel III.

Eereleden zijn zij, die als zoodanig door het hoofdbestuur, op grond van hun verdiensten ten opzichte van het doel der vereeniging, zijn benoemd.

Artikel IV.

Buitengewone leden zijn zij die, niet vallende in de klasse van personen die in aanmerking komen voor het gewone lidmaatschap, op schriftelijke aanvrage als zoodanig door het hoofdbestuur zijn aangenomen.

De aanvrage en daarop volgende aanneming tot buitengewoon lid verbindt den aanvrager tot de voldoening der in artikel 9 genoemde contributie van minstens een jaar. Het vereenigingsjaar loopt van af 1 Januari tot en met 31 December.

Artikel V.

Als gewone leden kunnen op schriftelijke aanvrage door het hoofdbestuur toegelaten worden beheerders van koffieondernemingen in Nederlandsch-Indië.

Het lidmaatschap is niet persoonlijk; bij verandering van beheerder eener toegetreden koffie-onderneming gaat het lidmaatschap van rechtswege op den nieuwen beheerder over.

Artikel VI.

Alle beheerders van koffie-ondernemingen die bij de oprichting van dit koffie-syndicaat leden zijn van bestaande koffieplantersvereenigingen, zijn op enkele schriftelijke aanvrage van het bestuur dier vereenigingen gerechtigd tot het lidmaatschap van dit syndicaat.

De daartoe strekkende aanvrage brengt van rechtswege onderwerping mede aan de statuten en reglementen van dit syndicaat.

Artikel VII.

De toetreding als gewoon lid tot dit koffie-syndicaat verbindt den toetreder voor een tijdvak van minstens drie jaren, tenzij de betrokkene binnen dat tijdvak van het lidmaatschap mocht zijn vervallen verklaard.

Artikel VIII.

De vervallenverklaring van het gewoon en buitengewoon lidmaatschap wordt uitgesproken bij meerderheid van stemmen door het hoofdbestuur en schriftelijk aan den betrokkene medegedeeld met opgaaf van redenen, ontleend aan het niet nakomen van verplichtingen bij deze statuten aan leden en buitengewone leden opgelegd.

De vervallenverklaring van het gewoon en buitengewoon lidmaatschap kan, na voorafgaand onderzoek, insgelijks worden uitgesproken, om andere redenen rakende de uitoefening van het bedrijf der koffiecultuur, indien zulks door drie vierden van het getal in functie zijnde leden van het hoofdbestuur wordt noodzakelijk geacht.

Artikel IX.

Buitengewone leden zijn gehouden tot betaling eener contributie van f 2.50 's maands.

De contributie voor gewone leden zal een maximum van f 0.15 per beplante bouw koffie der door hen beheerde ondernemingen niet overschrijden. De contributie wordt telkens voor een driejarig tijdvak door het hoofdbestuur vastgesteld en zal voor het eerste driejarig tijdvak het bepaalde maximum bedragen.

De contributie moet voldaan worden in twee termijnen, en wel in de maanden Januari en Juli van elk jaar.

Artlkel X.

Eereleden, buitengewone en gewone leden hebben recht op alle publicatiën van wege de vereeniging, behalve van het in artikel 17 omschreven tijdschrift, zoomede het genot van alle instellingen en inrichtingen door de vereeniging te onderhouden op den voet der daarvoor vast te stellen reglementen.

Artikel XI.

De vereeniging wordt in en buiten rechten in den

meest uitgebreiden zin vertegenwoordigd door een hoofdbestuur.

Tot leden van het hoofdbestuur zijn verkiesbaar alle buitengewone en gewone leden.

Bij besluit van minstens drie vierden van het getal der in functie zijnde bestuursleden kan het hoofdbestuur zich buitengewone bestuursleden toevoegen, buiten den kring van gewone of buitengewone leden gekozen.

Uit den boezem van het hoofdbestuur wordt gekozen een dagelijksch bestuur, welks bevoegdheid bij een door het hoofdbestuur vast te stellen reglement wordt bepaald.

Het hoofdbestuur kiest uit zijn midden een voorzitter en twee ondervoorzitters.

Het hoofdbestuur benoemt een secretaris-thesaurier en kan zoo noodig zich een tweeden secretaris toevoegen, die woonachtig moeten zijn waar het hoofdbestuur zetelt.

De voorzitter, een onder-voorzitter en drie leden van het hoofdbestuur hebben van rechtswege zitting in het dagelijksch bestuur.

Artikel XII.

Het hoofdbestuur wordt verkozen uit de gewone en buitengewone leden van dit koffie-syndicaat.

Voor elk 20 tal leden eener plantersvereeniging wordt één lid voor het hoofdbestuur gekozen, terwijl voor een getal leden dat een veelvoud van 20 overschrijdt een lid meer wordt gekozen. Het minimum te verkiezen leden uit een plantersvereeniging bedraagt één.

Elk 20-tal leden van dit syndicaat, geen leden eener bestaande of nog op te richten plantersvereeniging zijnde, kunnen uit hun midden bij meerderheid van stemmen een lid voor het hoofdbestuur kiezen.

Artikel XIII.

Het hoofdbestuur stelt een reglement vast tot regeling zijner werkzaamheden.

Het komt bijeen zoo dikwijls dit door minstens 8 leden van het hoofdbestuur verlangd wordt en minstens ééenmaal 's jaars ter vaststelling van de rekening van het afgeloopen jaar en der begrooting van uitgaven en inkomsten over het nieuwe jaar.

Alle besluiten in de vergadering van het hoofdbestuur genomen bij meerderheid van stemmen, behoudens de uitzonderingen van die bedoeld in art. 8 alinea 2, art. 11 alinea 3 en art. 19, hebben kracht van wet.

Artikel XIV.

De leden van het hoofdbestuur hebben zitting voor één jaar.

Zij zijn herkiesbaar.

Zij genieten vergoeding voor reis- en verblijfkosten.

De besturen der planters-vereenigingen en combinatiën van 20 leden, buiten eenige plantersvereeniging staande, doen jaarlijks vóór den eersten December opgaaf aan het hoofdbestuur van het syndicaat van de namen en woonplaatsen der door hen gekozen bestuursleden.

In geval van overlijden of vertrek buiten Nederlandsch-Indië van een bestuurslid, wordt de vacature door het hoofdbestuur uit de gewone en buitengewone syndicaatsleden aangevuld voor den verderen duur van het zittingjaar.

Bij gebreke van opgaaf der namen van leden voor het hoofdbestuur, wordt met de ontbrekende leden geen rekening gehouden en is het hoofdbestuur wettig samengesteld zonder dezen.

Artikel XV.

De geldmiddelen der vereeniging staan onder beheer van het dagelijksch bestuur en wordt het beheer daarvan bij het voor dit dagelijksch bestuur vast te stellen reglement nader geregeld.

Het dagelijksch bestuur doet jaarlijks rekening en verantwoording aan het hoofdbestuur, dat bij goedkeuring acquit en décharge over het gevoerde beheer verleent.

Artikel XVI.

Eenmaal 's jaars zal het hoofdbestuur een algemeene vergadering van leden van het koffie-syndicaat bijeenroepen, waarin verslag wordt gedaan van de lotgevallen der vereeniging, haar instellingen en geldmiddelen.

Hieraan zal verbonden zijn het houden van een koffiecongres en tevens het uitschrijven van een of meer prijsvragen op het gebied der koffiecultuur, bereiding, machinerieën, enz.

De plaats waar, zal op elke voorgaande algemeene vergadering worden bepaald.

Artikel XVII.

Tot de werkzaamheden van het koffie-syndicaat zal behooren het uitgeven van een maandschrift op het gebied der koffiecultuur, de bereiding van het product en haar machinerieën.

Het hoofdbestuur benoemt een redacteur, stelt zijn bezoldiging vast en bepaalt den prijs van het abonnement voor de leden van dit syndicaat.

Artikel XVIII.

Tot de ontbinding der vereeniging zal alleen kunnen worden overgegaan, wanneer daartoe bij een meerderheid van twee derden der syndicaatsleden in een algemeene vergadering wordt besloten.

XIX.

Wijziging in deze statuten kan niet gebracht worden dan door het hoofdbestuur met een meerderheid van minstens twee derden der in functie zijnde leden.

XX

Het bestuur der Malangsche Vereeniging van Koffie-

planters wordt gemachtigd om de goedkeuring van Z. E. den Gouverneur-generaal op deze statuten te vragen en eventueel daarin verlangde wijzigingen aan te brengen, zoomede om rechtspersoonlijkheid voor de vereeniging te vragen.

Koloniale Litteratuur.

Eene bijdrage tot de kennis van de verspreiding en den aard der melaatschheid is de *Historische studie over lepra, voornamelijk in verband met het voorkomen dezer ziekte in Nederlandsch Oost-Indië* (Rotterdam, W. J. van Hengel; Batavia, G. Kolff & Co.) van de hand van dr. T. Broes van Dort, te Rotterdam, die zich reeds naam heeft gemaakt met zijne lepra-studiën, vooral over het optreden van deze ziekte in onze West.

In dit werk heeft dr. Broes van Dort de uitkomsten neergelegd van eene rondvraag, in 1896 door tusschenkomst van den toenmaligen minister van Koloniën gericht tot militaire en burgerlijke geneeskundigen in Nederlandsch-Indië; op de lepra-conferentie te Berlijn, in October van het vorige jaar gehouden, konden reeds enkele mededeelingen over de uitkomst van dat onderzoek gedaan worden.

De *Historische Studie* geeft achtereenvolgens een overzicht van de lepra in Nederlandsch Oost-Indië, van het begin der 17e eeuw tot het laatst der 18e en de eerste jaren der 19e eeuw; van de geschiedenis en de isoleering der leprozen in Oost-Indië, van 1657 tot omstreeks 1800; van de lepra in Nederlandsch Oost-Indië in den tegenwoordigen tijd; van de wijze van isoleering der lepralijders in Ned Oost-Indië na het begin der 19e

eeuw; van de behandeling der lepra; en sluit met beschouwingen over contagiositeit en de herediteit der lepra.

Uit het derde hoofdstuk (de lepra in Indië in den tegenwoordigen tijd) blijkt dat de ziekte, voor zoover men kan nagaan, zeer ongelijk verspreid is, maar in allerlei deelen van den archipel voorkomt De opgaven uit verschillende plaatsen zijn aan den schrijver echter toegezonden onder zeer verschillende omstandigheden, en vaak onder omstandigheden die nagenoeg alle waarde aan de uitkomst ontnemen, zoodat men bij het ordenen van dit materiaal zeer critisch te werk moest gaan. Herhaaldelijk komt dr. Broes van Dort dan ook tot de slotsom dat deze of gene opgaaf volkomen onbetrouwbaar is. Te Toelong-Agoeng bijvoorbeeld waren 36 gevallen van lepra opgegeven, maar het bleek dat men in al die gevallen met eene andere ziekte te doen had. Zooveel invloeden en omstandigheden hebben storend gewerkt bij het verschaffen van deze gegevens, dat de schrijver er wellicht nog sterker nadruk op had mogen leggen, dat men dit overzicht van het voorkomen der melaatschheid in Nederlandsch-Indië slechts moet beschouwen als eene allereerste poging. De schrijver zegt terecht: „De meest geschikte wijze om het toe- en afnemen der ziektegevallen te constateeren zou daarin bestaan, dat men zich door jaarlijksche tellingen, zooveel mogelijk op dezelfde wijze, onder dezelfde voorzorgsmaatregelen, naar een vastgesteld plan uitgevoerd, trachtte te overtuigen van de toestanden die men wenschte te leeren kennen Voor sommige gedeelten van onze bezittingen zou natuurlijk eene dergelijke poging onuitvoerbaar zijn; doch juist voor die streken waar het als in hooge mate belangrijk geacht zou worden de uitbreiding der ziekte tegen te gaan, in de meest bevolkte en geciviliseerde gewesten bedoelen wij, daar zou een systematisch uitgevoerde telling geen onoverkomelijke bezwaren opleveren. Wel werd er eenige jaren geleden een onderzoek ingesteld door de hoofden

der gewestelijke besturen en werd er hier en daar vermeerdering geconstateerd, doch van vele plaatsen waren geen berichten ingekomen. Bovendien spreken de opgaven elkander wel eens tegen."

De schrijver wijst met nadruk op het gevaar van besmetting dat voor sommige deelen van den archipel, Riouw bijvoorbeeld, voortdurend bestaat.

VARIA.

De Indische prinsen.

Het *Utrechtsch Dagblad* schrijft:

„Trekt het wel voldoende de aandacht, dat in den stoet bij den intocht van H. M. de Koningin te Amsterdam en later in Den Haag Indische prinsen eene plaats zullen innemen, en beseft men wel algemeen de beteekenis daarvan? Het is eene aanvulling van het vroeger gevolgde programma, voor ons land van groot gewicht.

„Er zijn 49 jaar voorbijgegaan, sedert Koning Willem III bij gelegenheid van zijne inhuldiging zijn intocht hield te Amsterdam. Toen had er geen sprake van kunnen zijn om Indische prinsen of grooten te doen deelnemen aan den koninklijken stoet, omdat Indië toen nog geheel beschouwd werd als een wingewest en de betrekking tusschen moederland en overzeesche bezittingen niet van dien aard was, dat bij de inlandsche vorsten of grooten het verlangen kon oprijzen om aan den souverein, die over Nederland en Indië beide regeert, hulde te betoonen.

„Sedert echter wordt de politiek, die Nederland in Indië volgt, door geheel andere beginselen beheerscht. Onder de regeering van Koning Willem III is gebroken met het tot daartoe in Indië gevolgde stelsel. Dat die nieuwe richting in de koloniale politiek geen misslag is geweest,

dat zij gestrekt heeft om dien band tusschen Indië en Nederland te versterken, daarvan getuigt de aanwezigheid van Indische vorstelijke personen bij de inhuldiging van H. M. de Koningin en de hulde, die andere Indische vorsten en grooten in handen van Harer Majesteits vertegenwoordiger te Batavia zullen komen leggen."

Wij vragen: Is die redeneering wel juist? Zou het niet veel natuurlijker zijn, wanneer men de aanwezigheid dezer hooge vertegenwoordigers van de inlandsche bevolking van Indië in den stoet, die Nederlandsch Koningin bij hare inhuldiging omringde, toeschreef aan den lust tot *reizen* en *zien*, voortvloeiende uit den vooruitgang in ontwikkeling en beschaving; een gevolg van het betere onderwijs en de versnelde communicatie in vergelijk van vóor vijftig jaren?

Vóór de opening van het Suezkanaal was zelfs de reis naar Europa voor den Oud-Indischgast niet erg aanlokkelijk, hetgeen dan ook de voornaamste reden was dat er zoovelen voor goed in Indië bleven.

Dat men het reizen van inlandsche grooten in vroegere tijden op hoogen prijs stelde, bewijst de ontvangst der gezanten van den sultan van Atjeh aan prins Maurits en de Staten-generaal in 1601.

Een dezer gezanten, Abdoe'l-zamet genaamd, stierf kort na zijne aankomst te Middelburg, waar hij op kosten der bewindvoerders van de O.-I. Compagnie begraven en met een Latijnsch grafschrift werd vereerd.

De andere gezant, Sri-Mohammed, bezocht prins Maurits in het kamp voor Grave, reikte hem eenige kostbare geschenken over, bezocht daarna onderscheidene Hollandsche steden en keerde zeer voldaan over de ontvangst naar zijn vaderland terug. *)

---

*) *Atchin en zijne betrekkingen tot Nederland.* Topographisch-historische beschrijving door P. J. Veth, hoogleeraar te Leiden. Leiden, Gualth. Kolff, 1873.

Uit het Verslag der Alg. Rekenkamer.

In het Verslag over 1897 der Rekenkamer betreffende Ned.-Indië vinden we o. a. medegedeeld, dat door den directeur van binnenlandsch bestuur aan de Regeering in overweging werd gegeven op den voet van art. 3 van de bepalingen, opgenomen in *Staatsblad* 1875 no. 23, machtiging te verleenen tot afschrijving uit de rekening van den betrokken comptabele eener hoeveelheid van 207,385 pikols koffie 1ste soort, die bij het ledig vallen van de bewaarplaats boven de toegestane spillage was te min bevonden. Het tekort werd geweten aan den slechten toestand van de koffie bij de inlevering in het betrokken pakhuis, waarvan het gevolg zou zijn geweest: uitdroging en verlies door dagelijksche omwerking, en aan den snuitkever.

De Algemeene Rekenkamer, die op dit voorstel gehoord werd, betoogde dat de opgegeven oorzaken kwalijk de aanleiding tot het verlies konden zijn geweest en dat alzoo niet aangetoond was dat het tekort was ontstaan buiten schuld, verzuim of onachtzaamheid van den comptabele. Meende zij daarom dat van eene *afschrijving* op den voet der vorenbedoelde bepaling geene sprake kon zijn, het kwam haar voor, dat er, met het oog op de gunstige getuigenissen van het bestuur omtrent de eerlijkheid en goede trouw van den pakhuismeester, wel termen waren om dezen voor *kwijtschelding* van het bedrag van *f* 14.516,95, met de vergoeding waarvan hij ter zake van het tekort was belast, in aanmerking te brengen.

Met het betoog der Kamer instemmende, bracht de Gouverneur-generaal in vorenstaanden zin de zaak bij den minister van Koloniën voor. Deze echter kon geene vrijheid vinden om een wetsontwerp tot kwijtschelding voor te dragen.

„Mij komt het voor", zoo schreef die staatsman den Gouverneur-generaal, „dat òf het tekort wel aan die

oorzaken (de boven opgegevene) is te wijten, in welk geval afschrijving behoort plaats te hebben, òf het tekort het gevolg is van schuld van den pakhuismeester, in welk geval er geene motieven voor kwijtschelding zijn.

„Wat Uwe Excellentie ter motiveering voor de kwijtschelding aanvoert, met verwijzing naar het slot van het advies van de Algemeene Rekenkamer van 9 Augustus 1895, n°. 7088, schijnt mij daarvoor onvoldoende wanneer dat motief geen ander is dan het getuigenis van twee assistent-residenten omtrent de eerlijkheid en goede trouw en de activiteit van den pakhuismeester en hunne overtuiging dat het tekort niet aan hem is te wijten. Maar voor dat geval zou ik meenen dat er toch een antwoord moet kunnen worden gegeven op de vraag, waaraan het tekort dan te wijten is als het niet is aan den toestand van de koffie en ook niet aan de schuld van den pakhuismeester. Waarschijnlijk ligt het in de bedoeling van de Rekenkamer als motief voor de kwijtschelding toch aan te nemen dat de toestand van de koffie de oorzaak van het tekort is, maar, zooals ik reeds zeide, als men dat aanneemt, dan is afschrijving de weg. En nu komt het mij voor, dat de Rekenkamer, daartegen bezwaren opperende, weliswaar volgens de bewoordingen van art. 3 van *Staatsblad* 1875 n°. 23 terecht beweert dat, om afschrijving te kunnen verleenen, blijken moet dat de rekenplichtige ambtenaar geene schuld heeft, maar te ver gaat met daarvoor het positieve bewijs te vorderen van het negatieve feit van het niet-bestaan van schuld. Wanneer verschillende gronden dwingen om aan te nemen dat het tekort aan andere oorzaken dan schuld van den ambtenaar moet worden toegeschreven, dan mag daarin het bewijs liggen voor het niet bestaan van schuld.

„Wat mij betreft meen ik dan ook te mogen aannemen dat inderdaad voldoende blijkt dat het tekort in dit geval niet aan de schuld van den algemeenen pakhuismeester

te wijten is en dat er dus alle grond bestaat het af te schrijven."

De betrekkelijke ministerieele dépêche, ten fine van consideratiën en advies in handen van de Algemeene Rekenkamer gesteld, gaf haar aanleiding tot de ondervolgende beschouwingen:

„Indien niet kan worden aangenomen dat het tekort is te wijten aan de oorzaken, in de adviezen van het bestuur opgenoemd, dan behoeft dit n. h. v. nog niet noodzakelijk te leiden tot de conclusie dat schuld van den pakhuismeester in het spel is; er kunnen toch oorzaken hebben gewerkt, die onbekend zijn gebleven, doch niettemin met schuld van den beheerder niets te maken hebben. Er zou bijv. diefstal kunnen zijn geweest; eene omstandigheid, waarnaar, als de Kamer zich niet bedriegt (de stukken zijn niet meer te harer beschikking), inderdaad ook onderwerpelijk — doch te vergeefs — onderzoek gedaan is.

„Ook is de Kamer het niet met den Minister eens dat, als het tekort het gevolg is van schuld van den pakhuismeester, daaruit voortvloeit dat er geene motieven voor kwijtschelding zijn. Er kunnen toch omstandigheden zijn, welke de schuld van den beheerder verschoonbaar maken — de Kamer wijst bijv. op het geval van den gewezen hoofdinspecteur voor de opiumaangelegenheden H. V. Ch. te Mechelen (laatstelijk behandeld bij Indischen brief van 4 Juni 1896 no. 986/13 *)

„En ook geheel buiten de zaak van het tekort kunnen overwegingen liggen, die er toe kunnen leiden om aan den delinquent de gunst van kwijtschelding te bewijzen.

„Onderwerpelijk heeft de Algemeene Rekenkamer gemeend het als haren plicht te moeten beschouwen om te wijzen op hetgeen naar haar gevoelen wellicht — afge-

*) Zie de wet van 16 Mei 1897, *Nederlandsch Staatsblad* nº. 158.

scheiden van de niet proefhoudend gebleken motieven, door den directeur van binnenlandsch bestuur aangevoerd — tot een gratiebetoon aan den pakhuismeester.... zou kunnen leiden; zij verwees daarbij naar de overtuiging der plaatselijke bestuursambtenaren dat het tekort is veroorzaakt door omstandigheden, welke niet door hem konden zijn voorkomen of geheel geneutraliseerd, als naar een bijkomende omstandigheid, welke misschien op de te nemen beslissing eveneens van invloed zou kunnen zijn, doch uit die verwijzing mag nog niet de gevolgtrekking worden gemaakt, gelijk de Minister blijkbaar doet, dat de bedoelde overtuiging van het plaatselijk bestuur door de Kamer wordt gedeeld. Ware dit wèl het geval, dan zou zij zeker tot afschrijving hebben moeten adviseeren; immers dan zou door haar inderdaad als bewezen zijn aangenomen dat de pakhuismeester geene schuld heeft.

„De aanhaling van de overtuiging van het bestuur brengt ook n. h. v. niet — zooals de minister van Koloniën aanvoert — uit zich zelf mede dat een antwoord moest kunnen worden gegeven op de vraag waaraan het tekort dan te wijten is. De oorzaak daarvan is voor de Kamer in het duister gebleven; het kan zijn dat de pakhuismeester onschuldig is, maar het omgekeerde is voor het College niet buitengesloten.

„Onder die omstandigheden is, naar het inzien der Kamer, de weg van afschrijving van het tekort krachtens art. 3 van *Staatsblad* 1875 no. 23 gesloten. Niet omdat het positieve bewijs ontbreekt van het negatieve feit van het niet-bestaan van schuld van den rekenplichtigen ambtenaar — de Kamer geeft het den Minister volkomen toe dat door dat bewijs te vorderen voor de mogelijkheid van toepassing van dat artikel te ver gegaan zou worden — maar omdat uit de stukken niet eene overtuiging is te verkrijgen dat die schuld niet aanwezig is geweest.

„Zulk een overtuiging van de autoriteit, die afschrijft,

moet toch voor het minst aanwezig zijn, waar gemeld artikel het beginsel bevat, dat ook voor de afschrijving wegens verlies enz. van goederen moet zijn gebleken, dat de ontvreemding enz. niet aan de schuld, het verzuim of de onachtzaamheid van den beheerder is te wijten (vgl. ook *Staatsblad* 1896 no. 21). Men lette er wel op dat niet eenvoudig tot eisch is gesteld dat niet moet zijn gebleken van diens schuld", enz.

Blijkens den Indischen brief van 11 Sept. 1896, no. 1613/3, heeft de Gouverneur-generaal, van oordeel blijvende dat de weg tot afschrijving in casu was afgesloten, de onderwerpelijke aangelegenheid nader bij den minister van Koloniën voorgebracht. Ook thans vond deze staatsman echter geene termen om het noodige te verrichten voor eene kwijtschelding. De gunstige getuigenissen omtrent den hierbedoelden pakhuismeester kwamen Zijne Excellentie voor daartoe geen voldoend motief op te leveren tegenover het feit dat geene afdoende verklaring zou zijn te geven van het geconstateerd tekort van 207,385 pikol koffie.

„Het spreekt vanzelf", zoo luidt het verder in 's Ministers betrekkelijke dépêche, „dat onder deze omstandigheden een wetsontwerp tot kwijtschelding niet voldoende toegelicht zou kunnen worden, te minder omdat het zoo goed als zeker is dat mij de vraag zou worden gedaan, waarom de schuld niet is afgeschreven, eene vraag, waarop ik het antwoord zou moeten schuldig blijven, of, wijzende op de bezwaren der Indische Regeering, niet in staat zou zijn die behoorlijk te verdedigen".

Op grond van een en ander en vermits alle adviseurs het er over eens waren dat de hierbedoelde pakhuismeester met de schuld niet behoorde belast te blijven, meende Zijne Excellentie der Indische Regeering daarom andermaal in overweging te moeten geven om bedoelde schuld, met toepassing van art. 3 der bepalingen in *Stbl.* 1875, no. 23, af te schrijven.

Daartoe ging de Indische Regeering over bij haar besluit van 15 Januari 1897, no. 6.

Aangezien de toepassing van evenbedoelde bepalingen, blijkens het bovenstaande, naar de opvatting van de Algemeene Rekenkamer, onjuist is te achten, heeft zij gemeend van deze zaak hier melding te moeten maken.

Reeds meermalen zag de Algemeene Rekenkamer zich verplicht op onregelmatigheden te wijzen, welke bij het doen van reparatiën aan velduitrusting en ledergoed ten behoeve van het leger hadden plaats gevonden.

Mocht na hetgeen dienaangaande in het licht was getreden de verwachting worden gekoesterd dat feiten als waarop gedoeld wordt zich niet meer zouden voordoen, in die verwachting werd de Kamer teleurgesteld.

Opnieuw werden bij de examinatie van eenige militaire verantwoordingen ten deze onregelmatigheden geconstateerd.

Zoo bleek bij het onderzoek van de geldelijke afrekening van den kwartiermeester van het subsistentenkader te Soerabaja over het 3e kwartaal 1895, dat gedurende dat tijdvak aldaar betalingen waren gedaan voor reparatiën aan veldransels, welke, als toebehoord hebbende aan militairen, die in het begin van het kwartaal naar Nederland waren vertrokken, toen reeds bij het garnizoenskleedingmagazijn te Soerabaja hadden moeten zijn ingeleverd; dat wijders bedoelde ransels na het vertrek dier militairen zelfs twee en driemalen en dikwijls voor dezelfde defecten in reparatie waren geweest, terwijl het gezamenlijk bedrag der reparatiekosten aan één ransel somtijds hooger was dan de prijs van een ransel in bekwamen toestand, en eindelijk dat in de betrekkelijke reparatiestaten herhaalde malen dezelfde namen van militairen voorkwamen onder verschillende stamboeknummers. Dit laatste werd ook geconstateerd in de reparatiestaten, overgelegd bij de verantwoordingen over het 1ste kwartaal 1896 van de

kwartiermeesters van het 12de bataljon infanterie te Kota Radja en van het garnizoen te Lambaroe.

De legercommandant, wien ter zake inlichtingen werden gevraagd, deelde met opzicht tot het 12de bataljon infanterie en het garnizoen te Lambaroe mede, dat het niet meer mogelijk was de personen uit te vinden, voor wie de reparatiën waren verricht; dat echter, op grond van het ter zake gehouden onderzoek, wel mocht worden aangenomen, dat de opgebrachte herstellingen inderdaad hadden plaats gehad, doch niet meer dan eenmaal ten behoeve van denzelfden militair, zoodat de betrekkelijke reparatiestaten, wat de namen der gebruikers betreft, onjuist moesten zijn ingevuld. Ten opzichte van de reparatiën bij het subsistentenkader te Soerabaja berichtte Z. Exc. dat in het bij dat kader aangehouden reparatieboek, waarin de door de Kamer bedoelde reparatiën voorkwamen, slechts de stamboeknummers en niet de namen der laatste eigenaren der ransels vermeld werden, zoodat het vermoeden voor de hand lag, dat de ransels in reparatie waren gegeven met vermelding alleen van de stamboeknummers der eigenaren, terwijl men, om aan de eischen der voorschriften te voldoen, aan het einde der maand bij elk stamboeknummer een willekeurige naam zou hebben ingevuld, daarbij namen kiezende van militairen, die bij het korps dienden of hadden gediend.

Was uit het antwoord van den legercommandant al dadelijk de gevolgtrekking te maken dat de verschillende officieren, wier taak het was de ter reparatie ingeleverde voorwerpen te onderzoeken, in de op hen rustende verplichtingen waren te kort geschoten, daar bij behoorlijke naleving der ter zake gegeven voorschriften, informaliteiten als bovenomschreven niet mogelijk zouden geweest zijn en dan ook behoorlijk zoude kunnen zijn nagegaan, ten behoeve van welke militairen en tot welke bedragen reparatiën zijn bewerkstelligd, wat het subsistentenkader te Soerabaja aangaat had het gebeurde een te bedenke-

lijker aanzien, omdat uit een nader door de Kamer ingesteld onderzoek nog bleek, dat in de reparatiestaten van bedoeld kader stamboeknummers voorkwamen van milit., die òf nimmer te Soerabaja geweest waren, òf slechts een korten tijd aldaar in subsistentie waren opgenomen, doch hunne veldransels vóór hun vertrek uit hun laatste garnizoen hadden ingeleverd, terwijl, voor zoover de nummers werkelijk bleken te behooren aan militairen die in het tijdvak van 1 Juli tot ultimo September 1895 of vóór dien tijd in administratie bij het subsistentenkamer waren opgenomen, van dezen nochtans niet bleek dat hunne veldransels aldaar waren ingeleverd, niettegenstaande zij reeds gepasporteerd of naar Nederland vertrokken waren.

Zou met het oog op een en ander voor de Kamer wel aanleiding hebben bestaan om het gebeurde onder de aandacht van den Gouv.-generaal te brengen ten einde verdere maatregelen tegen de schuldigen uit te lokken, zij zag daarvan af op grond van de mededeeling van den legerbevelhebber, dat de overval onzer troepen op Lombok veel verwarring in de administratie had gesticht, waarvan de gevolgen nog lang daarna, vooral bij het met werkzaamheden overladen subsistentenkader te Soerabaja, werden gevoeld, en dat zijnerzijds maatregelen waren getroffen om eene betere opvolging der bestaande voorschriften te waarborgen.

Voorts blijkt uit het Verslag o. a. dat eene quaestie is gerezen met betrekking tot het genot van de zoogenaamde Atjeh-toelage.

Bij het gouvernementsbesluit dd. 2 Maart 1883, werd aan de subalterne officieren, in Atjeh geplaatst, en aan wie geene vergunning was verleend om zich door hun gezin te doen vergezellen, eene maandelijksche toelage toegekend boven hunne overige inkomsten, ingaande met de maand van aankomst in dat gewest en — indien het

gezin vergunning bekwam zich naar Atjeh te begeven — eindigende met de maand waarin het gezin de reis derwaarts had aanvaard, onder voorwaarde, dat die reis volgens het oordeel van den gewestelijken militairen commandant van Atjeh en Onderhoorigheden met de vereischte diligentie werd ondernomen.

Een officier, in het genot dezer toelage, kreeg in Juni 1888 vergunning zijn gezin naar Atjeh te doen overkomen, doch door ziekte van zijne echtgenoote werd de reis derwaarts eerst in Februari 1889 ondernomen. Van September 1888 af werd de toelage niet meer uitgekeerd en hetgeen over de beide voorafgaande maanden reeds was genoten, werd — als ten onrechte betaald — teruggevorderd.

Belanghebbende gevoelde zich hierover bezwaard en verzocht alsnog uitkeering van de toelage van af Juli 1888 tot en met Februari 1889; doch de deswege aan den legercommandant en den Gouverneur-generaal ingediende reclames werden afgewezen.

Toen bedoelde officier in 1896 met verlof in Nederland aanwezig was, kwam hij op de zaak terug bij een aan Hare Majesteit de Koningin-Weduwe, Regentes, gericht request, dat aan het Indisch bestuur werd gerenvoyeerd.

De toenmalige legerbevelhebber, hieromtrent gehoord, adviseerde voor eene inwilliging van het verzoek.

De Regeering, zich vereenigende met de beschouwingen en de conclusie van den legercommandant, wenschte toen van de Algemeene Rekenkamer te vernemen of voor de uitbetaling der onderwerpelijke toelage nog een nader besluit harerzijds noodig was.

Aan dit verlangen gevolg gevende, meende de Kamer die gelegenheid echter niet te mogen laten voorbijgaan zonder omtrent de quaestie te verklaren, dat het betoog van het legerbestuur voor tegenspraak vatbaar was.

Aan de officieren, de onderluitenants en de adjudanten-onderofficier, alsmede aan de militairen beneden den

graad van adjudant-onderofficier op maandelijksch traktement, die, in verband met den afval van het Atjehsche hoofd Toekoe Oemar, in April 1896, dan wel daarna tot onverwijlde aanvulling der troepenmacht in Atjeh derwaarts werden gedirigeerd, werd, behalve eene tegemoetkoming tot het bedrag van één maand traktement ter goedmaking van de meerdere kosten waarin zij door hun plotseling vertrek vervielen, ook voorschot op traktement verleend.

Bedoelde tegemoetkoming, naar het inzien van de Algemeene Rekenkamer het karakter van eene entrée de campagne dragende, en bij de militaire voorschriften bepaald zijnde dat bij vertrek op expeditie of bij toekenning van eene entrée de campagne geen voorschot op traktement wordt uitbetaald, kwam het der Kamer voor, dat de plaats gehad hebbende uitkeering van voorschot in casu achterwege had behooren te zijn gebleven.

Met het oog op de geldelijke risico, welke aan voorschotten verbonden is, gaf zij der Regeering daarom in overweging om, wanneer in den vervolge opnieuw tegemoetkomingen als bovenbedoeld worden verleend, in de betrekkelijke beschikkingen tevens te bepalen dat geene voorschotten op traktement mogen worden uitbetaald.

Art. 9 van het Reglement voor het verleenen van binnenlandsche verloven aan Europeesche burgerlijke landsdienaren in Nederlandsch-Indië, o. a. bepalende dat verloven van hoogstens drie maanden, met inbegrip van verlengingen, door de hoofden van gewestelijk bestuur op de bezittingen buiten Java en Madura kunnen worden verleend, werd door den gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden drie malen en door den resident van Sumatra's Westkust éénmaal overtreden.

Op deze overtreding vestigde de Algemeene Rekenkamer de aandacht van den betrokken departementschef, zijnde als gevolg daarvan door den Gouverneur generaal bepaald, dat de door genoemde bestuurshoofden ver-

leende verlofverlengingen, waardoor de overtredingen ontstonden, worden beschouwd als door hem te zijn toegestaan.

De Chinees onder Engelschen invloed.

Een correspondent van de *Times* te Singapore geeft eene belangwekkende schets van den Chinees onder Engelschen invloed, namelijk van den zuidelijken Chinees, die doorgaans van mindere soort is, dan de flinkere bewoner van het Noorden.

In de Straits settlements vindt men in hoofdzaak twee soorten van Chineezen: die welke er geboren zijn, en wier vader of grootvader er heen kwamen, en die welke in China zijn geboren en in de laatste jaren naar de Straits verhuisden. De eerste soort is weder te onderscheiden in dezulken, die een vermogen hebben verworven — landeigenaars, bankiers, renteniers, reeders, leden van gemeentebestuur, leden van den Chineeschen Raad, kantonrechters — en in ambtenaren, arbeiders, kleine kooplieden. De geïmmigreerde Chinees, die met geen ander kapitaal komt dan zijn erfelijke slimheid, spaarzaamheid, ijver en gewilligheid, is sterker en taaier, werkt harder en geeft minder uit. De tropen hebben hem nog niet verweekelijkt. De rijke Chinees, in de Straits geboren, is de geldschieter, de geldborger; de Chinees van geboorte is de handelaar, de man die zaait en plant, waagt en meestal wint.

De gelegenheid, zelfbestuur en administratie toe te passen, is voor den Chinees in deze streken niet gunstig. In de Straits berust de geheele administratieve macht bij een Engelsch gouverneur; de Maleische Staten worden wel door de sultans geregeerd in naam, maar inderdaad door Britsche ambtenaren. De Chinees heeft evenwel

nominaal dezelfde rechten als de Engelschman; in den Wetgevenden Raad in de Straits is altijd een der 7 niet officieele leden een Chinees, en men vindt steeds ettelijke Chineezen in de gemeenteraden van Singapore en Pinang: slimme, practische mannen van zaken. Zij hebben geen Engelsche begrippen van recht, van gezondheidsleer, enz., maar zij trachten ook niet hun eigen opvatting door te drijven. In particuliere ondernemingen laten Chineezen meer talent blijken dan men zou verwachten.

Een voorbeeld hiervan levert de verpachting van den verkoop van opium en sterken drank, de belangrijkste bron van inkomsten voor de Straits, daar zij jaarlijks meer dan 3,000,000 dollars aan de Regeering opbrengt. Deze pacht komt herhaaldelijk in andere handen en dikwijls wordt dan de belasting op geheel andere wijze geïnd dan door de voorgaande pachters. Het ophalen der belasting gaat onder die omstandigheden lang niet gemakkelijk. Overal langs de open kust der Str. Settlements is ruim gelegenheid tot smokkelen, en toch wordt feitelijk geen smokkelhandel gedreven. De Chineesche kooplieden, die de belastingen pachten — anderen dan Chineezen hebben 't nog nooit met goed gevolg beproefd — vervullen hun contract ondanks verbazende moeilijkheden met voordeel voor zichzelf. De mannen die dit aandurven zijn blijkbaar lieden, die weten te beheeren.

In financieele ondernemingen met belangrijke administratie bewijzen Chineezen evenzeer hoe uitstekend geschikt zij daarvoor zijn.

Er is een oude vereeniging van Chineesche kooplieden, de „Gember- en Peper-Maatschappij" genaamd, twee producten waarin de Straits en Malakka nagenoeg een monopolie bezitten. De Chineesche immigrant kweekt gember en peper, meestal met kapitaal dat hem door Chineesche geldschieters te Singapore wordt geleend en onder verplichting dat hij den geheelen oogst aan een kapitalist moet verkoopen. Niettegenstaande de groote

kans dat die bepaling wordt ontdoken, heeft de „Gember en Pepermaatschappij" jarenlang zulk een nauwkeurig toezicht kunnen oefenen, dat de geldschieter, wellicht nu en dan door een slechten oogst, maar nooit door onwettigen verkoop of andere kwade praktijken verliest.

Eene vereeniging, die zoodanig toezicht oefenen wil, moet door knappe koppen worden bestuurd. De mannen, die aldus twee derden van de staatsmiddelen en de cultuur van de beide voornaamste producten beheeren, zouden ongetwijfeld staatkundige combinatiën kunnen vormen indien zij daartoe de gelegenheid hadden.

De vermogendste lieden in de Straits Settlements en het Maleische schiereiland en de voornaamste kooplieden (voor zoover niet rechtstreeks op Europa handelende) zijn, volgens de *Times*-correspondent, Chineezen. Nagenoeg de geheele tinmijn-ontginning aan de Straits is in handen van Chineesche geldschieters. Evenzoo de kustvaart.

Minder gelukkig is de Chinees in wetenschappelijke bedrijven. In recht, geneeskunde, journalistiek, of financie-leer staat hij achter bij sommige inlandsche rassen in Britsch-Indië. Men moet echter bedenken, dat de Chinees aan de Straits oorspronkelijk overeenkomt met den landarbeider of ongeoefenden werkman in Europa; en behalve in buitengewone gevallen zijn twee menschenleeftijden niet voldoende om den geest genoeg te verfijnen. In de journalistiek is de Chinees tot dusver niet geslaagd: in de Engelsche taal schrijven hebben zij trouwens nooit beproefd. Te Singapore verschijnen twee bladen in 't Chineesch, die echter noch van plaatselijke gebeurtenissen, noch van buitenlandsche, zelfs van Chineesche toestanden, behoorlijk op de hoogte zijn. Een derde (nieuw-opgericht) blad belooft beter te worden; maar dit wordt bestuurd door een in de Str. Settl. geboren Chinees, die aan een Schotsche universiteit gestudeerd heeft. Aangezien echter de beschaafde Chinees geen Chineesch leest, dient het

blad hoofdzakelijk voor de meestal onwetende immigranten uit China.

De Chinees, aan de Straits geboren, leert Engelsch lezen, spreken en schrijven. Maar hij leert bovendien cricket spelen, voetbal en kaatsen, wielrijden, paardrijden en alle soorten van Engelsche vermaken. Hij vindt coaching verrukkelijk. De jonge rijke Chinees is er ook zeer graag op, deel te nemen in het bestuur van een paar financieele maatschappijen. In één woord: de Straits-Chinees is in alle opzichten ver-engelscht, behalve wat zijne kleeding betreft. Wat zijn karakter aangaat, staat hij bij den Engelschman achter in flinkheid. Maar Engelschen in de tropen zouden in drie geslachten ook wel wat van hun taaiheid verliezen.

De correspondent van de *Times* spreekt blijkbaar uit ervaring. Hij heeft bijna 10 jaren in het Oosten geleefd. Hij reisde in China en Japan, in Br.-Indië, Tibet, in onze Oost, in Malakka. In al deze landen kwam hij in aanraking met Aziatische rassen en in Amerika had hij veel gelegenheid den neger te bestudeeren. En hij verklaart van niet-Europeesche rassen den Chinees te verkiezen boven alle andere.

„De Chinees heeft — zoo schrijft de genoemde correspondent — groote gaven voor werken, winnen, sparen, besteden, genieten. Daarin komt hij met den Engelschman overeen. Ik ken geen Aziaat, die zoo oprecht is als de Chinees. Ik beweer niet dat er geen oneerlijke Chineezen gevonden worden. Er zijn er vele, en omdat zij talent hebben is er kans dat die oneerlijkheid gepleegd wordt in 't groot. Maar wanneer men het gemiddelde neemt van alle Aziatische volken, is er geen waarmede gij veiliger een contract zoudt kunnen sluiten dan met den Chinees. Hij zal zijn uiterste best doen, om, vóór de overeenkomst gesloten wordt, de voordeeligste partij te wezen. Maar na eenmaal geteekend te hebben, zal hij op het contract

liever verliezen, dan het niet nakomen. In zijn eigen land is hij duizenden jaren gewend aan oneerlijke praktijken. Het is onredelijk te verwachten dat hij die onmiddellijk zal afleeren. Maar hij is beter dan eenig ander Aziatisch ras daartoe in staat."

Het eenige bedrijf waarin de Chinees aan de Straits nog niet zijn talent heeft kunnen toonen, is het militaire. De Zuidelijke Chineezen zijn trouwens niet zoo geschikt als soldaten als de Noordelijke, die volgens den schrijver een goed, ofschoon niet het mooiste type van soldaat vormen. Roekeloos zijn leven te wagen behoeft men niet van hem te verwachten; dat is alleen te verwachten bij vaderlandsliefde of godsdienstijver, en daarvan weet de Chinees niets. Maar hij bezit eigenschappen die, bij oefening, het ontbrekende kunnen vervangen. Hij is niet zenuwachtig en vreest den dood niet, behoorlijk gedrild zou hij vechten juist of hij een vrachtje moest vervoeren of den grond omspitten. Hij is twintigmaal beter soldaat dan de fellah en indien deze kan gesmeed worden tot een bestrijder der Mahdisten, kan de Chinees oneindig beter worden voorbereid op het heetste gevecht.

De correspondent gelooft dat de Engelschen in een halve eeuw aan China, met behulp van Chineezen, de beste regeering zouden kunnen geven, die ooit in Azië bestaan heeft, en in twintig jaren een leger zouden kunnen vormen waarmede zij de wereld in bedwang konden houden.

NIEUWE UITGAVEN.

NEDERLAND.

Broes van Dort (Dr T.). Historische studie over lepra, voornamelijk in verband met het voorkomen dezer ziekte in Nederlandsch Oost-Indië. Rotterdam, W. J. van Hengel. Batavia, G. Kolff & Co. . . . . *f* 1 50

Mayer (L. Th.). De Javaan als landbouwer en veefokker. Batavia, Albrecht & Co. [Amsterdam, J. H. de Bussy] . . . . *f* 4.—

Mededeelingen uit 's lands plantentuin [te Buitenzorg]. Batavia-'s Gravenhage, G. Kolff & Co.

XXII. Dr. J. C. Koningsberger. Eerste overzicht der schadelijke en nuttige insecten van Java . . . . *f* 2.—

XXIII. Dr. J. van Breda de Haan. Regenval en reboisatie in Deli. Met 3 graph. tab. . . . . *f* 4 50

XXIV. Dr. J. G. Kramers. Waarnemingen en beschouwingen naar aanleiding van een reis in de koffie . . . . . *f* 5 —

ENGELAND.

Burleigh (Bennet). Sirdar and Khalifa; or: The re-conquest of the Soudan, 1898. With portraits, numerous illustrations, maps and plan of battle 12/

Chamberlain (Basil Hall). Things Japanese: being notes on various subjects connected with Japan, for the use of travellers and others. 3rd ed. 7/6

Cuba. A six weeks' tour in 1889. Nemesis: a poem. By "Cantab.". 1/

Froude (James Anthony). Oceana; or: England and her colonies. New ed. 3/6

Huc (M.). Travels in Tartary, Thibet and China during the years 1844-5-6. Translated from the French by W. Hazlitt. Reprint ed. Illustrated with 50 engravings on wood. 2 vols. 10/

Old Deccan Days; or: Hindoo fairy legends current in Southern India. Collected from Oral tradition by Mary Frere. With an introduction and notes by the late Right Hon. Sir Bartle Frere, Bart., G.C.B. 5th Reprint 5/

Rathborne (Ambrose B.). Camping and tramping in Malaya: fifteen years pioneering in the native States of the Malay Peninsula. Map. Illust. 10/6

Report on the inspection of mines in India, 1896. By James Grundy (Publication of the Government of India) 1/4

Report (Opium-), Bengal, 1896-97 . . . . 6/

DUITSCHLAND.

Archiv (Internationales f. Ethnographie). Hrsg. v. Prof. D. Anutschin, Prof. F. Boas, Dr. G. J. Dozy etc. Red.: Dir. J. D. E. Schmeltz. 11 Bd Suppl.
Mahler (Rich.). Siedelungsgebiet u. Siedelungslage in Oceanien unter Berücksicht. der Siedelungen in Indonesien. M. 2.50

Bastian (A.). Lose Blätter aus Indien. V . . . . M. 1.—

Bolle (J.). Der Seidenbau in Japan. Nebst Anh.: Die Gelb-od. Fettsucht der Seideraupe. Mit 47 Illustr. . . . . M. 3.—

Borel (Henri). Weisheit u. Schönheit aus China. Autoris. Uebersetzg. aus dem Holl. v. Ernst Keller-Soden . . M. 1.—; geb. M. 2.—

Dohrn (H. R.). Die Strafen der Chinesen. Nach dem Engl. M. 2.—

Ehlers (Otto E.). An indischen Fürstenhöfen. 2 Bde. 5 Aufl. Abbildgn. u. 1 Karte . . . . M. 12.—; geb. M. 14.—

Flad (J.). Zehn Jahre in China . . . . M. 2.—

Franzius (Geo.). Kiautschou, Deutschlands Erwerbung in Ostasien. Bilderschmuck unter Leitung des Prof. W. Röse. 5 Aufl. Abbildgn. 25 Taf. u. 4 Karten . . . . Geb. M. 5.—

Rumpf (Th.). Die Cholera indica u. nostras. M. 1 farb. Taf. M. 3.60

Werther (Prem.-Lieut. à la s **C. Waldem.**). Die mittleren Hochländer des nördlichen Deutsch-Ost-Afrika. Wissenschaftliche Ergebnisse der Irangi-Expedition 1896--1897, nebst kurzer Reisebeschreibg. Im Auftrage der Irangi-Gesellschaft hrsg. v. dem Führer der Expedition W. Unter Mitwirkg. v. Bruno Hassenstein, Prof. F. Karsch, DD., H. J. Kolbe u. A. Mit 5 Vollbildern u. 126 Text- Illust. in Photograv., Lichtdr., Lith. u. Autotypie, sowie 2 Orig.-Karten.
Kart. M. 18.—; geb. M. 20.—

FRANKRIJK.

Bordeaux (A.). Les mines de l'Afrique du Sud, Transvaal, Rhodésie, etc. Or et diamant : géologie, exploitation et traitement. Avec 8 pl. . . . . 9 fr.

Orléans (H. d'). Une visite à l'empereur Ménélik.

Roussel (A.). Cosmologie hindoue d'après le Bhâgavata purâna. 6 fr.

PRACHTIGE LICHTE MANILLA'S, van f 36 tot f 150 per mille.

HUMEL VAN RINGELENSTEIN,

Hoogstraat 29 en Stationsweg 71.

Interc. Telephoon **443**.

Steeds voorradig eene groote collectie

Geïmp. HAVANA-SIGAREN

van A. J. REIJNVAAN, Amsterdam.

SPECIALE BLIKVERP: MET FRANSCHE SLUITING.

Export door de geheele Wereld.

F. W. RINCK & ZOON.

ALBUMS,

Portretlijsten. Portefeuilles, Portemonnaies, Sigarenkokers, Buvards en **andere artikelen**, welke alle onder **garantie** voor **deugdelijke bewerking** en **soliditeit** worden geleverd.

Artikelen, in onze magazijnen gekocht, worden **kosteloos gerepareerd**.

Ruimste keuze; uiterst billijke prijzen.

ALBUMS voor Indië, expresse bewerking.

2, Schouwburgstraat 2, Den Haag.

H. H. KLAASSEN, Prinsestraat 23 en 25,

'S GRAVENHAGE.

Meest uitgebreid Magazijn van Post- en Luxepapier, Schrijfbehoeften, Couverten, Inkten, enz,

Verkoopt met succes:

Pakken **Geruit Postpapier**, 240 vel, ook geschikt voor de mail, voor den spotprijs van **30 cent.**

Enveloppen. voor post in tweeën, blauw gevoerd, **30 cent** per **100**. Kleinere formaten van af **8½ cent** per **100**.

Dienst-Couverten 12½ cent per **100.**

Kroonpennen, 1ste kwaliteit, per gros (144 stuks), **50 cent.**

Doozen **Luxe Papier**, 50 vel en 50 Couverten, blauw gevoerd, **30 cent.**

Prima **Potlooden**, letter H. B., voor **20** en **25 cent** per dozijn.

Verder alle **Schrijfbehoeften**, spotgoedkoop. Rollen **Closet Papier 10 cent** per rol, echt Engelsch.

Grootste Magazijn van

FEEST-ARTIKELEN

voor Bruiloften, Verjaringen, Kinderpartijen, enz Voordrachten, Versjes, Aardigheden, enz.

FABRIEK VAN

BLOEMEN-ARTIKELEN,

voor zelf Bloemen te maken.

Diverse soorten Bladeren, 5 ct. per dozijn, alle van linnen.

Export naar Oost- en West-Indiën

Vraag Monsters en Geïllustreerde Prijscouranten.

Glas, Porcelein en Aardewerk.

Het grootste en goedkoopste magazijn in bovenstaande artikelen is

Passage 33-35-37

Emballeert, verhuurt en verzendt door de geheele wereld.

C. HUIJSER,

DEN HAAG.

Tandheelkundige Inrichting

VAN

H. HAMBURG,

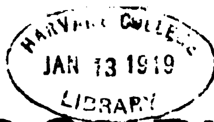
TANDARTS,

van Kinsbergenstraat 80.

DAGELIJKS TE CONSULTEEREN.

Heele Gebitten f 35. Tanden per stuk f 2. Goud plombeeren f 5. Cement of Zilver plombeeren f 2. Tandheelkundige operatiën zonder pijn f 1.

Zondags van 9 tot 3 uur.

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH-INDIË

VAN

wijlen dr. W. R. baron van HOËVELL.

(Opgericht in 1838.)

TWEEDE NIEUWE SERIE.

2e JAARGANG.

OCTOBER 1898.

'S GRAVENHAGE. — F. J. VAN PAASSCHEN.

Mede verkrijgbaar te

BATAVIA bij G. KOLFF & Co.

en bij alle Boekhandelaren in Ned.-Indië.

INHOUD.

Bijdragen en brieven, de Redactie betreffende, gelieve men te zenden aan den Heer H. A. LESTURGEON, villa „Catharina Francisca", N. Badhuisweg, Scheveningen.

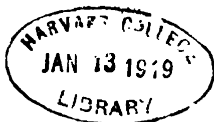
Dit Tijdschrift verschijnt tusschen den 1en en den 15en van elke maand.

De abonnementsprijs bedraagt voor Nederland *f* 13.— per jaar. Voor het buitenland wordt dit bedrag met de porto's verhoogd. Tusschentijds aangegane abonnementen worden ad *f* 3.25 per kwartaal berekend.

Afzonderlijke nummers, voor zoover deze voorhanden zijn, *f* 1.50 per aflevering.

Prijs der advertentiën van 1/8; 1/4; 1/2 en 1/1 bladzijde per plaatsing *f* 1.50; *f* 2.50; *f* 4.50; *f* 8.—.

Bij 12 achtereenvolgende plaatsingen van 1/8; 1/4; 1/2 en 1/1 bladzijde *f* 12.—; *f* 20.—; *f* 35.— en *f* 60.—.

De Indische Begrooting voor 1899.

Alwêer een vrij aanzienlijk tekort! Niet alleen dat de dagen van het batig slot onherroepelijk voorbij zijn, maar 't zal een heele toer blijken te zijn om weer tot eene behoorlijk sluitende begrooting te geraken.

Voor het jaar 1899 zijn de middelen geraamd op ƒ 132,742,514; de uitgaven op ƒ 146,085,944, zoodat er dus een tekort zal zijn van ƒ 13,343,430. Vergelijkt men deze cijfers met die van de begrooting voor het jaar 1898, dan blijkt dat tegenover eene vermindering van ƒ 8,433,494 voor de uitgaven, eene vermindering staat van ƒ 6,670,390 voor de middelen, zoodat het geraamde tekort over 1899 ƒ 1,763,104 lager is geraamd dan dat over 1898.

Aangezien het saldo der tekorten van de begrootingen tot en met 1898 ƒ 60,400,000, d. w. z. ƒ 5,400,000 meer bedraagt, dan de opbrengst van de bij de wet van 9 Juni 1898 vastgestelde geldleening bedraagt, is voorgesteld, dat in het tekort voor 1899 door eene leening zal worden voorzien.

Dat wij er betrekkelijk zoo ongunstig voor staan is intusschen allerminst te wijten aan dezen minister van Koloniën: zijne begrooting is een doorloopend bewijs van zijn ernstig streven naar een zuinig beheer. Met het oog op de sterke vermindering van ontvangsten, hoofdzakelijk tengevolge van de geringere opbrengst van den koffie-verkoop

(ruim 11 millioen) *) en van de opium-pacht (ƒ 456,000), is hij daarnevens bedacht op eene versterking der geldmiddelen.

Welke maatregelen te dien einde genomen moeten worden, is nog niet uitgemaakt. Deze zaak maakt op dit oogenblik nog het onderwerp van eene gedachtenwisseling uit tusschen den Minister en den Gouverneur-Generaal. In één opzicht echter is er al eene versterking der middelen voorgesteld, namelijk eene verhooging van den accijns op petroleum en lucifers. Voorts hoopt de Minister, dat uitbreiding van het tolgebied binnenkort tot stand zal komen.

Tegen de voorgestelde accijnsverhooging bestaat geen ernstig bezwaar. De ondervinding heeft geleerd, dat de vrees voor belastingdruk op de inlandsche bevolking, die door sommigen werd geopperd, toen in Januari 1894 de petroleum-accijns werd verhoogd van ƒ 1.75 op ƒ 2 de H.L., geheel ongegrond was. Het verbruik nam steeds toe en de detailprijs werd niet hooger. Ook bij de thans voorgestelde verhooging met een halven cent per liter, laat het zich niet aanzien, dat de detailprijzen verhoogd zullen worden. Ten aanzien van de lucifers geldt hetzelfde. Bij de invoering van den lucifers-accijns in 1893 werd er in het Voorloopige Verslag van de Tweede Kamer op gewezen, dat de accijns wel op een halven cent per doosje gesteld kon worden.

„En dit zou rationeel geweest zijn", zegt thans de Minister in de Memorie van Toelichting. „Bij de tegenwoordige regeling was het te voorzien, òf dat zij, die de lucifers per doosje koopen (en dat zijn in Indië verre-

*) Hoe bitter weinig er valt te rekenen op de koffiebaten, toont het volgend staatje aan:

1893	32.9	millioen	
1896	15.3	„	
1898	18.3	„	
1899	10.9	„	(geraamd).

weg de meeste verbruikers) een halven cent per doosje meer zouden moeten betalen, tengevolge van de belasting, die thans 28 cent bedraagt, òf wel, dat tengevolge van de concurrentie de belasting niet ten laste van de verbruikers zou komen. Dit laatste schijnt inderdaad te hebben plaats gehad; althans een opzettelijk ingesteld onderzoek naar de detailprijzen der lucifers heeft aangetoond, dat deze dezelfde gebleven zijn."

Er is dus reden om aan te nemen, dat de voorgestelde verhoogingen van accijns ook nu niet ten laste van de verbruikers zullen komen. De meerdere opbrengst der accijnzen wordt geraamd op *f* 1,600,000.

Met voldoening is uit de Memorie van Toelichting de toezegging vernomen, dat de pacht van het slachten van rundvee met ingang van 1899 zal worden vervangen door eene rechtstreeksche heffing der belasting op het slachten. Eene proef, genomen in de Preanger-regentschappen en in het district Gandasoli in de residentie Krawang, heeft goede resultaten opgeleverd, en aangetoond, dat zonder bezwaar op geheel Java en Madura deze pacht door directe heffing kan worden vervangen. Ook de pacht van het slachten van varkens zal worden vervangen door eene directe heffing. Aangezien bovendien de belasting van *f* 1 op *f* 1.50 per beest zal worden gebracht, zal deze belasting eene aanzienlijke bate opleveren.

Als men bedenkt, dat de heer E. de Waal reeds in 1865 wees op het verderfelijke der slachtpacht, welke in zoo nauw verband staat met den opium-sluikhandel, dan kan niet worden beweerd dat deze maatregel een stap in het duister is.

Nu nog de pandhuispacht!

De belangrijkste nieuwe post, welke op de begrooting is uitgetrokken, is wel die voor reorganisatie van het binnenlandsch bestuur (*f* 220,000), waarnaar al zoo lang reikhalzend is uitgezien. Brengt de maatregel voor het oogenblik eene verhooging van uitgaven mede, voor de toekomst

belooft hij eene vrij aanzienlijke besparing te zullen opleveren, en — wat meer zegt — hij zal de rechtmatige grieven van de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur, zoo niet alle, dan toch grootendeels wegnemen Vooral de naar lotsverbetering hunkerende lagere ambtenaren, zoowel Europeesche als inlandsche, zullen er door worden gebaat.

Het plan tot reorganisatie is, naar men weet, reeds in 1892 door den toenmaligen minister van Koloniën, Van Dedem, aanhangig gemaakt. Door de Indische Regeering is het vraagstuk nagegaan en uitgewerkt, zoodat de tegenwoordige Minister een bepaald plan kon overleggen. De maatregelen, waardoor met een minimum van bestuursmiddelen zoo goed mogelijk in de behoeften van een deugdelijk bestuur kan worden voorzien, kunnen worden teruggebracht tot twee categoriën: *a.* inkrimping van bestuursmiddelen en *b.* lotsverbetering van Europeesche en inlandsche ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur.

Wat betreft de inkrimping van bestuursmiddelen stelt de Minister zich voor, dat de volgende maatregelen kunnen worden ten uitvoer gebracht:

1. Samenvoeging van gewesten, waardoor Krawang gevoegd wordt bij Batavia, Pekalongan bij Tegal, Kadoe bij Bagelen, Japara bij Semarang en Probolinggo bij Pasoeroean.

2. Samenvoeging van afdeelingen. Voor belangrijke vermindering is het aantal afdeelingen echter niet vatbaar.

3. Samenvoeging van regentschappen.

4. Samenvoeging van districten en onderdistricten.

5. Vereeniging van het ambt van patih met dat van wedono ter regentschaps-hoofdplaats.

6. Intrekking van eenige betrekkingen bij de waterleiding, vischvijvers en koffie-cultuur.

7. Vermindering van het aantal adspirant-controleurs.

Het behoeft ternauwernood gezegd te worden, merkt de Minister op, dat eene bestuursreorganisatie, als waarvan

hier sprake is, allereerst hierop gericht moet zijn, dat met een minimum van bestuursmiddelen zoo goed mogelijk in de behoeften van een deugdelijk bestuur voorzien worde. Ook in dit geval is er dus naar gestreefd, niet alleen om uit de bestuursinrichting te verwijderen al wat overtollig is, of zonder schade voor 's lands belang gemist kan worden, maar ook om een deugdelijk bestuur te verkrijgen, waartoe eene lotsverbetering van verschillende Europeesche en inlandsche ambtenaren, wier financieele positie niet meer in overeenstemming is met het belang hunner betrekking en met de eischen van den dienst, bepaald noodzakelijk wordt geacht.

De opdracht van den heer Mullemeister bepaalde zich tot Java en Madura. Voor zoover het Europeesch bestuur betreft, verkeeren de hierboven bedoelde ambtenaren in de bezittingen buiten Java en Madura echter in minstens even slechte conditiën als die op Java en Madura, zoodat ook voor hen eene lotsverbetering niet achterwege mag blijven. En wat de inkrimping van bestuursmiddelen in de buitenbezittingen betreft, in 1894 heeft de Gouverneur-Generaal den hoofden van gewestelijk bestuur aldaar opgedragen, te rapporteeren omtrent de mogelijkheid van het aanbrengen van bezuinigingen en vereenvoudigingen in de inrichting van het bestuur der verschillende gewesten. Tengevolge van deze opdracht zijn in de buitenbezittingen, in afwachting van de lotsverbetering, die bij deze begrooting ook voor de daar dienende ambtenaren wordt voorgedragen, reeds verschillende bezuinigingen op de bestuursorganisatie ingevoerd.

Een bedrag van *f* 18000 is aangevraagd voor de proef met de „demonstratie-velden ten behoeve van den inlandschen landbouw". Met deze proef, waarvoor op de begrooting van 1898 een bedrag van *f* 5000 was uitgetrokken, zal eerst in 1899 een aanvang worden gemaakt. Uit het bedrag, dat thans is aangevraagd, blijkt, dat de proef

op veel grooter schaal zal worden genomen, dan men aanvankelijk van plan was. Verleden jaar had men zich voorgesteld om drie velden voor demonstratie-velden te gebruiken. Thans zullen veertig bouws daarvoor worden bestemd. Een dergelijke maatregel, waardoor men den inlander leert, zoo veel mogelijk voordeel van zijn grond te trekken, zal er toe bijdragen tot het scheppen van een nijveren landbouwersstand.

Naar aanleiding van de gedachtenwisselingen over de „publieke feesten", ten vorige jare in de Staten-Generaal (de heidensche offerfeesten op Bali en Lombok), wordt thans duidelijk uiteengezet, dat het Gouvernement, dat de rechten en verplichtingen van de vroegere vorsten heeft verkregen, hetzij aangeboden, hetzij door verovering, deze feesten om utiliteitsredenen steunen *moet*.

Voor onderhoud en herstelling van bevloeiingswerken is een aanzienlijk bedrag *minder* uitgetrokken dan ten vorigen jare.

In aanmerking nemende de groote belangstelling, welke de Minister steeds voor irrigatiewerken aan den dag heeft gelegd, als voorname factor van de ontwikkeling van den landbouw, is het opvallend, dat deze vermindering met geen enkel woord wordt toegelicht.

Over het geheel maakt de begrooting, vooral door afwezigheid van bureaucratischen sleurgeest, een gunstigen indruk, al doet zij den hervormer, die er naar veler schatting in dezen Minister steekt, maar heel even en dan nog zeer bescheiden naar voren treden.

Wat verdichting en wat waarheid is in zake Atjeh.

In zijn artikel over „Koloniën" in het historisch gedenkboek *Eene halve eeuw*, uitgegeven door *Het Nieuws van den Dag*, noemt de staatsraad jhr. mr. H. v. d. Wijck den Atjeh-oorlog „een voorbeeldeloos hardnekkig en actief verzet, hetwelk, in den vorm van een guerilla-oorlog ook na de gevoeligste slagen telkens weder oplevende, voor iedere politiek van verzoening ongevoelig blijft."

Naar aanleiding hiervan weet ons X[3], de schrijver van de „Indische omtrekken" in het *Algemeen Handelsblad*, in het nr. van 25 September mede te deelen, dat, na de verovering der XXII en XXVI Moekim, de Atjehers voor de „*politiek van verzoening*" niet ongevoelig waren, maar dat de toestand weder geheel in ons nadeel veranderde na de „*verbanning*" van generaal Van der Heijden en de verdere fouten aan onze zijde begaan. In geheel Groot-Atjeh viel in het geheele jaar 1880 geen schot, terwijl zij, die het verzet wilden volhouden, geen lieden meer konden krijgen om hen te volgen,

Verder — zegt hij — dat het „*actief verzet*" bij herhaling door onze houding werd uitgelokt; dat van eene „*politiek van verzoening*" eerst sprake kan zijn als de vijand verslagen is, en dat zij dán ook consequent moet wezen; dat de concentratie, een jaar of tien lang, wel veel inspanning van onze strijdkrachten vorderde, maar ons onmogelijk een stap verder brengen kon.

In die onjuiste beweringen van X[3] mogen wij in het belang der waarheid niet berusten. Dat de oorlogspartij ons na medio 1879 als verlamd toescheen, was het natuurlijk gevolg hiervan, dat zij uit elkander geslagen naar Kemala was gevlucht, waar zij zich echter wêer vereenigde en versterkte, om van daaruit opnieuw den krijg voort te zetten. Iedereen weet, of kan weten, dat dit wel degelijk geschiedde nog tijdens het bestuur van den generaal Van der Heijden. Dit blijkt o. a. duidelijk, behalve uit vele officiëele en niet-officiëele bescheiden, ook uit de mededeeling van den minister van Koloniën in de Tweede Kamer der Staten-Generaal, in antwoord op twee interpellatiën door de heeren Keuchenius en Van Rees, in 1880.

Op bladz. 975 van de *Indische Gids*, jaargang 1881, leest men daaromtrent:

„In den laatsten tijd keert de bevolking, die nog niet is teruggekeerd, ook niet meer naar hare haardsteden terug. Elke mail brengt berichten omtrent overvallen, dieverijen en roofpartijen, niet zoozeer aanvallen tegen onze versterkingen maar tegen inlanders en Chineezen. De inwendige toestand van de afdeeling Groot-Atjeh is op dit oogenblik bepaald niet gunstig. In de laatste maanden van het jaar 1880 — dit strekt tot voorbeeld — is in Atjeh afgeloopen Roempit; is kampong Djama aangevallen; zijn moorden gepleegd bij Toengkoep en Lambaroe en is het huis van Singa Radja te Riki geplunderd. Het is te Atjeh zóo onveilig, dat de Regeeringscommissaris, die de laatste maand te Atjeh doorbracht, meende, dat het in de IV Moekim, waar behalve de post in de Kloof van Séhoen geen bezetting ligt, veiliger was dan op tien minuten afstand van de Zuidelijke en Oostelijke face van Kota-Radja."

Zie hierover ook de rede van wijlen den heer mr. Keuchenius, uitgesproken in 1880 bij gelegenheid der bekende interpellatie van wijlen den heer Des Amorie van der Hoeven in de Tweede Kamer, waar hij van Atjeh zegt: „Het land is verwoest, zooals in vroegere tijden

de Paltz werd afgeloopen, en de bevolking, *voor zooverre zij niet vluchtte, is niet onderworpen, maar, uit zucht tot levensbehoud, aan de voeten van den overwinnaar gebracht.*"

Als dit nu nog niet genoeg is om den lezer te overtuigen dat het verregaande onzin is, te willen beweren „*dat in Groot-Atjeh het geheele jaar* 1880 *geen schot viel en dus de toestand zeer gunstig was*," dan verwijzen wij hem naar dit tijdschrift, jaargang 1896, waar men op bladz. 13 en vv. datumsgewijze kan zien, hoe het oorlogsvuur wêer opnieuw ontbrandde. Maanden vóór het vertrek van den generaal Van der Heijden van Atjeh, had men terecht in Groot-Atjeh den *staat van beleg* kunnen afkondigen (zie *Indische Gids* 1881, bladz. 956.)

Het beweren van X^3, dat het „*actief verzet*" bij herhaling door onze houding werd uitgelokt, brengt ons in herinnering het artikel *Panglima Polim*, voorkomende in het *Handelsblad* van 24 Maart jl., waarin wordt gezegd: „dat vanaf 1874 steeds gebleken is, dat elke „*afwachtende houding*", elk ongemoeid laten des vijands den oorlog verlengt."

Naar aanleiding van deze bewering, wezen wij destijds de redactie van *De Avondpost* (zie het blad van 31 Maart jl., no. 3928) op het artikel „Een antwoord op het woord van protest en toelichting van den kapitein G. F. W. Borel" van wijlen den luitenant-generaal Van Swieten, in den *Militairen Spectator* van 1882, bladz. 337, waarin deze den kapitein terechtwijst over de bewering, dat het conciliante stelsel van afwachten een stelsel van „*modderen*" zou zijn geweest, terwijl hij doet uitkomen, dat het stelsel van pacificatie in Atjeh *nimmer* in practijk is gebracht, dat men er altijd agressief te werk is gegaan, niettegenstaande de instructie van Februari 1874, namens den Koning, den Raad van State gehoord, vastgesteld, nooit is ingetrokken.

Wij wezen er toen op, dat — zooals de generaal terecht schreef — de conciliante staatkunde de eenige

was, die, zij het ook in latere toekomst, vruchten kon dragen; de eenige, die, na vasten voet op den vijandelijken bodem verkregen te hebben, past aan eene kleine natie, die koloniseeren en vreedzaam heerschen wil over zoovele honderdduizenden.

Toen de generaal Van Swieten in 1873 naar Atjeh ging, giste hij reeds, dat we, staatkundig gesproken, met een gevaarlijk wespennest te doen zouden hebben, maar ook juist om die reden begreep hij, dat wij, den Kraton genomen hebbende, minder door wapengeweld, dan door eene verzoenende staatkunde en goede behandeling moesten trachten er te komen.

Vergelijkt men den toestand in het begin van 1877, toen men van de agressie wilde afzien, met die van 1880, dan steekt deze niet gunstig af. Had men toen de tochten naar Malaboeh, Lohong, Samalangan met zijn nasleep te Segli, en vooral dien naar Gedong, nagelaten, men zou dan verder zijn geweest en meer rust genoten hebben dan in 1880 en meer kans van toenadering hebben gehad, want dan zou men een onverwoest land en eene minder verbitterde bevolking vóór zich hebben gehad. Al deze tochten waren politieke fouten, die den inval der benden van Habib Abdoel Rachman in de IV, VI en IX Moekim mogelijk maakten.

Dat men in 1884 tot de concentratie overging, was de gebiedende plicht der noodzakelijkheid. Het leger was vleugellam, een bewijs dat men door het voortdurend agressief optreden boven Nêerlands krachten was gegaan.

Dat de geconcentreerde stelling niet in alles aan het beoogde doel kon beantwoorden, is alleen toe te schrijven aan het feit, dat zij veel te uitgebreid was. Drie-en-twintig kilometer was de lengte van de boog. Heeft zij ons nu geen stap verder gebracht, dan heeft zij toch in alle geval het leger wêer op zijn verhaal doen komen en ons, zeer waarschijnlijk, voor grootere rampen gespaard.

Dat de generaal Van der Heijden ook niet van Atjeh

„*verbannen*" is, blijkt overtuigend uit ons opstel „Het ontslag van den generaal Van der Heijden als gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden", voorkomende in dit tijdschrift, jaargang 1897, bladz. 197 en vv.

Op goeden grond hebben wij daar uiteengezet, dat genoemde generaal in April 1881 de overtuiging moet hebben gehad, dat de verwisseling van bestuur geen nadeeligen invloed op den gang van zaken kon hebben, en dat hij volstrekt niet tegen zijn zin — zooals men dat wil doen voorkomen — van Atjeh is gegaan. Het is daarom onmogelijk aan te nemen, dat de generaal destijds „*de rampen overzag — neen wist — die van zijn teruggroepen het gevolg zouden zijn,*" zooals er opgeteekend is in de beschrijving zijner militaire loopbaan. Want ware dat het geval geweest, dan zou hij immers een onvergeeflijken misslag hebben begaan, door niet met alle kracht die in hem was te protesteeren en aan te toonen dat *hij* en *niemand anders* in Atjeh moest blijven. Dat hij dit *niet* deed, doch juist het tegendeel, dat blijkt uit het verslag van de gehouden buitengewone vergadering van den Raad van Indië dd. 11 September 1880, welke de beide commissarissen in de Atjeh-zaak, de generaal Van der Heijden en de heer Pruijs van der Hoeven, hebben bijgewoond. In ons boven aangewezen opstel hebben wij op bladz. 214 van het verhandelde in deze buitengewone zitting een kort overzicht gegeven. Wij verwijzen daarheen.

Reeds meermalen, zoowel in de nieuwsbladen als in dit tijdschrift, hebben wij de medewerkers van het *Algemeen Handelsblad* in de Atjeh-quaestie *) met onwraakbare bewijzen aangetoond, dat zij in hunne beweringen de waarheid verkrachten, maar toch blijven zij hetgeen wij

---

*) Volgens de *Deli-Courant* van 1 Mei 1897, is de heer Kielstra de schrijver van de vele oorlogzuchtige artikelen over Atjeh in het *Handelsblad*.

zeiden aanhoudend ignoreeren, omdat, ja omdat voor de partij van agressie, het vertrek van den generaal Van der Heijden de boei is waaraan zij zich moeten vasthouden om geen fiasco te maken met de meening, *dat men tegenover den inlandschen vijand de politiek kon laten rusten en slechts gebruik behoeft te maken van vuur en zwaard om alles te zien bukken* *).

En wat is nu het resultaat van die hardnekkige oppositiė tegen het stelsel van den generaal Van Swieten? Dat stelsel was geen ander dan het volgende: zich te vestigen aan de monding der rivieren om meester van de kust te zijn; zoo noodig geduld te hebben, onderhandelingen aan te knoopen; bondgenooten te zoeken; desnoods zelfs door geschenken in geld of goederen te beproeven de tot vrede geneigden af te scheiden; van wapengeweld slechts gebruik te maken bij zeer goede kansen of onderlinge verdeeldheid, omdat de tegenstand niet kon gebroken worden door enkele beslissende slagen, en verder ons vestigen, ons gebied uitbreiden naar mate de bevolking overtuigd zou worden, dat ons bestuur — welke gebreken het in het oog van den Aziaat ook moge aankleven — toch de voorkeur verdient boven dat van door recht noch wet gebonden hoofden.

---

*) Wie herinnert zich niet de jaren 1876 en 1877, toen wijlen de heer W. A. van Rees — die destijds reeds, als 1e luitenant van het O.-I. leger, meer dan twintig jaren geleden den dienst wegens ziekte had verlaten — zich beijverde om aan den minister van Koloniën adviezen over den Atjeh-oorlog te geven, waarbij, in strijd met de zienswijze van het opperbestuur, onbewimpeld het voeren van een invasie-oorlog werd aanbevolen. Die man wist het toen veel beter dan generaal Van Swieten, die den Atjeher kende door een verblijf van 5 maanden te Singkel als commandant van de Noordelijke afdeeling van Sumatra's Westkust, door het sluiten van het vredestractaat in 1857, door een veertienjarig verblijf te, en negenjarig bestuur over S. W. K., dat hem met de bevolking van die landstreek, met den radja van Froenom en de meer Noordelijk gevestigde hoofden van Atjeh's Westkust in aanraking had gebracht.

Thans vragen wij nogmaals: Wat is het resultaat van de hardnekkige oppositie tegen het stelsel van den generaal Van Swieten? Dat reeds meer dan gedurende een kwart eeuw eene onverantwoordelijke inspanning van onze strijdkrachten wordt gevorderd, duizenden menschenlevens en honderden millioenen schats nutteloos werden en worden opgeofferd, terwijl op dit oogenblik — volgens de Troonrede — „in Atjeh uitkomsten zijn verkregen, die het vertrouwen op duurzame verbetering van den staat van zaken in die landstreek wettigen." Maar... wanneer zal die „duurzame verbetering" verkregen zijn? — en wanneer ze eindelijk mocht zijn verkregen, dan zal voorzeker de geheele landstreek nog voortdurend in bedwang moeten worden gehouden door eene zeer sterke militaire bezetting op voet van oorlog. Want al volgt zelfs de onderwerping met of zonder sultan, het onvermijdelijk gevolg van de verbittering, die wij in dezen oorlog hebben gekweekt, zal zijn dat geheel Atjeh nog jaren lang een zeer onveilig verblijf voor onze troepen en ambtenaren zal blijven en van de onzen menigeen door verraad en sluipmoord zal vallen.

Met wijlen den generaal Michiels zeggen wij: *Ce n'est pas beau, mais c'est triste."*

L. W. A. KESSLER,
gep. Majoor der Inf. O.-I. L.

Breda, October 1898.

Eene nieuwe spraakkunst van het Madoereesch.

De Madoereezen bewonen, gelijk men weet, het eiland Madoera en de omliggende kleinere eilanden met inbegrip van de Sapoedi- en Kangean-groep, alsook Bawean. Eene talrijke kolonie van Madoereezen vindt men voorts in den Oosthoek van Java. Zij maken een niet onaanzienlijk deel uit van de bevolking van Java en onderhoorigheden, en daarom is de kennis van hun taal van praktisch belang voor allen, inzonderheid bestuurs- en rechterlijke ambtenaren, die met het volk in aanraking komen.

Aan de gelegenheid om zich hier te lande in voldoende mate theoretische kennis van 't Madoereesch te verwerven, heeft het niet geheel ontbroken, want reeds sedert verscheidene jaren is die taal zoowel te Delft als te Leiden onderwezen en telken jare hebben een aantal aspirant-ambtenaren examen er in afgelegd. Als hulpmiddelen voor dat onderwijs dienden eenige tekstuitgaven, geschreven brieven, woordenlijsten, aanteekeningen van spraakkunstigen aard, mededeelingen over uitspraak en spelling, enz. Dat alles kan men betitelen als bijdragen tot de studie van het Madoereesch, bijdragen waarop van toepassing was het bekende „dankbaar maar niet voldaan."

De behoefte aan eene volledige spraakkunst, vervaardigd door iemand die èn theoretisch èn praktisch op de hoogte van zijn taak was, en aan een welgeordend woordenboek,

die behoefte deed zich meer en meer gevoelen, naarmate het aantal beoefenaars der taal toenam.

Er is eene bijzondere omstandigheid, die verhinderde dat eenige geleerde hier te lande de hand aan 't werk sloeg om zulke werken, als bovenbedoeld, tot stand te brengen.

Er bestaat namelijk bij de Madoereezen tot nog toe geen algemeen gangbare schrijftaal; in de eene streek spreekt en schrijft men zus, in de andere zoo. Een der gevolgen van dezen toestand was, dat de opgaven omtrent uitspraak en spelling door Europeesche waarnemers aanmerkelijk onderling verschilden, al naar gelang van de streek waar de waarneming geschied was. Soms waren die opgaven zóó tegenstrijdig dat het onmogelijk was het ware van het valsche te schiften dan door een persoonlijk onderzoek, hetgeen niet anders dan ter plaatse kon geschieden. Een ander gevolg van die plaatselijke verschillen was dat men bij het inlandsch onderwijs de kluts kwijt raakte en niet wist, welke dialekt, zoo niet bij 't spreken, dan toch bij 't schrijven van 't Madoereesch tot grondslag moest genomen worden. Om aan dien toestand van verwarring een einde te maken, was het noodig dat er op Madoera een grondig taalkundig onderzoek werd ingesteld en wel door iemand die de noodige waarborgen aanbood dat zijn werk vrucht zou dragen. Zulk een persoon vond men in den heer H. N. Kiliaan, controleur bij het binnenlandsch bestuur op Java en Madoera, die door eenige voortreffelijke studiën over de klankleer van 't Madoereesch getoond had de noodige bekwaamheid en begaafdheid te bezitten om degelijk werk te leveren.

Door eene goedgunstige beschikking van de Regeering werd genoemde ambtenaar in de gelegenheid gesteld zich geheel aan de wetenschap te wijden en voor het Madoereesch een stel leerboeken samen te stellen, die wedijveren konden met het beste wat voor andere inlandsche talen geleverd is.

De heer Kiliaan heeft aan de hem opgedragen taak met ijver en nauwgezetheid gewerkt, en het is ons aangenaam hier te kunnen bijvoegen, voor een goed deel nu reeds met uitnemend gevolg volbracht. In 1897 verscheen het Eerste stuk van zijn „Madoereesche spraakkunst," bevattende Inleiding en Klankleer, terwijl nog in den loop van hetzelfde jaar het Tweede stuk, Woordleer en Syntaxis, het licht zag. Beide stukken verdienen eene uitvoerige bespreking. Beginnen we met het eerste.

De Inleiding geeft een goed geordend overzicht van de kenmerkende eigenschappen der verschillende dialekten, welke verdeeld worden in twee hoofddialekten, West- en Oost-Madoereesch.

In het eerste onderscheidt men twee tongvallen, het Pamekasansch en het Bangkalansch, zoo genoemd naar de gelijknamige hoofdplaatsen. Het tweede hoofddialekt wordt vertegenwoordigd door de taal der hoofdplaats Soemĕnĕp, waarbij als eenigszins afwijkende tongval het Kangeansch behoort.

De beschrijving van de eigenaardigheden van bovenvermelde dialekten geeft geen aanleiding tot opmerkingen. Alleen wensch ik iets toe te voegen aan de aanmerking op bladz. 10, waar gezegd wordt, dat in 't West-Madoereesch de neusklank van het verbaal prefix *ĕng* volkomen aan de *r* of *l* van 't grondwoord geassimileerd kan worden; bijv. *ĕrrampas* voor *ĕng* + *rampas*, *ĕllĕddjur* voor *ĕng* + *l*. Deze zelfde assimilatie heeft plaats in 't Dajaksch en 't Maleisch, met dit verschil dat in deze talen de door assimilatie ontstane dubbele medeklinker vereenvoudigd is geworden, ten minste in het schrift. Dus vormt men in 't Dajaksch bijv. van *liwus*, los, *maliwus*, losmaken (natuurlijk uit *mang* + *liwus*); van *ria*, vet, *maria*, vetmaken. In de meeste Maleische spraakkunsten, en zoo ook in Hardeland's Dajaksche spraakleer, wordt geheel averechts van een prefix *mĕ* als gelijkwaardig met *mĕng*, zelfs bij causatieven, gesproken. Natuurlijk is dat *ma*, *mĕ*

niets anders dan de vorm die *mang*, *mĕng* tengevolge van assimilatie vóór *l* en *r* aanneemt. Uit die assimilatie in onderscheidene talen mag men met groote waarschijnlijkheid opmaken, dat ze tot stand is gekomen in een tijd toen de sluitende nasaal van bedoeld prefix nog niet als *ng* klonk, maar een Anuswâra of Anunâsika was.

De klankleer is door Kiliaan voortreffelijk bewerkt. Wie met vrucht zulk een stof wil behandelen, moet aan twee hoofdvereischten voldoen: hij moet een goed en geoefend oor hebben, en tevens de meest gezag hebbende werken over phonetiek behoorlijk bestudeerd hebben. Aan beide vereischten voldoet Kiliaan, en daardoor is hij in staat geweest zijn taak voortreffelijk te volvoeren. Hetgeen bijzonder waardeering verdient, is, dat de schrijver niet alleen eene nauwkeurige beschrijving levert van het klankstelsel, maar ook voor de waargenomen klankverschijnselen eene redelijke verklaring tracht te vinden. Ook in dit laatste is hij goed geslaagd en aanmerkingen van eenig belang heb ik niet; des te meer punten heb ik aangetroffen, waarbij ik tot nadere bevestiging of aanvulling langer wil stilstaan.

Op blz. 26 wordt in de aanmerkingen door den schrijver uitgeweid over de verschillende uitspraken der *d* en *t* in 't Nederlandsch, Javaansch, Maleisch, Sundaneesch en Madoereesch. Hij verzuimt niet op te merken dat er in onze taal tweederlei *d* bestaat, doch zegt dat de Javaan en Madoerees in beide de tongletter meenen te hooren. Dit nu is slechts gedeeltelijk waar; onze tandletter *d* in Edelheer en Nederland wordt in 't Javaansch *Dĕler* en *Nèdĕrlan* wel degelijk met de tandletter wêergegeven. Aan den anderen kant moet men toegeven dat ons *duit*, hoewel de *d* hierin een dentaal is, in 't Javaansch *ḍuwit* luidt, doch het is de vraag of dit woord niet uit het Bataviaansch Maleisch in 't Javaansch gedrongen is. Hoe het zij, onze *t* is een dentaal, al is zij dan ook niet juist interdentaal, maar onze *d* is een teeken voor twee ook

etymologisch verschillende klanken, waarvan de linguale overeenkomt met de Maleische *d* (verkeerdelijk met de Arabische *Dal* weergegeven) en niet ver afstaat van de Javaansch-Madoereesche *d*.

Wat van de *n* gezegd wordt in § 22 geldt evenzeer van 't Hollandsch als van 't Javaansch. De *n* is in 't Madoereesch steeds een tongletter; in 't Hollandsch en Javaansch is zij dat ook, behalve door assimilatie vóór een tandletter. Men lette slechts op de wijze hoe een Hollander bijv. een woord als *Bonn*, *land* uitspreekt, en vergelijke die met de Duitsche uitspraak van *Bonn*, *land*, en de Fransche van *bonne*, en men zal dan duidelijk hooren dat Duitschers en Franschen de *n* dentaal, wij echter linguaal uitspreken. Doch in *mond, tand* spreken wij de *n* dentaal uit, evenals natuurlijk in *kant*. De oorzaak van het verschil in de uitspraak van *mond* eenerzijds en *hand* anderzijds, ligt in de etymologie; kortheidshalve verwijs ik hier naar de overeenkomstige woorden in 't Engelsch. In 't Javaansch is de *n* in *lanting* dentaal, om dezelfde reden als de Hollandsche in *kant* en *mond* (spr. *mont*), *monden*, *onder*.

In eene noot op blz, 29 bestrijdt Kiliaan de bewering van Dr. Merkel in diens „Physiologie der menschlichen Sprache," dat eene verbinding *g* + *h*, *d* + *h* tot de onmogelijkheden behoort. Die bewering van den Dr. is eene zotternij, die getuigt van 's mans volkomen onverschilligheid voor feiten die iedereen kan waarnemen, wel is waar niet in Duitschland, maar er bestaan nog andere talen op de aarde dan het Hoogduitsch. Iedereen die in de gelegenheid is Sanskrit of Madoereesch te hooren spreken verneemt onophoudelijk die klanken en gebruikt ze zelf bij 't spreken dier talen. Kiliaan heeft zulk eene hersenschimmige theorie als die van Dr. Merkel te veel eer bewezen met er gewag van te maken, al is het dan ook om ze te bestrijden.

Zeer juist is de opmerking in § 33 en § 35, dat

tusschenwerpsels en klanknabootsende woorden zich aan de gewone klankregelen onttrekken. Zulks is min of meer het geval in alle talen. Men kan er bijvoegen, dat ook eigennamen, vooral de verkorte persoonsnamen, meestal dezelfde eigenaardigheid vertoonen.

In hoofdstuk IV behandelt de schrijver op hoogst verdienstelijke wijze het ingewikkelde vraagstuk der verdubbeling van medeklinkers. Het ware te wenschen dat dit geheele hoofdstuk als leiddraad werd genomen bij een vergelijkend onderzoek, in hoeverre en op welke wijze de klanken der overeenkomstige woorden in de verwante talen aan de Madoereesche, al naarmate deze gesloten zijn of niet, beantwoorden. Voor het Makassaarsch, Boegineesch, Sangirsch en Ibanag leveren de bestaande leerboeken stof tot vergelijking op, maar voor de overige talen geven de boeken weinig of niets, en is onderzoek ter plaatse dringend noodig. Zulk een vergelijkend onderzoek lag, overbodig het te zeggen, buiten het bestek eener Madoereesche spraakkunst.

Onbetwistbaar juist is de verklaring van de verdubbeling, die de sluitconsonnant des grondwoords vertoont bij aanhechting van 't possessief affix *a* (§ 46). De oorspronkelijke vorm van 't aanhechtsel is namelijk *ja* (*ia*), zoodat *ampassa* teruggaat tot een ouder *ampas-ja.*

Niet minder juist is de verklaring van de reden der inlassching tusschen een neusklank en *r* of *l* van een medeklinker die gelijkslachtig is met den neusklank (§ 52 en Aanmerking). Ten opzichte van dit klankverschijnsel komt onze taal met het Madoereesch overeen; als voorbeeld haalt de schrijver aan *zindelijk*, ontstaan uit *zindlijk*, en dit uit *zinlijk* Hiernaast staat *zinnelijk*, een vorm die niet in strijd is met ons taaleigen, omdat de *e* van *zinne* (de oudere stam van *zin*) wel zwak is, maar niet zóó, dat ze noodzakelijk in de uitspraak verdwijnen moet. Daarentegen is een vorm *manlijk*, zooals men in den laatsten tijd vaak geschreven vindt, regel-

recht in strijd met het tegenwoordige Nederlandsche klankstelsel. De ware vorm is *mannelijk*, zooals trouwens ieder Nederlander zegt. Wel is reeds vroeg naast *mannelijk* een vorm *manlijk* ontstaan, maar die kon niet blijven, en moest volgens ons klankstelsel òf *mallijk*, voorts *malk* — feitelijk over in *malkander* — worden; òf *mandlijk*, verder *mandelijk*, wat echter niet in gebruik is. Een woord als *fatsoenlijk* deugt ook niet, het volk zegt behoorlijk *fatsoendelijk*; evenmin is *eigenlijk* in den haak, terecht spreekt men ook uit *eigellijk* of *eigentlijk*, naar verkiezing.

In § 57 wordt geleerd dat de inlassching eener *j* tusschen een *i* klank (d. i. *i* of *e*) willekeurig is.

In onze taal is inlassching een vaste regel, schoon de *j* in de meeste gevallen niet geschreven wordt, juist omdat de regel geen uitzondering toelaat. Onze neiging en gewoonte om zulk een j in te lasschen is zóó sterk, dat wij ook in vreemde woorden eene j laten hooren waar ze niet te pas komt; zoo spreekt de argelooze Hollander *Napoleon* uit als *Napolejon* en verraadt zich daardoor als vreemdeling tegenover den Franschman, die in hetzelfde geval geen overgangsletter laat hooren.

Alles wat in § 61 over de paragoge van de *h* in 't Madoereesch opgemerkt wordt, is zeer behartigenswaardig. Kiliaan verklaart de eigenaardigheid van 't Madoereesch om in woorden die oorspronkelijk op eene *h* uitgingen, bijv. Javaansch, Maleisch *panah*, de *h* te laten vallen, en omgekeerd aan woorden die oorspronkelijk een klinker tot eindklank hadden, eene *h* toe te voegen, als een verschijnsel van kruiselingsche compensatie, zooals ook elders voorkomt, bijv. in het zgn. *cockney*-Engelsch van veel Londenaars. Hij had er bij kunnen voegen, in den tongval van Gouwenaars, en vele Zeeuwen. Dezen laten met eene verwonderlijke consequentie de *h* weg, waar ze behoort te staan en laten ze hooren, waar ze niet behoort. In enkele woorden heeft zulk een *cockneyisme* ook in

de algemeen Nederlandsche taal post gevat, o. a. in *hagedis*, *hekel* voor *agedis*, *ekel*.

Op blz. 58 komen in de Aanmerk. eenige voorbeelden van klankverwisseling voor, die anders moeten beschouwd worden dan Kiliaan gedaan heeft. Madoereesch *obbhar* mag niet onmiddellijk in verband gebracht worden met Javaansch *obang*, want het is identisch met Oud-Javaansch *ubar*, dat in de nieuwere taal voortleeft als *obar*, als dichterlijk woord. Onjuist is het voorbeeld *balluq*, acht, Javaansch *wolu*. Dit laatste is geen wisselvorm van 't Madoereesche woord, maar eenvoudig wat den klinker betreft identisch daarmeê, want de *o* in *wolu* is ontstaan uit *wa*; de Oud-Javaansche vorm is *wwalu* (*wualu*), waaruit regelmatig *wolu* voortkomt. Het eenige wezenlijk verschil tusschen *balluq* en *wolu* is dit, dat het eerste op een *walu* het laatste ten slotte op *uwalu* teruggaat.

In aanmerking I op § 80 lezen we: „Doch *r* in een zustertaal beantwoordt gewoonlijk aan *d* in het Madoereesch." Deze regel is veel te algemeen en tevens te onbepaald gesteld, en behoorde aldus geformuleerd te zijn: „Eene oorspronkelijke *d*, welke voor en na een klinker in 't Javaansch in *r* pleegt over te gaan, blijft in 't Madoereesch onveranderd." Evenzoo in 't Maleisch, daargelaten de wanspelling met de Arabische dentaal.

Meer ingewikkeld is de stand van zaken bij de vergelijking van Madoereesch *djh* met Javaansch *d*, waarvan sprake is in § 85. Feitelijk is het waar, dat de *djh* van het Madoereesch meermalen aan de *d* van 't Javaansch beantwoordt, doch welke taal staat hier op het oudere standpunt? Dat is niet zoo gemakkelijk in elk bijzonder geval uit te maken. Dat Javaansch *dol*, Oud-Javaansch *dwal*, jonger is dan Maleisch *djwal* en *djuwal*, en behoudens de aspiratie ook dan Madoereesch *djhuwal*, is nauwelijks te betwijfelen, wegens de overeenkomstige vormen in tal van verwante talen; hetzelfde geldt van *doh*, afstand, Madoereesch *djau*; *dalan* Madoereesch *dhjalan*, doch het

is niet uitgemaakt, of ditzelfde op alle voorbeelden toepasselijk is

Een klankverschijnsel, dat men voor het Madoereesch typisch mag noemen, wordt behandeld in § 88.

Het bestaat daarin, dat de sluitletter *t* van het Javaansch en van elke andere verwante taal die den sluitenden medeklinker niet afwerpt, in het Madoereesch vertegenwoordigd wordt door *q*, d. i. een geluid voortgebracht met afsluiting der stemspleet. Het is het begin van de afwerping eener sluitende klemletter, die ten slotte daartoe leidt dat eene taal afkeerig wordt van eindmedeklinkers en alle woorden op een klinker laat uitgaan. Zulk eene taal is het Italiaansch, en onder de Maleisch-Polynesische zijn er niet weinige die hetzelfde standpunt bereikt hebben, bijv. het Samoa, Maori, Sandwich, Fidji, Niasch, Malagasi. Andere, zooals Makassaarsch, Boegineesch, Sangireesch werpen alle medeklinkers af behalve een bepaalde nasaal, en zoo zij eenen medeklinker, vooral eene media, niet geheel en al willen laten verdwijnen, voorzien zij dien van een vocalischen naslag, op de wijze van Italiaansch *amano* voor *aman*, uit Latijnsch *amant*; *Saule* voor *Saul*. De neiging om een sluitende klemletter (*k*, *t*, *p*) in de uitspraak te laten vallen, vertoont zich op eigenaardige wijze ook in 't Ibanag; dus schrijft men bijv. *matakit*, ziek, in Oud-Javaansch *masakit*, thans *sakit*, doch spreekt uit *masaki*, tenzij er een aanhechtsel of woord met een klinker beginnende op volgt; dus *sinakitan*, gekweld; *im masakit ujje*, deze zieke. Dat is juist als in 't Fransch, bijv. in *ils sont* wordt de *t* niet gehoord, maar wel in *sont-ils*.

Eene eigenaardige verzachting van medeklinkers van 't Madoereesch wordt besproken in § 90. De verklaring van 't feit dat vooral tusschen twee klinkers een zachte medeklinker zich gemakkelijker laat uitspreken, is stellig juist. De klinkers zelven zijn zachte klanken en daarom staan de zachte medeklinkers hun nader dan de scherpe.

Zulk eene verzachting van *k*, *t*, en *p* tot *g*, *d*, en *b* tusschen twee klinkers is een vaste regel geworden in het Welsh, en opmerkelijk genoeg, ingeval de scherpe sluitletter van een woord vóór een klinker komt te staan, ook in 't Sanskrit, bijv. *sat* en *asti* wordt *sad asti*. Doch de neiging om een beginmedeklinker te verzachten, zooals in 't Madoereesch meermalen geschiedt, is zeer eigenaardig; juist het tegendeel komt veel meer voor.

Het merkwaardige klankverschijnsel dat in § 97 behandeld wordt, behoort tot dezulke die nog op een opzettelijk vergelijkend onderzoek wachten. Het feit wordt door Kiliaan aldus geformuleerd: „Ook heeft vorming van een stamwoord plaats door splitsing van den wortelklinker in twee gelijke klanken: *roqom* = Jav. *rum*, *dhuqum* = Jav. *dum*, *taqal* = Jav. *tal*, *laqas* = Jav. *las*, *baqa* = Mal. *bah*." In al deze voorbeelden *) heeft het oudste ons bekende Javaansch een langen klinker, dus *rûm*, *dûm*, *tâl* (Sanskrit *tâla*), *wâh*. Nu doet zich de vraag voor: heeft de lange klinker in gemelde Oud-Javaansche woorden denzelfden oorsprong als bijv. in *râh*, bloed, *rât*, wereld, *dyûs*, baden, *tût*, volgen, *dom*, naald, *tom*, indigo, waarvan wij met zekerheid kunnen vaststellen, dat er eene samentrekking heeft plaats gehad van twee klinkers, nadat tusschen beide een oorspronkelijke medeklinker (in 't Maleisch vertegenwoordigd door *r*, in de Filippijnsche talen door *g*, in 't Dajaksch, en Toumbulusch, Sangirsch door *h*) was uitgevallen? Het antwoord moet, voorloopig althans, ontkennend luiden. Immers in geen geval kan *tâl*, thans *tal*, Madoereesch *taqal* een medeklinker uitgestooten hebben, daar de *â* oorspronkelijk is; *taqal* is dus wel degelijk, zooals Kiliaan het ook voorstelt, door splitsing (van *â*, = *a* + *a*) ontstaan. Van de overige aangehaalde voorbeelden is er geen waarvan men in de verwante talen de wedergade met een

*) *Las* heb ik nog niet in een Oud-Jav. tekst aangetroffen.

medeklinker in 't midden terugvindt. Het lijdt geen twijfel dat Oud-Jav. *wák* volkomen beantwoordt aan Sundaneesch *tjaah*, en het is meer dan waarschijnlijk dat *wák* ontstaan is uit een ouder *waah*, doch hieruit volgt niet dat in nog ouder tijdperk niet een stam *wak* bestaan heeft, welks wortelklinker om ons onbekende redenen gesplitst werd. Integendeel, ook in andere verwante talen, dan die hierboven ter vergelijking aangehaald zijn, treft men soortgelijke splitsing of, wil men, rekking aan. De algemeen Maleisch-Polynesische wortel voor „eten," namelijk *kan*, komt voor in het Tagalog als *kain*, Bisaya *kaon* (beide uit *kaĕn*), in het Toumbulusch als *kân*; naast Tagalog *muna*, *mauna*, eerst, Bisaya *umuna*, voorgaan, Dajaksch *upon*, oorsprong, Nias *ofŏna*, *mifŏna*, naar voren, staat Toumbulusch *puuna*, aleer, eerste, en Jav. *puhun*, Mal. *pohon* en *puhun*. Dit zal voldoende wezen om de aandacht op het bedoelde klankverschijnsel te vestigen en tot nader onderzoek aan te sporen.

De klemtoon wordt door den schrijver § 111 vgg. met de noodige uitvoerigheid en grondigheid behandeld. Over den aard van de verschillende soorten van accent in onze taal, vergeleken met de Madoereesche, kan ik echter niet nalaten eenige opmerkingen te maken. In overeenstemming met het schier algemeene gevoelen beschouwt de schrijver ons gewone woordaccent als een emphatisch syllabenaccent. Ik voor mij houd die meening maar voor half juist. Niet het gewone woordaccent verdient emphatisch, of zooals de Engelschen zeggen, een *stress-accent*, te heeten, maar het oratorische of redeaccent. Als ik bijv. zeg: „ik spreek van den man, niet van de vrouw", dan valt de nadruk, de *stress* op *man* en *vrouw*, terwijl in een volzin als deze: „Die man heeft een vrouw getrouwd uit een naburig dorp," de woorden *man* en *vrouw* wel met hoogeren toon uitgesproken worden, maar met niet noemenswaardigen nadruk, ten minste in vergelijking met den oratorischen klemtoon.

Na aandachtig nagegaan te hebben wat Kiliaan ons leert, vermag ik geen wezenlijk onderscheid te ontdekken tusschen ons hoofdaccent in een woord en het Madoereesche. Wel is er een merkbaar verschil in de wijze waarop in 't Madoereesch en Javaansch de lettergreep, onmiddellijk op de geaccentueerde volgende, wordt uitgesproken. Bij ons daalt de stemhoogte plotseling, in het Javaansch en Maleisch daalt men geleidelijk af tot het gewone niveau der ongeaccentueerde lettergrepen, ten minste zoo de lettergreep geen Pĕpĕt bevat. De oorzaak van dit verschil zal wel hierin te zoeken zijn, dat in verreweg de meeste gevallen in onze taal op een lettergreep met hoofdaccent eene andere met ĕ volgt, behoudens syllaben waarop het bij-accent rust, die hier niet in aanmerking komen. Vermoedelijk heeft men in vroeger tijd, toen de lettergrepen, die thans eene ĕ vertoonen, nog een helderen klinker hadden, juist zoo uitgesproken als thans nog in 't Madoereesch en Javaansch geschiedt; bijv. wat thans *zetten* luidt, had in ouden tijd den klank *satjan*; ons *dagen* klonk in 't Gothisch *dagós*. Nog heden ten dage wordt in 't Zweedsch een paroxytonon als *flicka* zóó uitgesproken, dat men duidelijk op *a* een eigenaardig bij-accent hoort, wel is waar zangeriger dan de å bijv. in Jav. *deså*, maar toch een bij-accent.

Het geval waarvan sprake is in § 114, dat namelijk de klem bij aanroepen of uitroepen op de laatste lettergreep valt, heeft zijn tegenhanger ook bij ons. Wanneer wij uit de verte iemand roepen, bijv. *Mina*! dan rekken wij de *a*, en wordt de eerste syllabe, zonder toonloos te worden, toch om zoo te zeggen, op den achtergrond gesteld. In 't Sanskrit noemt men deze eigenaardige rekking Pluti. *)

---

*) Het accent bij de Pluti is niet altoos vast; ook de eerste lettergreep kan 't accent ontvangen, gelijk in den gewonen vocatief bij 't aanspreken.

Na de beschrijving van het klankstelsel, volgt de behandeling van het schrift, in Hoofdstuk VIII. De Madoereezen hebben, gelijk men weet, hetzelfde schrift als de Javanen; in handschriften plegen sommige lettervormen eenigszins van de meest gebruikelijke Javaansche af te wijken. Hoe gering die afwijkingen ook zijn, is het toch nuttig dat de schrijver deze vermeld heeft.

Bij het doorlezen van het hoofdstuk over het schrift heb ik weinig aangetroffen wat aanleiding geeft tot opmerkingen. Alleen een paar kleinigheden. Zoo heb ik aangeteekend dat de noot aan den voet van blz. 94 op een misverstand moet berusten; *sa-pasangan* in hedendaagsch Javaansch schrift heeft zich niet ontwikkeld uit den ouden vorm er van, die tegenwoordig nog bij de Balineezen in zwang is gebleven. Toevallig weet ik van Dr. Brandes zelven, dat het beroep van den schr. op hem een gevolg van vergissing moet wezen.

Wat de lettergreep *rĕ* en *lĕ* betreft, waarvan op blz. 96 sprake is, zij opgemerkt dat de Javanen, reeds in 't Oud-Javaansche tijdperk, de Sanskrit klinkers *ṛ* en *ḷ* hebben overgenomen om de lettergrepen *rĕ* en *lĕ* in Javaansche woorden er mede uit te drukken. Zij schrijven bijv. *ṛngö* en *ḷkas*, maar verbinden daarmeê de uitspraak *rĕngö* en *lĕmah*. Dat die spelling onjuist is, en dat *rĕ* en *lĕ* wel degelijk bestaan uit de medeklinkers *r* en *l* en de Pĕpĕt, blijkt uit *rinĕngö*, *lumĕkas*. Alleen in Sanskrit woorden als bijv. *ṛṣi*, *Kṛṣṇa* heeft de *ṛ* de waarde van een klinker, en dat nog niet eens altoos, zooals uit de maat blijkt.

Het behoorde tot de taak van Kiliaan een oordeel uit te spreken over de spelling, en te onderzoeken welke der bestaande spellingen de voorkeur verdient. Ook van deze taak heeft hij zich verdienstelijk gekweten.

Het hoofdgebrek van de Madoereesche spelling bestaat hierin, dat de *e* en *i*, *o* en *u* (*oe*) niet behoorlijk in schrift onderscheiden worden. De Madoerees voelt geen behoefte

om die klanken in schrift te onderscheiden, waarschijnlijk omdat de klank van een klinker in de meeste gevallen door den aard van den vorigen medeklinker wordt bepaald. „Toch let althans de geschoolde Madoerees," lezen wij, „wel op het verschil dat er in het Javaansche schrift bestaat", en Kiliaan is van oordeel dat deze schrijfwijze verdient nagevolgd te worden. Inderdaad, waar Madoereezen zelven voorgaan, mogen wij, vreemdelingen, hen volgen, zonder dat men ons zal kunnen verwijten dat wij den inlander de wet willen voorschrijven hoe hij in zijn eigen taal heeft te schrijven. *)

Eene andere moeilijkheid levert de schrijfwijze van den gesloten klank die in transcriptie door een sluit-*q* wordt uitgedrukt. Sommige Madoereezen bezigen daarvoor het teeken van de Javaansche Wignyan (Madoereesch *bisat*, *bhisadhan*), andere de *k*. Naar het oordeel van Kiliaan verdient de eerste schrijfwijze de voorkeur, hetgeen hij in § 138 tracht aan te toonen. Wel is waar bestaat er tegen die spelling met Bisat eenig bezwaar, want door dit zelfde teeken wordt ook de sluitende *h* aangeduid, zoodat er voor den vreemdeling licht verwarring kan ontstaan. Deze zwarigheid meent de schr. uit den weg te kunnen ruimen door de sluitende *h* in 't geheel niet uit te drukken, hetgeen te minder bedenkelijk zou wezen, omdat het Soemĕnĕpsch dialekt van 't Madoereesch de *h* in 't geheel niet kent.

Als proeven van spelling worden gegeven een stuk Oost-Madoereesch (Soemĕnĕpsch), een paar stukjes in 't West-Madoereesch (Pamĕkasansch) en één in 't Bangkalansch, in Madoereesch schrift en transcriptie.

Het uitvoerige register, waarmede het boek besluit,

---

*) Dit is natuurlijk alleen van toepassing op inlandsche talen die een eigen schrijfstelsel hebben. In 't geval van talen waarin nog geen geschreven werken bestaan, is het de plicht van den Europeaan eene doelmatige spelling in te voeren.

bevat eene lijst van woorden die om eene of andere reden bijzonder aandacht verdienen ten opzichte van hun verhouding tot het Javaansch of anderszins. Bij de woorden die in de spraakkunst behandeld zijn, vindt men telkens eene verwijzing naar de paragrafen waar de woorden voorkomen.

Wij eindigen onze aankondiging van het eerste stuk dezer spraakkunst met een dankbetuiging aan den samensteller. Wij zijn overtuigd dat allen die het Madoereesch willen beoefenen in het boek een voortreffelijk hulpmiddel voor hun studie zullen vinden, en verwachten tevens dat zij die de taal reeds machtig zijn, er door zullen opgewekt worden tot verder onderzoek.

In eene volgende aflevering van dit tijdschrift hopen wij den inhoud van het vervolg der spraakkunst te behandelen.

H. KERN.

Uit het Koloniaal Verslag van 1898.

Nederlandsch West-Indië.

De bevolking van Curaçao en andere W.-I. eilanden op het einde van 1897 was aldus saamgesteld:

Curaçao 29,260, Bonaire 4,677, Aruba 9,191, St. Martin (Ned. ged.) 3,984, St. Eustatius 1,440, Saba 2,153. Totaal 50,705.

Hiervan waren 7,927 Hervormden, 41,946 R.-Katholieken en 831 Israëlieten.

Van de geboorten waren in 1897:

	in echt.	buiten echt.
op Curaçao	374	678
„ Bonaire	111	117
„ Aruba	200	109
„ St. Martin (Ned. ged.) . . .	53	89
„ St. Eustatius	22	33
„ Saba.	45	12

Bij opvolgend huwelijk werden gewettigd op Curaçao 33, op Bonaire 1, op Aruba 3, op St. Martin (Ned. ged.) 25.

Als ingezeten werden ingeschreven: op Curaçao 2, op Aruba 9, op St. Martin (Ned. ged.) 1 en op Saba 2 personen.

Orde en rust bleven in 1897 in de kolonie ongestoord. De verschillende in Nederland gepubliceerde bepalingen omtrent het inachtnemen van eene strikte onzijdigheid

in den oorlog tusschen Spanje en de Vereenigde Staten van Noord-Amerika werden ook in de kolonie Curaçao ter kennis van het algemeen gebracht.

In 1897 viel er op de eilanden Curaçao, Bonaire en Aruba weinig regen, op de bovenwindsche eilanden daarentegen was de regenval overvloedig.

In de maand Februari 1897 deed de Gouverneur eene inspectiereis door het 4e en 5e district, de wegen en de gesubsidiëerde scholen der zusters van liefdadigheid werden bezocht. De wegen werden in goeden staat bevonden en de scholen gaven alle reden tot tevredenheid.

In 1897 werd de haven van Curaçao niet door vreemde oorlogsschepen bezocht. In de maand Maart 1898 werd de haven bezocht door drie vreemde oorlogsbodems, namelijk door een Duitsch schip, de *Geier*, commandant Jacobson, door een Italiaansch schip, de *Americo Vespucci*, commandant Chierchia, en door een Amerikaansch schip, de *Ananapolis*, commandant Hunker. In April kwam daar aan het Italiaansche oorlogsstoomschip *Etna*, commandant Giorello.

Na eenige dagen verblijf verlieten die schepen de haven, na zich van steenkolen te hebben voorzien.

Den 14n Mei 1898 kwam voor de haven een Spaansch eskader van zes schepen, namelijk de *Infante Maria Teresia*, de *Almirante d'Oquendo*, de *Christobal Colon*, de *Viscaya*, de *Terrior* en de *Pluton*, onder bevel van den admiraal Cervera. Ingevolge de neutraliteitsvoorschriften werden slechts twee schepen, de *Infante Maria Teresia* en de *Viscaya*, binnengelaten en aan beide schepen toegestaan twee honderd ton steenkolen, noodig om de naaste haven op Spaansch gebied te kunnen bereiken, in te nemen.

Het aantal door de verschillende rechterlijke colleges en kantongerechten in 1897 behandelde zaken en genomen beschikkingen was als volgt:

	Burgerlijke zaken.	Straf- zaken.	Beschik- kingen.
Curaçao, hof van justitie .	25	50	85
„ kantongerecht . .	40	165	9
Bonaire, idem . .	14	11	9
Aruba, idem . .	10	11	1
St. Martin (Ned. ged.), raad van justitie	1	7	3
St. Martin (Ned. ged.) kantongerecht	15	27	10
St. Eustatius, raad van justitie	3	9	5
„ kantongerecht.	2	22	7
Saba, idem .	0	4	7

Bij het hof van justitie werden nog genomen 26 bevelschriften in strafzaken, in raadkamer op requisitoir van het openbaar ministerie, als anderszins.

Het aantal gedetineerden in de gevangenissen bedroeg op 31 December 1897 43 mannen, 5 vrouwen, totaal 48.

Het aantal schoolgaande kinderen op Curaçao bedroeg bij het einde van 1897: 3584, waarvan deelnamen aan het openbaar onderwijs 353, aan het bijzonder onderwijs 1003, in de buitendistricten 1480, in verdere katholieke scholen 591 en aan verdere bijzondere scholen 157.

Het aantal schoolgaande kinderen op de andere eilanden der kolonie bedroeg in 1897 te zamen 1973, te weten:

op Bonaire, op de landsschool 78 en op de twee scholen der zusters van liefdadigheid 529;

op Aruba, op de landsschool 90 en op de scholen der zusters van liefdadigheid 659;

op St. Martin (Ned. ged.), op de landsschool ter hoofdplaats 67 en in de buitendistricten respectievelijk 46, 24 en 30;

op de school der zusters van liefdadigheid 247;

op St. Eustatius, op de landsschool 115; en

op Saba, ter hoofdplaats 33 en te Windwardside op de twee scholen respectievelijk 22 en 33.

Omtrent het mijnwezen wordt het volgende gemeld:

Ook in 1897 heeft van Santa-Barbara op Curaçao geen uitvoer van phosphorzure kalk plaats gehad.

Van Aruba zijn in 1897 met 28 schepen 19,137,92 M^3. phosphorzure kalk uitgevoerd.

In dat jaar werd ontvangen aan concessierecht f 13.804,01, aan uitvoerrecht f 7028, en aan scheepstongelden f 2896.67.

In de eerste drie maanden van 1898 zijn 5 schepen, te zamen metende 3,547.40 M^3., tot het innemen van phosphorzure kalk op Aruba aangekomen.

Gedurende het jaar 1897 werd door de Aruba Island Gold Mining Company voortgegaan met de in 1896 aangevangen werkzaamheden.

Volgens opgave van den agent dier maatschappij op Aruba werd in 1897 eene hoeveelheid van 12 kilo onbewerkt goud verscheept, eene waarde vertegenwoordigende van f 19,380.

De werkzaamheden in de zwavelmijnen op Saba werden ook in 1897 niet hervat.

In 1895 werd voor rekening van eenige grondeigenaren op St. Martin (Ned. ged.) door een Amerikaansch mijningenieur een onderzoek naar het gehalte van de op hunne gronden gevonden mangaanertsen ingesteld. Dat onderzoek scheen voorloopig niet ongunstig. Ten einde echter een bepaald oordeel omtrent het gehalte en de geschiktheid tot exploitatie te kunnen vormen, werd uitvoer van eene vrij groote hoeveelheid vereischt. Dientengevolge werd in 1897 eene hoeveelheid van 75 registertonnen verscheept. De eigenaren der gronden wenschten voor eigen risico niet verder te gaan en stelden sedert pogingen in het werk om eene maatschappij tot exploitatie der mangaanertsen op te richten. Vooral de moeilijkheid om omtrent de aanwezigheid van eene voldoende hoeveelheid eenige zekerheid te verkrijgen, schijnt tot nu toe het slagen dier pogingen te hebben belet.

Ten aanzien van den landbouw vermeldt het verslag:

In Maart 1898 werden op het eiland Curaçao 48 HA. grond afgestaan, ten einde daarop een proef te nemen met de agave-cultuur, en met het telen van bijen en zijdewormen. Met eene uit Italië ontboden voor deze gronden bestemde zending zijdeworm-cocons kon geen proef worden genomen, daar de larven alle dood aankwamen. De ingevoerde bijenzwermen, die in het begin honig van uitstekende qualiteit gaven, werden, waarschijnlijk tengevolge van eene onoordeelkundige behandeling, geheel door andere insecten vernield.

Door den Gouverneur werd overwogen wat zou kunnen worden gedaan om het aanrichten van schade aan het jong gewas door cabrieten (geiten) te voorkomen. Men stuitte echter op de moeilijkheid dat bepalingen hieromtrent voor het grootste gedeelte van de arme bevolking in de buitendistricten te bezwarend zouden zijn. De Gouverneur deelt nu mede, dat in de laatste vier jaren, zoowel de plantagehouders als de huurders van kleine gronden, door schade wijs geworden, door omheining hunner gronden met stekeldraad, die schade niet zonder succes trachten te voorkomen.

Evenals in 1896 was de zoutoogst op de eilanden Curaçao en Bonaire in 1897 gunstig, doch op St Martin (Ned. ged.) mislukte hij geheel tengevolge van zware regens.

De handel op de verschillende eilanden der kolonie bleef in 1897 stationnair.

De haven van Curaçao werd bezocht door 1172 vaartuigen, metende te zamen 1,301,984 M^3. Bonaire door 415 schepen met 25,117,44 M^3. inhoud; Aruba door 278 schepen met 32,925,83 M^3. inhoud; St. Martin door 234 schepen met 84,046,92 M^3. inhoud; St. Eustatius door 270 schepen met 11,917 M^3. inhoud en Saba door 145 schepen met 5,691 M^3. inhoud.

VARIA.

Kolonisatie tusschen de keerkringen.

In de *Vragen des Tijds* van Januari 1897 heeft de heer mr. A. C. Wesenhagen te 's Gravenhage, die geruimen tijd in West-Indië vertoefde, een opstel geplaatst over „de cultures in Suriname, de redenen van haar verval en de middelen harer wederopheffing". Schrijvers betoog kwam in hoofdzaak hierop neer:

Oorzaken en verval der cultures zijn te wijten aan:

a. onoordeelkundige behandeling der arbeiders door de planters na de emancipatie in 1863, en vooral na de opheffing van het Staatstoezicht in 1873;

b. een zwak bestuur bij beide ingrijpende maatschappelijke hervormingen.

Als middelen tot opheffing der cultures noemde de schrijver:

a. gestadige aanvoer van *tropische* werkkrachten (liefst Javanen) voor den grooten landbouw (stapelproducten);

b. overreding langs oeconomischen wegvan de inlandsche bevolking tot veldarbeid;

c. kleine kolonisatie, tot cultures van de nevenproducten (in tegenstelling van de groote of massale kolonisatie).

Dit derde punt, toen terloops behandeld, heeft mr. Wesenhagen in de *Vragen des Tijds* van October meer

uitvoerig ontwikkeld. De schrijver werd daartoe geleid doordien van invloedrijke zijde in den laatsten tijd vestiging van landbouwers in Suriname wordt aanbevolen. Dien raad acht mr. W. onverantwoordelijk.

Er bestaan z. i. zeer principieele bezwaren tegen het in de hand werken, laat staan aanmoedigen van dusdanige kolonisatie, bij wijze van landverhuizing, waarbij men *in persoon* tusschen de keerkringen, òf ten eigen behoeve òf ten behoeve van anderen (zij 't dan buiten contract), *tot levensonderhoud* het land gaat bearbeiden.

De schrijver gaat uit de geschiedenis der kolonisatie na, dat deze nimmer de resultaten heeft opgeleverd, welke men er zich van voorstelt. Hij herinnert o. a. aan hetgeen de Staatscommissie, in 1857 ingesteld, op een ingekomen adres betreffende Europeesche kolonisatie in Nederlandsch-Indië, aan den Koning rapporteerde.

De adressanten hadden voor de door hen beoogde kolonisatie het in de buitenbezittingen gelegen berg- of tafelland aangewezen, daar zij zelven de mindere geschiktheid van de lagere streken voor kolonisatie erkenden.

De Staatscommissie, waarvan de minister van Staat, oud-gouverneur-generaal van N.-Indië, de heer J. J. Rochussen, voorzitter was, kwam tot deze conclusie:

„De Staatscommissie aarzelt dus niet te verklaren, dat uit de wetenschap kan worden afgeleid, dat handenarbeid en vooral arbeid in het open veld, onder de gloeiende zonnestralen der keerkringslanden en daardoor verhoogde temperatuur, de gevaren aan het tropisch klimaat verbonden, voor den Europeaan aanmerkelijk verhoogt." En ten opzichte van de ervaring omtrent kolonisatie in tropische gewesten luidt het verslag: „De ervaring leert, dat het leven van den kolonist er minder krachtvol is; dat hij aan ziekten is blootgesteld; dat zijn gemiddelde levensduur is verminderd, zoodat hij een gedeelte zijner levenskans opoffert."

Het verslag haalde een duidelijk sprekende statistiek

en de uitspraak van verschillende Fransche generaals tot staving van dit alles aan. Eveneens vond men er duidelijk in uiteengezet, dat nooit eene kolonisatie van Europeanen binnen de keerkringen is gelukt, *welke* voorzorgsmaatregelen er ook genomen werden.

Komende tot den jongsten tijd, herinnert mr. Wesenhagen aan de brochure van het Kamerlid Pyttersen (1892), waarin weder kolonisatie werd aanbevolen, en aan de in hetzelfde jaar bij Gouvernementsresolutie ingestelde commissie om te adviseeren o. m. over het gewenschte van Europeesche kolonisatie. De commissie bleek minder optimistisch dan de heer Pyttersen en beval een proef met hoogstens 20 gezinnen aan.

Intusschen had prof. Stokvis op medische gronden de mogelijkheid eener kolonisatie betoogd. Mr. Wesenhagen heeft echter niet weerlegd gevonden zijn argumentatie:

a. dat de levensduur van voor korten tijd in de tropen vertoevende, van Gouvernementswege goed gekleede, gevoede en gehuisveste militairen, al mochten zij nu en dan op uitgezochte tijdstippen in de open lucht in actie zijn, niet tot maatstaf kan strekken van het weerstandsvermogen van Europeanen, die jarenlang door alle weer en wind geregeld en dagelijks urenlang veldarbeid tot hun levensonderhoud moeten verrichten;

b. dat Transvaal en Algiers nu eenmaal geen keerkringslanden zijn en de vergelijkingen daarmede alléén reeds om die reden dus mank gaan.

Tegenover de autoriteit van het woord van prof. Stokvis, die „door de kolonisatievoorstanders dikwijls op den voorgrond wordt geschoven en op zichzelve ook geenszins door schr. wordt betwist", stelt mr. W. echter de meening van prof. Virchow, in zijne rede in den Rijksdag van 16 Maart 1885, in antwoord op een pleidooi van Bismarck ten gunste van de Duitsche koloniale politiek.

Bij die gelegenheid zeide Virchow onder meer:

„Wat moeten die menschen daar (onder de tropen)

doen? Moeten ze er niet het land bebouwen? Mijne heeren, ik zou wel eens willen weten of gij meent, dat de menschen moeten worden uitgevoerd alleen om daarginds te sterven".

En iets verder:

„Bijna al onze geleerden, al de oeconomisten, die zich met koloniale politiek bezighouden, laten dit elementaire punt buiten beschouwing: Kan de mensch leven, kan hij arbeiden? Zij schrijven zeer geleerde verhandelingen over veroverings-, beschavings- en handelskolonies; maar zij onderzoeken niet, welke de algemeene voorwaarden zijn, noodig om de stichting eener kolonie mogelijk te maken. Nu, dat is eene anthropologische of, wil men, eene geneeskundige vraag. En deze nu wordt tegenwoordig eenigszins anders beantwoord dan in 't midden dezer eeuw. Toen meende men, dat de mensch kosmopoliet van aard was en iedereen door de reguleerende inrichting van zijne natuur zich, min of meer gemakkelijk, kon voegen naar de meest uiteenloopende toestanden der omgeving, eene familie stichten en eene nakomelingschap nalaten, die in de nieuwe levensomstandigheden paste...

„Maar bittere ervaringen hebben, blijkens de statistiek omtrent de in den lateren tijd ingestelde onderzoekingen, geleerd dat de geschiktheid van den mensch om zich te acclimateeren, zeer beperkt is."

De schrijver zet daarna uiteen dat hij, de groote of massale landbouwerskolonisatie een wanhopige zaak achtende, daarentegen wel heil ziet in kleine of sporadische kolonisatie van kleine kapitalisten, tot cultuur van nevenproducten en in het klein van stapelproducten, waarbij hij staatshulp en staatsregeling, in den zin van staatskolonisatie, niet noodwendig acht.

„Knappe handwerkslieden, niet geheel van middelen ontbloot, doch met een klein kapitaal, of, wil men, met wat spaarpenningen, kunnen in Suriname fatsoenlijk geld verdienen: timmerlieden, smeden, machine-industrieelen,

huisschilders, meubelmakers, schoen- en kleermakers, geoefende slachters en bakkers. Hunne spaarpenningen zullen hen intusschen in staat stellen het land te verkennen, zich met de maatschappij bekend te maken en aan het klimaat te wennen, alvorens zij geregeld aan het werk gaan. Aan zulke Europeanen bestaat behoefte. Behangers, schoorsteenvegers, glazenmakers, bontwerkers en stukadoors zullen er uit den aard der zaak geen werk vinden."

Dat er nog genoeg terrein in Suriname over is, blijkt wel hieruit, dat van de 12,900,000 H.A. einde 1896 slechts 15,636 H.A. in bebouwing zijn. Vóordat echter nieuwe streken worden ontgonnen, dient het plan tot afwatering van den ingenieur Havelaar afgewacht.

Ten slotte weerlegt mr. Wesenhagen de door den heer H. van Balen aanbevolen stichting van hoenderparken, waarvoor z. i. geen voldoende afzet zal te vinden zijn.

Een en ander over Japan.

Zeer interessant (ten deele beschamend voor ons nationaal gevoel) lijkt ons de volgende beschouwing van den heer J. Bierens de Haan in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* over Japan, als resultaat van eene reis door het land der chrysanthemum, waarop hij gelegenheid heeft gehad „land en luyden" meer van nabij te leeren kennen.

Japan — schrijft hij — is een jong, krachtig, energiek land, zonder vooroordeelen of ingeroeste begrippen; van Japan zal daarom een stroom uitgaan, die niet alleen aan China een nieuwe beschaving zal geven, in dank voor al hetgeen dit land indertijd aan Japan geschonken heeft, maar die ook het oude Europa met al zijn verouderde ideeën met een nieuw leven zal bezielen op geestelijk en materieel gebied: op terrein van godsdienst, wetenschap, kunst en nijverheid zal Europa door Japans

toedoen een verjongingskuur ondergaan. Dit is, in enkele woorden, weergegeven het gevoelen, dat op het oogenblik het denkend Japan bezielt.

Na door commodore Perry met zijn vloot uit zijn kinderslaap wakker geschud te zijn en nadat de hierop gevolgde revolutie, waarbij de Mikado in zijn macht hersteld werd en het shogunaat met al zijne verdere feudale aanhangsels verdween, had plaats gehad, heeft Japan een tijd doorgemaakt, waarin Westersch en mooi identieke begrippen waren.

De verrukkelijke cryptomeria's, de grootste glorie van de Japansche natuur, die de wegen sierden, moesten toen plaats maken voor telegraafpalen, en de artistieke kokemono's werden toen bij Europeesche advertentieborden achtergesteld. Toen echter de mogendheden weinig geneigdheid betoonden Japan als hun gelijke te erkennen en de exterritorialiteit op te heffen, die groote grief van alle Japanners, ontstond er in 1889 een algemeene reactie en anti-vreemdelingenbeweging van vrij grooten omvang. Toen ontstond in Japan het gevoelen van geen vreemde hulp meer te behoeven, maar zelf te kunnen optreden.

Na lange onderhandelingen kwam eindelijk in 1894 het tractaat met Engeland tot stand, waarbij de exterritorialiteit werd opgeheven en Japan de volle jurisdictie kreeg over Britsche onderdanen. Het recht om hun invoerrechten vast te stellen, het monopolie van de kustvaart en een verbod van grondbezit voor vreemdelingen in het binnenland, waren de voornaamste verdere bepalingen van dit tractaat, dat vrijwel als model gediend heeft voor de in volgende jaren met de andere mogendheden gesloten verdragen.

Het volgend jaar zullen deze verdragen in werking treden en daarmede zal een periode in de Japansche geschiedenis afgesloten worden en zal, wat ik zou willen noemen, de meerderjarigverklaring van Japan plaats vinden.

Hoe zal Japan zich in de eerstvolgende jaren houden; zal het zich deze meerderjarigverklaring waardig betoonen en zullen vreemdelingen werkelijk voor hun persoon en goederen voldoende bescherming ondervinden? Dit zijn de groote vragen van het oogenblik. Door velen, businessmen voornamelijk, wordt de toekomst bezorgd tegemoetgezien en Japan nog niet rijp beschouwd voor een opheffing der exterritorialiteit. Mocht deze vrees later werkelijk blijken gegrond te zijn geweest, dan zal Japan zichzelf een schade te wijten hebben, waar het in geene jaren overheen zal komen.

De Japanners zijn op en top een militair volk en wie niet tot de samurai — de oude soldatenklasse — behoorde, was artist of landbouwer, of — maar dan was het niet veel bijzonders — man van zaken. De handel is er steeds in discrediet geweest, en hoe snel de ideeën hier ook mogen gaan, een dergelijk vooroordeel is niet plotseling op te heffen. Al zijn er ook duidelijke kenteekenen, dat het gehalte der Japansche kooplui verbetert, toch kan men op dit terrein nog onaangename kennismakingen hebben en bij meerdere gelegenheden bemerken dat onschendbaarheid van het contract, de basis van allen handel, in Japan eigenaardig toegepast wordt.

Het zoo nauw met handel samenhangende begrip van sparen is den Japanners eveneens onbekend en moet tegenwoordig aan de kinderen op de scholen geleerd worden. Zoodra hij geld heeft, moet het op: de vrienden worden dan geïnviteerd en met eenige geicha's, om muziek te maken en te dansen, gaat men dan naar een mooi gelegen theehuis om zich daar te amuseeren. Of wel artistieke voorwerpen worden aangeschaft, en, beschouwt hij in het algemeen reeds geld als een inferieur iets, op gebied van kunst vraagt hij naar geen prijzen.

De groote, en, vergis ik me niet, eenige grief tegen de Japanners is hiermede aangegeven. Op ieder, die niet in zaken met hen in aanraking behoeft te komen, maken

ze een hoogst sympathieken indruk: het is een volk van groote kinderen, gezond naar lichaam en ziel, waarbij het Romeinsche ideaal: „mens sana in corpore sano" wordt gevonden.

Wanneer men uit China komt en daar een volk gezien heeft op en versleten, levende in een vuilheid, die in Peking tot verdierlijking overgaat, en men bevindt zich dan opeens te midden van Japanners, die, om den Hollandschen Zaterdag als zindelijkheidsmaat te gebruiken, zeven malen zoo zindelijk zijn als wij, te midden van een volk, waar opium onbekend is, dat wel wat kleiner is dan Europeanen, maar in flinkheid van lichaamsbouw en sterkte het van velen wint, waar bij iederen individu de levenslust en de energie uit de oogen straalt, waar bedelarij en mismaaktheid onbekend zijn, dan moet men onder hun bekoring geraken.

En dan die Japansche vrouwtjes, zeer zeker niet beantwoordende aan onze ideeën van schoonheid, maar klein en fijn en steeds vol gratie, uiterst bescheiden in hun optreden en den indruk makend, alsof ze zeggen wilden: „raak me niet aan of ik breek;" porseleinen poppetjes, gekleed in een toilet, dat kleurigheid aan groote modestie gepaard doet gaan: er is geen zediger en tevens bonter en vroolijker toilet denkbaar dan de Japansche kimono met den grooten ohi op den rug.

Lompheid is iets dat de Japanners niet kennen, alles is er klein en fijn: geen groot glas bier lescht hun dorst, maar een miniatuur kopje slappe thee; geen Duitsche pijp maar een fijn, veelal artistiek bewerkt pijpje, waarin een hoeveelheid zeer lichte tabak gedaan wordt, die men in een paar trekken oprookt, verschaft een algemeen genot aan mannen en vrouwen; hun huizen zijn groote sigarenkistjes van dun hout en papier, waar een „cent kilo's" gevaar zou loopen van doorheen te zakken.

Hun oog voor de mooie natuur en hun groote liefde voor bloemen zijn eén benijdenswaardige trek in dit volk.

Iedere maand heeft hare eigene bloemen, kersenbloesem, of azaleas, of irissen of lotussen, om slechts enkele op te noemen, en in het najaar de mooie herfsttinten van den ahorn, en daar gaat de Japanner heen, en bezield door de hem omringende pracht maakt hij dan een lief, naïef versje, dat hij aan afwezige vrienden toezendt. Het is een soort van idyllisch leven van groote kinderen in een bloementuin.

Eenigszins hiermede samen hangt een passie voor baden, die alle Japanners bezielt. Overal ziet men mannen, vrouwen en kinderen te zamen badend, alsof het de meest gewone zaak van de wereld was. Een beter bewijs voor de gezonde moreele opvattingen van dit volk is niet te vinden; „the nude is seen but not looked at" is een algemeen Japansch principe.

Het binnenland van Japan te bereizen langs wegen, waar de Amerikanen nog niet hun dollarspoor hebben achtergelaten, en het logeeren in de hotels aldaar is een curiositeit op zich zelf. De eigenaar van het hotel met zijn gansche familie en zijn bedienden vallen onmiddellijk op hunne knieën en buigen zóo diep tot hun hoofd den grond raakt. Met achterlating van zijne schoenen gaat men dan naar boven en komt in een kamer terecht zonder eenig meubel, met papieren schuifdeuren als wanden en met keurige fijne matten op den vloer.

Diep buigend komt weldra een moesmé met een kopje thee aandragen, spoedig gevolgd door een bronzen vaas met gloeiende houtskool om de pijp aan te steken. Steeds met dezelfde buigingen krijgt men een kussen, dat de functie van stoel moet vervullen, en een tafeltje, ruim een voet hoog, waarop de noodige kommetjes met rijst en toebehooren geplaatst worden. Gedurende dit diner, dat ieder in zijn eigen kamer gebruikt, zit de moesmé met een waaiertje de muskieten te verdrijven.

Een matras op den grond uitgespreid maakt van de zit- een slaapkamer en in het volle besef, dat inbreken

in een dergelijk huis van papier en hout, zonder een enkel slot, niet de minste moeite kost, slaapt men gerust in tot men den volgenden morgen vroeg gewekt wordt door het met geweld openschuiven van de houten schuifdeuren, die de overdag geheel open zijnde huizen, 's nachts op groote doozen doen gelijken.

Ieder spoedt zich nu naar beneden, waar bij de badkamer een groote bak met frisch water, de noodige miniatuur tandenschuiertjes en een bakje met zout zich bevinden, en het morgentoilet neemt een aanvang. Hierop volgt een ontbijt, duplicaat van het diner, en vóór nog de zon hoog aan den hemel staat, gaat men weer op weg, uitgeleide gedaan met dezelfde buigingen als bij het komen, met een keurig handdoekje of waaiertje als cadeau en met de noodige introductiebrieven aan verdere hotels op weg. *)

Dit buigen van de Japanners is iets zeer eigenaardigs, het is hun eenige manier van begroeten — ons handen of zoenen geven is er onbekend — die zelfs door de gewoonste koelies met de grootste gratie wordt toegepast; zelfs vrienden, die elkaar op straat ontmoeten, openen hun gesprek met eenige diepe buigingen.

Uiterlijk naast dit Japan, maar inwendig precies hetzelfde, is een ander, een meer Westersch Japan ontstaan, levend in de steden, waar men, zooals in Oseka, de fabriekspijpen in menigte in de lucht ziet steken, waar honderden arbeiders tevreden en vroolijk 12 uren per dag werken voor slechts 30 sen (1 sen = $1^1/_4$ cent), terwijl hunne vrouwen slechts 20 sen verdienen; een Japan van spoorwegbruggen, tunnels, en industrieele ondernemingen van allerlei aard, van hospitalen en universiteiten, van vestingen en oorlogsschepen. Een groot patriotisme, de glorie

*) Alle Japansche huizen, zelfs het keizerlijk paleis, zijn op dezelfde wijze ingericht en zonder eenig meubel. Een vaas met bloemen is het eenige, wat men overal vindt.

van Japan, dat Europa niet meer noodig heeft, bezielt al deze menschen met een enorme energie. Dit maakt dat men studenten hunne professoren ziet boycotten, die naar hun idee niet vlug genoeg vooruitgaan.

Gebrek aan discipline, niet voortkomend, zooals bij ons zoo dikwijls het geval is, uit een ordinaire miskenning van superioriteit, maar uit een misplaatste energie om zelf alles te willen doen, is een gevaar, dat Japan boven het hoofd hangt.

Kon men deze Japanners, ministers, professoren, hooge ambtenaren etc. in hun privaat leven gadeslaan, men zou zien dat ze in leven en denken nog zuivere Japanners gebleven zijn, die van het Westen alleen zooveel willen hebben, als hun practisch nut oplevert. Intimiteit tusschen Japanners en Europeanen bestaat niet; tusschen het Oosten en het Westen bestaat een kloof, die, zoo ooit, dan toch in allen geval in geen jaren zal gedempt worden.

Voor een Hollander — zoo eindigt de heer Bierens de Haan zijne beschouwing — is reizen door dit jonge land met zijn intelligente, energieke bevolking, waar wij zoolang de eenigen geweest zijn, die toegelaten werden, een verdrietig werk.

Toen Japan ontwaakte, zijn wij hier vandaan gegaan, zonder eenig spoor achter te laten en vrijwel absoluut vergeten. Wij hadden hier alles kunnen zijn en zijn hier niets, geen Hollandsch schip vertoont zich hier meer, het is alles gedaan. Ons consulaats- en gezantschapswezen zijn hier al even treurig ingericht als in Siam en China, kortom het is een doodsche slaap naast het jonge leven.

Dat van de Japansche energie wat op ons overging!!

Portugeesch Timor.

Bij nota van 11 Sept. 1897 beklaagde zich de Portu-

geesche gezant te 's Gravenhage over eene overschrijding van de grens van Portugeesch Timor door Nederlandsche autoriteiten en inboorlingen.

Intusschen ontving de minister van Koloniën afschriften van de geheime missives van den resident van Timor en onderhoorigheden en van het kort verslag dier residentie over de maand Maart, uit welke stukken blijkt, dat niettegenstaande de toezegging van den gouverneur van Portugeesch Timor om aan Portugeesche onderdanen het overtrekken van de Talau-rivier te verbieden, in het laatst van December a. p. en in het begin van dit jaar herhaaldelijk vijandelijke invallen van Balibo's en Portugeesche ongeregelde troepen (moradores) binnen het Nederlandsch gebied aan den rechteroever dier rivier hebben plaats gehad.

De aanwezigheid van die troepen aldaar levert voortdurend gevaar op voor de inwendige veiligheid van ons gebied.

Onzen minister-resident te Lissabon werd daarom verzocht bij de Portugeesche Regeering krachtig te willen aandringen op het geven van bevelen in dien zin dat de ongeregelde troepen van de grens worden teruggetrokken.

Het antwoord van Portugal ondervindt natuurlijk vertraging door de noodzakelijk voorafgaande correspondentie tusschen Lissabon en Timor-Dilly. Het is intusschen gebleken, dat de sluikhandel in koffie, afkomstig van Portugeesch Timor, ter ontduiking van het uitvoerrecht, hoofdzakelijk de oorzaak is, dat aan de Portugeesche grens zich onafgebroken inlandsche troepen ophouden en deze vaak in conflict komen met menschen van onzen kant. Daartegen zijn onzerzijds de noodige strenge maatregelen genomen, en na dien tijd bleef het aan genoemde grens rustig.

Manilla-sigaren.

In het consulair verslag over 1897 van den waarnemend consul A. C. Crebas te Manilla vinden wij het volgende medegedeeld:

De sigarenfabricage was in 1897 niet zoo belangrijk als in 1896. Deze vermindering is te wijten aan gebrek aan werkvolk, een gevolg van den opstand. Het verschil is zeer aanzienlijk, de productie in 1897 bleef ± 20 millioen stuks onder die van 1896.

De sigaretten-fabricage daarentegen breidt zich van jaar tot jaar uit. Een zeer klein gedeelte, en wel de beste soorten, worden nog al uit de hand gewerkt, overigens is alles machinale arbeid. De export van sigaretten staat in geen verhouding tot het verbruik hier te lande en het is daarom moeilijk nauwkeurig te bepalen hoevele millioenen jaarlijks vervaardigd worden. Het aantal machines in de verschillende fabrieken in aanmerking nemende, moet de fabricage ongeveer 70 millioen pakjes zijn. Bijna uitsluitend worden de sigaretten verpakt in „cajetillas" van 24 of 30 stuks en verkrijgt men dus als totaal-cijfer der jaarlijksche fabricage het enorme getal van ± 1750 millioen.

Berekent men nu den prijs per pakje op 3 cents, dan vertegenwoordigt de geheele fabricage eene waarde van ± $ 2,000,000, en in aanmerking nemende dat bijna uitsluitend de inlandsche bevolking de verbruikster is, kan men dit bedrag zeer aanzienlijk noemen.

Omtrent de tabak vermeldt het verslag het volgende:

De oogst van 1897 blijkt op verre na niet zoo groot te zijn als die van 1896. Laatstgenoemde was dan ook bijzonder overvloedig en de voorloopige raming bleef ver beneden de werkelijkheid. De oogst in de provinciën Cagayan en Isabela wordt nu geschat: voor 1896 op 300,000 en voor het jaar 1897 op slechts 200,000 quintalen. De kleinere oogst, vereenigd met den zeer grooten

uitvoer van tabak van 1896, deed de prijzen enorm stijgen. Betaalde men in vroegere jaren voor eerste tot vierde lengte respectievelijk ± 25, 20, 14, 9 dollars, thans zijn prijzen van 34, 26, 20 en 13 volstrekt geene uitzonderingen, zoodat men veilig aannemen kan, dat de tabak sedert begin 1897 ongeveer 40 pCt. duurder is geworden. Daar de uitzichten op den nieuwen oogst (1898) zeer ongunstig zijn (twee groote overstroomingen vernielden een belangrijk gedeelte), zullen de prijzen, voorloopig althans, wel hoog blijven. Voor den export is de tabak van 1897 op verre na niet zoo geschikt als die van 1896. Het blad is over het algemeen te smal en dus minder geschikt voor dekblad.

NIEUWE UITGAVEN.

NEDERLAND.

Annales du jardin botanique de Buitenzorg, publiées par le dr. Melchior Treub. Vol. XV, 2e partie. Leiden, E. J. Brill. Per dl. *f* 12.—

Babad Pasir, volgens een Banjoemaasch handschrift met vertaling van J. Knebel. Batavia, Albrecht & Co. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff . . . . *f* 5.—

Buuren (Dr. **H. B. van**). Nog iets over de verloskundige hulp in Nederlandsch-Indië. Met eene voorrede van prof. Hector Treub. Leiden, Blankenberg & Co. . . . . *f* —.50

Dagh-Register gehouden int Casteel Batavia vant passerende daer ter plaatse als over geheel Nederlandts-India, anno 1670—1671. Uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap van kunsten en wetenschappen, met medewerking van de Nederlandsch-Indische Regeering, en onder toezicht van mr. J. A. van der Chijs. Batavia, Landsdrukkerij. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff . . . . *f* 5.—

Roessingh van Iterson (G.). Waar vele millioenen reeds gebleven zijn en waar vele millioenen nog zullen blijven. Een woord op de repliek van den oud-O.-I. hoofdambtenaar J. A. van Dorsser. Leiden, S. C. van Doesburgh . . . . *f* —.75

Tasman's (Abert Janszoon) Journal of his discovery of Van Diemens land and New Zealand in 1642, with documents relating to his exploration of Australia in 1644, being photolithographic facsimiles of the original manuscript in the colonial archives at the Hague, with an english translation and facsimiles of original maps to which are added life and labours of Abel Janszoon Tasman bij J. E. Heeres, and observations made with the compass on Tasman's voyage bij dr. W. van Bemmelen. Amsterdam, Frederik Muller & Co. (Met 5 krtn.). . . Gecart. *f* 72.—; geb. in perk. *f* 84.—

Verslag (Algemeen) van het middelbaar- en lager onderwijs voor Europeanen in Nederlandsch-Indië, over 1897, Batavia, Landsdrukkerij. ['s Gravenhage, Martinus Nijhoff] . . . . *f* 1.—

Verslag der exploitatie van den staatsspoorweg ter Sumatra's west-

kust en van de Ombiliën-kolenvelden, over 1897. Batavia, Landsdrukkerij. ['s Gravenhage, Martinus Nijhoff]. Met 2 krtn. en 1 graph. tabel. *f* —.25

ENGELAND.

Burton (Captain Sir **Richard F.**). Personal narrative of a pilgrimage to Al-Madinah and Meccah. Edited by his wife, Isabel Burton. With an introduction by Stanley Lane-Poole. Plans. Illust. 2 vols. 7/

Caspari. A grammar of the Arabic language. Trans. from the German, and edited by W. Wright. 3rd ed., revised by W. R. Smith and others. Vol. 2 . . . . 15/

Ferryman (Major **A. F. Mookler-**). Imperial Africa: The rise, progress and future of the British possessions in Africa. 3 vols. Vol. 1 British West-Africa. With numerous maps and illustrations. 12/6

Knapp (Arthur May). Feudal and modern Japan. 2 vols . . 8/

Nicholson (G.). Fifty years in South Africa: being some recollections and reflections of a veteran pioneer. Illust. 6/

Peary (Robert E.). Northward over the Great Ice: a narrative of life and work along the shores and upon the interior Ice-Cap of Northern Greenland in the years 1886 and 1891—1897. With maps, diagrams and about 800 illusts. 2 vols. 32/

Rathborne (Ambrose B.). Camping and tramping in Malaya: fifteen years pioneering in the native States of the Malay Peninsula. 10/6

Roberts of Kandahar (Field Marshal Lord). Forty-one years in India, from subaltern to commander-in chief. New ed., in 1 vol. With 44 illust.. . . . . 10/

Romero (Matias). Coffee and india-rubber culture in Mexico. Preceded bij geographical and statistical notes on Mexico . . . 14/

St. Clair (George). Creation records discovered in Egypt. (Studies in the Book of the Dead) 10/6

Stevens (Joseph Earle). Yesterdays in the Philippines. Map. Illusts. 7/6

DUITSCHLAND.

Bastian (A.). Lose Blätter aus Indien. V. Colombo . . M. 1.—

Bolle (Joh.). Der Seidenbau in Japan. Nebst e. Anh. v. demselben Verf.: Die Gelb- od. Fettsucht der Seidenraupe, e. parasitäre Krankheit. 47 Illustr. . . . . M. 3.—

Canstatt (O.). Das republikanische Brasilien in Vergangenheit u. Gegenwart . . . . M. 12.—

Clotten (M.). China u. Japan. Mit Illustr. . . . . . . M. 3.—

Coucheron-Aamot (**W**.). Durch das Land der Chinesen. Aus dem Norweg. Deutsch v. K. Robolsky. (In ca. 12 Lfgn.) 1 Lfg. M. —.30

Dohrn (**H. R.**). Die Strafen der Chinesen. Nach dem Engl. Mit 21 Abbildgn. u. 1 Titelbilde . . . . M. 2.—

Hesse-Wartegg (**E. v**.). Schantung u. Deutsch-China im J. 1898.

Hillger (**H**.). Eine Fahrt nach dem Orient. Zur Erinnerung an den Einzug des deutschen Kaisers in Jerusalem . . . Geb. M. 2.—

Langhans (**P**.). Karte der Palästina-Fahrt des deutschen Kaisers. M. 1.—

Munzinger (**E**.). Die Japaner . . . . M. 5.—

Soden (**H. v**.). Reisebriefe aus Palästina . . . . Geb. M. 3.—

FRANKRIJK.

Bary (**E. de**). Le dernier rapport d'un européen sur le Ghât et les Touareg de l'Aïr (Journal de voyage). Trad. par H. Schirmer. 5 fr.

Driault (**E**.). La Question d'Orient depuis ses origines jusqu'à nos jours. Préface de G. Monod . . . . 7 fr.

Forces militaires (Les) du Japon . . . . 0 fr. 50

Poskin (Dr. **A**.). L'Afrique équatoriale. Climatologie. Nosologie. Hygiène. Avec nombr. fig. et. diagr. . . . . 8 fr.

PRACHTIGE LICHTE MANILLA'S, van f 36 tot f 150 per mille.

HUMEL VAN RINGELENSTEIN,

Hoogstraat 29 en Stationsweg 71.

Interc. Telephoon **443**.

Steeds voorradig eene groote collectie

Geïmp. HAVANA-SIGAREN

van A. J. REIJNVAAN, Amsterdam.

SPECIALE BLIKVERP: MET FRANSCHE SLUITING.

Export door de geheele Wereld.

F. W. RINCK & ZOON.

ALBUMS,

Portretlijsten. Portefeuilles, Portemonnaies, Sigarenkokers, Buvards en **andere artikelen**, welke alle onder **garantie** voor **deugdelijke bewerking** en **soliditeit** worden geleverd.

Artikelen, in onze magazijnen gekocht, worden **kosteloos gerepareerd**.

Ruimste keuze; uiterst billijke prijzen.

ALBUMS voor Indië, expresse bewerking.

2, Schoumburgstraat 2, Den Haag.

H. H. KLAASSEN, Prinsestraat 23 en 25,

'S GRAVENHAGE.

Meest uitgebreid Magazijn van Post- en Luxepapier, Schrijfbehoeften, Couverten, Inkten, enz.

Verkoopt met succes:

Pakken **Geruit Postpapier**, 240 vel, ook geschikt voor de mail, voor den spotprijs van **30 cent**.

Enveloppen, voor post in tweeën, blauw gevoerd, **30 cent** per **100**. Kleinere formaten van af **8½ cent** per **100**.

Dienst-Converten 12½ cent per **100**.

Kroonpennen, 1ste kwaliteit, per gros (144 stuks), **50 cent**.

Doozen **Luxe Papier**, 50 vel en 50 Couverten, blauw gevoerd, **30 cent**.

Prima **Potlooden**, letter H. B., voor **20** en **25 cent** per dozijn.

Verder alle **Schrijfbehoeften**, spotgoedkoop. Rollen **Closet Papier 10 cent** per rol, echt Engelsch.

Grootste **Magazijn** van

FEEST-ARTIKELEN

voor **Bruiloften, Verjaringen, Kinderpartijen, enz. Voordrachten, Versjes, Aardigheden, enz.**

FABRIEK VAN

BLOEMEN-ARTIKELEN,

voor zelf Bloemen te maken.

Diverse soorten Bladeren, 5 ct. per dozijn, alle van linnen.

Export naar Oost- en West-Indiën

Vraag Monsters en Geïllustreerde Prijscouranten.

Glas, Porcelein en Aardewerk.

Het grootste en goedkoopste magazijn in bovenstaande artikelen is

Passage 33-35-37

Emballeert, verhuurt en verzendt door de geheele wereld.

C. HUIJSER,

DEN HAAG.

Tandheelkundige Inrichting

VAN

H. HAMBURG,

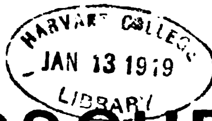
TANDARTS,

van Kinsbergenstraat 80.

DAGELIJKS TE CONSULTEEREN.

Heele Gebitten f 35. Tanden per stuk f 2. Goud plombeeren f 5. Cement of Zilver plombeeren f 2. Tandheelkundige operatie zonder pijn f 1.

Zondags van 9 tot 3 uur.

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH-INDIË

VAN

wijlen dr. W. R. baron van HOËVELL.

(Opgericht in 1838.)

TWEEDE NIEUWE SERIE.

2e JAARGANG.

NOVEMBER 1898.

'S GRAVENHAGE. — F. J. VAN PAASSCHEN.

Mede verkrijgbaar te

BATAVIA bij G. KOLFF & Co.

en bij alle Boekhandelaren in Ned.-Indië.

INHOUD.

Bijdragen en brieven, de Redactie betreffende, gelieve men te zenden aan den Heer H. A. LESTURGEON, villa „Catharina Francisca", N. Badhuisweg, Scheveningen.

Dit Tijdschrift verschijnt tusschen den 1en en den 15en van elke maand.

De abonnementsprijs bedraagt voor Nederland *f* 13.— per jaar. Voor het buitenland wordt dit bedrag met de porto's verhoogd. Tusschentijds aangegane abonnementen worden ad *f* 3.25 per kwartaal berekend.

Afzonderlijke nummers, voor zoover deze voorhanden zijn, *f* 1.50 per aflevering.

Het behoud onzer Oost-Indische bezittingen.

I.

> When a question arises of control over distant regions..... it must ultimately be decided by naval power.....; upon this depended..... certainly the possession of India.
>
> MAHAN, *The influence of sea power upon history*, p. 416.

„Het lot van Indië zal beslist worden achter de Utrechtsche linie." Ziehier eene in latere jaren meermalen uitgesproken meening, die in lijnrechten strijd is met de als motto hierboven gestelde uitspraak, op de nimmer wederlegbare geschiedenis gegrond, van den schrijver van een, zeven jaren geleden verschenen standaardwerk. Wat mag de oorzaak zijn van deze tegenstrijdigheid, van deze miskenning van 's werelds beste leermeesteres? Vermoedelijk een gevoel van zwakheid, van vermeend onvermogen, dezelfde gedachte waaraan de geconcentreerde linieën en de „den gevechtsafstand kiezende" (alias wegloopende) schepen bij ons haar ontstaan te danken hebben en waardoor bij oefeningen in het verdedigen des lands te dikwijls het „retireeren" op den voorgrond stond, terwijl bij het bespreken der defensie te dikwijls aan „bondgenooten" gedacht werd.

Het is waar, Nederland is zelden allééén in oorlog geweest, en het heeft dikwijls op verwonderlijke wijze, nadat het zich zijne bezittingen op de meest eenvoudige manier had laten afnemen, een groot gedeelte daarvan bij den vrede teruggekregen, niet als belooning voor eene heldhaftige verdediging, maar ter wille van het Europeesche Staten-evenwicht. Het overige gedeelte bleef dan echter in handen van hen, die zich de moeite gegeven hadden het te komen nemen met de kans er voor te moeten vechten of er werkelijk met een derden om gevochten hadden. Dit overige ware misschien óók behouden gebleven, indien men het had verdedigd.

Maar, al zou men er vrede mee kunnen hebben altijd zulk eene rol van politieke fichesdoos te blijven spelen, de oude toestanden veranderen en de tijd kan komen dat de Nederlandsche bezittingen niet meer in de beide schalen voor het evenwicht kunnen gemist worden. Ook is het thans niet meer Europa alleen, dat over het lot van alle volkeren ter wereld kan beschikken wanneer het wil, want rondom het noordelijk halfrond vindt men thans nieuwere Rijken die medespreken en voor wie de Utrechtsche linie geen beteekenis heeft. En zelfs wanneer in de 20e eeuw het beslechten van staats-geschillen langs minnelijken of rechterlijken weg regel zal geworden zijn, mag men toch verwachten dat de uitkomst ter zake van bezit van grondgebied verschillen zal, naarmate men getoond heeft zich dat bezit met kracht te willen verzekeren of zich hierin lijdelijk gedragen heeft. Ook dan zal een schijnvertoon van verdediging niet voldoende zijn, maar zullen daarvoor, evenals vroeger, deugdelijke middelen vereischt worden.

Dat plaatselijke middelen in den regel ontoereikend blijken en dat eene behoorlijk sàmengestelde scheepsmacht, zelfs voor een betrekkelijk zwakken Staat noodig is, om aanspraak op het behoud van zijn eigendom te kunnen maken, hopen wij in de volgende bladzijden aan te

toonen, althans voor hen, die aan de lessen der ervaring waarde toekennen.

Portugeezen. 1497—1517.

Wanneer men de Romeinsche handelsplaatsen Theophila en Byzantion op de westkust van Voor-Indië niet mederekent, dan waren de eerste Oost-Indische bezittingen der Europeanen die, welke door de Portugezen in het begin der 16e eeuw op diezelfde kust verkregen werden. Eerst eene eeuw later werden zij door de Hollanders gevolgd. Het is opmerkelijk, hoe verschillend beide natiën daarbij te werk gingen. Reeds de eerste ontdekkingsreis, om langs de Kaap de Goede Hoop den weg naar Indië te vinden, die van Vasco da Gama in 1497, werd met vier *oorlog*schepen ondernomen; 8 maanden na zijne terugkomst zond Koning Emanuel een eskader van 12 schepen, onder Pedro Cabral uit, die, na onderweg even Brazilië ontdekt en „in naam van den Koning van Portugal in bezit genomen" te hebben, naar de kust van Malabar ging, Kalikoet bombardeerde, en met eenige vorsten handelsverdragen sloot. Hij bleef maar 16 maanden uit, kwam in Juli 1501 terug, en den 10 Februari 1502 zeilde Vasco da Gama weer uit, met eene oorlogsvloot van 20 schepen. Hij zette de vijandelijkheden tegen den Samoedrian van Kalikoet voort en dwong hem, in verbond met den vorst van het nabij gelegen Koetsjin, tot den vrede. In 1503 streden Affonso d'Albuquerque en Saldanha tegen de Hindoes. In 1505 kwam Dom Francisco d'Almeida met 36 schepen als Onderkoning van Indië op de kust van Malabar.

Zoo hadden de Portugezen in zeven jaren een Europeesch kustrijk in Indië gesticht, door de kracht van hunne oorlogsvloten. Steeds hunne reizen en, zoo mogelijk, veroveringen voortzettende, ontdekten zij reeds in 1506 de Banda-eilanden. In 1509 kwam Lopes Seveira te Malaka om handelsbetrekkingen aan te knoopen; hij werd gewantrouwd, zijn volk gedood of gevangen

genomen. Zoodra mogelijk, in Mei 1511, vertrok uit Goa, dat in 1510 door d'Albuquerque veroverd en tot zetel van het bestuur verheven was, een eskader van 19 schepen onder d'Albuquerque zelven naar Malaka, met het gevolg dat de Sultan verjaagd en Malaka door de Portugezen ingenomen werd, die zich, ondanks een tot 1526 voortdurenden strijd tegen de Maleiers en Javanen, wisten staande te houden. Van Malaka zond d'Albuquerque dadelijk 3 schepen onder Serrano via Java naar Ternate en Tidore, die echter op Ambon terecht kwamen. Serrano werd daar door Ternataansche korra-korra's bezocht, volgde dezen en kreeg van den Sultan van Ternate verlof om daar een sterkte te bouwen, hetgeen echter niet dadelijk geschiedde. In 1507 bouwden de Portugezen hun eerste fort op Ceylon.

Al was handeldrijven en het daardoor verwerven van nationalen rijkdom hun doel, oorlogvoeren en grondgebied veroveren was het middel om zich rechten te verschaffen en die te behouden, en het was eene *oorlogsvloot* die hen tot een en ander in staat stelde.

De Hollanders. 1592—1602.

Geheel anders deden, bijna 100 jaar later, de Hollanders. Ging bij de Portugezen het initiatief uit van den Koning, die den handel deed drijven met *zijne* schepen, en het veroverde grondgebied aan *zijn* Rijk hechtte, of werd, nadat in 1581 Portugal onder de Spaansche kroon was gekomen, de handel verpacht, terwijl evenwel de Koning de schepen bleef verstrekken, in Holland waren het, in 1592, eenige *kooplieden*, die het plan opvatten om handelsschepen naar Indië te zenden, en dit plan na zich tot eene „Compagnie-van-verre" te hebben vereenigd, in 1595 uitvoerden, zonder andere tusschenkomst of medewerking der Regeering, dan het leenen van eenig geschut en munitie, die, reeds met het oog op den oorlogstoestand, waarin men verkeerde, onmisbaar te achten waren, daar van convoyeeren geen sprake was. In zijne

qualiteit van Admiraal-generaal, die sedert 1588 in het algemeen met het toezicht over de zaken der zee, dus ook van de koopvaart, belast was, gaf Prins Maurits aan de schepen een artikelbrief en ordonnantie 1) mede,

1) Deze „articulen" zijn hoogst merkwaardig, niet alleen omdat de brief, zooals Jhr. Mr. J. K. J. de Jonge opmerkt, „tot de vroegstbekende gerekend mag worden, van de artikelbrieven, welke na de oprichting van het Gemeenebest der Vereenigde Nederlanden vervaardigd zijn," maar ook omdat zij in verscheidene punten eene treffende gelijkenis opleveren met het nog heden ten dage bestaande „Reglement van krijgstucht of discipline voor het krijgsvolk te water der Vereenigde Naderlanden," dat in 1814 werd gearresteerd. Zoo o. a. de bepaling, dat „zoo ymandt (van het bijwonen van het gebed) absenteerde, ten ware met consent, als dat teecken wordt gedaen, die zal voor de mast van zijn quartier geleerst worden." Jhr. Mr. de Jonge zegt hiervan: „Deze clausula poenalis klinkt ons nu vreemd in de ooren, God te dienen of gelaarsd te worden!" Maar in het tegenwoordige reglement van krijgstucht leest men: „Aan overtredingen tegen de krijgstucht of discipline maken zich schuldig:...... Al wie, bij het houden van het gebed, wanneer daartoe de klok geluid is, zich niet tegenwoordig bevindt, zonder door dienstzaken daarin verhinderd te zijn." En aangezien, toen dit reglement werd vastgesteld, „slagen met handdaggen" nog de meest gewone disciplinaire straf was, kan het in onze dagen nog gebeurd zijn, dat iemand, evenals ten tijde van Prins Maurits, voor een godsdienstig verzuim aan den lijve werd gestraft. Andere teekenen van lijnrechte verwantschap vinden wij in het volgende:

1595. Ende opdat de provoosten met authoriteijt haerluyden officieren souden moghen bedienen, zal niemandt den voors. provoosten mogen verhinderen ymandt tapprehenderen, tsy met *cost ofte drank* oft andere zaecken enz.

1814—1898. Al wie, zonder daartoe bevoegd te zijn, aan de gevangenen eenige *kost of drank* brengt.

1595. ..... sal niemandt binnen scheepsboort ofte aen landt gecomen zijnde, enige questie ofte querelen teghens ymandt mogen maecken.....

1814—1898. Al wie zich schuldig maakt aan kijverijen of vechterijen, hetzij met hunne kameraden onderling, of, aan den wal zijnde, met de burgers of ingezetenen.

1595. Niemandt sall vermoghen int ruym, scheepsbottelerye oft

die echter bij de uitreiking, ónder den naam en het zegel van den Prins, door de bewindhebbers der Compagnie-van-verre onderteekend was. Overigens bleek het handelskarakter van het smaldeel uit de veelhoofdigheid van het gezag, zooals dat in eene „instructie voor den scheepsraet" zorgvuldig omschreven was. Deze scheepsraad bestond uit 8 personen, nl. 4 schippers en 4 commiezen; het presidium werd òf door den oudsten schipper òf door den eersten commies waargenomen, naarmate over de scheepvaart of over handelszaken beraadslaagd werd, en de tijdelijke president had dan voor 't geval van stemmenstaken, de beslissende stem. Werd er over zaken van justitie gehandeld, dan werden nog de „scheepsofficianten", volgens den artikelbrief, aan den raad toegevoegd, terwijl eindelijk in gewichtige zaken van scheepvaart of handel, respectivelijk de adviezen van de stuurlieden of de ondercommiezen ingewonnen moesten worden.

Op deze wijze werd de eerste reis naar Oost-Indië, met de schepen *Mauritius* (naar Prins Maurits genoemd, die de te waterlating met Zijne tegenwoordigheid vereerd had), de *Hollantse Leeuw*, de *Amsterdam* en de pinas het *Duyfken* ondernomen. Deze niet-militaire regeling belette echter niet dat er, zoo noodig, van de wapens een nuttig gebruik werd gemaakt, maar zij gaf ook aanleiding tot misbruik en leidde niet tot de uitkomsten, door de militaire organisatie der Portugezen verkregen.

Nauwelijks hadden de zooeven genoemde 4 schepen, onder Moolenaer en de Houtman, met de kust van Java kennis gemaakt, of hunne hulp werd door den Adipati van Bantam ingeroepen tegen Palembang, waarmede hij

---

cruytcamer te gaan, noch *enich vuyr oft keersen* te gebruycken, dan met consent enz.

1814—1898. Al wie *eenig vuur maakt*, *met kaarsen* of ander licht loopt of tabak rookt op plaatsen, waar zulks niet gepermitteerd is.

in oorlog was. De Hollanders verontschuldigden zich, omdat zij slechts kooplieden waren, en lieten daardoor eene eerste gelegenheid, om zich invloed te verschaffen, voorbijgaan. Dit belette echter niet, dat zij, na meer peper gevraagd te hebben dan zij voor hun geld konden krijgen, met de Javanen en Portugeesche handelaars in onmin geraakten en toen Bantam en de schepen gingen beschieten, zoodat zij ten slotte onverrichterzake en in vijandschap vertrokken. De goede naam, die zij zich daardoor gemaakt hadden, ging hun langs de kust vooruit, zij werden overal met wantrouwen ontvangen, bij Sidajoe werd een hunner schepen overrompeld en de bemanning gedeeltelijk vermoord, en op hunne beurt beschoten zij, door eene paniek getroffen, bij Arisbaja, een vaartuig met Madoerezen, die hen kwamen bezoeken, en doodden een groot aantal der opvarenden. Dit waren de gevolgen van slecht beleid en tweeslachtig commando.

Bij de volgende reis werd de fout in de organisatie hersteld en ook de verschillende andere compagniën, die zich met gelijke hulp van staatswege vormden, stelden op hunne vlootjes een eenhoofdig gezag in, evenwel door een scheepsraad gesteund. Het hoofd der onderneming heette *admiraal* (bij de Zeeuwsche compagnie van de Moucheron *generaal*) en de tweede in het gezag *vice-admiraal*. Werden eenige schepen van de oorspronkelijke vloot afgescheiden en gezamenlijk met eene opdracht belast, dan werden ook daarbij een admiraal en een vice-admiraal aangesteld. Deze titels hadden dus zeer weinig met de militaire rangen van denzelfden naam gemeen.

Toen, op de tweede onderneming van de Compagnie-van-verre, in 1599 de „admiraal" van Warwijck voor Arisbaja kwam, werd sloepsvolk van hem gevangen genomen uit wraak voor hetgeen in 1596 gebeurd was, en maakte men van 6 *gewapende* sloepen, onder bevel van Jacob van Heemskerck, gebruik om te trachten de

gevangenen terug te halen. In hetzelfde jaar zien wij de Zeeuwsche schepen *de Leeuw* en *de Leeuwin*, na den verraderlijken aanslag voor Atjeh, waarin Cornelis de Houtman en vele anderen vermoord werden, voor Pedir een aanval van elf Atjehsche vaartuigen afslaan. In 1600 verdedigt in de baai van Manila, Olivier van Noort zich zóó goed tegen twee Spaansche galjoenen, dat hij één ervan in den grond schiet, en Steven van der Haghen belegert 8 weken lang het Portugeesche fort op Ambon, ofschoon zonder gevolg.

Op Heemskerck's tweede reis naar Indië, in 1601, toen hij zelf „admiraal" was, had hij zich in den Atlantischen Oceaan tegen een Spaansch eskader te verdedigen, en in Indië zijnde, schrijft hij aan de bewindhebbers zijner Compagnie, met het oog op eventueele vijandelijkheden tegen Portugesche schepen: „dewyle wy hier gheen oorloochschepen en hebben, die onse vianden in den toom houden, moeten tselfde d'een voor d'ander doen". Voor Bantam tastte, in December van dat jaar, Wolphert Harmensz. met 3 schepen en 2 jachten, 30 Portugesche vaartuigen, waaronder 8 groote schepen, aan en hij verjoeg ze. Van Neck deed niet minder, toen hij voor Tidore 3 Spaansche schepen en 3 landbatterijen beschoot. In Maart 1602 werden de *Zeelandia* en *de Lange Berque* op de reede van St. Helena door een Spaansch galjoen beschoten, dat zij, na een driedaagsch gevecht, namen. Joris Spilbergh, die voor de Moucheron voer, vocht niet alleen herhaaldelijk, maar nam zelfs bij den Maharadja van Kandi op Ceylon de rol aan van gezant van Prins Maurits, toen de belangen van den handel dit medebrachten.

Zoo wisten de koopvaardij-admiraals naar omstandigheden te handelen, maar hun succes was in den regel slechts oogenblikkelijk, omdat de militaire, de blijvende macht ontbrak, die alleen de heerschappij ter zee en over een eilandenrijk kan verzekeren. Toen, bij voor-

beeld, van der Haghen in 1600 de Ambonezen tegen de Portugezen geholpen had, bouwden zij op de Hitorsche kust voor hem de sterkte, die Kota-Warwijck genoemd werd, maar de macht om het te behouden bezat hij niet; tot groote teleurstelling van de Ambonezen werd het verlaten, en in 't volgende jaar kwamen de Portugezen zich op de arme inlanders wreken. Wolphert Harmensz. ontmoette in 1602 bij Ambon dezelfde schepen, die hij bij Bantam verjaagd had; ook zijne hulp werd door de Ambonezen ingeroepen, maar toen *kon hij niet* vechten, want: „alsoo de schepen *Gelderlant* ende *Zeelant* met het *Duyfgen* alle ryckelyck met foelie oft macïs ende nooten geladen waren, vont den Admirael niet geraden hem met soo costelyck geladen schepen te pericliteeren." En toen, in hetzelfde jaar, Poeloe Kondor en Kambodja voor het eerst door Nederlanders bezocht waren, waarvan 23 vermoord werden en de „admiraal" van Groesbergen gevangen genomen, kwam er geen Hollandsche Albuquerque, om, evenals in 1511 te Malaka, den moord te wreken en het land in bezit te nemen.

O.-I. Compagnie. Admiraals van 1602—1609.

Intusschen had, reeds van den aanvang af, de Regeering ingezien dat het wenschelijk was, aan de vaart en den handel op Oost-Indië meer kracht bij te zetten, en na veel moeite gelukte het aan de Staten-Generaal, met ijverige medewerking van den Raadpensionaris van Oldenbarneveldt, in 1602 de verschillende maatschappijen te vereenigen tot ééne algemeene door 17 Bewindhebbers bestuurde Compagnie, welke door middel van een octrooi of privilegie gewaarborgd werd tegen mededinging in den handel op O.-I., hetzij langs de Kaap de Goede Hoop, hetzij westwaarts om, door de straat van Magellaen, en welke in de overzeesche landen verbindtenissen mocht aangaan, „fortressen en versekertheden" bouwen, zoomede Gouverneurs, officieren van justitie en volk van oorloge aanstellen, zooals in het octrooi bepaald werd.

Werd dus aan het militaire element, dat tot dusverre slechts bij voorkomende gelegenheid eene rol gespeeld had, nu van regeeringswege eene plaats aangewezen, opmerkelijk is het, hoe het steeds meer op den voorgrond trad, zóó zelfs dat 5 jaar later de handelsbelangen bij die van den oorlog achtergesteld werden. Maar toch bleef, zooals wij zien zullen, door de vermenging van beiden, de macht steeds te kort schieten.

In 1602 en 1603 zien wij Sebald de Weert, met 3 schepen behoorende tot de vloot van den admiraal Wybrand van Warwyck, die onderwijl met 3 andere versterkt werden, evenals Spilbergh diplomaat spelen bij den Maharadja van Kandi, Portugeesche schepen nemen en grootsche plannen maken tot verovering van Gale op Ceylon, die echter verijdeld werden doordat de Maharadja, wantrouwend geworden, hem verraderlijk vermoordde. Zijn plaatsvervanger Cornelis Pieterszoon van Enkhuizen was echter in de gelegenheid in de rivier van Djohor krachtig op te treden tegen de Portugezen, die haar blokkeerden en hen te noodzaken de blokkade op te heffen. Maar de handelsbelangen veroorloofden niet, het behaalde voordeel te behouden; de Nederlanders vertrokken en de Portugezen kwamen terug.

De vloot, waarmede de admiraal Steven van der Haghen in December 1603 uitging, geleek al meer op eene oorlogsvloot; in zijne instructie werd hem gelast den Spanjaarden en Portugezen alle offensie aan te doen. Hij beschoot vijandelijke sterkten, sloeg voor Kalikoet een aanval van Spaansche schepen af, en sloot in naam van de Regeering een of- en defensief verbond met den Samoedrian van Malabar, die daarbij aan de Republiek een sterkte afstond. Deze werd echter *nooit bezet*, zelfs niet na een tweede contract in 1608. Jhr. Mr. de Jonge zegt hiervan: de Compagnie was niet machtig genoeg om zulk een groot werk aan te vangen.

Zijne reis via Bantam naar de Molukken voortzettende,

was van der Haghen in de gelegenheid het fort op Ambon, dat hij in 1600 verlaten had, weer in bezit te nemen; de Portugezen gaven het zonder tegenstand aan hem over. Hij zond van hier 5 schepen naar Tidore, die het Spaansche fort, in 1601 met weinig succes door van Neck beschoten, innamen. Maar alweer ontbrak ten slotte de kracht, want de achtergelaten bezetting was te zwak en de Spanjaarden namen in 't volgende jaar weer bezit van Tidore en zelfs van Ternate.

In 1605 kreeg de admiraal Cornelis Matelief, die 11 schepen onder zijn bevel had, behalve zijn gewonen lastbrief eene geheime instructie mede betreffende het militaire gedeelte van zijne taak, waaronder echter de belangen van den handel niet mochten lijden. Van Mauritius, waar hij zich ververschte, ging hij rechtstreeks naar Malaka, sloot of liever vernieuwde het verbond met den sultan van Djohor en belegerde of blokkeerde van Mei tot Augustus 1606 de stad Malaka. Den 17den van laatstgenoemde maand daagde eene vloot uit Goa op, om de stad te ontzetten. Zij was waarschijnlijk 16 schepen sterk, maar Matelief ging onder zeil en haar te gemoet. Gedurende eenige dagen raakte hij herhaaldelijk met de Portugezen slaags, maar nadat aan weerszijden twee schepen verbrand waren, gaf hij het op en hield af naar Djohor. Tot dit besluit droeg ook bij dat zijne schepen vuil waren en hij vermoedelijk bij de geleverde gevechten het nadeel van mindere bezeildheid ondervonden had. Voor het oogenblik behielden dus de Spaansch-Portugezen nog de overmacht. Maar den 18den October kwam Matelief, met zijne 9 schoongemaakte schepen en verfrischt volk, voor Malaka terug, en vond daar maar 7 Portugezen, omdat de 7 overigen 80 geog. mijlen om de Noord, bij Poeloe Boeton lagen. Den 22sten liep hij de reede van Malaka op, waar de Portugesche schepen achter hunne ankers bleven liggen. Hij viel dadelijk met zijn schip *Oranje*, en nog twee andere, *de Groote Zon* en *de Ge-*

unieerde Provinciën, een der Portugezen aan en nam het, maar omdat de kapitein en het volk van *de Groote Zon*, die voor het prijsgemaakte schip moesten zorgen, dronken waren, ontkwam het weer. Intusschen was het vijandelijke eskader onder zeil gegaan; twee Portugezen klampten de *Amsterdam* aan boord, doch deze schoot den eenen in brand en deed den anderen afdeinzen, terwijl de *Mauritius* het schip van den Portugeschen onderbevelhebber nam. Den volgenden dag werd het schip, dat door de *Amsterdam* afgeslagen was, door het volk verlaten gevonden en met den zooeven genoemden prijs verbrand. De nog 4 overige Portugesche schepen zetten zich voor Malaka aan den grond. Den 30sten loopt Matelief weer de reede op om ook deze te verbranden, maar de Portugezen, begrijpende dat zij niet te redden zijn, doen het zelf. De gevangenen, 180 Portugezen en eenige weinige Hollanders, worden over en weer uitgeleverd.

Matelief zette vervolgens koers naar Poeloe Boeton om de 7 andere Portugesche schepen op te zoeken. Onderweg nam hij bij Queda een schip, nam er de lading uit en verbrandde het. Den 8sten December vond hij de Portugezen bij Boeton, maar deze lagen in eene bocht dicht onder den wal, zoodat het scheen dat men hen met branders of geschut niet veel kwaad zou kunnen doen. Matelief beproefde het zelfs niet; door andere belangen voortgedreven, liet hij de Portugeezen met rust en verzuimde daardoor eene éénige gelegenheid om zich meester van de zee te maken.

Wij hebben van het omstandige verhaal, in het werk van Jhr. Mr. de Jonge voorkomende, gebruik gemaakt, niet alleen om te doen zien hoe de strategische handelingen van den admiraal Matelief reeds die van een militair vlootvoogd nabij kwamen, al geschiedde misschien zijn aanval niet met de in later tijd gevorderde tactische orde en regelmaat, en al liet de discipline op zijne schepen te wenschen over; maar ook omdat hier

merkwaardig uitkomt hoe een zwakkere macht, die zich wijselijk verwijderd heeft toen zij op den sterkeren vijand niet genoeg voordeel kon behalen, dezen later vernietigen kan, wanneer hij de onvoorzichtigheid begaat zich te verdeelen. Had toch de noordelijke helft van de Portugesche vloot niet zulk eene gunstige ankerplaats bij Poeloe Boeton gehad en had Matelief zich veroorloofd haar daar aan te tasten, dan zou er misschien van hare 14 schepen, tegenover 9 Nederlandsche, geen enkel overgebleven zijn.

Matelief zond een gedeelte zijner vloot naar Atjeh en vertrok zelf met de rest naar Bantam, en vandaar over Ambon naar Ternate. Het gelukte hem niet, de Spanjaarden van daar en van Tidore te verdrijven, maar hij wierp op Ternate eene nieuwe schans op, en deed die met 50 soldaten bezetten, waarna hij volgens zijne instructie zijne reis naar China vervolgde, waar hij weinig succes had en door de Portugezen, die nu weer sterker waren dan hij, verjaagd werd, daar hij nog maar 3 schepen en een jacht bij zich had. Den 27sten November 1607 kwam hij te Bantam terug.

Intusschen waren door het bestuur der O.-I. Compagnie nieuwe geheime instructiën naar Indië gezonden, waarvan de bedoeling was de oorlogszaken nog meer op den voorgrond te plaatsen en zelfs de handelsbelangen daaraan ondergeschikt te maken. Het schip, dat deze instructie medebracht, kwam eene maand na de terugkomst van Matelief te Bantam aan. Terwijl deze zich voor de thuisreis gereed maakte, schreef hij een brief, bestemd om den admiraal van Caerden, die een jaar na hem uit Nederland was vertrokken, tot voorlichting te dienen. Uit dezen brief blijkt, hoe Matelief zelf dacht over het verkeerde der tweeslachtige betrekking, waarin hij geweest was en hoeveel spijt hij had van zijne fout bij Poeloe Boeton; o. a. komt het volgende er in voor: „Dat de heeren bewinthebberen de negotie willen post-

poneren ende eerst de oorloge bij der hant vatten, daer doen se na mijn oordeel heel wijslijc aen, ende hadde ick sulcken ordre gehadt ic soude mijn best gedaen hebben, om anno 1606 in December de 7 galeonen onder Poelo Boeton nyet te verlaten sonder een proeff op gedaen te hebben ten goede oft quade, ende bij soo verre als mij Godt de victorie met mijn 9 schepen tegen de 7 hadde gegeven, tsoude de Portugesen heel ten achteren gestelt hebben. Daerom indien men een soldaet ende een coopman in een persoon wil hebben, t' is verlooren arbeit, want den vijant mach men soo klein niet achten, daerom heer admirael indien ghij door de oorloge wat uutrechten condt, denckt aen de coopmanschap niet, want anders sult ghij noch teen noch tander hebben, gelijc mij wedervaren is, want hadde ick in Poelo Boton wat gedaen, soo hadde ick in Chyna vrij geweest ende de Portugesen in Makau heel ten onder, doch de Molukes en condent weder niet langer houden, ware ick daer niet gecomen soo waren alle Ternatanen verstroyt geweest."

De fout, die hij ter wille van zijne te veel omvattende taak had begaan, van de vijandelijke scheepsmacht niet geheel te vernietigen, en zich dus *meester van de zee* te maken, hinderde hem blijkbaar bijzonder. De gevolgen van die fout waren dan ook grooter dan ze misschien verwacht waren. Maar de schuld lag het meest bij zijne lastgevers, die hem te veel hooi op de vork gaven en niet beseften dat qui trop embrasse, mal étreint. Zelfs Djohor ging ten slotte weer verloren. Niet langer gesteund door Hollandsche schepen, neigde de sultan meer en meer tot vrede met de Portugezen. In 1608 kon de admiraal Verhoeff geen hulp van hem krijgen tegen Malaka, zoodat deze zich er toe moest bepalen twee schepen in de rivier van Djohor te laten (Februari 1609), die echter in Mei naar Japan vertrokken, ook al weer omdat men dat meer noodig vond. Geheel verlaten, sloot de sultan vrede met de Portugezen en in 1613 werd

Djohor door de Atjehers ingenomen en de sultan zoowel als de Hollandsche kooplieden gevangen weggevoerd!

Is het in elk geval, tegenover een maritiemen vijand van belang de suprematie ter zee te behouden, in een overheerscht gebied bestaat daarvoor nog eene bijzondere reden. Matelief wijst ook daarop in bovenaangehaalden brief, wanneer hij zegt: ghij moet de Portugesen te water vernielen oft alle onse vrunden in India sullen vianden werden. De geheele brief teekent den vlootvoogd, die zijne militaire taak aan een opvolger overgeeft; over handelszaken had hij weinig te zeggen.

Toonde Matelief zich voor die taak berekend, wanneer hij niet door te geringe middelen en te veel omvattende orders gebonden ware geweest, aan van Caerden komt dezelfde lof niet toe. Deze was avontuurlijk en eigenzinnig en waarschijnlijk een slecht strateeg. Hij bracht weinig tot stand en eindigde met, door zijn eigene onvoorzichtigheid, door de Spanjaarden gevangen genomen te worden.

Dat de halfslachtige maritieme middelen der V. O. I. C. onvoldoende waren, ontging niet aan de aandacht der zeventien bewindhebbers. Zij hadden daarbij ook nog te kampen met binnenlandsche vijanden, die knoeiden en intrigeerden, zoodat de aandeelen aanmerkelijk in prijs gedaald waren. Onder die omstandigheden wendden zij zich tot de Regeering om staatshulp, en verkregen die in 1607 in den vorm van 2 oorlogschepen, welke werden toegevoegd aan het, den 22sten December van dat jaar onder den admiraal Verhoeff (die in den slag bij Gibraltar vlagkapitein bij Heemskerck was geweest) uitzeilende eskader, dat in 't geheel 9 schepen en 4 jachten telde. Ook deze admiraal werd voorzien van eene openlijke instructie, den handel, en eene geheime, den oorlog betreffende. Zijne reis was, door allerlei bijkomende omstandigheden, niet altijd gelukkig. Bij een mislukten aanslag op het fort van Mozambique kon hij slechts eenige Portugesche vaartuigen nemen. Daarna vernieuwde

hij het contract met den Samoedrian van Kalikoet, doch kon tegen Malaka niets uitrichten, omdat de sultan van Djohor, zooals boven vermeld, hem niet kon of wilde helpen. In Japan werden daarentegen twee zijner schepen zeer goed ontvangen en voordeelige onderhandelingen gevoerd door de daar aan boord zijnde opperkooplieden. De admiraal zelf ging van Djohor naar Bantam en vandaar naar de Molukken, om er ons gezag zooveel mogelijk te bevestigen, met het oog op den te verwachten wapenstilstand, waarover de bewindhebbers hem bericht en bijzondere orders gezonden hadden. Op Banda-Neira begon hij, in verband hiermede, aanstonds een fort te bouwen, doch hij werd hier in Mei 1609 door de bevolking vermoord. Kort daarop ondergingen de Hollanders op Lonthoir hetzelfde lot. Verhoeff's opvolger in het bevel, Simon Jansz. Hoen, liet het fort voltooien en bracht Neira ten onder. Na zijn vertrek, naar Ambon en Ternate, kwamen de Bandanezen weer in verzet, doch het fort werd, niet zonder moeite, behouden.

Hoen had het geluk, in het laatst van 1609 het Spaansche fort op Batjan te nemen en daarna een contract met dit rijkje te sluiten. Hij nam vervolgens maatregelen om zich ook van Tidore meester te maken, doch hij overleed op den 12den Januari 1610.

Hoewel het eskader twee oorlogschepen telde en, aanvankelijk althans, onder militair commando stond, liet toch de militaire organisatie nog zooveel te wenschen over, dat er na den dood van Hoen geen aangewezen bevelhebber was en er een tijdperk van bestuurloosheid en oneenigheid onder de „schippers" intrad. Gelukkig nog, konden zij een paar uit Manila komende Spaansche schepen nemen, waardoor gelegenheid ontstond den in 1608 gevangen genomen admiraal van Caerden uitgeleverd te krijgen, die nu de leiding op zich nam, doch alweer door zijne onvoorzichtigheid, eenige weken daarna opnieuw krijgsgevangen gemaakt werd. De eerste onder-

„Op verschillende punten van het uitgestrekte gebied, dat onder den algemeenen naam van Atjeh bekend staat, heeft de bevolking de kracht van onze wapenen ondervonden. Gevoelige slagen zijn haar toegebracht, zoowel in Pedir als in Edi. Waar onze troepen zich heen wilden begeven, daar kwamen zij. Zelfs werd in drie ver uitééngelegen streken (Pedir, Edi en Daja) gelijktijdig en met succes geageerd. De nog weerspannige benden kunnen geen enkel feit noemen, dat hun hoop kan geven de krijgskans nog eens ten hunnen voordeele te zien keeren.

„Van het landschap Daja op de Westkust af tot de oostgrens van het Pedirsche en langs de geheele Oostkust van Atjeh wordt de toestand door ons beheerscht.

„In de uitgestrekte vallei van Groot-Atjeh heerscht een tot dusverre ongekende rust.

„Gedurende al de jaren van den Atjeh-oorlog ontvingen de strijdende vijanden op Groot-Atjeh ondersteuning van de bevolking van Pedir. Vier maanden geleden zijn onze troepen dat onbekende land binnengedrongen, hebben het in alle opzichten doorkruist en verkend; het is nu mogelijk om maatregelen te nemen, dat rustverstoringen uit Pedir in de vallei van Groot-Atjeh niet meer voorkomen.

„Maar behalve al deze voordeelen is nog het grootste resultaat dat weer gebleken is, dat de bevolking van Atjeh, in het algemeen gesproken, den krijg moede is; dat zij zich blijkbaar in het onvermijdelijke wil schikken.

„Al deze voordeelen zijn verkregen ten koste van een minimum aantal verliezen aan onze zijde.

„Deze resultaten wettigen volkomen de meening, dat de belangrijke excursies gedurende de laatste maanden een groot succes hebben gehad en de pacificatie van Atjeh eene belangrijke schrede voorwaarts hebben gebracht.

„Nu is het oogenblik aangebroken om maatregelen te nemen opdat hetgeen gewonnen is, niet weder verloren ga; maatregelen om den toestand in het nieuwe gebied te verbeteren en te consolideeren."

Ofschoon het een verdrietig werk is om telkens te moeten wijzen op onjuiste voorstellingen van zaken, zoo zullen wij toch weer, om de waarheid en de goede beginselen te doen uitkomen, achtereenvolgens trachten duidelijk te maken, dat „Alex" ons de verkregen voordeelen door de Pedir-expeditie, wel wat al te rooskleurig heeft voorgesteld.

De schrijver zegt:

I. „*De nog weerspannige benden kunnen geen enkel feit noemen, dat hun hoop kan geven de krijgskans nog eens ten hunnen voordeele te zien keeren.*"

Wij moeten hier opmerken, dat de benden waarvan gesproken wordt, samengesteld zijn uit het Atjehsche volk en dat dit in zijn geheel vijandig tegen ons over staat; daarvan is Alex zelf overtuigd, daar hij geen enkel Atjehsch hoofd tot bondgenoot verlangt, omdat — zooals hij zegt 1) — zij zich genoeg hebben doen kennen, vooral zij, die nù ons, dàn weer de tegenpartij ter wille waren.

Wij kunnen er dus verzekerd van zijn, dat de hoofden — en daarmede het geheele volk — die de overtuiging hebben dat de Hollanders verraderlijke agressisten zijn, nog steeds geheel en al vervuld zijn van het geloof, dat wanneer zij maar in hun rechtmatig verzet blijven volharden, er nog alle reden bestaat te hopen, dat de krijgskans eenmaal ten hunnen voordeele zal keeren tengevolge onzer machteloosheid, die dan onmogelijk kan uitblijven.

---

1) Zie *Insulinde* van 22 Maart 1898.

II. „*Van het landschap Daja op de Westkust af tot de oostgrens van het Pedirsche en langs de geheele Oostkust van Atjeh wordt de toestand door ons beheerscht.*"

Ja, maar door de kracht van de gewapende militaire macht.

Het optreden zoowel in Pedir als in Pasangan en Kerti acht men een bepaalde fout; want al behoudt men in Atjeh steeds eene macht van ± tienduizend man, om daarmede nog tal van jaren werkzaam te blijven, dan zal daardoor het verzet gaande worden gehouden, zoo niet aangewakkerd. Men is gaan rommelen in streken, in welke een zekere rust heerschte, en men heeft daar openlijken tegenstand gewekt bij het jongere geslacht. Dat te voorkomen, was een van de beginselen van wijlen generaal Van Swieten. Hij toch wilde de nieuwe geslachten wennen aan vredetoestanden en rust, waardoor langzamerhand de benden moesten verloopen.

Een der bewijzen dat die groote veldheer en staatsman de Atjeh-zaak goed heeft ingezien, ligt opgesloten in de vraag van een invloedrijk, bejaard inlander op een onzer buitenbezittingen, namelijk: „Waarom wacht de Compagnie niet geduldig haar tijd af? Doet zij dit, dan worden de Atjehers vermoeid, krijgen onderling twist en roepen zelf hulp in, en dit te eerder naarmate zij meer gewoon zijn geraakt aan het gezicht der Hollandsche ringits."

III. „*In de uitgestrekte vallei van Groot-Atjeh heerscht een tot dusverre ongekende rust.*"

Dat verkondigde men immers ook in 1878, 1879 en 1880. De dagbladen bestempelden toen de schijnbare rust met den naam van *wapenstilstand*, en die benaming was juist. Naarmate wij onze troepenmacht verminderden stak de vijand het hoofd weder op; het begon reeds onder

generaal Van der Heijden. Zoolang onze troepen in Pedir het initiatief behouden is de vijand verplicht zich daar tot de verdediging te bepalen, maar houdt dat op, geven onze troepen het initiatief prijs, of worden in den regentijd de troepenbewegingen zoöals nu onmogelijk, dan zullen bendehoofden kampongbewoners opnieuw molesteeren en het van ouds bekende schieten op posten en patrouilles van uit bevriende (?) kampongs weer plaats hebben.

IV. „*Gedurende al de jaren van den Atjeh-oorlog ontvingen de strijdende vijanden op Groot-Atjeh ondersteuning van de bevolking van Pedir. Vier maanden geleden zijn onze troepen dat onbekende land binnengedrongen, hebben het in alle richtingen doorkruist en verkend; het is nu mogelijk om maatregelen te nemen, dat rustverstoringen uit Pedir in de vallei van Groot-Atjeh niet meer voorkomen.*"

Dat laatste is te hopen, maar wij betwijfelen het zeer, omdat, zooals uit de ontvangen telegrammen blijkt, de vijand in het Pedirsche nog geheel intact en dus nog niet verslagen is, hetgeen volgens X³, den schrijver van de „Indische Omtrekken" 2), toch noodig is, om van de te nemen maatregelen teneinde storingen van uit Pedir te voorkomen, iets goeds te kunnen verwachten.

V. *Maar behalve al deze voordeelen is nog het grootste resultaat dat weer gebleken is, dat de bevolking van Atjeh, in het algemeen gesproken, den krijg moede is; dat zij zich blijkbaar in het onvermijdelijke wil schikken.*

Dat alles willen wij niet in twijfel trekken, maar wat

2) Zie *Algemeen Handelsblad* van 25 September 1898, No. 22032.

helpt dat ons, zoolang hare wereldlijke en geestelijke hoofden het met elkaar eens zijn, om zich nog niet aan ons te onderwerpen? En dat is immers nog lang niet het geval! Er is te veel verbittering gekweekt om *door geweld van wapenen* op onderwerping te mogen rekenen van dit hardnekkig volk, dat ons niet haat omdat wij Kaffirs, maar omdat wij Hollanders zijn, en waarvan de hoofden in 1873 aan Radja Boerhan Oedin verklaarden, dat zij zich nimmer zouden onderwerpen, dat zij het voorbeeld der Maleiers, hetgeen ze aan lafhartigheid toeschreven, nimmer zouden volgen 3). In dien geest schreef de sultan van Atjeh ook aan den Gouverneur-generaal van de Straits, na het terugtrekken der 1e expeditie.

Het ergste vinden wij nog, dat wij bij ons offensief optreden de *goedgezinden* en *twijfelaars* niet eens kunnen beschermen, daar wij vriend van vijand niet van elkâar kunnen onderscheiden. Dat kon men alleen bij het stelsel van generaal Deijkerhoff, toen Atjehers tegen Atjehers vochten.

VI. „*Al deze voordeelen zijn verkregen ten koste van een minimum aantal verliezen aan onze zijde.*"

Het gering verlies aan menschenlevens bij deze expeditie, schrijven wij toe aan de tactiek der Atjehers, die, bij de overtuiging hunner minderheid, bij ons optreden wijselijk verdwijnen, om straks bij vermindering onzer troepen, of als zij de kans schoon zien, weer te voorschijn te komen. Hunne tactiek is onze krijgsmacht door marschen en contramarschen af te matten en zóo hun doel te bereiken.

---

3) Radja Boerhan Oedin was een landsdienaar. Hij was, om zich met den volksgeest en de middelen van verdediging der Atjehers bekend te maken, naar Atjeh gezonden en in den Kraton door den sultan gastvrij ontvangen.

VII. „*Deze resultaten wettigen volkomen de meening, dat de belangrijke excursies gedurende de laatste maanden een groot succes hebben gehad en de pacificatie van Atjeh eene belangrijke schrede voorwaarts hebben gebracht.*"

Raadplegen wij de brochure van den kolonel Van Heutsz *Onderwerping van Atjeh*, dan blijkt ons niet, dat na $2^1/_2$ jaar vechtens en aanhoudend klappen uitdeelen, het succes daarmede behaald zoo bijzonder groot is.

Iemand die op de hoogte is van wat op het Pedirsche oorlogsterrein omgaat en van wiens kunde en doorzicht men zich verzekerd kan houden, schreef ons nog onlangs:

„Hoe dikwijls zijn wij in de $2^1/_2$ jaar met onze troepen ter Westkust van Atjeh, in de spheer van invloed van Toekoe Oemar geweest, zonder dat we *hem* hebben gevangen genomen of zijne aanhangers aan onzen wil onderworpen hebben! Waar is Panglima Polim, wien we uit zijn gebied hebben verdreven? Waar de sultan, dien men gemakshalve negeert, alsof we het legitimiteitsbegrip kunnen wegmoffelen, dat den Atjeher in het bloed zit? Waar zit de radja van Pasangan, wiens gebied men zegevierend in- en uitgetrokken is? Ik vraag: waar is het moreel effect onzer overwinningen, gezwegen van het materieel effect, dat niet groot is?

„Men heeft nu $2^1/_2$ jaar (sedert April 1896) *gevochten*. Zal er nu eindelijk getoond worden wat men kan? Of blijft men vechten totdat al de hierboven genoemde hoofden gesneuveld of in onze handen gekomen zijn? Maar dat zijn nog slechts wereldlijke hoofden.

„Heeft één der vele oelama's of geestelijke hoofden zich tot dusver onderworpen? Kan men dus zeggen dat het doel van de sedert het vertrek van generaal Deijkerhoff gevolgde politieke en militaire gedragslijn bereikt of zelfs *bijna* bereikt is, zooals men gelieft te beweren, al is het *nu* in Pedir en Gigiëng rustig? Men make zich geene illusiën!"

Wij noemen het dan ook eene zeer ergerlijke grootspraak van den schrijver van het artikel „Het Indische leger" in het *Algemeen Handelsblad* van 27 October jl., n°. 22064, van te willen beweren, dat binnen drie maanden na Oemar's afval het daardoor veroorzaakt moreel échec volkomen was uitgewischt, en dat wij een paar maanden later de geheele Atjeh-vallei beheerschten, en die vallei sedert gepasseerd is, terwijl nu ook de vlakten van Pedir tot onderwerping zijn gedwongen en dus iedereen gevoelt dat het einde van den Atjeh-oorlog zich niet lang meer zal laten wachten. Zeer naïf laat hij volgen: „al zal de *volledige* pacificatie nog eene quaestie van tijd zijn."

In den volksoorlog is het niet voldoende, de vijandelijke benden telkens verdreven, verslagen te hebben, men moet ook kunnen zeggen, dat men den vijand, d. i. de geheele bevolking, overwonnen heeft. Kon de generaal Vetter op dit succes wijzen *na ruim een jaar strijdens* in Groot-Atjeh? Immers neen! De vijand was *toen* en is ook *nu* alleen uit de vlakte van Groot-Atjeh verdreven. Hij is nog in het gebergte, en zoo is het ook op dit oogenblik in Pedir en Gigiëng, in Merdoe en Samalangan en elders in de Onderhoorigheden. Nog altijd doen wij met Toekoe Oemar niets anders dan krijgertje spelen, ofschoon er zelfs 35000 dollars op zijn hoofd gesteld is. Wèl een afdoend bewijs, dat de Atjehers niet zoo gemakkelijk zijn om te koopen.

VIII. „*Nu is het oogenblik aangebroken om maatregelen te nemen opdat hetgeen gewonnen is, niet weder verloren ga; maatregelen om den toestand in het nieuwe gebied te verbeteren en te consolideeren.*"

Juist, dat is *de vloek* der uitbreiding, dat wij moeten behouden wat wij hebben, terwijl dit onze krachten te boven gaat. Doen wij het *niet*, de vijand zal spoedig begrijpen wat bij ons ontbreekt. En verder:

Men moge het geheele vijandelijk land met eene sterke troepenmacht bezet en de vijandelijke benden uit het open veld verjaagd hebben, er blijft in dat land, waar ieder man en iedere vrouw, ja zelfs ieder kind, zoo niet actief dan toch passief onze vijand is, nog altijd één factor over, die overwonnen moet worden, en deze is — volgens Von Clausewitz — de *wil* van den vijand. (*Indisch Militair Tijdschrift* 1897, bladzijden 272 en 273.)

* * *

In het *Handelsblad* van 16 October, n°. 22053, vestigt dezelfde schrijver (Alex), wiens meeningen wij hierboven bestreden hebben, de aandacht op een tweetal van de maatregelen om den toestand in het Pedirsche gebied te verbeteren en te consolideeren, die blijkens de Indische begrooting voor 1899 zullen worden genomen.

De eerste dier maatregelen betreft het aanleggen van wegen, waarbij op de groote militaire voordeelen gewezen wordt, terwijl zij later een machtige factor zullen zijn om het land tot ontwikkeling en welvaart te brengen.

Dat het nut van goede wegen zeer groot is, daarmede zijn wij het volkomen eens, maar bij al de voordeelen ervan, mag men niet uit het oog verliezen, dat de aanleg in een, niet door *vrijen wil* onderworpen land, met zeer groote moeilijkheden gepaard gaat, omdat de werkzaamheden steeds moeten plaats hebben onder toezicht en bescherming van de militaire macht, en als het werk voltooid is, dit voortdurend door de gewapende macht moet worden bewaakt, wil men tenminste vernielingen voorkomen. De Atjehers zijn geen Javanen! Toen generaal Daendels den grooten postweg liet aanleggen op Java, heerschte daar rust en vrede.

De tweede maatregel van het bestuur is het voorstel om het korps maréchaussée uit te breiden, hetgeen ongetwijfeld een uitstekende maatregel is.

Aan het einde gekomen van hetgeen de schrijver zich

had voorgenomen, voegt hij er nog aan toe, dat — volgens hem — in den laatsten tijd te weinig aandacht wordt geschonken aan het hoofddoel; „*het groote belang*, *voor Nederland verbonden aan eene onderwerping van Atjeh aan onzen wil*", en zegt dan verder: „Atjeh, op de noordpunt van Sumatra gelegen, is een der meest gunstig gelegen plaatsen van onze bezittingen in Indië. Het ligt daardoor aan den grooten handelsweg, die van Europa naar Oost-Azië voert. De beteekenis van dien weg., reeds veel grooter geworden sinds het stoomvaartverkeer zulk een vlucht nam, is in den laatsten tijd nog toegenomen nu de groote mogendheden op de kust van China bezittingen hebben verworven.

„Nu was het immers niet toe te laten, dat aan zulk een belangrijken handelsweg een onafhankelijk half beschaafd Rijk was gelegen, dat strandroof en zoo mogelijk zeeroof toeliet.

„Terecht zou ons Gouvernement dan aansprakelijk worden gesteld; en mocht dat dan de verantwoordelijkheid ontkennen, dan zouden zeker andere mogendheden, door Atjeh in bezit te nemen, zorgen dat dergelijke onveilige toestanden op dat punt ophielden te bestaan."

Dat in den laatsten tijd te weinig aandacht wordt geschonken aan het hoofddoel „*de onderwerping van Atjeh*", vloeit, naar onze meening, voort, uit *het gering vertrouwen* dat het denkende publiek heeft in *de verzekering dat wij thans op den goeden weg zijn*, omdat die *verzekering* reeds zoo herhaalde malen faliekant is uitgekomen. De oorzaak daarvan is, dat men den éénig goeden weg ter pacificatie van Atjeh niet heeft willen volgen, namelijk: den weg daartoe door den generaal Van Swieten aangewezen. Sedert zijn vertrek van Atjeh, is men van dien aangewezen weg terstond afgeweken om zijwegen in te slaan, die tot geenerlei bevredigende uitkomsten hebben geleid. Telkens als men op den goeden weg wilde terugkeeren

is dit steeds door allerlei kwade invloeden onmogelijk gemaakt. Voeg hier nu bij, dat de glorie op de zijwegen behaald, steeds door den een aan den ander werd misgund, zoodat men telkens nieuwe zijwegen moest inslaan, welke, met verlies van schatten gelds en veel menschenlevens, ons hoe langer hoe verder van den goeden weg hebben gevoerd.

Dat Atjeh een der meest gunstig gelegen plaatsen van onze bezittingen in Indië is en het niet kan worden toegestaan dat aan zulk een belangrijken handelsweg een onafhankelijk, half beschaafd Rijk is gelegen, dat strandroof en mogelijk zeeroof toeliet, wie zal dat willen ontkennen. En daarom had dan ook het tractaat met Engeland, waarbij de belemmerende bepalingen van het Londensche tractaat van 1824 werden opgeheven, reeds vóór vijfentwintig jaar voor ons een zegen kunnen worden, wanneer wij de integriteit van Atjeh hadden blijven eerbiedigen en het vroeger gedane verzoek van den sultan hadden ingewilligd, om de grenzen van zijn en ons gebied, op de Oostkust, te doen regelen. Want het valt niet te ontkennen, dat het tractaat met den sultan van het Rijk van Siak, waarbij de verschillende landstreken onder ons rechtstreeksch gezag kwamen, eene gegronde ergernis voor Atjeh was en bleef, daar het nog steeds zijn invloed deed gelden op de zuidwaarts van Kaap Tamiang gelegen Rijkjes, die zich van Atjeh hadden losgemaakt, doch zonder dat dit ooit door den sultan erkend was. 4)

---

4) Maar dat was juist niet de bedoeling van het opperbestuur; want in artikel 8 der instructie voor de commissie, benoemd bij besluit van 31 Augustus 1872, om bij den sultan van Atjeh langs minnelijken weg eene vredelievende vestiging te beproeven, leest men onder meer: „Het Nederlandsch-Indisch Gouvernement, hoe afkeerig ook om zich verder uit te breiden ten nadeele van Atjeh, *is vast besloten niet terug te komen op de handelingen, waaruit de thans bestaande grenslijnen tusschen wederzijdsche bezittingen zijn voortgevloeid.*"

Nogmaals, had men de integriteit van Atjeh blijven eerbiedigen en, zoo noodig, voor recht en billijkheid eenige millioenen guldens overgehad, dan waren wij van zelf met den sultan en de rijksgrooten van Atjeh op een goeden voet gekomen, waarvan dan zeer waarschijnlijk het gevolg zoude zijn geweest, dat wij *zonder wapengeweld* ons doel hadden bereikt, namelijk: erkenning der souvereiniteit van Nederland en het aangaan eener overeenkomst op de grondslagen van het tractaat, op 21 Februari 1858, gesloten met het Rijk van Siak, Sri, Indrapoera en Onderhoorigheden.

Maar al ware ons dat ook niet gelukt, dan stelde artikel 8 van het gesloten tractaat op 30 Maart 1857 5) ons toch in staat, om te trachten bij den sultan gedaan te krijgen, dat hij zonder voorkennis en goedkeuring van Nederland, met geen andere mogendheden overeenkomsten mocht sluiten, waardoor alle bezorgdheid voor vreemde inmenging zoude zijn weggenomen, en van de zwarigheid, door Alex hier boven aangehaald, geen sprake konde zijn.

Mèt hem zeggen wij ook: *Atjeh heeft inderdaad een groote toekomst*, maar daarom is het dan ook voor Nederland en Indië zoo jammer, dat men bij al de begane fouten, in 1874 niet heeft geluisterd naar de roepstem van wijlen generaal Van Swieten, want het is toch niet meer te ontkennen, dat toen en later de partijschappen alles bedorven hebben. De jalouzie over het feit dat generaal Van Swieten en niet generaal Verspyck tot regeeringscommissaris en opperbevelhebber in den oorlog tegen het Rijk van Atjeh benoemd was; de oppositie in de Staten-Generaal, om de Regeering, toen zij steun en medewerking noodig had, tegen te werken en te belemmeren;

---

5) Artikel 8 luidt: „Indien het later vereischt wordt nog eene of andere aangelegenheid te regelen tusschen het Nederlandsch-Indische Gouvernement en Zijne Hoogheid den sultan van Atjeh, zal zulks geschieden met wederzijdsche onderhandeling en langs vredelievenden weg."

de oppositie der Indische pers tegen den Gouverneur-generaal Loudon; de lettervruchten van den kapitein der artillerie Borel en anderen, in even vijandige richting; maar vooral het aftreden van het Kabinet-De Vries c. s en het. optreden van Van Goltstein als minister van Koloniën, die, hoewel volkomen vreemd in koloniale zaken, alles anders wilde doen dan de minister Fransen van de Putte, en daarna het optreden van Van Lansberge als Gouverneur-generaal, die weder alles anders dan zijn voorganger deed, 6) zijn dat geene bewijzen dat men minder de zaken dan den partijgeest behartigde?

Had men — bij de overtuiging dat in den volksoorlog, alleen een zeer sterke, offensief optredende troepenmacht den vijand onder den voet kan krijgen, wanneer die, na te leveren gevechten, het veroverde gebied bezet en het initiatief blijft behouden 7), en dat op den duur dit de krachten van Nederland te boven gaat — den raad van generaal Van Swieten opgevolgd, dan had onze vestiging op de kust maar ± een millioen gulden 's jaars gekost en die uitgave dus *niet kunnen knagen aan ons volksbestaan;* dan hadden wij door het te vuur en te zwaard verwoesten van het land, den reeds onverzoenlijken haat niet tot een paroxysmus doen stijgen, en al was het zelfs waar — hetgeen men wil beweren — dat wij het met eene verzoenende staatkunde óok niet verder zouden hebben gebracht, dan is daartegen in alle geval in te brengen, dat met die verzoenende staatkunde toch duizenden menschenlevens en honderden millioenen schats zouden zijn bespaard geworden. Een gedeelte der nu weggeworpen millioenen had men dan aan de zoo ver-

---

6) Zelfs *tegen* het advies van den legercommandant wijlen generaal De Neve, waardoor deze van zijne hooge betrekking afdaalde tot die van „*leverancier van troepen en oorlogsmaterieel voor Atjeh.*"

7) Zie *De politiek van den oorlog in Atjeh*, door W. C. Nieuwenhuijzen, voormalig chef van den staf bij de troepenmacht in Atjeh en Onderhoorigheden.

langde haven te Oleh-leh en de nog zoo hoogst noodige lichttorens kunnen besteden.

Voor het vaderland is het te hopen, dat wij ons in het oordeel van den tegenwoordigen toestand ter Sumatra's Noordkust vergissen en men dus thans *werkelijk* op den goeden weg is, maar wij zien de groote voordeelen niet in van het nu toegepaste stelsel: *Frappez juste, frappez fort, mais surtout frappez souvent.*

Wij blijven onze hoop vestigen op den tegenwoordigen minister van Koloniën, omdat, zoo het *vechten* ons niet helpen kan, Zijne Excellentie toch altijd nog den raad kan opvolgen van den generaal Van Swieten, in 1886 gegeven, namelijk: de Regeering te doen overwegen om het bestuur van Atjeh onder Nederlandsche souvereiniteit, aan een sultan op te dragen en ons te vestigen op Poeloe-Bras of een der andere eilanden, ten einde van daaruit Atjeh te beheerschen.

L. W. A. KESSLER,
gep. Majoor der Inf. O.-I. Leger.

Breda, November 1898.

Eene Maleische fabel vergeleken met eene Oud-Indische.

Zooals men weet is de Maleische *ḥikâyat Kalila dan Damina* van Indischen oorsprong. Het Sanskritsche fabelboek *Pañcatantra*, waarvan de *Hitopadeça* eene jongere bewerking is, werd in het Perzisch vertaald op last van *Nûsjirwân ʿâdil*, die in het jaar 530 van de Mohammedaansche tijdrekening den troon van Perzië besteeg, door een Perzischen geneesheer *Barzûyeh* of, volgens eene andere lezing, *Bazrûbeh*, dien hij daartoe naar Hindustân gezonden had. Deze volbracht die vertaling met behulp van eenen Indischen priester en verlangde van zijnen vorst geene andere belooning, dan dat zijn naam in eene voor het werk te plaatsen Voorrede met lof zoude vermeld worden. Van deze Perzische vertaling leerden de Maleiers eene Arabische omwerking kennen. Men ziet dus, dat de Maleische hikâyat geene rechtstreeksche bewerking van het Oud-Indische fabelboek is, doch hiervan door Perzische en Arabische omwerkingen gescheiden is. Met het oog hierop, kan men zich niet verwonderen over de afwijkingen van de Maleische bewerking van hare Indische bron. Veeleer moet het verbazing wekken, te zien, hoeveel overeenkomst beide fabelboeken vertoonen. Zoo vindt men, om slechts enkele voorbeelden hier te noemen, de fabel van den reiger en de krab (Kalila, p. 67—74 van de 1e editie

van Gonggrijp) onmiddellijk terug in den Sanskrittekst van den Hitopadeça, IV, 7 (van de editie van A. W. v. Schlegel), slechts met dit onderscheid, dat in den Indischen tekst een kreeft (*kulîra*) de rol vervult van de krab in de Maleische fabel. Verder vindt men de fabel van den aap en de wig (Kalila, p. 35) terug in Hitopadeça II, 2 enz. Er is echter eene fabel, die door de vertaling of omwerking zeer veel aan aardigheid verloren heeft. Ten einde dit aan te toonen, laat ik eerst eene vertaling van de Sanskritsche en daarna eene van de Maleische fabel volgen. In den Hitopadeça (III, 4) handelt deze fabel over:

De olifanten en de hazen.

Eene olifantenkudde, gekweld door dorst, daar er zelfs in den regentijd geen regen was, sprak eens tot haar hoofd: „Heer! Wij hebben volstrekt geen middel, om in ons levensonderhoud te voorzien. Er is hier eene badplaats van de kleine dieren. Wij echter, die als 't ware blind zijn door het ontbreken van eene badplaats, waarheen zullen wij gaan of wat doen?" Daarop zag de olifantenvorst, na niet ver gegaan te zijn, eenen helderen vijver. Dientengevolge werden vele hazen, die zich aan den oever daarvan bevonden, door de trappen van de olifantenpooten vertrapt. Daarop dacht een haas, Çilîmukha genaamd, na allen geroepen te hebben: „Daar die olifantenkudde door dorst gekweld wordt, zal zij zeker dagelijks hier komen. Daardoor zal ons geslacht te gronde gaan." Daarop sprak een oude haas, Widjaya genaamd: „Weest niet ongerust! Ik zal een redmiddel daartegen bedenken." Na dit beloofd te hebben, ging hij weg. Onderweg nu dacht hij: „Wat zal ik zeggen, als ik dicht bij de olifantenkudde kom. Immers:

Als hij aanraakt slechts, doodt (reeds) een olifant, als hij ruikt slechts, (reeds) een slang,

Als hij lacht slechts, doodt (reeds) een vorst, als hij denkt slechts, (reeds) een misdadiger. 1)

Daarom zal ik, na eenen bergtop bestegen te hebben, den aanvoerder der kudde aanspreken." Toen dit aldus geschied was, sprak de aanvoerder der kudde: „Wie zijt gij? Vanwaar zijt gij gekomen?" Hij sprak: „Ik ben een bode, gezonden door den Maangod." Het hoofd der kudde zeide: „Zeg uwe opdracht." Widjaya sprak: „Luister, olifantenvorst: Zelfs als de wapenen (dreigend) opgeheven worden, spreekt een gezant niet anders,

Door zijne onschendbaarheid toch spreekt hij altijd, zooals het betaamt. 2)

Daarom spreek ik op zijn bevel. Luister: dat deze hazen, die den vijver van den Maangod bewaken, door u verdreven zijn, dat is ten onrechte geschied. Het bewijs er voor, dat de hazen *(çaçakâḥ)* mijne wachters zijn, is dat ik *çacáṅka* (maan) word genoemd." Toen de bode zoo gesproken had, zeide de aanvoerder der kudde verschrikt het volgende: „Dit is uit onwetendheid geschied. Ik zal niet weder gaan." De bode sprak: „Maak dan eene buiging voor den Maangod, die hier in den vijver van toorn beeft, tracht hem genadig te stemmen en ga heen." Toen liet de haas den aanvoerder der kudde zien, dat de maanschijf, daar de nacht naderde, zich in het water heen en weer bewoog; hij liet hem eene buiging maken (en zeide): „Heer! Uit onwetendheid slechts heeft hij misdreven, vergeef hem dus!" Na dit gezegd te hebben, liet de haas den aanvoerder der kudde gaan. Daarom zeg ik:

„Door aanzienlijken te noemen, verwerft men zich groot succes,

„Door het noemen van den Maangod, leven de hazen in vrede. 3)

---

1), 2), 3) In het Sanskrit staan deze regels in versmaat (*çloka*).

In de Maleische bewerking (Kalila, p. 208 Gonggrijp, eerste uitgave) luidt de titel van deze fabel:

Verhaal van het dwerghert, dat zich uitgaf voor eenen bode van den Maangod.

In het woud van eene zekere stad waren zeer vele olifanten. Nu geschiedde het eens, dat het gedurende eenige maanden niet regende. Ja zelfs al het water der rivier was opgedroogd. Toen kwamen alle olifanten bij hunnen vorst, om er zich over te beklagen, dat zij geen water hadden.

De olifantenvorst nu sprak: „Gaat eene rivier zoeken, waarin (nog) water is." Toen zij bij eene rivier kwamen met zeer helder water, toen keerden zij terug, om het hunnen vorst te melden. Toen de olifantenvorst de woorden zijner onderdanen gehoord had, toen begaf hij zich op weg met zijne legerscharen. Toen hij gekomen was bij den oever van die rivier, toen was de olifantenvorst zeer verheugd, dat hij goed en helder water gevonden had en hij vertoefde daar.

Op die plaats nu waren vele dwergherten en zij gingen naar hunnen vorst, terwijl zij eerbiedig zeiden: „O Heer! Het zou wel goed zijn, te beraadslagen over deze olifanten, want als zij zich hier vestigen, zullen zeker uwe onderdanen te gronde gaan en zal ook onze rivier troebel worden, zoodat wij het water ervan niet kunnen drinken." Daarop sprak de vorst der dwergherten: „Verzamelt alle wijzen onder u en laat hen bij mij komen, opdat ik met hen beraadslage, want ik heb de woorden van de groote wijzen gehoord: „Over elke zaak moet men eerst met alle wijzen beraadslagen, opdat die zaak goed en voorspoedig afloope." Alle wijze dwergherten nu kwamen dicht bij hunnen vorst, om te beraadslagen. Een zeer verstandig dwerghert, Piroezoe genaamd, boog voor den vorst, terwijl hij zeide: „O vorst! Als mijn raad gevolgd wordt, zou het goed zijn, indien Uwe Majesteit eenen bode zond

aan den olifantenvorst, vergezeld door eenen vertrouwden dienaar van u, met de woorden: Wat is de reden, dat gij hier zijt gekomen?"

Toen sprak de vorst der dwergherten: „Waarom spreekt gij zoo, want ik koester geen twijfel (omtrent u), des te minder, daar gij mij vele diensten bewezen hebt. Al uwe woorden en handelingen bevallen mij. Nu is het beste, dat gij naar den olifantenvorst gaat. Weet, dat een gezant de oogen en ooren vervangt van den vorst, die hem zendt. Als zijn karakter goed is, krijgt zijn vorst eenen goeden naam, (doch) als zijn karakter en inborst slecht is, zal zeker zijn vorst eenen slechten naam krijgen, want, goed of slecht, de vorst moet zijne handelingen onderzoeken. Als hij kwaad doet, zal zeker zijne vernedering tot den vorst terugkeeren, want het eeren en vernederen van eenen vorst geschiedt slechts door de daden en handelingen van zijne gezanten. Als die gezanten slecht zijn, zullen zeker zijne vijanden zich verheugen. Laten dus alle vorsten gezanten zenden, gekozen uit goede en aanzienlijke lieden, wier verstand volkomen is en lieden, die kundig en ervaren zijn in de zaken. Als den gezant iets kwaads overkomt, zullen zeker zijne zaken mislukken. Laat toch een gezant zijne woorden volstrekt niet veranderen, zelfs niet in eene vuurzee, mits het slechts woorden zijn, die waar zijn, laat hij ze dan maar zeggen, want het overbrengen van woorden is zeer moeilijk en hij moet alles, wat niet gehoord mag worden, goed voor zich houden, opdat de zaak in zijn geheel kome tot dengene, die hem zendt, die vooral verwerft zich eenen goeden naam en wordt door beide partijen geprezen; maar laat hij toezien, of hij daarin iets goeds verkrijgt."

Nadat de vorst der dwergherten aldus gesproken had tot Piroezoe, nam Piroezoe afscheid van zijnen vorst, om te gaan naar den olifantenkoning. Op dat tijdstip nu scheen de maan uitermate helder. Toen overlegde Piroezoe bij zichzelf: „Als ik den olifantenvorst ontmoet, zal hij mij

zeker dooden, want er is niets, dat ik hem kan doen. Als ik er over denk, hem te treffen, staat dat gelijk met het treffen van eene vergiftige slang en welke listen ik ook aanwend, overmijdelijk zal ik door hem gebeten worden."

Vervolgens ontmoette Piroezoe de olifantenkudde en hij steeg op eene hooge plaats en hij riep de olifanten toe, zeggende: „O gij olifanten, weet, dat ik een bode ben van uwen Koning, den Maangod, die tot u komt, om u raad te geven in eene zaak, die u slechts ten goede kan strekken."

Toen antwoordde de olifantenvorst: „Wat komt gij hier doen, wat is uw verlangen?"

Vervolgens zeide Piroezoe: „Inderdaad, ik kom hier, om het bevel van den Maangod, die in den hemel heerscht, over te brengen. Zijne woorden nu tot u zijn: „„Ieder, die sterk is, laat die zijne kracht niet toonen aan zwakke lieden. En als gij niet wilt luisteren naar deze woorden van mij, zal dit slechte gevolgen hebben."" Als gij zijn bevel niet opvolgt, zal hij zeker eene groote ramp op u doen nederdalen. De reden van uwe komst hier is dat gij ons water wilt drinken. Nu is het de wensch van den Maanvorst, dat gij u hier niet vestigt en ons grondgebied verwoest, want door uwe komst hier met uwe legerscharen wordt het water van deze rivier troebel, zoodat onze vorst het water niet meer kan drinken. Maar nu beveelt onze vorst: „Het beste is, dat gij u wegscheert van deze plaats." Weest niet nalatig, want ik verlang geenszins uw aller ondergang te zien, maar als een ander dan ik het bevel gekregen had van onzen heer, zoudt gij zeker omkomen door zijne lasteringen. Het lasteren nu zij verre van mij, want het is eene groote zonde. Gelijk de verheven Profeet zegt: „„Lasteren is eene grootere zonde dan het vermoorden van een mensch."" Vandaar mijn groot medelijden met u; overweegt wel mijne woorden. Keert spoedig terug van deze plaats; als gij

deze woorden van mij niet opvolgt, zal zeker de Maanvorst vertoornd op u zijn. En nu is de Maanvorst reeds tegenwoordig met zijne legerscharen, verscheidene sterren vergezellen hem, om u te komen verderven. Als gij mij niet gelooft, gaat dan naar den Maanvorst, opdat onze vorst uwe zonde vergeve."

Toen de olifantenvorst deze woorden van het dwerghert hoorde, was hij verbaasd; daarop ging hij naar den oever van de rivier; toen hij in het water van de rivier keek, viel zijn oog op het afschijnsel van de maan in het water. Daarop sprak Piroezoe tot den olifantenvorst: „Neem water met uwen snuit, wasch uw gelaat en werp u ter neder voor den Maangod."

Toen nu de olifantentenvorst zijnen snuit in het water stak, zag hij, dat het water zich telkens bewoog en dat ook de maan en de sterren zich alle bewogen; dit ziende, was de olifantenvorst zeer bevreesd, terwijl hij zeide: „Ik ben bevreesd, mijnen snuit in dit water te steken; de Maanvorst schijnt werkelijk vertoornd op mij te zijn, dat zijn glans schittert in mijn oog."

Toen antwoordde Piroezoe: „Inderdaad, de vorst der sterren is vertoornd op u, daarom straalt de glans uit zijne oogen. Het beste is, dat gij snel u verootmoedigt voor den vorst en dat gij terugkeert en niet meer op deze plaats wederkeert met uwe legerscharen." De olifantenvorst nu vluchtte van die plaats, toen werd het water van de rivier weder helder en alle dwergherten in het woud waren zeer verheugd en zij vestigden zich ongestoord en aten en dronken naar hartelust in het bosch.

Bij eene vergelijking van de Sanskritsche fabel met hare Maleische bewerking, treft ons onmiddellijk de groote uitbreiding, die zij langzamerhand gekregen heeft. De aardigheid in het origineel is, dat een haas (skr. *ҫaҫa*, verkleinwoord *ҫaҫaka*) zich uitgeeft voor eenen bode van

de maan (skr. *çaçáṅka*). De woorden voor „maan" in het Sanskrit, o.a. *çaçadhara*, *çaçabhṛt*, *çaçalakṣaṇa*, *çaçalaksman*, *çaçalāñcana*, *çaçáṅka* en *çaçin* (in het Javaansch verbasterd tot *sasi*, het hooge woord voor *wulan*) beteekenen: haasdrager, die het teeken van den haas draagt, enz. In de Maleische bewerking echter is het dwerghert in plaats van den haas getreden en daar dit dier in geenerlei betrekking tot de maan staat, vervalt de geheele aardigheid. Daarentegen is een kleine trek in de Maleische bewerking meer uitgewerkt dan in het origineel: De olifant brengt het water in beweging door zijnen snuit erin te steken, waardoor het afschijnsel van de maan begint te flikkeren. In de Indische fabel wordt eenvoudig verondersteld, dat het water kabbelt, zonder dat van den olifant gezegd wordt, dat hij het water in beweging brengt.

DR. H. H. JUYNBOLL.

Leiden, October 1898.

NIEUWE UITGAVEN.

NEDERLAND.

Borel (Henri). De Chineesche filosofie toegelicht voor niet-sinologen. II: Lao Tsz'. Amsterdam, P. N. van Kampen & Zoon. *f* 2,40; geb. *f* 3.—.

Datert (Dr. **F. W.**). De bemesting en het drogen van koffie in Brazilië. Mededeelingen van het gouvernements-proefstation te Campinas in Sao Paulo (Brazilië). Met medewerking van E. Lehmann en L. Ridinius. Amsterdam, J. H. de Bussy. Met 24 pltn. *f* 6.—

Eijkman (Dr. **C.**). Over gezondheid en ziekte in heete gewesten. Rede, uitgesproken bij de aanvaarding van het hoogleeraarsambt in de gezondheidsleer, geneeskundige politie, en gerechtelijke geneeskunde aan de Rijks-Universiteit te Utrecht, den 1en October 1898. Utrecht, J. van Druten . . . . *f* — 60

Grashuis (Mr. **G. J.**). De staatsinstellingen van Nederlandsch-Indië. Zutphen, W. J. Thieme & Cie. . . . . *f* 2.75

Handelskaart van Java en Madoera, aangevende de spoorweg-, tramweg- en stoomvaartverbindingen, telegraafkantoren, havens, entrepôts, enz. Schaal 1 : 500,000. Amsterdam, J. H. de Bussy. Gr. fol. In 8 bldn. *f* 14.—
Opgepl. op linn., aan rollen, of in étui . . . . - 20.—

Klinkert Sr. (H. C.). Supplement op het Nieuw Maleisch-Nederlandsch woordenboek met Arabisch karakter. Leiden, E. J. Brill. Geb. *f* 2,50

Klinkert Sr. (H. C.). Spraakleer van het Maleisch. 2e, geheel omgewerkte en vermeerderde uitgave. Leiden, E. J. Brill. *f* 2,90

Kaart van het gebied bezet in Groot-Atjeh, vervaardigd bij het topographisch bureau te Batavia, 1898. Schaal 1 : 40000. 's Gravenhage, de Gebroeders Van Cleef . . . . . In 6 bldn. *f* 4·—

Maatschappelijk werk der vrouw in Indië. Congres, gehouden te 's Gravenhage van 22—24 Augustus 1898, bij gelegenheid van de Nationale Tentoonstelling van Vrouwenarbeid aldaar. Amsterdam, W. Versluys . . . . *f* 1,90

Pareau (Dr. **A. H.**). Onze West. Reisschetsen. 's Gravenhage, W. P. van Stockum & Zoon. M. 2 krtn. en 6 pltn. *f* 1,90; geb. *f* 2,40

ENGELAND.

Boulger (Demetrius C.). The Congo State or: the growth of civilisation in Central Africa. With a portrait in photogravure of H. M. the King of the Belgians. 58 Illusts. and a map . . 16/

Casati (Gaetano). Ten years in Equatoria. Translated from the original Italian manuscript by mrs. J. Randolph Clay, assisted by mr. Walter Savage Landor. With upwards of 150 illusts., coloured plates and 4 maps. Pop. ed. 12/6

Earliest known Coptic Psalter (The). The text in the dialect of Upper Egypt Edited, from the unique papyrus codex oriental 5,000, in the British Museum, by E. A. Wallis Budge 15/

Hedin (Sven). Through Asia. With nearly 300 illusts. from sketches and photographs by the author. 2 vols. 36/

Hutchinson (Colonel **H. D.**). The Campaign in Tirah. 1897—1898: an account of the expedition against the Orakzais and Afridis under general Sir William Lockhart, G.C.B. Based (by permission) on letters contributed to the *Times*. With maps, plans and illusts. 8/6

Krout (Mary H.). Hawaii and a revolution: the personal experiences of a newspaper correspondent in the Sandwich Islands during the crisis of 1893 and subsequently 10/6

Steevens (G. W.). With Kitchener to Khartoum. With map and plans 6/

DUITSCHLAND.

Dalton (H.). Reisebilder aus Indien . . . . M. 4.40

Frobenius (L.). Ursprung der Kultur. I. Bd. Ursprung der afrikan. Kulturen . . . . M. 10.—
— Die Weltanschauung der Naturvölker . . . . . M. 9.—

Hassert (K.). Deutschlands Kolonien . . . . M. 4.50

Kärrström (E. J.). Achtzehn Jahre in Südafrika. Erlebnisse u. Abenteuer e. Schweden im Goldlande. Aus dem Schwed. von F. v. Känel. ca 9 Lfgn . . . . à M. —.60

Kollmann (P.). Der Nordwesten unserer ostafrikanischen Kolonie M. 7.50

Munzinger (Carl). Die Japaner. Wanderungen durch das geist., soziale u religiöse Leben des japan. Volkes. M. 5.—; geb. M. 6.—

Rehbock (Th.). Deutsch Südwestafrika. 96 Lichtdrucke nach Photographien aus dem Herero- u. Namalande . . . . Geb. M. 8.—

Siemiradzki (Prof. Dr. **Jos. v.**). Beiträge zur Ethnographie der südamerikanischen Indianer. [Aus: „Mitth. d. anthropol. Gesellsch. in Wien."] Mit 39 Abbildgn. . . . . M. 4.—

FRANKRIJK.

Bary (**E. de**). De dernier rapport, d'un européen sur le Ghât et les Touareg de l'Aïr (Journal de voyage), trad. par H. Schirmer. 5 fr.

Billet (Dr. **A.**). Deux ans dans le haut Tonkin (Région de Cao-Bang), orné de nombreuses gravures, de 16 planches en phototypie et de cartes en couleurs . . . . 20 fr.

Carpentier (**A.**). Codes et lois pour la France, l'Algérie et les colonies. 3e édition refondue et mise au courant. 2 vol. . . 25 fr.

Mager (**H.**). La vie à Madagascar . . . . 10 fr.

Madrolle (**C.**). Les peuples et les langues de la Chine méridionale. Avec carte . . . . 2 fr. 50

Schefer (**Ch.**). Navigation de Vasco de Gama, chef des armées du roi de Portugal en 1497, écrite par un gentilhomme florentin de ladite armée. . . . . 10 fr.

Vossion (**L.**). La production sucrière aux îles Hawaii en 1896-1897 et l'immigration japonaise . . . . 1 fr.

PRACHTIGE LICHTE MANILLA'S,
van f 36 tot f 150 per mille.

HUMEL VAN RINGELENSTEIN,

Hoogstraat 29 en Stationsweg 71

Interc. Telephoon **443**.

Steeds voorradig eene groote collectie

Geïmp. HAVANA-SIGAREN

van A. J. REIJNVAAN, Amsterdam.

SPECIALE BLIKVERP: MET FRANSCHE SLUITING.

Export door de geheele Wereld.

F. W. RINCK & ZOON.

ALBUMS,

Portretlijsten. Portefeuilles, Portemonnaies, Sigarenkokers, Buvards en **and** **artikelen**, welke alle onder **garantie** voor **deugdelijke bewerking** en **solidit** worden geleverd.

Artikelen, in onze magazijnen gekocht, worden **kosteloos gerepareerd.**

Ruimste keuze; uiterst billijke prijzen.

ALBUMS voor Indië, expresse bewerkin

2, Schouwburgstraat 2, Den Haag.

H. H. KLAASSEN, Prinsestraat 23 en 25,

'S GRAVENHAGE.

Meest uitgebreid Magazijn van Post- en Luxepapier, Schrijfbehoeften, Couverten, Inkten, enz,

Verkoopt met succes:

Pakken **Geruit Postpapier**, 240 vel, ook geschikt voor de mail, voor den spotprijs van **30 cent**.

Enveloppen. voor post in tweeën, blauw gevoerd, **30 cent** per **100**. Kleinere formaten van af **8½ cent** per **100**.

Dienst-Couverten 12½ cent per **100**.

Kroonpennen, 1ste kwaliteit, per gros (144 stuks), **50 cent**.

Doozen **Luxe Papier**, 50 vel en 50 Couverten, blauw gevoerd, **30 cent**,

Prima **Potlooden**, letter H. B., voor **20** en **25 cent** per dozijn.

Verder alle **Schrijfbehoeften**, spotgoedkoop. Rollen **Closet Papier 10 cent** per rol, echt Engelsch.

Grootste Magazijn van

FEEST-ARTIKELEN

voor Bruiloften, Verjaringen, Kinderpartijen, e Voordrachten, Versjes, Aardigheden, enz.

FABRIEK VAN

BLOEMEN-ARTIKELEN,

voor zelf Bloemen te maken.

Diverse soorten Bladeren, 5 ct. p dozijn, alle van limen.

Export naar Oost- en West-Indië

Vraag Monsters en Geïllustreerde Prijscouranten.

Glas, Porcelein en Aardewerk.

Het grootste en goedkoopste magazijn in bovenstaande artikelen is

Passage 33-35-37

Emballeert, verhuurt en verzendt door de geheele wereld.

C. HUIJSER,

DEN HAAG.

Tandheelkundige Inrichting

VAN

H HAMBURG,

TANDARTS,

van Kinsbergenstraat 8

DAGELIJKS TE CONSULTEEREN.

Heele Gebitten f 35. Tanden per stuk f Goud plombeeren f 5. Cement of Zilv plombeeren f 2. Tandheelkundige operati zonder pijn f 1.

Zondags van 9 tot 3 uur.

TIJDSCHRIFT

VOOR

NEDERLANDSCH-INDIË

VAN

wijlen dr. W. R. baron van HOËVELL.

(Opgericht in 1838.)

TWEEDE NIEUWE SERIE.

2e JAARGANG.

DECEMBER 1898.

'S GRAVENHAGE. — F. J. VAN PAASSCHEN.

Mede verkrijgbaar te

BATAVIA bij G. KOLFF & Co.

en bij alle Boekhandelaren in Ned.-Indië

INHOUD.

Bladz.

Met 1 Januari 1899 gaat dit Tijdschrift over in handen van den Uitgever H. J. W. BECHT te Amsterdam.

Bijdragen en brieven, de Redactie betreffende, gelieve men te zenden aan den Heer H. A. LESTURGEON, villa „Catharina Francisca", N. Badhuisweg, Scheveningen.

Dit Tijdschrift verschijnt tusschen den 1en en den 15en van elke maand.

De abonnementsprijs bedraagt voor Nederland *f* 13.— per jaar. Voor het buitenland wordt dit bedrag met de porto's verhoogd. Tusschentijds aangegane abonnementen worden ad *f* 3.25 per kwartaal berekend.

Afzonderlijke nummers, voor zoover deze voorhanden zijn, *f* 1.50 per aflevering.

Prijs der advertentiën van 1/8; 1/4; 1/2 en 1/1 bladzijde per plaatsing *f* 1.50; *f* 2.50; *f* 4.50; *f* 8.—.

Bij 12 achtereenvolgende plaatsingen van 1/8; 1/4; 1/2 en 1/1 bladzijde *f* 12.—; *f* 20.—; *f* 35.— en *f* 60.—.

Het behoud onzer Oost-Indische bezittingen.

II.

erneurs-
ieraal
—1617.

Hoe ook de financieele toestand der Compagnie was achteruitgegaan, zij mocht toch niet nalaten op nieuw eene vloot uit te zenden. Deze werd niet onder het bevel van een admiraal, maar van een Gouverneur-Generaal gesteld.

Vermoedelijk was het denkbeeld, om aan het hoofd van het bestuur in Indië een Gouverneur-Generaal te stellen, uitgegaan van de 17 Bewindhebbers, want zij waren de eersten die, op den 1en September 1609, hiertoe besloten, maar evenals in 1602 de Regeering de oprichting der Vereenigde O. I C. bewerkt had en eischte dat hare Indische ambtenaren en militairen den eed van trouw aan de Staten-Generaal zouden afleggen, en aan de Compagnie slechts „sooveel de neeringhe ende traficque aengaet", hielden ook nu de Staten het heft in handen, en werd het eindbesluit tot aanstelling van een Gouverneur-Generaal en eenige Raden nevens hem, door hen genomen. In hun besluit van 29 November 1609 werd Pieter Both aangesteld tot Gouverneur-Generaal *ten dienste der Vereenigde Nederlanden en de Generale Oost-Indische Compagnie, op den eed aan de Staten-Generaal gedaan.* De aanstelling was geteekend door den Raadpensionaris Van Oldenbar-

neveld en den Griffier Aerssen. De eed voor den G.-G. was gearresteerd in de Vergadering der S.-G. De instructie, die hem gegeven werd namens de 17 Bewindhebbers door de gecommitteerden van Amsterdam, met een uit Delft en een uit Hoorn, daartoe door de 17 in commissie benoemd, was door de Staten-Generaal goedgekeurd.

Ofschoon te Bantam, waarschijnlijk omdat dit, uit Europa komende, het eerst bereikt werd, het hoofdkantoor van den handel was gevestigd, werden toch de Molukken, wegens den specerijhandel als het belangrijkste deel van den Archipel beschouwd. De G.-G. Both ging dan ook, na zijne aankomst in December 1610, terstond daarheen. In zijne instructie stond dat hij vooral moest zorgen dat de Compagnie den alleenhandel in specerijen behield en dat hij, met het oog op den wapenstilstand, zooveel mogelijk vasten voet moest trachten te verkrijgen. Het was dus een voordeel voor de Compagnie, dat de Spaansche gouverneur op Tidore het bestand niet wilde erkennen, toen Both hem de stukken vertoonde, die het bestaan ervan bewezen. Aanvankelijk had hij geene macht genoeg bijeen om iets tegen de Spanjaarden te ondernemen, maar in Januari 1613 kon hij een fort op Tidore bemachtigen en een ander op Solor. In April van dat jaar werd hij te Ambon versterkt door 6 schepen, waarop ook *soldaten* geëmbarkeerd waren, bestemd voor de garnizoenen in de Molukken. Hij had nu 13 schepen bijeen en kon 700 man onder de wapens brengen (waarvan, opmerkelijk, 50 *Japanners*). Met deze macht keerde hij naar Ternate terug en nam op Tidore nog één fort in, maar kon twee andere niet vermeesteren. Middelerwijl naderde de kentering der moeson; hij liet Laurens Reael als gouverneur van de Molukken op Ternate achter en vertrok naar Bantam op den 3en Augustus.

Zóó weinig werd de wapenstilstand in acht genomen dat Reael in 1614, om zijne schepen wat te doen te geven, een strooptocht ondernam naar de Filipijnen, die,

behalve onnoodige materieele schade aan de strandbevolking, weinig opleverde. Onder den Gouverneur-Generaal Reynst, die in November 1614 te Bantam aankwam, spoedig naar de Molukken ging, en te vergeefs beproefde Poeloe-Ai bij Banda te bemachtigen, werd niet veel gevochten. De middelen daartoe waren dan ook karig; het oorlogvoeren en de bezetting der forten kostte de Compagnie zóóveel, dat de bewindhebbers zich opnieuw om hulp tot de Staten-Generaal wendden, met het verzoek „den oorlog over te nemen" of de 46 schepen der Compagnie met „een competent getal van oorlogschepen, met 15 of 1600 soldaten", te versterken. Merkwaardig is hierbij de opmerking, die men zich in de 19de eeuw nog niet ten nutte heeft gemaakt, dat „de middelen sonder merckelyke effecten werden geconsumeerd, niet anders dan een vuyr veel waters verteeren can alst met druppelen daer in gegoten werdt, twelck tsamen ende teffens ghegoten synde het geheele vier hadde connen uyt blussen". De Regeering was tot de gevraagde hulp niet genegen, maar verhoogde het subside van 200,000 £ Vl. tot 300,000 (ƒ 1,800,000).

In het jaar 1615 werd evenwel ter zee een voordeel op de Portugezen behaald. De vroegere admiraal Steven Van der Haghen, nu als 1ste Raad van Indië met den G.-G. Reynst medegekomen, zeilde in October met 5 schepen van Bantam naar Djohor. Hij vond die stad door de Atjehers verwoest en den sultan naar Bintang (Riouw) gevlucht. Te Malaka zouden 3 Portugeesche galjoenen liggen. Om te verhinderen dat deze de uit China verwacht wordende koopvaardijschepen beschermen zouden, ging Van der Haghen, door nog 2 hem nagezonden jachten versterkt, in allerijl naar Malaka. Hij vond daar, den 7en December, de galjoenen die, de Nederlandsche schepen in 't zicht krijgende, onder zeil gingen en bij een eilandje, voor Malaka gelegen, ankerden, waar zij „met touwen aen malcanderen vast gemaeckt" lagen (misschien om

hunne batterij beter te kunnen presenteeren), terwijl eenige stukken, op het eiland opgesteld, hen tevens beschermden. Zij boden echter weinig weerstand, en het was minder daaraan, dat aan stilte en aan een rif, dat de onzen het naderen belette, toe te schrijven dat eerst op den 10en de Portugeezen hunne schepen verlieten terwijl twee daarvan verbrandden, waarna op den 11en het derde vol water raakte en later ook verbrand werd. Van de onzen sneuvelden of stierven aan hunne wonden 21 man. De drie galjoenen waren bestemd om de vloot van de Filipijnen te versterken, die daarna de onze zou aangetast hebben. De actie van Van der Haghen heeft dus een groot nadeel voorkomen. Zij toont aan, hoe een zwakkere de vijandelijke macht breken kan, door een tijdigen aanval op een gedeelte daarvan.

Als gewoonlijk, keerde, in verband met den moeson, dit eskader naar Bantam terug en werd in den (zuidelijken) westmoeson een ander van hier naar de Molukken gezonden. Den 12en December was de commandeur (in plaats van admiraal en vice-admiraal werden na 1609 de bevelhebbers commandeur en vice-commandeur genoemd) Jan Dirkszoon Lam met 4 schepen naar Ambon vertrokken. In de Banda-zee zag hij zich door 5 andere, van Ternate gekomen, versterkt. Met deze macht maakte hij zich in April meester van Poeloe-Ai dat, hoe klein ook, tot dusverre zich steeds verzet had en van veel gewicht was, omdat daar veel specerijen aan Engelschen en andereu verkocht werden, waardoor de alleenhandel ernstig werd benadeeld. Te Ambon teruggekomen, ontmoette hij daar den 1en Raad van Indië Van der Haghen met eenige zijner collega's, die, tengevolge van het overlijden van den G.-G. Reynst (7 Dec. 1615) een nieuwen Gouverneur-Generaal kwamen kiezen, namelijk Laurens Reael, gouvernenr der Molukken. Deze verkiezing had den 19en Junij te Ternate plaats, waar zich ook de commandeur Joris van Spilberghen met 6 schepen bevond, die de

reis gedaan had door de straat van Magellaan en in den Stillen Oceaan een Spaansch eskader onder Don Rodrigo de Mendoza verslagen had. Er waren nu 17 schepen bijeen. De Gouverneur-Generaal en Raden (het klinkt ons nu vreemd dat het hoofdbestuur zoo ambulant was, maar men had nog geen vaste plaats als bestuurszetel aangewezen) droegen aan Jan Dirksz. Lam op, met 10 schepen een tocht naar de Filipijnen en Japan te maken. Deze tocht leverde als tegenhanger van het bovenvermelde feit van Van der Haghen, een merkwaardig voorbeeld op van het gevaar, zijne schepen niet bij elkander te houden. Het eskader bestond uit: *de Nieuwe Zon* (commandeur), *de Oude Maan* (vice-commandeur Claes Martensz. 't Hoofling), *Walcheren*, *de Oude Zon*, *Aeolus*, *de Hollandsche Leeuw*, *de Engel*, *de Nieuwe Maan*, *Der Veer* en *Vlissingen*.

Den 1en September 1616 vertrok Lam van Ternate; hij ging door straat Basilan en ankerde den 17en in de baai van Calderas aan 't einde dier straat. Honderd-twintig mijl in 16 dagen! maar de ZW. moeson liep ten einde, hij had waarschijnlijk weinig wind gehad. Langs de westkust van Magindano en Panai en beoosten Mindoro langs, de reis naar Manila vervolgende, trachtte hij op Panai een fort te bemachtigen, wat hem niet gelukte, verbrandde hier en daar een kampong en ankerde den 28en September bij Maribele aan den ingang der baai van Manila, die hij aldus blokkeerde. Van tijd tot tijd liep het geheele eskader of eenige schepen ervan de baai in, tot voor Manila en het fort Cavite, onder welks bescherming de Spaansche schepen gemeerd lagen. Deze blokkade duurde bijna den geheelen oost-moeson, nl. tot 7 Maart. Nu en dan werden een of twee schepen om de noord uitgezonden, die dan met een paar prijsjes, sampans of ook wel Chineesche en Japansche jonken (omdat zij met de Spanjaarden handel dreven?) terugkwamen. Een der tochten had zelfs ten gevolge dat 3 Spaansche schepen, op 't zien van de *Aeolus*, door hunne eigene

bemanning in brand gestoken werden. Intusschen werd het volk, door gebrek aan verversching, ziek, zoodat den 11en Februari de *Walcheren* met zieken naar Ternate gezonden werd. Den 7en Maart werd de post verlaten en verwisseld tegen het 23 G. mijl noordelijker liggende Wittert's eiland, een der Gebroeders (Hermanas), om daar de uit China komende vaartuigen af te wachten. Van hier werden den 20en de *Aeolus* en den 23en *de Engel* weer verder om de noord gezonden. Den 6en April werd *de Hollandsche Leeuw* afgezonden om *de Engel* terug te roepen. Vijf dagen later kwam de *Aeolus* terug, met 2 gekaapte jonken, die hij door tegenwind niet bij de vloot kon brengen, maar op 3 mijl afstand van haar ten anker bracht. De Commandeur zond nu (zooals altijd in overleg met zijn scheepsraad) de *Nieuwe Maan* en *Der Veer* naar de *Aeolus* om de jonken te lossen, terwijl hij de *Vlissingen* in plaats van de *Aeolus* om de noord zond, naar het punt waar deze zulk een goede jacht gemaakt had. Door al die mutaties, die niets dan roof ten doel hadden, lagen nu nog maar 3 schepen bij Wittert's eiland en 3 anderen 3 mijl daar vandaan.

Alsof de Spanjaarden maar op dit gunstig oogenblik gewacht hadden, kwamen zij den 14en met een goede gelegenheid van om de zuid opzetten, sterk 17 vaartuigen, waarvan 7 groote galjoenen en 3 groote galeien (roeivaartuigen). Lam ging met zijn 3 schepen onder zeil, om bij de *Aeolus*, *Nieuwe Maan* en *Der Veer* te komen, maar kon die eerst 's avonds bereiken. Men besloot nu in den scheepsraad, nog verder door te loopen om zich ook met de overige 3 schepen te vereenigen. Maar de Spanjaarden liepen harder en de 6 schepen van Lam werden den 15en 's morgens ingehaald door den Spaanschen admiraal en nog 2 schepen. De wind was noordelijk en de schepen lagen over b.b. bij den wind. Lam zag, toen de 3 Spaansche schepen kort achter hem, en de anderen nog ver achter waren, het

voordeel van zijne oogenblikkelijke overmacht in, en wendde met al zijn schepen om den Spaanschen admiraal aan boord te leggen. Deze liet zich door de galeien in den wind opboegseeren, zoodat de Hollanders, toen na hunne wending de wind schraalde, aan lij dicht langs hem heen gingen en hem beurtelings de volle laag gaven, welk vuur hij krachtig beantwoordde. Vervolgens weer wendende, zagen zij den Spanjaard meer zeil maken, die dus, over denzelfden boeg, vóór hen uit liep, hetgeen den geheelen dag zoo voortduurde. Vóór of gedurende het gevecht was *de Engel* om de noord in 't zicht gekomen; deze had dus met ruimen wind bij de vloot, en zelfs den Spaanschen admiraal voor den boeg kunnen komen, om hem onder het vuur van onze schepen op te houden, maar *de Engel koos den afstand*, hetgeen Lam in zijn rapport noemde: „schandelycken gaen loopen."

De Hollandsche schepen waren door 't lang in zee zijn zeker erg aangegroeid, want zij hebben zelfs niet belet dat de Spaansche admiraal, wiens schepen 's morgens aan lij van hem, en dus ook aan lij van henzelven waren, 's avonds zijne schepen bij hem kreeg, zoodat den 16en 's morgens de geheele Spaansche vloot te loefwaart was en om 7 of 8 uur op het Hollandsche eskader af hield. De Hollanders brasten tegen en wachtten den vijand af „met blyschap, synde sulcken couragie onder tvolck van de minste tot de meeste over de geheele vloot dat ick achte diergelycke voor desen niet veel gesien te syn", zegt Lam.

De aanval had geregeld plaats: elk schip koos zijn tegenstander; *Aeolus*, *Der Veer*, *de Nieuwe Maan* en *de Oude Maan* werden elk door één Spaansch schip aangetast, *de Oude Zon* door twee, en de Commandeur, op *de Nieuwe Zon*, door het admiraalschip. Het was zóó flauw, dat dit schip zóó weinig stuur had dat het *de Nieuwe Zon* bijna voorover liep en door zijn galeien

omgeboegseerd moest worden om haar te kunnen aan boord leggen.

Zóó duurde het gevecht drie uren. *Aeolus* en *Der Veer* verbrandden. *De Nieuwe Zon* en de Spaansche admiraal takelden elkaar zóó toe dat deze zich door de galeien wegboegseeren liet, en *de Nieuwe Zon* eenige oogenblikken later zonk, nadat de Commandeur en bemanning nog tijd hadden gehad om op *de Oude Zon* over te gaan. De Spanjaarden, die in de meerderheid bleven, schijnen in hun tuig zeer beschadigd te zijn geweest, en de galeien slecht bewapend, anders is het moeielijk te verklaren dat de drie overgebleven Hollanders, *de Oude Zon* en de twee *Manen* om de West konden ontkomen. De twee laatstgenoemden raakten echter van hunnen commandeur af, zoodat deze ten slotte alleen overbleef en, vermoedelijk tengevolge der kentering steeds met tegenwind kampende, eerst Ternate, daarna Patane niet kon bereiken en eindelijk op de kust van Cochinchina land haalde.

Zoo was dan het Nederlandsche eskader verslagen, ja als macht voor het oogenlijk vernietigd en hadden de Spanjaarden de heerschappij in de wateren van Manila behouden. Hoe geheel anders had de uitkomst kunnen zijn als Lam, in plaats van kruisers uit te zenden, zijne macht versameld had gehouden! Naar den afloop van het gevecht te oordeelen, zou hij dan waarschijnlijk de Spanjaarden verslagen hebben, zou *hij* meester van de zee zijn geworden en had hij wellicht dientengevolge Manila kunnen veroveren.

Lam zette zijne eenzame reis voort naar Japan. Hij ankerde den 3en Juli voor Nagasaki, waar hij de *Vlissingen* en *de Hollandsche Leeuw* vond, die vóór het gevecht op 16 April door hem onvoorzichtiglijk om de Noord gezonden waren. Deze beide schepen hadden, bij de Hermanas terug komende, de vloot niet meer gevonden, maar wel een der Spaansche galjoenen, dat zijne voorsteng en

bezaansmast verloren had. De *Vlissingen* vocht den 24en April 4 uur lang met dit schip, en toen, op den 25en, *de Hollandsche Leeuw* zich er bij voegde, zette het zich op het strand; den volgenden dag, nadat het volk er af gegaan was, vloog het in de lucht.

elschen. -1618. Tot dusverre had de Compagnie nagenoeg uitsluitend met de Portugeezen en Spanjaarden om de suprematie in het noorden en oosten van den Archipel te strijden gehad. Van de Engelschen, wier handel in deze streken nog niet uitgebreid was, had zij weinig hinder gehad.

Reeds voordat de Hollanders in Indië kwamen, was de Archipel bezocht geworden door Drake, op zijne reis om de wereld van 1577—1580, die door Straat Magellaan, langs de westkust van Amerika, vervolgens naar de Molukken, Celebes, Java en de Kaap de Goede Hoop ging. Van 1586—1588 maakte Cavendish eene dergelijke reis door Straat Magellaan naar de Filipijnen, en verder langs Java en de Kaap de Goede Hoop. In 1592 kwam Lancaster, om de Kaap de Goede Hoop, na eene reis van een jaar met 2 schepen bij Atjeh.

Nadat in 1600 de Engelsche O.-I. Compagnie was opgericht, werd Lancaster in 1601 met hare eerste vloot, van 4 schepen en 1 jacht, uitgezonden. Hij kwam den 29en Mei 1602 voor Atjeh en bleef daar eenige maanden; in October bezocht hij Malaka en zeilde vervolgens over Atjeh en Priaman naar Bantam, waar hij goed ontvangen werd en eene factory oprichtte.

Met dezelfde schepen vertrok, den 25en Maart 1604, Henry Middleton voor de Engelsche Compagnie uit Engeland; hij kwam den 20en December te Bantam aan en vertrok den 16en Januari 1605 met 2 zijner schepen naar de Molukken, terwijl hij een zijner kapiteins, Calthurst, naar Banda zond, om handelsbetrekkingen aan te knoopen. Calthurst bleef daar vijf maanden. Middleton vernam op Ambon dat de Hollanders van de Ambonezen geëischt

hadden dat zij niet met de Engelschen zouden handelen. Toen dan ook, op zijne reis naar Ternate, door Ternataansche korra-korra's, waar ook Hollanders op waren, zijne hulp tegen Tidorezen werd ingeroepen, gaf hij zich niet veel moeite om die te verleenen. Het gelukte hem, zoowel van den Sultan van Tidore als van dien van Ternate, brieven voor den Koning van Engeland mede te krijgen.

Sir E. Michelbourne ondernam in December 1604 met Davis een rooftocht voor eigen rekening. In Juni 1605 kwam hij op de kust van Sumatra, bezocht Priaman en Atjeh, ging van daar naar Bantam, waar hij zich ruw en onbeschoft gedroeg, zette zijn tocht voort naar Patane, waar Davis bij het plunderen van een jonk met Japansche roovers door deze gedood werd, en vertrok in Februari 1606 van Sumatra naar huis.

Al leidde de naijver tusschen Engelschen en Hollanders nog niet tot zeegevechten, ook doordat laatstgenoemden de eersten steeds aanmerkelijk in getalsterkte overtroffen, toch bleven bloedige oneenigheden niet uit: in 1605 was Bantam herhaaldelijk het tooneel daarvan.

Den 1en April 1607 zeilde Keeling met 3 schepen van de East India Company uit. Hij kwam in Juli 1608 voor Priaman en in October te Bantam, waar hij de factory in treurigen toestand vond; tegengewerkt door de Hollanders, bestolen door Chinezen, verkeerde zij in een staat van demoralisatie en achteruitgang. Keeling wist met kalmte den boel op te ruimen en in goede betrekking te komen met het Nederlandsche hoofd Jacques L'Hermite, die in dien tijd zijne benoeming tot president der factory van Bantam ontving. In December 1608 vertrok Keeling naar Banda, dat hij den 8en Februari 1609 bereikte. Terwijl hij hier bezig was op de verschillende eilanden foelie te koopen, kwam de vloot van den admiraal Verhoeff voor Neira ten anker. Keeling laadde sterke verdenking op zich van in het verzet der Bandanezen de hand te

hebben en daardoor medeplichtig te zijn aan den moord op de Hollanders. Men verbood hem langer te blijven en dwong hem, naar zee te gaan.

Later veroorzaakte het koopen van nagelen door de Engelschen, op Ambon en Ceram, aanhoudend moeielijkheden. De Compagnie wilde met alle middelen het monopolie behouden. In 1613 kostte het haar veel geld om de Hoofden van Ambon te bewegen een klein Engelsch scheepje geen lading te geven. In het volgende jaar werd in de taak der naar Banda vertrekkende schepen onder meer opgenomen den Engelschen het koopen van nagelen te beletten.

Intusschen beklaagde de Engelsche East India Company in 1611 zich reeds bij den Koning over de aanmatiging der Nederlanders, en evenzeer klaagden de bewindhebbers der Nederlandsche O.-I. C. aan de Staten-Generaal dat de Engelschen kwamen „om te maaien wat zij gezaaid hadden." Deze klachten hadden jarenlange onderhandelingen ten gevolge tusschen de beide Staatsregeeringen, waarbij de Nederlanders steeds trachtten eene vereeniging der beide Compagnieën tot stand te brengen, terwijl de Engelschen voortdurend op vrijen handel bleven aandringen.

Deze onderhandelingen hadden echter weinig invloed op de handelingen van het Compagniesbestuur in Indië. In 1615 had het eerste ernstige conflict plaats. De Engelsche handelaar John Ball, die met 2 scheepjes bij Loehoe op Ceram lag, om nagelen te koopen, steunde de inlanders, toen zij zich tegen het gezag der Compagnie verzetten; over en weer vielen schoten en eenige Engelschen werden gevangen genomen. John Ball kon het tegen de overmacht niet volhouden en vertrok; doch intusschen hadden de Engelschen op nieuw betrekkingen met de Bandanezen aangeknoopt en Poeloe Ai kwam weer in opstand.

In hetzelfde jaar besloten de G.-G. en de Raad van

Indië de Engelschen met geweld uit de Molukken te weeren. Jan Pieterszoon Coen, in 1614 tot directeur van het kantoor te Bantam en kort daarna tot directeur-generaal over alle kantoren benoemd, die als zoodanig na het overlijden van den Gouverneur-Generaal Reynst, tot na de verkiezing van een nieuwen G.-G. het bewind waarnam, gaf in den aanvang van 1616 aan den Engelschen president te Bantam van genoemd besluit kennis, ondanks den last van de bewindhebbers, om geen geweld tegen de Engelschen te plegen.

In Maart lagen 4 schepen en 1 jacht onder Samuel Castleton bij Poeloe Ai, toen de commandeur Lam daar aankwam. Castleton vertrok, zonder zich te laten noodzaken, omdat hij toevallig, jaren geleden hulp van Lam had genoten, en daarom niet met hem wilde vechten. Maar ook toen hij vervolgens naar Loehoe en Ternate verzeilde, werden hem moeielijkheden in den weg gelegd. Castleton beloonde die, door wapens en kruit aan de Tidorezen en Spanjaarden te verkoopen.

Zoo naderde meer en meer een volslagen vredebreuk, die echter nog door den Gouverneur-Generaal Reael werd vermeden, ten einde de goede verstandhouding der Landsregeeringen in Europa niet te storen. De bewindhebbers, die in 1614 verboden hadden geweld tegen de Engelschen te gebruiken, namen nu aan Reael zijne zachtheid zeer kwalijk en hadden daartoe ook wel reden, daar Castleton's laatste handeling eene inbreuk op de neutraliteit was.

In December 1616 kwamen weer twee Engelsche schepen, onder den koopman Courthope bij de Banda-eilanden, namen bezit van Poeloe Run en heschen er de Engelsche vlag. Drie vaartuigen, van Ambon gezonden, maakten de beide schepen prijs, doch het gelukte niet, Courthope het eiland te doen verlaten. Een jaar later had hier op nieuw een zeegevecht plaats tusschen 2 Engelsche en 4 Nederlandsche schepen, dat echter evenmin de overgave van Run ten gevolge had. Daarop werd aan het Engelsche

bestuur te Bantam schriftelijk „vrientelyck" verzocht het eiland te doen ontruimen, „off dat genoodsaekt sijn sullen hun andermael met gewelt te weeren."

De verhouding te Bantam was evenwel alles behalve vriendelijk. Herhaaldelijk hadden daar bloedige gevechten plaats tusschen Nederlanders en Engelschen, waarbij 4 der onzen gedood werden; Spaansche gevangenen ontvluchtten en vonden bij de Engelschen een schuilplaats; een hoop Engelschen ramden de poort van ons peperhuis open en doodden 3 Japansche soldaten, die, trouw op hun post, de poort bleven verdedigen toen de Nederlanders die er in waren „syn achter uyt gevlucht en hebben hun in een cleyn Chinees huysken verborgen." Daarenboven deden de Engelschen hun best de Hollanders bij de Javaansche Hoofden verdacht te maken en in moeielijkheden te wikkelen, zoodat Coen aan de bewindhebbers schreef „connen wy geen vrienden syn, laet ons d' oorloch publiceeren en laet ons oorloch voeren, want het te schandelyk en moorddadich is, dat d' een den anderen sal vermoorden en doen vermoorden, tsy ook onder wat pretext dat het mach wesen, sonder datter eenich recht over gedaen worde."

Weldra zou het inderdaad oorlog zijn, maar eerst verliep nog het belangrijke jaar 1618.

a. Sedert 1610 bestond eene Nederlandsche factory te
en. Djakatra; in 1612 bekwam de Compagnie daar eene ge-
21. schikte plaats voor het zetten van kantoorgebouwen en eene tolvrije losplaats, een groot voordeel dus boven Bantam, waar steeds door den Pangeran-Rijksbestuurder, die, niet alleen toen de Vorst nog kind was, maar ook later, de regeering in handen hield, hooge rechten werden geeischt en moeielijkheden gemaakt. Bevreesd voor den toenemenden invloed der Europeanen en vooral voor de Compagnie, wilde hij o. a. niet toestaan dat zij een steenen huis met eene verdieping er op bouwden, meenende dat

dit een kasteel zou worden, waarmede men Bantam kon beheerschen. Een groote brand, die de bamboe-huizen der Nederlanders vernielde, werd aan den moedwil van den Pangeran toegeschreven. Deze was daarbij naijverig op Djakatra en Djapara, waar ook in 1612 een factory was opgericht. Coen maakte daarvan gebruik en breidde het etablissement te Djakatra zoodanig uit dat het in 1616 zelfs verdedigbaar was. Toen de Engelschen zich ook te Djakatra vestigden, nam de naijver van den Bantamschen Pangeran toe, en werd tevens zijne verhouding tot Coen slechter, terwijl hij vreesde dat deze zich wreken zou op zijne afzetterij en tegenwerking, zooals de Engelschen uitstrooiden. Door allerlei geknoei, vooral met Chinezen, moest de peper steeds duurder betaald worden. De uitvoer werd zelfs verboden, toen Coen in 't begin van 1618 op een Fransch schip, met Nederlanders bemand, had beslag gelegd en den gezagvoerder gevangen genomen, omdat het bij plakkaat van de Staten-Generaal verboden was dat Nederlanders op vreemde schepen voeren (natuurlijk om den vreemden handel te benadeelen). Men wilde nu Coen dwingen — in 't belang van den vrijen handel — het schip los te laten; de gezagvoerder was inmiddels ontvlucht en hield zich bij den Pangeran en de Engelschen schuil. Coen behield evenwel de overmacht op den Rijksbestierder, door den schijn aan te nemen dat hij met de geheele factory Bantam ging verlaten, wat voor dat Rijk al te nadeelig zou geweest zijn. Het schip werd voor goede prijs verklaard.

Maar Djakatra was met dat al nog meer waard geworden; in Juli legde Coen er eene wacht van 24 soldaten in. De verhouding tot Bantam was schijnbaar iets beter geworden. Op den 20en Augustus echter had, ook al tengevolge van de vrees der Vorsten voor eene permanente vestiging (die van Djakatra was leenroerig aan Bantam) een aanslag op de factory te Djakatra plaats, die gelukkig door Coen's doorzicht en kalmte en tijdig genomen

verdedigingsmaatregelen verijdeld werd. Tegelijkertijd kwam bericht dat eenige dagen te voren het kantoor te Djapara was afgeloopen en eenige Nederlanders daar vermoord, andere gevangen genomen waren, en op den avond van den 20en werd te Bantam verteld dat alle Hollanders te Djakatra vermoord waren. Er was dus alle reden om te gelooven dat de Panoembahan van Mataram, tot wiens rijk Djapara behoorde, met de vorsten van Bantam en Djakatra was overeengekomen, door een algemeenen moord de Nederlanders te verdelgen.

Coen liet nu het geld en de belangrijkste goederen over de schepen verdeelen, ging zelf met den Raad van Indië aan boord logeeren en gaf last, zonder verder aan den Toemenggoeng permissie te vragen, de factory te Djakatra tot eene versterkte plaats, een volkomen fort, in te richten. Hiermede was beslist dat Djakatra het lang gezochte „rendez-vous", de hoofdzetel der Indische regeering zou zijn.

De vorst van Djakatra deed nu ook zijne stad, die aan de overzijde der rivier, tegenover het fort lag, versterken. De Engelschen bleven steeds stoken. Zij gaven voor, met een groot aantal schepen naar de Molukken te zullen gaan, waarop Coen, om de specerijen vóór hen te kunnen opkoopen, nog 3 vaartuigen daarheen zond, zoodat hij er maar 5 over hield.

Intusschen werd te Djapara de moord, in Augustus gepleegd, ernstig gewroken: den 8en November werd daar een landing gedaan en de stad en vele prauwen verbrand.

De Engelsche Compagnie had in de laatste jaren hare vloot aanmerkelijk vergroot. In het begin van December lagen 10 schepen voor Bantam, en deze werden den 8en met vijf andere versterkt, waarvan een, *the Great James*, 52 stukken voerde. Deze schepen stonden onder de leiding van Sir Thomas Dale en William Parker, die eene aanstelling hadden van den Koning, waarin vijandelijkheden

verboden waren, tenzij in geval van zelfverdediging of verhaal wegens berokkend nadeel. Dit laatste werd nu zóó uitgelegd, dat zij reprêsailles mochten nemen voor alle verliezen, te voren aan hunne compagnie aangedaan. De Engelschen te Bantam toonden zich dan ook wel vijandig, en kraamden uit dat zij opzettelijk gekomen waren om den Gouverneur-Generaal Coen dood of levend in handen te krijgen. Den 15en December kwam *de Zwarte Leeuw*, van Patani met eene rijke lading bij Poeloe Pandjang ten anker. De Engelschen zonden er 4 schepen heen, waarop het schip, tegen de overmacht, zich zonder vechten overgaf. Uit Djakatra protesteerde Coen te vergeefs en hij kon voor het oogenblik er niets tegen ondernemen, want zijne schepen lagen bij Onrust, dat toen reeds als timmerwerf was aangewezen, te repareeren. Hij liet ze zoo spoedig mogelijk naar Djakatra opkomen.

Den 22en kreeg Coen bericht dat het fort door 7000 man, Djakatranen en Bantammers, zou aangevallen worden. Hoewel dus van alle kanten met overmacht bestookt, nam hij het kloeke besluit, zich te redden door „d'eerste slach" te geven. Reeds den volgenden dag liet hij eene batterij, aan de overzijde der rivier bij de Engelsche factory opgeworpen, bestormen en slechten, en de huizen rondom het fort verbranden, om zich ruimte te maken. Den 24en werd het gevecht voortgezet, waarbij het geschut der Djakatranen door Engelsche kanonniers bediend werd. Hiermede liep voor 't oogenblik de zaak af: de groote aanslag was weer verijdeld.

Te Bantam wilden nu de Engelschen wraak nemen over het vernielen hunner factory, door daar de onze aan te tasten; maar de Pangeran belette dit, zeker niet uit vriendschap voor ons, maar omdat hij evenzeer voor het overwicht der Engelschen als voor het onze beducht was.

Juist wilde Coen op den 30en zijne stelling te Djakatra nog verbeteren, door eene vijandelijke batterij op te

ruimen, die aan den westhoek der riviermonding lag, toen elf Engelsche schepen in zee in 't zicht kwamen. Den vorigen dag waren onze schepen van Onrust gekomen en op de reede geankerd. De onderneming tegen de batterij kon niet doorgaan. Coen besloot met zijne zeven schepen de Engelschen te gemoet te gaan en embarkeerde in den nacht van 30 op 31 Dec. op de *Oude Zon*, het schip van Lam, dat met een rijke lading uit Japan teruggekomen was. Het fort werd nog van een weinig kruit voorzien, onder bevel van Pieter van den Broeke gesteld, en behield eene bezetting van 250 weerbare mannen, in 't geheel ongeveer 400 personen. Met den landwind zeilden de schepen naar de Engelschen toe, maar hadden hen nog niet bereikt toen zij voor stilte moesten ankeren. Met den zeewind kwamen de Engelschen wat nader, maar gingen weer ten anker voordat zij onder schot waren, en zonden toen een sloep om de vloot op te eischen. Natuurlijk was het antwoord weigerend. 's Avonds werd, ver in zee, een schip gezien, dat vermoed werd een van Djambi komend Compagnie's schip te zijn. Om dit te redden ging Coen den 1en Januarij 1619 's morgens weer onder zeil, en liep zóó kort langs de Engelschen heen, dat 5 van hen hunne kabels kapten en naar de anderen afhielden. Vermoedelijk geschiedde dit tijdig genoeg om Coen te beletten hen afzonderlijk aan te tasten. Daar men met dezen landwind nog niet ver genoeg kwam, werd weer geankerd, nu natuurlijk zeewaarts van de Engelschen, die daardoor gelegenheid kregen den volgenden morgen op onze schepen af te komen. Hierop volgde een artilleriegevecht, dat drie uren duurde, terwijl de Engelschen geen lust schenen te hebben om te enteren.

Na het gevecht voegde zich het van Djambi gekomen schip bij de vloot, en ankerden de beide vloten tusschen de eilanden. Coen's doel, zich met het schip te vereenigen, was bereikt, en hij schreef zich de overwinning

toe, maar kon, door gebrek aan kruit, het gevecht niet hervatten. Gewoon den Heeren XVII ongezouten de waarheid te zeggen, op eene wijze als tegenwoordig niet zou geduld worden, schreef hij in zijn rapport „Ick bidde alle trouhartige lieffhebbers van de gemene Nederlantse welstandt, aenmerct hoe victorieus wesende, wy het door gebreck van cruyt verliesen mosten, siet doch eens, hoe d'armherticheyt van degenen, die haar d'oncosten ontsien en d'equipage op 't suynichste soecken te doen, voor een stuyver dat sy winnen, den geheelen staet van de Generale Comp. pericliteren en veel millioenen daardoor verliesen!"

Toen den 3en 's morgens nog drie Engelsche schepen van Bantam kwamen, zoodat er nu 14 waren, kon er nog minder aan vechten gedacht worden. Men moest nu van twee kwaden het beste kiezen en nam het gewichtige maar verstandige besluit, Djakatra aan zich zelf over te laten en naar Ambon te zeilen, om zich met de daar aanwezige schepen te vereenigen en met den oostmoeson terug te komen. De vloot was naar de reede van Djakatra onder zeil gegaan, maar men ankerde zelfs niet, zond een sloep met bericht en laatste orders naar het fort, en vertrok onmiddellijk om de oost. Het was een geluk dat de Engelschen de fout begingen, haar met hunne beter bezeilde schepen niet te volgen. Coen had nu veel kans later de overmacht te behouden, wanneer het fort het maar 4 maanden kon uithouden. Inderdaad hield het uit, maar door andere oorzaken dan zijne verdediging. Reeds den 14en Januarij opende de vorst van Djakatra onderhandelingen over vrede; men kwam tot een accoord, maar van den Broeke liet zich verleiden om buiten het fort aan den vorst een bezoek te brengen en werd gevangen genomen. Daarop ging men het fort meer versterken, maar ook de Engelsche begonnen meer batterijen te maken en zij eischten nu, in vereeniging met den vorst, den 29en het fort op, met dit gevolg dat men

besloot zich aan de Engelschen over te geven. Maar dit werd, juist toen het gebeuren zou, belet door de Bantammers, die met 4000 man aan de overzijde der rivier gelegerd waren en den Engelschen het fort niet gunden; op den 7en Februari eischten zij dat men het hun zou overgeven. De onderhandelingen met Bantam gingen slepend en werden steeds voortgezet; middelerwijl raakten die van Djakatra en Bantam slaags, de radja van Djakatra werd door Bantam afgezet. De Engelsche schepen verlieten de reede en gingen naar Bantam en Straat Sunda om op uitkomende Nederlandsche schepen te azen. Daardoor ontstond te Djakatra weer bijna een toestand van vrede; een van Djambi komend schip had zelfs communicatie met het fort en vertrok toen naar Ambon.

Den 9en April werd een uitval gedaan om 2 Engelsche batterijen aan de west- en 2 Bantamsche aan de oostkant der rivier te vernielen. Den 22en kwam nog een vaartuig van Djambi en kon zijne lading peper lossen. Eindelijk kwam den 10en Mei het eerste schip uit de Molukken terug en vond het fort behouden.

Coen kwam den 28en met eene vloot van 16 schepen en een jacht voor Djakatra terug. Hij had die schepen rendez-vous gegeven bij den westhoek van Madoera, en toen zij versameld waren had hij Djapara aangedaan, was daar met 400 man geland en had de plaats bestormd en de tuchtiging van 8 November 1618 nog eens herhaald door alles weer te verbranden. Het was alsof hij aan Java wilde toeroepen: ik ben er weer! Nauwelijks voor Djakatra aangekomen, deed hij daar hetzelfde. Reeds den volgenden dag (29 Mei) had hij 1000 man in het fort, trok den 30en daarmee uit, joeg de Bantammers weg, verbrandde de stad en haalde de muren om. Denzelfden dag nog zond hij een prauw naar Bantam, met de bedreiging aan den Pangeran dat hij dáár hetzelfde zou doen en het vriendelijk verzoek om de 100 Nederlanders, die er gevangen gehouden werden, los te laten.

Den 1en Juni werd nog met 600 man een tocht rivieropwaarts gedaan, om den vijand verder te verdrijven.

Coen kon nu met voldoening rapporteeren dat hij *vasten voet* op Java had *verkregen*. Maar om het gewonnene te *behouden*, vroeg hij dringend om *veel schepen en menichte van volck*.

Den 7en met zijne vloot voor Bantam gekomen, eischte hij den 9en al de gevangenen binnen 24 uur terug en ... de trotsche Pangeran durfde het niet te weigeren.

Naar Straat Sunda zond Coen een jacht om naar de Engelschen te vernemen. Deze hadden met 11 schepen bij Sebesi gelegen, maar waren, zoodra zij wisten dat de Hollandsche vloot terug was, den Indischen Oceaan in gegaan.

Na de uitlevering der gevangenen bood Coen den Pangeran aan, dat men weer op den ouden voet zou gaan handeldrijven, maar deze toonde zich daartoe niet genegen, en Coen ging daarop terstond over tot eene blokkade, met 4 schepen voor Bantam en 3 bij Anjer; door deze laatsten werd den 12en Augustus een van de Kaap komend Engelsch schip genomen. Drie andere Nederlandsche schepen namen den 26en Juli 2 Engelsche, die bij Patane ten anker lagen, en den 11en October werden in de Tikoe-baai 4 Engelsche door 6 Nederlandsche prijsgemaakt.

Zóó konden wij, door met overmacht op te treden, het noodige doen om meester in ons gebied te blijven. Coen maakte dan ook in een zijner brieven de opmerking dat eigenlijk de O.-I. C. voor de Vereenigde Nederlanden den oorlog in Indië voerde, en het dus niet onbillijk zou zijn dat de Regeering, in het algemeen Landsbelang („Imperial interests", om een modern woord in herinnering te brengen) hulp verleende. En waar hij op het uitzenden van voldoende middelen tot behoud van de suprematie bleef aandringen, noemde hij daarbij „eenige treffelycke wel gemonteerde royale *oorlochschepen*."

De eigenlijke openbare oorlog tegen de Engelschen, terwijl in Europa de Regeeringen vrede met elkander hadden, had nu ongeveer een jaar geduurd, en Coen was goed op weg om de daardoor geleden schade met interest terug te halen, toen hij bericht kreeg dat de reeds in 1611 aangevangen onderhandelingen in Londen en 's Gravenhage eindelijk den 17en Julij 1619 eene overeenkomst tusschen de beide Compagnieën ten gevolge hadden gehad, die, behalve vrije handel en samenwerking in het bepalen van marktprijzen, ook nog bevatte dat de Engelschen één derde van het product van specerijen zouden mogen koopen, dat er een gemeenschappelijke raad van defensie met eene oorlogsvloot („defensievloot") van 20 schepen zou zijn, en onder meer, dat een Nederlandsch fort te Paliakata op de kust van Koromandel, *voor de helft door de Engelschen zou betaald worden!*

Dat het hiermee al dadelijk niet goed ging, is niet te verwonderen. Coen wilde terecht meester blijven in het terrein dat hij veroverd had, en de Engelschen meenden zich daar ook gezag te mogen aanmatigen en zich te kunnen beschouwen als niet onderworpen aan het oppergezag van Coen. Zij dachten dat men in Europa het wel er over eens zou zijn dat het fort te Djakatra, evenals dat te Paliakata, voor de helft door hen betaald (dus ook bezeten) behoorde te worden. Coen wist echter met groote energie zijn gezag, ook over de Engelschen in zijn gebied gevestigd, te handhaven. Hij voerde een geregeld bestuur in, ook belastingen en vaardigde tal van ordonnantiën uit voor den goeden gang van zaken. Zelf bepaalde hij de grenzen van zijn gebied, dat zou bestaan in eene moot van Java, van de noordkust tot de zuidkust, liggende tusschen Tjirebon (Cheribon) en Bantam. Tot verdediging van de hoofdplaats, die, overeenkomstig een vroeger reeds door de bewindhebbers in beginsel aangenomen denkbeeld, Batavia zou heeten, werd een garnizoen gevraagd van 700 soldaten en 300 bootsgezellen, met 100

man ruiterij voor patrouilledienst. Voortdurend bleef hij aan het bestuur der Compagnie allerlei goeden raad geven om haar grooter en krachtiger te maken.

De blokkade van Bantam, dat na den vrede ook van de Engelschen niets meer weten wilde, werd, krachtens de overeenkomst, door de beide eskaders gesamenlijk voortgezet, maar al spoedig begon dit de Engelschen te vervelen: zij zonden hunne schepen ergens anders heen.

In 1621 had echter nog eene gemeenschappelijke handeling plaats: een gemengd eskader van 11 schepen ging onder den Raad van Indië Cornelis Dedel en Henry Fitz-Herbert naar Malabar. In datzelfde jaar ging Coen met den westmoeson naar Ambon met 12 schepen en herstelde hij de orde op Banda door het land te doen uitmoorden: eene bladzijde geschiedenis, die helaas zijn anders zoo bewonderenswaardig bestuur zeer ontsiert.

NORMAN MAC-LEOD.

Errata November-aflevering.

Blz. 757	reg. 13	v. o.	staat Samoedrian,	moet zijn Samoedri.
„ 757	reg. 3	v. o.	staat Seveira,	moet zijn Sequeira.
„ 759	reg. 12	v. o.	staat officieren,	moet zijn officien.
„ 763	reg. 2	v. b.	staat Hitorsche,	moet zijn Hitoesche.
„ 764	reg. 6	v. o.	staat Samoedrian,	moet zijn Samoedri.
„ 770	reg. 1		staat Samoedrian,	moet zijn Samoedri.

„Samoedrian" is mij gebleken niet geheel juist te zijn. Door welwillende tusschenkomst van dr. J. Ph. Vogel, privaat-docent aan de Universiteit te Amsterdam, vernam ik het volgende: Het woord samoedri is afgeleid van een Sanskrit woord, nl. samoedrā, dat *zee* beteekent. Samoedri is dus zooveel als *zeekoning*.

N. M.-L.

De Indische begrooting voor 1899 in de Tweede Kamer.

Atjeh en de financiën, — zietdaar de beide hoofdschotels waaraan de Tweede Kamer zich bij de algemeene beraadslaging over de Indische begrooting voor het dienstjaar 1899 ruimschoots heeft kunnen vergasten.

De heer Pijnacker Hordijk, die vroeger een tamelijk optimistisch standpunt innam ten opzichte van de Indische geldmiddelen, achtte den toestand thans zeer zorgelijk. En waarlijk niet zonder reden!

Het is toch een feit dat, in de laatste jaren, de gewone uitgaven, dat wil zeggen: de uitgaven die niet in verband staan met spoorwegen en bevloeiingswerken, die geheel of gedeeltelijk als productief kunnen worden beschouwd, niet meer door de ontvangsten worden gedekt.

Stelt men het tekort voor 1898 op ƒ 23,500,000, dan zou er over het vijfjarig tijdperk 1894—1898 een totaal tekort van ƒ 71,956,800 zijn voor spoorwegen en bevloeiingswerken, of zal in die vijf jaren zijn uitgegeven ƒ 58,431,900 en bedraagt dus het nadeelig verschil tusschen de ontvangsten en de gewone uitgaven ƒ 13,524,900 of gemiddeld per jaar f 2,704,980.

Voor de jaren 1898 en 1899 is dat verschil echter aanzienlijk grooter, namelijk ƒ 14,547,000, waarvan ƒ 8,754,000 ten laste komt van 1898 en ƒ 5,793,000 ten laste van 1899.

Bij de beschouwing van de schuld van Indië wordt in het Voorloopig Verslag opnieuw gewezen op de zeer belangrijke uitgaven voor spoorwegen en bevloeiingswerken die daar tegenover staan, en komt men, enkel voor

spoorwegen, tot een bedrag van *f* 138,898,831 tegenover eene totale schuld van *f* 120,558,430.

De heer Pijnacker Hordijk erkende de groote waarde van dat bezit, maar meende toch, dat wij daarop niet te veel mogen steunen.

In de Memorie van Antwoord over de loopende begrooting gebruikte de Minister hetzelfde argument om te doen uitkomen, dat de Indische schuld niet verontrustend groot genoemd kon worden. Hij berekende toen die schuld op 90 millioen en het totaal der uitgaven voor openbare werken, wier opbrengst rente en aflossing der daarvoor op te nemen gelden geheel dekken, op 150 millioen.

Eene schuld van 90 millioen — zoo besloot de Minister zijne beschouwing — tegenover eene waarde aan productieve werken van 150 millioen is dus inderdaad niet onrustbarend.

En nu, slechts één jaar later, moet de schuld berekend worden op ruim 120 millioen, terwijl als uitgegeven voor buitengewone werken, berekend zooals de Minister het vorige jaar deed, een bedrag van 160 millioen kan worden aangenomen.

Toen dus een voordeelig verschil van 60 millioen en thans van slechts 40 millioen.

Zoo voortgaande zal Indië binnen drie jaren meer schuld hebben dan de waarde der rechtstreeks productieve werken bedraagt.

Op grond van eenige cijfers betoogde de heer Pijnacker Hordijk, dat herstel van het evenwicht van ontvangsten en uitgaven, ook zonder verhooging van de op de inlandsche bevolking zwaar drukkende lasten, wel mogelijk is, mits er niet met ruwe hand worde ingegrepen in de gouvernementskoffiecultuur en de ons door den Minister voorgespiegelde belangrijke inkrimping van krijgslasten spoedig worde verwezenlijkt.

Van dat laatste stelde ook de heer Van Kol verbetering van den toestand afhankelijk. Alleen ging hij ver-

der. „De Indische schuld wordt grooter en zal blijven groeien," profeteerde hij, „zoolang wij niet onzen heiligsten plicht vervullen door een einde te maken aan den roekeloozen en doelloozen Atjeh-oorlog."

De heer Bastert schreef het verbroken evenwicht tusschen de uitgaven en ontvangsten in Indië toe aan de „veelal te weelderige inrichting der Indische huishouding," — eene meening telken jare bij de behandeling der begrooting door hem verkondigd, en waarop de Minister hem krachtig van repliek diende.

De heer Van Karnebeek geloofde niet dat over het algemeen veel van bezuinigingen te verwachten is, in de eerste plaats met het oog op de uitgaven voor den Atjeh-oorlog. Van belastingversterking verwachtte hij meer heil; hij wilde de groote cultures laten bijdragen in de behoeften van de schatkist op speciaal haar betreffende wijze. „Hadden wij nu nog het uitvoerrecht op de suiker, hadden wij dit niet afgeschaft, maar geschorst, dan zouden wij op deze begrooting zonder bezwaar voor de suiker-industrie die industrie voor acht ton kunnen laten bijdragen in de behoeften van de schatkist."

* * *

Over de in den jongsten tijd in Atjeh verkregen resultaten waren uit den aard der zaak de gevoelens zeer verdeeld.

De heer Van Kol, geen onverdacht getuige in deze, liet er zich aldus over uit:

„Men heeft nu de „partij der agressie" aan het werk gezien; men gaf haar *a fair chance*, en wat is er gewonnen? Bitter weinig, indien iets."

Wij moeten den voet terugtrekken uit het land, waar wij hem nooit „Atjeh ten ramp en Neêrland ten schand", hadden moeten zetten, oreerde hij verder. Wij moeten verlaten dat zwaar gefolterde land, en dan — door aan de Noordpunt van Sumatra een of ander eiland, bijv. Poeloe Weh, te bezetten, — den zeeroof (indien noodig) beteugelen,

de scheepvaart door vuurtorens beveiligen. Aldus zullen wij al onze plichten tegenover vreemde mogendheden vervullen. Daarna moeten wij op Atjeh trachten te verkrijgen „door liefde en humaniteit, wat wij door geweld en bloedstorting nooit zullen bereiken."

Wil men echter van terugtrekken niet weten, dan behoort althans Nederland zelf den oorlog te betalen, die voor de belangen van Nederland en van Nederlanders is ondernomen.

Wij zouden dan eenvoudig het voorbeeld volgen, ons vaak door Frankrijk, Duitschland, België, Italië, Spanje en Portugal gegeven. Het Engelsche Parlement besloot nog in October 1897 om de expeditiën naar het Hinterland van de Goudkust te brengen ten laste van het Imperial Government. „Nederland staat dus tot op heden bij zijn prostitutie plegen met de nationale eer vrijwel alleen op den aardbol," zoo concludeerde de afgevaardigde van Enschedé.

De heer De Visser (christelijk-historisch) achtte zich geroepen de beide stellingen van den heer Van Kol: „wij voeren een onrechtvaardigen oorlog tegen een dapper en vrijheidlievend volk," en: „weinig blijvende resultaten zijn zelfs van de hardnekkige agressie in de laatste jaren verkregen", te bestrijden. Hij gaf daarbij te kennen dat wij in Atjeh eigenlijk niet te doen hebben met een volk dat strijdt voor zijne vrijheid; maar met eene volks-*partij*, en nog wel een klein deel van het geheele Atjehsche volk *), — eene bewering, die den socialistischen afgevaardigde Van der Zwaag de schampere opmerking ontlokte:

---

*) Bewering van dr. Snouck Hurgronje.

De heer Van Kol haalde in zijne repliek tegenover deze uitspraak aan wat de kolonel Nieuwenhuyzen over de politiek van den oorlog in Atjeh schrijft:

„De Atjeh-oorlog is een *volksoorlog*, waaraan de geheele bevolking actief of passief deelneemt... Het is geen opstand, geen rebellie, geen partijgangersoorlog, maar een *volksoorlog*."

„De heer De Visser schijnt intieme connectiën in Atjeh te hebben, dat hij zoo beslist dergelijke zaken als feiten mededeelt?"

Dat de heer Van der Zwaag zich geheel en al schaarde aan de zijde van den heer Van Kol, spreekt vanzelf. Terugtrekken, adviseerde hij; desnoods zou men zich tot eene krachtig *verdedigende* houding kunnen bepalen; in geen geval echter langer agressie.

„En wanneer men van oordeel is dat dit *niet* moet geschieden, maar dat men steeds moet doorvechten, steeds geld en goed moet ten koste leggen aan den Atjeh-oorlog, ook vooral ter wille van het bevorderen der Christelijke zending in Indië, dan zeg ik, waar ik een spreker heb gehoord als dominee De Visser, die met zooveel kracht, met zooveel nadruk op het nut van dien oorlog en het nut van die Christelijke zending heeft gewezen, tegen dezulken: verwerft u een eerekroon voor uzelven, gaat zelve vechten en de zending volbrengen, maar koopt geen menschen om voor de eer van Nederland ten strijde te trekken en zich daarvoor te laten doodschieten."

De heer Verhey waarschuwde tegen te overdreven voorstelling van het in den laatsten tijd door onze troepen behaald succes:

„Men zal mij zeker wel niet verdenken, dat ik zou willen verkleinen wat ginds is geschied; maar iets anders is het om uit hetgeen wij weten ook te concludeeren tot het weerstandsvermogen der troepen. Dan zoude men de sterkte-staten en de zieken-staten moeten zien van de afdeelingen die b. v. een paar maanden te velde geweest zijn, en daarbij in aanmerking moeten nemen, of de ondernomen tochten al dan niet onder moreel afmattende omstandigheden hebben plaats gehad.

„Door zich de zaken al dadelijk te rooskleurig voor te stellen, ontstaat het gevaar dat onder den invloed daarvan de samenstelling van het leger en de verbete-

ringen die alsnog in den physieken toestand te brengen zijn, zouden komen te lijden."

* * *

Het Mahomedanisme in verband met de Panislamitische kuiperijen in den laatsten tijd werd ter sprake gebracht door den anti-revolutionnairen afgevaardigde De Waal Malefijt. Hij verweet der Regeering dat zij de verbreiding van den Islam zijdelings in de hand werkt.

Toch zou hij de Regeering niet durven of willen aansporen tot het nemen van repressieve maatregelen, maar wèl wenschte hij met klem en kracht uit te spreken, dat onze Regeering *als vertegenwoordigster van eene Christelijke natie* met heidendom noch Mahomedanisme mag coquetteeren, doch tot taak heeft de christianiseering van Indië zooveel mogelijk in de hand te werken.

Tegenover het Mahomedanisme en het heiligdom past de Regeering niet *neutraliteit* maar *verdraagzaamheid.*

Neutraal is hij die kalm en lijdelijk de worsteling van twee partijen aanziet, omdat hij voor zich zelf geheel staat buiten den strijd.

Verdraagzaamheid daarentegen duldt zeker geene krenking van rechten, geene beperking van vrijheid, maar zij kan gepaard gaan met eigen wèl gevestigde overtuiging, met eigen warme sympathie.

Dezelfde afgevaardigde bracht nog eenige speciale punten de zending betreffende ter sprake en de rechtspositie der inlandsche Christenen.

* * *

Hierboven hebben wij de algemeene beraadslaging kortelijk geresumeerd, die na de zoo uitvoerige schriftelijke behandeling der begrooting veilig achterwege had kunnen blijven. Het was aan de geringe belangstelling der Kamer bij de openbare beraadslaging te bespeuren, dat zij van hetzelfde gevoelen was.

Voor den Minister was het geen gemakkelijke taak

om nog iets te bedenken dat hij in de stukken al niet reeds had gezegd. Algemeen was de indruk, dat de houding van den heer Cremer, wiens toon verleden jaar opvallend mat was, thans van veel meer zelfvertrouwen getuigde. De heer Cremer heeft zich blijkbaar in de buitengewoon omvangrijke taak welke er op hem rust meer ingewerkt. Er hebben op het Plein ministers gezeteld, die hem in kennis en ervaring verre overtroffen, — doch wat ijver en werkkracht betreft behoeft hij voor geen hunner de vlag te strijken.

Dat hij de zaken flink en conscientieus opvat, zullen ook zij die zich overigens in hunne verwachtingen eenigermate teleurgesteld zien, niet kunnen ontkennen.

De Minister was evenmin als de verschillende sprekers optimistisch gestemd wat de financiën betreft; hij waarschuwde echter tegen eene al te donkere beschouwing van den toestand. Het is waar, dat de ongunstige koffieoogsten en de oorlogen op Lombok en in Atjeh de hoofdoorzaken van dien toestand zijn.

Wat echter deze oorlogen betreft, stelde Z.Exc. de vraag, of men daarbij voor zijn geld ook geen waar heeft gekregen? Nemen wij eerst Lombok. Wat is niet tegen den oorlog met Lombok gewaarschuwd; men zou zich in een wespennest steken, het zou worden een tweede Atjeh. En nu, na enkele jaren, is dit zelfde Lombok een rustig bezit geworden. Men heeft daar den strijd niet ondernomen uit veroveringszucht, maar omdat men te goeder trouw meende te moeten ingrijpen wegens de houding door den vorst tegenover ons, maar vooral tegenover zijne onderdanen aangenomen. Ik zelf — zeide de heer Cremer — heb zoo lang mogelijk voor het behoud van het vorstenhuis op Lombok gestreden en voor de uitoefening onzerzijds slechts van indirect gezag, maar de omstandigheden hebben dit onmogelijk gemaakt. Maar nu na een paar jaren is het geld dat voor dien strijd werd uitgegeven al mooi op weg om rentegevend te worden.

Rentegevend in tweeërlei zin. In de eerste en voornaamste plaats voor de bevolking, die zeer gebaat zal zijn, wanneer de goede gevolgen van rust en vrede zich weldra op Lombok in den vorm van vermeerderde welvaart zullen doen gevoelen, maar ook rentegevend in dien zin, dat onze uitgaven sterk verminderen en de inkomsten sterk toenemen. Nog onlangs is de helft van de toch reeds geringe bezetting van Lombok ingetrokken, zoodat er thans, naar ik meen, een 300 man overblijven. De Gouverneur-Generaal schrijft mij, dat deze vermindering van garnizoen het gevolg zal hebben, dat de uitgaven met ƒ 189,000 per jaar zullen verminderen. In plaats van een constant gevaar, zooals Lombok bij den vorigen toestand werkelijk was, heeft men door het uitgegeven geld, thans eene rustige bezitting gekregen, die weldra niet alleen hare uitgaven zal kunnen dekken, doch waarschijnlijk ook een batig saldo zal opleveren.

Ook in Atjeh zijn resultaten bereikt, die menigeen niet zal hebben verwacht. Twee jaren geleden wees de heer Pijnacker Hordijk op het bezwaar, dat er bestond tegen het optreden in Pedir. De „ons zoo vijandige bevolking van de federatiën Pedir en Gighen" werd door genoemden afgevaardigde tweemaal zoo groot geacht als die van Groot-Atjeh, en om die federatie in onderwerping te brengen en te houden zou eene troepenmacht noodig zijn, minstens even groot en waarschijnlijk veel grooter dan die welke thans in Groot-Atjeh aanwezig is, en daar, om te behouden wat verkregen is, ook moet blijven. En nu? Men heeft dit gedaan met twee bataljons van Java en twee bataljons van Groot-Atjeh zelf; de laatste zijn dus aan Groot-Atjeh onttrokken. De eerste twee zijn nu terug en de beide andere zijn in Pedir gebleven, en ofschoon de troepenmacht in Groot-Atjeh dus met twee bataljons is verminderd, is zeer onlangs nog één bataljon van Groot-Atjeh naar Java teruggekeerd. Hoewel nu de vermindering van de troepenmacht in Groot-Atjeh reeds drie bataljons

bedraagt, acht de gouverneur van Atjeh de overgebleven troepenmacht voldoende, ook door de in den laatsten tijd aangelegde wegen, om de rust te handhaven, niet zoozeer tegen de bevolking van het land zelf, — daarvoor zouden nog minder troepen voldoende zijn — maar tegen mogelijken terugkeer van elders van Toekoe Oemar of van andere onruststokers.

Dit nu heeft ongetwijfeld geld gekost, zoo ging de Minister voort; maar ik geloof toch, dat wij, ook uit een financieel oogpunt, het ergste achter den rug hebben en het streven van den gouverneur van Atjeh, die geheel gelijk gebleven is aan zijn bekend verleden, is om er toe te komen uit Groot-Atjeh zelf de middelen te trekken tot dekking van de uitgaven. Heeft men nu ook voor die uitgaven moeten leenen, dan was dit, omdat men niet anders kon, omdat de nood er toe dwong.

Zeer *ad rem* was het antwoord van den Minister op de redevoeringen van de heeren Bastert en Van der Zwaag.

De heer Bastert — zeide hij — wil eene sluitende begrooting. Die afgevaardigde heeft altijd gewezen op eene te weelderige Indische huishouding, daarbij vermoedelijk doelende op openbare werken, spoorwegen, telegrafen, irrigatiewerken, onderwijs, rechterlijke macht, afgescheiden van de uitgaven voor bestuursambtenaren en dergelijke meer. Die geachte afgevaardigde nu zeide, dat de financiers van den ouden stempel niet gekomen zouden zijn met begrootingen met tekorten. Zeer juist; maar die financiers van den ouden stempel leefden onder andere omstandigheden. De koffiecultuur leverde, omdat er veel woeste gronden gemakkelijk te krijgen waren, groote baten op en aan de behoeften van Indië werd slechts zeer noode voldaan. Die heeren hadden andere eigenaardigheden. De overschotten, die toen menigmaal voorkwamen, kwamen niet ten bate van Indië, maar werden gebruikt om de Nederlandsche middelen aan te vullen en Nederlandsche schuld, gedeeltelijk door Indië veroorzaakt, te

delgen. Over die financiers is hier al veel gezegd, dat de geachte afgevaardigde de heer Van der Zwaag niet schijnt gehoord te hebben; anders kan ik mij niet voorstellen dat hij dien financiers sympathie betuigt. Hadden die financiers willen voorzien in de dringende behoeften van Indië, hadden zij ginds spoorwegen doen bouwen in plaats van hier, geene leeningen afgelost om ze kort daarna voor Indië's rekening opnieuw te sluiten, dan zou de schuldenlast van Indië er heel wat anders uitzien en ook de draagkracht van de bevolking daar te lande grooter zijn dan nu. Thans moeten wij die handelwijze zoo goed als het gaat verhelpen en te gemoet komen aan wat door de financiers van den ouden stempel ten opzichte van Indië misdaan is.

Wij moeten nu trachten de productieve kracht van Indië te verhoogen, ten bate van de bevolking, ook al moet er desnoods voor geleend worden. Op de verkeerdheden waarop ik zooeven wees is niet meer terug te komen, althans ik zie daartoe de kans niet. De geachte afgevaardigde uit Enschedé, die in warme woorden bij eene voorgaande gelegenheid over deze zaken gesproken heeft, ziet misschien kans het wèl te doen; welnu, hij heeft het recht van initiatief, men kan zien hoever wij daarmede komen. Het eenige wat ik kan doen is roeien met de riemen die ik heb, en te trachten de financieele omstandigheden zooveel mogelijk te verbeteren, maar zonder achterwege te laten alles wat strekken moet tot verbetering van den oeconomischen toestand van Nederlandsch-Indië. Daarvoor nu heb ik, zooals ik in de Memorie van Antwoord heb medegedeeld, verschillende ijzers in het vuur, maar ik heb er alles nog niet kunnen uithalen, omdat ik van de Indische Regeering omtrent sommige te laat, omtrent andere nog geene voorstellen heb ontvangen. Uit het oog verliezen doe ik de zaken niet.

Wat de heer Van Karnebeek heeft gezegd, wensch ik ook niet uit het oog te verliezen. Alleen geloof ik, dat

het denkbeeld — reeds vroeger geuit — om speciale belastingen op de groote cultures te leggen, niet anders kan leiden dan tot deceptie. De Minister Van Dedem heeft reeds, wat de suikercultuur betreft, eenige verhooging beproefd, maar het is hem niet mogen gelukken. Ik geloof dat, ofschoon op het oogenblik de suikercultuur misschien iets meer zou kunnen dragen, zij zich moet voorbereiden op zeer moeilijke tijden, omdat men niet uit het oog moet verliezen, dat de kortere gunstige tusschentijd dien de suikercultuur nu heeft, voornamelijk te danken is aan de ongunstige toestanden op Cuba. Zoodra dit eiland, evenals de Philippijnen, tot rust zal zijn gekomen, is het te voorzien, dat moeilijke tijden voor de suikercultuur op Java zullen aanbreken. Ik hoop, dat wanneer er door de suikerindustrieelen winsten zullen worden gemaakt, deze voornamelijk zullen worden gebruikt tot afschrijven van oude schuld of verbeteren van installatie, om aan de komende moeilijke tijden het hoofd te bieden. En wat nu betreft de koffie en de indigo, zoo word ik overstelpt met adressen om die cultures te ontlasten, daar zij zoo slecht gaan. Ik heb hieraan weerstand geboden en denk dit te blijven doen, omdat ik meen hier met voorbijgaande omstandigheden te doen te hebben; maar kans, om uit die cultures, boven de vele lasten, die er nu reeds op drukken, eene beteekenende bijdrage te krijgen om den financieelen toestand te verbeteren, zie ik niet, of althans zeer weinig.

De Minister verzekerde nog, dat het bij voortduring zijn streven is om de Indische financiën meer en meer onafhankelijk te maken van de koffiebaten.

Wat de opiumregie betreft, dat deze nog niet over geheel Java en elders kan worden uitgebreid, is uitsluitend te wijten aan de omstandigheid, dat de opiumfabriek nog niet gereed is. Dat is een uiterst moeilijk werk, waarvoor men de onderdeelen bij speciale fabrieken in Europa moet laten maken, die niet spoediger kunnen

afleveren dan nu het geval is. Daardoor wordt het gereed komen van de fabriek eenigszins vertraagd. Maar alles wordt er op ingericht om zoo spoedig mogelijk die fabriek gereed te maken en daarmede het oogenblik te verhaasten, dat de opiumpacht, evenals de slachtpacht, van Java en Madura verdwijnt, waarna waarschijnlijk ook afschaffing kan volgen van de pacht van andere middelen, waardoor nu nog een min gunstige invloed op de bevolking wordt uitgeoefend.

Uit hetgeen de Minister zeide met betrekking tot Atjeh en Pedir stippen wij het volgende aan:

Z. Exc. wees er op, welk een hemelsbreed verschil er is tusschen den toestand in Pedir en dien in Groot-Atjeh. In Pedir zijn de hoofden onderworpen aan ons gezag, geen hunner kampongs is verwoest, het volk is aan het werk gebleven. Dit is zoowel uit een oeconomisch als uit een militair oogpunt van het hoogste gewicht. Het land is daarenboven met wegen doorsneden, en dit alles is het werk van enkele maanden. In Groot-Atjeh daarentegen hebben vele hoofden zich nog niet onderworpen en een groot deel des lands is nog onontgonnen, al heeft men vele jaren met inspanning van krachten beproefd om daar een beteren oeconomischen toestand te scheppen. Op militair gebied is men ook daar tevreden, maar ook op ander gebied gaan wij in Groot-Atjeh vooruit, zooals gebleken is uit het laatste Verslag, dat gepubliceerd is. Daar zal men zien dat bijv. in de XXVI Moekims de waarde van de sawahs tot 60 dollars is gestegen, terwijl kort geleden nog maar weinige dollars werden betaald, omdat de eigenaars zich niet aan de beplantingen durfden wagen.

„Ik zal de laatste zijn om nu te beweren dat wij er zijn," ging de heer Cremer voort. „Na de onderwerping komt nu het moeilijke en zorgvuldige werk van de pacificatie. Daarvoor is in de eerste plaats groote waakzaamheid en een geduldige arbeid van het bestuur noodig

om volk en hoofden te toonen dat onder ons bestuur grootere welvaart mogelijk is dan er was bij de voortdurende twisten en oorlogen onder de hoofden onderling en bij de onveiligheid die Atjeh voorheen kenmerkte. De werking van een krachtig indirect bestuur, zooals dit ook op Sumatra's Oostkust zulke goede gevolgen heeft gehad, zal eveneens in Atjeh tot een goed resultaat moeten leiden. Met kracht, gepaard aan intelligentie, wordt tegenwoordig in Atjeh opgetreden; en de Regeering is dan ook dank schuldig aan allen die daar dagelijks hun leven wagen. Vooreerst aan generaal Van Heutsz, wiens streven het is Atjeh in eigen kosten te doen voorzien niet alleen, maar die bovendien even onvermoeid is als soldaat en als beleidvol staatsman; die ontzag afdwingt aan de Atjehsche hoofden, maar ook allen met vertrouwen onder hem doet werken. Naast hem dank aan den heer Snouck Hurgronje, een geleerde die zijne wetenschap niet gehaald heeft uit de boeken, maar uit het volk zelf, die na zijn verblijf in Arabië, in Egypte en ook in Atjeh zelf de toestanden, de gebruiken en ook de taal van Atjeh kent zooals geen tweede; eene gelukkige mengeling van wetenschap en practijk. Beide mannen, zoo hoog staande, zijn in staat elkander te waardeeren en kennen de jaloezie niet, die bij mindere geesten zoo dikwerf voorkomt. Beide mannen zijn trotsch op de leiding van een man als de Gouverneur-Generaal Van der Wijck, die alle draden in handen heeft, rustig voortgaat op den ingeslagen weg en daarvoor zijn goed verdiende rust wil opofferen in het belang van de beëindiging van den kanker in onze financiën en in den toestand van Indië. Daarom heeft hij wel willen voldoen aan het verzoek van de Koningin om nog een jaar in dienst te blijven, een besluit door de meesten hier te lande en in Indië zeker met toejuiching begroet. Ik heb de vaste overtuiging, dat met zulk een driemanschap, wij moeten komen tot de oplossing van de Atjeh-quaestie, vooral wanneer het gesteund wordt

door de Regeering hier, maar ook door de Volksvertegenwoordiging."

Naar aanleiding van den onzinnigen eisch, van socialistische zijde gesteld, wees de Minister er nog op, dat een terugtrekken uit Atjeh op dit oogenblik zou gelijk staan met het aanrichten van een bloedbad grooter dan wij misschien wel eens geroepen zijn geweest daar aan te richten, en dat dan het geld en het goed en het bloed in de laatste jaren geofferd eenvoudig nutteloos verspild zouden zijn.

Naar hierboven reeds met een enkel woord is gezegd, had de heer Verhey gewaarschuwd tegen eene te groote inkrimping van het Indisch leger; ook met het oog op een buitenlandschen vijand. Hij verwachtte niet, dat eene groote vermindering van de formatie mogelijk zou zijn, misschien wel van de sterkte.

Nu komt het er maar op aan, welke formatie men op het oog heeft. Men heeft namelijk, blijkens de Koloniale Verslagen, eene normale formatie en eene zoogenaamde tegenwoordige formatie, dat is de formatie, die met het oog op de tijdelijke krachtsinspanning door den Gouverneur-Generaal met Koninklijke machtiging tijdelijk wordt vastgesteld.

Nu was op 1 Januari 1898 de normale formatie in ronde cijfers 33,800 man, doch de tegenwoordige formatie 36,000 en de sterkte ruim 41,000 man, terwijl op 1 Januari 1894 — het jaar na de reorganisatie van de infanterie op voorstel van den Minister Van Dedem — de normale sterkte was 33,700 man, dus ongeveer gelijk aan nu; toen bedroeg de tijdelijke formatie 34,300 man, of 1800 minder dan nu, en de sterkte 33,000, dus 8000 man kleiner dan nu. Toen waren in Atjeh gelegerd 5543 man en nu — gezwegen nog van het teruggekeerde bataljon — 8020 man. Men had dus bij eene legersterkte van bijna 8000 man meer een grooter aantal manschappen in Atjeh van 2500.

Deze cijfers — merkte de heer Cremer op — geven veel te denken, en bij voortduring van den gunstigen toestand in Atjeh zal er wel degelijk over kunnen worden gedacht om weder eens te komen tot onze vroegere normale formatie. Men kan op die wijze komen tot eene feitelijke vermindering van een zeven duizend man.

Met het oog op de mogelijkheid van een buitenlandschen vijand wilde de Minister die vermindering niet tegenhouden, want, vraagt men zich alleen af: wat heeft men noodig tegen een buitenlandschen vijand? dan is er geen limiet en hangt alles af van de vraag, welk gedeelte van onze bezittingen men wil verdedigen. Indien men uitgaat van het denkbeeld om niet meer troepen te hebben dan noodig is, maar deze troepen in gezonde kampementen te legeren en ze zooveel mogelijk op te voeren tot den hoogsten trap van geoefendheid en inwendige kracht, dan zal een buitenlandsche vijand zich wel eenige malen bedenken om een landingsleger daar tegenover te stellen. Zulk een landingsleger zal altijd van ver af moeten worden aangebracht, en wat er noodig is om 10.000 man over te brengen hebben recente gevallen ons geleerd.

Ook de Minister verklaarde den voortgang van het Mahomedanisme op vele plaatsen in Indië met leede oogen te zien. Maar de Regeering kàn niet actief tegen de Mahomedaansche propaganda optreden.

Wat de actie op het gebied van de Christelijke zending betreft, moet de Regeering zich bepalen tot de welwillende houding, welke zij tot dusver tegenover haar heeft aangenomen. Verder kan zij niet gaan.

In zake de rechtspositie van de inlandsche Christenen beloofde de Minister zijn uiterste best te zullen doen om de quaestie zoo spoedig mogelijk tot oplossing te brengen, zoodra het desbetreffend onderzoek in Indië zal zijn afgeloopen.

Z. Exc. had zich bij de beantwoording van den heer

Van Kol betreffende de werving en behandeling van koelies in Deli beroepen op den heer Pijnacker Hordijk, die kort geleden eene reis naar Java en Deli heeft gemaakt. Deze aanvaardde dit beroep gaarne. Tijdens mijn laatste verblijf in Indië, zeide hij, ben ik in de gelegenheid geweest een bezoek te brengen aan de Oostkust van Sumatra en de Lampongsche districten en heb ik bij die gelegenheid in het bijzonder mijne aandacht gewijd aan de koelie-quaestie. In den aanhoudenden grooten toevoer van werkvolk en, wat meer zegt, het telkens vrijwillig reëngageeren, ligt op zich zelf reeds het bewijs, dat de behandeling weinig te wenschen overlaat.

Ik heb verschillende kostbare inrichtingen kunnen zien — ik zou kunnen zeggen bewonderen — door de ondernemers opgericht, zoowel op de hoofdplaatsen als in de binnenlanden, waar zieken en gebrekkigen en ook krankzinnigen op eene uitstekende wijze worden verpleegd. Menige plaats hier te lande zou er zich op verhoovaardigen indien zij op dergelijke inrichtingen kon wijzen.

Ik heb te Deli inlichtingen gevraagd aan de besturende ambtenaren en uit hunne mededeelingen is mij gebleken, dat zij in algemeenen zin zeer ingenomen waren met den toestand zooals die zich geleidelijk, ook in het belang van de koelies, heeft ontwikkeld.

Er mogen dan vroeger wel eens ongerechtigheden plaats gehad hebben, thans zijn dat uitzonderingen op den regel van goede behandeling.

* * *

Bij de behandeling van Hoofdstuk II (uitgaven in Nederlandsch-Indië) stelde de heer Van der Zwaag voor om de jaarwedde van den Gouverneur-Generaal, *mir nichts dir nichts* te verminderen met *f* 32,000 en derhalve te brengen op *f* 100,000, — welk amendement werd ondersteund door de heeren Van Kol, Nolting, Ketelaar, Kerdijk en De Boer.

De Commissie van Rapporteurs verklaarde zich, bij monde van haren voorzitter, den heer Mackay, natuurlijk eenstemmig tegen dit amendement. Zij meende dat, zelfs al mocht men van oordeel zijn dat de traktementen, met name van de hoogste Indische ambtenaren, te hoog zijn, het niet aangaat zonder eenige toelichting één dier traktementen met een willekeurig gekozen cijfer te verminderen.

De Minister merkte op, dat deze cavalière manier om met de salarissen in Indië om te springen zonder voorbeeld is; hij kon zich alleen voorstellen dat het amendement een middel was om de Regeering te noodzaken een nieuwen Gouverneur-Generaal aan te stellen: „Ik kan toch iemand die aangesteld is op zeker salaris en dien ik zelf, zoöals ik in mijne eerste rede zeide, na verkregen Koninklijke machtiging, dringend heb verzocht om nog aan te blijven en die zich wel daartoe heeft willen leenen, niet verrassen met de mededeeling dat zijn traktement verminderd is met *f* 32,000. Ik geloof dat als men dergelijke handeling pleegde tegen den minsten bediende bij zich thuis, men den blaam zou op zich laden van ieder weldenkende. Ik wensch dat niet te doen tegenover den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië."

Uit de toelichting van den voorsteller bleek, dat het amendement als een *ballon d'essai* moest worden beschouwd; de heer Van der Zwaag wilde de Kamer maar eens polsen, of zij niet slechts over bezuinigingen wilde *praten*, doch ook bereid was tot *daden* over te gaan.

Het amendement werd met 62 tegen 3 stemmen verworpen. Vóór stemden de heeren Van der Zwaag, Nolting en Van Kol.

De quaestie was hiermede echter niet van de baan; de heer Ketelaar stemde in zoover met den heer Van der Zwaag in, dat ook hem het traktement van den Gouverneur-Generaal te hoog voorkwam; hij begreep

echter, dat het niet aangaat de traktementen van ambtenaren in functie te verminderen. Daarom stelde hij de volgende motie voor:

„De Kamer spreekt de wenschelijkheid uit, dat het traktement van de volgende Gouverneurs-Generaal op *ƒ* 100,000 worde vastgesteld."

Besloten werd, deze motie op een nader te bepalen dag te behandelen.

Bij onderafdeeling 21: „Het Departement van Financiën, *ƒ* 214,300" bracht de heer Van Limburg Stirum de slechte contrôle op de ontvangsten ter sprake, naar aanleiding van de bekende brochure van den heer Roessingh van Iterson en het daarop verschenen antwoord van den heer Van Dorsser. Ook naar het oordeel van een zoo kundig beoordeelaar als de heer P. H. van der Kemp, blijkens een artikel van zijne hand in *De Economist*, is de heer Van Dorsser er niet in geslaagd het hoofdpunt in het betoog van den heer Roessingh van Iterson te ontzenuwen. De heer Van Stirum vestigde in het bijzonder de aandacht van den Minister op de volgende zinsnede in het opstel van den heer Van der Kemp: „[De Minister] beginne eenvoudig aan de Indische Regeering in overweging te geven de invoering van eene ordentelijke kasboekhouding, met afschaffing en vervanging van de onmogelijke ontvang- en uitgaafregisters."

De Minister, die zich op niet zeer vriendelijke wijze uitliet over het geschrift van den heer Van Iterson, verklaarde ook zijnerzijds met veel belangstelling te hebben kennis genomen van hetgeen de heer Van der Kemp over deze zaak heeft geschreven; zijn oud koopmansverstand latende spreken, had hij den indruk ontvangen dat er in het artikel van den heer Van der Kemp zeer veel juist moet zijn. Z.Exc. zou niet slechts de aandacht der Indische Regeering op dat artikel vestigen, doch haar tevens voor de vraag stellen, of de weg, dien de schrijver aangeeft, beter is dan de tegenwoordige.

Uitvoerig werd van gedachten gewisseld over de voorgestelde reorganisatie van het binnenlandsch bestuur.

De heer Van Kol vond haar eenvoudig een lapmiddel. Volgens hem mist zij allen vasten grond en getuigt zij geenszins van eene breede opvatting. De Minister zegt in de M. v. T. dat hij streeft naar het bevorderen van decentralisatie en dat hij de billijkheid daarvan erkent, maar het voorstel, zóo als het daar ligt, zal juist op meer centralisatie uitloopen. Van een streven om op de hooge traktementen te bezuinigen is in het voorstel geen spoor te bekennen.

Het eenige wat er hem in toelachte is de lotsverbetering van de controleurs. Spr. erkende dat die personen een gewichtigen en zwaren werkkring hebben, dien de meesten met toewijding vervullen. Zij vormen eene keurbende van ambtenaren, die in alle mogelijke omstandigheden moeten ingrijpen in het inlandsche volksleven. Daarom juichte de heer Van Kol het toe wanneer zij niet langer onder kommer en zorgen gebukt zullen gaan en, in een behoorlijk bestaan, zich kunnen wijden aan den gewichtigen werkkring waartoe zij geroepen zijn.

Hij had gewild, dat daarnevens ook de belangen van een ander, even gewichtig, korps ambtenaren, nl. die van het inlandsch bestuur, meer in het oog zouden zijn gehouden; dat hun een dieper ingrijpenden invloed op het inlandsch bestuur zou zijn toegekend.

De heer Pijnacker Hordijk verklaarde van de voorgedragen reorganisatie van het binnenlandsch bestuur, die reeds zoovele jaren aanhangig is, met een gemengd gevoel van instemming en afkeuring te hebben kennis genomen; met volle instemming ten aanzien der lotsverbetering van eenige categorieën van Europeesche en inlandsche ambtenaren, doch met groote teleurstelling wat betreft de daarmede gepaard gaande belangrijke inkrimping van het inlandsch bestuurspersoneel.

De heer Mackay was evenzeer teleurgesteld. Het

voorstel van den Minister is eigenlijk niets anders dan eene wijziging die gebracht wordt in het aantal en de traktementen van de bestaande ambtenaren bij het inlandsch en bij het Europeesch bestuur. En de positieverbetering van de laatste categorie zal eigenlijk geschieden ten koste van het inlandsche ambtenaarspersoneel.

Ook deze spreker betoogde, dat aan de inlandsche ambtenaren een grooter aandeel in het bestuur behoort te worden toegekend.

De heer De Waal Malefijt, nadruk leggende op de bedenkelijke verklaringen die in de M. v. T. worden afgelegd omtrent den werklust, de toewijding en het gehalte van assistent-residenten en controleurs, verklaringen die door het getuigenis van anderen volkomen zijn bevestigd, — betwijfelde sterk of die gebreken als door een tooverslag zullen verdwijnen, wanneer eene toch altijd nog betrekkelijk bescheiden traktementsverhooging na een zeker aantal dienstjaren in het vooruitzicht wordt gesteld. Neen, de *opleiding* moet eene andere worden, bij de *uitzending* moet beter worden toegezien, meende hij. Alles wat nù vereischt wordt om als ambtenaar te worden uitgezonden, is het bezit van eene zekere hoeveelheid, meest theoretische kennis. Met karakter en moraliteit, met aanleg en verleden wordt niet gerekend. En juist *deze* eigenschappen zijn het, die in de practijk het meeste gewicht in de schaal leggen.

Minder dressuur, meer algemeene ontwikkeling, streng toezicht op moraliteit en karakter, en ook het openstellen van de gelegenheid om deel te nemen aan het examen voor hen, die *niet* op eene staatsschool, maar op eene particuliere inrichting hunne kennis hebben verworven, zietdaar middelen, die volgens den heer De Waal Malefijt tot verkrijging van verbetering in den toestand behooren te worden aangewend.

De heer Geertsema was het met de heeren Hordijk en Mackay eens, dat de positie van de assistent-residenten

niet goed geregeld is, doch hij ging niet mede met hen die de voorgestelde reorganisatie van het inlandsche ambtenaarskorps afkeuren.

De heer Van Vlijmen daarentegen sloot zich in dit opzicht geheel aan bij de heeren Hordijk en Mackay en waarschuwde tegen de voorgestelde inkrimping van het personeel. Onstaatkundig en bedenkelijk, zoo qualificeerde hij die handeling.

De Minister verdedigde het voorstel met er op te wijzen dat het na een uitvoering, ernstig onderzoek is tot stand gekomen, en dat, waar de reorganisatie volgens enkele sprekers niet ver genoeg gaat, dit toch geen reden is om het voorgestelde te verwerpen. Op die wijze zou er nooit iets tot stand komen.

Wat betreft de financieele verbetering van de positie van de assistent-residenten en controleurs, deelde de Minister mede waarom hij het advies van den heer Mullemeister om de traktementen tot f 900 te brengen, niet heeft gevolgd. Ook de Indische Regeering had het genoemde maximum voorgesteld, doch de Gouverneur-Generaal, vreezende dat misschien op te hooge eischen de geheele organisatie zou afstuiten, had er bijgevoegd, dat hij, hoewel niet dan in den uitersten nood, zou kunnen toestemmen in eene verhooging tot slechts f 850.

Waar ik nu — zei de Minister — stond voor het indienen van eene begrooting met een aanzienlijk tekort, waarvan een gedeelte ongedekt was, terwijl van alle kanten op bezuiniging wordt aangedrongen, terwijl ik eenigszins voorzag het verwijt, dat op de salarissen der inlanders werd bespaard, om die der Europeanen te kunnen opdrijven, daar heb ik niet anders willen doen, dan f 850 voor te stellen, waardoor, zooals uit de toelichting blijkt, de reorganisatie van het Europeesch bestuur op Java op zich zelf tot eene kleine bezuiniging van f 24,000 aanleiding geeft.

De heer Cremer stemde volkomen in met de hulde

door verschillende sprekers aan vele der ambtenaren van het B. B. gebracht, maar hij was ook niet blind voor de gebreken die het korps in zijn geheel aankleven en die niet alleen kunnen worden weggenomen door traktementsverhooging.

De opleiding der ambtenaren heeft bij mij een onderwerp van zeer gezette overweging uitgemaakt, verklaarde Z. Exc. Ik heb die zaak met eene nota, aan mijn Departement daaromtrent opgemaakt, bij den Gouverneur-Generaal aanhangig gemaakt. Daarin wordt tegenover de eenigszins schoolsche opleiding, die nu voor dit korps gevolgd wordt, gesteld de meer liberale, welke men in Engeland volgt, en waardoor opleiding aan ééne school uitgesloten wordt.

In antwoord daarop heb ik eenige allerbelangrijkste nota's van deskundige personen in Indië ontvangen, welke nota's ik in handen heb gesteld van personen, die in het bijzonder op de hoogte van deze zaak zijn. Ik hoop dat na eenigen tijd de vruchten daarvan zullen kunnen geplukt worden.

Men zal het mij ten goede houden dat ik daarop niet verder inga; komt het eens tot zoodanige reorganisatie van den grond af, dan zal ik, zij het dan ook niet van deze plaats, gaarne mijne stem verleenen aan elk voorstel dat strekt om de financieele vooruitzichten van dit belangrijke korps beter te doen beantwoorden aan den werkkring dien het heeft.

De verhooging van inkomen die het korps nu krijgt, vooral wat de pensioenen betreft, is niet onbelangrijk. Heeft een assistent-resident nu na 30-jarigen dienst een pensioen van *f* 3150 bruto, dan zou hij volgens dit voorstel komen op *f* 3825, wat dus een verschil maakt van *f* 675 in het jaar.

Nu heeft de heer Pijnacker Hordijk wel gezegd: de regel is dat assistent-residenten na 25-jarigen dienst worden gepensionneerd; doch dat was den Minister niet

bekend, die regel bestaat niet. Wanneer de heer Hordijk er den Regeeringsalmanak op naziet, zal hij vinden dat de langste diensttijd der assistent-residenten op Java is 27 jaar, maar dat er vooral op de Buitenbezittingen verscheidene zijn die nu reeds een diensttijd van 29 jaar hebben. Wanneer men nu het cijfer toepast op de assistent-residenten die een diensttijd van 27 jaren hebben, dan zou bij aanneming van dit voorstel hun pensioen stijgen van *f* 2835 tot *f* 3137.

De bezwaren die tegen de regeling ten aanzien van het inlandsch bestuur en tegen de samenvoeging van gewesten (vooral van Pasoeroean en Probolinggo) waren ingebracht, werden door den Minister met nadruk bestreden. Het voorstel in zijn geheel beschouwde hij als eene eerste schrede, die nog door verschillende andere stappen zal moeten worden gevolgd, maar die niet als van geringe beteekenis mag worden voorgesteld:

„Het omvangrijke werk door den heer Mullemeister met zooveel ijver voorbereid en in Indië met zooveel ernst overwogen, beschouw ik als iets van zeer urgenten aard, en ik wensch er op te wijzen, dat de Gouverneur-Generaal, groot kenner, van zijne jeugd af, ook van de inlandsche huishouding en in belangrijke betrekkingen bij dat bestuur opgeklommen, mij met den meesten aandrang verzocht heeft om, welke andere voorstellen ik ook aan de Kamer mocht willen doen, het daarheen te leiden, dat ik nog bij deze begrooting met dit voorstel zou komen. Ik heb gemeend aan dien aandrang, die, naar ik meen, op goede gronden rust, geen weerstand te moeten bieden."

Na verschillende replieken en dupliek van den Minister werd onderafdeeling 35, onder welke het voorstel ressorteert, zonder hoofdelijke stemming *aangenomen.*

Op onderafdeeling 41, luidende: „Publieke feesten, *f* 15,775," was door den heer Brummelkamp een amendement voorgesteld, strekkende om het bedrag te verminderen met *f* 1000. De voorsteller en zijne politieke

vrienden konden het niet met hun Christelijke conscientie overeenbrengen, gelden toe te staan voor heidensche offerfeesten. Onder meer enormiteiten betoogde de heer Brummelkamp dat men hier stond voor de keus: het Kruis of de Halve Maan, terwijl er nota bene sprake was van den Hindoeschen godsdienst, die niets met de Halve Maan, het symbool van het Mahomedanisme, heeft te maken!

De heer Mackay bestreed het amendement namens de C. v. R. en voegde er nog met een enkel woord bij, waarom hij zelf — ofschoon, niet minder dan ds. Brummelkamp, staande op positief christelijk standpunt — tegen het amendement was.

De gelden uitgetrokken voor heidensche offerfeesten zijn, wat Bali betreft, gekomen ten laste van het Indisch Gouvernement, toen het bestuur in Nederlandsche handen is overgegaan, terwijl de Minister ons mededeelde, dat de hier bedoelde uitgaaf moet beschouwd worden als eene op ons Gouvernement rustende verplichting, als gevolg dier bestuursovername.

De Minister heeft er reeds vroeger op gewezen, dat het om die reden niet gaat dien post te doen vervallen.

Wat Lombok betreft, daar traden wij niet op, nadat wij onderhandeld hadden met het inlandsch bestuur, maar wij zijn er gekomen als overwinnaars, waardoor wij het bestuur bekwamen. Tot de bestuurstaak, zooals deze tot dien tijd was waargenomen, behoorde ook, dat het bestuur eenig geld gaf voor het houden van het offerfeest, een oogstfeest. Sedert zijn die gelden door het Nederlandsch Gouvernement betaald en is daarvoor een post op de begrooting gebracht.

„Wanneer ik zeg, dat ik geen overwegend bezwaar heb tegen dezen post," zeide de heer Mackay, „dan wil ik daarmede volstrekt niet te kennen geven, dat de Staat alle mogelijke heidensche offerfeesten moet bekostigen en in stand houden. Er kunnen offerfeesten zijn, waartegen

ik mij met kracht zal verklaren en waarvan ik zou meenen, dat ieder bewindsman verplicht zoude wezen deze te verhinderen en desnoods met geweld tegen te gaan.

Maar men moet niet generaliseeren. Het geldt hier het vragen van gelden die tot nog toe waren verleend; tevens moeten wij er op letten, welk feest wij hier hebben, en dan wil ik wel verklaren, dat toen ik gelezen heb de verklaring, die de Minister hier gegeven heeft over den aard en het karakter van dat feest, ik tot eene gansch andere conclusie gekomen ben dan de voorsteller van het amendement. Waar hij gemeend heeft aanleiding te vinden om het geld, dat het Gouvernement geeft, van de begrooting af te voeren, heb ik eene gewaarwording gekregen van diepe schaamte. Ik vind hier bij een heidensch volk een van de hoogere beginselen, die wij ook allen reeds in onze prille jeugd geleerd, maar, helaas, zoo weinig hebben betracht, dat de mensch plant en den grond bebouwt, maar dat God den wasdom geeft.

De inboorlingen van Lombok toonen nu hunne dankbaarheid hiervoor door een dankoffer op feestelijke wijze te brengen aan hem, dien zij als god erkennen en aanbidden. Wij Christenen zeggen terecht dat wij hier te doen hebben met een feest dat gebracht wordt aan een afgod, en ik ben het zeker volkomen eens met den voorsteller, dat wij het moeten betreuren, dat zulks het geval is, maar dit neemt niet weg, dat het offer van dankbaarheid alle waardeering verdient en een beschamend voorbeeld is voor ons Christenen, die zoovele weldaden genieten en zoo dikwijls vergeten den Gever er voor te danken.

Onwillekeurig denkt men hier aan de 10 melaatschen die gereinigd werden en waarvan slechts één terug kwam om Jezus te danken, en die ééne was een Samaritaan; en waar blijven de negen? luidde de vraag.

Groot is het aantal van hen die ook thans, door den van God geschonken wasdom, de vruchten mogen plukken

van hunnen arbeid. Wij zien den heiden zijn dankoffer brengen, maar waar blijven de negen? Waar blijven die talrijke Christenen die zoovele zegeningen genieten? Of moet het antwoord luiden: die zijn bezig de toelage te weigeren waardoor de arme heiden in staat gesteld werd zijn dankoffer te brengen?..."

De heer Mackay vond volle instemming bij zijn geestverwant De Savornin Lohman en bij den heer Roessingh (liberaal), die na de rede van den afgevaardigde van Kampen hunnerzijds van het woord afzagen. Dat de indruk bij de linkerzijde der antirevolutionnaire partij een geheel andere was, behoeft wel geen betoog. In de Kuyperiaansche pers heeft de heer Mackay heel wat moeten hooren over zijne houding!

De Minister sprak in een kort woord zijne groote ingenomenheid uit met de rede van den heer Mackay:

„Ik zou vreezen afbreuk te doen aan den indruk dien de rede van den heer Mackay op de Kamer en ook op mij heeft gemaakt, wanneer ik een woord wilde toevoegen aan hetgeen hij gezegd heeft. Ik dank hem namens de Regeering voor de denkbeelden die hij heeft uitgesproken en die — ik ben er van overtuigd — eene heilzame werking ook in Indië zullen hebben.

Ik wensch er alleen aan toe te voegen, dat de Regeering het in de hoogste mate zou betreuren, wanneer deze post van de begrooting werd geschrapt."

De heer Brummelkamp wijzigde zijn amendement aldus, dat de post slechts verminderd zou worden met een bedrag van ƒ 130, bestemd voor het feest op Lombok, doch toen ook nog de heer Schaepman zich tegen het amendement had verklaard, trok hij het maar wijselijk in.

Over de koffie kregen wij korte redevoeringen te hooren van de heeren Van Limburg Stirum, Geertsema, Pijnacker Hordijk en Van Vlijmen.

Eerstgenoemde drong er op aan, dat er toch eindelijk iets zou worden gedaan om de koffiecultuur voor verderen achteruitgang te behoeden. De heer Geertsema vroeg, of het geen aanbeveling zou verdienen om den bijslag alleen te geven voor aanplantingen van Java-koffie, niet van de Liberia-soort? De heer Hordijk brak eene lans voor dr. Burck;' hij hoopte dat dezen geleerde behoorlijk de gelegenheid zou worden gelaten, zijne denkbeelden in toepassing te brengen. De heer Van Vlijmen vroeg *waarom* zoowel de Indische, als de Nederlandsche Regeering het reorganisatie-voorstel van dr. Burck afkeurt.

De Minister gaf als zijn gevoelen te kennen, dat het nieuwe stelsel betreffende het betalen van een bijslag van de zg. vrije cultuur noch te veel lof, noch te veel afkeuring verdient. De mededeelingen die de Minister heeft ontvangen zijn gunstig, en hij koestert de hoop, dat het stelsel, voortgezet en uitgebreid als het nu zal worden, goede gevolgen zal hebben en misschien langzamerhand zal kunnen leiden tot een overgang van de gedwongen in de vrije cultuur. Slaagt het stelsel goed, dan zou misschien nog overwogen kunnen worden of het ook is toe te passen op de gedwongen cultuur. Wij zijn nu op het gebied van de proefneming, die er toe moet leiden om de cultuur voor de bevolking te behouden en langzamerhand met de gouvernementscultuur den meer natuurlijken toestand te naderen, voor zoover die met het monopoliestelsel vereenigbaar is.

Over de toekomst van de kofficultuur op Java liet de Minister zich niet optimistisch uit. Op dit oogenblik verkeert zelfs de particuliere koffiecultuur aldaar in een ongunstigen toestand.

Wat het stelsel van dr. Burck betreft, noch de Nederlandsche noch de Indische Regeering heeft het durven beproeven, omdat het stelsel ongetwijfeld zeer zware lasten op het volk zou leggen. Bij het systeem van den heer Burck is aan de kwade factoren niet gedacht. De

bevolking zal in vele streken van Java naar de koffietuinen moeten worden gedreven, of zij wil of niet, terwijl de resultaten dan nog onzeker zijn.

Onder de speciale punten die nog ter sprake werden gebracht behoorde de gebrekkige verloskundige hulp in Indië.

Wat dit punt betreft, kon de Minister de heugelijke mededeeling doen van een zeldzaam aanbod dat hem was gedaan. De heeren P. W. Janssen, J. Nienhuis en H. C. van den Honert hebben namelijk *ƒ* 100,000 ter beschikking van de schatkist gesteld om daarvoor eene eerste vroedvrouwenschool in Indië op te richten. De Minister heeft de Indische Regeering terstond in kennis gesteld van dit edelmoedig aanbod, met verzoek hem, zoo mogelijk, in staat te stellen de zaak nog op deze begrooting te regelen.

De directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid heeft daarop ingediend een plan, voornamelijk geschoeid op de denkbeelden van dr. Van Buuren, zooals die later zijn gepubliceerd o. a. in eene door dezen geschreven brochure. Volgens dit plan worden de uitgaven voor oprichting en installatie van eene eerste school geschat op een bedrag van *ƒ* 85,000, terwijl de jaarlijksche kosten voorloopig *ƒ* 24,000, doch later *ƒ* 140,000 zouden zijn. Al dadelijk werd daarbij opgemerkt dat de Minister half werk zou doen wanneer met één school werd volstaan en niet tegelijkertijd nog op 5 à 7 andere plaatsen dergelijke scholen werden opgericht, terwijl dan tevens aan de inlandsche doekoens in die streken, waar ten gevolge van eene goede opleiding vrijwel in de behoefte aan behoorlijke verloskundige hulp was voorzien, het verbod moest worden opgelegd om zich nog in te laten met verlossingen. Het was dus een onderwerp, zoo uit een financieel als uit een sanitair-politioneel oogpunt, van zeer verre strekking, en de Indische Regeering heeft dit dan ook niet dadelijk aangedurfd, omdat de Gouverneur-

Generaal het meer eens schijnt te zijn met de denkbeelden door een anderen deskundige, dr. Bervoets, nedergelegd in een tijdschriftartikel. De Gouverneur-Generaal bepaalde zich dus voorshands er toe om ten eerste voor te stellen den post voor civiele geneesheeren met *f* 8800 te verhoogen. Die post is op de begrooting bij Nota van Wijziging gebracht.

Voorts stelde de Gouverneur-Generaal voor, in den geest van het advies van dr. Bervoets, om het besluit van 1891, dat slechts toestaat dat ten hoogste negen geneesheeren een gezamenlijk maximum van 18 leerlingen in opleiding nemen, te wijzigen. De Gouverneur-Generaal wilde aan ieder geneesheer, die zich daartoe aanmeldt en geschikt wordt geoordeeld, toestaan om tot zes leerlingen toe tegelijkertijd in opleiding te nemen.

Het derde gedeelte van het voorstel van den Gouverneur-Generaal was gebaseerd op uitbreiding van de opleiding aan en inrichting van de dokter-djawaschool. Dit denkbeeld houdt rekening met de algemeene opinie, ook uitgedrukt in brochures van andere doctoren, dat er nog meer behoefte bestaat aan verbetering van de geneeskundige hulp in het algemeen, dan juist aan verloskundige hulp, en dat het daarom het meest noodzakelijk is om vooral in het eerste te voorzien. Op het leerplan van die scholen staat ook de verloskunde, maar er is tot nog toe geene gelegenheid geweest, uit gebrek aan leerkrachten en hulpmiddelen, daarin onderwijs te geven. Nu is nagegaan wat de uitgaven voor de uitbreiding van die stichting zullen zijn. De Gouverneur-Generaal heeft den Minister opgegeven dat daarvoor *f* 170,000 noodig zou zijn en hij meende dat die uitgaaf nog meer urgent was en nog meer dadelijk vruchtbaar zou zijn dan die voor de oprichting van eene vroedvrouwenschool. De Minister heeft dit aan zijne vrienden medegedeeld en met niet genoeg te loven vrijgevigheid hebben zij hem gezegd: wanneer gij *f* 170,000 voor dat doel noodig hebt, bieden wij u die ook aan.

Als gevolg hiervan zouden er in plaats van 100, 200 leerlingen aan de dokter-djawaschool kunnen worden opgeleid. Wat de jaarlijksche uitgaven betreft ben ik wel ingelicht, verklaarde de Minister, maar het is mij nog niet goed duidelijk in welke mate die uitgaven in de eerste jaren zouden klimmen. Aangezien nu eene behandeling bij deze begrooting te overijld zou zijn, stel ik mij voor om in het voorjaar, wanneer de schriftelijke mededeelingen van de Indische Regeering daaromtrent zijn ontvangen, bij de Kamer op deze belangrijke en urgente zaak terug te komen.

Bij onderafdeeling 75 (Waterstaatswerken) kwam natuurlijk de treurige historie van de Solo-werken ter sprake.

De heer Van Kol bracht de geschiedenis der zaak in herinnering en wees daarbij — in zeer vergoelijkenden geest — op de grove fouten die er zijn begaan. Hij hoopte echter dat de irrigatie niet onder het gebeurde zou lijden, gedachtig aan de dringende levensbehoefte welke het water voor Java is.

De heer Ketelaar achtte zich verplicht den Minister een aantal vragen te stellen:

1°. Wie zijn hier de schuldigen?

2°. Wat zal er tegen hen gedaan worden?

3°. Hoe komt het, dat eerst nu, na eenige jaren, die treurige toestanden bekend zijn geworden?

4°. Hoe zal het nieuwe onderzoek plaats hebben?

5°. Wat blijft er nu over aan waarde van werk en werktuigen?

6°. Welke middelen denkt de Minister aan te wenden, om voor het vervolg zulke ontzettende blunders, als thans begaan zijn, te voorkomen?

De heer Conrad gaf den Minister in overweging, om de geheele organisatie van den waterstaat in Nederlandsch-Indië, met inbegrip van de wijze waarop de werken uitgevoerd worden, aan een grondig onderzoek te onderwerpeu en daarin de wijziging te brengen, die

in verband met de Indische toestanden mogelijk zijn.

De heer Pijnacker Hordijk betreurde in hooge mate het besluit tot schorsing van het werk. Schorsing achtte hij alleen te verklaren door de vrees dat een vollediger onderzoek en raming van kosten tot een nog hooger cijfer dan 36 à 39 millioen en dientengevolge tot staking van de werken zal leiden, — eene vrees welke de heer Hordijk als ongegrond beschouwde. Noch het rapport van de hoofdingenieurs Slinkers en Mensinga, noch de missives van den directeur van openbare werken geven daartoe aanleiding.

De Minister stelde in zijn antwoord op den voorgrond, dat hij niet aan de Kamer wilde voorstellen een abonnement te teekenen, zooals de directeur van burgerlijke openbare werken had gemeend dat de Kamer zou willen aangaan; een abonnement van 2½ millioen per jaar voor uitvoering van het werk en voor een onzeker aantal jaren.

De geschiedenis der zaak nagaande, deed de Minister uitkomen, dat zij geene blaam werpt op het geheele corps ingenieurs van den waterstaat in Indië en dat het evenmin aangaat de geheele verantwoordelijkheid op één persoon te werpen (i. c. den ingenieur 1e kl. J. L. Pierson). Bij het maken en beoordeelen van het plan, en het doen van voorstellen daarop gebaseerd, is niet afgeweken van de gewoonte; de hiërarchische weg is gevolgd, geknutsel of bedisselen tusschen enkele personen heeft nòch in Indië, nòch in Nederland plaats gehad.

Na rijp beraad met deskundigen h. t. l. telegrapheerde de Minister den 7en November jl. aan den Gouverneur-Generaal:

„Referte aan uwe depêche van 20 September. Nader volledig onderzoek en afgebakend werkplan met vertrouwbare raming in zake werken Solo-vallei noodig, alvorens verder krediet kan worden toegestaan. Schorsing daarvan noodzakelijk gevolg. Dit wordt aan de Tweede

Kamer medegedeeld. Onderhanden werken nu reeds niet verder voortzetten, dan voor behoud onvermijdelijk: werktuigen opleggen, technisch personeel noodig voor werkplan aanhouden."

Uit dit telegram blijkt dus dat er hier sprake is van schorsing, niet van staking; dat de vraag of er zal worden voortgewerkt afhankelijk is van de resultaten van een nieuw onderzoek, en dat het technisch personeel, dat veel ervaring op die werken heeft opgedaan en voor een deel met te veel, voor een ander deel met te weinig vrijheid heeft kunnen werken, wordt aangehouden om de noodige plannen uit te werken.

Wat is nu de beste wijze om dat onderzoek in te stellen en de zaak op den goeden weg te brengen? „Ik zoek nu naar een ingenieur om naar Indië te zenden," verklaarde Z.Exc.; „misschien, zoo noodig, meer dan één persoon; maar in elk geval een persoon, op wien men aan kan, die bekend is door kunde, onbevangen oordeel en practische ervaring, om den Gouverneur-Generaal van advies te dienen en ter zijde te staan in zake een nieuw onderzoek; om eene richting te geven aan het opmaken van een plan; om na te gaan of partieele uitvoering mogelijk is en, zoo ja, wat dan het eerst kan worden uitgevoerd en hoe het eene deel op het andere zal moeten volgen; om na te gaan welk gebruik kan worden gemaakt van het gedane werk, van de voorhanden werkmiddelen en gereedschappen, m. a. w. hoe zoo goed mogelijk nut te trekken van de bestede millioenen; om na te gaan of het mogelijk en wenschelijk is aannemers van onderdeelen eventueel aan het werk te zetten; in het kort: om te adviseeren over alle vragen die zich in deze voordoen, maar vooral ook om mede te werken om het verloren vertrouwen te herwinnen en weder op hechte grondslagen te vestigen, zoo noodig door eene betere organisatie te ontwerpen, waardoor herhalingen van gevallen als dit kunnen worden voorkomen."

Deze persoon zal niet in de plaats treden van eenige autoriteit in Indië; hij zal alleen den Gouverneur-Generaal moeten voorlichten.

De heer Conrad vertolkte het gevoelen van de groote meerderheid der Kamer toen hij den Minister hulde bracht wegens de flinke wijze waarop hij de zaak heeft opgevat om uit het moeilijk dilemma waarin men is gebracht te geraken.

Alleen over Hoofdstuk II der begrooting (Uitgaven in Ned.-Indië) werd hoofdelijke stemming verlangd; het werd aangenomen met 59 tegen 2 stemmen, die van de heeren Staalman en Van der Zwaag. De overige hoofdstukken werden z. h. s. goedgekeurd.

Het wetsontwerp tot verhooging der Indische begrooting voor 1899 ten behoeve van den aanleg van een spoorweg van Kalisat naar Banjoewangi werd na eene warme verdediging door de heeren Van Kerkwijk, Groen van Waarder en Van Kol tegen bezwaren door den heer Bastert geopperd, wien het gebeurde met de Solo-werken door het brein spookte, — aangenomen met 67 tegen 2 stemmen, die van de heeren Bastert en Van der Kun.

Voorts vereenigde de Kamer zich z. h. s. met het wetsontwerp tot nadere regeling van het uitvoerrecht van tin in Ned.-Indië, na aanneming van een amendement, voorgesteld door den heer Mackay, strekkende om het eenig artikel aldus te lezen:

„De post *tin* in artikel 2 van de wet van 16 April 1886 (*Staatsblad* n°. 72) wordt gelezen als volgt:

Tin . . . | 100 Kilogram | *f* 3,50 (1).

Bijzondere bepaling.

(1) Bij uitvoer van tinerts wordt het recht, overeenkomstig bij koloniale ordonnantie vast te stellen bepalingen, geheven naar verhouding van het in het erts aanwezige tin."

De heer Mackay betoogde dat hetgeen hij voorstelde beter in de bestaande tariefwet past en ook meer in overeenstemming is met art. 129 van het Regeeringsreglement, waaraan de bepaalde bedoeling ten grondslag ligt, dat de tarieven zullen worden vastgesteld door de wet.

Hiermede hadden wij voor dit jaar met Indië afgedaan. De Minister had reden tot tevredenheid over de wijze waarop hij zijne begrooting had verdedigd

---

De Gouverneur-Generaal en de Atjeh-oorlog.

„In den laatsten tijd," zegt het *Bataviaasch Nieuwsblad*, „hoort men dikwijls spreken over den vermoedelijken opvolger van onzen Gouverneur-Generaal. Nu eens wordt deze, dan weer gene genoemd als zoodanig. Tot ons groot genoegen (en wij twijfelen er niet aan, of deze tijding zal algemeen met voldoening vernomen worden) is het voorloopig onnoodig, zich in gissingen te verdiepen, wie de aanstaande landvoogd zal zijn, daar Z. Exc. de Gouverneur-Generaal — naar ons van zeer betrouwbare zijde gemeld werd — beloofd heeft aan te zullen blijven, minstens tot October 1899. Wij achten dit in alle opzichten een groot geluk voor Indië, meer speciaal met het oog op Atjeh. *Nimmer tevoren toch heeft ons gezag aldaar zich zoover uitgestrekt als thans*, *) nimmer tevoren is onze Atjeh-politiek zoo standvastig en zoo hardnekkig volgehouden als onder onzen tegenwoordigen landvoogd." Enz.

De gecursiveerde zin is het duidelijkst bewijs, dat de schrijver als aanhanger der agressieve oorlogsvoering te zeer van militaire kennis ontbloot en te zeer leek op het

---

*) De cursiveering is van ons.

gebied der koloniale staatkunde is, om het verschil der hoogere orde van krijgsvoering te kunnen waardeeren.

De theorie van wijlen den generaal Booms — aan het verzet in Atjeh een einde te maken door offensief optreden en militaire occupatie van het land — is alleen op te volgen wanneer men in onze koloniën over een sterk leger kan beschikken, zooals de Franschen in Algerië. Met eene legermacht van 25,000 man, die voortdurend met geoefende elementen wordt aangevuld, noemen wij het geen kunst om Atjeh en Onderhoorigheden in onze macht te hebben, maar wat dan verder?... Dan zal nog gedurende vele jaren eene voor onze krachten zeer aanzienlijke troepenmacht het land bezet moeten houden.

Op grond van deze beschouwing ware het met onze geringe middelen dan ook zaak geweest, om langs eenen anderen weg, al was die ook zelfs langer, het verzet in Atjeh te bedwingen, namelijk: *door politiek beleid in de eerste en militaire handelingen in de laatste plaats.*

De volksoorlog in Atjeh is niet te vergelijken met den Bandjermasinschen krijg van 1855—1863.

K.

Een belangrijk rapport over Zuid-China.

N°. 48 van de Consulaire verslagen en berichten bevat een zeer zorgvuldig bewerkt en in hooge mate belangrijk overzicht van den toestand van den handel in Zuid-China gedurende de laatste jaren, geleverd door den Nederlandschen consul-generaal te Hongkong, den heer F. J. Haver Droeze.

Het vangt aan met eene uiteenzetting van de redenen waarom de consul-generaal meent, dat, voor zooveel Zuid-China betreft, de bewering dat er in China nog plaats is voor elken degelijken arbeider die er werk komt zoeken, niet opgaat. „Zuid-China," zegt hij, „mag zeer zeker niet beschouwd worden als eene geschikte streek voor Europeesche landbouwers en handwerkslieden. De talrijke en nijvere inlandsche bevolking weet zelf uitstekend te voorzien in de behoefte aan personeel voor alle dergelijke bedrijven. Men bedenke slechts, hoe Chineesche handwerkslieden in den vreemde een goed bestaan vinden en in menige plaats zelfs moeielijk gemist zouden kunnen worden. En het feit, dat men in Noord-Amerika en in Australië de vestiging van Chineezen bemoeilijkt, bewijst wel, dat men daar er van overtuigd is, dat de Chineezen er in zouden slagen den blanken werkman zelfs in zijn eigen land te verdringen of hem althans den

strijd des levens zeer veel zwaarder zouden maken, indien men hun vrijheid liet zich in onbeperkten getale te vestigen en vrij hunne verschillende bedrijven uit te oefenen. De Europeaan, die hier in Zuid-China een handwerk wil uitoefenen, kan als gewoon werkman op den duur geen voldoend bestaan vinden. Alleen dan, wanneer hij de noodige bekwaamheden heeft om toezicht uit te oefenen en om te leiden, kan hij als opzichter of meesterknecht eene plaats vinden in fabrieken, bij dokken en werven en dergelijke inrichtingen. Het aantal dergenen, die aldus een goed bestaan vinden, is echter niet groot.

„Wanneer men er toe overgaat in Zuid-China spoorwegen aan te leggen, zullen daarbij ongetwijfeld Europeesche opzichters en vermoedelijk ook Europeesche werklieden voor eenigen tijd eene goede plaats kunnen vinden. Maar, wanneer de aanleg eenmaal voltooid zal wezen, dan zal men later bij de exploitatie waarschijnlijk langzamerhand zooveel mogelijk de ondergeschikte betrekkingen doen vervullen door Chineezen, omdat deze zich met veel geringer bezoldiging tevreden stellen en bovendien niet lijden onder het klimaat, dat op vele Europeanen op den duur een afmattenden invloed oefent.

„In enkele vakken, waarvoor eene bijzondere Europeesche opleiding noodig is, zooals de verschillende takken der ingenieurs-wetenschap, zullen eenige Europeanen echter nog gedurende eenige jaren eene plaats in China kunnen vinden, zonder gevaar door Chineezen te worden verdrongen.

„En verder is er voor Europeanen plaats in bankwezen en handel.

„Intusschen worde hierbij opgemerkt, dat de kleine handel en winkelnering bijna uitsluitend in handen zijn van Chineezen; en dat, in het algemeen, zoodra de verkoop van een artikel door Chineezen in handen is genomen, het voor den Europeaan hoogst moeilijk wordt op dat artikel nog voldoende winst te behalen. De invoer

van vreemde koopwaren in Zuid-China is dan ook voor een zeer groot gedeelte in handen van Chineezen, die bij de Europeesche firma's te Hongkong bestellingen en inkoopen doen en die door hunne bijzondere geschiktheid voor den handel, hunne gedetailleerde kennis der toestanden, hunne uitgebreide relatiën in het binnenland van China en door hunne goedkoopere wijze van werken dan ook veel beter dan eenig Europeaan in staat zijn de goederen aldaar op de voordeeligste wijze van de hand te zetten.

„Wanneer men nagaat," zegt de heer Droeze, „hoeveel buitenlandsche firma's gevestigd zijn in de voor den handel geopende havens van Zuid-China, dan bevindt men, dat hun aantal niet zeer groot is.

„Te Foochow zijn 17 Britsche, 2 Russische, 1 Duitsche, 1 Britsch-Indische firma, die zich voornamelijk toeleggen op den theehandel en daarbij agentschappen van stoombootreederijen en verzekeringmaatschappijen vervullen.

„Te Amoy zijn 6 Engelsche, 3 Duitsche, 1 Spaansche en 2 Britsch-Indische firma's, die werk maken van thee-import- en commissiehandel.

„Te Swatow zijn 3 Engelsche en 1 Duitsche firma, die alle zooveel mogelijk deelnemen aan invoer. Een der Engelsche firma's voert vele katoenen goederen in. De Duitsche firma Laute & Haesloop voert vogelvederen uit, die in de fabriek te Hongkong gezuiverd en daarna naar Europa gezonden worden. Tevens is deze agent voor het Planters-Comité te Deli en zorgt als zoodanig voor de emigratie van Chineesche koelies, terwijl zij tevens als agent der Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot exploitatie van Petroleumbronnen in Nederlandsch-Indië den invoer der olie naar het binnenland bestuurt.

„Behalve een vijftiental firma's van Parsees en andere Britsch-Indiërs vindt men te Canton 10 Duitsche, 5 Britsche, 2 Fransche en 2 Amerikaansche handelshuizen, zich alle toeleggende op uitvoer van zijde, matten en andere producten en op invoer van Europeesche artikelen.

„Te Woechow en te Samshui zijn door eene Britsche firma agentschappen opgericht. Overigens worden daar nog geene Europeesche huizen aangetroffen.

Te Pakhoi is eene Duitsche, te Hoihow eene Duitsche en eene Fransche firma.

„Te Lungchow, Mengtsz, Szemao en Yatung zijn geene Europeesche handelshuizen."

Het aantal Europeesche firma's in de kustplaatsen van Zuid-China is dus niet zeer groot: en bovendien, verscheidene der hierboven bedoelde huizen zijn branches van eene en dezelfde firma, wier hoofdkantoor te Hongkong gevestigd is.

Meer en meer toont de Europeesche handel neiging om de betrekkingen met de kustplaatsen aan te houden van Hongkong uit, en gaandeweg de zaken aldaar aan Chineezen over te laten.

„Hongkong," zegt de c.-g., „is de stapelplaats van Zuid-China. Onder het vrijzinnige en verlichte Britsche régime heeft zich hier in 60 jaren eene zeehaven gevormd, die wat scheepvaart betreft met Londen gelijk staat, en van waar een krachtige invloed uitgaat op den handel der naburige Chineesche provinciën. Nog zal het gewicht dezer vrijhaven toenemen, nu het grondgebied van Kowloon op het vasteland aanzienlijk is uitgebreid en de noodige plaats aanbiedt voor het oprichten van fabrieken en werkplaatsen.

„Hier is de meeste kans om aan den algemeenen handel deel te kunnen nemen, en voor eene firma, die zich in deze streken zou willen vestigen, zou het zeker niet geraden zijn in eene der kustplaatsen van Zuid-China een kantoor te openen, vóórdat zij zich te Hongkong gevestigd heeft en zich goed heeft ingewerkt. Dit laatste is niet zoo gemakkelijk als men zich soms wel voorstelt. Tal van firma's leggen zich als „general merchants and commission agents" toe op bijna alle artikelen, die zich voordoen. Dientengevolge ontstaat een zeer scherpe wed-

strijd, waardoor de prijzen dalen en de verdiensten verkleind worden. Firma's, die sedert jaren hier bestaan, die solide betrekkingen hebben aangeknoopt, die bij Europeanen en inboorlingen gunstig bekend zijn, gevoelen de gevolgen der concurrentie wel, maar weten door hare grondige kennis van zaken toch niet alleen zich staande te houden, maar zelfs winsten, soms zelfs zeer groote winsten, te behalen. Voor eene firma, die hier moet beginnen, is de toestand natuurlijk veel minder gunstig. Terwijl een kundig en vlijtig koopman twintig jaar geleden mocht verwachten, hier zelfs reeds het eerste jaar geld te verdienen, moet men thans zeer tevreden zijn, als men den eersten tijd geen verlies lijdt en zijne onkosten kan goed maken. Daarom zou ik aarzelen eene Nederlandsche firma aan te moedigen zich hier te vestigen, tenzij zij bereid is gedurende enkele jaren zeer weinig te verdienen, wellicht zelfs eenig verlies te lijden, of tenzij zij, zich hier vestigende, uit Nederland of Nederlandsch-Indië zeer krachtig gesteund wordt door een of ander voordeelig agentschap.

„In dat laatste geval wordt de zaak geheel anders. Indien eene Nederlandsche firma zich hier kan vestigen als agent voor eene Nederlandsch-Indische petroleum-maatschappij, of indien zij belast wordt met den invoer in deze gewesten van eenig ander artikel, dat hier gereedelijk aftrek vindt, zóó dat dit agentschap al dadelijk het bestaan van het huis kon waarborgen, dan zou bij oordeelkundige leiding zulk eene firma ook aan andere artikelen hare aandacht kunnen wijden en zich binnen enkele jaren krachtig kunnen ontwikkelen. Aan aanbiedingen van kleinere agenturen en aan consignatiën zou het dan wel niet ontbreken. Maar zonder eene degelijke basis als hierboven bedoeld, mag men zich niet voorstellen hier in de eerste jaren aanmerkelijk voordeel te behalen."

De c.-g. bespreekt in verband hiermede de kans, die

een handelsemployé heeft, om in Zuid-China eene goede toekomst te vinden, waarbij hij o. a. doet opmerken, dat het leven te Hongkong, waar de meeste handelsemployés zijn, duur is. Iemand, die daar per maand $ 150 verdient, kan zich niet veel ruimer bewegen dan bij een inkomen van *f* 75 à *f* 100 in Nederland; en er bestaat weinig kans, dat de salarissen der handelsemployés in de toekomst veel zullen verbeteren. Men wachte zich voor overdreven voorspiegelingen.

Ten aanzien van de invoeren der producten van de Nederlandsche nijverheid vermeldt de c.-g. dat, hoe uitstekend die voortbrengselen ook zijn, het terrein hier voor den invoer van verscheidene artikelen niet zeer gunstig is, omdat zij slechts in zeer geringe mate gebruikt worden door de millioenen Chineezen, terwijl het aantal Europeanen hier betrekkelijk toch zeer gering is.

Bovendien zijn Engelsche, Duitsche en Fransche firma's, die hier gevestigd zijn, door hare verbindingen in het vaderland, geneigd van daar artikelen aan te voeren, die hier geplaatst kunnen worden en die het meest aan den smaak harer landgenooten voldoen.

Ongetwijfeld is de vestiging der Nederlandsche firma Hotz 's Jacob & Co. te Hongkong een feit van beteekenis, dat op den invoer van Nederlandsche artikelen een gunstigen invloed oefent.

Enkele artikelen, zooals Nederlandsche gecondenseerde melk, hebben hier vooral in den laatsten tijd meer en meer aftrek gevonden en het is te voorzien, dat dit nog zeer zal toenemen, omdat de Chineezen het nut er van hebben leeren waardeeren.

Katoenen goederen uit Gelderland vinden sedert jaren hier wel aftrek, maar hebben toch te strijden met Engelsche fabrikaten.

Hollandsche jenever wordt hier vrij veel aangevoerd en ook naar de Philippijnsche eilanden en elders verzonden.

Hollandsche sigaren hebben, ondanks talrijke pogingen, van verschillende zijden gedaan, hier nog weinig terrein gewonnen, daar de goedkoope Manilla-sigaren de mededinging zeer moeielijk maken.

Nederlandsch-Indië drijft een belangrijken handel, zoowel met Hongkong als met Zuid-China, en de cijfers, die jaarlijks gepubliceerd worden door het departement van Financiën te Batavia, bewijzen dat die handel niet vermindert.

Suiker en petroleum zijn de gewichtigste artikelen, die hier uit Nederlandsch-Indië worden ingevoerd.

NIEUWE UITGAVEN.

NEDERLAND.

Dé-Lilah. Hans Tongka's carrière. Tabaksroman. Utrecht, H. Honig. 2 dln. *f* 5.90; geb. *f* 7.20.

Eck (R. van). Luctor et emergo, of de geschiedenis der Nederlanders in den Oost-Indischen archipel. Afl. 7—10. Zwolle, W. E. J. Tjeenk Willink . . . . Per afl. *f* 0.35.

Klerck—Van Hogendorp (Douairière). Eenige beschouwingen over Oost-Indische toestanden Amsterdam, W. Versluys. *f* 0.10.
Uitgave van de *Vereeniging tot bevordering der zedelijkheid in de Nederl. overzeesche bezittingen*.

Monnikendam (Dr. **S.**). Bijdrage tot de oplossing der Oost-Indische vroedvrouwenkwestie. Voordracht, gehouden 22 Augustus 1898 op het congres ter bespreking van den arbeid der vrouw op verschillend maatschappelijk gebied in onze Indische bezittingen. Amsterdam, W. Versluys . . . . *f* 0.25

Vogel (Dr. **J. Ph.**). De beoefening der Oud-Indische litteratuur in Nederland. Rede, uitgesproken bij de opening zijner lessen in Oud-Indische litteratuur-geschiedenis, op den 18en November 1898. Amsterdam, Scheltema & Holkema's Boekhandel. . . . *f* 0.75

ENGELAND.

Alford (Henry S. L.). and **Sword (W. Dennistoun).** The Egyptian Soudan: its loss and recovery, including: 1 A rapid sketch of the history of the Soudan; 2. A narrative of the Dongola expedition, 1896; 3. A full account of the Nile expeditions, 1897-8. . . . . 10/

Beaman (Ardern G. Hulme-). Twenty years in the Near East. 10/6

Burnaby (Captain Fred.). On horseback through Asia Minor. New and cheap ed. 2/6

Green (A. H.). First lessons in modern geology. Edited by J. F. Blake 3,6

Gwinnell (Wintour F.). Geology in systematic notes and cables. 3rd ed., enlarged and partly re-written 5,

Little (Archibald John). Through the Yang-Tse Gorges; or, Trade and travel in Western China. 3rd and revised edition. 6

Muller (F. Max). Lectures on the origin and growth of religion, as illustrated by the religions of India. The Hibbert Lectures delivered in the Chapter House, Westminster Abbey, in April, May and June, 1878. New impression 5

Pearce (Francis B.). Rambles in Lion Land. Three months' leave passed in Somaliland. With original illusts., photographs and map 10/6

Younghusband (Captain Francis). Among the Celestials. A narrative of travels in Manchuria, across the Gobi Desert, through the Himalayas to India. Abridged from „The Heart of a Continent." With maps and illusts. 7 6

DUITSCHLAND.

Brandt (R. von). China und seine Handelsbeziehungen, insbesondere zu Deutschland . . . . M. 3.—

Beiträge zur Volks- u Völkerkunde. 6. u. 7. Bd. 6. Frobenius (L.). Die Weltanschauung der Naturvölker. Mit 4 Abbildgn. im Text u. 3 Taf. M. 9.—. 7. Seidel (A.). Anthologie aus der asiatischen Volkslitteratur . . . . M. 6.—

Gehring (H.). Süd-Indien. Land und Volk der Tamulen. M. 5.—

Hesse-Wartegg (E. von). Schantung u. Deutsch-China Von Kiautschou ins Hl. Land v. China u. vom Jangtsekiang nach Peking im J. 1898. Mit 145 in den Text gedr. u. 27 Taf. Abbildgn., 6 Beilagen u. 3 Karten . . . . . Kart. M 14.— geb. M. 18.—

Jahrbuch (Koloniales). Beiträge u Mitteilgn. aus dem Gebiete der Kolonialwissenschaft u. Kolonialpraxis. Hrsg. v. Gust. Meinecke. 11. Jahrg. 1898. . . . . M. 6.—

Kolonial-Kalender, deutscher, u. statistisches Handbuch f. d. J. 1899. Nach amtl. Quellen bearb. u. hrsg. v. Gust Meinecke. 11. Jahrg. . . . . Geb. M 1.50

Rehbock (Th.). Deutsch-Südwest-Afrika. 96 Lichtdr. nach Photographien aus dem Herero- u.. Nama-Lande, aufgenommen während e. Forschungsreise 1896/97 . . . . Geb. M. 8.—

Thonner (Frz.). Im afrikanischen Urwald. Meine Reise nach dem Kongo u. der Mongalla im J. 1896. Mit 20 Textbildern, 87 Lichtdr.-Taf. u. 3 Karten . . . . Geb. M. 12.—

GELEGENHEID-ALBUMS.

Het eenigste en beste adres voor artistique albums en prachtbanden in alle stijlen als-ook met familie-wapens er op ge-werkt, is

JOS. MERKELBAGH, UTRECHT (HOLLAND).

Hofleverancier. Bekroond met Gouden en Zilveren Medailles.

C. L. STEVENS — DEN HAAG.

Elke dag brengt drukte mee,
'k Ben daarover zeer tevreê
Werken is mijn element;
Dat ik 't goed doe, is bekend.
STEVENS wordt genoemd met eere,
Hij bedriegt zijn klanten niet;
Wat men vrage of begeere,
't Is altijd billijk en solied.
Vijftien Stuivers kost een VEER,
Kant en klaar is uw horloge;
't Kost, (ik zeg het onder 't roosje,
U bij and'ren *heel* wat meer. —
Marmeren PENDUULS en COUPES.
Met *Driejarige* garantie,
Lever ik voor **Zestien pop**,
Desverkiezend op kwitantie,
REMONTOIRS van ZILVER **Zes**,
GOUDEN DAMES **Elf** en HEEREN
Achttien Gulden, heel die les
Moogt gij wel van buiten leeren.
Zorg dat dit het *eerst* geschiedt;
Zorg dat *ieder* mensch het wete:
Dat: Wat verder men vergete,

Breedstraat Honderd, zeker niet.

Zwitsersche Wasch- en Electrische Strijkinrichting „RIJSWIJK”.

Wetenschappelijk nagewezen volkomen desinfectie Geringste mechanische slijtage. Geen kunstbleekerij, geen Stamp-, Wring- en Borstelmachines.

. Specialiteit in Snelwasschen.

TELEPHOON 674.

Telegram-Adres: Waschinrichting „RIJSWIJK”.

De Nieuwe Leesbibliotheek,

Prins Hendrikstraat 119.

De nieuwste romans
in alle talen.
Lezing per deel en per abonnement.
KANTOOR-, SCHRIJF- en SCHOOL-BEHOEFTEN.
BIND- EN DRUKWERK.
Plaatsing van Advertentiën en Abonnementen op alle Dagbladen.
FINALE UITVERKOOP WEGENS VERBOUWING.

MAX M. SCHILTE

DELFT.

Sigarenfabriek „L'UNION”.

* *

Export naar Oost- & WestIndië

Bij F. J. VAN PAASSCHEN, te 's Gravenhage is verschenen:

Practische Handleiding der Eng. Taal,

voor Postambtenaren,

DOOR

J. F. E. W. ZEIJ,

Adjunct-Commies bij het Hoofd-bestuur der Posterijen en Telegrafie. Gediplomeerd in Engelsch (Midd. onderwijs).

Prijs f 0.75 fr. p. p. f 0.80.

Makanan Djawa

Verzending van alle I
Bezorging van kl
Ind. diners. — Dine
uit 5 Ind. gerecht
GRO
in SA
F